МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

15 травня 2020 року

У трьох томах

Том 2

Одеса
2020

УДК 340(477)(063)
П68

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 11.05.2020 р.)

Відповідальний редактор **М. Р. Аракелян**.

Матеріали видано в авторській редакції.

Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар.
П68 наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Т. 2. – 480 с.

ISBN 978-966-992-105-5

У другому томі збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» відображено актуальні питання адміністративного права та процесу, фінансового права, теоретичні та практичні проблеми морської, митної та інформаційної політики сучасної України. Розглянуто сучасні проблеми трудового права та права соціального забезпечення, теоретичні та практичні проблеми земельного, аграрного та екологічного права, актуальні проблеми господарського права та процесу, питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні. Висвітлено питання інформатизації суспільства та захисту інформації, проблеми сучасної правової лінгвістики, перекладу та педагогіки, контрастивної юридичної лінгвістики та типології юридичного дискурсу. Розглядаються сучасні проблеми лінгвістики права та ЗМІ, перспективи їхнього розвитку й актуальні проблеми фізичної підготовки майбутніх юристів.

Збірник розраховано на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також правників, які цікавляться проблемами сучасної юриспруденції, галузевими напрямами розвитку права та державного будівництва.

УДК 340(477)(063)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2020
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2020

ISBN 978-966-992-103-1 (у 3 т.)
ISBN 978-966-992-105-5 (т. 2)

СЕКЦІЯ 11

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, д. ю. н., професор Л.Р. Біла-Тіунова*

Секретар секції: *лаборант кафедри адміністративного і фінансового права А.В. Назарчук*

КІВАЛОВ СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, академік НАПрН України

КОНТРОЛЬ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Належний стан публічного адміністрування має бути пріоритетним для будь-якого управлінського апарату і спеціального обґрунтування дана теза не потребує. Натомість, інституційний та правовий механізми забезпечення контрольної діяльності в Україні характеризується казуїстичними тенденціями невідповідності існуючого стану суспільних відносин до моделі управління, яку намагаються впровадити в останні роки. Публічне адміністрування не може існувати ізольовано від суспільного розвитку. На формування інституційно-правових засад публічного адміністрування впливає ряд факторів, які його трансформують та наділяють новими характеристиками. А це, крім іншого, потребує впровадження ефективних форм контролю з боку суб'єктів публічної адміністрації. В умовах політичної нестабільності, недосконалості чинного законодавства, малоефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства актуалізується вивчення контролю як напряму діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Контроль, який здійснюють суб'єкти публічної адміністрації є діяльністю, яку спрямовано на своєчасне виявлення та ліквідацію факторів, що заважають ефективному здійсненню функцій держави та місцевого самоврядування, унеможливлюючи забезпечення належного рівня забезпечення публічних інтересів.

Загалом контроль є терміном, який відображає дотримання законності у конкретно визначених суспільних відносинах з конкретно

визначеним їх складом. Ефективність здійснення контрольної діяльності суб'єктами публічної адміністрації опосередковує якість функціонування останніх. Контроль у широкому розумінні є діяльністю щодо забезпечення відповідності стану керованого суб'єкта прийнятим управлінським рішенням та відповідності функціонування суб'єкта владних повноважень закону.

У теорії адміністративного права виокремлено наступні специфікації використання терміну «контроль»: як функція публічного адміністрування, функція конкретного владного суб'єкта, специфічна діяльність, система спостережень та перевірок та засіб забезпечення законності. Кожна із вказаних дефініцій використання терміну «контроль» є вірною, при цьому, відмінність між ними проявляється у виборі поняття, яке детермінується через ознаку контролю.

Метою здійснення контролю, який здійснюють суб'єкти публічної адміністрації є*:* набуття об'єктивної інформації про стан дотримання законності у сфері; дослідження набутої інформації на предмет виявлення і припинення фактів порушень чинного законодавства, встановлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню; порівняння досягнутих результатів з попередніми та очікуваними; недопущення нових порушень і шкідливих наслідків; виявлення осіб винних у порушенні належного стану суспільних відносин тощо.

До ознак контролю, що здійснюється суб'єктами публічної адміністрації можна віднести наступні: 1) публічно-владний характер, що забезпечується здійсненням контролю від імені та в інтересах держави на підставі застосування публічно-владних повноважень, якими наділені суб'єкти законом; 2) законність, що виражено у нормативному закріплені правомочності суб'єктів здійснювати діяльність, змістом якої є контроль; 3) об'єктивність, що має вияв у незалежності та неупередженості суб'єктів при здійсненні діяльності, яку спрямовано на досягнення мети контролю; 4) всесторонність, яка забезпечується оцінкою за діяльністю контрольованого суб'єкта із позиції законності, доцільності, ефективності; 5) забезпечення можливістю втручання контролюючого суб'єкта у діяльність контрольованого тощо.

Метою контролю є виявлення помилок у процесі управління, їх своєчасне виправлення і недопущення повторення, а також забезпечення відповідності між поставленими цілями та фактичними діями учасників адміністративного права.

Принципами контролю, що здійснюється суб'єктами публічної адміністрації є основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст суспільних відносин, які складаються в сфері своєчасного виявлення та усунення факторів, що заважають ефективному здійсненню управлінської діяльності та/або унеможливлюють забезпечення належного рівня публічного інтересу. В залежності від сфери суспільних відносин, у якій здійснюється контроль можна виокремити загальні та спеціальні принципи контролю. Загальними принципами є ті принципи, що характерні для контролю як соціально-правового явища. До загальних принципів відносяться наступні: принцип верховенства права; прин-

цип об'єктивності; принцип доцільності; принцип своєчасності: принцип ефективності.

Спеціальними принципами контролю є принципи, що визначають засади здійснення контролю у конкретно-визначених суспільних відносинах. Характерною ознакою спеціальних принципів є їх конкретне закріплення у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Наприклад, Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» до основних принципів державного контролю у сфері господарської діяльності віднесено: пріоритетність безпеки перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності; підконтрольність і підзвітність органу державного контролю відповідним органам державної влади; рівність прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання; гарантування прав суб'єкта господарювання тощо. Виходячи зі змісту правового регулювання, можливо виокремити й інші спеціальні принципи контрольної діяльності, а саме: принципи державного фінансового контролю (закріплено Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»); принципи державного санітарного та епідемічного контролю (закріплено Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»); принципи державного контролю за якістю харчових продуктів (закріплено Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»); принципи державного архітектурно-будівельного контролю (закріплено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю») тощо.

Щодо градації контролю як напряму діяльності суб'єктів публічної адміністрації, то її можна здійснити на основі наступних підстав: в залежності від суб'єкта контролю (державний та муніципальний контроль), об'єкта контролю (контроль за дотриманням прав і свобод людини та громадянина (контроль за реалізацією прав і свобод людини та громадянина, контроль за притягненням до відповідальності за порушення прав і свобод людини та громадянина, контроль за наданням публічних послуг тощо), характеру зв'язків між контролюючим суб'єктом та підконтрольним (зовнішній та внутрішній контроль), специфіки суспільних відносин щодо яких здійснюється контроль (екологічний контроль, фінансовий контроль, митний контроль, контроль за застосуванням законодавства про запобігання та протидію корупції; санітарно-епідеміологічний контроль, архітектурно-будівельний контроль тощо), тривалості державного контролю (постійний контроль, тимчасовий контроль, періодичний контроль, разовий контроль), в залежності від стадії діяльності, що підлягає державному контролю (попередній контроль, поточний контроль, наступний контроль). Будь-який вид контролю одночасно можна класифікувати в залежності від різних критеріїв градації.

Виходячи з практичного значення якості та ефективності контролю, який здійснюється суб'єктами публічної адміністрації вбачається доцільним подальше вивчення міжнародного досвіду провадження

контрольної діяльності та втілення кращих практик в правову дійсність Української держави.

Список використаної літератури:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

Ключові слова: контроль, суб'єкт публічної адміністрації, публічне адміністрування, публічні інтереси, принципи контролю.
Ключевые слова: контроль, субъект публичной администрации, публичное администрирование, публичные интересы, принципы контроля.
Key words: control, subject of public administration, public administration, public interests, principles of control.

БІЛА-ТІУНОВА ЛЮБОВ РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор

НАЗАРЧУК АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», студентка 4 курсу факультету цивільної та господарської юстиції

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Становлення демократичної, правової, соціальної держави, інтеграція України в Європейське співтовариство, здійснення адміністративної реформи і реформи системи державної служби передбачають підготовку державних службовців, які здатні неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина і які володіють професійними уміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях, аналітичних здібностях та майстерності застосування засобів і методів управлінської науки, стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень. Запорукою професійності державних службовців є постійне професійне навчання.

Система професійного навчання базується на принципах: обов'язковості та безперервності професійного навчання протягом проходження державної служби та служби в ОМС, роботи в державних органах, здійснення повноважень депутата місцевої ради; цілеспрямованості, прогностичності та випереджувального характеру; інноваційності та практичної спрямованості; індивідуалізації та диференціації підходів до навчання; відкритості та академічної доброчесності; набли-

женості освітніх послуг до місця проживання та проходження служби особи; гарантованості фінансування професійного навчання.

Підвищення кваліфікації як форма професійного навчання являє собою набуття учасниками професійного навчання нових та/або удосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань. Програми підвищення кваліфікації можуть передбачати очну (денну, вечірню), дистанційну та змішану (очну та дистанційну з використанням спеціальних інтернет-платформ, вебсайтів тощо) форми навчання.

Підвищення кваліфікації здійснюється за програмами, які за змістом навчання поділяються на загальні і спеціальні.

Загальні програми мають на меті підвищення рівня професійної компетентності учасників професійного навчання на основі раніше набутого професійного та життєвого досвіду та відповідно до загальних потреб державних органів, органів місцевого самоврядування. Їхній зміст охоплює: загальні питання державного управління та місцевого самоврядування; питання запобігання корупції; зміни у законодавстві з питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; питання європейської та євроатлантичної інтеграції; питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків; підвищення рівня володіння іноземною мовою, яка є офіційною мовою Ради Європи, та державною мовою; інші питання, визначені відповідними державними, регіональними, місцевими програмами, стратегіями.

Спеціальні програми мають на меті підвищення рівня професійної компетентності учасників професійного навчання на основі раніше набутого професійного та життєвого досвіду та відповідно до їх індивідуальних потреб і спеціальних потреб державних органів, органів місцевого самоврядування. Їхній зміст охоплює питання функціонування та основних напрямів діяльності окремого державного органу, органу місцевого самоврядування.

Загальні та спеціальні програми підвищення кваліфікації за тривалістю та інтенсивністю поділяються на: професійні (сертифікатні) програми – довгострокові програми підвищення кваліфікації обсягом не менше двох кредитів ЄКТС; короткострокові програми – короткострокові програми підвищення кваліфікації обсягом 0,2-1 кредит ЄКТС.

Підвищення кваліфікації за загальними та/або спеціальними професійними (сертифікатними) програмами є обов'язковим:

для державних службовців: а) уперше призначених на посаду державної служби, зокрема на посаду державної служби категорій «А« та «Б», протягом року з дня їх призначення на посаду; б) які займають посади державної служби, не рідше одного разу на 3 роки;

для посадових осіб місцевого самоврядування: а) уперше призначених на посади в ОМС, протягом року після призначення; б) уперше обраних на виборну посаду, протягом року після набуття повноважень; в) призначених на посаду в ОМС, не рідше одного разу на 3 роки; г) обраних або затверджених відповідною радою на виборну посаду, не рідше одного разу протягом строку здійснення повноважень;

для голів МДА, їх перших заступників та заступників не рідше одного разу на 3 роки.

Підвищення кваліфікації за загальними та/або спеціальними короткостроковими програмами є обов'язковим для:

державних службовців, голів МДА, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування не рідше одного разу на три роки;

посадових осіб місцевого самоврядування, обраних на виборну посаду на місцевих виборах, обраних або затверджених відповідною радою на виборну посаду, не рідше 2 разів протягом строку здійснення повноважень;

депутатів місцевих рад не рідше одного разу протягом строку здійснення повноважень.

За результатами підвищення кваліфікації за професійними (сертифікатними) програмами, за умови їх успішного виконання, видається сертифікат про підвищення кваліфікації, а за короткостроковими програмами – відповідний документ про підвищення кваліфікації. При цьому важливо зазначити, що документи про підвищення кваліфікації, що видані суб'єктами надання освітніх послуг у сфері професійного навчання (провайдерами), які провадять освітню діяльність із підвищення кваліфікації відповідно до ліцензії та/або за акредитованими загальними професійними (сертифікатними) програмами підвищення кваліфікації – не потребують окремого визнання і підтвердження та установами/організаціями/закладами, які провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації без відповідної ліцензії та/або за неакредитованими загальними професійними (сертифікатними) програмами підвищення кваліфікації – потребують окремого визнання і підтвердження в установленому НАДС порядку.

Зарубіжний досвід системи професійної підготовки публічних службовців свідчить про ряд суттєвих відмінностей від вітчизняної системи і, таким чином, є цікавим із точки зору можливості запровадження окремих позитивних сторін в умовах України. Насамперед слід зазначити, що державна інституція, як правило, зацікавлена у діяльності кваліфікованих та професійних державних службовців, для чого їм створюються відповідні умови для навчання. При цьому відмінності полягають у статусі службовця під час навчання. Наприклад у ст. 87 Закону Чехії «Про службу державних службовців у адміністративних установах і про винагороду публічних службовців та інших працівників адміністративних установ» визначає, що «підвищення освіти публічних службовців є частиною службових відносин» і для цього державні службовці мають право на навчальну відпустку. Ще одним прикладом може слугувати ст. 101 Закону Польщі «Про цивільну службу», де вказано, що «участь члена корпусу цивільної служби в навчаннях, передбачених для цивільної служби, розцінюється на рівні з виконанням ним службових обов'язків». Таким чином, під час навчання, публічний службовець важається таким, що виконує службові обов'язки і цей час зараховується до стажу служби; передумовах надання навчальної відпустки і т.д.

Таким чином, підвищення кваліфікації державного службовця служби є виразом професійних та компетентністних установок, які характеризують призначення державної служби і формують первинний обов'язок щодо їх дотримання. Доцільним є подальше дослідження детермінант професійності державного службовця з врахуванням кращих практик зарубіжних держав.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. Дата оновлення 01.01.2020 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19. (дата звернення: 03.04.2020 р.).

Ключові слова: державна служба, професійне навчання, підвищення кваліфікації, програма підвищення кваліфікації.
Ключевые слова: государственная служба, профессиональное обучение, повышение квалификации, программа повышения квалификации.
Key words: civil service, vocational training, advanced training, advanced training program.

ЛАТКОВСЬКА ТАМАРА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового праваЧернівецького юридичного інституту,
доктор юридичних наук, професор

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОВИХ РЕАЛІЙ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Особливої актуальності набувають сьогодні питання, пов'язані з запобіганням та протидією легалізації (відмивання) доходів, які дістають нового змісту, адже з 28 квітня 2020 року будуть діяти нові вимоги у зв'язку з прийнятим Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» («Закон про фінансовий моніторинг») [1].

Законом передбачене удосконалення процедури фінансового моніторингу та приведення її у відповідність до стандартів фінансового моніторингу відповідно до актуальних світових та європейських норм, зокрема, норм четвертої Директиви ЄС 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму» та Регламенту ЄС 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази», а також стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (рекомендацій FATF).

Аналіз норм нового законодавчого акту дозволяє проаналізувати та виділити наступні нововведення, серед яких:

1. Проведення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу:

а) збільшення порогової суми фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу – з 150 000 грн до 400 000 грн. Таким чином, суб'єкти первинного фінансового моніторингу (банки, страховики, кредитні спілки, біржі, платіжні організації та інші фінансові установи) при досягненні відповідного грошового порогу операцій повинні обов'язково звітувати до Держфінмоніторингу;

б) віднесення до спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема, бухгалтерів та СГ, що здійснюють консультування з питань оподаткування (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин);

в) зменшення кількості ознак (з 17-ти до 4-х) фінансових операцій, про які суб'єкти первинного моніторингу зобов'язані повідомляти Держфінмоніторинг (ч. 1 ст. 20 Закону № 361), а з 28 квітня 2020 р. фінансова операція на суму 400 000 грн. (для суб'єктів, які надають послуги у сфері азартних ігор – 30 000 грн.) підлягатиме моніторингу.

До таких ознак відносяться:

зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, або однією із сторін – учасників фінансових операцій є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

– фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

– фінансові операції із переказу коштів за кордон, в тому числі, до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон;

– фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів).

Запровадження ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу (Risk-Based Approach), який є одним із головних нововведень законодавчого акту про фінансовий моніторинг. Відповідно до Закону про фінансовий моніторинг, ризик-орієнтований підхід – це визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх ступеня. Ризик-орієнтований підхід замінить тотальний контроль за фінансовими операціями, що допоможе зменшити бюрократичні процедури при ідентифікації та верифікації клієнта.

2. Запровадження механізму належної перевірки, шляхом введення нової системи штрафних санкцій до суб'єкта первинного моніторингу. Враховуючи те, що Закон про фінансовий моніторинг був прийнятий на виконання вимог та з метою гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами у сфері фінансового моніторингу, то Законом було запроваджено поняття «належна перевірка», що включає в себе: ідентифікацію та верифікацію клієнта; встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта; встановлення мети та характеру майбутніх ділових відносин або проведення фінансової операції; проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта.

3. Удосконалення процедури верифікації. Законом верифікацію визначено як заходи, що вживаються суб'єктом первинного фінансового моніторингу з метою перевірки (підтвердження) належності відповідній особі отриманих суб'єктом первинного фінансового моніторингу ідентифікаційних даних та/або з метою підтвердження даних, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників чи їх відсутність. Сьогодні верифікація клієнта вимагає особистої присутності клієнта, натомість, Законом запроваджено можливість дистанційної верифікації клієнта.

4. Виявлення кінцевих бенефіціарних власників. На даний час банки та інші суб'єкти первинного фінансового моніторингу при виявленні бенефіціарів клієнта покладаються на надану клієнтом структуру власності та витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Водночас, новий Закон значно посилює вимоги до виявлення кінцевих бенефіціарних власників, забороняючи суб'єктам первинного фінансового моніторингу покладатися виключно на Єдиний державний реєстр. У зв'язку з цим суб'єкти первинного фінансового моніторингу з метою встановлення кінцевого бенефіціарного власника мають право: використовувати дані, що містяться в офіційних документах, та інших джерелах; встановлювати осіб, які здійснюють вирішальний вплив на його діяльність; вживати належні заходи для перевірки достовірності інформації щодо кінцевого бенефіціарного власника. У разі же розбіжностей між даними в Єдиному державному реєстрі та інформацією про кінцевих бенефіціарних власників, отриманою суб'єктом первинного фінансового моніторингу у результаті здійснення належної перевірки клієнта, Законом покладено обов'язок на суб'єктів первинного фінансового моніторингу повідомляти Державну службу фінансового моніторингу.

5. Введення нових підходів до роботи з публічними діячами. Новий Закон визначає публічним діячем особу, яка виконує або виконувала визначені публічні функції не залежно від будь-якого строку. Відтак, статус «публічного діяча» є пожиттєвим і не обмежується 3 роками, як це було раніше передбачено. Окрім того, зменшується перелік осіб, які вважатимуться членами сім'ї публічного діяча.

Чинне законодавство встановлює високий ступінь ризику щодо фінансових операцій з національними та іноземними публічними діячами. Водночас, новий Закон встановлює високий ступінь ризику тільки

для операцій з іноземними публічними діячами, що спрощує процедуру належної перевірки клієнта-публічного діяча.

6. Змінення процедури переказу коштів. Суб'єкт первинного фінансового моніторингу, що надає послуги переказу коштів платнику (ініціатору переказу), повинен забезпечити, щоб усі перекази супроводжувалися: інформацією про платника (ініціатора переказу), інформацією про отримувача переказу коштів.

У разі ініціювання переказу в межах України з використанням електронних платіжних засобів, електронних грошей, віртуальних активів на суму, що є меншою ніж 30 тисяч гривень, або суму, еквівалентну зазначеній сумі, в тому числі в іноземній валюті, та відсутності ознак пов'язаності такої фінансової операції з іншими фінансовими операціями, що в сумі перевищують 30 тисяч гривень, такий переказ повинен супроводжуватися як мінімум номером рахунка/електронного гаманця або унікальним номером електронного платіжного засобу платника (ініціатора переказу)/наперед оплаченої картки багатоцільового використання та номером рахунка або унікальним номером електронного платіжного засобу отримувача/наперед оплаченої картки багатоцільового використання, а в разі відсутності рахунка/електронного гаманця – унікальним обліковим номером фінансової операції.

7. Вдосконалення процедури «замороження» активів. Замороження активів згідно Закону – заборона на здійснення переказу, конвертування, розміщення, руху активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням.

8. Відповідальність за порушення вимог Закону про фінансовий моніторинг. Законом передбачено, що за одне порушення не може бути застосовано більше одного заходу впливу. У разі же вчинення двох і більше видів порушень розрахунок розміру штрафу здійснюється шляхом додавання за кожний вид порушення. Також Закон про фінансовий моніторинг значно збільшив розміри штрафів.

Тож, враховуючи зазначені зміни, на перший погляд, Закон про фінансовий моніторинг значно удосконалює законодавство у сфері фінансового моніторингу і лише тільки застосування його на практиці покаже всі його переваги та недоліки.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX https://zakon.rada.gov.ua/

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансові операції, належна перевірка, ризик-орієнтований підхід.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, финансовые операции, надлежащая проверка, риск-ориентированный подход.

Key words: financial monitoring, financial transactions, due diligence, risk-based approach.

ГОЛОСНІЧЕНКО ІВАН ПАНТЕЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник директора з наукової роботи
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

АГАКАРЯН РУСТАМ САШОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант

ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЇ НА СТАН ДОРОЖНЬОГО РУХУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ *(на матеріалах м. Києва)*

Урбанізація – це «процес зосередження промисловості та населення в містах і посилення ролі міст» [1, с. 828]. В літературі вона представлена як позитивне явище. Разом з тим, у світі є приклади, коли за допомогою адміністративних заходів міграція із сільської місцевості та інших міст в столицю країни припинена. Так, наприклад. Постійне населення міста Вашингтон складає трохи більше 600 тис людей. Причина такої низької чисельності населення є те, що Вашингтон планове місто. Ще за часів президента Джорджа Вашингтона останній уповноважив архітектора П'єра Ланфана створити план на забудову нової столиці. XX – XXI століттях чисельність населення Вашингтону коливалась, але ці коливання були незначними. У стримуванні росту населення столиці США зіграли свою роль як обмеженість території для будівництва, так і обмеження висоти будинків. Після будівництва дванадцятиповерхового житлового будинку «Каір« у 1894 році, Конгрес прийняв закон про висоту будинків, який обмежив висотні забудови в місті. Закон був змінений в 1910 році: висота забудови повинна бути не вище ширини сусідньої вулиці плюс 20 футів (6,1 м). Через закон про висоту будинків у місті немає хмарочосів [2], а відтак це впливає на розвиток будівництва і в, свою чергу, на стан урбанізації.

Київ – столиця України – чомусь розбудовується хаотично. У всякому випадку досить довго не було генерального плану її забудови. І тільки 28 березня 2002 року рішенням Київської міської ради Генеральний план міста Києва було затверджено [3]. У нинішньому році термін дії Генерального плану завершується. Уже розроблено проект нового Генерального плану і ніхто не має сумніву, що він буде затверджений. Але, чи дотримуються забудовники цього плану. Як показує досвід, будівництво здійснюється з порушеннями. Боротьбу із незаконним будівництвом, як правило, ведуть самі мешканці Києва, влаштовуючи демонстрації і пікети. Будівництво у величезному місті 120 депутатів Київради повноцінно контролювати не можуть. Треба сказати, що вони дотримуються інтересів міста. Інтереси районів від імені територіальної громади немає кому забезпечувати, адже згідно із Законом України «Про столицю України – місто-герой Київ» районні органи місцевого

самоврядування функціонують у разі їх створення [4]. Вони не створені і немає депутатів райради – представників територіальних громад районів. Отже, нікому членам громади скаржитись на незаконну забудову, нікому й на районному рівні приймати відповідні заходи щодо дотримання Генерального плану.

У 2018 році на Київ та Київську область припадало 43% всього зданого в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках в Україні [5]. Процес розбудови Києва тягне за собою також збільшення кількості мешканців столиці. Нещодавно вважалося, що в Києві проживає біля 2,7-2,9 мільйонів людей. Однак електронний перепис населення, який проводився на розпорядження Кабінету Міністрів України, показав, що станом на 1 грудня 2019 року всього в Україні нараховується 37 млн 290 тис. осіб. У той же час в Києві проживає 3,7 мільйона людей, тобто 10% від усієї кількості населення республіки [6].

Як повідомляє Київська державна адміністрація, за останні 10 років у Києві зафіксовано зріст кількості багатоповерхівок. Станом на 2018 рік зведених за цей період їх нараховувалось 596. Інакше кажучи житловий фонд м. Києва виріс за десятирічку на 5%. «Проте динаміка отриманих дозволів та кількість будівельних майданчиків у Києві та області свідчать, що темпи будівництва не падатимуть. Галузь досі приваблива для інвесторів, про що свідчать анонси великих проектів. Наприклад, є плани масштабної забудови Рибальського півострова (Київ) за участю бізнесмена Сергія Тігіпка та інших інвесторів. Проект оцінюється 600 млн дол» [7].

Трудно не помітити, що введення в експлуатацію нових багатоповерхових будинків у Києві впливає на приріст населення, останнє ж, у свою чергу, викликає швидкий ріст кількості автомобілів. «За даними Auto-consulting, автопарк Києва за ті ж 10 років виріс майже на 40%. За даними Київської адміністрації, у Києві налічується 11 511 багатоквартирних будинків, не рахуючи приватного сектору. При цьому, станом на початок 2018 року в Києві зареєстровано 1,06 млн. автомобілів» [8]. І це без врахування ввезених із-за кордону іномарок без реєстрації, які останнім часом уряд зобов'язав власників зареєструвати. Слід також відмітити, що кількість автомобілів зростає щорічно на десятки тисяч одиниць.

У Києві з початку 2018 року на 1000 мешканців приходилося 362 автомашини. Потрібно також зважати на те, що в Києві працює велика кількість людей з області, які прибувають у столицю також на автомашинах. На початок 1916 року на 1000 мешканців тут припадав 271 автомобіль [9]. І це ще без урахування каршерингу, адже в Києві з 2018 року запущена й ця програма [10].

Для порівняння – в Празі кількість зареєстрованих автомобілів більше 1 мільйона була зареєстрована вже осінню 2017 року, на одну тисячу мешканців тут припадає 485 авто. У Москві цей показник сягає згідно з даними за 2017 рік – 306 авто на 1000 мешканців. В столицях кількість автомашин на одну тисячу мешканців значно перевищує цей показник по країні в цілому. Станом на перший квартал 1918 року в

середньому в Україні кількість особистих автомобілів на 1000 мешканців складала 202 шт. в США – 795, в Російській Федерації – 293 [9].

На думку фахівців, велика кількість автомобілів для крупного міста є негативним показником. За даними AUTO-Consulting Київ поступово наближається до гірших показників європейських країн, де кількість автомобілів стартує з 400 шт. на 1000 мешканців [9].

Головною причиною щоденних автомобільних заторів у різних районах міста Києва вважається велика кількість автомобілів на вулицях і дорогах. Часто ці затори сягають 10 і більше балів. Про такі затори регулярно повідомляє УНІАН. Наприклад, 23 січня 2019 року, було повідомлено, що в годину пік в українській столиці утворилися 10-бальні затори. Через це та снігопад сталося 851 ДТП. Найбільше рух ускладнився на вул. Хрещатик, бульварі Тараса Шевченка, Набережному шосе, вул. Саксаганського та Жилянській, бульварах Лесі Українки та Дружби народів, проспекті Бендери в бік Північного мосту і ряду інших місць [11]. У середу 2 жовтня 2019 року за даними сервісу Google Maps весь Київ стояв у заторах. Традиційно затори відбуваються майже щоденно на вул. Набережно-Хрещатицькій та проспекті Перемоги. 18 березня 2020 року в Києві сталися автомобільні затори на цих вулицях, а також перед мостом «Метро» і на самому мосту, на Парковій алеї і при в'їздах в столицю [12]. Приклади автомобільних заторів можна продовжувати безкінечно, адже вони трапляються в Києві щодня у різні години доби та в різних місцях.

Негативним фактором для Києва є й те, що велика кількість автомобілів забруднює повітря. Нині є звичайним те, що Київ час від часу визнається найбруднішим містом у світі.

Процес урбанізації виступає, на мій погляд, основною причиною різкого збільшення кількості населення Києва і цьому сприяє те, що донедавна джерелом надходжень більшості місцевих бюджетів інших міст були не кошти, залучені міською владою, а залишені в місті частки загальнодержавних податків та трансферти. Недоліки планування житлового будівництва Києва також відіграють негативну роль у забезпеченні жителів Києва нормальними умовами життя та відпочинку, адже забудовується кожен клаптик землі, відбувається втручання в зелену зону міста, забудовуються навіть вічно зелені пагорби Дніпра.

Сталий розвиток України потребує рівномірності розташування продуктивних сил, рівномірного розподілу населення територією нашої держави. Інакше на помираючій території залишиться лише процвітаюча столиця із автомобільними заторами.

Поряд з економічними заходами, які є необхідними для оздоровлення і придатності для життя країни, мають бути продуманими і залученими до цього процесу правові заходи і в першу чергу адміністративно-правові. За порадою Світового банку «для підвищення продуктивності праці в міських центрах потрібен оптимальний комплекс якісного врядування, сприятливого ділового клімату, ефективного надання державних послуг, як правило, у формі державних послуг та інфраструктури, що сприятиме розвиткові економіки міських агломерацій та зменшенню витрат, обумовлених перенаселен-

ням. Там, де триває зростання чисельності населення, місто має зосередитись на адаптації своєї інфраструктури та послуг для забезпечення належної адаптації та інтеграції новоприбулих, а також управління зростанням передмість для запобігання розповзанню міста» [13]. Пропорційному розподіленню населення територією України біде слугувати децентралізація, головною метою якої є передача великої частки повноважень щодо управління територією від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування, а також формування місцевих бюджетів знизу доверху, залишаючи на місцях велику частину коштів. З приводу цього необхідно внести зміни і доповнення до Конституції України. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» уже напрацьований і наразі обговорюється науковцями та представниками влади і місцевого самоврядування [14].

Потрібно підвищити якість Генерального плану міста Києва та перед затвердженням винести його на обговорення мешканцями столиці. У м. Києві доцільно створити районні ради та їх виконкоми і законодавчо покласти на них обов'язки щодо здійснення контролю за додержанням норм і правил розміщення будівництва за Генеральним планом. Для цього потрібно внести зміни до Закону України від 15 січня 1999 року № 401-XIV «Про столицю України – місто-герой Київ» і тим самим змінити організаційно-правову основу здійснення місцевого самоврядування і виконавчої влади в м. Києві. З ст. 6 та інших статей цього закону необхідно виключити слова «(у разі їх утворення)». Передбачити обов'язкове утворення районних рад і їх виконкомів.

Список використаної літератури:

1. Новейший словарь иностранных слов и выражений. Мн.: Современный литератор, 2006. – 976 с.
2. Вашингтон. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Вашингтон (дата звернення: 24.04.2020).
3. Генеральний план міста Києва на період до 2020 р. Додаток № 1 до рішення Київаської міської ради від 28 березня 2002 року. URL: https://kga.gov.ua/generalnij-plan/genplan2020 (дата звернення: 24.04.2020).
4. Про столицю України – місто-герой Київ. Закон України від 15 січня 1999 року № 401-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 11. Ст. 79
5. Цены растут, но жилья много. Что происходит с рынком недвижимости? URL: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/07/2/649245/ (дата звернення: 24.04.2020).
6. Кабінет міністрів оголосив результати перепису населення України. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-perepys-naselennia/30392803.html (дата звернення: 24.04.2020).
7. Задерей Н. Цены растут, но жилья много. Что происходит с рынком недвижимости? URL: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/07/2/649245/ (дата звернення: 24.04.2020).
8. Новості отН Auto-consulting. На сколько изменился жилой фонд и автопарк Киева. URL: http://autoconsulting.ua/article.php?sid=41346 (дата звернення: 24.04.2020).

9. В Украине вырос уровень автомобилизации. Лидирует Киев. URL: http://autoconsulting.ua/article.php?sid=35442 о (дата звернення: 25.04.2020); Сколько в Киеве машин и какую марку авто в столице любят больше всего URL: https://topgir.com.ua/skolko-v-kieve-mashin-i-kakuyu-marku-avto-v-stolice-lyubyat-bolshe-vsego-347585/ (дата звернення: 25.04.2020);
10. Каршеринг в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Каршеринг о (дата звернення: 25.04.2020).
11. Транспортний колапс: затори у Києві сягнули 10 балів (карта) URL: https://www.unian.ua/society/10419219-transportniy-kolaps-zatori-u-kiyevi-syagnuli-10-baliv-karta.htm l (дата звернення: 25.04.2020).
12. Киев сковали масштабные пробки из-за закрытия метро: карта. URL: https://ukranews.com/news/690694-probki-v-kieve-karta (дата звернення: 25.04.2020).
13. Урбанізаційні процеси в Україні 1989-2013. Звіт Світового банку. URL: https://mistosite.org.ua/ru/articles/urbanizatsiini-protsesy-v-ukraini-1989-2013-zvit-svitovoho-banku (дата звернення: 25.04.2020).
14. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)». Дата реєстрації 13.12. 2019 р. № 2598. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (дата звернення: 25.04.2020).

Ключові слова: урбанізація, економіка, столиця, дорожній рух, будівництво, автомобілі, введення в експлуатацію будинків, затори.
Ключевые слова: урбанизация, экономика, столица, дорожное движение, строительство, автомашины, введение в эксплуатацию домов, заторы.
Key words: urbanization, economy, metropolis, traffic, construction, cars, commissioning of buildings, congestion.

ТОДОЩАК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Зміст, який вкладається в поняття «дискреційні повноваження» на різному етапі розвитку суспільних відносин різниться та є, інколи, абсолютно протилежним: як прояв абсолютної влади, що можливо при функціонуванні громадянського суспільства у державі, як прояв свавілля публічної влади, що обґрунтовує свої дії потребами громадян. Можливість і необхідність застосування дискреційних повноважень пов'язано з визначеним рівнем розвитку права: дискреція визнає нормативність права, при цьому, в законі може бути конкретизований не будь-який довільно взятий зміст, а лише визначений за своєю суттю вміст.

Поняття «дискреційних повноважень» тісно пов'язано із поняттям «адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації», тому що за їх допомогою відображається спосіб реалізації компетенції суб'єктів публічної адміністрації. Адміністративний розсуд в діяльності публічної адміністрації визначає зміст дискреційних повноважень.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Це положення стосується будь-якої діяльності суб'єкта публічної адміністрації, включаючи реалізацію дискреційних повноважень.

Ключові причини застосування дискреційних повноважень мають абсолютний характер: відсутність єдиного варіанту реалізації компетенції стосовно конкретно-визначених суспільних відносин та конкретно визначеного їх складу; наявність оціночних понять, відкритих правових переліків, прогалин у праві, що містять відносно визначені або альтернативні санкції, що потребує використання гнучких механізмів правового впливу з боку суб'єкта публічної адміністрації.

Застосування дискреційних повноважень засновано на підставі сукупності усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення загальнообов'язкових правил поведінки у сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивуються приписи, що регулюють реалізацію компетенції публічної адміністрації на підставі адміністративного розсуду.

До детермінуючих ознак дискреційних повноважень належать:

1) їх застосування є можливим за умови дотримання принципу верховенства права, натомість, повноваження, яких не передбачено законом, є свавіллям відповідно до ст. ст. 6, 19 Конституції України;

2) їх застосування є можливим у разі відсутності єдиного варіанту реалізації компетенції публічної адміністрації стосовно конкретно-визначених суспільних відносин та конкретно визначеного їх складу;

3) їх застосування є можливим виключно суб'єктами публічної адміністрації, яких уповноважено на це законодавством в межах їхніх повноважень, оскільки такі суб'єкти діють під час виконання покладених на них обов'язків і представляють публічні інтереси;

4) їх застосування здійснюється на основі інтелектуальної, аналітичної, творчої діяльності, оскільки суб'єкт публічної адміністрації здійснює вибір найбільш оптимального варіанту використання інструментів публічного адміністрування для врегулювання конкретно-визначених суспільних відносин з конкретно-визначеним їх складом;

5) їх застосування здійснюється у відповідності до належної мети публічного адміністрування, без наявності сторонніх намірів, власної вигоди, та впливу інших чинників, що суперечить принципам публічного адміністрування.

Правомочність суб'єкта публічної адміністрації на застосування дискреційних повноважень закріплено у нормативно-правових актах без прямої вказівки на це. Наприклад, у відповідності зі ст. 19 Закону України «Про звернення громадян», органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від

форм власності, об'єднання громадян, засоби масової інформації, їх керівники та інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язані об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги [2]. Проте, які саме повноваження будуть реалізовані зазначеними суб'єктами для цього, законом не зазначено. Уповноважений суб'єкт публічної адміністрації має їх самостійно обрати з врахуванням фактичних обставин, що стосуються звернення та наявних у нього повноважень, яких закріплено законом. Крім того, поняття «об'єктивної перевірки» є оціночним, тому уповноважений суб'єкт має альтернативу вибору повноважень, які забезпечуватимуть його об'єктивність.

Дискреційні повноваження опосередковано закріплені в нормативно-правових актах наступним чином: 1) через використання оціночних понять, типу: «за наявності поважних причин орган вправі надати …», «у виключних випадках особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може дозволити…», «рішення може бути прийнято, якщо це не суперечить суспільним інтересам…» тощо; 2) шляхом перерахування видів рішень, що приймаються органом (особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), не вказуючи підстав прийняття того чи іншого рішення або шляхом часткового визначення таких підстав; 3) шляхом надання права органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) при виявленні певних обставин (настанні конкретних юридичних фактів) приймати чи не приймати управлінське рішення залежно від власної оцінки цих фактів; 4) за допомогою нормативних приписів, що містять лише окремі елементи гіпотези чи диспозиції правової норми, що не дозволяють зробити однозначного висновку про умови застосування нормативного припису або правові наслідки застосування такого припису.

Умовами застосування дискреційних повноважень суб'єктом публічної адміністрації є сукупність фактичних та нормативних підстав за наявності яких, може бути використано адміністративний розсуд.

Фактичні підстави застосування дискреційних повноважень – це суспільні відносини, які підлягають правовому регулюванню та об'єктивно за своєю природою можуть піддаватися нормативно-організаційному впливу та в наявних соціально-політичних умовах вимагають впливу, здійснюваного за допомогою інструментів публічного адміністрування суб'єктом публічної адміністрації.

Нормативні підстави застосування дискреційних повноважень – це система правових норм, якими закріплено: завдання, мету та принципи діяльності суб'єкта публічної адміністрації, компетенцію суб'єкта публічної адміністрації (включаючи, повноваження та процедуру їх реалізації).

При здійсненні дискреційних повноважень адміністративний орган влади переслідує лише ту мету, задля якої його наділено такими повноваженнями; дотримується принципу об'єктивності й безсторонності, дотримується принципу рівності перед законом, не допускаючи несправедливої дискримінації; забезпечує належну рівновагу між несприятливими наслідками, які його рішення може мати для прав, свобод чи інтересів осіб, та переслідуваною при цьому метою; приймає своє рішення в

межах строку, прийнятного з точки зору питання, яке вирішується; забезпечує узгодженість застосування норм адміністративного права, а з іншого боку, одночасно враховує конкретні обставини кожної справи та лише ті фактори, що стосуються цієї конкретної справи [3].

Таким чином, дискреційні повноваження суб'єктів публічної адміністрації – це повноваження, що дають можливість на підставі адміністративного розсуду визначити повністю або частково один з альтернативних варіантів здійснення публічного адміністрування, який є найбільш прийнятним у конкретно-визначених суспільних відносинах з конкретно-визначеним їх суб'єктним складом.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Із змінами, внесеними Законом України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. Дата оновлення 01.01.2020 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.04.2020 р.).
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. Дата оновлення 01.01.2020 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.04.2020 р.)
3. Рекомендації від 11.03.1980 р. № R(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.04.2020).

Ключові слова: повноваження, адміністративний розсуд, дискреційні повноваження, суб'єкт публічної адміністрації, публічне адміністрування.

Ключевые слова: полномочия, административное усмотрение, дискреционные полномочия, субъект публичной администрации, публичное администрирование.

Key words: powers, administrative discretion, discretionary powers, subject of public administration, public administration.

BILOKUR YEVHENIIA IHORIVNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at Administrative and Financial Law Department,
PhD in Law

DANYLENKO YULIIA SERGIYIVNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at Administrative and Financial Law Department,
PhD in Law

ON DETERMINING THE STATE OF LEGAL REGULATION OF THE RULES OF ETHICAL CONDUCT OF PUBLIC SERVANTS

The implementation of administrative reform and the adaptation of the public service institute to European standards determine the improvement of the moral and ethical climate in the public service. The formation of the rules of ethical behaviour of public servants is not

spontaneous, but it is marked by the gradual emergence of ideas about the general requirements for the observance of standards of professional ethics in the public service. In consequence, the result is the development of appropriate rules and their consolidation at the law and bylaw levels.

Establishing and regulating the rules of ethical conduct of public servants is intended: first, to assist in the prevention of corruption or corruption-related offenses by public servants; secondly, to increase the level of official discipline during the service in public authorities; thirdly, to increase the personal responsibility of public servants in the performance of their duties.

In a general sense, the rules of ethical conduct of a public servant are a system of ethical norms and principles, an established procedure for actions, rules and relationships in public service relations, based on the values of the public service and the public servant's understanding of their professional purpose [1, p. 55].

It seems that the normative consolidation of ethical standards of the public service, on the one hand, is a testament to the conscious desire of the state to consolidate moral values in the system of public relations, and on the other – indicates that the right belongs to the level of moral values. The peculiarities of the legal regulation of the rules of conduct of public servants are connected with the fact that they must comply not only with the prescriptions of the Constitution and the provisions of the current legislation on the public service, but also with the rules and principles of ethics and morals. At the same time, the legal norms that establish the rules of ethical behaviour are not just based on the generally accepted morality of society, but also specify its requirements, in accordance with the specifics of professional activity.

Section 6 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" (hereinafter – Law 1700-VII) establishes general rules of conduct for state servants, which at the same time serve as the legal basis for the codes and standards of professional ethics of all public servants (police officers, judges, prosecutors, etc.). Pursuant to Law 1700-VII, public servants must comply with the following rules of ethical conduct in their activities: a) compliance with the priority of interests; b) political neutrality; c) impartiality; d) competence and efficiency; e) non-disclosure of information; e) refraining from carrying out illegal decisions and orders [3].

Analyzing the rules of ethical conduct of public servants, as defined by Law 1700-VII, one should take into account the following two aspects as: firstly, some provisions on anticorruption restrictions and obligations should also be included in ethical rules of conduct, such as prescriptions about conflicts of interest, the filing of a declaration, and, secondly, much of the ethical requirements apply to the out-of-office life of public servants.

The rules of ethical conduct of public servants are detailed at the secondary level, namely the General Rules of Ethical Conduct [2], which enshrines and regulates the exercise by officials of public authorities and local self-government of their rights and responsibilities in relation to

other legal entities, and informs members of the public about the necessary behaviour they can expect from public servants. Moreover, the General Rules of Ethical Conduct are a summary of the ethical requirements for the conduct of public servants, which they are obliged to follow in the course of their official duties, and are made up of six sections marked with a specific information content.

The analysis of the General Rules of Ethical Conduct gives grounds to divide all ethical requirements, depending on their content, into the following three groups: 1) organizational – contain a list of: a) the main responsibilities of public servants that affect the ethics and morals of their behaviour; b) peculiarities of the use of official position; c) use of state resources; 2) informational – disclose the nature of rights and restrictions of a public servant in the use and exchange of information that has become known in connection with the performance of official duties; 3) personal – they imply the compliance with the following rules by public servants: in the performance of their duties, they must strictly adhere to generally accepted ethical standards of conduct; be polite and friendly; adhere to the rules of high communication culture; respect for the rights, freedoms and legitimate interests of the individual and the citizen, associations of citizens, other legal entities; not to show arbitrariness or indifference to their legitimate actions and demands [2].

The General Rules of Ethical Conduct appear to be rather superficial in regulating the ethics of public servants, in particular without interpreting the content of certain prescriptions, which leads to the possibility for officials to exercise discretion in their official activities (as an example, the requirement of the appearance of public servants and officials self-government contains an indication of the necessity of wearing formal and business-style clothing and compliance with generally accepted requirements of decency. Moreover, the external-behavioural side of human interaction is more a rule of business etiquette than ethics. In addition, the main part of the mentioned legal act contains the rules stipulated by the Laws of Ukraine “On State Service” and “On Service in Local Self-Government Bodies”, thus duplicating the provisions enshrined at the legislative level (as an example, section 2 is devoted to general duties of a state servant and a local government official).

It is considered that an important condition for fixing at the normative level the rules of ethical behaviour of a public servant is to solve the problem of the optimal balance between the need to standardize official activity and freedom of the individual as an official and citizen, and, consequently, approval in the system of public administration of personal interaction.

References:

1. Danylenko Yu.S. Pravyla etychnoyi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv: ponyattya ta sutnist′. Visnyk Chernivets′koho fakul′tetu Natsional′noho universytetu «Odes′ka yurydychna akademiya». 2019. № 2. P. 54-64.

2. Zahal'ni pravylamy etychnoyi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovryaduvannya: zatv. nakazom Natsional'noho ahent·stva Ukrayiny z pytan' derzhavnoyi sluzhby 05.08.2016 № 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16 (accessed: 11.04.2020).
3. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrayiny 14.10.2014 № 1700-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (accessed: 11.04.2020).

Ключові слова: етика, етика поведінки, правила етичної поведінки, державна служба, державний службовець.
Ключевые слова: этика, этика поведения, правила этического поведения, государственная служба, государственный служащий.
Key words: ethics, ethics of behavior, rules of ethical behavior, public service, public servant.

ГНАТОВСЬКА АЛЬОНА ІЛЬДУСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Чернівецького юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Принципи адміністративного оскарження – це основні ідеї, норми та положення які покладають в основну захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від свавілля суб'єктів публічного адміністрування.

Принципи адміністративного оскарження безпосередньо базуються на принципах адміністративного права, які:

1) виконують системоутворюючу роль, тобто зумовлюють формування у межах галузі нових інститутів;

2) беруться до уваги у процесі законотворчої та нормотворчої діяльності, виступаючи орієнтирами для розвитку норм адміністративного права;

3) створюють основу для судового контролю за адміністративними діями. Досить часто суд лише шляхом аналізу принципів адміністративного права може дійти висновку про законність або незаконність дій та/або рішень суб'єктів публічної адміністрації;

4) заповнюють прогалини у сфері адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [1, с. 66].

Дослідження європейських стандартів взаємовідносин органів публічної адміністрації з громадянами дозволяє дійти висновку про застосування класифікації принципів за двома основними групами стосунків органів публічної адміністрації з громадянами:

1) матеріальні (базові): принцип законності, принцип рівності перед законом, принцип відповідності статутним цілям, принцип пропо-

рційності, принцип об'єктивності та безсторонності, принцип захисту довіри до закону та законодавчо закріплених прав, принцип відповідальності;

2) процедурні: принцип доступу до адміністративних (публічних) послуг; право бути почутим; право на представництво та допомогу; принцип розумного строку (терміну), принцип повідомлення, пояснення причин та визначення засобів захисту прав і апеляцій, принцип виконання адміністративних рішень. У європейській науці адміністративного права такий поділ принципів на матеріальні (базові) та процедурні є традиційним [2, с. 114-145].

Крім того, європейська наука адміністративного права виокремлює принципи адміністративного права в аспекті діяльності публічної адміністрації (принципи належної адміністрації (good administration) та принципи належного урядування (good governance) [3, с. 94]), більшість з яких можуть бути віднесені до принципів, що впливають на адміністративну процедуру.

Доцільно розмежовувати загальні та спеціальні принципи адміністративного оскарження, що є характерним для європейського адміністративного процедурного права.

Загальними принципами адміністративного оскарження є:

1) верховенство права;

2) законність;

3) рівність учасників адміністративного провадження перед законом;

4) відкритість.

Верховенство права в адміністративному оскарженні означає, що суб'єкт публічного адміністрування зобов'язаний діяти виключно в межах інтересів захисту прав, свобод та інтересів людини та з метою утвердження їх пріоритету над всіма іншими цінностями.

Принцип верховенства права, що закріплений в статті 8 Конституції України є пріоритетним для всіх галузей права, оскільки він є універсальною вимогою, насамперед до держави, що у зв'язку з цим має братися до уваги її представниками як під час правотворчої, так і під час правозастосовної діяльності. Інакше кажучи, формування норм адміністративного права, а також їх застосування має здійснюватися за обов'язкового дотримання принципу верховенства права [1, с. 68].

Законність – це принцип адміністративного оскарження відповідно до якого усі суб'єкти публічного адміністрування зобов'язані діяти виключно в межах та на підставі Конституції та законодавства України, ця норма закріплена в ч. 2 ст. 19 Конституції України. Але в ній немає вказівки дотримуватись інших джерел права, що дає можливість суб'єктам публічного адміністрування «уникати» норм підзаконних нормативно-правових актів [4, с. 110-112]. Проблема застосування цього принципу також полягає в недосконалому правовому регулюванні інституту адміністративного оскарження, що дає можливість розвинуто використовувати дискреційні повноваження. В проекті Закону «Про адміністративну процедуру» це питання враховане та описане таким

чином: здійснення дискреційних повноважень адміністративним органом вважається законним при дотриманні наступних умов:

1) дискреційні повноваження передбачені законом;

2) дискреційні повноваження здійснюються в межах закону;

3) правомірний вибір був здійснений адміністративним органом задля досягнення мети, для якої дозволяється здійснення дискреційних повноважень, і відповідає загальним принципам Закону;

4) правомірний вибір адміністративного органу не становить собою необґрунтований обхід попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом у однакових чи подібних справах [5].

Рівність учасників адміністративного оскарження перед законом означає, що неможливе обмеження прав суб'єктів адміністративного оскарження, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендеру, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Крім того, ані здійснювані повноваження чи займана посада не дає жодних привілеїв.

Прозорість означає, що суб'єкт публічного адміністрування зобов'язаний у порядку, встановленому законом, забезпечувати реалізацію права кожного на доступ до інформації, що пов'язана із здійсненням адміністративного оскарження, а його учасники мають право на ознайомлення з матеріалами справи.

Спеціальними принципами адміністративного оскарження є:

1) обґрунтованість;

2) добросовісність і розсудливість;

3) пропорційність та своєчасність;

4) презумпція правомірності дій та вимог особи;

5) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні;

6) гарантування ефективних засобів правового захисту.

Обґрунтованість означає, що суб'єкт публічного адміністрування забезпечує належність та повноту з'ясування обставин справи, безпосередньо досліджує докази та інші матеріали. Якщо адміністративний орган змінює оцінку й висновки у подібних справах, він зобов'язаний навести/вказати належне обґрунтування.

Добросовісність і розсудливість передбачає, що суб'єкт публічного адміністрування буде здійснювати свої повноваження при реалізації процедури адміністративного оскарження сумлінно та чесно, керуючись при прийнятті рішення здоровим глуздом, логікою, загальноприйнятими нормами моралі й справедливості.

Пропорційність та своєчасність в адміністративному оскарженні спрямовані на гарантуванні співрозмірного обмеження прав та свобод людини для досягнення публічних інтересів, при чому негативні наслідки для особи та публічних інтересів повинні бути найменшими. Крім того, справа повинна бути вирішена до настання обставин, за яких прийняття адміністративного акта може втратити актуальність.

Презумпція правомірності дій та вимог особи. Дії та вимоги особи вважаються правомірними, поки інше не буде доведено під час розгляду та/або вирішення справи.

Гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні. Особа має право бути вислуханою адміністративним органом надавши пояснення та/або заперечення у будь-якій формі до прийняття рішення щодо скарги, яке за своїм характером може негативно вплинути на права, свободи або інтереси особи.

Гарантування ефективних засобів правового захисту, тобто особа має право скористатися послугами фахівця при поданні скарги та її розгляді, а у випадку незадовільного рішення може звернутись із позовом до суду.

Список використаної літератури:

1. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. – 376 с.
2. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права: Монографія / За заг. ред. д.ю.н., професора В.Б.Авер'янова. Вид. друге, доопрац. і доповн. – К.: Логос, 2014. – 237 с.
3. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту. – К.: Наук. Думка, 2007. – 586 с.
4. Мельник Р.С. Адміністративне право і процес : теорія та практика правозастосування : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 212 с.
5. Про адміністративну процедуру : Проект Закону № 9456 від 28.12.2018 URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307 (дата звернення 11.01.2020)

Ключові слова: принципи адміністративного оскарження, європейські стандарти принципів, загальні принципи адміністративного оскарження, спеціальні принципи адміністративного оскарження.

Ключевые слова: принципы административного обжалования, европейские стандарты принципов, общие принципы административного обжалования, специальные принципы административного обжалования.

Key words: principles of administrative appeal, european standards of principles, general principles of administrative appeal, special principles of administrative appeal.

ГОЛОЯДОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ДІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ

Податкова політика України – важлива складова системи державного регулювання економіки, механізму управління соціально-економічним розвитком держави, ознака суверенітету країни і водночас умова її незалежності. Також це – комплекс заходів, набір дій уповноважених органів у сфері оподаткування з метою визначення і встановлення елементів податків, процедур і процесів адміністрування. Основна суперечність податкової політики полягає у пошуку компромісу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю. Податкова система України є надзвичайно важливим фактором ефективності реалізації політики та функціонування податкової системи країни. Сучасна податкова політика України формується під істотним впливом міжнародної податкової конкуренції, зважаючи на необхідність виходу на зовнішні ринки та припливу іноземного капіталу з метою прискорення економічного зростання.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила, що COVID-19 набула масштабів пандемії, тому прийнята Постанова Кабінету Міністрів від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» відповідно до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 та з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій [5].

Саме тому, для податкової політики України сьогодні це означає, що механізм її формування і реалізації має відповідати новим реаліям життя і вимогам навколишнього середовища. Перш за все це безпосередньо стосується всіх форм реалізації податкової політики України, а головне: законодавчого процесу та адміністрування податків.

Отже, звернувшись до експертного середовища та вивчивши досвід зарубіжних країн Верховна Рада прийняла Закон № 3275 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)», що набрав чинності 02.04.2020 р. [4]. Закон був розроблений з метою запровадження податкових та неподаткових пільг, пов'язаних із строком сплати податків, нарахуванням заробітної плати за дні вимушеного простою, термінами подачі податкових декларацій, термінами проведення перевірок, нарахування штрафних санкцій та пені тощо.

Отже, прийнятим Законом внесені такі зміни до Податкового Кодексу України:

Застосовуються штрафні санкції за порушення податкового законодавства, вчинені протягом періоду з 1 березня по 30 квітня 2020 року; а саме: протягом періоду з 1 березня по 31 травня 2020 року платникам податків не нараховується пеня, а нарахована, але не сплачена за цей період пеня підлягає списанню. Однак, на теперішній час програмне забезпечення Державної Податкової Служби ще готово до цієї пільги, тобто механізм реалізації не вказаний. Також за порушення термінів реєстрації податкових накладних штрафні санкції за вказаний період не нараховуються.

Встановити мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок на період з 18 березня по 31 травня 2020 року, крім: документальних позапланових перевірок з підстав, визначених пункту 78.1 статті 78 цього Кодексу; тобто дозволені документальні позапланові перевірки з питань відшкодування ПДВ та фактичні перевірки з питань обігу спирту, пального та інших підакцизних товарів. Також перевірки, що були розпочаті до 18 березня 2020 року та не були завершеними, тимчасово зупиняються на цей період. Оновлений, пов'язаний з перенесенням, план-графік документальних перевірок був опублікований на сайті ДПС 24.03.2020 р.

Подовжено до 1 липня 2020 року термін подання річної декларації про майновий стан і доходи, а саме: суму податкового зобов'язання, яке платниками визначено до сплати, необхідно сплатити до 1 жовтня 2020 року;

Не нараховується та не сплачується у період з 1 березня року по 30 квітня 2020 року плата за землю, а саме: у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, та використовуються ними в господарській діяльності. Якщо вже подавалася уточнююча декларація на підставі попереднього закону за березень-квітень, то необхідно подати нову уточнюючу до 30.04.2020 р. Сплата за квітень – до 30.06.2020р.

Об'єкти нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, не є об'єктом оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки з 1 березня по 30 квітня 2020 року. Тепер це тільки березень.

Також до 31 травня 2020 р. зупинено перебіг строків розгляду податковими органами скарг платників, поданих в процедурі адміністративного оскарження, не розглянутих станом на 18.03 та тих, що надійдуть до 31.05. Також на цей період зупиняється строк надання відповіді контролюючому органу на його запит по ст. ст. 73 та 78 ПКУ, окрім запитів щодо підтвердження бюджетного відшкодування ПДВ [4].

Система податків та зборів України – це сукупність передбачених податковим законодавством України загальнодержавних та місцевих податків і зборів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни, скасування, обчислення та сплати. Саме тому сьогодні, асоціація міст України зверталася до Президента України, щодо забезпечення доопрацювання цього закону з урахуванням таких пропозицій:

запровадити більш дієві компенсатори для бізнесу за рахунок джерел держбюджету: ПДВ, податку на прибуток, акцизів;

передбачити розстрочку по сплаті за землю, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а не введення заборони нарахування по цих місцевих податках;

дозволити органам місцевого самоврядування встановлювати пільги зі сплати місцевих податків та зборів посеред бюджетного року без застосування регуляторних процедур;

запровадити механізми компенсації втрат доходів місцевих бюджетів відповідно до статті 142 Конституції України, частини 1 статті 27 Бюджетного кодексу України.

Відповідно до ст. 142 Конституції України держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою [1]. Згідно з ч. 1 ст. 27 Бюджетного Кодексу України до законопроекту, прийняття якого призведе до зміни показників бюджету, суб'єкт права законодавчої ініціативи зобов'язаний додати фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки). Якщо такі зміни показників бюджету передбачають зменшення надходжень бюджету та/або збільшення витрат бюджету, до законопроекту подаються пропозиції змін до законодавчих актів України щодо скорочення витрат бюджету та/або джерел додаткових надходжень бюджету для досягнення збалансованості бюджету [2].

Що стосується п. 3 вищевказаного звернення, згідно п. 4.1.9. ст. 4 Податкового Кодексу України, саме податкове законодавство України ґрунтується на відповідних принципах, а саме стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніш як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року [3].

Зміни також внесені до законодавчих актів, зокрема Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі і послуг».

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Сьогодні в Україні назріла необхідність реалізації системного підходу до формування податкової політики держави на основі кращої світової практики тому що, обов'язковою ознакою ефективної податкової політики держави є дієва система оцінювання та аналізу прийнятих рішень. Отже, сьогодні механізм формування і реалізації податкової політики України в надзвичайних умовах зазнає суттєвих змін. Податкові системи країн світу, системи їх адміністрування, податкове законодавство і підходи до формування податкової політики також зазнають трансформацій.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019) : Закон України від 30.03.2020 № 3275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20
5. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 04.10.2018 № 2530-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14
6. Державна податкова служба України. Офіційний портал https://tax.gov.ua/
7. Звернення Асоціації міст України https://konkurent.in.ua/publication/54587

Ключові слова: механізм податкової політики, мораторій, надзвичайні умови, податкови пільги, штрафні санкції, компенсація втрат доходів.

Ключевые слова: механизм налоговой политики, мораторий, чрезвычайные условия, налоговые льготы, штрафные санкции, компенсация потерь доходов.

Key words: tax policy mechanism, moratorium, emergency conditions, tax breaks, penalties, loss of income compensation.

ХАМХОДЕРА ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

АНТИКОРУПЦІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ ПАТРОНАТНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ІРРАЦІОНАЛЬНОСТІ ПІВРІЧНИХ НОВАЦІЙ

До кінця 2019 року більшість із патронатних службовців (далі також – «патронатники», сервісні функціонери/агенти) не відносилися до кола осіб, на яких поширюються вимоги Закону «Про запобігання корупції» (далі – Закон № 1700). З метою конкретизації змісту судження відмітимо: 1) у ст. 3 антикорупційного закону (що визначає суб'єктів, на яких поширюються його приписи) патронатні службовці не зазначалися; 2) вимоги названого акту вищої юридичної сили все ж частково (щодо антикорупційного фінансового контролю) поширювалися на деяких «високих» патронатних службовців, котрі нормативно зараховуються до кола осіб «які займають відповідальне та особливо відповідальне становище» (це радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України – прим. до ст. 50 Закону № 1700); 3) окремі патронатні службовці могли зазнавати

регулятивного впливу антикорупційних норм у зв'язку із наявністю іншого, названого у ст. 3 відповідного закону, статусу (наприклад, «посадової особи державного органу» – для керівників патронатних служб, які здійснюють організаційно-розпорядчі повноваження стосовно інших працівників таких служб, а отже володіють ознаками «посадовості»). Подібна неутвердженість (безсистемність) тематичної суб'єктності «патронатників» піддавалась критиці як загалом, так і в контексті окремих груп цих функціонерів (зокрема, помічників суддів), що цілком справедливо. Адже досліджувані публічні агенти хоча і рідко наділені значними корупційними «ресурсами» у формі службових повноважень та службового становища, вони майже завжди мають у своєму розпорядженні суттєві службові можливості – як статусно-репутаційне відображення їх організаційної причетності до обслуговуваного високопосадовця (в т.ч. потенційну ймовірність зловживання реальним/гаданим впливом на патрона).

Означена суб'єктна прогалина була усунута 02 жовтня 2019 року Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» [1], що розширив коло осіб, на яких поширюється дія Закону № 1700, шляхом доповнення переліку функціонерів публічного сектору (п. 1 ч. 1 ст. 3) новою підгрупою: «ї) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступник, а також особи, які займають посади патронатної служби, визначені Законом України «Про державну службу», крім осіб, які виконують свої обов'язки на громадських засадах, помічники суддів». Очільників Офісу Глави держави залишимо осторонь, оскільки вони не відносяться до патронатних службовців (хоча деякі ознаки таких їм властиві) і характеризуються наявністю власних контроверсій антикорупційної суб'єктності (обумовлених утвердженням судовою практикою спірного статусу для керованого цими функціонерами «неоргану»). Що ж до розглядуваних нами сервісних агентів, то їх становлення в якості категорії осіб, на яких поширюються вимоги Закону № 1700 (і техніко-юридичне забезпечення цього непослідовного процесу), породило три суттєвих підстави/напрямки критичних розсудів:

І. Як виходить із цитованого вище припису, поширення антикорупційного регулювання на патронатних службовців у жовтні 2019 року не було універсальним, оскільки оминуло «осіб, які виконують свої обов'язки на громадських засадах». Диференціація правового впливу здійснена на основі нового (для тематичного законодавства) організаційно-службового критерію – «громадські засади». Це словосполучення відображає комплекс умов специфічної професійної активності, яка: а) не підпадає під дію трудового законодавства; б) виконується безоплатно; в) зазвичай, проводиться у вільний від оплачуваної роботи час; г) набувається/виконується на підставі нормативних приписів та кадрового акту (а не трудового договору) [див. 2]. Бачимо суттєву квазітрудову унікальність відповідного виду роботи. Але чи зважено брати особливості подібної юридичної природи за основу для антикорупційних відмінностей, чи істотними вони є у контексті саме цієї тематики?

Як видається – ні. У сфері протидії корупції першочергового значення для ідентифікації суб'єктності відіграє *критерій наявності/відсутності службових повноважень, становища чи можливостей*, які можуть бути використані особою задля отримання неправомірної вигоди (чи іншої посадової девіації). Якщо такий публічний ресурс властивий «патронатникам», то платність/безоплатність їх служби – сторонній і байдужий для цілей галузевого законодавства факт. «Громадські засади» ніяк не нівелюють небезпеки використання владних посадових інструментів з метою задоволення приватних інтересів (головне – наявність таких інструментів). Прийнятним видається зробити навіть зворотне припущення: волонтерський стиль, гнучкість графіку та невідшкодовуваність праці породжують відносно більшу корупціогенність «громадських засад» (через пом'якшення дисципліни, актуалізацію питання про джерела існування тощо). Недоречність розглядуваного критерію стає особливо наглядною при порівнянні статусно близьких посад; наприклад, виникає риторичне запитання: чому вплив Закону № 1700 (згідно змін від 02 жовтня 2019 року) є розрізненим для *компетенційно* однорідної групи помічників-консультантів народних депутатів – на одних він поширюється (що працюють за строковим трудовим договором або за сумісництвом), а на інших («громадські засади») ні? Водночас якщо названій ознаці вже (одного разу) було надано контекстного юридичного значення, виникає більш загальний інтерес стосовно його придатності/ролі для інших аспектів антикорупційного регулювання (в т.ч. для оцінки суб'єктності квазіфункціонерів публічного сектору), що потребує окремого пізнавального пошуку.

II. 03 грудня 2019 року було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питання сумісництва працівників патронатної служби Верховної Ради України» [3], яким зі сфери дії *окремих приписів* антикорупційного закону було виключено «*помічників-консультантів народних депутатів України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України та заступника Голови Верховної Ради України, працівників секретаріатів депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України*». Зміст цієї новації можна розкрити у вигляді трьох ключових тез:

а) на парламентських патронатних службовців перестали поширюватися три види вимоги Закону № 1700 – щодо сумісництва та суміщення (ч. 2 ст. 25), щодо необхідності передати в управління підприємства та корпоративні права задля протидії конфлікту інтересів (ч. 6 ст. 36), щодо політичної нейтральності (ч. 2 ст. 40). Як бачимо, сутнісно зміни вийшли далеко за межі найменування закону («щодо питання сумісництва»);

б) три статті антикорупційного акту вищої юридичної сили (ст.ст. 25, 36, 40) і примітка до ст. 172-4 КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» були доповнені цитованим вище розгорнутим переліком сервісних службовців ВРУ, для яких введено винятки (непоширення на них зобов'язальних приписів і деліктної загрози);

в) новація носить фрагментарний характер. Обмеження дії антикорупційних вимог (і відповідно часткове виключення із-під юрисдикційного впливу КУпАП) стосується лише парламентських «патронатників», але не урядових, не президентських, не судових тощо. І хоча між ними існують статусні відмінності, ідейно-онтологічно це єдиний вид публічної служби. Закон від 03 грудня 2019 року приймався з огляду на те, що досліджувані функціонери «не наділені владними повноваженнями, їх робота не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків та іншими ознаками осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування … покладення на них обов'язків та обмежень у тому самому обсязі … є необґрунтованим та таким, що порушує їхні права» [4, с. 2]. Чому ж «відновлення справедливості» відбулося тільки щодо представників однієї гілки влади? Якщо попередньо ми констатували безсистемність антикорупційного регулювання щодо патронатних службовців у контексті «застосовується/не застосовується» (обрання мало суттєвої підстави для здійснення цієї дуже суттєвої диференціації), то тут виявився ще один аспект безсистемності – та підгрупа, на яку Закон № 1700 все ж поширюється, зазнала градації за мірою правового впливу (обсягу адресованих зобов'язань/обмежень); парламентські патронатники набули відносно привілейованого становища. Описані зміни швидше нагадують вибірково-хаотичне вирішення сегментарних завдань, ніж кроки щодо послідовної розбудови публічно-правової системи протидії корупції.

ІІІ. Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» від 04 березня 2020 року підпункт «і» пункту 1 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700 викладено в новій редакції: «і) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, радники, помічники, уповноважені, прес-секретар Президента України, помічники суддів» [5]. Цим законотворчим кроком:

– словосполучення «громадські засади» виключено із галузевих позитивно-правових приписів;

– антикорупційна суб'єктність більшості патронатних службовців нівельована;

– у сфері загального регулятивного впливу Закону № 1700 залишилися тільки дві підгрупи досліджуваних функціонерів: президентські патронатники та помічники суддів;

– не передбачено видалення зі змісту ст. ст. 25, 36, 40 Закону № 1700 та примітки до ст. 172-4 КУпАП широких переліків парламентських «патронатників» (котрі взагалі перестали бути суб'єктами, на яких поширюється антикорупційне законодавство, але чомусь і надалі згадуються в якості «винятків» зі сфери дії чотирьох його конкретних приписів).

Таким чином, протягом останнього півріччя інтенсивних нормативних оновлень (через призму сервісних функціонерів): а) було запроваджено та скасовано дискусійний критерій розмежування антикорупційної суб'єктності (породжені яким питання все одно залишаються

актуальними); б) було запроваджено та скасовано загальну антикорупційну суб'єктність патронатних службовців; в) помічників суддів визнано (і продовжують залишатися) суб'єктами, на яких поширюється дія Закону № 1700 (що розцінюємо позитивно); г) президентських «патронатників» визнано (і продовжують залишатися) суб'єктами, на яких поширюється дія Закону № 1700; ґ) в ряді антикорупційних приписів з'явились застереження про їх непоширення на патронатних службовців ВРУ, хоча останні вже не є особами, на яких взагалі можуть поширюватися такі норми (результат – примноження беззмістовного нормативного масиву). Згадувані на початку тез випадки «ранішого» поширення вимог Закону № 1700 на сервісних агентів «високих» (щодо фінансового контролю) і тих, котрі володіють статусом посадової особи державного органу, збережені. Загалом же, не дивлячись на певну позитивно-правову динаміку щодо питання антикорупційної суб'єктності патронатних службовців, остання залишається утвердженою доволі фрагментарно (вибірковість підходів стала навіть більш очевидною). Подібний еклектизм свідчить про незавершеність юридичного регламентування, дозволяючи прогнозувати подальші зміни загальнообов'язкових приписів.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#Text (дата звернення: 24.04.2020).
2. Біляєва О. Позаштатники на громадських засадах. Оплата праці. 2019. № 8/1. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/ot/2019/april/issue-8/1/article-44048.html (дата звернення: 24.04.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питання сумісництва працівників патронатної служби Верховної Ради України: Закон України від 03.12.2019 р. № 319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-20#n9 (дата звернення: 24.04.2020).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо питання сумісництва працівників патронатної служби Верховної Ради України». 5 с. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67280 (дата звернення: 24.04.2020).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»: Закон України від 04.03.2020 р. № 524-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#Text (дата звернення: 24.04.2020).

Ключові слова: безоплатно, громадські засади, конфлікт інтересів, корупція, патронатна служба, помічник судді, сумісництво, суміщення, службові можливості.

Ключевые слова: бесплатно, общественные начала, конфликт интересов, коррупция, патронатная служба, помощник судьи, совместительство, совмещение, служебные возможности.

Key words: free of charge; public principles; conflict of interest; corruption; patronage service; judge's assistant; combining jobs (compatibility); combination; service opportunities.

СІДОР МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Однією з гарантій виконання суб'єктом правовідносин встановлених законом обов'язків є передбачення можливості застосування певних юридичних санкцій за невиконання або неналежне виконання таких обов'язків.

Чинний Бюджетний кодекс України дає визначення порушення бюджетного законодавства, як порушення учасником бюджетного процесу встановлених Бюджетним кодексом України чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання.

Бюджетний кодекс України містить перелік порушень бюджетного законодавства, а саме 41 склад, але цей перелік не є вичерпним. Аналізуючи національне законодавство можна зробити висновок, що ним передбачена відповідальність в основному за недотримання учасниками бюджетного процесу встановленого Бюджетним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами порядку виконання бюджету за видатками чи звітування про виконання бюджету, а суб'єктами цих правопорушень є лише розпорядники бюджетних коштів.

У Бюджетному кодексі України передбачається не лише перелік порушень бюджетного законодавства, а також певні заходи впливу, які застосовуються у разі вчинення бюджетних правопорушень. Порядок застосування цих заходів регламентується на рівні підзаконних нормативно-правових актів, а не Бюджетним кодексом України. Таким чином, законодавець передбачає заходи, які можна віднести до фінансово-правової відповідальності.

Відповідно до ст. 117 Бюджетного кодексу України до таких заходів належать: 1) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства; 2) зупинення операції з бюджетними коштами; 3) призупинення бюджетних асигнувань; 4) зменшення бюджетних асигнувань; 5) повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету; 6) зупинення дії рішення про місцевий бюджет; 7) безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів. Слід зазначити, що цей перелік не є вичерпним, так як бюджетне законодавство передбачає можливість застосування інших заходів впливу, які можуть бути визначені законом про Державний бюджет України.

Посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Тобто порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може

бути підставою для притягнення до відповідальності згідно з законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь.

Таким чином, відповідальність за порушення бюджетного законодавства також передбачається Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України. Так, ст. 210 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах. В свою чергу, під великими розмірами розуміється сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Такі дії передбачають сплату штрафу (від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або виправні роботи до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. Ті самі дії, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах, тобто в три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб – караються обмеження волі на строк від 2 до 5 років або позбавленням волі на строк від 2 до 6 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Стаття 211 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати всупереч закону, якщо предметом таких дій були бюджеті кошти у великих розмірах. Такі дії караються штрафом (від 100 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або виправними роботами (до 2 років), або обмеженням волі (до 5 років), або позбавленням волі (до 4 років), з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю (до 3 років). Ті самі дії, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно – караються позбавленням волі (від 2 до 6 років) з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю (до 3 років).

Що ж стосується Кодексу України про адміністративні правопорушення, то відповідно до ст. 164-12 за порушення бюджетного законодавства передбачає накладення штрафу на посадових осіб.

З аналізу положень діючого законодавства випливає, що фактично відсутні норми про відповідальність за недотримання учасниками бюджетного процесу порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін до бюджету, не передбачені відповідні склади порушень бюджетного законодавства, або неможливість притягнення певних суб'єктів до відповідальності. Прикладом цього є питання відповідальності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Державної статистичної служби України щодо достові-

рності та обґрунтованості даних, які ними подаються до Міністерства фінансів України та інших органів державної влади на стадіях складання та розгляду Бюджетної декларації та складання проекту Державного бюджету України, та лягають в основу Державного бюджету на наступний бюджетний період.

Загально визнано, що не може бути суб'єктом правопорушення, в тому числі і порушення бюджетного законодавства, Верховна Рада України. На протязі років незалежності нашої держави, лише декілька разів закон про Державний бюджет України приймався вчасно, тобто постійно при прийнятті такого закону на відповідний рік відбувалося пряме порушення п. 6 статті 157 Закону України про Регламент Верховної Ради України, де закріплено, що закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України до 1 грудня, що передує плановому. Хоча ст. 116 Бюджетного кодексу України і передбачено, що порушенням бюджетного законодавства визначається недотримання учасником бюджетного процесу встановленого порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету, однак в національному законодавстві норми, що встановлюють відповідальність за порушення строків або процедури розгляду зазначеного проекту, є відсутніми.

Отже, хоча склад правопорушення і визначено, настання юридичних наслідків у разі вчинення такого правопорушення не передбачено.

Слід зазначити, що несвоєчасне прийняття закону про Державний бюджет України порушує наступне виконання бюджету, при чому не стільки державного, скільки місцевих бюджетів, які затверджуються після державного.

Також цікавим є питання відповідальності Кабінету Міністрів України відносно звіту про виконання закону про Державний бюджет України. Законодавством встановлено зміст та терміни подання такої звітності, але нічого не зазначено щодо порушення цих термінів.

Прогалиною в національному законодавстві є також і те, що законодавець не передбачає правових наслідків у разі відхилення звіту про виконання Державного бюджету. Бюджетним кодексом України передбачено, що в разі відхилення звіту про виконання бюджету, він повертається на доопрацювання, тобто для усунення недостовірних даних та повторного представлення у строк.

Не закріплюються юридичні наслідки і стосовно неналежного виконання Державного бюджету України Кабінетом Міністрів України. У жодному нормативно-правовому акті не міститься положення щодо відповідальності Уряду на той випадок, якщо він не відзвітувався за належне виконання Державного бюджету, що може розцінюватись як неналежне виконання своїх повноважень, або небажання їх виконувати з певних причин (політична, економічна чи особиста зацікавленість).

Беручи до уваги важливість Державного бюджету для функціонування держави, вбачається, що це можна вважати підставою для прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри всьому уряду, або відповідальність повинні нести відповідні посадові особи, серед яких

центральне місце посідають Прем'єр-міністр України та Міністр фінансів України.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р (Редакція від 02.04.2020 № 540-IX). URL: www.rada.gov.ua
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (Редакція від 02.04.2020 № 540-IX). URL: www.rada.gov.ua
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. (Редакція від 06.02.2020 № 467-IX). URL: www.rada.gov.ua
4. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. (Редакція від 04.02.2020 № 207-IX, 469-IX). URL: www.rada.gov.ua

Ключові слова: бюджетний процес, учасники бюджетного процесу, порушення бюджетного законодавства, відповідальність учасників бюджетного процесу, склади порушень бюджетного законодавства.

Ключевые слова: бюджетный процесс, участники бюджетного процесса, нарушения бюджетного законодательства, ответственность участников бюджетного процесса, составы нарушений бюджетного законодательства.

Key words: the budget process, participants of the budget process, violations of budget legislation, responsibility of participants of the budget process, compositions of violations of budget legislation.

САНДУЛ ЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ

Реформування судової системи України розпочате ще в 2015 році, відобразилось у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки затвердженої указом Президента України від 20 травня 2015 року [1]. Ним було передбачено оновлення законодавства, спрямованого на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів. Питання оновлення судової системи стосувалося не тільки суддів, а і помічників суддів як важливої ланки судової системи покликаної, перш за все, забезпечувати ефективну діяльність суді, що означає якість судочинства України в цілому.

Незважаючи на те, що введення посади помічника судді в українських судах було одним із кроків, зроблених в рамках судової реформи, яка розпочалась відразу після отримання Україною незалежності, правовий статус помічника судді суттєво змінився, деталізувався та актуалізувався саме в останні роки.

Свій вклад в розробку та дослідження даного питання зробили такі науковці як: В. Авер'янов, Ю. Битяк, О. Безпалова, В. Бойко, А. Борко, М. Бояринцева, М. Булкат, В. Галунько, Т. Коломоєць, В. Колпаков, С. Кічмаренко, В. Ковальська, А. Ковальчук, О. Кузьменко, В. Лаговський, А. Д. Мандичев, А. Манжула, С. Обрусна, Я. Окар-Балаж, В. Панчук, А. Рибас, П. Шпенова та інші. Разом з тим, питома кількість досліджень не враховує останніх змін діючого законодавства. Динамічне реформування юридичної природи статусу помічника судді зумовлює актуальну необхідність дослідження його аспектів. Ціла низка прийнятих в останні роки нормативно-правових актів щодо правового статусу помічника судді актуалізувала важливість наукового роз'яснення для більш ефективного впровадження очікуваних змін у реалії сьогодення.

Кардинально статус помічника судді змінився з ухваленням Закону України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р., що набрав чинності з 01.05.2016 р., яким у практику державного будівництва України було запроваджено інститут патронатної служби. Так згідно ч. 1 ст. 92 цього Закону помічники суддів втратили статус державних службовців та набули статусу працівників патронатної служби. Тим самим розробники Закону «Про державну службу» наголошують, що статус помічника судді як патронатного, а не державного службовця відповідає європейським стандартам.

Згідно тлумачного словника патронатна служба (англ. patroningservice від лат. patronus – «покровитель») – це сукупність осіб, яких самостійно добирають і приймають на посади згідно зі штатним розписом та категорією керівники державних органів та органів місцевого самоврядування [2, с. 309].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (а саме ст. 157) визначає загальний статус помічника судді та передбачає, що кожен суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.

18 травня 2018 р. Рада суддів України затвердила нове Положення про помічника судді (далі – Положення). Члени Ради суддів України затвердили його одноголосно з огляду на те, що кожен помічник судді – це спеціаліст, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя. Важливим моментом є те, що дане положення було розроблене з урахуванням пропозицій та зауважень помічників суддів з усієї України. Також важливо зазначити, що нове Положення в порівнянні з попередньою редакцією більш детально регламентує інтереси власне самих помічників суддів. Так, положення містить 25 пунктів, зокрема щодо: права судді мати додаткового помічника (п. 11); порядку нарахування премій, застосування заохочень та дисциплінарних стягнень (п. 15, 16, 17); права на додаткову відпустку за особливий характер праці (п. 18); порядку заміщення секретаря судового засідання помічником судді (п. 20) тощо.

Положення про помічника судді визначає, що помічник судді – це працівник патронатної служби в суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя [3]. При цьому, в Положенні окремо прописано про посади помічника: голови суду; заступника голови суду; судді-члена Ради суддів; секретаря судової палати апеляційного суду.

Загалом, на помічника судді покладено досить великий обсяг обов'язків, а тому вимоги до помічника судді є достатньо високими, оскільки якісна робота судді значною мірою залежить від якісної, професійної та висококваліфікованої роботи його помічника [4].

Традиційно, діяльність помічника судді в науковій літературі розглядають в контексті організаційного забезпечення суддів [5, с. 159], розуміючи під ним методи і засоби, необхідні для того, щоб судочинство було доступним і ефективним. Проте, сьогодні, в умовах переосмислення ролі та значення посади помічника судді у процесі здійснення правосуддя, і судді, і державні діячі погоджуються з думкою про те, що професія помічника судді є не просто технічним засобом організаційного забезпечення діяльності судді, а набуває рис самостійного правового інституту [6].

Незважаючи на прийняття нового Положення, правовий статус помічника судді все ще потребує додаткового нормативного врегулювання. Зокрема, залишається відкритим питання щодо доцільності віднесення посади помічника судді до патронатної, а не державної служби. Також, недостатньо регламентовано інститут «додаткового помічника», питання здійснення помічником судді повноважень секретаря судового засідання. Досить дискусійними видаються окремі положення щодо оплати праці помічника (зокрема, щодо надбавок) та додаткової відпустки. Небезпекою для української судової системи є також наявність корупційних ризиків через скасування у помічників суддів статусу державних службовців, оскільки тепер вони не підпадають під дію законів «Про запобігання корупції» та «Про очищення влади». Таким чином, деякі положення законодавства щодо правового статусу помічника судді потребують додаткового роз'яснення та тлумачення, а деякі – коригування на законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015
2. Серьогін С. М. Енциклопедія державного управління у 8 т. / С.М. Серьогін // Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ. 2011. Т. 6: Державна служба. 2011. 524 с.
3. Положення про помічника судді: Рішення Ради суддів України № 21 від 18.05.2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18/
4. Посада помічника судді – престиж чи відповідальність. URL : http://www.vaas.gov.ua/news/posada-pomichnika-suddi-prestizh-chi-vidpovidalnist/

5. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: Монографія. О. Куйбіда. К.: Атіка. 2004. С. 195.
6. Круглий стіл: «Помічники суддів в Україні: вітчизняні реалії та європейські перспективи». URL : www.viaduk.net/

Ключові слова: судова реформа, помічник судді, правовий статус, державна служба, патронатна служба.
Ключевые слова: судебная реформа, помощник судьи, правовой статус, государственная служба, патронажная служба.
Key words: assistance judge, legal status, public service, executive support service.

КОРНУТА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

В сучасних умовах розвитку України, розбудови правової держави, становленні інформаційного суспільства та створенні громадянського суспільства гостро постає проблема висококваліфікованих кадрових фахівців для державної служби. Окрім того, ситуація, що складається у процесі забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення у зв'язку із поширенням нової вірусної інфекції, вимагає підвищеної уваги та відповідальності, а також професіоналізму зі сторони службових осіб, що сьогодні займають посади в державних органах. Україні потрібні здібні та рішучі державні службовці котрі здатні активізувати процеси розбудови держави умовах пандемії та приймати необхідні державно-управлінські рішення. Однак, умови життя та професійної діяльності, що складаються у період надзвичайної ситуації вносять корективи в звичний ритм здійснення професійних повноважень та проходження службової кар'єри, а також вимагають пошуку нових підходів до реалізації професійного навчання та професійної підготовки державних службовців.

Важливою складовою системи та процесу професійної управлінської діяльності державних службовців є інформаційна діяльність, яка передбачає сукупність інформаційних процесів пошуку, збирання, створення, систематизації, аналітичної обробки, використання, поширення, зберігання та захисту інформації на основі новітніх інформаційних технологій з метою реалізації відповідної державної політики у відповідній профільній сфері, прийняття управлінських рішень та їх виконання [4, с. 6]. В таких умовах відповідальність та професіоналізм державних службовців відіграють ключову роль для благополуччя населення та розвитку країни. Одним із шляхів підвищення професіоналізму державних службовців є ефективне функціонування й удоско-

налення системи навчання державних службовців. У той же час, враховуючи ситуацію, що склалася на теперішній час, особлива роль тут належить саме дистанційному навчанню.

Проводячи аналіз сучасного стану реалізації дистанційного навчання державних службовців можна констатувати, що не дивлячись на те, що технологія дистанційного навчання, сьогодні, є якісно новим прогресивним способом здобуття освіти на основі ідей «відкритої освіти» завдяки можливостям сучасних інформаційних технологій, механізм реалізації такого способу професійного навчання майже відсутній [2, с. 2]. Варто зазначити, що Закон «Про державну службу» не визначає такого способу професійного навчання. Також відсутні профільні нормативні акти котрі б закріпили порядок чи особливості дистанційного навчання державних службовців. Серед нормативних актів можна визначити Положення про дистанційне навчання, однак такий акт визначає загальний порядок дистанційного навчання усіх рівнів у сфері загальної освіти [1]. Однак, зважуючи на особливості забезпечення підвищення рівня професійної освіти державних службовців, застосування вказаного акту не є доцільним. Також варто звернути увагу, що система органів державного забезпечення дистанційного навчання та перевірки його якості відсутня. Фактично єдиним органом, робота якого направлена на практичне забезпечення дистанційного навчання державних службовців є Центр дистанційного навчання Національної академії державного управління при Президентові України. Проте, такий стан речей не відповідає сучасним вимогам та ситуації, що склалася в країні.

Загалом, можна визначити, що дистанційне навчання державного службовця – це індивідуалізований процес набуття професійних знань, умінь та практичних навичок щодо практичного виконання завдань і функцій держави, а також підвищення компетентності в управлінській діяльності, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у сфері державної служби та функціонує на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Однак, в Україні сьогодні не дивлячись на певні спроби створити систему дистанційного навчання для державних службовців. Такий вид забезпечення освіти не надто широко застосовується. Основними причинами цього можна назвати: недостатній рівень комп'ютеризації на усіх рівнях державної служби та комп'ютерної грамотності державних службовців; відсутність нормативної визначеності порядку реалізації дистанційного навчання; відсутність системи заохочень та стимулів для підвищення зацікавленості службовців у такому виді навчання; наявність стереотипів щодо якості заочних форм навчання та дистанційного у тому числі тощо.

Серед характерних особливостей дистанційного навчання державних службовців можна визначити: 1) гнучкість – службовці, що звертаються до дистанційної освіти, навчаються у зручний для себе час та у зручному місці; 2) паралельність – навчання здійснюється без відриву від виконання професійних повноважень, не потребує оформлення

відпусток та ін.; 3) економічність – ефективне використання навчальних середовищ та платформ, відповідних технічних засобів, концентроване і уніфіковане представлення інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання є неабияким заощадженням бюджетних коштів та власне коштів самих державних службовців котрі навчаються; 4) технологічність – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню державних службовців у світовий інформаційний простір та орієнтують їх на євроінтеграційний розвиток [3]; 5) можливість встановлення модульності та корегування курсів – з набору незалежних курсів-модулів формується програма професійного навчання, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам службовців, має направленість в залежності від сфери управління чи рівня відповідної посади тощо; 6) можливість корегування аудиторії слухачів – одночасне звернення до багатьох джерел наукової та практичної інформації великої кількості державних службовців певної сфери чи рівня управління та їх спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку з викладачами та між собою, що дає можливість паралельно освоїти теоретичну частину та застосувати практику отриманих навичок та знань; 7) соціальна рівність службовців – рівні можливості одержання освіти для державного службовця незалежно від посади яку він займає, місця проживання, стану здоров'я, сімейного положення, соціального статусу та можливостей; 8) нова роль викладача – можливість залучення найкращих викладачів теоретиків та практиків через високу мобільність дистанційного навчання, викладач стає наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати ті курси, які він викладає в залежності від законодавчих змін та розвитку управлінських процесів, підвищувати творчу активність та інтелектуальний потенціал державних службовців відповідно до нововведень та інновацій у сфері державної служби.

Проблемними залишаються питання теоретико-методичного забезпечення дистанційного навчання державних службовців та питання фінансово-економічного підґрунтя його реалізації, уніфіковані програмні ресурси тощо. Вирішення цих проблем сприяло б швидшому входженню України у світову освітню спільноту, зміцнило б імідж державного службовця на міжнародному рівні та дало б змогу залучати інвестиції у систему професійної освіти із-за кордону.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 / Міністерство освіти і науки України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13 (дата звернення: 12.04.2020 р.).
2. Алюшина Н.О. Психолого-педагогічні та акмеологічні особливості дистанційного навчання державних службовців. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/ds/05anonds.pdf (дата звернення: 12.04.2020 р.).

3. Овчарук О.В. Концептуальні підходи до застосування технологій відкритої освіти та дистанційного навчання у зарубіжних країнах та їх роль у процесах модернізації освіти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/content/06oovemp.htm (дата звернення: 12.04.2020 р.).
4. Требик Л.П. Основні принципи дистанційного навчання у підвищенні кваліфікації управлінських кадрів регіону. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Trebik.pdf (дата звернення: 12.04.2020 р.).

Ключові слова: державна служба, освіта державного службовця, професійна підготовка, компетентність, дистанційне навчання.
Ключевые слова: государственная служба, образование государственного служащего, профессиональная подготовка, компетентность, дистанционное обучение.
Key words: civil service, education of civil servant, vocational training, competence, distance education.

ПАНФІЛОВ ОЛЕГ ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Поширення короновірусу в 2020 року стало безпрецедентною подією в новітній історії людства та додало нових викликів галузі безпеки як в світі загалом, так і в Україні, зокрема. Особливо болючими ці виклики стали у зв'язку з реформування медичної сфери та галузі безпеки в Україні.

К.В. Бондаренко, О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов до адміністрування національно-безпековою сферою включають окрім традиційних напрямків також адміністрування в галузі юстиції, закордонних справ, внутрішніх справ та публічної служби [3, с. 75]. Тому доцільно навести приклад з реалій сьогодення: у квітні 2020 року міністр внутрішніх справ ФРН Андреас Гейзель заявив, що чиновники США перехопили в Бангкоку партію з 200 000 масок, призначених для використання під час спалаху коронавірусу. Берлін замовив респіратори класу FFP2 для поліцейських, які продовжують працювати під час кризи. Гейзель сказав, що Берлін придбав маски у американської компанії, але вони були виготовлені в Китаї [2]. Вважається доцільним в рамках цієї теми виділити аспект забезпечення продовольством населення та медичними засобами. Виділяють внутрішній та зовнішній аспекти продовольчої безпеки. Внутрішній аспект продовольчої безпеки полягає у функціонуванні в державі ефективних механізмів гарантування доступу людини до продуктів харчування в кількості та асортименті, достатніх для забезпечення її життєдіяльно-

сті (кількісний вимір), а також забезпечення ясної якості та безпечності таких продуктів (якісний вимір). Зовнішній аспект продовольчої безпеки полягає у самозабезпеченні державою своїх продовольчих потреб з метою зменшення залежності її економіки від імпорту продуктів харчування. В Україні законодавчо не закріплений ні рівень продовольчого самозабезпечення країни, ні механізми його гарантування. Водночас імпортозалежність українського ринку м'яса така велика, що це становить серйозну загрозу національній продовольчій безпеці України [4, с. 46]. Тому доцільним було б повернутись до законопроекту 2012 року «Про продовольчу безпеку», який було відхилено Верховною Радою, або розробити новий законодавчий акт, в якому закріпили б рівень самозабезпечення країни продовольством. Такий рівень самозабезпеченності потрібно закріпити і для медикаментів, зважаючи на кричущі випадки експорту медичного обладнання з України у інші країни під час початку пандемії у світі та неможливості окремих вітчизняних органів протидіяти цьому [6].

Також протягом першого півріччя 2020 року постало багато запитань до державних органів у сфері безпеки та оборони. Повертаючись до найвищого координаційного органу у цій сфері- РНБО, потрібно розглянути доцільність його фінансування. Якщо РНБО не в змозі завадити вивезенню медичних засобів, то в рамках урізання видатків в усіх галузях економіки потрібно урізати його фінансування та ввести РНБО в структуру органів виконавчої влади, як це роблять в інших країнах. Наприклад, у Туреччині у своєму нинішньому статусі РНБ було сформовано законом № 2945 від 9 листопада 1983 року відповідно до конституції 1982 року. Саме ця конституція визначила, що головує в РНБ президент, до неї входять також прем'єр-міністр, начальник генерального штабу, міністр оборони, міністр внутрішніх справ, міністр зовнішніх справ, начальник наземних віиськ, начальник морських віиськ, начальник повітряних віиськ та генеральниї начальник жандармерії. При необхідності на засідання РНБ можуть запрошуватися иї інші посадовці. Було введено посаду генерального секретаря РНБ, хоча він на засіданнях не має права голосу. Порядок денниї засідань РНБ готує президент країни. Рішення ухвалюються більшістю голосів, вони мають рекомендаціиниї характер для уряду [1, с. 135].

В цей же час до Верховної Ради було внесено президентський законопроект про реформування СБУ, що передбачає масу змін у цьому органі [5]. Найбільш вагомим є внесення змін до структури підрозділів-ліквідація підрозділів по боротьбі з корупцією та захисту економіки. Якщо з функціями підрозділу захисту контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки справляться інші державні органи, то з Главком «К» виникають труднощі-агентурний апарат, який створювався десятиріччями, потрібно зберегти. Тому, не зважаючи на нарікання з боку суспільства та засобів масової інформації, можна розглянути варіант переведення частини підрозділів у ДБР, як це відбувалось з управлінням щодо розслідування справ Майдану Генеральної прокуратури.

Список використаної літератури:

1. Біденко Артем. Законодавчі аспекти управління національною безпекою за рубежем. URL: http://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/bidenko_zakonodavchi-1.pdf
2. Берлин обвинил США в «современном пиратстве» из-за конфискации респираторов.URL: https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/04/4/7246476/
3. Бондаренко К.В. Публічне адміністрування національно-безпековою сферою в Україні: теоретичні, правові та організаційні засади. Монографія / К. В. Бондаренко. Одеса. Фенікс. 2019. 404 с. С. 75.
4. Коваленко Т.О. Поняття ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав / Національна безпека України: актуальні проблеми правового забезпечення: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 27 жовтня 2017 р., м. Дніпро / відп. ред. В.І. Андрейцев.Дніпро. 2017. 195 с. С. 46.
5. Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України: Проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68347
6. Справа експрем'єра Гончарука. Перспективи порушеної кримінальної справи.URL:https://www.pravda.com.ua/columns/2020/03/26/7245193/

Ключові слова: безпека, коронавірус, адміністрування національно-безпековою сферою, забезпечення продовольством та медикаментами, РНБО, СБУ.

Ключевые слова: безопасность, коронавирус, администрирование сферой национальной безопасности, обеспечение продовольствием и медикаментами, СНБО, СБУ.

Key words: security, coronavirus, administration of the national security sphere, provision of food and medicine, NSDC, SSU.

МАРУЩАК АННА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Чернівецького юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ПРИРОДА ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна фіскальна служба України (ДФС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [1].

Державна фіскальна служба була створена у 2014 році. 21 травня 2014 року Кабінет Міністрів України приймає Постанову № 160, якою утворює Державну фіскальну службу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення [2].

Утворення ДФС було наслідком масштабного реформування, що торкнулось багатьох сфер. Впровадження нових реформ у сфері оподаткування вимагає необхідність запровадження нових форм взаємодії між суб'єктами податкових правовідносин, реформування податкової системи та фіскальної служби у цілому, зміни взаємовідносин між бізнесом та контролюючими органами [3].

Щодо доцільності утворення ДФС до цих пір серед науковців та практиків немає єдиної точки зору. Деякі вважають, що це однозначно має позитивний наслідок для митної та податкової сфер, інші – що новоутворена ДФС є нічим іншим, як ліквідоване Міністерство доходів та зборів, а відтак і роблять висновок щодо нераціональності такого реформування.

Вартою уваги є думка, що закономірність такої зміни була обумовлена невідповідністю обсягу повноважень колишнього Міністерства доходів і зборів, що були більш характерні для інспекцій, служб та агентств, статусу Міністерства [4]. Таке припущення видається слушним, адже аналізуючи норми Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», який регламентує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, приходимо до висновку, що зміст повноважень, які виконуються Державною фіскальною службою, дійсно більш притаманний та характерний саме для такого центрального органу виконавчої влади як служби. Про підтвердження такого висновку нам вказує і ст. 17 вищенаведеного закону: якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як служба [5]. У 2018 році ДФС представила Стратегічні напрями розвитку до 2020 року. Серед них: ІТ та інфраструктура; розвиток сервісів; ефективне адміністрування податків, зборів та митних платежів; митниця та прикордонне співробітництво тощо.

Деякі вчені розглядають ДФС як інституціональну організацію. У застосуванні до Державної фіскальної служби це означає, що вона є інститутом-організацією, де можна виділити кілька рівнів: 1) особистісний – група, колектив, сукупність людей, між якими існують певні взаємовідносини; 2) структурний; 3) нормативний – сукупність цілей, процедур, правил, норм, які визначають характер взаємин і взаємодій учасників організації, а також взаємин і взаємодій організації як цілого і окремих її представників із зовнішнім оточенням – іншими організаціями та індивідами; 4) матеріально-технічний – комплекс матеріальних умов та засобів, за допомогою яких здійснюється функціонування організації [6].

Слушною є думка щодо подвійної природи ДФС. З одного боку, вона входить до системи центральних органів виконавчої влади, її діяльність має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, адже здійснюється на підставі та виконання закону; з іншого – ДФС є органом державного надвідомчого контролю [7].

ДФС та її територіальні органи є органами доходів і зборів. Структура ДФС складається з апарату, територіальних органів та спеціалізованих департаментів. Також, у складі ДФС та її територіальних органах діють підрозділи податкової міліції.

Досягнення завдань ДФС, зазначених у законодавстві, відбувається за допомогою відповідних повноважень. Повноваження Державної фіскальної служби чітко регламентуються Положенням про Державну фіскальну службу затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. Їх перелік є вкрай широким і налічує більш ніж 90 повноважень.

Щодо правової природи та суті повноважень ДФС, багато науковців схиляються до думки що останні потрібно віднести до дискреційних.

Аналізуючи завдання ДФС та її повноваження, регламентовані у законодавстві, можна виділити і її функції. Якщо брати за основу підхід, відповідно до якого функція – це напрям діяльності, а напрям діяльності, у свою чергу утворюються за допомогою сукупності певних повноважень, то можна визначити, що ДФС притаманні такі функції як контрольна, експертно-аналітична, превентивна, правопоновлююча.

Список використаної літератури:

1. Про державну фіскальну службу: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 21.05.2014 № 236.
2. Гнатовська А.І. Правові засади створення державної фіскальної служби України. *Проблеми теорії фінансового права в сучасний період: матеріали науково-практичного круглого столу*. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 21 листопада 2014. Запоріжжя : КПК. 2014. С. 19-20.
3. Латковська Т.А. Перспективи перетворення Державної фіскальної служби з контролюючого органу на сервісну службу. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса) у 2 т. Т. 2. відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. 712 с. (С. 64-66).
4. Яковлєв І.П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одеса, 2016. 224 с.
5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
6. Бейкун А. Позитивна тенденція розвитку категорії «система» як елемента структурно-функціональної побудови органів державного управління. *Право України*. 200. N12. С. 51-54.

7. Лепеха А.В. Інтегральні характеристики Державної фіскальної служби України як інституціональної організації. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2016. Вип. 2(16). С. 1-10.

Ключові слова: Державна фіскальна служба, правова природа, функції.
Ключевые слова: Государственная фискальная служба, правовая природа, функции.
Key words: State Fiscal Service, legal nature, functions.

КОЙЧЕВА ОЛЬГА СЕМЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПАРАДИГМА «WIN-WIN» В ПОДАТКОВИХ СПОРАХ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Природа податкового обов'язку обумовлює його «насильницьке» прийняття через глибокий конфлікт між платником податків та контролюючим органом. Цей конфлікт очевидний, адже в процесі реалізації оподаткування частину майна платник податків відчужує примусово, і останнє переходить у власність держави безумовно та безповоротно. Під час вирішення конфлікту в таких ситуаціях наявність незацікавленої в результаті та висококваліфікованої особи, яка допоможе порозумітися та дійти консенсусу, складно переоцінити як для платника податків, так і для держави. Чи можливий взагалі варіант вирішення податкового конфлікту без програшної сторони?

Win-win (в перекладі з англ. – безпрограшний, перемога-перемога) – стратегія взаємної вигоди і співпраці. Професор Гарвардського університету Роджер Фішер розробив методику переговорів, метою якої є досягнення взаємовигідного результату для обох сторін, яка в подальшому отримала назву win-win або Гарвардський метод. Його сутність полягає в тому, що в ситуації немає переможених та переможців. Використання стратегії win-win дозволяє кожній зі сторін одночасно перемагати, уникаючи побічних негативних наслідків своєї перемоги та отримати якісь переваги від прийнятих рішень, обидві сторони задовільнені, ніхто не відчуває себе переможеним та не відчуває певного негативу до іншої сторони.

В українських реаліях для вирішення спірних податкових правовідношень передбачені процедури адміністративного та судового розгляду. Вищестоящі контролюючі органи та судові органи під час розгляду податкових спорів, як правило, приймають сторону податкового органу, який має на меті наповнення державної казни, і досить часто нівелюють інтереси платників податків. За результатами такого розгляду завжди наявна програшна сторона, яка не погоджується з

винесеним рішенням, що може призвести до ухилення його виконання. Враховуючи вищенаведене на сьогоднішній день особливої актуальності набувають альтернативні способи вирішення податкових спорів. Множинність альтернативних способів урегулювання податкових спорів, а також компетентність, передбачуваність, відкритість та неупередженість учасників процедури вирішення таких спорів покликані забезпечити їх реальне, а не ілюзорне врегулювання, підвищення рівня довіри до ДПС.

Одним із альтернативних алгоритмів вирішення податкового конфлікту, при якому сторони дійшли домовленості та згоди з предмету спору та задовольнили свої інтереси без негативних наслідків або з їх мінімізацією – є податкова медіація.

Медіація – не новація. Вона має довгу історію в багатьох культурах та цивілізаціях. Медіація активно використовується в різних сферах людської діяльності для надання допомоги в пошуку взаємоприйнятних та взаємовигідних рішень.

Ще у Стародавньому Китаї Конфуцій рекомендував сторонам зустрітися у присутності нейтрального миротворця, який допоможе їм досягти згоди. У стародавніх культурах Північної Америки одним із зобов'язань вождів індіанських племен був обов'язок виступати в ролі миротворця і медіатора у разі виникнення будь-яких конфліктів у племені. В кінці 60х років XVIII століття в Англії були створені перші спеціальні ради примирення, завданням яких було надання допомоги у вирішенні конфлікту в галузях промисловості. Медіація має глибоке коріння в єврейській історії. Через Єврейську раду примирення врегулювання суперечок відбувалося за допомогою консенсусу [1].

У літературі існують різні думки щодо походження поняття «медіація»:

– від латинського «mediatio» – здійснювати посередництво, або «mediare» – бути посередником [2, с. 162];

– від грецького «medos» – нейтральний, незалежний від сторони [3, с. 135].

В.О Курило під медіацією розглядає метод, спори при якому вирішуються за допомогою залученого посередника (медіатора), основним завданням якого є допомога сторонам, які перебувають у стані конфлікту, в детальному аналізі спірної ситуації з тією метою, щоб відповідним сторонам вдалося власноруч обрати такий варіант вирішення спору, який цілком узгоджуватиметься з їх інтересами і буде задовольняти їх потреби. Значущим слід вважати й те, що медіатор, хоча й являється учасником вирішення спору, проте не може приймати рішення за його сторону [4, с. 60].

Вважаємо, що з наведеним визначенням варто погодитися, воно містить усі кваліфікуючі ознаки медіації, як альтернативного способу вирішення податкових конфліктів. Медіатор виступаючи посередником переговорів, пропонує варіанти узгодження ситуації, без надання переваги будь-якому з них. Сторони спору самостійно приймають рішення щодо його розв'язання, усвідомлюючи та розуміючи наслідки.

Вирішення податкових спорів за участі медіатора надає можливості домовитися з урахуванням пропозицій та інтересів кожної сторони і знайти для себе позитивні моменти, які сприятимуть вирішенню конфлікту з позначкою «+» для обох сторін.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, в Україні відсутній закон про медіацію, спроби його прийняття тривають з 2014 року. Наявність закону сприятиме зрозумілості використання, популяризації та підвищенню авторитету, і, відповідно, рівня довіри до застосування медіації під час вирішення податкових спорів.

Застосування медіації в податкових правовідносинах, безумовно, матиме певні особливості, які не властиві наприклад її застосуванню в цивільних або сімейних правовідносинах. Серед проблемних аспектів проведення податкової медіації можна виділити наступні: недовіра сторін, відсутність ініціативи з боку податкового органу, сумніви щодо ефективності проведення переговорів з податковим органом, добровільність виконання чи невиконання домовленостей, відсутність механізму імплементації рішення.

Майбутній закон про медіацію має нівелювати зазначені проблеми з урахуванням зарубіжного досвіду та менталітету українського народу, який уражений вірусом позитивізму щодо виключного використання судів для вирішення податкових конфліктів. Медіація не може стати панацеєю в сфері вирішення податкових конфліктів, але вона має всі шанси стати найбільш вдалим виходом, який дасть можливість забезпечити досягнення миру в суперечці, з урахуванням інтересів кожної сторони, і регламентацію його умов з боку незалежного суб'єкта (медіатора) для уникнення зловживань з боку фіскалів.

Медіація, як альтернативний спосіб вирішення податкових спорів більш ніж відповідає вимогам реалізації в податкових відносинах концепції win-win, в якій зберігається баланс інтересів і обидві сторони залишаються у виграші.

Список використаної літератури:

1. Потьомкіна Ю. Секрети медіації. *Юридична газета*. № 38-39. 2019. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sekreti-mediaciyi.html.
2. Леко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги – XXI. 2011. 464 с.
3. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2014. Вип. 65. С. 134-139.
4. Курило В.О. Альтернативні процедури вирішення податкових спорів: порівняльно-правовий характер. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* № 4. 2016. С. 58-66.

Ключові слова: медіація, парадигма win-win, податковий конфлікт, альтернативний спосіб розгляду, безпрограшна сторона, податкові правопорушення.

Ключевые слова: медиация, парадигма win-win, налоговый конфликт, альтернативный способ рассмотрения, беспроигрышная сторона, налоговые правонарушения.

Key words: mediation, win-win paradigm, tax conflict, alternative way of consideration, win-win side, tax offenses.

МАСЛОВА ЯНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ

Виникнення ризику для здоров'я та життя людини вимагає чітких та суворих дій для запобігання цього ризику від держави, як гаранта забезпечення конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. З початку поширення коронавірусу COVID-19 у світі, наша держава вжила певні міри та заходи для запобігання розповсюдженню епідемічних та інших інфекційних захворювань, запровадивши суворий карантин та акцентувавши увагу на підвищенні відповідальності за недотримання встановлених карантином правил та заборон.

Одним із заходів для підвищення рівня усвідомлення серйозності прийнятих державою заходів та збільшення відповідальності громадян є встановлення адміністративної відповідальності за порушення правил та заборон, встановлених карантином. Ця діяльність держави відображається у внесенні змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме у ст. 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей» і містить санкцію у формі накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [1]. Дана стаття має відсильний характер, тобто відсилає до кола інших нормативно-правових актів, які встановлюють правила щодо карантину людей, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми. Такими нормативно-правовими актами є Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», інші акти законодавства, а також рішення органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Доцільним видається звернення уваги на окремі елементи складу адміністративного правопорушення, якого пов'язано з порушенням умов карантину. Від так, об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, якого передбачено ст. 44-3 виражена у формі протиправного діяння, яке може вчинятись як через дії (наприклад, відвідування закладів освіти її здобувачами, відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон) так і через бездіяльність (наприклад, перебування на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи спеціальний статус особи). Місцем вчинення адміністративного правопорушення щодо порушення карантину є парки, сквери, зони відпочинку, лісопаркові та прибережні зони, спортивні та дитячі майданчики та інші місця, відвідування яких

є забороненим відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [2]. Часом вчинення адміністративного правопорушення щодо порушення карантину є термін, на який карантин запроваджено. Так, відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» карантин на всій території України введено з 12 березня 2020 р. до 11 травня 2020 р. Щодо суб'єкта адміністративного правопорушення щодо порушення карантину, то ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Варто зазначити, що з моменту запровадження карантину, правоохоронці склали більше 6 тисяч адміністративних протоколів через порушення правил щодо карантину. Частину з них повернено правоохоронцям для належного оформлення, частину розглянуто судом. Судова практика з розгляду справ щодо порушень правил карантину показує, що штраф застосовується не часто, переважно порушники обмежуються усним зауваженням. Проте є і приклади накладення штрафу. Так, у справі № 188/365/20 Петропавлівським районним судом Дніпропетровської області визначено, що 19.03.2020 року громадянка порушила п.3 Постанови Кабінету Міністрів від 11.03.2020 року № 211. Суд постановив притягнути громадянку до адміністративної відповідальності та накласти адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 17 000 (сімнадцять тисяч) грн 00 коп. [3].

Проаналізувавши міжнародний досвід встановлення відповідальності щодо порушення правил карантину, варто звернути увагу, що Україна приєдналась до рішення міжнародної спільноти. Так в Ізраїлі, Італії, Чехії, Сінгапурі та інших країнах також передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, а в Китаї прийняли більш жорсткі міри та встановили відповідальність у формі позбавлення волі від 10 років до довічного або смертна кара.

Як висновок, варто зазначити, що важливість дотримання карантинних заходів в умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 є обумовленою. Виникає необхідність побудови якісної та ефективної системи інформування громадян щодо правил дотримання карантинних заходів, наслідків недотримання цих правил та забезпечення належних пільг та допомоги для громадян, які через фінансову потреби не мають можливості дотримуватись встановлених вимог.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова

Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF
3. Постанова у справі № 188/365/20 (Провадження № 3/188/260/2020) Петропавлівський районний суд Дніпропетровської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88326216

Ключові слова: адміністративна відповідальність, пандемія, COVID-19, штраф, карантинні заходи.
Ключевые слова: административная ответственность, пандемия, COVID-19, штраф, карантинные меры.
Key words: administrative responsibility, pandemic, COVID-19, fine, quarantine measures.

БІЛОУС-ОСІНЬ ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТОРУ» В УКРАЇНІ

Розвиток української моделі функціонування публічної адміністрації не може бути ізольованим від спрямування європейських практик у цій сфері. Натомість, інституційний та правовий механізми забезпечення належного впливу держави на суспільні відносини характеризується казуїстичними тенденціями невідповідності існуючого стану потреб суспільства та вимог, які ним висуваються до управляючого суб'єкта. Негативними ознаками публічного адміністрування, передусім є відсутність чіткого алгоритму процедурної діяльності суб'єктів публічного адміністрування, недієвість механізмів їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства, низький рівень цифрової трансформації у функціонуванні суб'єктів публічної адміністрації та нівелювання принципів верховенства права та належного врядування.

Необхідним видається вироблення як довгострокової концепції сталого розвитку інституційного забезпечення публічного адміністрування, так і постійного моніторингу існуючих та виникаючих проблем у цій сфері. При цьому, орієнтиром має бути концепція Європейського адміністративного простору.

Загалом, концепція Європейського адміністративного простору (the European Administrative Space) – це напрямок реформування та розвитку адміністративного права, за якої функціонування суб'єктів публічної адміністрації здійснюється відповідно до демократичних принципів належного врядування та стандартів Європейського Союзу у цій сфері.

Вперше термін «європейський адміністративний простір» використано у документах Програми підтримки розвитку державного управління та менеджменту (далі – SIGMA) у 1998 р. для позначення середовища, сформованого політикою та нормами Європейського Союзу, що передбачає необхідність врахування на національному рівні загальноприйнятих стандартів та практик Європейського Союзу щодо врегулювання суспільних відносин, які входять до предмету адміністративного права для забезпечення однорідного рівня забезпечення прав і свободи людини та громадянина.

Програми SIGMA охоплює сукупність спеціалізованих звітів, які зосереджені на окремих питаннях врядування та управління, а саме: контроль за витратами, адміністративний нагляд, міжвідомча координація, державні закупівлі, управління державними послугами тощо. Добре функціонуюча державна адміністрація є необхідною умовою прозорості та ефективності демократичного управління, але це не статичне явище. Однім із напрямків програми SIGMA є вироблення пропозицій та алгоритму дій щодо впровадження концепції Європейського адміністративного простору в різні національні правові системи. При цьому, зміни, які мають бути впроваджені в практику конкретної держави можуть якісно та кількісно різнитись, але будуть спрямовані на досягнення єдиної мети [1].

Держави, що мають намір впровадити концепцію Європейського адміністративного простору мають інтегрувати законодавство та стандарти Європейського Союзу у національні правові системи з наступним його застосуванням і виконанням. В першу чергу, це стосується стандартів горизонтальних систем адміністрування та державного управління, яких сформовано у вигляді принципів верховенства права та належного врядування («acquis communautaire»*)*, що приймаються державами – членами ЄС, які мають різні правові традиції та різні системи управління. Під «acquis communautaire» розуміється сукупність актів законодавства, політичних документів і практики їх застосування, що діють в межах Європейського Союзу. Крім нормативно-правових актів Європейського Союзу необхідним є врахування рекомендаційних норм, що не мають зобов'язальної сили. Наприклад «білі книги», «зелені книги», настанови (guidelines), модельне законодавство тощо.

Станом на теперішній час, в Українській державі відбувається процес практичного втілення теоретичних засад публічного адміністрування з одночасною відмовою від використання ідей державного управління. Сфера публічного адміністрування по суті відображає якісний підхід до здійснення державного управління. Адміністрування (від лат. «administratio» означає «служіння», «допомога») є діяльністю, яка полягає у спрямуванні та керуванні визначених суспільних відносин. Розуміння «адміністрування» як синоніму «управління» не має логічного підґрунтя, адже заміна одного терміну іншим не призводить до зміни сутті явища, яке характеризується; дієвість адміністративного права через призму управління є сумнівною, і не відповідатиме вимогам розвитку суспільних відносин.

Повертаючись до визначення поняття «адміністрування» в його первісному значенні, зупинимось на його тлумаченні як діяльності щодо служіння суспільству в межах людиноцентристського підходу до пріоритету правового регулювання. Перевага демократичної моделі взаємовідносин між державою та громадянами виявляється, перш за все, у довгостроковому плані, який полягає в гнучкості і еластичності, що забезпечується за рахунок ефективного зворотного зв'язку [2].

Щодо публічності як детермінуючої ознаки адміністрування, необхідно зазначити наступне. Різниця між «публічним» та «державним» полягає у якісних та кількісних показниках. Щодо кількісних відмінностей, то вони стосуються етимологічних порівнянь про відносно більший обсяг публічного. Суб'єктами публічної влади, крім органів державної влади, віднесено органи місцевого самоврядування та суб'єктів, яких наділено делегованими повноваженнями. Якісні відмінності полягають у призначенні управлінського впливу на забезпечення публічного інтересу. Таким чином, під публічним адмініструванням розуміється діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка має прояв у погодженому спрямуванні на суспільні відносини з метою забезпечення публічного інтересу за допомогою конкретно визначених інструментів.

Подальше реформування адміністративного права в Україні має бути орієнтованим на впровадження концепції Європейського адміністративного простору через трансформацію основоположних провідних ідей публічного адміністрування та менеджменту у фактичні державні дії та процеси щодо прийняття управлінських рішень. Досягнення необхідного рівня публічного адміністрування при специфікації європейських стандартів та практик в Україні потребує врахування культурних та соціальних архетипів. В протилежному випадку, практично трансформувати систему функціонування публічної адміністрації відповідно до концепції Європейського адміністративного простору є неможливим.

Список використаної літератури:

1. Toolkit for the preparation, implementation, monitoring, reporting and evaluation of public administration reform and sector strategies. Guidance for SIGMA partners. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/37e212e6-en.pdf?expires=1584775631&id=id&accname=guest&checksum=A92CF8DB85CEE8ECCCB98B1B4B4163A0
2. Bila-Tiunova L., Bilous-Osin T., Kozachuk D., & Vasylkivska V. (2019) Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine, *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(5), 757-764, https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7594

Ключові слова: європейський адміністративний простір, реформа, адміністративне право. публічне адміністрування, публічні інтереси.

Ключевые слова: европейское административное пространство, реформа, административное право, публичное администрирование, публичные интересы.

Key words: the european administrative space, reform, administrative law, public administration, public interest.

СТРЕЛЬНИКОВ АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПРАВА НА ЗДІЙСНЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У загальному розумінні адміністративно-правове забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб – це встановлений законодавством порядок дій суб'єктів публічної адміністрації щодо забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами наданих їм прав, свобод, обов'язків та гарантій.

Питання адміністративно-правового забезпечення регулювання потоків вимушеної міграції та забезпечення прав вимушено переміщених осіб є викликом для концепту демократичних цінностей та устоїв державотворення усього світового співтовариства. Для Української держави проблема вимушеної міграції потребує нагального переосмислення підходів до її вирішення. Внаслідок переселення осіб з територій воєнного конфлікту на Сході України, їх право на місцеве самоврядування знехтуване. Більше того, вимушено проживаючи у новій територіальній громаді, мігрант за українським законодавством може реалізовувати окремі правомочності в сфері місцевого управління лише в тому випадку, коли визнає, що не є внутрішньо переміщеною особою. В протилежному випадку, особа зберігає соціальні правомочності для внутрішньо переміщених осіб та обмежена в реалізації права на місцеве самоврядування.

До існуючих проблем адміністративно-правового забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами права на місцеве самоврядування в Україні слід віднести такі, як: 1) відсутність головного координуючого органу з реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб; 2) технічно-інформаційні, організаційні та правові проблеми обліку кількості і потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні; 3) недостатності ресурсів (зокрема матеріальних); 4) порушення принципу законності в діяльності органів публічної адміністрації із забезпечення реалізації статусу внутрішньо переміщених осіб та відсутність дієвого механізму притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення прав, свобод та інтересів такої категорії осіб [1, с. 165-166].

Як уявляється, для повноцінного забезпечення можливості внутрішньо переміщеними особами реалізовувати своє право на місцеве самоврядування, має бути практично перетворено місцеве самоврядування на дієвий механізм управління, який включає: уніфікацію і стандартизацію публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з урахуван-

ням принципів максимальної доступності послуг для споживачів, проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі; проведення місцевих виборів з урахуванням реформованої системи органів місцевого самоврядування; удосконалення системи планування території громади тощо. За умови реалізації адміністративно-територіальної реформи, громадяни України повинні отримати ряд переваг (наприклад, отримання нових владних повноважень, субвенції та дотації із державного бюджету), які дозволять ефективно та самостійно вирішувати проблеми місцевого значення, формуючи власний бюджет та самостійно розвиваючи економіку місцевості. Вбачається, що найбільш вдалим є континентальний тип функціонування місцевого самоврядування (поєднання виборності представницьких та виконавчих органів на первинному рівні місцевого самоврядування, віднесення до компетенції органів місцевого самоврядування загальної сфери відання, включаючи ті повноваження, яких не віднесено до відання державних органів), який відповідає соціокультурному типу територіальної громади в Україні.

Для здійснення ефективного адміністративно-правового забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами права на місцеве самоврядування слід надати повноваження щодо забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, так як закріплення такого роду повноважень за Міністерством соціальної політики України не є логічним, адже ним проводяться виплати пенсій та соціальна допомога. Крім того, ведення реєстру внутрішньо переміщених осіб має здійснюватися на основі факту реального переміщення, а не на підставі можливості отримання пенсій чи інших соціальних виплат, на які має право особа, що проживає на території ризику. До Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» необхідно нагально внести зміни щодо можливості участі в місцевому управління внутрішньо переміщених осіб, які проживають у відповідній територіальній громаді без втрати їх соціального забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2017. 210 с.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адміністративно-правове забезпечення, місцеве самоврядування, право на місцеве самоврядування, публічне адміністрування.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, административно-правовое обеспечение, местное самоуправление, право на местное самоуправление, публичное администрирование.

Key words: internal migration, administrative law protection, state law, right to state law, public administration.

ТКАЛЯ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИСОЧИН ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
студент 4 курсу Миколаївського інституту права

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Прагнення України приєднатись до загальноєвропейських цінностей потребують переосмислення та реформування інституту адміністративної відповідальності у системі права. Важливим є визначення його як способу забезпечення правового порядку в тих сферах, де необхідно державне регулювання та державне управління, а також засобу забезпечення ефективного захисту прав та свобод людини й громадянина, у випадках притягнення її до адміністративної відповідальності.

Сьогодні законодавству у сфері адміністративної відповідальності властива певна безсистемність, навіть при наявності кодифікованого акта. Положення щодо адміністративних правопорушень містяться в різних за юридичною силою нормативно-правових актах, що зазвичай призводить до невідповідностей в застосуванні санкції за той же адміністративний проступок. Такий стан адміністративних норм, не відповідає правовій визначеності демократичної держави [1]. Крім того, сучасні джерела адміністративних норм знаходяться за межами Кодексу України про адміністративні правопорушення, що не сприяє підвищенню його практичного застосування.

Інституту адміністративної відповідальності присвячено ряд монографій, наукових статей, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до законодавства тощо. Це роботи таких авторів, як Ю. Абакумова, Ст. Авер'янов, Ст. Бандурка, А. Безсмертний, Ю. Битяк, Н. Грищук В. Голосніченко, Є. Додін, Ст. Зуй, З. Кисіль, А. Комзюк, В. Колпаков, А. С. Літошенко, А. Остапенко, Н. Тищенко та інших.

Аналізуючи вищевикладене, треба відзначити, що цей вид юридичної відповідальності є сьогодні дієвим правовим інструментом у боротьбі з протиправними проявами – адміністративними правопорушеннями, вимагає уваги і подальшого вдосконалення.

Останнім часом відбувається нормативно-правова трансформація інституту адміністративної відповідальності. Зараз існує достатньо теоретичних і правових підстав для того, щоб виділити адміністративну відповідальність в окрему галузь права – адміністративно-деліктне право. Масив суспільних відносин, що захищаються захода-

ми адміністративної відповідальності, досить широкий, також існує значна сукупність адміністративно-деліктних відносин, які виступають предметом правового регулювання. Нормативно-правова база є об'ємною і в основному кодифікованою. У цьому інституті права є метод правового регулювання, який є імперативним, односторонньо-владним і репресивно-каральним. За основними параметрами інститут адміністративної відповідальності сьогодні наблизився до області карального права. А саме, права, що має кодифіковані нормативно-правові джерела та основою якого є Кодекс України про адміністративні правопорушення; особливі підстави для застосування правових санкцій, тобто адміністративні проступки; систему репресивно-каральних заходів, таких як: адміністративні стягнення; процесуальне забезпечення і коло суб'єктів, наділених певними адміністративними і юрисдикційними повноваженнями.

За результатами карального впливу адміністративні стягнення і підстави їх застосування щодо порушників є менш суворими. Адміністративні проступки-менш суспільно шкідливі, ніж злочини і застосування адміністративної відповідальності не тягне судимості. Проте адміністративним стягненням притаманні і каральні функції. І якщо в українському законодавстві це ще нормативно не закріплено, то в зарубіжному законодавстві це прямо вказано. Необхідно зауважити, що ідея відділення інституту адміністративної відповідальності в окрему правотворчу галузь – «адміністративно-деліктне право», не нова, проте вона заслуговує на своє існування.

Сьогодні залишається відкритим питання про закріплення в положеннях адміністративно-деліктного норм законодавства щодо визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності. Це питання стає актуальним у зв'язку з внесенням змін в Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 14 липня 2015 року № 596-VIII, за яким суб'єктами відповідальності за порушення правил дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, разом з фізичними особами визначено та юридичних осіб, на яких зареєстровано відповідний транспортний засіб [2]. Фактично відповідальність юридичних осіб сьогодні визнається низкою інших галузевих законів. Треба відзначити, що існування інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб доводить свою дієвість в адміністративно-деліктному законодавстві та практиці його використання в багатьох європейських країнах (Бельгія, Данія, Нідерланди, Португалія, Франція, Естонія, Сербія, Польща, Словенія, Хорватія, Швейцарія, Чехія), так і в країнах пострадянського простору (Республіка Білорусь, Азербайджанська республіка, Республіка Таджикистан, Республіка Казахстан). Отже, назріли політичні, наукові і економічні передумови для визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності у кодифікованому акті [3, с. 104].

Досить важливими є питання вдосконалення системи адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення, часто вони є надто м'яким і не відповідними масштабам небезпечних наслідків, які нано-

сяться адміністративними правопорушеннями. У перспективі, для юридичних осіб також необхідно розробити відповідну систему адміністративних стягнень [4, с. 111].

Аналіз законодавства щодо адміністративної відповідальності неповнолітніх дає можливість стверджувати про наявність цілого ряду прогалин та недоліків, я в сучасних умовах створюють суттєві перешкоди в боротьбі з девіантною поведінкою неповнолітніх. Так наприклад, законодавство не вказує цілей застосування заходів впливу щодо неповнолітніх та їх виховну мету можна лише зрозуміти аналізуючи зміст цих заходів. Крім того, відсутня вказівка на підстави адміністративної відповідальності неповнолітніх загалом та підстави застосування кожного конкретного заходу впливу щодо неповнолітніх. Відсутнє чітке визначення змісту адміністративного проступку, за який повинна наступати адміністративна відповідальність неповнолітніх, умов їх звільнення від адміністративної відповідальності і можливості застосування до них відповідальності громадської або інших заходів державного примусу, не розроблено певну градацію заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх в залежності від їх цільового призначення і підстав застосування [6, с. 127].

Існує також ряд проблемних питань, які потребують вирішення, пов'язані з використанням процесуальних норм адміністративно-деліктного законодавства, а саме необхідно: – уточнити систему учасників провадження у справах про адміністративних правопорушень, визначення адміністративно-процесуального статусу і механізму їх залучення до виробництва; – удосконалити порядок та особливості виконання стягнень, таких як конфіскація предмета, арешт з утриманням та штрафні бали; – чітко визначити порядок і вимоги складання адміністративно-процесуальних документів [5, с. 236].

Отже, варто зазначити, що окреслені проблеми адміністративно-деліктного законодавства потребують негайного вирішення, і вироблення чіткої та науково-обґрунтованої концепції нового кодифікованого нормативно-правового акта в адміністративно-деліктній політики, який би врахував положення національної Концепції адміністративної реформи на сучасному етапі державотворення і умовах євроінтеграції України.

Вирішення цих актуальних питань розвитку інституту адміністративної відповідальності в Україні полягає в розробці та прийнятті нового Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Подальша доля адміністративно-деліктного права в системі права України остаточно не визначена. Сьогодні є тенденції до повної ліквідації цього правового інституту адміністративного права (з подальшою передачею його у сферу кримінального права), так і до залишення цього інституту в системі адміністративного права без істотних змін. Така невизначеність політиків, юристів і вчених негативно впливає на якість досліджень у сфері адміністративно-деліктного права і на ефективність діяльності органів адміністративної юрисдикції. Розглянуті в статті проблеми адміністративно-деліктного права є лише невеликою

частиною тих невирішених питань, які потребують теоретичного та нормативного врегулювання вже сьогодні.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 14 липня 2015 року № 596-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 39. Ст. 372.
3. Гоэн О. Основные начала административного права: французское право. *Основные начала российского и французского права.* М., 2012. С. 104–121.
4. Грищук Н. Історико-правовий генезис інституту адміністративної відповідальності: порівняльно-правові аспекти. *Підприємництво, господарство і право.* 2012. № 12. С. 111–115.
5. Огороднікова І. Міжнародний досвід регулювання відносин, що виникають у процесі реалізації заходів адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері оподаткування. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* 2011. № 1 (52). С. 236–242.
6. Ткаля О. Проблеми та перспективи адміністративного впливу, що застосовується до неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 125-129.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-деліктне право, адміністративна відповідальність, адміністративне законодавство, адміністративні стягнення.

Ключевые слова: административное право, административно-деликтное право, административная ответственность, административное законодательство, административные взыскания.

Key words: administrative law, administratively-tort law, administrative responsibility, administrative legislation, administrative penalties.

ВАСИЛЬКІВСЬКА ВІКТОРІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ В УКРАЇНІ

На державних службовців в Україні покладено надзвичайно соціально важливі функції з практичного виконання завдань і функцій держави та забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів [1]. В залежності від органу, в якому державний службовець займає посаду, а також кола

службових обов'язків, виникають ситуації, в яких в руках однієї особи може бути зосереджено велике коло повноважень. Таким чином, державні службовці, зосередивши в своїх руках практичне виконання функцій держави, створюють певну монополію у прийнятті рішень, що належать до їх компетенції як представників держави, що в свою чергу, провокує загрози використання ними службового становища за власними інтересами, зловживаючи наданою їм владою та наділеними повноваженнями [4, с. 2].

Зважаючи на це, важливим є питання не допущення зловживання державними службовцями довірених ним державою повноважень з особистих приватних інтересів, або в інтересах третіх осіб. В процесі модернізації державної служби в Україні, а також прийняття антикорупційного законодавства, в нашій державі було на нормативному рівні закріплено поняття реального та потенційного конфлікту інтересів. Так, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», потенційний конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень, реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [2]. Таким чином, конфліктом інтересів є ситуація, в якій службовець при виконанні своїх професійних обов'язків у чомусь заінтересований особисто (має приватний інтерес) та це не обов'язково є причиною прийняття ним неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, проте здатне до цього призвести [5, с. 97]. Законодавче закріплений поділ конфлікту інтересів на потенційний та реальний зумовлено природою цього правового явища, а також шляхами його усунення, в залежності від різновиду.

Оскільки державна служба – це публічна служба, яка здійснюється від імені держави і передбачає реалізацію державно-владних повноважень, то й вимоги, правила, заборони й обмеження мають передбачатися виключно державою [3, с. 35]. Так, Законом України «Про запобігання корупції» закріплено перелік дій, які необхідно виконувати державному службовцю, з метою запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Державний службовець зобов'язаний повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався чи повинна була дізнатися про наявність у нього реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування на посаді, яка не передбачає наявності у нього безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно; не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів; вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів [2].

Аналізуючи зазначені норми законодавства стає зрозумілим, що саме на державному службовці, як на особі, на яку покладено практичне виконання завдань і функцій держави, лежить обов'язок самостійно виявляти реальний та потенційний конфлікт інтересів та вживати необхідних для його уникнення дій. Зважаючи на природу конфлікту інтересів та його особистий для можливого суб'єкта порушення характер, виникають реальні складнощі для державних службовців у його своєчасному виявленні та недопущенні. Саме тому, дуже важливим є питання постійного особистого підвищення рівня антикорупційної обізнаності та свідомості. Варто зазначити, що на сьогодні в Україні створено Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), яке є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Саме НАЗК розроблено методичні рекомендації, навчальні відео-курси, онлайн навчання з питань конфлікту інтересів, які оприлюднено на офіційному сайті агентства. Крім того, будь-яка особа може звернутись до НАЗК на телефон гарячої лінії, шляхом створення онлайн-звернення через особистий кабінет декларанта з метою консультації, в тому числі щодо конфлікту інтересів.

Таким чином, питання уникнення конфлікту інтересів державним службовцем є досить індивідуальним та в більшості своїй залежить від органу, кола обов'язків та займаної посади. Однак, слід зазначити, що державою, у особі НАЗК, вживається комплекс дій, спрямованих на підвищення антикорупційної свідомості державних службовців та їх максимального інформування і підтримки в таких важливих питаннях, як конфлікт інтересів.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18.
3. Васильківська В.В. Правове регулювання статусу державного службовця в Україні : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса. 2018. 35 с.
4. Джумагельдієва Г.Д., Орленко Я.Ю., Сергієнко І.Г. Механізм врегулювання конфлікту інтересів в системі державного управління, електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток». № 2, 2019 р.
5. Пахомова І.А. Правові рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «ПРАВО». № 25. 2018 р.

Ключові слова: державний службовець, конфлікт інтересів, запобігання.

Ключевые слова: государственный служащий, конфликт интересов, предотвращение.

Key words: civil servant, conflict of interests, prevention.

ЛАТКОВСЬКИЙ ПАВЛО ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОЗОРОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

За останні роки в Україні, незважаючи на події, які значною мірою вплинули не тільки на економіку України, але й на весь світ, значно змінилася політка відкритості та прозорості використання бюджетних коштів. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, існує концепція системи, яка надає доступ громадянам України до інформації про публічні кошти на всіх стадіях планування та використання. Така система забезпечує актуальність, достовірність та унікальність інформації, комфортність використання аналітичних даних, простоту та зрозумілість поданої інформації, логічність та продуманість, а також підвищує якість управління бюджетами та управління ліквідністю. В Україні такою системою є інтегрована інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет».

Одна з основних задач системи «Прозорий бюджет» – автоматизувати бюджетний процес та викорінити корупційну складову в цьому процесі. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет» забезпечує прозорість бюджетних процесів та процедур на державному та місцевому рівнях, а також дозволяє громадянам контролювати використання коштів розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними підприємствами, Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування [1].

Система «Прозорий бюджет» відповідає запиту громадянського суспільства на прозорість у використанні публічних коштів і враховує рекомендації Світового банку, Міжнародного валютного фонду та Міжнародного бюджетного партнерства щодо міжнародних стандартів прозорості, як «Відкритий бюджет» (Open Budget), «Відкриті витрати» (Open Spending), «Відкриті контракти» (Open Contracting) та «Участь громадськості» (Citizen Participation).

Система «Прозорий бюджет» надає доступ громадянам до інформації про публічні кошти на всіх стадіях планування та використання, сприяє підвищенню інвестиційної привабливості країни за рахунок більш відкритої політики уряду, зменшує вірогідності зловживань та вчинення корупційних дій на всіх етапах бюджетного процесу.

У цій системі є три окремих веб-портали, кожен з яких відповідає за свою сферу використання публічних коштів. Першим є Державний вебпортал бюджету для громадян – це форма презентації основних бюджетних показників, спрямована на інформування широкого кола громадськості в доступній формі про основні цілі, завдання та пріоритети бюджетної політики, джерела наповнення бюджету, обґрунтування

бюджетних витрат, планові і досягнуті результати використання бюджетних коштів.

Другою формою є Єдиний веб-портал використання публічних коштів – найбільшою відкритою базою даних публічних фінансів України. Портал розроблено на виконання вимог Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» [2]. Метою порталу є забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів, суб'єктами господарювання державної і комунальної власності, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Останньою формою є Державний веб-портал реєстру проектів соціального і економічного розвитку України, які реалізуються із залученням коштів міжнародних фінансових організацій. На порталі у доступній формі оприлюднена інформація по проектах, а також є статистика для розуміння динаміки використання коштів по роках та структури фінансування проектів за галуззю реалізації, за кредиторами та відповідальними виконавцями.

IFIs projects, портал реєстру проектів МФО – офіційний державний портал із реєстром проектів соціального і економічного розвитку України, які реалізуються із залученням коштів міжнародних фінансових організацій. На порталі у доступній формі оприлюднена інформація по проектах, а також є статистика для розуміння динаміки використання коштів по роках та структури фінансування проектів за галуззю реалізації, за кредиторами та відповідальними виконавцями [3].

Нажаль, спалах пандемії Covid-19 сильно вдарив не тільки по життю та здоров'ю населення, але й по здоров'ю економіки країни. Коронавірус вніс свої корективи в життя кожного українця і країни в цілому. Через сповільнення темпів економіки в умовах карантину стало зрозуміло, що держбюджет, ухвалений наприкінці минулого року, виконати нереально. Щоб Україна змогла працювати у нових умовах і ефективно протистояти епідемії, уряд переглянув основні показники бюджету.

Згідно із законодавством доходи бюджету скоротяться до 975,8 млрд гривень, що на 119,7 млрд грн менше, ніж було заплановано раніше. Водночас витрати зростуть на 82,4 млрд грн до 1 266,4 млрд грн. Граничний дефіцит бюджету розрахований на рівні 298,4 млрд гривень. Покривати його планують за рахунок кредитів на суму 296,7 млрд грн, а також надходжень від приватизації у розмірі 0,5 млрд грн.

Відповідно до нових розрахунків, уряд очікує падіння ВВП на 3,9%. Рівень безробіття – 9,4% проти прогнозованого 8,1%, а середньорічний курс гривні 29,5 грн/дол замість 27 грн/дол. Інфляція прискориться до 8.7% [4].

Ухвалений нині Закон називають «бюджетом надзвичайної ситуації». Та попри погіршення прогнозу щодо основних економічних показників, в уряді сподіваються на відновлення економічного зростання вже у другій половині цього року. Підставами для цього називають високий попит на українську аграрну продукцію у світі, зниження цін на імпортні енергетичні товари.

Чи не найбільш уразливим залишається питання скорочення фінансової підтримки регіонів. Сьогодні повністю скасовано субвенції на розвиток ОТГ, хоча у попередньому бюджеті на них було передбачено 2,1 мільярда гривень. Крім того зменшено фінансування Фонду регіонального розвитку на 2,6 млрд грн до 4,9 млрд грн. У Мінрегіоні кажуть, що залишені витрати дозволять закінчити вже розпочаті будівництва і зберегти робочі місця. Але у перспективі реалізовувати великі інфраструктурні проєкти на місцях буде складно.

Водночас, як і планувалось, в Україні триватиме проєкт «Велике будівництво» в рамках якого на дороги місцевого значення спрямують 22,2 млрд грн. Так само збережена програма дотацій аграріям на рівні 4 мільярдів гривень.

Новий бюджет передбачає створення Фонду боротьби з коронавірусом із фінансуванням в обсязі 64,67 млрд грн. Ці кошти підуть на додаткові виплати медикам, закупівлю медичного обладнання: тестів для виявлення COVID-19, апаратів штучної вентиляції легень, засобів індивідуального захисту. Акумульовані у стабілізаційному фонді гроші мають піти на закупівлю ліків, медичних засобів, на надбавки для медиків, на зарплати всіх, хто бореться з COVID-19.

Ще один важливий антикризовий захід – це збільшення видатків Пенсійного фонду на 29,7 млрд грн. з метою проведення індексації пенсій, а також виплат пенсіонерам, які отримують менше 5 тис. грн, допомогу у розмірі 1 тис. грн. Передбачено видатки на оборонну та медичну галузь не скорочувати. Тож, реформа Збройних сил буде тривати далі.

Боротьба з епідемією змінила не тільки Україну, а й усю світову економіку. Ухвалені зміни до бюджету просто зафіксували нову реальність. Наскільки реалістичними будуть ці цифри – покаже час.

У зв'язку з введенням карантину в Україні через коронавірус місцеві бюджети втратять сотні мільйонів гривень. Нині весь світ допомагає постраждалим містам величезними фінансовими вливаннями, тож актуальним питанням залишається проблема фінансування місцевих бюджетів, особливо тих, які потребують найбільшої допомоги у зв'язку з критичною ситуацією у регіоні. Таким чином, фінансування першочергових заходів повинно бути спрямоване на: ліквідацію спалахів коронавірусної хвороби, вжиття антикризових заходів для підтримки економіки, прозорість використання бюджетних коштів, особливо під час пандемії.

Список використаної літератури:

1. Концепція створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет». В редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1418-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80
2. Про відкритість використання публічних коштів. Закон України від 11 лютого 2015 року № 183-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19
3. https://edata.gov.ua/

4. https://petropavlivka.city/read/events/75950/yak-zminivsya-derzhavnij-byudzhet-cherez-koronavirus

Ключові слова: бюджет, бюджетні кошти, прозорість бюджету, основні економічні показники.
Ключевые слова: бюджет, бюджетные средства, прозрачность бюджета, основные экономические показатели.
Key words: budget, budgetary means, budget transparency, basic economic indicators.

ГУМЕНЮК ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ОБГОВОРЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЗБЛИЖЕННЯ ДО ЄДИНИХ НОРМ ТА ЗВЕДЕННЯ ДО ЄДИНИХ СТАНДАРТІВ

Угода про асоціацію між Європейським Союзом (далі – ЄС) і Україною – це комплексний договір, який охоплює політичні та економічні відносини України з ЄС. Торговельна частина Угоди про асоціацію (далі – Угода) передбачає створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка є важливим компонентом угоди в цілому. Угода є «змішаним договором».

Усі держави-члени ЄС також ратифікували її відповідно до свого національного законодавства та процедур. Для уникнення затримок із ратифікацією ЄС та Україна домовилися про застосування великих частин Угоди «на тимчасовій основі». Це стосується більшості положень, які відносяться до компетенції ЄС. Угода створює всеохоплюючі інституційні рамки, які відіграють надзвичайно важливу роль у процесі моніторингу та впровадження окремих положень угоди. Річні саміти ЄС – Україна отримують додаткові, все більш чіткі правові рамки, які не існували раніше.

Рада асоціації може приймати «обов'язкові» рішення, коли це передбачено відповідно до Угоди. Це означає, що ЄС (та його держави-члени) і Україна зобов'язані впровадити ці рішення. Крім цього, вона може видавати необов'язкові рекомендації, такі як документ «Порядок денний асоціації», у якому детально визначено процес впровадження. Як рішення, так і рекомендації приймаються за згодою сторін [1].

Обсяг повноважень щодо прийняття рішень є досить обмеженим, оскільки спільна установа може приймати лише ті рішення, які відносяться до її компетенції відповідно до Угоди. Рада асоціації отримує допомогу від Комітету асоціації, що складається з представників сторін на рівні вищих посадових осіб, який, у свою чергу, отримує допомогу спеціалізованих підкомітетів [2].

Починаючи з 2013–2014 років Україна повернулася до мети стати справді демократичною державою. Проте існує необхідність у подальшому покращенні функціонування демократичних інститутів. Порядок денний асоціації вимагає, серед іншого, створення в рамках конституційної реформи ефективної системи стримувань і противаги між гілками влади і зміцнення органів місцевого самоврядування та регіональної влади. Так, у 2016 році була прийнята перша частина конституційної реформи – судова реформа.

Успішність антикорупційної політики є передумовою загального успіху Угоди й економічного майбутнього України.

Пріоритетні принципи верховенства права та зовнішньої політики у відповідності до Угоди (результати імплементування) є: політичні інститути – активне створення нових інституційних структури; права людини – активно розвиваються норми прав людини, вносяться структурні корективи в законодавство; переміщення людей – великим позитивним кроком є лібералізація візового режиму; зовнішня політика та безпека – ЄС в переважній більшості підтримує України, продовжуючи політико-економічні санкції [2; 3].

Отримання безвізового режиму з ЄС, в першу чергу повинно було запровадити комплексний план дій щодо загальної лібералізації візового режиму. У грудні 2015 року Європейська Комісія рекомендувала запровадити безвізовий режим, який почав діяти в липні 2017 року. Це було найбільшим позитивним досягненням для обох сторін, як для України, у сенсі виконання умов ЄС, так і для самого ЄС, з огляду на крайню політичну чутливість усіх аспектів управління кордонами та міграційної політики [4].

Скасування тарифів є класичною економічною основою для створення зони вільної торгівлі. ЄС значною мірою послабив обмеження з доступу до ринку у квітні 2014 року, надавши Україні «автономні торговельні преференції» і скасувавши 94,7% своїх ввізних мит. Згідно з умовами повноцінного тимчасового застосування ПВЗВТ, яке розпочалось 1 січня

2016 року, Україна повинна поступово скасувати свої мита на імпорт із країн ЄС протягом семи років [5]. Поглиблення економічних відносин та зони вільної торгівлі у відповідності до Угоди є (результати імплементування): доступ товарів на ринки – значне зростання експорту товарів до ЄС; митні послуги – поступове вдосконалення законодавства; безпечність харчових продуктів – впроваджується комплексна стратегія СФЗ; розширення індивідуального доступу до ринку ЄС для продуктів тваринного походження на рівні продуктів і компаній; права інтелектуальної власності – нормативно законодавство було вдосконалено [2; 3]. Використання безмитних тарифних квот на сільськогосподарську продукцію збільшилось, українські виробники поступово вирішують проблеми, пов’язані з вимогами безпечності харчових продуктів і слабким попитом на свою продукцію. ПВЗВТ включає в себе важливі заходи, спрямовані на забезпечення швидких та ефективних митних послуг. Україна поступово виконує свої законодавчі зобов’язання відпо-

відно до Митного кодексу, більшість положень якого відповідає вимогам законодавства ЄС.

Прийняття європейських стандартів для промислових, сільськогосподарських і продовольчих товарів має вкрай важливе значення для модернізації і підвищення конкурентоспроможності економіки. Україна визначила стратегію, спрямовану на усунення технічних бар'єрів у торгівлі з ЄС шляхом приведення свого законодавства у відповідність до основних директив ЄС і прийняття дуже великої кількості стандартів ЄС.

В агропродовольчому секторі Україна починає реалізовувати всеохоплюючу стратегією запровадження санітарних і фітосанітарних норм ЄС [6].

Згодом це забезпечить високі стандарти безпечності продовольчих товарів для українських споживачів, а також створить кращі можливості українським підприємствам експортувати свою продукцію до ЄС та до інших ринків світу. Поступ в реалізації цих двох напрямків політики, які стосуються технічних регламентів та стандартів для промислових і сільськогосподарських товарів, є значним кроком, але, не таким швидким, як планувалося.

У рамках Угоди ведеться робота з виконання зобов'язання України наблизити її законодавство у сфері державних закупівель до відповідних директив ЄС. Уряд уже здійснює електронні закупівлі, які доводять свою корисність, з точки зору підвищення ефективності та зменшення корупційної складової.

Система прав інтелектуальної власності України має декілька недоліків порівняно з передовою європейською і міжнародною практикою. Очікується, що ці недоліки будуть усунуті в новому законодавстві, що буде прийнято і впроваджено. Так, судовою реформою було визначено, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності утворюється протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Відповідно, 29 вересня 2017 року Президент України підписав Указ «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» [8]. З вересня 2017 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України розпочала проводити конкурси на за заняття посад суддів цього суду.

Україна вже значною мірою привела свою політику у сфері конкуренції у відповідність до стандартів ЄС та міжнародних стандартів. Результативність імплементування у економічному співробітництві є: макроекономіка – макроекономічний стан має тенденцію до активізації та відновлення; фінансові послуги – структурні реформи набувають стрімкого розвитку; транспорт – адаптація законодавства та перебудова інфраструктури відбуваються поступово; цифрові технології – сектор ІКТ швидко розвивається, але законодавство дуже поступово адаптується до ЄС; захист споживачів – поступова адаптація законодавства; корпоративне право – проведено значні законодавчі реформи для адаптації до законодавства ЄС; сільське господарство – обмежені зобов'язання, суперечливе земельне законодавство; соціальна політика – головні регламенти відповідають правилам та стандартам ЄС; транс-

кордонне співробітництво – важливі проєкти з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, але є певні питання з виконанням [2; 3].

Незважаючи на нерозвинені фінансові ринки та повільний прогрес у впровадженні норм ЄС в українське законодавство, НБУ та Комісія з цінних паперів, поступово запроваджує найновіше законодавство ЄС, не чекаючи офіційного оновлення зобов'язань за Угодою. Програма розвитку фінансового ринку України містить графік імплементації актуального законодавства ЄС щодо фінансових послуг, а також нові правові норми ЄС, такі як директиви 2015/2366, 2015/849, 2014/59/ЄС та ін. [9]. Це дозволило б українським банкам та іншим операторам ринків фінансових послуг надавати послуги в ЄС на тій же основі, що й компанії з країн ЄС. Поки впровадження такого фінансового механізму не є можливим, оскільки ЄС наблизився до централізованої моделі нагляду в банківському секторі та інших підгалузях фінансових послуг. У банківському секторі реалізація норм ЄС могла б бути підтверджена значною часткою дочірніх компаній банків ЄС (серед недержавних банків). Крім того, зобов'язання в рамках Угоди про асоціацію збігаються з планами НБУ щодо впровадження пруденційного регулювання [10].

В Угоді започаткована і важлива, для європейського регіону політична мета, вона полягає в забезпеченні українськими демократичними інститутами дотримання основних європейських цінностей. Угода передбачає ретельний моніторинг демократичних інститутів, у тому числі в контексті верховенства права і прав людини. Повага до демократичних цінностей вважається в Угоді настільки принципово важливою, що в разі їх серйозного порушення дію Угоди може бути припинено, на відміну від порушення інших регламентів.

Список використаної літератури:

1. Європейський Парламент (2009). Резолюція Європейського Парламенту від 30 квітня 2009 р. Щодо ситуації в Молдові. http://www.europarl.europa.eu/sides
2. ЄС-Україна (2015). Порядок денний асоціації Україна-ЄС щодо підготовки та реалізації Угоди про асоціацію був затверджений Рада асоціації Україна-ЄС 16 березня 2015 року. http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf
3. ЄС-Україна (2017). Асоціація Україна-ЄС Рада – Спільний прес-реліз, 8 грудня 2017 року. http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf
4. Європейський парламент (2017). Рекомендація від 15 листопада 2017 року до Ради, Комісії та ЄСВД з питань Східного партнерства, напередодні саміту в листопаді 2017 року. http://www.europarl.europa.eu/
5. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Емерсон М., Мовчан В. (2018). Отримано з: http://www.ier.com.ua/ua/publications/books?pid=5330.
6. Рішення (1/2014). Рішення Ради Асоціації про прийняття регламенту Ради Асоціації, Комітету Асоціації та її підкомітетів. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845_001
7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

8. Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності», посилання: https://www.president.gov.ua/documents/2992017-22722
9. Балтійський журнал економічних досліджень, Том 5, № 1 (2019). Посилання: http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/616.
10. Постанова НБУ (2015). Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr028500-17

Ключові слова: поглиблення відносин Україна – ЄС, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, зовнішньої політики, економічні відносини, механізм гармонізації.
Ключевые слова: углубление отношений Украина – ЕС, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом, внешней политики, экономические отношения, механизм гармонизации.
Key words: deepening relations between Ukraine and the European Union, the Association Agreement between Ukraine and the European Union, a deepened and inclusive free trade area between Ukraine and the European Union, foreign policy, economic relations, the mechanism of harmonization.

КРАСНОБОРОВА МИРОСЛАВА ПЕТРІВНА

Радник Посольства України в Королівстві Нідерланди
(Прокурор зі зв'язку для Європейської організації з питань юстиції),
здобувач Міжрегіональної академії управління персоналом

ҐЕНЕЗА ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП

Сучасні технології, економічні та політичні процеси на зламі тисячоліть зумовили нові виклики у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Так, у випадках, коли протиправні дії вчиняються на території декількох держав або міжнародною злочинною організацією, швидкий обмін інформацією та доказами, координація пов'язаних розслідувань є критично важливими для притягнення винних до відповідальності та забезпечення принципу невідворотності покарання.

Відповідно, не викликає здивування, що одним з перших зазначений інструмент передбачено у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року. У статті 9 цієї Конвенції серед інших форм співробітництва зазначено створення, у відповідних випадках і, якщо це не порушує законів країни, спільних груп. Хоча ця норма і є досить загальною, водночас відкрила шлях для подальшого

розповсюдження та напрацювання таких механізмів і у інших міжнародних договорах.

Зокрема, можливості для створення і діяльності спільних слідчих груп передбачено у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Статтею 49 останньої визначено правові підстави для спільних розслідувань, а саме «Держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів і досягнення домовленостей, на підставі яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній чи кількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати спільні слідчі групи. За відсутності таких договорів або домовленостей спільні розслідування можуть проводитися за окремою для кожного конкретного випадку угодою. Відповідні Держави-учасниці забезпечують повне дотримання суверенітету Держави-учасниці, на території якої проводитиметься таке розслідування».

У Європейському Союзі питання співробітництва правоохоронних органів здобуло пильну увагу на початку 1990-х років, що сприяло виробленню спільної стратегії ЄС в цій сфері. Потім був розроблений цілий пакет документів (обов'язкових та необов'язкових), спрямованих на створення єдиної стратегії співробітництва між правоохоронними та судовими органами у кримінальній сфері, у деяких з яких згадувались спільні слідчі групи. Також ідея спільних слідчих груп доопрацьована під час засідання Європейської ради в Тампере (Фінляндія) 15-16 жовтня 1999 року [9, с. 13-14].

Убачається, що відповідний інструмент викристалізуваний з пропозицій щодо створення спільних груп, які порушувались, зокрема, робочою групою з питань митного співробітництва ще у 1994 році під час перегляду та оновлення Неаполітанської конвенції про взаємодопомогу між митними органами 1967 року. Німецька делегація запропонувала створити ці групи, ґрунтуючись на досвіді німецької поліції з «Gemeinsame Ermittlungsgruppen», що сприяє співпраці між федеральними поліцейськими установами Німеччини [8].

Правова основа була окреслена у ст. 13 Конвенції про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року, а саме що «за взаємною домовленістю компетентні органи двох чи більше держав-членів можуть створити спільну слідчу групу для певної мети та на обмежений період часу, що може бути подовжений за спільною згодою, з метою проведення кримінальних розслідувань в одній чи більше державах-членах, які створюють таку групу. Склад групи визначається в домовленості» [4].

Передумови для створення українськими компетентними органами спільних слідчих груп з'явились після ратифікації Україною зазначених вище конвенцій Організації Об'єднаних Націй.

Водночас, зазначені конвенції ООН є досить загальними, стосуються розслідування конкретного виду злочинів та не містять детального врегулювання усіх аспектів діяльності спільних слідчих груп.

Ураховуючи викладене, у контексті створення спільних слідчих груп українськими компетентними органами, доцільно розглянути положення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року, який став визначальною віхою для національного законодавства з указаного питання.

Статтею 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року передбачено, що за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу [5].

Після ратифікації зазначеного Протоколу у 2011 році Україна внесла відповідні положення також до Кримінального процесуального кодексу України.

Так, стаття 571 Кримінального процесуального кодексу України регламентує, що для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи.

Офіс Генерального прокурора розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав. Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться [6].

Таким чином, на теперішній час наявний широкий спектр міжнародних договорів та норм національного законодавства, які створюють правову базу для утворення спільних слідчих груп за участю правоохоронних органів України.

При цьому також слід відзначити динамічність закріплення інституту спільних слідчих груп у міжнародному законодавстві. Так, наразі за ініціативою Королівства Нідерланди, Королівства Бельгія та Республіки Словенія розробляється проект нового багатостороннього договору про взаємну правову допомогу та екстрадицію з метою національного переслідування за особливо тяжкі міжнародні злочини, який розширить можливості для співробітництва, у тому числі щодо міжнародних спільних слідчих груп для розслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів [7].

Очікується, що можливість створення спільних слідчих груп буде також передбачена Протоколом до Конвенції про кіберзлочинність 2001 року (Будапештської Конвенції).

Відповідний розвиток нормативно-правової бази та надання адміністративної підтримки безумовно призвели до активного використання правоохоронними органами можливостей проведення спільних розслідувань. Так, згідно зі щорічним звітом за 2019 рік Європейської агенції з питань юстиції (Євроюсту) у минулому році лише цією інституцією надано фінансову та/або оперативну підтримку 270 спільним слідчим групам, що на 35% більше рівня підтримки спільних слідчих груп з 2017 року. Програма фінансування Євроюстом спільних слідчих груп склала 1,44 млн євро у 2019 році. Для задоволення зростаючого попиту на фінансування спільних слідчих груп бюджет планується збільшити ще на 35% у 2020 році – до 1,92 млн євро [10].

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що інститут спільних слідчих груп у рамках міжнародного співробітництва під час кримінального провадження став логічною відповіддю на іноді заскорузлі механізми традиційних видів міжнародної співпраці у вигляді звернення із запитами про міжнародно-правову допомогу та визначається сталою тенденцією до все більшого застосування при розслідуванні складних транснаціональних злочинів.

Список використаної літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року. URL: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_ru.pdf (дата звернення: 09.10.2019).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml (дата звернення: 07.10.2019).
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 25.09.2019).
4. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238 (дата звернення: 23.11.2019).
5. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518 (дата звернення: 23.11.2019).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 21.04.2020).
7. Background Information: Towards a Multilateral Treaty for Mutual Legal Assistance and Extradition for Domestic Prosecution of the Most Serious International Crimes URL: https://www.pgaction.org/pdf/Background-Information-MLA-Initiative.pdf (дата звернення: 09.10.2019).
8. Sollie, H., & Kop, N. (2012). Joint investigation teams: Lessons learned. Onderzoeksreeks Politieacademie. URL: https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/83103.pdf (дата звернення: 23.03.2020).

9. C. Rijken and G. Vermeulen (Eds.), Joint Investigation Teams in the European Union ©2006, T M C Asser press, The Hague, The Netherlands and the Authors, 248 p.
10. Eurojust Annual Report 2019. URL: http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202019/AR2019_EN.pdf (дата звернення: 21.04.2020).

Ключові слова: спільна слідча група, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження.
Ключевые слова: совместная следственная группа, международное сотрудничество по уголовным делам.
Key words: joint investigation team, international cooperation in criminal matters.

БІЛА-ТЮРІНА ЮЛІЯ ЗИНОВІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач Івано-Франківського коледжу, кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Вимоги, що висуває європейська спільнота, спрямовані на реформування правоохоронних органів держави, трансформацію України на сервісну державу, призначенням якої є не примус та контроль, а забезпечення соціального компромісу, пом'якшення та подолання соціальних антагонізмів, де правоохоронні органи є не інструментом держави, а стоять на охороні захисту прав, свобод та законних інтересів саме громадян. Закономірним наслідком еволюційного розвитку функцій держави є переорієнтація функціонування органів внутрішніх справ, їхнє перетворення на державну структуру надання правоохоронних послуг населенню. Сприйняття держави органічним елементом соціуму та мінімізація її антагоністичного позиціонування безпосередньо залежать від сутнісного наповнення функціонування правоохоронних органів, передусім, органів поліції як найбільш наближених до людини у своїй повсякденній діяльності.

Позиціонування поліції як принципово нового органу пов'язано із впровадженням концепції сервісної держави в Україні. Служіння суспільству є оптимальним завданням, яке ставиться перед кожним суб'єктом публічної адміністрації, включаючи поліцію [1, с. 103].

Підтвердженням реформування поліції в рамках концепції соціального партнерства стало прийняття Закону України «Про Національну поліцію», яким докорінно змінено завдання поліції через виокремлення сервісної функції цього суб'єкта владних повноважень [2]. В умовах політичної нестабільності, недосконалості чинного законодавства, малоефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства актуалізується вивчення передового зарубіжного

досвіду впровадження концепції соціального партнерства у здійснення правоохоронної діяльності.

Врахування концепції «соціального партнерства» («compstat policing») у діяльності поліції виражається у вироблені нової філософії поліцейської діяльності, за якою поліція побудована згідно з принципом децентралізації її структури, та діє в тісній співпраці з громадянами. За умови втілення концепції соціального партнерства у правову дійсність, позитивно змінюється мотивація праці поліцейського, розширюється роль працівників поліції в суспільстві, поліпшуються взаємини як між самими поліцейськими, так і між поліцейськими й громадянами.

Термін «служіння суспільству органами Національної поліції» означає, що враховуючи соціальну природу поліції, остання забезпечує охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічного порядку та безпеки лише заради людини, при цьому державні інтереси відходять на другий план. Тобто поліція захищає народ, а не державу від народу. Таким чином, мета діяльності Національної поліції України полягає у служінні суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки та порядку та пов'язаний з цим обов'язок суворо обмежуватися власними визначеними повноваженнями, утримуючись від будь-яких свавільних дій.

Станом на теперішній час, можна стверджувати, що діяльність Національної поліції, включаючи її правоохоронну і правозахисну складові визнаються послугами. Національна поліція як орган державної влади і суб'єкт надання публічних послуг здійснює сервісну діяльність комплексно і не обмежується наданням виключно послуг поліцейських. Національна поліція надає комплекс публічних послуг, серед яких доцільно виокремити: професійні (правоохоронні), адміністративні, інформаційні, соціальні послуги. Варто зазначити, що функції Національної поліції України по-різному відображаються у діяльності усіх підрозділів, які входять до її складу. Наприклад, діяльність кримінальної поліції та органів досудового розслідування об'єктивно направлено на забезпечення протидії злочинності; патрульної поліції – на забезпечення публічної безпеки і порядку, надання у межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги і т.д.

На нормативному рівні, адміністративні послуги, що надаються поліцією стосуються наступних видів діяльності: видача спеціальних дозволів (погоджень, висновків) на здійснення певних дій; сертифікація продукції; ліцензування певних видів господарської діяльності; державна реєстрація з веденням реєстрів; підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу та/або факту [2]. До платних адміністративних послуг, що надаються поліцією відносяться наступні: видача дозволів на придбання і перевезення вогнепальної зброї, боєприпасів, інших предметів, на які поширюється дозвільна система; видача дозволу на зберігання і носіння (реєстрація, перереєстрація):

нагородної зброї, мисливської, холодної, пневматичної зброї, інших предметів, на які поширюється дозвільна система; переоформлення зброї за місцем її обліку з одного власника на іншого; видача дозволу (оформлення документів) на відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи, що працюють з вибуховими матеріалами, піротехнічних майстерень та інших об'єктів; видача ліцензії на надання послуг з охорони власності та громадян тощо [3].

Що стосується інформаційних послуг, що надаються поліцією, то вони полягають у наступному: поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність; поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями. Поліція може створювати власні бази даних, які необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень тощо [2].

Поліція, відповідно до покладених на неї завдань, вживає всі можливі заходи для надання невідкладної, зокрема, домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їх життя чи здоров'я; у межах повноважень, передбачених законом, надає соціальну і правову допомогу громадянам, сприяє державним органам, підприємствам, установам та організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків [4]. Таким чином, можна констатувати, що поліція надає соціальні послуги.

Для підвищення ефективності поліції у сфері надання публічних послуг необхідно впроваджувати основи проективного обслуговування населення, що полягають у встановленні координаційних зв'язків між громадою та поліцейськими структурами шляхом: визначення потреб громади у сфері забезпечення публічної безпеки; обговорення з громадою плану заходів щодо досягнення відповідного рівня поліцейських послуг; розвитку форм і методів комунікації громади і поліції; солідаризації відповідальності. Це опосередковано зміною напрямків узгодження положень концепції реформи з децентралізації в Україні та становлення Національної поліції як сервісного органу, що функціонує на принципах Community policing. Запропоновано розширити договірну форму регулювання діяльності Національної поліції на відносини з органами місцевого самоврядування.

Вбачається доцільним подальша інтенсифікація соціальних передумов участі громадськості в прийнятті рішень працівниками поліції, необхідно включити до навчальних програм загальноосвітніх, профе-

сійно-технічних, вищих навчальних закладів курсів і тем з питань розвитку громадянського суспільства; висвітлення поліції як сервісного суб'єкта владних повноважень, який надає послуги громадськості з використанням специфічних засобів впливу.

Список використаної літератури:

1. Субота С.І. Сучасні наукові уявлення щодо взаємодії громадянського суспільства і поліцейських структур. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 103-108.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби платних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1098-2011-%D0%BF
4. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/877-2015- %D0%BF

Ключові слова: поліція, соціальне партнерство, сервісна функція, суб'єкт публічної адміністрації.

Ключевые слова: полиция, социальное партнерство, сервисная функция, субъект публичной администрации.

Key words: police, social partnership, service function, subject of public administration.

БАБІЙ АЛЛА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЕКСТРЕМІСТСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Екстремізм виступає самостійною формою злочинної діяльності. Як констатує С.Я. Лихова, ознаки екстремізму притаманні багатьом суспільно небезпечним діянням, які вчиняються в Україні [1, с. 232]. Наразі в України законодавець обходить увагою питання, що таке екстремізм та які його злочинні прояви. Слід враховувати, що при цьому відбувається постійний розвиток і ускладнення феномена екстремізму та його різноманітних форм проявів. З часом може відбуватися розширення кола злочинних діянь, які містять в собі ознаки екстремізму. Як зазначав О.В. Петрянін, якість і ефективність кримінально-правової протидії екстремізму передусім залежать від можливості визначення вичерпного кола злочинів екстремістської спрямованості. В основу їх визначення, на його думку, повинен бути покладений об'єкт і мотив посягання [2, с. 218].

Виділення нової для кримінального права групи екстремістських злочинів видається позитивним кроком у розвитку норм, покликаних протидіяти екстремізму [3, с. 31]. Правильне віднесення діяння до злочинів екстремістської спрямованості неможливе або, принаймні, ускладнене без використання системи науково обґрунтованих критеріїв такого віднесення [4, с. 31]. Щоб розробити такі критерії, слід керуватися визначенням цього явища.

У вітчизняній юридичній літературі відсутня одностайність щодо назви, якою необхідно позначати екстремістські посягання. Вказані діяння називають по-різному: злочини екстремістської спрямованості; злочини екстремістського характеру; екстремістські злочини; злочини з ознаками екстремізму; злочини, вчинені з екстремістських мотивів; злочини, пов'язані з екстремістською діяльністю тощо. Використання зазначених вище понять відбувається за відсутності чіткого розуміння сутності екстремізму та конкретних його проявів.

Слід зазначити, що будь-якого визначення екстремізму та екстремістського акту не містить жодна міжнародна угода універсального характеру. Міжнародна угода регіонального характеру – Конвенція Шанхайської організації співпраці з протидії екстремізму 2017 року (Україна не є учасником) містить поняття «екстремістський акт»: «будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, а так само насильницьке посягання на громадську безпеку, в тому числі організація у вищевказаних цілях незаконних збройних формувань або участь в них; організація збройного заколоту і участь у ньому в екстремістських цілях; створення, керівництво та участь в екстремістській організації; розпалювання політичної, соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі чи розбрату; пропаганда винятковості, переваги або неповноцінності людини за ознакою його політичної, соціальної, расової, національної та релігійної приналежності; публічні заклики до вчинення зазначених діянь; масове виготовлення, зберігання і розповсюдження екстремістських матеріалів в цілях пропаганди екстремізму» [5]. У 2003 році на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи екстремізм був визначений як «форма політичної діяльності, яка явно або непомітно заперечує принципи парламентської демократії та заснована на ідеології та практиці нетерпимості, відчуження, ксенофобії, антисемітизму та ультранаціоналізму» [6, с. 13].

Є.П. Сергун обгрунтовано виключає необхідність закріплення в кримінальному законі поняття «злочин екстремістської спрямованості». Але, разом з тим, дана дефініція, на його думку, обов'язково повинна використовуватися в науці кримінального права [7, с. 129]. На думку Ю.М. Антоняна до екстремістських належать усі злочини, що вчиняються з екстремістських мотивів [8, с. 224]. Під злочинами екстремістської спрямованості, на думку Р.М. Уздьонова, розуміються злочини, вчинені з екстремістських мотивів та (чи) в екстремістських цілях. Він пропонує під екстремістськими мотивами та цілями розуміти мотиви і цілі, пов'язані з незаконним привласненням, захопленням, утриман-

ням чи зміною влади, а також впливом на прийняття рішень органами влади в інтересах екстремістів; мотиви і цілі, пов'язані з ненавистю чи ворожнечею до громадян залежно від приналежності їх до певної статі, раси, національності, мови, релігії, політичних переконань, походження, посадовому чи соціальному становищу, приналежності до якої-небудь іншої соціальної групи [9, с. 11].

Варто погодитись з С.М. Фридинським, який вважає, що до злочинів екстремістської спрямованості належать злочинні прояви тероризму як крайньої форми прояву екстремізму» [10, с. 23-24]. Не можна погодитися з О.В. Петряніним у тому, що ознаки екстремізму містять лише три склади злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110 та 258 КК України [2, с. 91]. На думку С.Я. Лихової та Т.І. Нагаєвої, цілу низку злочинів можна та слід вважати злочинами з ознаками екстремізму, хоча в КК України сам термін «екстремізм» не вживається: це злочини, передбачені ст. ст. 109, 110, 157-159[1], 161, 179-181 КК, якщо вони вчиняються на грунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) [11, с. 90].

В іншій своїй праці, яка була опублікована пізніше – у 2013 році, С.Я. Лихова та О.С. Островський вказують на те, що хоча в Україні сьогодні не передбачено окремий склад злочину «екстремізм», все ж цілу низку складів злочинів можна і слід вважати злочинами із ознаками екстремізму – це злочини, відповідальність за які передбачена ст. ст. 109, 110, 115, 121, 122, 126, 127, 128, 157-159, 161, 260, 360 КК України та низка інших злочинів, якщо вони вчиняються на ґрунті расової, релігійної чи національної ворожнечі [12, с. 145]. З наведеним переліком навряд чи можна цілком погодитися. Немає сумнівів у тому, що таке віднесення до екстремістських діянь не є безумовним і свідчить про відсутність чіткої уяви про конкретні злочинні прояви екстремізму, що охоплювались би поняттям «екстремістські злочини». Адже потрібно розмежувати випадки, коли вчинення умисного вбивства, заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень тощо є самостійними злочинами, а в яких випадках – способом екстремістських дій.

Таким чином, наявність дефініцій та перелік посягань, які суттєво відрізняються за своїм змістом, обумовлена тим, що, по-перше, екстремістські злочини – це порівняно новий різновид суспільно небезпечних діянь, по-друге, позначилася відсутність спеціальних норм, присвячених протидії екстремізму, у законодавстві України. Враховуючи викладені підходи вчених, до екстремістських можуть належати злочини, передбачені ст. 109 110, 110[2], 111, 112, 113, 114[1], 161, ст. 258, 258[1], 258[2], 258[3], 258[4], 258[5], 260, 294, 295, 436, 437, 439, 442, 443, 447, а також інші злочини за умови, якщо вони вчинені з екстремістських мотивів та (чи) цілей.

Список використаної літератури:

1. Лихова С.Я. До проблеми криміналізації екстремістської діяльності в Україні. Аеро-2011. Повітряне і космічне право: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. *«Становлення держави та права в умовах глобаліза-*

ції: теоретичний та практичний аспект», Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2012 р. Ніжин, 2012. С. 232-233.
2. Петрянин А.В. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. М. 2014. 501 с.
3. Мозжегова А.А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2015. 169 с.
4. Борисов С.В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства, теории и практики. Монография. М.: Издательство МЮИ, 2010. 256 с.
5. Конвенция Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму 2017 г. URL: http://ecrats.org/upload/iblock/349/Конвенция%20по%20экстремизму%20(русский).pdf (дата обращения: (21.04.2020).
6. Об угрозе для демократии со стороны экстремистских партий и движений в Европе: Резолюция ПАСЕ от 29 сентября 2003 г. (26-е заседание) № 1344. URL: https://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/ [russian_documen ts]/ [2003]/ [Sept_2003]/Res%201344%20Rus.asp
7. Сергун Е.П. Экстремизм в российском уголовном праве: автореферат дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Тамбов, 2009. 235 с.
8. Антонян Ю.М. Экстремизм и его причины. Учебное пособие. М.: Логос, 2010. 288 с.
9. Узденов Р.М. Экстремизм: криминологические и уголовно-правовые проблемы противодействия: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2008. 20 с.
10. Фридинский С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование): автореф. дис.д-ра. юрид. наук: 12.00.08. М., 2011. 43 с.
11. Лихова С.Я., Нагаєва Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини з ознаками екстремізму (проблеми кваліфікації за законодавством України та Російської Федерації). *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2011. № 4 (21). С. 89-94.
12. Лихова С.Я., О.С. Островський Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (проблеми відмежування від хуліганства та інших злочинів). *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2013. № 2. С. 145-149.

Ключові слова: екстремізм, екстремістські злочини, екстремістські мотиви.

Ключевые слова: экстремизм, экстремистские преступления, экстремистские мотивы.

Key words: extremism, extremist crimes, extremist motives.

ОЛЕКСІЙ УЛЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Чернівецького юридичного інституту

ПРИНЦИПИ ГЛАСНОСТІ ТА ПУБЛІЧНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

Будь яка діяльність, яка пов'язана з керівництвом, повинна мати свої основи. В якості таких основ для парламентського контролю виступають саме принципи, які закріплені в Конституції України, законах України, а також в міжнародних договорах України. В перекладі з латинської принцип (від лат. principium – початок, основа) – основне вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки, світогляду, політичної організації тощо. Принципи парламентського контролю являють собою орієнтири контрольної діяльності парламенту. Принципи, які прийнято вважати основними в здійсненні Верховною Радою функції парламентського контролю – це ті основні конституційні засади, які покладені в основу контрольної діяльності українського парламенту. Досліджуючи принципи парламентського контролю за публічними фінансами слід зупинитись на таких принципах як гласність та публічність.

Принцип гласності властивий фактично всім галузям права. На даному принципі повинні будувати свою діяльність всі органи державної влади. Гласність – це постійний зв'язок контрольних органів з громадськістю та засобами масової інформації. Через цей зв'язок реалізується інформаційна функція парламентського контролю, висвітлюються контрольні заходи парламенту. Слід пам'ятати, що гласність – не вигадка ідеологів комуністичного режиму, а політико-правова ідея, що виникла на хвилі підйому ліберально-демократичної доктрини і довела свою прогресивність та ефективність протягом останніх двох століть на практиці провідних держав Заходу. Справжній гуманізм і демократизм держави можливий тільки в умовах «відкритого» суспільства, здатного до самоконтролю та саморегуляції за допомогою втілення в життя принципу гласності, тому Україна теж має йти цим шляхом, якщо хоче у XXI столітті бути цивілізованою європейською державою, в якій людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю [4, с. 23].

Ряд науковців вважають поняття гласності та публічності тотожними. Однак деякі науковці виходячи з принципу гласності виділяють ще такий принцип, як публічність. Савченко Л.А. розмежовує гласність та публічність, оскільки під гласністю розуміється обов'язковість проходження фінансових документів, висновків про діяльність відповідних контрольних органів через представницькі органи, а публічність – це доведення результатів діяльності органів фінансового контролю до відома громадськості [2, с. 76].

Публічність передбачає доведення інформації до зацікавлених осіб, відповідних державних органів, а у певних випадках, передбачених

законодавством, таке інформування є обов'язковим. Враховуючи відкритість інформації вона має бути доступною для широкого кола осіб, тому до неї висуваються певні вимоги – лаконічність, зрозумілість, точність, суттєвість [3, с. 105]. Окрім того вживання принципу публічності сприяє можливості зацікавлених осіб отримувати інформацію, що стосується управління публічними фінансами. Це дає можливість суб'єктам контролю співпрацювати з засобами масової інформації чи в інший спосіб обговорювати проблемні аспекти здійснення контролю за публічними фінансами.

Про публічність також говорить Т. А Латковська у своїй праці «Пріоритетність публічних фінансових інтересів у фінансовій діяльності як один із принципів фінансового права» де зазначає, що принцип пріоритетності публічних фінансових інтересів у фінансовій діяльності відображає динаміку розвитку майнових відносин. Якщо раніше публічність сприймалась в якості виразу волі держави, то з переходом до ринкової системи управління економікою та побудови держави на соціальній скерованості фінансово-правового регулювання публічне сприймається як суспільне, призначене для забезпечення життєдіяльності всіх інститутів громадського суспільства [1, с. 65].

Постійний розвиток науки та внесення постійних коректив в діяльність контрольних органів може призвести до відкриття нових принципів контролю за публічними фінансами. Тому чітке розуміння яким чином, за допомогою яких форм та на основі яких принципів закладених в органі парламентського контролю за публічними фінансами здійснюватиметься контрольна діяльність і формуватиметься розуміння некорумпованого та економічно сталого суспільства.

Список використаної літератури:

1. Латковська Т. А. Пріоритетність публічних фінансових інтересів у фінансовій діяльності як один із принципів фінансового права. Проблеми та судження. Юридичний вісник. 2012. № 3. С. 61-66.
2. Савченко Л.А. Правові основи фінансового контролю. навч. посіб. Юрінком Інтер, 2008. 504 с
3. Савченко Л. А. Проблеми правового закріплення принципі фінансового контролю. Монографія. Київ. Центр учбової літератури. 2016. 172 с
4. Тодика Ю. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян. Право України. 1998. № 6. С. 22-24.

Ключові слова: парламентський контроль, публічні фінанси, принципи контролю, гласність, публічність.

Ключевые слова: парламентский контроль, публичные финансы, принципы контроля, гласность, публичность.

Key words: parliamentary control, public finances, control principles, publicity, publicity.

КРУСЯН АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

П'ятий апеляційний адміністративний суд, м. Одеса, суддя

ПРЕДМЕТ СУДОВОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Формування та розвиток судового адміністративного процесуального права як підгалузі адміністративного процесуального права об'єктивно обумовлено: по-перше, процесами судового реформування, а саме підвищенням ролі та значення адміністративної юстиції у механізмі судового захисту прав людини у взаємовідносинах з органами публічної влади; по-друге, розвитком науково-практичної парадигми сучасного конституціоналізму, у «центрі» якої знаходиться людина, що детермінує тенденцію гуманізації, яка проявляється в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства та держави, а саме – у сприйманні людини як цінності для суспільства, у повазі до честі та гідності особи, в забезпеченні та захисті прав і свобод людини і громадянина від можливого свавілля з боку органів публічної влади. Крім зазначених політико-правових підстав виокремлення судового адміністративного процесуального права, теоретично необхідним є визначення основних ознак, що характеризують юридичну специфіку цієї підгалузі адміністративного процесуального права, однією із яких є предмет правового регулювання – суспільні відносини конкретного виду, що є складовою частиною предмета адміністративного процесуального права як галузі права.

Щодо визначення предмета судового адміністративного процесуального права, то слід почати з того, що в адміністративно-правовій науці не існує єдності щодо змісту дефініції «адміністративного процесу». Так, в монографічній праці за редакцією В.Б. Авер'янова виокремлюються чотири основні сфери застосування поняття «адміністративний процес», а саме: порядок розгляду справ в адміністративних судах (тобто адміністративне судочинство); порядок реалізації повноважень органів виконавчої влади щодо підготовки та прийняття нормативних й індивідуальних адміністративних актів (тобто так званий «позитивний», або «управлінський» адміністративний процес); порядок реалізації повноважень органів виконавчої влади з розгляду скарг приватних осіб (тобто так званий «квазіюрисдикційний» адміністративний процес); порядок застосування заходів адміністративного примусу (тобто юрисдикційний адміністративний процес) [1, с. 41]. При цьому робиться висновок: «…оскільки названі чотири сфери – цілком неоднорідні за якісними ознаками, то найбільш прийнятним варіантом застосування дефініції «адміністративний процес» було б поширення його виключно на сферу адміністративної юстиції» [1, с. 41-42]. Це розуміння є основою «вузького» підходу щодо визначення адміністративного процесуального права як системи адміністративно-процесуальних норм, що регулюють суспільні відносини, які складаються під час здійснення адміністративного судо-

чинства. Після прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (далі: КАСУ) від 06.07.2005 р. [2] ця концепція отримала «законодавче підґрунтя» для свого розвитку, адже у п. 5 ч. 1 ст. 3 було закріплено, що під «адміністративним процесом» необхідно розуміти правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства.

Водночас, існує широкий підхід щодо визначення адміністративного процесу та адміністративного процесуального права, якого додержується, наприклад, Е.Ф. Демський, який вважає, що «предмет адміністративного процесуального права становить система суспільних правовідносини, які виникають між органами владних повноважень, їх посадовими особами, судом, з одного боку, та фізичними чи юридичними особами, з іншого, щодо визнання, реалізації і захисту прав і законних інтересів особи і держави у сфері публічних відносин та розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, визначеному адміністративним процесуальним законодавством» [3]. Кореспондує цьому визначенню поняття адміністративного процесу, яке надає С.Г. Стеценко, а саме як «врегульованої нормами адміністративно-процесуального права діяльності органів публічної адміністрації та деяких інших владних суб'єктів, спрямованої на розгляд та вирішення адміністративних справ» [4]. І.П. Голосніченко також не обмежує адміністративний процес тільки адміністративним судочинством, включаючи до нього і «провадження у справах про адміністративні правопорушення, провадження щодо надання адміністративних послуг, провадження щодо оскарження рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування до інституцій вищих органів» [5]. Р.В. Миронюк вважає, що «найбільш прийнятним для сучасних реалій правотворення та правозастосування є погляд на адміністративний процес саме в широкому розумінні, яким охоплюється весь предмет регулювання адміністративно-процесуальних норм» [6, с. 8].

Таким чином, в юридичній літературі можна виокремити два основних підходи (розуміння) щодо визначення адміністративного процесуального права – широкий та вузький. Втім, системний аналіз положень КАСУ в різних його редакціях надає підстави віддати перевагу концепції широкого розуміння адміністративного процесуального права. Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КАСУ (в редакції від 06.07.2005 р.) «адміністративний процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства». Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 4 КАСУ (в редакції від 3 жовтня 2017 року) [7] «судовий процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства». Отже, відбулася заміна терміна «адміністративний процес» на «судовий процес» при залишенні його змістовного наповнення. Звідси можна зробити висновок, що законодавець, впроваджуючи нову вербальну конструкцію «судовий процес», таким чином відмовляється від визначення адміністративного процесу у вузькому сенсі.

Враховуючи, що цей судовий процес має адміністративно-процесуальну природу та, водночас, змістовно конкретизується (обмежується) колом правовідносин, що виникають під час здійснення адміністративного судочинства, представляється обґрунтованим ви-

значати його як судовий адміністративний процес та, відповідно, виокремлювати судове адміністративне процесуальне право.

Звідси, предметом судового адміністративного процесуального права є сукупність суспільних правовідносин, що виникають між адміністративним судом та суб'єктом владних повноважень, іншими фізичними чи юридичними особами під час здійснення адміністративного судочинства. Це процесуальні правовідносини, які мають такі характеристики: їх функціональне призначення полягає в забезпеченні реалізації прав особи на судовий захист від порушень з боку суб'єктів владних повноважень; за своєю природою вони є «динамічними» (так само, як і інші види процесуальних правовідносин), мають виключно активний характер, оскільки їх матеріальний (фактичний) зміст виявляється в активній поведінці суб'єктів, яка складається із певних дій; відрізняються публічним характером, що виражається у їх суб'єктному складі (оскільки суб'єктами цих відносин, окрім фізичної або юридичної особи, є адміністративний суд та суб'єкти владних повноважень, які є публічними суб'єктами за своєю природою), крім того, ці правовідносини спрямовані на задоволення не тільки інтересів особи, але й – публічних інтересів; їх суб'єктний склад характеризується обов'язковою наявністю публічно-владного суб'єкта. Ці правовідносини можна вербально означити як «судові адміністративно-процесуальні правовідносини».

Отже, судові адміністративно-процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані адміністративно-процесуальними нормами, змістом яких є правовий зв'язок, що виникає між учасниками судового процесу під час здійснення адміністративного судочинства та виражається в наявності у них адміністративних процесуальних прав та обов'язків.

Об'єктом судових адміністративно-процесуальних правовідносин є поведінка, дії учасників судового процесу, їх законні інтереси, а також матеріальні правовідносини, з приводу яких виникають судові адміністративно-процесуальні відносини.

Суб'єктами судових адміністративно-процесуальних правовідносин є: адміністративні суди; учасники справи (див.: ст. 42 КАСУ), зокрема, адміністративна процесуальна правоздатність визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами) (див. ст. 43 КАСУ); представники (див.: ст. ст. 55-60); інші учасники судового процесу (див.: ст. 61-71 КАСУ).

Список використаної літератури:

1. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. С. 41.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

3. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с. URL: studies.in.ua/ru/demskij-ef-admn-procesualne-pravo-ukrainu.html
4. Стеценко С.Г. Сутність адміністративного процесу: теоретичний погляд. *Право України*. № 4. 2011. URL: http:www.info-pressa.com/article959.html
5. Голосніченко І. П. Тлумачення та визначення основного категоріально-понятійного апарату Кодексу адміністративного судочинства. URL: www.vasu.gov.ua/nkr/nauk_praci/golosnichenko_1
6. Миронюк Р.В. Сучасні наукові підходи до визначення місця адміністративного процесуального права та процесу в системі адміністративного права. *Журнал східноєвропейського права.* 2014. № 9. С. 8.
7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Ключові слова: судове адміністративне процесуальне право, адміністративне процесуальне право, адміністративне судочинство, предмет судового адміністративного процесуального права.

Ключевые слова: судебное административное процессуальное право, административное процессуальное право, административное судопроизводство, предмет судебного административного процессуального права.

Key words: judicial administrative procedure law, administrative procedure law, administrative legal proceedings, subject of the judicial administrative procedure law.

НЕГАРА РОДІОН ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Головне призначення конкурсу, як відомо, забезпечення заміщення вакантних посад, що цілком і повністю актуально і для конкурсу у державній службі. Саме такий підхід було закладено і в Законі України «Про державну службу» (далі – Закон-2015) [1], оскільки в ньому вживається словосполучення «конкурс на зайняття вакантної посади державної служби». У зв'язку з цим підставою для оголошення конкурсу визнавалось фактично лише наявність вакантної посади.

Водночас, системний аналіз положень Закону-2015, практика їх застосування, а також об'єктивні потреби державної служби (своєчасного заміщення посад державної служби, забезпечення безперебійного функціонування державних органів) зумовлюють уточнення та розширення підстав для проведення конкурсу у державній службі. Так, змінами до ч. 1 ст. 22 Закону-2015, внесеними Законом України від 19.09.2019 № 117-IX [2] серед іншого, систематизовано і підстави проведення конкурсу, відповідно до яких конкурс проводиться, а саме:

1) на зайняття вакантної посади державної служби;

2) на посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця, за яким зберігається посада державної служби;

3) на посади державної служби, що займають особи, припинення державної служби яких має відбутися відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 83 цього Закону;

4) на посади державної служби категорії «А», що займають особи, у яких спливає строк призначення [1].

Наведені випадки є юридичними фактами, які дозволяють суб'єкту призначення/керівнику державної служби реалізовувати свої повноваження щодо оголошення конкурсу. Проаналізуємо оголошення конкурсу за кожною підставою.

На зайняття вакантної посади державної служби – це класичний випадок для оголошення конкурсу у державній службі, метою якого є заміщення такої посади. В Законі-2015 визначення поняття «вакантна посада» не немає, незважаючи на його часте вживання. Між тим, етимологію словосполучення «вакантна посада» (від лат. *vakans* – вільний), визначення в поняття п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» [3] «вакансія» – вільна посада (робоче місце), на яку може бути працевлаштована особа, та враховуючи визначення поняття «посада державної служби» (п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону-2015) можна дійти висновку, що вакантна посада державної служби – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками у межах повноважень, яка не заміщена у встановленому законом порядку.

Не оголошення конкурсу на вакантні посади державної служби, протягом одного року, пов'язується зі скороченням таких посад (ст. 24 Закону-2015).

На посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця – йдеться про посади державної служби, які фактично не є вакантними, оскільки зберігаються за відсутніми державними службовцями. Фактично проведення конкурсу на посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця допускалась і первісною редакцією Закону-2015, оскільки в п. 2 ч. 2 ст. 34 передбачалось строкове призначення на посаду у разі заміщення посади державної служби на період відсутності державного службовця, а ч. 2 ст. 85 – порядок припинення державної служби державним службовцем, призначеним на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця.

Важливе значення для оголошення конкурсу за цією підставою є часові межі «тимчасової відсутності» державного службовця, конкретизація яких в чинному законодавстві з питань державної служби відсутня. Приміром, для встановлення виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків тимчасово відсутнього державного службовця, згідно з ч. 3 ст. 52 Закону-2015, достатньою є відсутність державного службовця протягом незначного часу (декілька днів, тиждень, місяць, у зв'язку з перебуванням у щорічній відпустці або внаслідок тимчасової непрацездатності), що очевидно не відповідає меті оголошення конкурсу на посаду на період заміщення тимчасово відсут-

нього державного службовця. Оголошення конкурсу на посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця має сенс лише за умови «довготривалої» тимчасової відсутності державного службовця, яка плановою або, принаймні, прогнозованою. Це, наприклад, перебування в соціальних відпусках (відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку[1]), відпустці без збереження заробітної плати (до досягнення дитиною шестирічного віку), відповідно до Закону України «Про відпустки» [4]; на військовій або альтернативній (невійськовій) службі тощо. Складнощі, на наш погляд, в оголошенні конкурсу за цією підставою виникатимуть при тимчасовій відсутності державного службовця, у зв'язку з його тимчасовою непрацездатністю. Справа в тому, що визначити тривалість відсутності у такому разі досить складно (іноді взагалі неможливо), а передбачені абз. 1 ч. 2 ст. 87 Закону-2015 строки тимчасової непрацездатності (120 календарних днів підряд або більш як 150 календарних днів протягом року; більш тривалий строк збереження місця роботи (посади) у разі певного захворювання, встановленого законом; взагалі до відновлення працездатності або встановлення інвалідності, якщо втрата працездатності відбулась під час виконання посадових обов'язків) однозначно є довготривалими. Між тим, враховуючи, що заміщення посади тимчасового відсутнього державного службовця не знімає обов'язок зберігати посаду за ним, вважаємо цілком можливим оголошення конкурсу і в такому випадку, з огляду на необхідність безперебійного функціонування державного органу. Таким чином, вбачаємо необхідність уточнення положень Закону-2015 щодо часу тимчасової відсутності для оголошення конкурсу та визначення з поширенням на випадки тимчасової непрацездатності.

Особливістю проведення конкурсу згідно цієї підстав також є строковість призначення на посаду (до виходу на службу державного службовця, за яким ця посада зберігається), відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 24 Закону-2015, про що обов'язково зазначається в оголошенні про проведення конкурсу (п. 6 ч. 4 ст. 23 Закону-2015).

На посади державної служби, що займають особи, припинення державної служби яких має відбутися – цей випадок стосується припинення державної служби у разі досягнення державним службовцем

[1] Проблема оголошення конкурсу на посаду на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця, який перебуває у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, безпосередньо як і заміщення такої посади, полягає в тому, що законодавством про працю гарантовано право дострокового припинення такої відпустки, у будь-який час до досягнення дитиною трирічного віку, при цьому зберігається і право знову повернутись у відпустку по догляду за дитиною. Тобто державний службовець може необмежену кількість разів відбувати у відпустку для догляду за дитиною і повертатись на службу, що повністю унеможливлює забезпечення належного виконання обов'язків за цією посадою, оскільки при кожному поверненні з відпустки на служби, державний службовець, який тимчасового заміщуватиме цю посаду підлягатиме звільненню. Таким чином, наявні ризики блокування роботи як повністю державного органу (наприклад, якщо йдеться про посаду категорії «А»), так і його окремих структурних підрозділів (у випадку, якщо такий службовець займаю посаду категорій «Б» або «В»).

65-річного віку (п. 7 ч. 1 ст. 83 Закону-2015), що кореспондує забороні на вступ до державної служби, встановленої п. 1 ч. 2 ст. 19 Закону-2015. Відмітимо також, що особи, які не можуть вступити на державну службу, не допускаються до участі у конкурсі (п. 4 Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби [5]).

Досягнення державним службовцем 65-річного віку є заздалегідь передбачуваною подією, настання якої є невідворотнім та не залежить від волі самого державного службовця або суб'єкта призначення чи керівника державної служби, а отже займана таким державним службовцем посада однозначно стане вакантною. Проведення конкурсу дещо завчасно (до фактичного настання цього моменту) обґрунтовується потребою забезпечення своєчасного заміщення посад і, зрештою, безперебійного функціонування державного органу.

На посади державної служби категорії «А», що займають особи, у яких спливає строк призначення – відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 34 Закону-2015 строкове призначення на посаду здійснюється у разі призначення на посаду державної служби категорії «А» (на 5 років, якщо інше не передбачено законом, з правом повторного призначення на ще один строк або переведення). Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 85 Закону-2015 у разі призначення на посаду державної служби на певний строк державний службовець звільняється з посади в останній день цього строку.

Отже, аналогічно попередньому випадку, закінчення строку призначення є передбачуваною та невідворотною подією (звісно у разі якщо суб'єктом призначення не було прийнято рішення про повторне призначення на ще один строк), у зв'язку з чим є цілком допустимим проведення конкурсу до того, як посада стане вакантною, тим більш, що йдеться про вищий корпус державної служби.

Крім того, відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 22 Закону-2015 оголошення конкурсу у двох останніх випадках (п. 3 і 4) може бути не раніше ніж за два місяці до настання відповідної події, що узгоджується з граничним строком оприлюднення результатів конкурсу (45 календарних днів з дня оприлюднення інформації про його проведення), встановленого ч. 5 ст. 23 Закону-2015.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що закріплення випадків проведення конкурсу у державній службі є позовною законодавчою зміною, якою дозволяється упорядкувати відносини щодо оголошення конкурсу у державній службі. Однак слід констатувати, що повністю усунути колізії та прогалини чинного законодавства з питань державної служби не вдалося, що тільки актуалізує наукові розвідки в цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 13.02.2020. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади: Закон України від 19.09.2019 № 117-IX. Дата оновлення 01.02.2020.

Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-20.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Дата оновлення 13.02.2020. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17.
4. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. Дата оновлення 17.03.2020. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80.
5. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246. Дата оновлення 25.03.2020. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF.

Ключові слова: вакантна посада; законодавство з питань державної служби; конкурс; посада державної служби; процедура проведення конкурсу.
Ключевые слова: вакантная должность; законодательство по вопросам государственной службы; конкурс; должность государственной службы; процедура проведения конкурса.
Key words: vacant position; legislation concerning public service; tendering; civil service position; procedure of tendering process.

ЗОРІНА ОКСАНА ГРИГОРІВНА

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності

ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ СТОСОВНО ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ

Порушення митних правил все більше займають місце в структурі правопорушень. Це пов'язано із поширенням митної справи в державі, із декриміналізацією так званої товарної контрабанди, в окремих випадках з метою виконання ратифікованих міжнародних Конвенцій та угод з протидії митним правопорушенням [1, с. 3]. Згідно положень Митного кодексу України термін «митні правила» визначено: як встановлений цим Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем, або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом та іншими законами України (п.28 ст. 4) [2]. Тобто порушення даного порядку переміщення щодо ветеринарних препаратів і є порушенням митних правил.

У ст. 1 Закону України «Про ветеринарну медицину» ветеринарні препарати – це ветеринарні лікарські засоби, ветеринарні імунобіоло-

гічні засоби, антисептики, дезінфектанти, інсекто-акарициди, дератизациди, діагностикуми, що використовуються у ветеринарній медицині та тваринництві. Деталізовано, що ветеринарні лікарські засоби – це субстанції або їх комбінації, призначені для лікування та/або профілактики хвороб тварин або відновлення, корекції чи зміни фізіологічних функцій, обмінних процесів у тварин. Ветеринарна медицина – це діяльність, спрямована на збереження здоров'я і продуктивності тварин, запобігання їхнім хворобам та на захист людей від зоонозів і пріонних хвороб [3]. В цій же статті даного Закону ветеринарні препарати віднесені до товарів.

В МК України передбачено правову конструкцію «порушення митних правил». Ця дефініція визнана у ст. 458 МК України, а саме: як протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений цим Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом чи іншими законами України, і за які цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність [2]. У ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАп) зазначається поняття «адміністративного правопорушення (проступка)»: як протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [4]. Слід зазначити, що згідно зі ст. 2 КУпАП питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються МК України.

Враховуючи зміст положень ст. 458 МК України можна виділити такі ознаки правопорушення митних правил ветеринарних препаратів як: 1) є протиправна, винна (умисна або з необережності) дія чи бездіяльність; 2) посягає на порядок переміщення їх, пред'явлення ветеринарних препаратів ї митним органам для проведення їх митного контролю та митного оформлення, а також; 3) при здійснення операцій з ветеринарними препаратами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи; 4) протиправне діяння, тобто заборонений вчинок нормами митного права; 4) винна вчинку може бути в формі умислу або необережності; 5) караність, тобто покарання уповноваженими органами влади за правопорушення щодо ветеринарних препаратів, яке передбачається нормами митного права; 6) шкідливість правопорушення (посягання на встановлений порядок управління, громадський порядок, власність тощо).

Адміністративна відповідальність за порушення митних правил встановлюється МК України (ч. 1 ст. 459 МК України). Адміністративна відповідальність за правопорушення настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 458 МК України). Суб'єктами адміністративної відповідальності за пору-

шення митних правил вчинені підприємствами – можуть бути посадові особи цих підприємств [2]. Під посадовими особами підприємств слід розуміти керівників та інших працівників підприємств (резидентів та нерезидентів), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за додержання вимог, встановлених Митним кодексом, законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку [5]. А вчинені порушень митних правил суб'єктами адміністративної відповідальності також можуть бути громадяни, які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку. Шевчук О.М вказує для того, щоб фізична особа, яка скоїла правопорушення під час переміщення лікарських засобів, і підлягала за це адміністративній відповідальності, необхідна наявність складу правопорушення, що містить ознаки, які характеризують зовнішній акт поведінки особи, його спрямованість і наслідки, ознаки, а також самого порушника та його психічне ставлення до вчиненого [6, с. 192]. З цією точкою зору слід погодитись.

За вчинення порушення митних правил ветеринарних препаратів можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: 1) попередження; 2) штраф; 3) конфіскація (ст. 461 МК України). Конфіскація ветеринарних препаратів при порушенні митних правил може застосовуватись як основне, так і додаткове адміністративне стягнення, а попередження або штраф можуть застосовуватися тільки як основний вид стягнення за вчинене правопорушення (ст. 462 МК України) [2].

Відповідальність за порушення митних правил ветеринарних препаратів може наставати за такими складами правопорушення, що визначені ст. ст. 472, 474, 476, 480, 483, 485 МК України [2]. Наприклад, 03 квітня 2019 року, працівники Львівської митниці ДФС у 32-річного мешканця Львівської області, який ввозив на митну територію України «крісла металеві», «листи з полівінілхлориду в рулонах» та «запасні частини до бурового ключа» під час митного контролю в пункті пропуску «Рава – Руська – Хребенне» в його автомобілі, крім задекларованих товарів, були виявлені «добавки для дієти псів і котів», «тести діагностичні для псів та котів», «косметика для догляду за шкірою тварин» загальною вагою 323 кг та вартістю понад 463 тис. грн [7]. Вищенаведені дії мають ознаки порушення митних правил щодо ветеринарних препаратів, передбачені ч. 1 ст. 483 МК України за назвою «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю». За таке порушення митних правил встановлено накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України.

Таким чином, склад порушення митних правил ветеринарних препаратів складають такі елементи: 1) об'єкт порушення митних правил, 2) об'єктивна сторона, 3) суб'єкт порушення митних правил та

4) суб'єктивна сторона. Об'єкт порушення митних правил ветеринарних препаратів є суспільні відносини які регламентують порядок їх переміщення, і яким може бути завдана шкода чи на які здійснюється посягання. Об'єктивна сторона порушення митних правил ветеринарних препаратів – це сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній вияв діяння, що посягає на об'єкти правової охорони, а також об'єктивні умови такого посягання. Суб'єктивна сторона порушення митних правил ветеринарних препаратів є психічне ставлення суб'єкта правопорушення (вина, мотив, мета). Має дві форми умисел та необережність. Суб'єкт порушення митних правил ветеринарних препаратів є громадяни (з 16-го віку), а при вчиненні порушень митних правил підприємствами – посадові особи цих підприємств. Під громадянами слід розуміти таких фізичних осіб як : громадян України, іноземців, осіб без громадянства.

Список використаної літератури:

1. Додін Є. В. Правова природа відповідальності за порушення митних правил / Є. В. Додін // Митна справа. – 2014. – № 5. – С. 3–6.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45.– № 46-47. – № 48. – Ст. 552.
3. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12. (дата звернення 22.04.2020).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
5. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил. URL. http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7355 (дата звернення 22.04. 2020).
6. Шевчук О. М. Контроль та нагляд за переміщенням лікарських засобів через митний кордон України: монографія / О. М. Шевчук. – Х.: Право, 2014. – 272 с.
7. Працівники Львівської митниці ДФС виявили незаконне ввезення на митну територію України медичних ветеринарних препаратів. URL. http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/373940.html (дата звернення 22.04.2020)

Ключові слова: митні правила, ветеринарні препарати, порушення митних правил, адміністративна відповідальність, переміщення ветеринарних препаратів через митний кордон.

Ключевые слова: таможенные правила, ветеринарные препараты, нарушение таможенных правил, административная ответственность, перемещения ветеринарных препаратов через таможенную границу.

Key words: customs regulations, veterinary preparations, violation of customs regulations, administrative liability, movement of veterinary preparations across the customs border.

ПОСМІТНА ВЕРОНІКА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

СТАТУС ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Безумовно ситуація з конронавірусом вплинула на міграційні процеси в усьому світі. Після оголошення Всесвітньою організацією охорони здоров'я поширення коронавірусу – пандемією, велика кількість країн світу стали масово оголошувати карантин і вживати підвищених заходів безпеки, зокрема, обмежувати міжнародні перельоти і залізничне сполучення, а пізніше закривати й автомобільне сполучення між державами.

Перша держава, з якою обмежили авіасполучення – Китай, саме в його провінції почався спалах коронавірусу, який поширився всім світом. Ще наприкінці січня авіасполучення з Китаєм припинили США, Польща й Росія (частково). У березні таку заборону запровадили Іран, Туреччина, Катар, Оман, Румунія, Австрія, Саудівська Аравія, Ліван, Угорщина. Україна закрила авіасполучення з Китаєм ще 3 лютого [1].

Статус мігрантів в сучасних умовах пандемії коронавірусу – змінився. У зв'язку з тим, що вони, як і решта людей, обмежені в пересуванні, а ця ознака є ключовою в міграційних процесах.

Окрім того, що мігранти в цій ситуації не можуть дістатися домівки, вони досить часто втрачають роботу. Підтримка тих мігрантів, що залишилися без роботи, залежить, перш за все, від того, на якому положенні вони перебувають в тій чи іншій країні. Якщо вони працюють офіційно, тоді мають можливість отримувати навіть певну фінансову підтримку від держави. Так, наприклад, в Італії – країні, де найбільше в Європі хворих і померлих через коронавірус – легально живе і працює 240 тисяч українців, хоча насправді їх значно більше. Влада Італії ухвалила закон, згідно з яким самозайняті особи та малі підприємці отримають допомогу в 600 євро на місяць. Однак його дія не поширюється на доглядальниць та працівників сфери домашніх послуг. Тож більшості українцям, які, нажаль найчастіше, зайняті у зазначених вище сферах, доводиться шукати допомоги деінде. Простіше тим, хто вже давно живе в Італії, має широке коло знайомих і добрі взаємини з роботодавцями [2].

Сейм Польщі схвалив антикризову програму дій в якій, зокрема, передбачається, що трудові мігранти з інших країн, у тому числі з України, можуть розраховувати на автоматичне продовження строку дії робочих віз та карт перебування на період епідемії й, щонайменше, 30 днів після її завершення. За даними консульського відділу посольства України в Польщі, кількість українських трудових мігрантів у Польщі з 2014 роки зросла в п'ять разів – з 300 тисяч до 1,5 мільйона. При цьому офіційно

працевлаштовано лише 483 тисячі громадян України. Це 67% від всіх легально працевлаштованих трудових мігрантів в країні [3].

Зрозуміло, що якщо мігранти перебувають на нелегальному становищі вони такої підтримки не отримають, більше того їх пересування не те щоб по країні, а в межах населеного пункту, чи то навіть вулиці, ставиться під загрозою виявлення їх справжнього статусу та подальшого видворення після зняття карантину та відкриття кордонів.

Так, поліція Італії проводить посиленні контролі і перевіряє документи тих, хто вийшов з дому. Крім декларації про мету перебування за межами дому, треба показати ще й документ, який дає право на проживання в Італії. А в РФ з 22 квітня 2020 року для проїзду в московському транспорті необхідно використовувати тільки електронні карти, номери яких включені в електронні перепустки. Номери автомобілів для поїздок також повинні бути включені в цифрові перепустки. Машини, які не включені в перепустку, автоматично вважатимуться порушниками, і їх власників оштрафують [4].

Характерною ознакою міграційних процесів сьогодення є те, що навіть пандемія не зупинила нелегальну міграцію. На тлі нинішньої пандемії COVID-19 Італія та Мальта закрили свої порти для рятувальних суден. Попри це до зазначених країн продовжують прибувати морем мігранти. Напередодні місцева влада на півдні Сицилії повідомляла про близько 100 мігрантів, котрі зійшли на берег. Це відбулося попри оголошене закриття всіх італійських портів, у тому числі й для приватних рятувальних суден, котрі спеціалізуються на порятунку мігрантів у акваторії Середземного моря. Схожа ситуація спостерігається також і на Мальті, де влада так само закрила порти для кораблів [5] .

Світовий банк зазначає, що трудові мігранти – чи не найбільш вразливі до звільнень через карантинні обмеження, які запроваджують для стримування COVID-19. Разом з цим, такі перекази є життєво важливими для мільйонів родин у всьому світі [6].

Саме тому, трудові мігранти в деяких країнах де не введені жорсткі обмежувальні заходи, зокрема в РФ, не мають вибору, вони вимушені бути на вулицях і працювати навіть в умовах карантину, наражаючись на небезпеку захворіти на COVID-19. Переважна більшість робітників-мігрантів у Росії походять із країн Центральної Азії і вони переказали додому понад 8 мільярдів доларів минулого року. Але грошові перекази вже зменшилися наполовину від часу коронавірусної пандемії.

Навіть запровадження карантину у Росії не стало для багатьох трудових мігрантів шансом повернутися додому, як би хтось із них цього не хотів. Вони опинилися у тій самій ситуації, що й 200 мільйонів таких самих робітників-мігрантів по всьому світу.

Спричинена пандемією економічна криза поставила трудових мігрантів у ситуацію, коли вони, ризикуючи бути інфікованими, вимушені продовжувати працювати в умовах посилення дискримінації, або ж, намагаються повернутися додому [4].

Ситуація з пандемією коронавірусу стала підставою для внесення певних змін до міграційного законодавства не тільки в Європейських державах.

Радикальне рішення було прийняте в США, Президент США Дональд Трамп підписав указ про обмеження на імміграцію в країну. Указ передбачає припинення видачі грін-карт іноземцям мінімум на 60 днів, щоб в умовах спровокованої коронавірусом COVID-19 кризи, залишити робочі місця для американців. Очікується, що після закінчення цього терміну президент США вивчить результати дії цього указу і в разі необхідності продовжить його. Також Трамп повідомляв, що в майбутньому буде оцінювати, які додаткові заходи в сфері імміграції необхідно буде зробити, щоб захистити робочі місця для американців [7].

За прогнозами експертів, коронавірус буде мати короткочасний вплив на трудову міграцію. В умовах поширення хвороби, інтенсивність виїзду українців на роботу за кордон знизиться, але за умов припинення епідемії потік швидко відновиться. Якщо коронавірус спричинить глобальну економічну кризу і попит на працівників впаде – українці все одно будуть потрібні європейським підприємствам. Якщо в країнах Європи розпочнеться економічна рецесія, затребуваність у трудових мігрантах значно знизиться. Втім, не припиниться зовсім, отже українці все одно будуть потрібні європейцям, які в умовах старіння населення потребують робочої сили [8].

Підсумовуючи вищезазначене, на наш погляд, підтримка українських трудових мігрантів в умовах пандемії коронавірусу повинна полягати у стабілізації економіки, пільговому кредитуванні заробітчан, які повернулися до країни і хочуть відкрити малий бізнес, залучення до масштабних українських проектів, зокрема будівництва доріг та підприємств, збільшенні робочих місць з гідними умовами та оплатою праці та відповідним «соціальним пакетом» для працівників.

Список використаної літератури:

1. Коронавірус у світі: які країни припиняють пасажирське сполучення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.slovoidilo.ua/2020/03/12/infografika/svit/koronavirus-sviti-yaki-krayiny-prypynyayut-pasazhyrske-spoluchennya
2. Ольга Токарюк. Хто повертається, а хто залишається: як на заробітчан в Італії впливає ситуація з коронавірусом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/hto-povertayetsya-a-hto-zalishayetsya-yak-na-zarobitchan-v-italiyi-vplivaye-situaciya-z-koronavirusom
3. У Польщі підрахували, скільки українських робітників покинуло країну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unian.ua/economics/telecom/10952183-svit-cherez-koronavirus-perehodit-v-onlayn-top-5-naybilsh-populyarnih-mobilnih-dodatkiv.html
4. Майкл Сколлон. Пандемія і трудові мігранти: заручники коронавірусу і дискримінації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/trudovi-migranty-pandemiya-koronavirus/30557580 .html
5. Валерій Сааков. Попри коронавірус: до Італії морем продовжують прибувати мігранти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://p.dw.com/p/3aqVA

6. Ярослав Вінокуров. Через коронавірус обсяги переказів трудових мігрантів у світі впадуть на 20% – Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/cherez-koronavirus-obsyagi-perekaziv-trudovih-migrantiv-u-sviti-vpadut-na-20-svitovij-bank
7. Трамп підписав указ про обмеження імміграції в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.interfax.com.ua/news/political/657038.html
8. Коронавірус буде мати короткочасний вплив на трудову міграцію – президент ВАКМП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mind.ua/news/20208500-koronavirus-bude-mati-korotkochasnij-vpliv-na-trudovu-migraciyu-prezident-vakmp

Ключові слова: міграційні процеси, мігранти, трудові мігранти, пандемія коронавірусу.
Ключевые слова: миграционные процессы, мигранты, трудовые мигранты, пандемия коронавируса.
Key words: migration processes, migrants, labor migrants, coronavirus pandemic.

РЕВА ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Боротьбу з корупцією потрібно здійснювати одночасно за допомогою запобігання та правозастосування. Обидва елементи є взаємодоповнюючими та взаємообумовлюючими. Одним з ефективних засобів запобігання корупції, який визнано міжнародною спільнотою є декларування доходів, так як це і цінне джерело інформації про фінансову діяльність в межах притягнення до відповідальності, коли корупційні діяння можуть бути важкими для доказування. Вимога, щоб державні службовці декларували свої доходи та активи, покликана допомогти стримувати використання державними службовцями свого становища для приватних інтересів. Запровадження інституту антикорупційного декларування має вагоме теоретичне та практичне значення, сприяє як протидії корупції, так і підвищує рівень довіри населення до правоохоронців.

Третім антикорупційним законом у 2014 р. визначено зміни до антикорупційного декларування, які спричинили актуальність цього дослідження: конкретизовано суб'єктів, на яких покладено обов'язок з декларування, змінено спосіб подання декларацій, розроблено способи перевірки та контролю за своєчасністю подання декларацій та їх повнотою [1].

Застосування антикорупційного декларування сприяє досягненню таких основних цілей: підвищення рівня прозорості діяльності право-

охоронців і довіри громадян; запобігання конфлікту інтересів і його врегулювання в разі виникнення, що дає змогу забезпечити високий рівень доброчесної поведінки працівника правоохоронного органу; контроль за змінами в активах певних правоохоронців для того, щоб запобігти вчиненню ними певних протиправних корупційних дій, що, у свою чергу, захистить їх від необґрунтованих звинувачень і виявлення фактів незаконного збагачення, іншої протиправної діяльності шляхом надання відповідних підтверджувальних документів та інших доказів.

Загалом, нормативно-правове забезпечення антикорупційного декларування міститься у Законі України «Про запобігання корупції», якими визначено порядок подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, інформацію, що має зазначатися в декларації, порядок обліку та оприлюднення декларацій, засади здійснення контролю та перевіркою декларацій, порядок встановлення своєчасності подання декларацій та їх повноту [1]; у рішенні Національного агентства з питань запобігання корупції від 2016 року № 3 «Форма декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», яким деталізовано вимоги до форми декларацій осіб, яких уповноважено на виконання функцій держави та місцевого самоврядування [2], у рішенні Національного агентства з питань запобігання корупції від 2017 року № 56 «Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на, а механізм перевірки декларації виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [3], яким визначено інституційний механізм контролю у сфері відносин, пов'язаних з антикорупційним декларуванням.

В Україні обрано систему антикорупційного декларування, яка характеризується наступними ознаками на основі усталених міжнародних індикаторів:

1) об'єктом декларування є незаконне збагачення, яке проявляється в відомостях про фінансовий стан суб'єкта декларування;

2) форма декларування можлива як електронна, так і паперова;

3) система декларування єдина для усіх гілок влади;

4) основи правового регулювання суспільних відносин, яких пов'язано з антикорупційним декларуванням визначено законодавством про державну службу та окремим антикорупційним законом, що регулює єдину сферу запобігання корупції;

5) декларації, осіб яких уповноважено на виконання функцій держави та місцевого самоврядування знаходяться у відкритому доступі;

6) декларуванню притаманно зовнішній тип інституційного забезпечення декларування через функціонування спеціалізованих органів боротьби з корупцією.

Як специфічні правовідносини, антикорупційне декларування характеризується участю суб'єкта владних повноважень (Національного агентства з питань запобігання корупції) та особи, яку уповноважено на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування

(зобов'язаного суб'єкта), об'єктом яких є формування, заповнення, подання та перевірка декларації.

Антикорупційне декларування характеризується такими ознаками:

1) це діяльність, яка регламентована імперативними нормами права;

2) має чітко визначене коло суб'єктів декларування та осіб, уповноважених контролювати виконання обов'язку з декларування;

3) має визначений законом порядок подання;

4) здійснюється у чітко встановлені строки;

5) невиконання обов'язку з електронного декларування передбачає застосування заходів державного примусу;

6) метою декларування є досягнення публічних інтересів;

7) застосування санкцій за неподання декларації не звільняє від виконання обов'язку з декларування.

Щодо виокремлення видів електронного антикорупційного декларування в рамках законодавства України, то градацію можна провести на підставі таких критеріїв: в залежності від суб'єкта декларування, в залежності від об'єкта декларування, в залежності від періодичності декларування.

Для України корисним є досвід США щодо впровадження контролю за доброчесністю публічних службовців на місцевому рівні. Пристосовуючи вказане положення до правової системи Української держави, доцільним є утворення комісії з етики в рамках системи виконавчої влади, законодавчої влади та судової влади. До повноважень цих комісій необхідно віднести первинний контроль за дотриманням антикорупційного законодавства, первинну перевірку декларацій, отримання та розгляд заяв про можливість порушень доброчесності публічними службовцями відповідної гілки влади. Щодо інших суб'єктів, на яких поширюється вимога до декларування, то для них процедура декларування залишатиметься незмінною. Також доцільним є використання штрафних санкцій за несвоєчасне подання декларацій, якщо термін не перевищує 30 днів. Такий захід одночасно сприятиме зменшенню навантаження на суди щодо розгляду справ, яких пов'язано із несвоєчасним поданням декларацій та дозволить дисциплінувати публічних службовців під тиском обтяжень майнового характеру. Кошти, які отримані в якості штрафу можуть бути використані для розвитку матеріально-технічного забезпечення системи декларування.

Корисним для підвищення ефективності антикорупційного декларування є й досвід Китаю щодо переоцінки взаємовідносин між публічними службовцями та органами, які уповноважені здійснювати діяльності щодо запобігання корупції. Доцільним є налагодження взаємодії осіб, яких уповноважено на виконання функцій держави та місцевого самоврядування з Національним антикорупційним бюро таким чином, щоб була можливість консультацій по декларуванню майна, яке може викликати підозру у доброчесності особи. Звернення суб'єкта декларування із заявою про майнові активи, які можуть його скомпрометувати створить захисний механізм для доброчесного публічного службовця, змістивши орієнтири у взаємин на гарантійні.

Станом на теперішній час, можна констатувати, що електронне антикорупційне декларування перебуває на стадії інституалізації та практичного вдосконалення та потребує подальшого детального вивчення, адже функціонування електронної системи декларування опосередковує потребу в якісних інституційно-правових механізмах його забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 156.
2. Форма декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 2016 року. № 3. *Офіційний вісник України*. 2016. № 55. Ст. 144.
3. Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 2016 року № 3. *Офіційний вісник України*. 2017. № 14. Ст. 891.

Ключові слова: корупція, фінансовий контроль, антикорупційне декларування, електронна форма, міжнародний досвід.

Ключевые слова: коррупция, финансовый контроль, антикоррупционное декларирование, электронная форма, международный опыт.

Key words: corruption, financial control, anti-corruption declaration, electronic form, international experience.

СОКОЛОВ АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Університет митної справи та фінансів,
аспірант, адвокат

БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА СУДОВОГО ПОРЯДКУ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Європейська інтеграція України вимагає трансформації суспільних інститутів, зокрема при побудові сервісної податкової служби європейського зразка з високим рівнем довіри у суспільстві. Така практика позитивно впливатиме на економічну свободу та розвиток підприємницької діяльності в Україні, інвестиційний клімат в державі. Хоча конституційно-правовий зміст поняття економічної свободи не передбачає отримання конкретних результатів від здійснення економічної діяльності, однак він включає і захист від ризиків, пов'язаних зі свавільними, непередбачуваними й необґрунтованими рішеннями та діями органів публічної влади, зокрема щодо податкового регулювання.

Податкова сфера досить специфічна внаслідок поєднання публічних та приватних інтересів під час пошуку оптимальних способів впливу на податкові відносини. Так, безумовному імперативному обов'язку платника податків сплатити податок кореспондує право держави на його справляння. Визначальним при цьому залишається дотримання прав платника податків у відносинах з контролюючим органом, що неможливо без оптимального врегулювання інституту оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності. При цьому, дотримання права на таке оскарження є необхідним атрибутом демократичної організації держави і суспільства.

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [1, ст. 124]. Хоча законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору, адміністративний порядок вирішення спорів в Україні залишається факультативним засобом захисту порушених прав. Такий підхід відповідає практиці частини держав-членів Європейського союзу (Франції, Бельгії, Італії тощо), тоді як в низці інших держав (Німеччина, Нідерланди, Угорщина, Словенія, Польща, Сербія, Данія, Чехія, Румунія тощо) сповідується концепція обов'язкового адміністративного оскарження (представники обох груп держав, однак, можуть мати винятки з загальної концепції для окремих сфер) [2].

За податковим законодавством України платник податків наділений правом оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), в адміністративному або судовому порядку [3, підп. 17.1.7 п. 17.1 ст. 17].

Відповідно до пункту 56.2 статті 56 ПК України [3], у разі коли платник податків вважає, що контролюючий орган неправильно визначив суму грошового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень контролюючого органу, встановлених цим Кодексом або іншими законами України, він має право звернутися до контролюючого органу вищого рівня із скаргою про перегляд цього рішення. Отже, процедура оскарження рішень контролюючих органів і вирішення спорів з платниками податків реалізується у межах самої системи податкових органів.

На думку М.В. Лошицького, право на адміністративне оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень безпосередньо до них самих або до адміністративних органів, які є вищими в системі ієрархічного підпорядкування, є важливим і необхідним механізмом досудового врегулювання спору між громадянином і відповідним органом. Вирішення таких спорів у межах адміністративного оскарження надає можливість суб'єктам господарювання, окремим громадянам захистити свої інтереси, виявити недоліки в роботі органів публічної влади та своєчасно їх усунути, зекономити час і зусилля, оминаючи судову форму захисту [4, с. 146].

Хоча адміністративне оскарження і покликане звернути увагу компетентних органів на порушення законодавства і в такий спосіб

захистити існуючі в державі та суспільстві правовідносини, централізація процесу прийняття рішень зумовлює низьку довіру до процедури адміністративного оскарження. Так, за результатами опитування, проведеного Радою бізнес-омбудсмена протягом березня – травня 2019 року: 300 опитаних (або 90,1% з тих, хто визначився із відповіддю на відповідне питання) вважають, що не можна (радше не можна) розраховувати на неупереджений, повний і справедливий розгляд скарги, поданої в порядку чинного адміністративного оскарження [5, с. 7].

Процедура адміністративного оскарження залишається малоефективною для платника податків, незважаючи на широкий перелік наданих йому прав. Так, протягом січня – березня 2020 року до ДПС надійшло 5 304 повторних скарги на 6 767 податкових повідомлень-рішень, за результатами розгляду скасовано повністю та частково лише 1 328 податкових повідомлень-рішень (рішень, вимог) на 1 482,1 млн гривень [6]. Для прикладу, протягом січня – грудня 2019 року до ДПС (ДФС) надійшло 24 679 повторних скарг на 32 634 податкових повідомлень-рішень, за результатами розгляду скасовано повністю та частково лише 6 403 податкових повідомлень-рішень на 14 761,3 млн гривень [7].

Відтак, особам, які зіштовхнулися з недобросовісною поведінкою публічних суб'єктів (недбалість, упередженість, некомпетентність, зловживання правом тощо), якнайшвидше ініціювання судового процесу у багатьох випадках видається більш доцільним кроком, аніж витрачання часу та ресурсів на досудове врегулювання. Серед 344 представників бізнесу, опитаних Радою бізнес-омбудсмена, 87,2% вважають, що не можна (радше не можна) розраховувати на неупереджений, повний і справедливий розгляд скарги, поданої в порядку адміністративного (відомчого) оскарження. Якщо є можливість оскаржити незаконне рішення (дію, бездіяльність) державного органу спочатку в адміністративному порядку або ж одразу до суду, 26,7% одразу звернуться до суду, незважаючи на те, що адміністративне (відомче) оскарження є більш швидким та економним, ніж судове оскарження [5, с. 12-13].

У 2018 та 2019 роках до окружних адміністративних судів надійшло відповідно 25 664 та 33 384 справи з питань адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства [8]. Протягом січня – грудня 2019 року судами розглянуто 18,4 тис. справ на суму 81,5 млрд гривень, з них: на користь органів ДПС (ДФС) – 10,9 тис. справ (у т.ч. немайнові спори) на суму 59,5 млрд гривень, що складає 59,2% від кількості та 73% від суми розглянутих судами справ, та на користь платників податків – 7,5 тис. справ на 22 млрд гривень (або 40,8% від кількості та 27% від суми розглянутих справ) [7].

Велика кількість таких справ та постійне зростання їх числа послабляють спроможність судів розглядати їх в межах розумного строку. Існуючі в Україні процедури не забезпечують швидкого й дешевого врегулювання податкового спору, його вирішення на засадах справед-

ливості, а не тільки відповідно до суворих правових норм. Вказані обставини зумовлюють запровадження альтернативних способів вирішення податкових спорів. При цьому, нові форми правового захисту платників податків повинні не відміняти, а вдосконалювати існуючі механізми узгодження приватних та публічних інтересів.

У світовій та європейській практиці при врегулюванні конфліктів (спорів) широкого застосування набув інститут медіації, який надає можливість обирати досудові і позасудові способи для вирішення конфліктів (спорів) при збереженні можливості звертатись до суду для їх вирішення.

Наразі законодавством України процедура медіації є неврегульованою, однак практика вирішення конфліктів (спорів) шляхом медіації поступово збільшується. 22 квітня 2020 року уряд схвалив законопроект «Про медіацію» [9], підготовка якого, серед іншого, продиктована також необхідністю ратифікації та імплементації Сінгапурської конвенції про медіацію.

Сподіваємось, чергова спроба запровадити дієвий механізм буде вдалою, а законопроект відповідатиме сучасним вимогам та реаліям країни, що дозволить підійти до розв'язання існуючих проблем і наблизить контролюючі органи до платників податків за принципом їх рівності й неупередженості.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Dacian Dragos. Administrative Appeal. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance. Farazmand, A. (Ed.).* 2018. Pp. 1-6. – URL: https://www.researchgate.net/publication/304532967_Administrative_Appeal.
3. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
4. Лошицький М. В. Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації / М. В. Лошицький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 31(2). – С. 146-150.
5. Системний звіт «Адміністративне оскарження: поточний стан та рекомендації» (липень 2019). Рада бізнес-омбудсмена. – 80 с. – URL: https://boi.org.ua/media/uploads/system_aug2019/2_2019_sytem_ua.pdf.
6. Інформація щодо оскаржень рішень станом на 01.04.2020 року. – URL: https://www.tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannya-podatkovih/informatsiya-schodo-oskarjen-rishen/415326.html.
7. Інформація щодо оскаржень рішень станом на 01.01.2020 року. – URL: https://www.tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannya-podatkovih/informatsiya-schodo-oskarjen-rishen/405429.html.
8. Про розгляд запиту від 14.04.2020: Лист від 21.04.2020 року № інф/С334-20-336/20; Державна судова адміністрація України.

9. Денис Малюська: схвалений урядом законопроєкт «Про медіацію» дозволить розвантажити судову систему. – URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-shvaleniy-uryadom-zakonoproekt-pro-mediatsiyu-dozvolit-rozvantajiti-sudovu-sistemu?fbclid=IwAR3FCKAxpUnsimN3VJs7UnE1BxbscM7f_d1xF8dTkUvG00SLEu_q6aL0t-U.

Ключові слова: податковий спір, адміністративне оскарження, судове оскарження, альтернативні способи вирішення спору, медіація.
Ключевые слова: налоговый спор, административное обжалование, судебное обжалование, альтернативные способы решения спора, медиация.
Key words: tax dispute, administrative appeal, judicial appeal, alternative dispute resolution, mediation.

ЯРОВА АНАСТАСІЯ ЄВГЕНІЇВНА

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності

ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВИДИ

Охорона здоров'я – один із пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію (ст. 12) [1]. Корупція в сфері охорони здоров'я – це соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціальні процеси, які існують саме в цій сфері. Причому соціальною ціною такого явища зазвичай є життя та здоров'я людини та суспільства в цілому [2, с. 246]. На сьогодні питання класифікації та переліку принципів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я залишилось поза увагою дослідників, що вказує на актуальність даної теми.

В юридичній енциклопедії термін «принципи» (від фр. «principe», lat. «principium» – начало, основа) визначається як: «основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей…» [3, с. 110]. З наукової позиції Д.М. Овсянко принципи представляють собою загальні положення, основоположні вимоги, найважливіші з яких закріплюються в законодавстві [4, с. 33]. На думку Колодій А. М. юридичні принципи: а) нормативно-регулятивні, всезагальні, обов'язкові, об'єктивно-зумовлені, історичні й ідейно-політичні категорії; б) їх соціальною функцією є регулювання й охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією, тобто мають відокрем-

люючі ознаки від усіх інших [5, с. 42], Отже, принципи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я- це основні засади, сукупність основоположних ідей, на основі яких реалізується діяльність уповноважених суб'єктів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, з метою недопущення вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією у сфері охорони здоров'я.

Не має єдиного переліку принципів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та їх класифікації в законодавстві та у наукових джерелах. Так, Рівчаненко С. В. виділяє такі принципи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як способу запобігання корупції: верховенство права, законність, демократизм, ефективність, доброчесність, прозорість, соціальну спрямованість, патріотизм, плановість, комплексність, стабільність, контрольованість [6, с. 63]. Однак не визначає критеріїв їх класифікації.

Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у ст. 4 проголошеними принципами є: принцип пріоритету охорони здоров'я, принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій, принцип рівноправності громадян у контексті отримання медичної допомоги, принцип відповідності завданням і рівню розвитку суспільства; принцип орієнтованості на сучасні стандарти здоров'я; принцип розвитку самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Закон України «Про запобігання корупції» не визначає переліку принципів. Згідно положень ст. 37 цього Закону під час виконання своїх службових чи представницьких повноважень посадові особи та державні службовці повинні: додержуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки; мати пріоритет інтересів держави чи територіальної громади (ст. 39); бути політично нейтральними (ст. 40); неупередженими (ст. 41); компетентними і ефективними (ст. 42); не розголошувати інформації (ст. 43); утриматись від виконання незаконних рішень чи доручень (ст. 44) [7].

Медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам (ст. 74). Наприклад, Закон України «Про державну службу» у ст. 4 визначає її принципи: верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, ефективності, політичної неупередженості, прозорості, стабільності, забезпечення рівного доступу до державної служби. У ст. 8 даного Закону як обов'язок державного службовця передбачено: запобігати виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби (п. 10) [8]. Крім того у рекомендаціях ОЕСР визначено наступні ключові принципи управління конфліктами інтересів на державній службі, а саме: 1) служіння суспільним інтересам; 2) забезпечення прозорості та громадського аналізу; 3) підвищення персональної відповідальності і особистий приклад та 4) принцип створення організаційної культури, нестерпної до конфлікту інтересів [9].

Закон України «Про запобігання корупції» до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції відносить: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції (ст. 1). Так, основними принципами діяльності Національного антикорупційного бюро України є: 1) верховенство права; 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; 3) законність; 4) безсторонність та справедливість; 5) незалежність Бюро та його працівників; 6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; 7) відкритість для демократичного цивільного контролю; 8) політична нейтральність і позапартійність; 9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [10].

З нашої точки зору, принципи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я слід поділити на дві групи: 1) загальні та 2) спеціальні. Перші – це принципи, що притаманні як запобіганню та врегулюванню конфлікту інтересів сфери охорони здоров'я так і іншим галузям права, а спеціальні – характерні тільки для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я. До першої групи ми віднесемо принципи верховенства права, законності, відкритості, гласності та прозорості, професіоналізму та компетентності, невідворотності відповідальності, повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина, безсторонність та справедливість, підконтрольність і підзвітність суспільству та ін.

Спеціальними принципами запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я є принцип: створення організаційної культури, нестерпної до конфлікту інтересів; забезпечення прозорості та громадського аналізу службових повноважень; підвищення персональної відповідальності; моніторинг корупційних ризиків; зобов'язання не вчиняти та не брати участі у вчиненні правопорушень пов'язаних із корупцією, принцип утримуватися від поведінки, яка може бути розцінена, як готовність вчинити правопорушення, пов'язане із корупцією, інформування посадової особи при наявності конфлікту інтересів, принцип служіння суспільним інтересам та інші.

Список використаної літератури:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
2. Перелигіна Р.В., Козир С.В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 246-249.
3. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. Т. 5: П – С. / голова ред-кол.: Ю.С. Шемшученко. К.:Укр. енцикл., 1998. 2003. С. 110-111.
4. Овсянко Д.М. Административное право: учебное пособие. М.: Юристъ, 2002. 468 с.

5. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf (дата звернення 20.04.2020).
6. Рівчаненко С. В. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як спосіб протидії корупції: дисерт.. канд.. юрид. нак за спец.12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 195 с. URL. http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07/Rivchachenko_diss.pdf (дата звернення 20.04.2020).
7. Про запобігання корупції. Закон України. Відомості Верховної Ради 2014.– № 49. – Ст. 2056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення 23.04.2020)
8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – Ст. 43.
9. Посібник ОЕСР з питань врегулювання конфліктів інтересів на державній службі. 2003. URL: http://www.acrc.org.ua6.pdf (дата звернення 23.04.2020)
10. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

Ключові слова: принципи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у сфері охорони здоров'я, класифікація принципів, загальні принципи, спеціальні принципи, суб'єкти у сфері протидії корупції.

Ключевые слова: принципы предотвращения и урегулирования конфликта интересов в сфере здравоохранения, классификация принципов, общие принципы, специальные принципы, субъекты в сфере предотвращения коррупции.

Key words: principles of preventing and resolving conflicts of interest in the field of healthcare, classification of principles, general principles, special principles, persons in the field of corruption prevention.

СЕКЦІЯ 12

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ, МИТНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Керівник секції: *доцент кафедри морського та митного права, д. ю. н., с. н. с., доцент Т.В. Аверочкіна*

Секретар секції: *старший лаборант кафедри морського та митного права А.С. Довбня*

ПІДСЕКЦІЯ 12.1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ДЖЕРЕЛА СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ПРИВАТИЗАЦІЯ

Сучасна митна політика більшості країн Світу ґрунтується на системі загальновизнаних універсальних правил та принципів, що сформувалися у другій половині XX ст. та продовжують розвиватися завдяки міжнародному співробітництву з питань функціонування багатосторонньої торговельної системи СОТ. Базисом цих принципів є ідеї неолібералізму, закладені свого часу під час підписання ГАТТ-47, які поєднали принципи вільної торгівлі із необхідним державним втручанням та повагою до суспільних потреб. Така нео-ліберальна візія «практично домінує у режимах права СОТ та міжнародному інвестиційному праві. А через інституційні зв'язки між СОТ та деякими іншими глобальними режимами стандартизації… ці ідеали також впливають на процес нормотворення у відповідних сферах» [1, с. 462]. При цьому, крім самої

СОТ, можна виділити ще два ключових центри формування стандартів реалізації митної політики, що взаємодіють з СОТ у питаннях регулювання міжнародної торгівлі та митного співробітництва, які представлені Всесвітньою Митною Організацією (ВМО), та ООН у особі її окремих агенцій (ЮНКТАД, Європейська Економічна Комісія ООН, тощо).

При цьому, протягом тривалого часу відзначається зростання ступеню автономності тих правових режимів, що сформовані у рамках вищезазначених організацій, за якої національні держави у питаннях формування та проведення митної політики стають все більше зв'язаними нормами, що створюються безпосередньо актами міжнародних організацій, як-то рішеннями відповідних комітетів СОТ, висновками Органу з врегулювання суперечок СОТ, рекомендаціями та стандартами ВМО та іншими. Дані тенденції у торговельній та митній політики є елементом більш комплексної концепції глобального управління *(global governance)*, що активно розвивається з 70-80-х рр. XX ст. До основних ідей концепції глобального управління належать обмеження влади національних держав через обов'язкову участь сучасної держави у «міждержавній (міжнародній) системі, яка розвивається разом з світовою економікою» [2, с. 4] та в самому загальному вигляді обґрунтовує той факт, що в рамках процесів глобалізації «в результаті виникнення акторів та інституцій вище або нижче держави, таких як багатонаціональні економічні інститути (наприклад МВФ та СОТ), глобальні соціальні рухи, міжнародно-правові режими, влада – тобто здатність впливати на свідомість, наміри або дії актора – вже не є властивістю виключно держави, оскільки вона все більше і більше розповсюджується по всій глобальній системі з утворенням нових центрів та адміністрацій поза державою» [3, с. 16].

Але важливою тенденцією є не лише перенесення значної частини регулювання торговельної та митної політики на міжнародний рівень, але й «приватизація» певних елементів процесу творення правил такого регулювання. Така приватизація означає процес за якого міжнародні неурядові організації розробляють та встановлюють стандарти, які перетворюються на глобальні правила визнані не лише приватним сектором, а й державами. На сьогодні фахівці виділяють щонайменше три подібних організації, стандарти яких мають визначальний вплив на міжнародну торгівлю та політику держав по регулюванню останньої. До них відносяться: Рада з Міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), правила якої застосовуються більш ніж у ста країнах, а також Міжнародна організація стандартизації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC) «які у сукупності відповідають за 85 відсотків всіх міжнародних стандартів щодо дизайну та характеристик промислових товарів. Їх товарні стандарти визначають доступ на ринки, безпеку споживачів та виробництва, гарантії якості та конкурентоздатність» [4]. Більше того, приватно-публічне партнерство у формуванні заходів щодо реалізації митної політики заохочується і на національному рівні, що відображено у низці рекомендацій ВМО, ЄЕК ООН, тощо.

Також, у створенні сучасних стандартів реалізації митної політики відбувається суттєве зміщення акцентів на регіональний рівень, що

пов'язано із тенденцією стрімкого зростання регіональної економічної інтеграції у формах зон вільної торгівлі та митних союзів. Так, якщо за даними СОТ станом на 1990 р. діяло 19 регіональних торговельних угод, то у 2000 р. ця цифра зросла до 79, а станом на 2018 р. таких угод налічується 288. При чому лідером по кількості укладених регіональних торговельних угод є Європейський Союз, що має 42 діючі угоди, що стосуються питань торгівлі товарами, та повідомив СОТ про намір підписати ще 13 подібних угод [5]. Слід зазначити, що укладання регіональних торговельних угод, навіть у формі зон вільної торгівлі, не кажучи вже про митні союзи, не лише впливає на тарифне та нетарифне регулювання руху товарів між їх учасниками, а й передбачає, як правило, поглиблення взаємодії між митними адміністраціями, гармонізацію митних та прикордонних процедур, стандартизацію вимог щодо обміну інформацією, запровадження елементів спільного управління кордонами, тощо.

В цьому аспекті, завдяки низці вимог Додатку XV до Глави 5 Угоди про асоціацію України та ЄС щодо наближення митного законодавства до *acquis communautaire*, Україна потрапила у зону європеїзації митного законодавства, що охоплює не лише безпосередньо країни-члени ЄС, а й країни-партнери. Це, зокрема, обумовлюється зв'язаністю спільної торговельної політики ЄС принципами та цілями зовнішніх дій ЄС, передбачених нормами ст. 21 та 22 Договору про ЄС. Зокрема, ст. 21 (2) Договору про ЄС виводить питання укладання торговельних угод виключно з економічної площини, зв'язуючи їх вимогами щодо забезпечення цінностей, фундаментальних інтересів, безпеки та цілісності ЄС, підтримкою демократії та верховенства права тощо. А одним з інструментів досягнення зовнішніх цілей ЄС вважаються концепції «нормативної сили» (пропаганди норм та принципів ЄС за його кордонами) та «керівної сили» (експорт норм та принципів у сусідні країни) [6, с. 15-16].

Нарешті, ще одним сучасним джерелом формування та поширення стандартів щодо прийомів та способів проведення митної політики слід вважати горизонтальне співробітництво між суб'єктами публічної адміністрації різних країн, що задіяні у виконанні митних та прикордонних формальностей. (В першу чергу між митними та прикордонними службами, морськими адміністраціями, тощо). Таке співробітництво яке представляє собою один з каналів поширення досвіду та «найкращих практик», прийняття спільних рішень та узгодження спільних дій в сфері управління кордонами та організації руху товарів та транспортних засобів через суміжні пункти пропуску. Фактично мова йде про формування транснаціональних мереж національних регуляторних органів або посадових осіб, що здійснюють взаємодію відповідно до вимог багатосторонніх або двосторонніх угод [7].

Все це у сукупності веде до суттєвої диверсифікації центрів формування сучасних стандартів реалізації митної політики, що на практиці дозволяє при дотриманні загальних принципів гармонізації, уніфікації та стандартизації митних процедур максимально враховувати регіональну специфіку, потреби окремих держав та приватного сектора.

Список використаної літератури:

1. Barak-Erez D., Perez O. Whose Administrative Law is it Anyway? How Global Norms Reshape the Administrative State. Cornell International Law Journal. 2013 . Vol. 46. P. 456-497.
2. Wallerstein I. The Politics of the World-Economy: The States, the Movements and the Civilizations. Cambridge University Press, 1984. 191 p.
3. O'Brien, R. Goetz A., Scholte J., Williams M. Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 260 p.
4. Büthe T., Mattli W. The Privatization of Regulation in the World Economy. The Regulatory Review. 2011. URL: https://www.theregreview.org/2011/05/24/the-privatization-of-regulation-in-the-world-economy
5. Regional Trade Agreements Information System. World Trade Organization. URL: http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx
6. Blaese J-D. International Institutions and the Power of the EU: How Has it Been Affected by the Financial Crisis? Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2013. 72 p.
7. Kingsbury B., Donaldson M. Global Administrative Law. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law. Oxford University Press, 2015. URL: http://opil.ouplaw.com

Ключові слова: митна політика, митне право, міжнародні стандарти, м'яке право, глобалізація, регіоналізація.
Ключевые слова: таможенная политика, таможенное право, международные стандарты, мягкое право, глобализация, регионализация.
Key words: customs policy, customs law, international standards, soft law, globalization, regionalization.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор

ОРГАН МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ПРАВОВА АЛЬТЕРНАТИВА ПОНЯТІЙНОМУ ТЕРМІНУ «МИТНИЙ ОРГАН»

За двадцятивосьмирічну історію сучасної України державний орган, який опікується здійсненням митної справи мав такі офіційні назви: митні органи, органи доходів і зборів, органи Державної фіскальної служби України (далі – ДФС) митного або податкового напрямку, навіть контролюючі органи та органи стягнення (коли митний та податковий напрямок було об'єднано у один центральний орган виконавчої влади [1, с. 65-66]) визначених Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [2, ст. 41, 41.1, 41.2], та знов ж таки, – митні органи. На наш погляд, щоб уникнути такої невизначеності під час чергової адміністративної реформи або під час зміни чергового політичного курсу необхідно

надати таке найменування державної інституції, яка опікується здійсненню митної справи, яке б не змінювалась від політичної кон'юнктури та підкреслювало митну ідентичність. На наш погляд, термін «орган митного контролю» превалює над терміном «митний орган», тому, що беззаперечна прерогатива організації та здійснення митного контролю закріплена виключно за державним органом, що здійснює митну справу. У свою чергу, назва цього державного органу, може у подальшому змінюватися на своїй постійній основі (враховуючи політичні реалії та постійні процеси з реформування митної галузі), а от митний контроль, це така правова детермінанта, яка не підпадає під жодні зміни, та функціонально або операційно не передається до компетенції інших державних органів, які відміни від державного органу, який опікується здійсненням митної справи.

На протязі більш ніж п'яті років в Митному кодексі України (далі – МКУ), державний орган, який опікувався здійсненням митної справи найменувався органом доходів і зборів й це при тому, що саме Міністерство доходів і зборів України було реорганізовано у ДФС ще 21 травня 2014 року [3, п. 1], а змінили термінологічне поняття органи доходів і зборів на митні органи, тільки 14 січня 2020 року [4, ч. 1 п. 45]! Й це не тільки складності МКУ, уся ця ситуація простежується й у постановах та розпорядженнях Уряду, а також у організаційно-розпорядчих актах Міністерства фінансів України. Дуже складно було усвідомити, що у постанові Кабінету Міністрів «Про Державну фіскальну службу України» від 21 травня 2014 р. № 236 будо зазначено, що ДФС та її територіальні органи є органами доходів і зборів [5, п. 7]. Це зовсім було анахронізмом! Й ця постанова продовжує діяти (як відома у ДФС залишались певна кількість працівників митного та податкового напрямку, які були не переведенні до новітніх Державної митної служби України (далі – Держмистлужба) та Державної податкової служби України, а також слідчі та оперативні працівники податкової міліції). Тобто законодавець, створив таку ситуацію, коли виникли подвійні стандарти в цьому питанні. Ми читали органи доходів і зборів, а розуміли під цім – органи ДФС або у подальшому, – митні органи.

Відповідно до МКУ, – митні органи – це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, митниці та митні пости [6, ст. 4, ч. 1, п. 34^{1})]. Ідентичне визначення митний орган, наведено у Законі України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» від 12.09.2019 р. № 78-IX [7, ст. 1, ч. 1, п. 8)]. Тобто, законодавець тільки перераховував системні елементи Держмистлужби, як-от: центральний апарат Держмистлужби, митниці Держмистлужби, як територіальні органи Держмистлужби та структурні одиниці митниць Держмистлужби – митні пости митниць Держмистлужби. При цьому жодного смислового визначення, що ж таке митний орган не має. За приклад, ми можемо взяти наближенні до органів митного контролю сумежні види державного контрою як податковий та прикордонний. Термін контролюючий орган або орган стягнення, визначених ПКУ, наведено деталізовано та вичерпно [1, ст. 41, 41.1, 41.2] або визначення підрозділу охорони дер-

жавного кордону, що наведено у Законі України «Про прикордонний контроль» від 5 листопад 2009 року № 1710-VI також приведено у вичерпному понятійному сенсі [8, ст. 1, ч. 1, 15)]. В цьому аспекті, більшменш змінює ситуацію Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (далі – Конвенція), яка є частиною законодавства України з питань митної справи та до якої Україна приєдналася у зміненій редакції згідно з Додатком І до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Закон України від 15.02.2011 р. № 3018-VI), яка під митним органом розуміє адміністративний підрозділ митної служби, уповноважений на виконання митних формальностей, а також будинки та спорудження або інші місця, визначенні компетентними органами для цих цілей [9, розділ 2, Е11, F2]. Отже, Конвенція зазначає, що це компетентний державний орган, який виконує формальності для митних цілей на території місць прибуття товарів.

Митниця являється територіальним органом Держмитслужби, який підпорядковується Держмитслужбі. Структурами митниці Держмитслужби є оперативні відокремленні структурні підрозділи (митні пости, відділи митного оформлення, сектора митного оформлення), що забезпечують на місцях реалізацію митницею як територіальним органом Держмитслужби, повноважень Держмитслужби у зоні своєї діяльності.

Кількість митниць Держмитслужби, складає: 16-ть. Гранична штатна чисельність працівників митниць Держмитслужби дорівнює 10 507 шт. од.: Азовська (384 шт. од.), Буковинська (449 шт. од.), Волинська (579 шт. од.), Галицька (1150 шт. од.), Дніпровська (781 шт. од.), Енергетична (148 шт. од.), Закарпатська (939 шт. од.), Київська (1689 шт. од.), Координаційно-моніторингова (220 шт. од.), Одеська (1273 шт. од.), Північна (733 шт. од.), Подільська (378 шт. од.), Поліська (280 шт. од.), Слобожанська (824 шт. од.), Східна (253 шт. од.), Чорноморська (427 шт. од.) [10]. Чисельність же утворених відокремлених структурних підрозділів митниці Держмистлужби – митних постів митниць Держмитслужби, дорівнює 155 од.: Азовська (9 од.), Буковинська (5 од.), Волинська (5 од.), Галицька (17 од.), Дніпровська (18 од.), Енергетична (4 од.), Закарпатська (16 од.), Київська (18 од.), Координаційно-моніторингова (0 од.), Одеська (9 од.), Північна (9 од.), Подільська (6 од.), Поліська (9 од.), Слобожанська (13 од.), Східна (7 од.), Чорноморська (10 од.) [11].

Проблема понятійного апарату «митний орган» міститься у тому, що як ми зазначали вище, окрім Держмистлужби, митниць та митних постів там жодним чином не вказана смислова складова та правовий статус цих органів з урахуванням їх виключної компетенції у здійсненні митної справи.

Керуючись МКУ, ми можемо надати визначення «органу митного контролю», – це державний орган, що здійснює митне оформлення та контроль за додержанням установленого порядку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України на всій митний території України, здійснює контроль за надходженням коштів, здійснює перевірку правильності нарахо-

вання податків, зборів, інших бюджетних надходжень, нарахування й стягнення плати за митне оформлення товарів поза місцем розташування органів митного контролю або поза робочим часом, установленим для таких органів, здійснює ведення митної статистики та обмін митною інформацією, здійснює визначення країни походження товарів та визначення кодів товарів за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності, запобігає та протидіє контрабанді та порушенням митних правил, а також здійснює інші заходи, передбаченні законодавством.

Список використаної літератури:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2756-VI. *Офіційний вісник України.* 2010. № 92, том 1. Ст. 3248.
2. Федотов О.П. Адміністративно-правова реорганізація митних органів в органи доходів і зборів / О.П. Федотов // Митна справа. – 2013. – Книга 1. – № 5 (89). – С. 61-67.
3. Про утворення Державної фіскальної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 160 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 46. – Ст. 1213.
4. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи: Закон України від 14.01.2020 р. № 440-IX // Офіційний вісник України. – 2020. – № 16. – Ст. 620.
5. Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 236 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 55. – Ст. 1507.
6. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.
7. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи: закон України від 12.09.2019 р. № 78-IX // Офіційний вісник України. – 2019. – № 76. – Ст. 2622.
8. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 93. – Ст. 3150.
9. Закон України Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 15.02.2011 р. № 3018-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 18. – Ст. 727.
10. Про введення в дію структур територіальних органів Держмитслужби та затвердження граничної чисельності їх працівників: наказ Державної митної служби України від 28.10.2019 р. № 22.
11. Про створення митних постів: наказ Державної митної служби України від 19.11.2019 р. № 30.

Ключові слова: орган митного контролю, митний орган, митний контроль, митниця Державної митної служби України.

Ключевые слова: орган таможенного контроля, таможенный орган, таможенный контроль, таможня Государственной таможенной службы Украины.

Key words: customs control authority, customs authority, customs control, customs of the State Customs Service of Ukraine.

БАТАНОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ГАРАНТУВАННЯ СПЛАТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ У РЕЖИМІ СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ

Необхідність розвитку інституту забезпечення сплати митних платежів викликана тенденцією мирової практики до спрощення митних процедур. У нормах Митного кодексу України 2012 р. [1] інститут гарантій забезпечення зобов'язань перед митними органами знайшов відповідне місце. Переслідується мета, що після митного оформлення товари не повинні затримуватися на кордоні, приймаючи рішення про випуск товарів, митні органи України повинні прийняти усі заходи, які зобов'язують декларантів виконати зобов'язання сплати митних платежів. У випадках невиконання таких зобов'язань – митні органи зацікавлені у скорішому відшкодуванні завданих матеріальних збитків.

Надання митним органам гарантування сплати митних платежів є обов'язковим при ввезенні товарів на митну територію України та/або у режимі спільного транзиту.

Розмір фінансової гарантії визначається митницею виходячи з суми митних платежів, що підлягає сплаті при випуску товарів для вільного обігу на митній території України або при вивезенні товарів за межі цієї території у митному режимі експорту. Фінансова гарантія як забезпечення сплати митних платежів не надається, якщо сума митних платежів, що підлягає сплаті, не перевищує суму, еквівалентну 1000 євро.

Щодо інших способів забезпечення сплати митних платежів, таких як гарантування на умовах Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП) 1975 р. та гарантування на умовах Конвенції про тимчасове ввезення (Стамбул, 1990 р.) із застосуванням книжки (карнету) А.Т.А. необхідно зазначити, що вони застосовуються як заходи гарантування доставки товарів.

Так, у нормах Конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р. (Україна приєдналася до неї у 1994 р.), зазначено, що «гарантійне об'єднання бере на себе зобов'язання сплатити ввізне та вивізне мито та збори, а також відсотки за їх прострочку».

У Конвенції про тимчасове ввезення 1990 р. (Україна приєдналася до неї у 2004 р.), зазначено, що кожна асоціація-гарант зобов'язується сплатити митним органам Договірної Сторони, на території якої вона заснована, суму ввізного мита, податків та будь-які інші суми, у випадку недотримання умов, визначених для тимчасового ввезення або митного транзиту товарів доставлених на таку територію на підставі документів про тимчасове ввезення, виданих відповідною асоціацією, що видає документи. Це означає, що питання забезпечення сплати

митних платежів врегульовані не тільки митним законодавством України, але й міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Щодо порядку гарантування доставки товарів із застосуванням книжки МДП та АТА, необхідно відмітити, що для гарантування доставки товарів до місця призначення застосовуються гарантії за книжкою МДП, яка покриває суму митний платежів до 60 тисяч євро, а при тимчасовому ввезенні або вивезенні товарів за Стамбульською конвенцією застосовується книжка АТА.

Позитивним є те, що Конвенцією МДП користуються з 1975 року, тому є достатній досвід та виважені процедури гарантування доставки вантажів. Переміщення товарів за процедурою МДП гарантує безперешкодне переміщення товарів з використанням попереднього декларування. Нажаль, гарантована сума у 60 тисяч євро не завжди покриває всі митні платежі об'ємних вантажів, що вимагає застосування додаткових заходів гарантування. У цих випадках процедура МДП не застосовується.

25 березня 2020 р. набрав чинності Закон України «Про режим загального транзиту і введення національної електронної транзитної системи» [2], яким встановлено основні засади організації та здійснення режиму спільного транзиту товарів митною територією України, порядок і умови переміщення таких товарів підприємствами митною територією України в режимі спільного транзиту, здійснення митних формальностей, застосування механізму гарантування сплати митного боргу, застосування спеціальних транзитних спрощень та інші особливості здійснення операцій режиму спільного транзиту.

У цьому законі визначено, що митниця, якій надається гарантія для забезпечення сплати митного боргу є митниця гарантії. Так, для забезпечення виконання митних формальностей та електронного обміну даними при застосуванні режиму спільного транзиту використовується електронна транзитна система та електронна система управління гарантіями, які входять до складу інформаційно-телекомунікаційної системи митних органів.

Форми електронних повідомлень, а також порядок обміну такими повідомленнями між митними органами та підприємствами, у тому числі при застосуванні спеціальних транзитних спрощень, встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з урахуванням положень Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 року.

Серед обов'язків суб'єкта режиму та перевізника товарів при застосуванні режиму спільного транзиту передбачено надання гарантії забезпечення сплати митного боргу, що може виникнути щодо товарів, поміщених у режим спільного транзиту.

Митниця відправлення зобов'язана перевірити правильність декларування суми митних платежів, що підлягають гарантуванню у процесі оформлення митної декларації для поміщення товарів у режим спільного транзиту, наявність, чинність та достатність фінансової гарантії.

У випадку якщо надана фінансова гарантія виявляється недостатньою для забезпечення сплати суми митного боргу, суб'єкт режиму має право надати додаткову фінансову гарантію або замінити раніше надану фінансову гарантію новою.

Після зняття з контролю операції режиму спільного транзиту митниця відправлення невідкладно, не пізніше двох годин, повідомляє митницю гарантії про зняття з контролю операції режиму спільного транзиту. Таким чином,митним органом, відповідальним за здійснення контролю погашення митного боргу, є митниця гарантії.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
2. Про режим загального транзиту і введення національної електронної транзитної системи: Закон України від 12.09.2019 р. № 78-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 41. – Ст. 232.

Ключові слова: гарантії, митний борг, митні платежі, митні органи, митниця гарантії, транзит.

Ключевые слова: гарантии, таможенный долг, таможенные платежи, таможенные органы, таможня гарантии, транзит.

Key words: guarantees, customs debt, customs payments, customs authorities, customs guarantees, transit.

КАРПЕНКО ГАННА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ МИТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Митна юрисдикція займає особливе місце в структурі державної юрисдикції. Це місце обумовлюється багатьма факторами, головними з яких є підстави застосування юрисдикційних заходів, по-друге, тим, що ці підстави визначаються як нормами українського законодавства, так і нормами міжнародного права. По-третє, особливою групою державних органів, їх компетенцією, порядком взаємодії з міжнародними організаціями та органами, а також іншими факторами. Вивчення значення митної юрисдикції України сприятиме розробці нових законодавчих актів, спрямованих на підвищення ефективності цього виду державної діяльності.

Розрізняється юрисдикція держави та юрисдикція міжнародна. Юрисдикція держави поділяється на територіальну та особисту (національну). Юрисдикція територіальна зумовлюється суверенністю влади держави в межах її території, де вона має абсолютну юрисдикцію, за

винятком випадків, коли відповідними міжнародними угодами не передбачається інше. Особиста (національна) юрисдикція держави поширюється на своїх громадян, які перебувають за межами її території (напр., у відкритому морі, в Антарктиці, в космічному просторі) [1].

Тлумачення терміну юрисдикція, треба доповнити ще і тим, що юрисдикція стосується і кола питань, що відносяться до ведення міжнародної спільноти: держав, їх об'єднань та міжнародних організацій та установ.

З набуттям самостійності України значно зростає роль митного права, митної справи та митної політики України. У зв'язку з чим об'єктивно з'являється необхідність в новому виді державної юрисдикції. Митна справа не зводиться тільки до примусу, вона, насамперед, стосується контролю держави за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, що обумовлює застосування інших заходів, форм та методів держави. Тому сукупність усіх особливостей державної діяльності щодо здійснення митної політики та митної справи передбачає появу ще одного виду державної юрисдикції – митної юрисдикції. Характеризуючи цей напрямок держави, слід звернути увагу на деякі фактори, що слугують підставою для цього висновку.

Слід відмітити особливість сфери дії митної юрисдикції. Вона визначена у ст. 9 Митного кодексу України «Митна територія України» [2]. В ній вказано, що сфера дії митної юрисдикції – це територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України.

Сфера дії митної юрисдикції може змінюватися відносно одного й того ж об'єкту. Так, наприклад, на судні, що плаває під прапором України у відкритому морі (тобто за межами кордону України), діє режим митної юрисдикції нашої держави. Але, відповідно до ст. 21 Конвенції ООН по морському праву 1982 року, коли це судно знаходиться у прибережних водах іншої держави, то воно підпадає під юрисдикцію цієї держави, в той же час інші види юрисдикційної діяльності України (кримінальна, цивільна, адміністративна тощо) продовжують свою дію.

Правове підґрунтя митної юрисдикції можна поділити на міжнародні акти та внутрішні нормативні акти. Серед перших слід відмітити Конвенцію ВОТ «Спеціальні вимоги щодо заходів на кордоні», по-друге, Конвенції ВМО, Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, по-третє, Міжнародні угоди та Протоколи між Україною та іншими державами. До числа внутрішньої правової бази слід віднести Митний кодекс України та інші Кодекси України, а також значна кількість відомчих актів (Державної митної служби України, Міністерства фінансів України та інших).

Це обумовлює в свою чергу і значну кількість органів, що здійснюють митну юрисдикцію. З одного боку це міжнародні органи (Інтерпол, Європол, СОТ тощо), з іншого – це національні органи (Державна фіска-

льна служба України, СБУ, Прикордонна служба України). По-третє, це органи та службові особи прикордонних держав, що здійснюють спільну юрисдикційну діяльність. Окрім цього, слід відмітити право іноземних держав (з дозволу компетентних органів України) здійснювати юрисдикційну діяльність на території України. Тому митна юрисдикція має свої специфічні особливості, розгляд та вивчення яких, повинно значно підвищити її роль у захисті суверенітету України, зміцнені економіки та фінансової незалежності держави, а також суттєво вплинути на захист прав та економічних свобод громадян України.

Список використаної літератури:

1. Дружков П.С. О понятии и видах юрисдикции. «Вопросы государства и права». Томск, 1974.
2. Митний кодекс України, 2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.

Ключові слова: юрисдикція, митна юрисдикція, види, сфера діяльності, правова підстава митної юрисдикції.

Ключевые слова: юрисдикция, таможенная юрисдикция, виды, сфера деятельности, правовые основания таможенной юрисдикции.

Key words: jurisdiction, custom jurisdiction, kinds, sphere of activity of custom jurisdiction, legal foundations of custom jurisdiction.

ДАВИДЕНКО ЛЕОНІД МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ

На сучасному етапі становлення України особливого значення набуває фактор утвердження її як морської держави, виходячи з просторових та геофізичних особливостей, місця та ролі у глобальній та регіональній системі міжнародних відносин [1, с. 1]. Внаслідок окупації та незаконної анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією виникло нагальне питання забезпечення правового режиму окупованих морських просторів, зокрема внутрішніх морських вод та територіального моря, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони України. Вирішення цієї проблеми має ґрунтуватися на узагальненні та порівнянні відповідних міжнародних стандартів, національного законодавства, політики України та держави-агресора стосовно морських просторів Чорноморського басейну [2, с. 121].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»

від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII до тимчасово окупованої території віднесено: внутрішні води України територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (економічної) морської зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України [3, ст. 3]. Межі окупованих територій у світовій практиці, зазвичай, визначаються станом справ, який ґрунтується на фактичному контролі стороною конфлікту території іншої сторони та, як правило, не співпадають з адміністративним розмежуванням і прямо від нього не залежать. Правовий режим окупованих територій визначається міжнародним гуманітарним правом, насамперед Конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 р., учасниками якої є обидві сторони російсько- українського конфлікту, іншими застосовними нормами міжнародного права (прав людини, екологічного, морського та ін.). Водночас особливості визначеня меж та правового статусу окупованих морських територій (окупованої акваторії) у Конвенції 1949 р. не визначено. Фактично такі зони може визначати та оголошувати як держава, що має юридичне право на відповідні води, так і держава, яка здійснює над цими водами реальний контроль.

Аналіз останніх подій в Азово-Чорноморському регіоні свідчить про те, що постала нагальна потреба консолідації зусиль політиків, науковців в галузі державного управління та міжнародного права, представників міжнародної спільноти для вирішення проблеми правового статусу морських просторів України. Проблема делімітації морських просторів, зокрема і виключних морських економічних зон має складний, багатосторонній характер. Сьогодні у світовій практиці міжнародного права існують дуже суперечливі підходи до вирішення питань розмежування морських кордонів; більшість з них залишаються неоформленими у правовому відношенні протягом тривалого часу. Практично третина міжнародних спорів, що знаходяться на розгляді у Міжнародному Суді ООН, пов'язані з делімітацією таких просторів.

Криза, що виникла в міжнародних відносинах внаслідок протиправної анексії у 2014 році української території Криму Російською Федерацією, змушує шукати нові підходи до питання делімітації суміжних морських просторів двох держав у Чорному та Азовському морі. Такий пошук обумовлений досить розповсюдженою думкою серед науковців та політиків про важливість і необхідність звернень України до міжнародних юрисдикційних органів для вирішення цілої низки питань, пов'язаних із анексією Криму [4, с. 199]. Питання про необхідність таких зверненнь не є зовсім новим у проблематиці Азовсько-Керченського розмежування, однак чинне право міжнародних договорів передбачає, що для звернень до міжнародних юрисдикційних органів необхідна згода всіх сторін договору, а Росія, на жаль, не дала згоду на зміну статусу.

Водночас навіть у ситуації збройного конфлікту зберігають чинність угоди між двома державами з питань Азовського моря. Згідно Договору між Україною і РФ про співробітництво у використанні Азовського моря

і Керченської протоки 2003 р., Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і РФ, при цьому Азовське море мало бути у наступному розмежованим лінією державного кордону відповідно до окремої угоди між сторонами; угоду також передбачалося укласти щодо «врегулювання питань, що відносяться до акваторії Керченської протоки». Продовжує діяти Угода про співробітництво між Урядом України та урядом РФ у галузі рибного господарства від 24.09.1992 року. В рамках цієї угоди, зокрема, продовжує діяти двостороння комісія з розподілу квот на вилов риби [5, ст. 5]. Саме в рамках цієї угоди 13 листопада 2019 року у Бердянську представники України підписали погоджений з Урядом РФ двосторонній протокол про розподіл квот на вилов риби в Азовському морі на 2020 рік. При цьому Державне агентство рибного господарства України повідомило це як нове досягнення, оскільки Протокол був погоджений у «дистанційному» режимі та направлений на підписання дипломатичними каналами. Такий підхід викликає багато запитань, оскільки режим «скайп-конференції» не передбачений ні Угодою 1992 року (зокрема Положенням про роботу двосторонньої комісії), ні практикою міжнародного права. Більше того, розділяючи з країною-агресором ресурси напівокупованого Азовського моря, Україна фактично легітимізує таку окупацію, надаючи Росії додатковий аргумент при розгляді справ у міжнародних юрисдикційних органах.

Розглядаючи екологічний аспект проблеми, зазначимо, що Азовське море в цілому та Керченська протока мають велике значення для збереження популяції багатьох видів риб, які здійснюють масову міграцію з Азовського в Чорне море. Спорудження Російською Федерацією мосту через Керченську протоку призводить до порушення екологічного режиму в регіоні, ізоляції та поступового замулювання морських просторів, що може з часом привести до серйозної екологічної катастрофи в Азово-Керченській акваторії. Крім зазначеного, міжнародне право покладає на державу-окупанта низку обов'язків та обмежень як по відношенню до населення, так і щодо території його проживання.

Хоча зараз, в умовах протиправної анексії Росією Криму та агресії на сході України, проблемне питання щодо делімітації та демаркації акваторії Азовського моря та Керченської протоки фактично є не на часі, все ж відкладати його на потім не можна. Оскільки після закінчення російсько-українського конфлікту та з поверненням Криму до України проблема делімітації та демаркації як сухопутних, так і, в першу чергу, морських кордонів з Російською Федерацією вийде на перший план у взаємовідносинах між державами. Окрім того, у науково-теоретичному контексті міжнародного морського права, це питання стане важливим прецедентом для врегулювання міжнародно-правових ситуацій такого роду стосовно морських акваторій у відносинах між Україною та РФ.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нашій державі важливо вести наступальну політику на дипломатично-юридичному напрямку та вимагати від Росії дотримуватися своїх міжнародно-правових зобов'язань, зокрема в рамках Конвенції ООН з морського права 1982 року

із залученням Міжнародного трибуналу ООН з морського права. Вкрай важливим на сьогодні є запровадження єдиної державної стратегії щодо окупованих територій, зокрема морських просторів. Це зумовлює необхідність прийняття комплексних державно-управлінських заходів у зовнішньополітичній та внутрішньополітичній сферах, що має знайти своє відображення у Морській доктрині України на період до 2035 року. Такі заходи мають включати, зокрема, і денонсацію угод, укладених з Російською Федерацією і порушених нею в результаті агресії проти України. Державно-управлінські заходи у внутрішньополітичній сфері повинні бути зосереджені навколо державного прогнозування та підготовки консолідованої позиції органів державної влади стосовно режиму окупованих територій; необхідно забезпечити ефективний захист інтересів суб'єктів національного права у межах виключної (економічної) морської зони України силами Державної Прикордонної служби. Слід на офіційному рівні встановити навколо окупованого Криму райони, в яких тимчасово забороняється плавання та перебування морських суден та військових кораблів будь-якої державної реєстрації. Здійснення таких заходів, на нашу думку, буде сприяти захисту інтересів нашої держави в Чорноморо-Азовській акваторії.

Список використаної літератури:

1. Морська доктрина України на період до 2035 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 94. – С. 2.
2. Бабін Б.В., Плешко Е.А. Правовий режим тимчасово окупованої території України в Чорному та Азовському морях і Керченській протоці / Б.В. Бабін, Е.А. Плешко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – С. 121-125.
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 17 квітня 2014 р. № 1207-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207
4. Кєер О.С. Захист інтересів норм морського права України після анексії Криму Росією / О.С. Кєер // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І-х Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 2. – С. 194-199.
5. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі рибного господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_024

Ключові слова: правовий статус, юрисдикція, міжнародний договір, морська доктрина, забезпечення правового режиму.

Ключевые слова: правовой статус, юрисдикция, международный договор, морская доктрина, обеспечение правового режима.

Key words: legal status, jurisdiction, international treaty, maritime doctrine, ensuring the legal regime.

VARYKASHA IRYNA OLEKSANDRIVNA

National University "Odesa Law Academy",
graduate student of the Department of Maritime and Customs Law

COMPREHENSIVE MARITIME LAW CURRICULUM AT THE UNIVERSITY AS A GUARANTEE OF THE EFFECTIVE AND PROFESSIONAL APPLICATION OF MARITIME LAW IN UKRAINE

Integration of requirements for the quality of marine education, determined by the requirements at the International Maritime level organization, focuses on improving the approach to the educational process. Research and improvement tools and training methods in maritime educational institutions aimed at improvement of vocational training of graduates is an urgent problem, the solution of which contributes to increase the efficiency and professionalism of the application of the norms of the maritime law in practice.

Worldwide competition for quality education and the quality of its intellectual resources has brought the quality of marine education to the forefront. The set of subject areas defined by the curriculum of the specialty determines professional world of a specialist whose quality, in turn, determined by the level of knowledge gained in individual disciplines and evaluated during the training by exam control [3, p. 287].

The introduction of modern technology in the educational process is one of the key tasks in many countries. The need to match the quality of training of a marine lawyer with rapidly developing technologies and new international advanced the concept of continuous education, including the «new» term – the duality of education.

After reading such terms as a «maritime law» and «training», we associate these words with the training of sailors. But do not forget also other specialists working in this field. Specialists such as maritime lawyers. The training of such lawyers should take place at the highest level. What does it mean? This means that it is not a «dry theory» that needs to be beaten, but the opportunity to work on probation abroad in specialized bodies and integration with universities, which deeply study the maritime law. Countries like England, USA, Germany, Norway, China are ahead of Ukraine in the implementation of this tasks [2]. The purpose of training is traditionally regarded as the acquisition by a student of a system of skills and knowledge that are formed according to the specialist's model, i.e. the acquisition of high professionalism developed from an integrated population specific knowledge from different subject areas and accumulated practical experience.

As we know, world leadership is determined by science, knowledge, education of the population, qualifications of workers interested in constantly increasing the scale of the innovation process, the ability to apply new knowledge, discoveries and inventions in production, competitiveness based on innovation economic models. Speaking about marine education, one should proceed from that the prestige of any marine specialist is determined

by its high level, volume and universality of knowledge, the totality of information in the field of maritime activities, its horizons in the field marine activities, marine environmental research, economic, political and legal problems of using spaces and resources of the Oceans. The staffing of all types of marine activities is of paramount importance and provides for the creation of conditions to maintain and attract qualified personnel in the crew and the sphere of management of marine activities, the preservation and development of the structure of education with a specialization in all types of marine activities [1, p. 92-102].

The content of the training of marine lawyers includes quality support of the foundations of humanitarian, social, economic, and natural science knowledge, obtaining a higher specialized vocational education, allowing graduate to work successfully and have universal and subject-specific competencies in the maritime sphere, in ensuring the safety of human life at sea and the preservation of the surrounding environment, contributing to its social mobility and sustainability in the labor market, as well as the formation of social and personal qualities: demand, responsibility, organization, determination, hard work, citizenship, communicativeness, tolerance, improving the general culture.

Ensuring the competent resolution of maritime disputes and the professional application of the norms of international maritime law is carried out by a professional, training program of international level and standard. To form advanced maritime education for lawyers, Ukraine needs a systematic transition to integrated maritime education.

Ukraine is a maritime state, which has led to a good level of training for sailors and technical workers in the maritime sphere and this is an achievement. But to improve the security of our maritime borders, marine lawyers are no less important, for which our state and the education system should try and create all the conditions for the education and training of leading specialists.

References:

1. Джоунстоун Д. Б. Система высшего образования в США : Структура, руководство, финансирование // Университетское управление : Практика и анализ. – 2003. – № 5. – С. 92-102.
2. Юридическое образование США // Корпоративный юрист [Электронный ресурс]. Режим доступа : www.dj.ru.
3. Rajput J. S. Dimensions of curriculum change. New Delhi: NCERT, 2002. 287 p.

Ключові слова: морська освіта, морський юрист, дуальна освіта для морського юриста.

Ключевые слова: морское образование, морской юрист, дуальное образование для морского юриста.

Key words: maritime education, maritime lawyer, dual education for maritime lawyer.

ПІДСЕКЦІЯ 12.2.
ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

АВЕРОЧКІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ У ПРИБЕРЕЖНИХ МОРСЬКИХ ВОДАХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ БАЗИС

Публічне (державне) адміністрування у прибережних водах – значний складник управлінської (адмініструючої) діяльності будь-якої держави, береги якої обмивають моря, океани, ріки, що сполучають континенти і країни. Воно має прояв на всіх рівнях: від загальнодержавного до місцевого і навіть локального – у межах, наприклад, окремого порту. Історично склалося так, що держава через свої органи, їхніх посадових осіб і виконання ними своїх посадових обов'язків чинить управлінський (адмініструючий) вплив на всі відносини, що відбуваються у прибережних водах, на діяльність, що в них провадиться: від установлення порядку їх здійснення в загальнообов'язкових нормативно-правових актах до окремих випадків зупинення суден у ВЕЗ з метою перевірки наявності дозвільних документів на рибальство [1, с. 15]. Це стосується також підтримання режиму прибережних вод, зокрема визначення порядку провадження в них певних видів діяльності, здійснення контрольних і сервісних процедур тощо. Сформовані у період середньовіччя міжнародно-правові засади публічного адміністрування у прибережних водах втілено у нормах сучасних міжнародних угод, які більшою мірою стали уособленням багатовікової звичаєвої практики та внутрішнього законодавства держав [в окремих державах (США, Канада) прийнято навіть зведені закони про державне управління морською діяльністю або про морську політику [2, с. 19] щодо здійснення владних повноважень у близьких до їхніх берегів водних просторах.

Головною міжнародною угодою, у нормах якої зосереджено сучасні засади здійснення публічного адміністрування у прибережних морських водах, є UNCLOS'82. Відповідно до її норм, прибережна держава здійснює публічне адміністрування у територіальному морі, прилеглій зоні, ВЕЗ. Публічне адміністрування у внутрішніх водах відбувається згідно з нормами внутрішнього законодавства прибережної держави, проте не без урахування норм інших міжнародних угод. Окремі норми UNCLOS'82 щодо публічного адміністрування у прибережних морських

водах конституйовані ще Конвенціями 1958 р., набули в UNCLOS'82 свого остаточного формування. До таких норм належать ті, що закріплено у ст. ст. 16, 17 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. і ст. ст. 21, 22, 24 UNCLOS'82 щодо правил мирного проходження територіальним морем; ст. ст. 16 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. і ст. 25 UNCLOS'82 щодо можливостей для прибережної держави здійснювати у своєму територіальному морі заходи, необхідні для недопущення проходження, що не є мирним, і припинення у певних районах свого територіального моря здійснення права мирного проходження іноземних суден; ст. 23 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. та ст. 30 UNCLOS'82, які містять практично тотожні норми щодо можливості для прибережної держави вимагати від іноземних військових кораблів негайного залишення територіального моря у разі недотримання законів і правил, що стосуються проходження через територіальне море, та ігнорування будь-якої зверненої до них вимоги щодо їх дотримання; тощо.

Крім згаданих угод, питанням публічного адміністрування у прибережних водах присвячено двосторонні угоди про торговельне судноплавство, укладені Україною із більше ніж двадцятьма державами. Відповідно до цих угод, визначається правовий режим суден договірних держав у їхніх морських портах, а також установлюються окремі правила з публічного адміністрування у прибережних водах (внутрішніх і в деяких угодах у територіальному морі). Так, наприклад, Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Марокко про морське торговельне судноплавство від 07.12.2009 р. передбачається, що кожна із договірних сторін забезпечує суднам іншої договірної сторони у своїх портах і територіальних морях під своєю суверенною юрисдикцією таке саме ставлення, як і до своїх власних суден, зайнятих у міжнародних перевезеннях, у частині вільного доступу у порти, нарахування портових зборів і податків, використання портів для завантаження і розвантаження вантажів і для посадки й висадки пасажирів, здійснення звичайних комерційних операцій і користування послугами мореплавства. Зазначене не поширюється на види діяльності, що зарезервовані кожною із договірних сторін для своїх суден, зокрема на каботажні перевезення, операції, пов'язані з рятуванням і буксируванням; не зобов'язує одну договірну сторону поширювати на судна держави іншої договірної сторони винятки з обов'язкової лоцманської проводки, що надаються власним суднам; не стосується правил в'їзду/виїзду й перебування іноземців. Договірні сторони також уживають, відповідно до національного законодавства своїх держав, усіх можливих заходів щодо скорочення часу перебування суден у своїх портах і спрощення адміністративних та інших формальностей, чинних у цих портах (ст. 6). У більшості угод спеціально передбачаються також прискорення та спрощення митних формальностей, а також зазначається, що предмети, врятовані із суден договірних сторін, які зазнали корабельної аварії біля їхніх берегів, не будуть обкладатися митом, але лише у разі, якщо не передані для використання або споживання на території договірної сторони. Деякі угоди містять окрему вказівку на необхідність прохо-

дження моряками під час сходження на берег прикордонного, імміграційного та митного контролю (угоди з Гонконгом, Грецією), зазначається також про необхідність дотримання пасажирами, членами екіпажу й відправниками вантажів чинних у територіальних водах договірних сторін законів та інших юридичних норм щодо в'їзду, перебування й виїзду пасажирів та екіпажів, а також увезення, вивезення та складування товарів, зокрема правил оформлення звільнення на берег, імміграції, митних, податкових і карантинних правил (угода з Німеччиною). При цьому формулювання норм про прискорення і спрощення цих формальностей є досить короткими і не розкривають того, як саме будуть спрощені або прискорені ті чи інші формальності, які саме з них будуть схильними до спрощення і прискорення [3, с. 19-20], залишаючи це питання на розсуд держави порту.

Отже, під час здійснення публічного адміністрування у цих морських просторах, зокрема щодо надання послуг і здійснення необхідних формальностей щодо суден, договірні сторони мають ураховувати правила цієї угоди. При цьому норми аналізованих угод є подібними, такі правила містяться у текстах кожної з них з незначною різницею [4, с. 224]: ст. 6 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про морське торговельне судноплавство від 08.11.2012 р., ст. 3 Угоди між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Хорватія про морське торговельне судноплавство від 17.06.2009 р. тощо.

Практика укладення таких угод, що сягає корінням у 20-ті рр. XX ст., є на теперішній час доволі зручною, оскільки інші міжнародні договори не містять норм, які визначали би правовий режим відвідування морських портів, а укладені під егідою Ліги Націй Женевська конвенція і Статут про міжнародний режим морських портів 1923 р. не є загальновизнаними. Проте, як свідчить аналіз цих угод, у них усе ж ураховано закладений в 1923 р. принцип взаємності у наданні рівних преференцій договірними державами на взаємній основі, а також виключної компетенції держави порту на здійснення окремих видів діяльності у морських портах і незастосовності до окремих видів суден (військових, поліцейських, суден, які перебувають на іншій урядовій службі, рибальських).

Таким чином, міжнародними угодами закладено основи публічного адміністрування у прибережних водах, визначено ті особливо важливі сфери державного управлінського (адмініструючого) впливу, які мають бути враховані під час повсякденного державного управління цими об'єктами з метою забезпечення найбільш оптимальних умов судноплавства і торговельного обміну між країнами, формують міжнародно-правову основу адміністративної юрисдикції держави у прибережних морських водах.

Список використаної літератури:

1. Аверочкіна Т.В. Державне управління прибережними водами: міжнародно-правові засади / Основні тенденції розвитку цивілістики, конституційного, господарського та міжнародного права: матеріали кругл. столу

(м. Кривий Ріг, 27 жовт. 2017 р.) / відп. за вип. В.Г. Олюха. Кривий Ріг: Видав. дім «Гельветика», 2017. – С. 15–19.
2. Кисловський В.П., Трюхан М.О. Внутрішні морські води України // Вісник геодезії та картографії. 2012. № 4 (79). – С. 18–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgtk_2012_4_9
3. Аверочкина Т.В. Нормы о таможенных формальностях в двусторонних соглашениях Украины о торговом судоходстве / Актуальні проблеми правового регулювання в сфері реалізації сучасної митної політики держави: матеріали Міжнар. наук. симпозіуму курсантів, студентів та молодих вчених (м. Дніпропетровськ, 27–28 берез. 2009 р.). – С. 19–20.
4. Аверочкина Т.В. Двусторонние соглашения о морском торговом судоходстве как основа правового режима пребывания судов в иностранных портах // Правове життя сучасної України: тези доповідей Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 18–19 квіт. 2008 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов; Одеська національна юридична академія. Одеса: Фенікс, 2008. – С. 223–225.

Ключові слова: юрисдикція, адміністративна юрисдикція, прибережні водні простори, державне управління, публічне адміністрування.
Ключевые слова: юрисдикция, административная юрисдикция, прибрежные водные пространства, государственное управление, публичное администрирование.
Key words: jurisdiction, administrative jurisdiction, coastal water spaces, state administration, public administration.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ТОРГОВЕЛЬНЕ МОРЕПЛАВСТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Із затвердженням Морської доктрини України до 2035 року [1] перед науковцями-правниками постає завдання щодо забезпечення реалізації положень цього нормативно-правового акту. Насамперед, це стосується з'ясування та відпрацювання понятійного-категоріального апарату, що в ньому застосовується.

Так, відповідно до пункту d) частини 1 статті 124 «Вживання термінів» Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року [2; 3] морські, озерні та річкові судна – це «транспортні засоби» («means of transport») [3, с. 191-192]. Отже, спираючись на вищезазначене та на визначення поняття «торговельне мореплавство», яке наведено у статті 1 Кодексу торговельного мореплавства України (далі – КТМ України) [4], можна стверджувати, що «торговельне мореплавство» – це діяльність, пов'язана з використанням транспортного засобу – судна. Тобто, керуючись положеннями ч. 1 статті 1187 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5], слід кваліфікувати «торговельне

мореплавство», як «джерело підвищеної небезпеки» (далі – ДПН) – як діяльність, що пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортного засобу – судна. Звертаємо увагу на те, що КТМ України не має будь-яких посилань на таку кваліфікацію досліджуваного нами виду (складової) морської діяльності.

Аналізуючи зміст частини 2 статті 1187 ЦК України маємо звернути увагу на те, що обов'язок відшкодувати завдану ДПН покладається на «володільця» – особу, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом – об'єктом використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку [5]. Звернемо увагу на статтю 20 «Поняття судновласника і власника судна» КТМ України: «власник судна» – це суб'єкт права власності або особа, яка здійснює «відносно закріпленого за нею судна права, до яких застосовуються правила про право власності» [4]. Наведемо зміст частини 1 статті 316 «Поняття права власності» ЦК України, відповідно до якої правом власності є «право особи на річ (майно), яке вона (особа) здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб», а також зміст частини 1 статті 317 «Зміст права власності» ЦК України, відповідно до якої власникові належать «права володіння, користування та розпорядження своїм майном» [5]. Останнє положення повністю відповідає положенням статті 41 Конституції України, відповідно до якої «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю» [6]. Отже, звертаємо увагу на невідповідність визначень наведених у досліджених нами правових актах. Чи створює вказана невідповідність певну правову колізію? Може і ні. Але наведене в КТМ України потребує, як мінімум, додаткових роз'яснень термінів «закріпленого» судна, «правила про право власності».

«Судновласником» відповідно до статті 20 КТМ України визнається особа, яка «експлуатує» чи «використовує» судно «від свого імені» та «на законних підставах» [4]. Наведемо визначення підзаконного нормативно-правового акту понять «Судноплавна компанія або судновласник», відповідно до якого, це – власник судна або будь-яка інша організація чи особа, яка «прийняла на себе відповідальність за експлуатацію судна і погодилася прийняти на себе усі обов'язки та відповідальність, що покладаються на неї … актами чинного законодавства» [7]. Звернемо увагу на те, що частина 2 статті 1187 ЦК України вказує на дві ознаки володільця ДПН – юридичну і матеріальну. Юридична – особа, яка володіє певним правом по відношенню до ДПН (право власності, інші права); матеріальна – власник або інший титульний володілець ДПН, який одночасно фактично його використовує, зберігає або утримує [8, с. 664]. Додаємо, що стаття 1 «Визначення термінів» Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» наводить значення терміну «об'єкт підвищеної небезпеки» як об'єкту, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного

характеру. При цьому «суб'єкт господарської діяльності», це – юридична або фізична особа, у власності або у користуванні якої є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки [9]. Окрім вказаного слід додати, що основні ознаки ДПН також містяться у визначеннях, які на рівні керівних роз'яснень були запропоновані в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6 [10] та Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 року № 4 [11].

Отже, «торговельне мореплавство» – це джерело підвищеної небезпеки, «торговельне судно» – це транспортний засіб; це – об'єкт підвищеної небезпеки.

«Власник судна», «судновласник», «судноплавна компанія» – це «володільці судна»; це – особи, які на відповідній правовій підставі володіють транспортним засобом (судном) – об'єктом використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, та на яких чинним законодавством покладається обов'язок відшкодувати завдану в процесі торговельного мореплавства шкоду.

Вищенаведене створює підстави стверджувати про необхідність внесення відповідних змін до КТМ України та до Морської доктрини України.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 2. – Ст. 53.
2. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних націй з морського права 1982 р. та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних націй з морського права 1982 року: Закон України від 3 червня 1999 р. № 728-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 24. – Ст. 1088.
3. Морське право. Джерела: У 3 ч. Ч. І Т. 1 Кн. 1 «ІІІ Конференція ООН з морського права» / С.В. Ківалов (авт. вступ. ст.), Є.В. Додін (керівник авт. кол.), С.О. Кузнецов (наук. ред.), Т.В. Аверочкіна (відп. ред.), Д.О. Никіша. – О. : Фенікс, 2012. – 570 с.
4. Кодекс торговельного мореплавства України, 1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № № 47, 48, 49, 50, 51, 52. – Ст. 349.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – Ст. 356.
6. Конституція України, 1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про затвердження Положення про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті: Наказ Мінтрансу України від 20.11.2003 р. № 904 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Т. 2. – Ст. 2844.
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 740 с.

9. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 року № 2245-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 873 (в ред. від 26.04.2014 року). Див., також: Про ідентифікацію та декларування об'єктів підвищеної небезпеки (НПАОП 0.00-6.21-02), (НПАОП 0.00-6.22-03): постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 (в ред. від 12.01.2016 року).
10. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92
11. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13

Ключові слова: торговельне мореплавство, джерело підвищеної небезпеки, національне морське право, торгівля, судноплавство.
Ключевые слова: торговое мореплавание, источник повышенной опасности, национальное морское право, торговля, судоходство.
Key words: merchant shipping, source of increased danger, national maritime law, trade, shipping.

СЕРАФІМОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ФУНКЦІЇ КОНОСАМЕНТА

У теорії та практиці морських перевезень зазвичай виокремлюються три основні правові функції коносамента: підтвердження наявності та змісту договору морського перевезення; функція розписки, видаваної відправникові вантажу перевізником про прийняття вантажу до перевезення; функція товаророзпорядчого документа. Коносамент є документом, що підтверджує наявність та зміст договору морського перевезення (п. 2 ст. 134 КТМ України). Сам по собі коносамент не є договором морського перевезення, адже договір завжди двостороння або багатостороння угода, тоді як коносамент односторонній акт, що підписується капітаном чи іншим уповноваженим представником перевізника. Разом з тим, в коносаменті викладаються основні умови договору перевезення. У здійсненні морського перевезення центральне місце займає перевізник. Відносини перевізника з відправниками та/або одержувачами вантажу складаються у складну різноманітну систему. Вона є настільки великою, що міжнародною практикою були вироблені ефективні форми організації відносин перевізника з одержувачем вантажу – проформи коносаментів. Коносамент, що видається перевізником відправнику, регулює

відносини не стільки між відправником вантажу і перевізником, а скільки між перевізником і одержувачем вантажу. Також варто зауважити, що договір перевезення, який оформляється у вигляді коносамента, визначає взаємні права та обов'язки між перевізником і вантажоодержувачем, що свідчить про правову природу договору на користь третьої особи – одержувача. При цьому слід пам'ятати, що коносамент – документ односторонній, містить підпис і печатку лише перевізника, таким чином формою договору морського перевезення вантажу він жодним чином вважатися не може. Також коносамент не містить положень про відповідальність сторін договору. Тим не менш, коносамент містить всі реквізити, необхідні і достатні для укладення такого договору.

Тривале використання коносамента як цінного папера, що посвідчує факт укладення договору морського перевезення вантажу та забезпечує можливість відчуження майна, що знаходиться в дорозі за таким договором, безпосередньо під час його транспортування, свідчить про високу ефективність даного інструменту у сфері міжнародної торгівлі [1, с. 232].

Н.О. Нерсесов, визначаючи активну роль товаророзпорядчих паперів в господарському обігові, справедливо зазначав, що «завдяки ним полегшується можливість циркуляції товарів, що перебувають в русі, в дорозі або на зберіганні в товарних складах. Іноді відбувається кілька угод купівлі-продажу або застави товару між особами, які зовсім не бачили товару, а діють лише на підставі тих відомостей, які містяться у диспозитивних паперах» [2, с. 134].

Розвиток документа як символу товару (товаророзпорядчого документа) відбувався одночасно з розвитком документа як символу грошей (цінного паперу). Коносамент є товаророзпорядчим документом. Ця функція виражається у тому, що угоди купівлі-продажу товарів, а також інші операції з товарами здійснюються за допомогою коносамента без фізичної передачі самих товарів. Тобто коносамент, що представляє названі в ньому товари може бути куплений, проданий, переданий на певних умовах. Це можливо в силу того, що коносамент, будучи цінним папером, висловлює право власності на конкретний вказаний у коносаменті вантаж. Таким чином, відправник, виступаючи законним власником коносамента, зберігає своє право розпоряджатися вантажем протягом його транспортування і потім передаючи його належного особі. Видача вантажу в порту призначення проводиться після пред'явлення коносамента [3, с. 140]. Ця правова функція коносамента має дуже велике значення у торговельному обігу. Як будь-який цінний папір коносамент персоніфікується з певною річчю (грішми). Іншими словами, поки вантаж перебуває в дорозі (а морське перевезення може займати великий період часу), його можна продати, закласти. Таким чином, вантаж, як матеріальна цінність не виключається з торговельного обороту.

Перепродаж товару в дорозі – поширене явище в зовнішній торгівлі. Ні в момент укладення договору морського перевезення вантажу, ні під час виконання цього договору інколи не можна визначити

одержувача вантажу: при перевезенні за ордерним коносаментом фігура вантажоодержувача виявиться в той момент, коли він буде вказаний тією особою, «наказу» (to order) якого видано коносамент. При перевезенні вантажу за коносаментом на пред'явника фігура вантажоодержувача визначиться ще пізніше – в момент пред'явлення одержувачем перевізнику вимоги про видачу вантажу. Перепродаж товару в дорозі створює можливість появи у складі учасників договору перевезення вантажу нової особи – держателя коносамента (англ. – holder, нім. – Inhaber, фр. – porteur). Широке поширення в законодавствах терміна «держатель коносамента» припадає на період після 1870 р. Зберігалися також і старі формулювання. Держателями могли бути вантажовласники, страховики вантажів, банки [4, с. 356].

Коносамент слугує також розпискою перевізника в прийомі вантажу. Він є доказом прийому перевізником зазначеного в ньому вантажу. Доказова сила коносамента як розписки, виданої на підтвердження прийому вантажу для перевезення, залежить від того, між якими учасниками перевезення виникла суперечка з приводу даних коносамента про вантаж. Якщо дані коносамента служать предметом спору між сторонами договору – відправником (фрахтувальником) і перевізником, вони вважаються достовірними, поки не доведено протилежне. Якщо ж коносамент переходить до третьої особи, то оспорювання даних коносамента перевізником вже неприпустимо [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 137 КТМ України, після приймання вантажу до перевезення перевізник вантажу, капітан або агент перевізника зобов'язані видати відправникові коносамент, що є доказом прийому перевізником вантажу зазначеного в коносаменті». Однак, незважаючи на пряму вказівку, цей обов'язок перевізника не є безумовної, тому що відповідно до ч. 2 цієї статті перевізник «може видати відправникові не коносамент, а інший документ у підтвердженні одержання вантажу для перевезення.

Частина 3 ст. 3 Правил Гаага-Вісбі закріплює, що «отримавши вантажі і прийнявши їх під свій контроль, перевізник, капітан або агент перевізника повинен, на вимогу відправника, видати відправнику коносамент належним чином описує вантаж, що містить розпізнавальні знаки, кількість вантажу, зовнішній вигляд і стан вантаж». Обов'язок перевізника підтвердити прийняття вантажу видачею коносамента також міститься в ч. 1 ст. 14 Гамбурзьких правил, яка говорить: «коли перевізник або фактичний перевізник приймає вантаж у своє відання, перевізник на вимогу вантажовідправника зобов'язаний видати вантажовідправнику коносамент».

Коносамент видається після прийняття вантажу до перевезення на прохання відправника. Придбання бланків коносаментів і початкове їх заповнення здійснюється відправником вантажу. Далі коносамент надходить у сферу відповідальності перевізника, який повинен оформити коносамент остаточно, зіставити дані відправника з інформацією штурманської розписки. Штурманська розписка видається відправнику до видачі коносамента і також є розпискою в прийманні вантажу до перевезення. Після чого, перевізник повинен видати коноса-

мент відправнику вантажу на його прохання. Видача коносамента пов'язується з установленням трьох важливих фактів: отримання вантажу перевізником, навантаження вантажу на борт судна, відхід судна в рейс [4, с. 567].

Коносамент підписується від імені перевізника. Фактично, як правило, це здійснюється капітаном судна, або ж іншою особою, уповноваженою капітаном. Зазвичай підписання коносамента провадиться в день його видачі. Також, повноваження на підписання коносамента має морський агент, зокрема лінійний агент, а в окремих випадках вантажний агент. Важливим елементом є дата видачі коносамента. Як правило, дата видачі свідчить про дату виконання поставки і датою укладення договору морського перевезення. Дата видачі коносамента також має важливе значення в розрахункових відносинах. Неправильне зазначення дати може бути у випадку проставлення дати в коносаменті більш пізнім днем (Stale Bill of Lading) і датування коносамента більш ранньою датою, що передує навантаженні вантажу на борт (Antedated Bill of Lading). Датування коносамента попередньою датою є суворим порушенням, а іноді може являти собою кримінально каране діяння – шахрайство чи фальсифікацію документів [6, с. 260].

Таким чином, відмінною особливістю морських перевезень є використання спеціального документа, що має унікальні властивості, – коносамента. Коносамент застосовується лише при перевезеннях у водному сполученні. Такого документа не знають ні повітряні, ні автомобільні, ні залізничні перевезення. Найзначнішою особливістю правових норм, якими врегульовано водні, зокрема морські, перевезення, є висока ступінь їх міжнародної уніфікації, розробка типових форм (проформ), а також виконання таким документом трьох вагомих правових функцій, що значно спрощує морські вантажні перевезення та обіг товарів, що перебувають у дорозі.

Список використаної літератури:

1. Виговський О. Питання уніфікації регулювання коносаментів у міжнародному приватному праві / О. Виговський // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В.Я. Тацій та ін. – Х.: Право, 2010. – № 3 (62). – С. 232-238.
2. Нерсесов Н.О. Представительство и ценные бумаги в гражданском праве. Избранные труды / Н.О. Нерсесов; науч. ред.: Ем В.С.; предисл.: Белов В.А. – 3-е изд., испр. – М.: Статут, 2005. – 316 с.
3. Косовская В.А. История становления института морской перевозки груза в европейских странах / В.А. Косовская // Проблемы европейской интеграции. – СПб.: Астерион, 2007. – С. 138-143.
4. Кокин А.С. Международная морская перевозка груза: право и практика / А.С. Кокин. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 584 с.
5. Гуцуляк В.Н. Коносамент и чартер как правовая основа морских перевозок / В.Н. Гуцуляк // Морское право. – 2003. – № 5. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?

6. Попова Е.В. Коносамент как правовая основа международных морских перевозок / Е.В. Попова // Норма. Закон. Законодательство. Право. – Пермь: Пермский государственный университет, 2007. – С. 259-261.

Ключові слова: коносамент, перевезення вантажів, функції коносамента, правове регулювання коносамента, перевезення вантажів з коносаментом.
Ключевые слова: коносамент, перевозки грузов, функции коносамента, правовое регулирование коносамента, перевозки грузов по коносаменту.
Key words: bill of lading, transportation of goods, functions of bill of lading, legal regulation of a bill of lading, transportation of goods according to a bill of lading.

АНДРУЩЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

ЛОКАЛЬНІ АКТИ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ МОРСЬКОГО ПОРТУ УКРАЇНИ

Відповідно до Закону України від 17.05.2012 р. «Про морські порти України» (далі – Закон), до системи локального правового регулювання режиму морських портів України належать зводи звичаїв та обов'язкові постанови по морським портам. Ці акти приймаються з метою визначення та врегулювання особливостей правового режиму кожного з морських портів України, конкретизують норми Закону та іншого законодавства, а також технічних норм, визначаючи їх особливості щодо кожного з портів, розташованих на території України. За своєю суттю вони є локальними, адже поширюються лише на певний, чітко визначений, морський порт, виконують допоміжну, але достатньо значну роль для забезпечення кожному окремому порту можливості ефективності реалізації наданих функцій. Як зазначають дослідники, локальні правові акти приймаються для уточнення та конкретизації норм законів, установлення механізмів їх реалізації, запровадження інших моделей регулювання локальних відносин порівняно з передбаченими у законі, наскільки це припускається законом, або у них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей для заповнення прогалин у законодавстві, внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань до компетенції недержавних організацій [1, с. 9]. І хоча зазначені акти мають певні відмінності від локальних актів, що приймаються органами управління юридичних осіб, та розглядаються як такі відповідно до класичних поглядів дослідників нормотворчості у різних галузях правничої науки, вони все ж можуть бути, завдячуючи поширенню на чітко визначені територію та акваторію, віднесені саме до групи актів локальної нормотворчості.

Відповідно до ст. 9 Закону, звід звичаїв морського порту встановлює правила надання послуг у морському порту, обслуговування суден і пасажирів, що склалися і тривалий час застосовуються на практиці у

цьому морському порту. Звід звичаїв морського порту містить правила щодо: 1) порядку вручення повідомлення про готовність судна до здійснення операцій з вантажем; 2) порядку розрахунку сталійного часу, якщо він не встановлений угодою сторін; 3) переліку послуг, що надаються в морському порту; 4) інші правила здійснення господарських операцій у межах морського порту. Звід звичаїв морського порту застосовується: 1) за наявності в договорі морського перевезення умов щодо застосування звичаїв морського порту; 2) за відсутності в договорі морського перевезення відповідних правил з питань, які регулюються звичаями морського порту; 3) за наявності в договорі морського перевезення умов, що суперечать звичаям морського порту. Звід звичаїв морського порту видається адміністрацією морських портів України щодо кожного морського порту, завіряється Торгово-промисловою палатою України і оприлюднюється на офіційному веб-сайті адміністрації морських портів України. Так, Звід звичаїв морського порту Одеса видано на підставі наказу державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 20.11.2015 р. № 233 та засвідчено Торгово-промисловою палатою України 25.11.2015 р. [2].

Зазначеним Зводом встановлено правила надання послуг, обслуговування суден і пасажирів, що склалися і тривалий час застосовуються на практиці в морському порту Одеса. Звід звичаїв морського порту Одеса містить правила щодо: режиму, планування роботи в морському порту Одеса, порядку роботи під час льодової кампанії, порядок, умови та черговість приймання суден під обробку, порядку розрахунку стояночного і сталійного часу судна в морському порту Одеса, демереджу та диспачу, надання послуг та їх перелік, здійснення господарських операцій, інформаційної взаємодії з використанням ІСПС, організаційного забезпечення господарської діяльності, а також інші правила здійснення господарських операцій у межах морського порту Одеса.

Обов'язкові постанови по порту приймаються адміністрацією морських портів України за погодженням з капітаном морського порту та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпеки на морському і річковому транспорті. Обов'язкові постанови по порту містять специфічну для кожного морського порту інформацію про: 1) межі зони нагляду, території та акваторії морського порту, у тому числі інформацію про глибини в акваторії морського порту та на підходах до морського порту, технічні можливості морського порту щодо приймання суден; 2) райони обов'язкового та необов'язкового лоцманського проведення, категорії суден і вимоги до капітанів суден, що звільняються від обов'язкового лоцманського проведення, встановлені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту; 3) порядок плавання суден в акваторії морського порту, на каналах і фарватерах (якщо вони не встановлені у правилах плавання, які затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту), включаючи правила заходу суден до морського порту і виходу

з морського порту, порядок подання інформації про прибуття та відхід суден, порядок користування засобами зв'язку в акваторії морського порту, порядок надання лоцманських послуг; 4) правила стоянки суден, включаючи координати місць для якірної стоянки на рейді, правила швартування та відшвартовування; 5) правила і встановлені місця проведення вантажно-розвантажувальних робіт, порядок здійснення в морському порту технічного обслуговування та ремонту суден; 6) правила забезпечення безпеки та порядку в морському порту, порядок охорони суден та портових засобів; 7) правила охорони навколишнього природного середовища; 8) правила проведення днопоглиблювальних робіт; 9) вимоги санітарного та карантинного режиму за поданням підрозділу державної санітарно-епідеміологічної служби в морському порту; 10) вимоги протипожежного режиму в морському порту; 11) порядок сходження на берег осіб суднового екіпажу та їх перебування на території морського порту і портового міста під час стоянки судна; 12) іншу інформацію, пов'язану із забезпеченням безпеки мореплавства в морському порту.

Порядок проходження прикордонного, митного контролю тощо повинен відповідати міжнародним стандартам та враховувати зобов'язання України за міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо у морському порту відкрито пункт пропуску через державний кордон України, адміністрація морських портів України в обов'язкових постановах по порту за поданням органів охорони державного кордону та митних органів оприлюднює встановлений порядок проходження прикордонного та митного контролю. Обов'язкові постанови по порту є обов'язковими до виконання всіма юридичними і фізичними особами, які перебувають у морському порту, після їх обов'язкової державної реєстрації та опублікування в Повідомленнях мореплавцям України. При прийнятті обов'язкових постанов по порту або внесенні змін до них не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав суб'єктів портової діяльності, передбачених Конституцією та законами України. Обов'язкові постанови по порту підлягають обов'язковій державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації нормативно-правових актів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, і набирають чинності через 10 днів з дня їх реєстрації, якщо в них не встановлено іншого строку набрання ними чинності. Обов'язкові постанови по порту можуть бути оскаржені до адміністративного суду.

Обов'язкові постанови по морському порту Одеса, затверджені наказом державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 22.12.2015 р. № 266 [3], визначають, що вони є обов'язковими до виконання у морському порту Одеси усіма юридичними та фізичними особами. Вимоги Обов'язкових постанов поширюються на судна, кораблі та інші плавзасоби усіх прапорів, що знаходяться на акваторії порту Одеси, незалежно від їхньої відомчої належності та форм власності (п. 1.3). Тотожні норми містять обов'язкові постанови по всіх морських портах України (Південний [4], Миколаїв [5], Херсон [6] тощо).

Список використаної літератури:

1. Тичкова О.Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис. … канд. юрид. наук / О.Ю. Тичкова. – Харків, 2009. – 19 с.
2. Звід звичаїв морського порту Одеса: видано на підставі наказу державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 20.11.2015 р. № 233 та засвідчено Торгово-промисловою палатою України 25.11.2015 р. URL: http://www.uspa.gov.ua/images/other_files/Svody_obychaev/svod_odessa.pdf
3. Обов'язкові постанови по морському порту Одеса, затверджені Наказом державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 22.12.2015 р. № 266. URL: http://www.port.odessa.ua/images/compulsory-regulations.pdf
4. Обов'язкові постанови по морському порту Південний, затверджені Наказом державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 25.04.2016 р. № 126. URL: http://www.uspa.gov.ua/images/25.04.2016.pdf
5. Обов'язкові постанови по морському порту Миколаїв, затверджені Наказом державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 13.12.2016 р. № 451. URL: http://www.uspa.gov.ua/images/registers_seaport_ukraine/Niko.pdf
6. Обов'язкові постанови по морському порту Херсон, затверджені Наказом державного підприємства «Адміністрація морських портів України» від 03.08.2016 р. № 268. URL: http://www.uspa.gov.ua/images/Kherson.pdf

Ключові слова: порт, морський порт, режим морського порту, локальні правові акти.

Ключевые слова: порт, морской порт, режим морского порта, локальные правовые акты.

Key words: port, seaport, regime of sea ports, local acts.

ПАНЧУК АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАГЛЯДОВИХ РАД У ПОРТОВІЙ ГАЛУЗІ

Сьогодні створення незалежних наглядових рад у найбільших державних компаніях є обов'язковим згідно з Законом України від 2.06.2016 р. № 1405 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» [1]. Цей Закон заклав законодавчу основу для створення на державних підприємствах незалежних наглядових рад. Згодом ця ідея була відображена у постанові Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 р. № 142 «Деякі питання управління державними унітарни-

ми підприємствами та господарськими товариствами», якою визначено критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим на державних унітарних підприємствах та в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі [2].

У науковій літературі домінує думка, що поява наглядових рад серед органів управління державними унітарними підприємствами сприятиме ефективній діяльності таких суб'єктів, оскільки управління стає більш відкритим. Впровадження інституту наглядових рад дає можливість залучати до управління професійних та незалежних фахівців, а це має підвищити економічні показники діяльності суб'єктів державного сектора економіки [3, с. 190]. Окремі питання формування та функціонування наглядових рад розглядались у працях таких вчених, як: О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, О. Р. Кібенко, І. В. Лукач, Д. І. Погрібний та інших.

Доцільність створення наглядової ради як органу контролю, що покликаний захищати інтереси власників компанії, визнана у багатьох країнах світу. На корпоративних підприємствах компетенцію наглядової ради розглядають з поділом на три групи: 1) повноваження щодо контролю за роботою виконавчого органу (укладення від імені товариства контракту з керівником, затвердження умов договорів з головою (членами) правління та ін.); 2) повноваження щодо роботи з акціонерами (організація і контроль за виконанням рішень загальних зборів, узгодження порядку денного і попередній розгляд питань, включених до неї, вимога про скликання позачергових зборів тощо); 3) повноваження щодо вирішення фінансових питань діяльності товариства (визначення основних напрямів діяльності товариства і затвердження його планів, узгодження правочинів; вибір аудитора та ін.) [4, с. 178].

Унікальним є досвід створення наглядової ради в Україні, зокрема у морегосподарському комплексі. Так, рішення про створення наглядової ради не оминуло і стратегічно важливе для економіки України державне підприємство «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ», Підприємство). Ідея створення наглядової ради була закладена вищезазначеною постановою Кабінету Міністрів України, що згодом відображена у рішенні Міністерства інфраструктури України, яким від 02.04.2018 № 149, затверджено статут ДП «АМПУ» у новій редакції.

Уповноваженим органом управління ДП «АМПУ» наразі є Міністерство інфраструктури України, на яке покладено ряд управлінських функцій щодо прийняття рішення стосовно підприємства та його філій. Відповідно до п. 8.1. Статуту Підприємства наглядова рада є органом управління Підприємства, який в межах компетенції, визначеної законодавством України та статутом контролює і регулює діяльність Голови Підприємства.

Відповідно до ст. 73 Кодексу торговельного мореплавства України [5] правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності в морських портах визначаються цим Кодексом та Законом України «Про морські порти України» [6]. Так, зазначеним Законом, що регулює діяльність органів виконавчої влади, які здійснюють державне регулю-

вання, управління, державний нагляд та контроль за безпекою мореплавства, нагляд та контроль у сфері діяльності морських портів, такий незалежний інститут як наглядова рада сьогодні не визначено. Згідно з нормами Господарського кодексу України [7] (далі – ГК України) для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) безпосередньо або через уповноважені органи чи наглядова рада такого підприємства (у разі її утворення) призначає (обирає) керівника підприємства, який є підзвітним власнику, його уповноваженому органу чи наглядовій раді.

Відповідно до ч. 4 ст. 63 ГК України унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Відповідно до п. 7.2 статуту ДП «АМПУ», затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України від 13.03.2020 № 206 [8] (далі – Статут) управління підприємством здійснює Голова підприємства, який підзвітний наглядовій раді підприємства. Голова підприємства призначається на посаду та звільняється з посади наглядовою радою підприємства. Однак, вказане прямо протирічить Закону, оскільки Голова ДП «АМПУ» призначається на посаду та звільняється з посади центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту (Міністерство інфраструктури України). Цікавим є також факт, що згідно зі Статутом наймання Голови здійснюється наглядовою радою Підприємства шляхом укладання (розірвання) з ним контракту. А відповідно до п. 8.6. Статуту, Голова підприємства або інша особа визначена Уповноваженим органом управління укладає цивільно-правовий договір з членами наглядової ради підприємства на підставі затверджених Уповноваженим органом управління умов цивільно-правових договорів.

Відповідно до п. 8.1. Статуту, наглядова рада Підприємства є органом управління Підприємства, яка в межах компетенції, контролює і регулює діяльність Голови Підприємства, погоджує проект стратегії, річного фінансового плану державного унітарного Підприємства та звіту про його виконання, а також проектів інших рішень, пов'язаних з господарською діяльністю Підприємства, створює підрозділи внутрішнього аудиту, затверджує порядок проведення внутрішнього аудиту та надання звітів за його результатами тощо. При цьому, левина доля повноважень при цьому закріплена за Уповноваженим органом управління (Міністерством інфраструктури України), серед яких: затвердження інвестиційних планів та погодження фінансових планів Підприємства, здійснення контролю за їх виконанням, проведення моніторингу фінансової діяльності, зокрема виконання показників фінансових планів Підприємства; надає згоду на відчуження, оренду, передачу та списання

майна Підприємства тощо. Забезпечує проведення щорічних незалежних аудиторських перевірок фінансової звітності підприємства. У разі зміни керівника Підприємства забезпечує проведення позапланової перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства у порядку, передбаченому законом тощо.

Як вбачається з викладеного, оптимізація функцій не відбулася, незалежна наглядова рада не перейняла функції стратегічного управління підприємством Уповноваженого органу управління ДП «АМПУ», а існуюче сьогодні дублювання функцій може призвести ще до більшої забюрократизованості процесів у прийнятті стратегічно важливих рішень для діяльності Підприємства. Поміж численних розбіжностей у нормативно-правових актах стосовно діяльності інституту наглядової ради та необхідності її утворення, аналізуючи практичний досвід роботи наглядових рад (НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Укрпошта», ПАТ «Укрзалізниця») вбачається, що ідея створення такого органу як незалежного від втручання політиків і чиновників, професійного інституту органу управління, кінцевим результатом роботи якого є швидке та ефективне прийняття рішень для розвитку економіки держави, на стратегічно важливих підприємствах не виправдовує себе. Створена система заохочення для наглядових рад як один із важливих інструментів корпоративного управління, який забезпечує досягнення поставленої мети не виправдовує сподівань, які закладались Урядом при сприйнятті світового досвіду. Діяльність наглядових рад повинна стати більш зрозумілою та більш прозорою для суспільства.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності: Закон України від 2.06.2016 р. № 1405 // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 28. – Ст. 533.
2. Критерії відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим на державних унітарних підприємствах та в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належить державі постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 142, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 р. № 142 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 24. – Ст. 686.
3. Черненко О. Створення наглядових рад у державних підприємствах / О. Черненко // Приватне право і підприємництво – 2018. – Вип. 18. – С. 190-194.
4. Мягкий А. Корпоративне управління за законодавством України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України – Київ, 2017. – 229 с.
5. Кодекс торговельного мореплавства України, 1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № № 47, 48, 49, 50, 51, 52. – Ст. 349.
6. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1729.
7. Господарський кодекс України, 2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

8. Статут ДП «АМПУ», затверджений наказом Міністерства інфраструктури України від 13.03.2020 № 206. URL: http://www.uspa.gov.ua/images/Statut_AMPU_03_2020.pdf

Ключові слова: уповноважений орган, наглядова рада, державне стратегічне підприємство, морегосподарський комплекс, корпоративне управління.

Ключевые слова: уполномоченный орган, наблюдательный совет, государственное стратегическое предприятие, морехозяйственного комплекса, корпоративное управление.

Key words: authorized body, supervisory board, state strategic enterprise, marine economic complex, corporate governance.

КУЗНЄЦОВ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Навчальний центр фахівців морського транспорту,
кандидат політичних наук

ТОРГОВЕЛЬНЕ МОРЕПЛАВСТВО: ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сьогодні, відповідно до ст. 1 діючого Кодексу торговельного мореплавства України [1] (далі – КТМ України), під торговельним мореплавством розуміється діяльність, пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, рибних та інших морських промислів, розвідки та видобування корисних копалин, виконання буксирних, криголамних і рятувальних операцій, прокладання кабелю, також для інших господарських, наукових і культурних цілей. Це визначення, зазнавши впливу попереднього кодифікованого акту (КТМ СРСР від 17.09.1968 р. [2]), охоплює значну сферу суспільних відносин, поширюючи на них дію КТМ України. Однак, за всієї задекларованої всеосяжності поняття, покладеного в основу головного морського закону держави, до відносин, пов'язаних з торговельним мореплавством, поряд із ним підлягає застосуванню значна кількість актів законодавства національного та міжнародного характеру. Запозичення цього визначення неможливо не помітити в КТМ інших держав, утворених у 1991 році на теренах колишнього СРСР. Так, практично тотожні визначення містяться у ст. 2 КТМ Білорусі 1999 р. [3], ст. 1 Морського кодексу Грузії 1997 р. [4] та ін.

Перші ж згадки про морську торгівлю на території сучасної України містилися в договорах князя Олега з візантійцями. Уклавши в X ст. договори з Візантією, Київська Русь фактично кодифікувала в них норми складеного на ті часи морського права. У окремих частинах текстів цих договорів доволі конкретно сформульовані зобов'язання сторін з надання допомоги та порятунку мореплавцям, які зазнали біди, забезпечення охорони майна, життя та свободи мореплавців. Схожі правила містять сучасні загальнообов'язкові конвенційні міжнародно-правові норми.

За тих самих часів в інших приморських регіонах Європи панувало т. зв. берегове право – звичаєве право, відповідно до норм якого, при аварії корабля та загибелі суден все, що викидалося морем на берег або навіть перебувало на певній відстані від берегової лінії, надходило у власність і розпорядження сеньйора або суверена, у володінні якого перебував берег. Продовж тривалого часу морська торгівля була предметом регулювання звичаєвих норм, що почали набувати певних кодифікованих форм за часів античності та перетворились до епохи середньовіччя на визнавані обов'язковими в окремих географічних регіонах кодекси. Окремі екземпляри таких збірок збереглися до сьогодні у найбільших бібліотеках світу.

Новий час та Великі географічні відкриття сприяли формуванню національних законодавств у сфері морської торгівлі. Систематизоване морське законодавство Російської імперії почало складатися лише в епоху Петра І. 13 січня 1720 р. був виданий Статут про еверси, сама назва якого відображала адміністративну суть цього документа і статті якого містили адміністративно-правові норми (зокрема, стосовно капітана і прапора). Крім того, в той самий час був прийнятий Морський статут про все, що стосується доброго управління і перебування флоту на морі. В 1727 році був прийнятий Статут про ластові судна, що встановив певні вимоги до справності та надійності портових суден, їх забезпечення табельним спорядженням і до підготовки екіпажів не тільки для плавання в межах порту, але й в морі та в умовах негоди. У 1781 р. був виданий Статут про купецьке водоходство, що згодом увійшов у якості Додаткової постанови від 1830 р., до Зводу Укладень і Статутів торговельних. Згодом його було доповнено (1865 р.) Законом про корабельну реєстрацію. Управління морським судноплавством покладалося на Міністерство торгівлі. Таким чином, морські правила пов'язувалися з нормами, які регулювали господарський обіг та мали, здебільшого, приватно-правову природу. До Статуту торговельного, видання 1903 р., було включено докладні правила про морських лоцманів, правила для попередження зіткнення суден на морі та статті про місцеве управління морськими торговельними портами. На початку XX ст. було вирішено виокремити норми Статуту торговельного, що стосувалися морської торгівлі в окремий кодифікований акт – Укладення про торговельне мореплавство. Це засвідчило зміщення акценту в правовому регулюванні з публічного (адміністративного) до приватного права. Проект Укладення про торговельне мореплавство був підготовлений Міністерством торгівлі і промисловості в 1909 р., проте його прийняттю завадила Перша світова війна. Саме початок XX століття прийнято вважати початком міжнародної кодифікації норм міжнародного морського права та виокремлення у внутрішніх законодавствах спеціальних інститутів, присвячених морській діяльності.

У першому Кодексі торговельного мореплавства 1929 р. [5] визначення «торговельного мореплавства» не надалося. Наступним Кодекс торговельного мореплавства СРСР 1968 р., відповідно до ст. 1 якого, під торговельним мореплавством розумілася діяльність, пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу і пошти,

для рибних та інших морських промислів, видобутку корисних копалин, здійснення буксирних, криголамних і рятувальних операцій, а також для інших господарських, наукових і культурних цілей. У перші роки незалежності Україна застосовувала КТМ СРСР 1968 р., що став основою розробки КТМ України 1995 р., до якого було внесено важливі новели, однак незмінним залишилося сполучення в одному документі норм публічного (адміністративного) та приватного права. І фактично сьогодні в одному документі норми, що відображають два способи правового регулювання, побудовані на різних принципах, методах та використовують принцип автономії волі та диспозитивності сторін для приватного права і принцип підпорядкованості та метод владних приписань для публічного.

Ю.Д. Філіпов у передмові до книги «Торговое мореплавание» 1905 р. зазначав, що воно «может быть изучаемо с двух различных точек зрения: технической и экономической. В первом случае оно рассматривается, как технический процесс, агентами которого служат море и суда, а конечною целью транспорт грузов и людей из одного приморского пункта в другой. Во втором случае оно рассматривается, как процесс экономический, являющийся результатом приложения труда и капитала с целью производства транспортных услуг, имеющих на рынке известную ценность и могущих быть поэтому источником дохода в основанном на разделении труда и обмене народном хозяйстве» [6, с. 1].

У Європейському Союзі, враховуючи інтеграційні цілі та зміст його діяльності, політика у галузі морського транспорту має на меті забезпечення свободи надання послуг та конкурентоспроможності на світовій арені торговельного флоту країн ЄС. Перші нормативні акти ЄС у цій сфері були прийняті у 1980-х роках, що обумовило їхню невелику кількість та в цілому дещо обмежений вплив права Союзу на регулювання роботи морського транспорту. Основна частина відносин в цій сфері регламентується міжнародним правом [7]. При цьому визначення поняття «торговельне мореплавство» у законодавстві ЄС не міститься.

Таким чином, торговельне мореплавство, отримавши правове тлумачення лише у вітчизняному законодавстві, охоплює дуже значний блок пов'язаних з морською діяльністю суспільних відносин. При цьому, певні намагання виокремити торговельне мореплавство з усієї морської діяльності прослідковується у Морській доктрині України на період до 2035 року. Зокрема, цим документом визначено, що складовими морської діяльності є: торговельне мореплавство, морський транспорт, суднобудування, військово-морська діяльність, використання водних біоресурсів та інших ресурсів моря, туристична та рекреаційна діяльність, а також діяльність у сферах науки, освіти, екології і захисту моря. А отже, можна сподіватися на певне уточнення його тлумачення й в іншій нормативній базі.

Список використаної літератури:

1. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47. – Ст. 349.

2. Кодекс торгового мореплавания Союза ССР от 17.09.1968 г. // Свод законов СССР. – Том 8. – С. 123.
3. Кодекс торгового мореплавания Республики Беларусь 1999 г. // Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь. – 1999. – № 33. – Ст. 513.
4. Морской кодекс Грузии 1997 г. URL: faolex.fao.org/docs/texts/geo42200.doc
5. Кодекс торговельного мореплавства Союзу РСР від 14.06.1929 р. // Свод Законов СССР. – 1929. – № 41. – Ст. 366.
6. Филипов Ю.Д. Торговое мореплавание / Ю.Д. Филипов. – С.-Пб.: Гос. Тип., 1905. – 244 с.
7. Право Европейского Союза: [учебник для вузов] / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М: Юристъ, 2004. – 627 с.
8. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п

Ключові слова: торговельне мореплавство, морське право, національне морське право, торгівля, судноплавство.
Ключевые слова: торговое мореплавание, морское право, национальное морское право, торговля, судоходство.
Key words: merchant shipping, maritime law, national maritime law, trade, shipping.

ЄРЕМЕНКО КРІСТІНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ВІДНОСНО «ПРАВИЛА СІРКИ 2020»

Морська діяльність є найефективнішою та найвигіднішою з економічної точки зору, адже 90% світових товарів проходить свій шлях до споживача за допомогою мореплавства. Враховуючи промислову цінність, вплив на навколишнє середовище є найменшим, однак з точки зору об'єму викидів, морська діяльність є однією з найшкідливіших.

У середині XX століття разом з підвищенням рівня благоустрою країн одночасно зростає обізнаність та, як наслідок схвильованості населення, щодо важливості збереження навколишнього середовища. Це і стало рушійною силою на шляху до введення екологічних стандартів, та прийнятті міжнародних програм для боротьби з джерелами забруднення.

На сьогоднішній день розробка міжнародних правил та стандартів для зменшення негативного впливу внаслідок експлуатації морських судів покладена на спеціалізовану установу ООН, а саме Міжнародну морську організацію (International Maritime Organization, далі – ІМО). Історично створення ІМО співпало з періодом великих змін в світовому мореплавстві, а Організація з самого початку розробляла нові конвен-

ції, та слідкувала за актуальністю існуючих правил, та їх відповідністю до технологічних змін [1].

Більшість конвенцій, які прийняті під егідою ІМО або за які Організація несе відповідальність, розділяються на три основні категорії. Перша група пов'язана з безпекою на морі; друга з попередженням забруднення морського середовища; третя – з відповідальністю та компенсацією (особливо у відношенні збитків, спричиненого забрудненнями) [1].

Щодо другої групи, то діяльність ІМО у сфері попередження забруднення морського середовища, розпочалася після першої великої екологічної катастрофи. А саме, коли у 1967 році нафтоналивний танкер «Торрі Каньйон», компанії «Брітіш Петролеум», сів на риф. В результаті чого трапилися пробоїни та в море вилилося понад 100 тис. тонн сирої нафти. Саме це спонукало міжнародне співтовариство до прийняття рішучих дій з урегулювання морських перевезень [2] та зменшення шкідливого впливу від морської діяльності в цілому. Щодо нормотворчості ІМО, на той час, Організацією було введено низку екологічних заходів, які спрямовані на запобігання аварій та мінімалізацію їх наслідків.

Результатом клопіткої праці на шляху до попередження забруднення морського середовища у 1973 році, під егідою ІМО, була створена перша всеосяжна конвенція, яка має назву – Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден (далі – МАРПОЛ) [3]. З самого початку положення МАРПОЛ врегульовували питання направлені на попередження та мінімалізацію забруднення з судів, як від випадкових забруднень, так і звичайних операцій. На сьогодні МАРПОЛ містить шість технічних додатків, останній з яких присвячений попередженню забруднення повітря з судів, яке вступило в силу 19 травня 2005 року. Відповідним Додатком встановлюються обмеження на викиди оксидів сірки SO2 та оксиду азоту NO2 внаслідок діяльності судів, та забороняються умисні викиди озоноруйнівних речовин [4].

У 2011 році ІМО стала першим міжнародним регулюючим органом в транспортній сфері, який прийняв глобальні обов'язкові вимоги до енергоефективності. Сфера дії яких, охоплювала всі судна незалежно від схеми торгівлі або держави прапора і спрямована на скорочення викидів парникових газів з суден, що здійснюють міжнародні перевезення [5, с. 72].

З 1 січня 2020 року згідно з Конвенцією МАРПОЛ Додатку VI, вступили в дію, так звані «Правила сірки 2020» щодо скорочення викидів оксиду сірки в мазуті, що використовується на судах [6]. Сутність нововведень полягає в тому, що під час контролю судів, які працюють в межах визначених районів, при проведенні перевірки, вміст сірки не повинен перевищувати 0,50% (що становить 80% скорочення від попередньої межі 3,50% (з 01.01.2012р.)). В зонах Sox Emission Control Area (Далі – SECA) ця планка залишиться незмінною (на рівні 0,1%) [6].

Зменшення викидів шкідливих речовин з суден можна досягнути багатьма шляхами. Наприклад, такими як: перехід на низькосірчане суднове паливо; перехід на використання зрідженого газу (LNG); використання скруберів (системи очистки викидів); гідроочищення, присад-

ки до палива; використання водневої енергії ; відновлювані джерела енергії [7, с. 7].

Кожний з зазначених варіантів, має свої переваги та недоліки, однак найперспективнішим, з екологічної точки зору, є напрямок розвитку у сфері відновлювальних джерел енергії, оскільки вона не потребує використання природного виду палива, та є безпечною для навколишнього середовища.

На сучасному рівні розвитку науки і техніки до відновлювальних джерел енергії, які можуть бути використані у сфері морської діяльності, належать: сонячна енергія, енергія морських хвиль та вітрова енергія.

Найбільш далекосяжним для морської галузі є використання вітрової та сонячної енергії. Вже сьогодні велика кількість суднохідних компаній випробовує новітні системи, на основі відновлювальних джерел енергії, які показали себе більш ніж вдало. Для прикладу, компанія Maersk Tankers, вперше в світі встановила на одному зі своїх нафтоналивних суден систему роторних вітрил. Роторні вітрила Norsepower Rotor Sails є судовим двигуном, що використовує енергію вітру. Його діяльність полягає у зниженні навантаження на двигуни і тим самим дозволяє економити витрати палива близько 7-10%. Що у свою чергу зменшує рівень шкідливих викидів в атмосферу, та позитивно впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людини [8].

Однак існує проблема з приводу невеликої потужності відновлювальних енергетичних систем та відсутності місця на існуючих судах. Тому, на сьогоднішній день використання відновлювальних джерел енергії рекомендуються як додаткові, оскільки дозволяють економити до 20% природного палива.

На нашу думку застосування відновлювальних джерел енергії потребує більшої уваги з боку міжнародного співтовариства, а саме Міжнародної морської організації. Оскільки сьогодні існує нагальна потреба у використанні відновлювальних джерел енергії у морській галузі, створення загальних міжнародних правил є обов'язковим.

Вважаємо доцільним розробку положень щодо обов'язковості встановлення на нових морських судах та удосконалення існуючих, енергозберігаючими системами на основі сонячної, вітрової або іншої відновлювальної енергії, з метою зменшення використання природного палива та скорочення шкідливих викидів внаслідок діяльності судів. Для реалізації зазначеної мети необхідно створити нове Правило, що буде міститися у Додатку 6 МАРПОЛ. Основний зміст якого буде полягати у врегулюванні технічних питань щодо встановлення, врегулювання та обслуговування зазначених систем, а також містити положення щодо юридичної відповідальності у випадку недотримання даних положень.

Відновлювальні джерела енергії – не майбутнє, а реалії сьогодення. Саме тому необхідність закріплення загальнообов'язкового використання відновлювальних джерел у морській галузі потребує якнайшвидшого юридичного врегулювання.

Список використаної літератури:

1. International maritime organization. Offical Site. URL: http://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/Home.aspx.
2. Мирошниченко П. Наймасштабніша екологічна катастрофа на воді. 2007. URL: http://www.golos.com.ua/article/209502.
3. Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден 1973. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU73027.html.
4. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL) Adoption: 1973 (Convention), 1978 (1978 Protocol), 1997 (Protocol – Annex VI); Entry into force: 2 October 1983 (Annexes I and II). URL: http://www.imo.org/en/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-(MARPOL).aspx.
5. Косигіна А. Є. Деякі проблеми міжнародного співробітництва у сфері охорони морського середовища. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2019. С. 69-74. URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15786386729481.pdf#page=70.
6. IMO 2020 – cleaner shipping for cleaner air. Internet-magazine IMO (Internetional maritime organization. URL: http://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/Pages/34-IMO-2020-sulphur-limit-.aspx.
7. Воробйов О. Зменшення шкоди для навколишнього середовища від використовуваного палива. Збірник тез науково-практичної конференції студентів, аспірантів і викладачів (27-29 березня), м. Київ. Київ. 2019. С. 6-8. URL: http://duit.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/zbirnyk-tez-2019-r..pdf.
8. Maersk первой в мире оснастила роторными парусами супертанкер [Електронний ресурс] // ИА “Интерфакс-Украина». 2018. URL: http://enkorr.com.ua/a/news/Maersk_pervoy_v_mire_osnastila_rotornimi_parusami_supertanker_FOTO/233726.

Ключові слова: мореплавство, морська діяльність, відновлювальні джерела енергії, ІМО, МАРПОЛ, «Правило сірки 2020», навколишнє природне середовище.

Ключевые слова: судоходство, морская деятельность, возобновляемые источники энергии, ИМО, МАРПОЛ, «Правило серы 2020», природная окружающая среда.

Key words: navigation, renewable energy, IMO, MARPOL, “sulfur 2020” rule, natural environment.

СМІРНОВА НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД ТА ДОСТУП ДО ВІДКРИТИХ ДАНИХ: БАЗОВІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ

Зі стрімким розвитком ІКТ та поширенням WWW (World Wide Web) навіть у країнах з низьким рівнем розвитку, уряди на національному, регіональному та місцевих рівнях не можуть ігнорувати потенційну привабливість вигідності, що можуть надати ІКТ та використання Інтернету. В умовах волатильності революційним стали швидкість та

ефективність надання державних послуг та еволюція державного управління.

Інформація несе в собі антропоцентричний зміст: це відомості або факти, які теоретично можуть бути отримані і засвоєні, тобто перетворені на знання людиною. Значними перевагами надання онлайн-послуг відповідно є персоналізованість, швидкість, дешевизна та можливість доступу 24/7. Таким чином, неможливо стало розглядати концепцію e-government лише як нову технологію, це стало дієвим інструментом для перебудови системи, яка базується на бюрократії. Експортування послуг в онлайн режим передбачає організаційні та внутрішні зміни структур державного управління взаємопов'язано з потребами громадян (G2C) та бізнесу (G2B). Це також інтегрує послуги горизонтальної взаємодії між урядовими структурами (G2G). В Україні практичним втіленням останнього стала централізована система «Вулик», що дозволяє надавати технічну підтримку ЦНАП (ам) дистанційно, без додаткових спеціалістів. Особливістю цієї інформаційної системи є те, що вона має доступ до державних реєстрів та дає змогу швидко обмінюватися електронними даними через систему «Трембіта» (електронна взаємодія державних електронних інформаційних ресурсів). Це значно прискорює процедуру надання адміністративних послуг клієнтам, що в свою чергу реалізує принцип доступності як складової e-government [7].

З розповсюдженням ІКТ та послуг онлайн режиму виникає питання безпеки, оскільки доступ до державної інформації та персональної інформації клієнтів має бути захищеним. Фактично, це технічна сторона питання, проте варто відзначити, що система «Вулик» отримала атестат відповідності комплексної системи захисту інформації. Отже, користувачі «Вулика» – ЦНАП (центри надання адміністративних послуг) можуть бути впевненими у захищеності всього, що проходить через інформаційну систему. Також ЦНАП можуть без ускладнень будувати свої системи захисту інформації там, де використовується «Вулик» [7].

Протягом останніх років уряди держав були сфокусовані на реалізації принципу e-participation (участь в державотворчих процесах шляхом використання ІКТ), Україна не є виключенням. Втілення цього принципу прямо пов'язано з концепцією e-government, оскільки принцип електронної участі прямо задовольняє потреби в налагодженні зв'язку G2C. Ціль e-participation полягає в тому, щоб покращити доступ до інформації та електронних послуг, крім того надати можливість випрацювати політику для розширення прав та можливостей громадян як з підвищеними потребами, так і загалом.

Питаннями покращення доступу громадян до державної інформації займається ООН, Департамент з економічних та соціальних питань. Саме вони з 2010 року запустили ініціативу OGD (Open Government Data). Вона включає в себе керівництво для політиків та технологів WOG (whole-of-government) аби найефективніше зрозуміти та виробити концепцію e-government [8].

Однією з базових рекомендацій, вказаних в Керівництві OGDCE є створення єдиного порталу пошуку даних відносно державних рішень. В Україні ця рекомендація реалізована за підтримки іноземних партне-

рів American people through the United States Agency for International Development (USAID) в рамках програми «Прозорості та підзвітності в сфері державного управління та послуг TAPAS». Єдиний державний вебпортал відкритих даних надає інформацію в таких сферах, як транспорт, сільське господарство, економіка, охорона здоров'я та інш. Також там можна знайти рейтинг виконання державними органами законодавства щодо відкритих даних [9].

Зрозуміло, що в Україні не завжди законодавство встигає за створенням і втіленням нових ІКТ та ініціатив по їх використанню. На сьогодні OGD в Україні базується на таких законодавчих актах як Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» та ЗУ «Про доступ до публічної інформації». Нагляд за діяльністю Єдиного державного веб-порталу відкритих даних здійснює Державне агентство з питань електронного урядування.

Список використаної літератури:

1. Вірченко В.В. (2018) Інституційні засади реалізації відносин інтелектуальної власності України. Науковий вісник Ужгородського національного університету: зб. наук. праць № 20. С. 87-90.
2. Hanna, N. K. (2016). Mastering digital Transformation: Towards a Smarter Society, Economy, City and Nation Innovation, Technology, and Education for Growth. Emerald group Publishing. URL: https://www.amazon.com/Mastering-Digital-Transformation-Innovation-Technology/dp/1785604651
3. Koscik, M, Myska, M. (2019) Copyright Law Challenges of Preservation of «born-digital» Digital Content as Cultural Heritage. European Journal of Law and Technology, [S.l.], v. 10, n. 1, URL: http://ejlt.org/article/view/664/892
4. Department of Economic and Social Affairs: Division for Public Administration and Development Management. Compendium of Innovative E-Government Practices. URL: https://publicadministration.un.org/publications/content/series_compendium_innovative_egov.html
5. United Nations Department of Economic and Social Affairs. URL: http://www.un.org/desa
6. United Nations Division for Public Administration and Development Management. URL: https://publicadministration.un.org
7. Інформаційна система «Вулик». URL: https://vulyk.gov.ua
8. Департамент з економічних та соціальних питань ООН. URL: https://publicadministration.un.org/ru/eparticipation
9. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua

Ключові слова: ІКТ, електронне урядування, інформаційні системи, електронна участь.

Ключевые слова: правительство, ИКТ, информационные системы, электронное участие.

Key words: e-governments, ICT, e-participation, OGD.

СЕКЦІЯ 13

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Керівник секції: *завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, д. ю. н., професор І.В. Лагутіна*

Секретар секції: *доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, к. ю. н., доцент В.С. Тарасенко*

ЧАНИШЕВА ГАЛІЯ ІНСАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», декан соціально-правового факультету, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ЦІЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Поняття соціальної політики визначається представниками різних галузей знань, зокрема, політологами, соціологами, економістами та ін. Так, економіст В. Пальцев пропонує розуміти під соціальною політикою цілеспрямовану діяльність держави та інститутів громадського суспільства щодо регулювання соціальної сфери і соціальних відносин заради вдосконалення умов життя населення, перш за все, соціально незахищених груп.

Політичний аспект у визначення даного поняття додає О. Холостова, на думку якої соціальна політика є також системою заходів, що здійснюється державними структурами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, а також виробничими колективами, спрямованою на досягнення соціальних цілей і результатів, пов'язаних з підвищенням суспільного добробуту, поліпшенням якості життя народу і забезпеченням соціально-політичної стабільності, соціального партнерства в суспільстві.

П. Шевчук розуміє соціальну політику як багатовимірну систему програм, служб і заходів (управлінських, регулятивних і саморегулятивних), спрямованих у соціальну сферу.

Політологи (Л.Д. Климанська та ін.) також пропонують розглядати соціальну політику у вузькому та широкому розумінні. Соціальна політика у вузькому розумінні – це система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, вирішення завдань так званої «великої п'ятірки»: соціального забезпечення, житлових програм, охорони здоров'я, освіти та служб соціальної допомоги і ресоціалізації. Соціаль-

на політика у широкому розумінні – це регулювання соціальної сфери, соціальних відносин з метою налагодження оптимального функціонування суспільної системи в цілому, створення умов задоволення соціальних інтересів людей, їх всебічного розвитку. Обґрунтованість завдань, цілей, проектів і програм, що стосуються сфери соціального життя суспільства, підкріплені фінансуванням з державного бюджету, є передумовою сильної державної соціальної політики.

У соціології соціальна політика визначається: як діяльність суспільства і держави, спрямована на розвиток соціальної сфери, підвищення добробуту людей, поліпшення умов життя та ін.; як принципи і види соціальної діяльності, що спрямовують і регулюють відносини між індивідами, групами, спільнотами, соціальними інститутами, детермінують розподіл ресурсів і рівень благополуччя соціуму; як політика, основним завданням якої є забезпечення державотворчих можливостей для всіх людей та для всіх родин умов нормальної життєдіяльності і розвитку.

При цьому соціальна сфера визначається деякими соціологами досить широко як сукупність усіх галузей суспільної (людської) діяльності, метою функціонування яких є здійснення соціального забезпечення суспільства, що викликає заперечення. На думку П. Шевчука, соціальна політика охоплює всі сфери життєдіяльності людини – виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює стосунки між суспільством, колективом, громадою, особою у кожній з цих сфер та зонах їх взаємодії.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття соціальної політики, слід підтримати точку зору тих учених, які розглядають зазначене поняття через поняття соціальної держави (М. Панов, В. Ярська та ін.).

На нашу думку, поняття соціальної політики необхідно пов'язувати також зі здійсненням соціальної функції держави, забезпеченням соціальних, культурних прав людини і громадянина. У такому розумінні соціальну політику слід розглядати як систему заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення зазначених прав. У зв'язку з цим соціальна політика охоплює різні сфери суспільних відносин, пов'язані зі здійсненням соціальної функції держави. Ідеться про широкий спектр відносин у соціальній та гуманітарній сферах суспільного життя.

Виходячи із вищезазначеного, соціальну політику видається доцільним визначити як систему заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення соціальних, культурних прав та інтересів, соціального благополуччя людини на всіх етапах її життєдіяльності.

Сутність соціальної політики пов'язується з підтримкою і розвитком відносин між різними соціально-демографічними групами населення та всередині них, створенням умов для їх нормальної життєдіяльності, встановленням соціальних гарантій і економічних стимулів для участі в суспільному виробництві, соціальним захистом вразливих груп населення. В центрі уваги соціальної політики має бути людина, забезпечення умов для її розвитку і самореалізації.

Поняття соціальної політики слід вирізняти від понять соціального забезпечення і соціального захисту. Останні пов'язуються з системою заходів із убезпечення населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Суб'єктами соціальної політики є соціальна держава в особі її компетентних органів, недержавні організації (політичні партії, громадські організації, суспільні рухи, благодійні, релігійні організації тощо), приватні особи (юридичні та фізичні), трудові колективи, роботодавці. Об'єктами соціальної політики є окремі особи, соціальні групи або спільноти.

Залежно від суб'єкту соціальну політику можна поділити на такі види: державна, регіональна, корпоративна.

Правове забезпечення соціальної політики здійснюється через систему актів соціального законодавства, що включає Конституцію України, міжнародні акти, ратифіковані Україною (акти ООН, МОП, Ради Європи та ін.), численні закони і підзаконні нормативно-правові акти, акти соціального діалогу, локальні нормативно-правові акти.

Для визначення поняття та цілей соціальної політики важливе значення мають положення Конвенції МОП № 117 про основні норми та цілі соціальної політики 1962 року, ратифікованої Законом України № 692-VIII від 16 вересня 2015 року. Відповідно до частини першої ст. 1 Конвенції вся політика повинна, передусім, спрямовуватися на досягнення добробуту й розвитку населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу. Підвищення рівня життя розглядається Конвенцією як основна мета при плануванні економічного розвитку. Метою політики визнається також скасування будь-якої дискримінації серед працівників за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віросповідання, належності до племені або профспілкового членства.

В Україні декілька разів указами Президента України схвалювалися основні напрями соціальної політики на певний період з метою створення умов для формування і реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку та фінансової стабілізації, забезпечення права кожного громадянина на достатній життєвий рівень. Останній такий акт – Основні напрями соціальної політики України на період до 2004 року був схвалений Указом Президента України від 24 травня 2004 року. Цей нормативно-правовий акт є не просто «декларацією намірів», у ньому також зазначається про механізм здійснення соціальної політики, а саме необхідність розробки механізму фінансового, правового, інформаційного забезпечення здійснення основних напрямів державної соціальної політики.

Практику схвалення такого акту слід визнати доцільною. Втім, основні напрями соціальної політики слід все ж таки закріплювати не на підзаконному рівні, а в окремому законі, оскільки на сьогодні в Україні відсутня передбачена на законодавчому рівні довгострокова концепція соціальної політики. Заслуговує на увагу досвід окремих європейських країн, в яких діють закони про соціальну політику (наприклад, у Данії 1998 року прийнято Закон про активну соціальну політику).

Удосконаленню правового забезпечення соціальної політики сприятимуть також кодифікація трудового і соціального законодавства,

розроблення державних соціальних стандартів, впровадження механізму проведення експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань договірного регулювання трудових відносин та їх відповідності потребам держави і вимогам інтеграції у міжнародні системи соціального розвитку, розробка і впровадження чіткого компенсаційного механізму в разі невиконання законодавчих гарантій.

Ключові слова: соціальна політика, поняття соціальної політики, цілі соціальної політики, правове забезпечення соціальної політики.
Ключевые слова: социальная политика, понятие социальной политики, цели социальной политики, правовое обеспечение социальной политики.
Key words: social policy, definition of social policy, aims of social policy, legal support of social policy.

LAGUTINA IRINA

National University "Odesa Law Academy",
Head of Labour Law and Social Security Law Department, Doctor of Legal Sciences

ZERO-HOURS CONTRACTS: KEY CHARACTERISTICS

New forms of work and the changing working environment are giving rise to new hazards.

Non-standard employment is an umbrella term for different employment arrangements that deviate from standard employment. They include temporary employment, part-time and on-call work, outsourcing, outstaffing, staff leasing, telework, crowdwork temporary agency work and other multiparty employment relationships.

Many modern workplaces are experimenting with accommodating changes in the workforce and the basic structure of scheduled work. There has been growing public interest in the growth of zero-hours contracts, where people are placed on a contract under which the employer is not obliged to offer regular work.

It is also worth highlighting that zero-hour contracts are where an individual is not guaranteed work and is paid only for the actual hours of work offered by the employer and carried out. Employees have to be available as and when an employer needs them.

Zero-hours contracts often don't reflect the true nature of the employment relationship. Other problems include: 1) employers having complete discretion over working hours; employees must make themselves available for work at their boss's request; they are effectively on call constantly; 2) zero-hours contract employees face great uncertainty about their working hours and income, making it harder to plan their finances and other needs such as childcare; 3) employees have reported being denied bank loans and mortgages because of the lack of guaranteed hours in their contracts; 3) job insecurity triggers stress and anxiety amongst many employees, who have bills to pay and families to support; 4) these employees are much less likely to

receive key employment rights than they are legally entitled to, such as sick and holiday pay; 5) employees who raise workplace issues or are unable to work when required by the employer, will often find their working hours reduced as a form of punishment [1].

Zero-hours contacts seem to have been widely used in industries such as tourism and retail for some time. However, they are being used increasingly across a wider range of sectors. Many teachers, journalists and lawyers are also on zero-hours contracts. Certain groups of people are more likely to be on zero-hours contracts, such as people under 25 or over 65 years of age [2].

It is often argued that zero-hours contracts offer flexibility for both the employer and the employee, but many workers say this is an illusion – it is a one-way flexibility for the employer [3].

Also, zero-hours contracts can be used to provide a flexible workforce to meet a temporary or changeable need for staff. Examples may include a need for employees to cover: unexpected or last-minute events (e.g. a restaurant needs extra staff to cater for a wedding party that just had their original venue cancel on them); temporary staff shortages (e.g. an office loses an essential specialist worker for a few weeks due to bereavement); on-call/bank work (e.g. one of the clients of a care-worker company requires extra care for a short period of time).

These types of contracts are commonly used in retail, fast food restaurants and cinemas, and other sectors that experience fluctuations in demand, such as care work or tourism.

For instance, McDonald's has emerged as potentially the biggest zero-hours employer in the private sector after admitting that it employs 90% of its entire workforce in Britain, or 82,800 staff, on the controversial terms. Zero-hours contracts have been criticized because they offer no guarantee of regular work and no stability of income [4]. However, zero-hours contracts are concentrated in accommodation and food, and health and social work.

It is important to note that the use of casual or on-demand work by declaring zero-hour contracts illegal (Ireland[1] in most cases, and Norway[2]), limiting the number 2 of working hours that can be 'on request' (Germany[3]), or restricting the types of situations within which alternating working hours can be applied (Finland[4]) [5, p. 44].

[1] The Employment (Miscellaneous Provisions) Act 2018 outlaws, in most circumstances, the existence of zero-hour contracts. Exceptions are genuine casual work and emergency, on-call services

[2] On 11 June 2018, the Storting adopted amendments to the Working Environment Act on permanent employment and gave a definition of what permanent employment entails. The aim was to make zero-hour contracts illegal and to give the employee certainty in terms of work and income

[3] Employers are no longer allowed to ask employees more than 25% of their weekly working hours "to be on request". If there is no agreement on the total weekly working time, the law takes 20 weekly working hours as a base for calculation

[4] New legislation was introduced in June 2018. The amendments include, among other things, restrictions on in which situations a system with 'alternating working hours' (i.e. zero-hour contracts) can be applied. In addition, employees' working under zero-hour contracts right to paid sick leave is regulated in the new legislation.

According to analysis from the thinktank Resolution Foundation, employees across the UK are being failed by employers abusing their rights, amid a steady rise in precarious working conditions over the past decade. The report comes against a backdrop of rising use of zero-hours contracts and temporary and agency employment in the years since the 2008 financial crisis [6]. It is widely recognized that the growth in casual employment is contributing to the growth in in-work poverty and the increasing reliance by working people on food banks and pay-day loans.

Zero-hour contracts may be a dream for cost-cutting employers. But they can be a nightmare for employees. Many people on zero-hours contracts are unable to plan for their future and regularly struggle with paying bills and having a decent family life.

Work under non-standard forms of employment contracts can affect employees in a variety of ways. Empirical evidence suggests that de facto earnings of employees in non-standard forms of employment may differ from those of regular employees.

Workers employed under non-standard forms of employment contracts frequently have inadequate employment-based social security coverage, either because they are explicitly excluded from receiving coverage by law or because their short tenure, short contribution periods or low earnings may limit access to such entitlements. Although they are faced with many of the same risks as other workers, because multiple parties are involved, with the contracting agency paying the wages but the user firm giving the instructions, there is greater potential for accidents, even if responsibility for safety and health at the workplace lies with the user firm. Employees in non-standard forms of employment may experience difficulty in joining trade unions or in being covered by collective bargaining agreements [7].

Herewith, collective bargaining can play a vital role in reducing casualisation, protecting vulnerable workers from abuse.

Employment contract for an indefinite period of time should be the most common type of employment agreement. It is important to note that employers who are responsive to the desires and needs of their employees not only have more satisfied staff, but also benefit from their higher degree of motivation in carrying out their work. Improved motivation leads to higher productivity and a higher standard of work, which ultimately benefit the business.

References:

1. A ban on zero-hours contracts – a victory for Irish unions. URL: https://www.tuc.org.uk/blogs/ban-zero-hours-contracts-victory-irish-unions
2. Wilson H. Zero Hours Contracts & Understanding Your Legal Rights. URL: http://www.slatergordon.co.uk/media-centre/blog/2014/05/understanding-zero-hours-contracts-and-your-legal-rights/
3. Klair A. Zero-hours contracts are still rife – it's time to give all workers the rights they deserve https://www.tuc.org.uk/blogs/zero-hours-contracts-are-still-rife-its-time-give-all workers-rights-they-deserve
4. McDonald's ties nine out of 10 workers to zero-hours contracts. URL: https://www.theguardian.com/business/2013/aug/05/mcdonalds-workers-zero-hour-contracts

5. Aumayr-Pintar C., Cerf C., Surdykowska B. Annual review of working life 2018, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, 59 p.
6. More than 1m UK workers denied legal holiday pay – analysis. URL: https://www.theguardian.com/business/2019/sep/16/more-than-1m-uk-workers-denied-legal-holiday-pay-analysis
7. Non-standard forms of employment. Report for discussion at the Meeting of Experts on Non-Standard Forms of Employment (Geneva, 16–19 February 2015). International Labour Office, Conditions of Work and Equality Department, Geneva, 63 p.

Ключові слова: форми зайнятості, нестандартні форми зайнятості.
Ключевые слова: формы занятости, нестандартные формы занятости.
Key words: forms of employment, non-standard forms of employment.

ШАБАНОВ РОМАН ІВАНОВИЧ

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського,
доктор юридичних наук, професор

СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА

Під суб'єктом права розуміються фізична або юридична особа, що володіють здатністю здійснювати суб'єктивні права та нести юридичні обов'язки. Це особи, що володіють правосуб'єктністю, які можуть бути носіями прав і обов'язків, брати участь у правовідносинах. Трудове право, як і будь-яка інша галузь права, має своє коло суб'єктів, а сфера дії цієї галузі права охоплює неймовірно широкий масив професій та спеціальностей (від робітничих до державницьких), однією з яких є професія судді. Водночас у науці адміністративного права наявні позиції, що передбачають включення унормування праці суддів у сферу дії адміністративно-правого регулювання [1; 2]. Видається, що головною помилкою тих, хто розглядає необхідність унормування праці суддів у межах адміністративно-правового регулювання, є цілковите ототожнення понять «судова влада» (як гілка влади), «суд» (як державний орган), «суддя» (як найманий працівник), насправді об'єднаних виключно єдиною місією здійснення правосуддя.

Судова влада як гілка влади розглядається передусім у межах конституційного права, яке й визнає її самостійність серед інших гілок державної влади. Судова влада є специфічною гілкою державної влади, призначенням якої є розв'язання правових конфліктів та здійснення судового контролю. Суб'єктом здійснення судової влади є суд. З позицій адміністративного права термін «суд» означає особливий державний орган, уповноважений за встановленою законодавством процедурою вирішувати правові конфлікти та здійснювати судовий контроль. Судова влада належить лише судам в особі суддів, які безпосередньо й

здійснюють правосуддя у судах. Судді наділені виключним правом реалізовувати судову владу, вирішувати правові конфлікти, що виникають у суспільстві, та вони виконують свої обов'язки на професійній основі. Саме у цьому розумінні суддя є працівником. В.В. Кузьменко підкреслює, що «суддя в силу специфіки своєї діяльності наділяється особливими привілеями, правами та повноваженнями у порівнянні з будь-якими іншими громадянами, які вступають у відносини найманої праці» [3, с. 3]. Правосуддя у цьому аспекті є діяльністю (себто працею, пов'язаною з виконанням трудової функції) судді, у ході здійснення якої відбувається законне та справедливе вирішення правового конфлікту. Себто суддя є найманим працівником, до трудової функції якого входить вирішення правових конфліктів та здійснення судового контролю відповідно до встановленої законодавством процедури.

Отже, категорії «судова влада», «судовий орган (суд)» та «суддя» є взаємопов'язаними, але не тотожними. Кожне з означених явищ підпадає під сферу дії певної галузі права (конституційного, адміністративного, трудового) й саме таким чином і може забезпечуватися системність у здійсненні правосуддя. У даному випадку відбувається дедуктивний рух від загального до конкретного, коли абстрактна ідея судової влади, її інституційне втілення у вигляді системи судових органів доходить до реальної людини, її свідомості, навичок та здібностей. Такою особою є суддя, який, ґрунтуючись на конституційних принципах та адміністративно-правовому механізмі, відповідно до встановленої процедури вирішує долю правового конфлікту – по суті долю реальної людини, яка звернулась за захистом своїх прав та інтересів, а також долю суспільства, зацікавленого у підтриманні законності та правопорядку. Робить це суддя від імені держави, яка надала йому такі повноваження, та на основі правового зв'язку із судом, державним органом, який він представляє. Цей зв'язок є трудоправовим, основаним на вільному волевиявленні особи зайняти відповідну судейську посаду та відповідності вимогам до цієї посади.

Відповідно праця судді унормовується особливим чином завдяки механізму єдності та диференціації у правовому регулюванні праці. Необхідність диференціації у регулюванні праці суддів обумовлена, насамперед, особливим значенням та характером такої праці, що полягає у виконанні трудової функції, яка передбачає безпосереднє здійснення правосуддя від імені держави. Прослідкувати диференційований підхід до правового регулювання праці суддів можна і у положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4]. У цьому Законі знайшли відображення такі норми-пільги, норми-вилучення та норми-пристосування, характерні для професії судді: 1) норми-пільги: «Суддям виплачується щомісячна доплата за вислугу років у розмірі: за наявності стажу роботи більше 3 років – 15 відсотків, більше 5 років – 20 відсотків, більше 10 років – 30 відсотків, більше 15 років – 40 відсотків, більше 20 років – 50 відсотків, більше 25 років – 60 відсотків, більше 30 років – 70 відсотків, більше 35 років – 80 відсотків посадового окладу» (ч. 5 ст. 135 Закону); 2) норми-вилучення: «Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обійма-

ти будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку» (ч. 2 ст. 54 Закону); 3) нормипристосування: «Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: умисне або внаслідок недбалості; незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору; порушення засад гласності і відкритості судового процесу; порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; порушення правил щодо відводу (самовідводу)» (ч. 1 ст. 106 Закону). Як бачимо, хоча і Закон у цілому регулює адміністративно-правові відносини, пов'язані із організацією та функціонуванням судової системи, у ньому суттєву частину норм займають трудоправові норми, спрямовані на унормування праці суддів.

Таким чином, судді є суб'єктами трудового права, виходячи із таких обставин: по-перше, потрібно розрізняти поняття «судова влада» (як гілка влади), «суд» (як державний орган), «суддя» (як найманий працівник). У цьому сенсі суддя є найманим працівником, до трудової функції якого входить вирішення правових конфліктів та здійснення судового контролю відповідно до встановленої законодавством процедури; по-друге, наявність спеціальних норм унормування праці суддів ґрунтується на притаманному трудовому праву методі єдності і диференціації у правовому регулюванні праці. Необхідність диференціації у регулюванні праці суддів обумовлена насамперед особливим значенням та характером їх праці, що полягає у виконанні трудової функції, яка передбачає безпосереднє здійснення правосуддя від імені держави.

Список використаної літератури:

1. Іванищук А.А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 466 с.
2. Орловська І.Г. Адміністративно-правовий статус суддів, прокурорів, адвокатів та нотаріусів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 22. Ч. І. Т. 2. С. 205-208.
3. Кузьменко В.В. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.05. Сєвєродонецьк, 2017. 192 с.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Голос України.* 2016. № 132-133.

Ключові слова: трудове право, суб'єкт права, суддя, працівник, єдність, диференціація.

Ключевые слова: трудовое право, субъект права, судья, работник, единство, дифференциация.

Key words: labor law, subject of law, judge, employee, unity, differentiation.

ГОЛОСНІЧЕНКО ДМИТРО ІВАНОВИЧ

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри господарського та адміністративного права,
доктор юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ КОРОНАВІРУСУ

Як відомо, соціальне забезпечення є складовою соціального захисту. Разом із соціальним забезпеченням соціальний захист включає ще й гарантії у царинах охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища й інші заходи, які є необхідними для нормальної життєдіяльності людини і функціонування держави.

По суті, соціальне забезпечення представляє собою діяльність, перш за все, держави та органів місцевого самоврядування, а також юридичних і фізичних осіб, що полягає у матеріальному забезпеченні й наданні соціальних послуг громадянам, їхнім сім'ям, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування, за рахунок державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування й інших визначених законодавством джерел [1, с. 14-16; 2, с. 16-17].

Саме такі виклики. як пандемія коронавірусу, перевіряють на міцність держави та з'ясовують на скільки вони спроможні прийти на допомогу своїм громадянам. Перш за все, це стосується безробітних, малозабезпечених верств населення, молодих сімей з дітьми, домогосподарств, малого та середнього бізнесу.

Держави не однаково реагують на розповсюдження коронавірусу, відповідно відмінними є й карантинні заходи, а також заходи в частині соціального забезпечення громадян.

У більшості країн ЄС обсяг антикризових програм знаходиться в діапазоні від 1 до 2% ВВП. В межах цих коштів, влада Франції передбачила фіскальний пакет у розмірі 45 мільярдів євро (близько 2% ВВП) на покриття витрат охорони здоров'я, відтермінування податків, підтримку доходів працівників та мікропідприємств, відтермінування орендної плати та комунальних платежів для малих та середніх підприємств; в Італії – екстрений пакет на суму 25 мільярдів євро (1,4% ВВП), включає видатки на систему охорони здоров'я, підтримку доходів звільнених працівників та самозайнятих, відтермінування податків; в Іспанії – додатковий бюджет у розмірі 13,9 мільярда євро (1% ВВП) на підтримку видатків системи охорони здоров'я, допомогу з безробіття, збільшення лікарняних виплат інфікованим коронавірусом, допомогу в оренді малозабезпеченим та відтермінування податків для малого та середнього бізнесу; в Бельгії – фіскальний пакет у розмірі 8-10 мільярдів євро (близько 2% ВВП) із заходами щодо збільшення витрат на охорону здоров'я, підтримкою доходів тимчасово безробітних та самозайнятих.

Окремо передбачено 50 мільярдів євро (близько 10% ВВП) гарантій на нові банківські позики компаніям та самозайнятим.

Суттєво виділяється Німеччина, яка передбачила витрати у розмірі майже у 5% ВВП. Це підтримка додаткових витрат на охорону здоров'я, підтримка доходу для безробітних або людей із обмеженим робочим часом, відтермінування податків, а в деяких випадках – допомога на сплату оренди та комунальних платежів [3].

Загальний розмір коштів, який США виділяють своїм громадянам і приватному бізнесу для подолання кризи, спричиненої коронавірусною інфекцією COVID-19 – $2,2 трлн З них, $1200 одноразової урядової допомоги отримає кожен американець із зарплатою до $75 тис. на рік. Чеки з цією сумою в поштових скриньках усіх платників податків з'являться в травні 2020 року; $600 на тиждень – додаткові виплати до допомоги з безробіття протягом 13 тижнів від моменту подання заявки про втрату роботи через епідемію коронавірусу. $500 одноразової допомоги на кожну дитину виплатять сім'ям, які мають дітей [4].

Уряд Великобританії готовий надати відтермінування платежів з основних податків – прибуткового і ПДВ. Податкові послаблення чекають на весь ритейл, готельний бізнес і приватні освітні установи. Влада готова фінансувати частину зарплат працівників малих підприємств, щоб не було скорочень. £330 млрд. (приблизно $382 млрд.) загалом виділено урядом на підтримання всього бізнесу, це більше ніж 15% ВВП країни і більше ніж третина бюджету королівства. £2,2 млрд. передбачено для підтримання малого бізнесу. £1 млрд. – на підтримку орендарів. Уряд збільшив розміри житлової пільги і кредиту так, щоб місцева житлова допомога покрила принаймні 30% ринкової орендної плати. До £25 тис. – разовий грант, який виділять малому бізнесу, зокрема пабам, клубам і театрам, для того, щоб вони не розорилися в період епідемії. Решта малого бізнесу може розраховувати на разові гранти в розмірі до £10 тис. Туристичний і розважальний бізнес на рік звільнять від сплати податку на нерухомість. Не менше ніж 80% від поточної зарплати (до £2500 на місяць) компенсує британський уряд співробітникам приватних компаній, які втратили можливість працювати через обмеження у боротьбі з коронавірусом [5].

Як бачимо, серйозність кризи, спричиненої COVID-19, викликала унікальні швидкі суттєві та узгоджені заходи з боку різних розвинутих країн світу.

На наш погляд, Україні бажано використовувати найкращі світові практики щодо попередження та блокування розповсюдження коронавірусу, так і запровадження певних дійових заходів у сфері соціального забезпечення громадян та бізнесу.

Але, при цьому необхідно констатувати, що Україна, з ряду об'єктивних причин, знаходиться в умовах обмежених фінансів й не може собі дозволити такі самі суми допомоги як в розвинутих країнах Європи, але певні кроки в цьому питанні робляться вже зараз.

На час епідемії коронавірусу влада України ухвалила низку законів, що передбачають податкові та митні пільги, мораторій на фіскальні перевірки, заморожування пені та штрафів. Зокрема, фізичним осо-

бам – підприємцям на два місяці скасували сплату єдиного соціального внеску, штрафи та перевірки, відтермінували на три місяці обов'язкове використання касових апаратів, скасували сплату податку на землю та на нерухомість.

Пенсіонерам, які отримують пенсію до 5 тис. грн (таких в Україні понад 10 млн.), а також громадянам, які потребують соціальної допомоги (приблизно 400 тис. осіб), із квітня виплатять одноразову допомогу розміром 1 тис. грн. По суті, це єдині прямі виплати під час карантину, у сумі вони становитимуть приблизно 10,4 млрд грн, або приблизно $365 млн. Наразі, прямих виплат і компенсацій для бізнесу не передбачено [5].

Збільшено розмір мінімальної допомоги з безробіття із 650 до 1000 грн. Підвищені виплати отримуватимуть: ті, хто протягом 12 місяців перед реєстрацією у службі зайнятості мав страховий стаж менше ніж шість місяців або його було звільнено з останнього місця роботи, наприклад, за прогул; ті, хто закінчив чи припинив навчання в середньому або вищому навчальному закладі, звільнився зі строкової військової служби і не зміг влаштуватися на першу роботу; внутрішньо переміщені особи, які не можуть підтвердити періоди зайнятості.

Більше того, всім безробітним, які стали на облік у період карантину до набуття чинності цього рішення, проведуть перерахунок. Крім того, важливим в ситуації, що склалася є вжиття усіх можливих заходів, для збереження робочих місць [6].

Правління Національного банку України ухвалило рішення знизити облікову ставку до 8%. Продовження пом'якшення монетарної політики має на меті подальшу підтримку економіки в умовах пандемії та карантинних заходів [7].

На наш погляд, одним з дійових заходів у подоланні економічної кризи, в частині покращення фінансового стану, могла б стати не тільки відміна штрафів та пені по кредитам, а й запровадження кредитних канікул, причому не тільки для малого та середнього бізнесу, а для звичайних споживачів також.

Список використаної літератури:

1. Право соціального забезпечення: підручник / [О.М. Ярошенко, А.М. Слюсар, І.А. Ветухова та ін.]; за заг. ред. О.М. Ярошенка. – Харків: Право, 2019. – 376 с.
2. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / [О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.]; за ред. О.М. Ярошенка. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 458 с.
3. Майкл Емерсон. Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/04/9/7108539
4. Антикризисная помощь в связи с коронавирусом в США. Что она может включать? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.golos-ameriki.ru/a/at-a-glance-nearly-2-trillion-coronavirus-rescue-package/5341001.html

5. $2,2 трлн у США, $46 млрд у Польщі, $365 млн в Україні. Скільки виділили країни для порятунку своєї економіки під час епідемії коронавірусу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:виділили країни для порятунку своєї економіки під час епідемії коронавірусу https://gordonua.com/ukr/publications/-1493024.html
6. В Україні збільшили розмір допомоги з безробіття. На 350 грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gordonua.com/ukr/news/society-1496476.html
7. Національний банк України знизив облікову ставку до 8% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/news/all/rishennya-oblikova-stavka-2020-04-23

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, антикризові програми, безробітні, коронавірус.
Ключевые слова: социальное обеспечение, социальная защита, антикризисные программы, безработные, коронавирус.
Key words: social Security, social protection, anti-crisis programs, workless, coronavirus.

КРАСНОВ ЄГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Верховний Суд, суддя, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ГРОМАДЯН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ

У сучасній науковій літературі нерідко йдеться про захист права на соціальний захист, а не прав у сфері соціального забезпечення [1, с. 324]. При цьому звертається увага на комплексний характер права на соціальний захист, але його складовими вважаються право на соціальне забезпечення та право на попередження настання соціальних ризиків.

Цілком очевидно, що науковці виходять при цьому з положень Конституції України [2], а саме ст. 46, якою проголошується право громадян на соціальний захист. Утім, виходячи зі змісту зазначеної статті, право на соціальний захист не слід розуміти як комплексне соціальне право, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. У ст. 46 Конституції України проголошені не конкретні права громадян у сфері соціального забезпечення, а закріплений не вичерпний перелік соціальних ризиків, внаслідок настання яких у громадянина виникає право на передбачені законом види соціального забезпечення. До того ж перелік передбачених у частині третій ст. 46 види соціального забезпечення також не є вичерпним. Це можуть бути різні соціальні виплати – пенсії, грошові допомоги, матеріальні допомоги, компенсації, соціальні послуги.

На нашу думку, доцільно вести мову про захист саме прав у сфері соціального забезпечення, оскільки у кожному випадку вимоги особи пов'язані з конкретними грошовими соціальними виплатами або соціальними послугами. Наприклад, коли в судовому порядку розглядаються адміністративні позови про призначення (перерахунок) та виплату пенсій державним службовцям, то йдеться про захист права на пенсію як одного з прав у сфері соціального забезпечення, а не про захист права на соціальний захист, як це випливає з наведеної вище точки зору.

Права громадян у сфера соціального забезпечення закріплені у відповідних законодавчих актах, які передбачають конкретні види матеріального забезпечення, соціальної підтримки та соціальних послуг у разі настання того чи іншого соціального ризику. Так, у частині другій ст. 46 Конституції України йдеться про те, що право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Відповідне право на громадян на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням передбачене ст. 3 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3].

Право громадян України на отримання пенсійних виплат та соціальних послуг установлене частиною першою ст. 8 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4], а частиною другої зазначеної статті – право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Право на державну допомогу закріплене у відповідних законодавчих актах про допомогу. Так, у ст. 1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [5] передбачене право сімей з дітьми на державну допомогу. У ст. 3 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [6] закріплене право малозабезпечених сімей, які постійно проживають на території України, на отримання такої допомоги.

Права людини у сфері соціального забезпечення як об'єкт захисту видається можливим визначити як проголошені міжнародно-правовими актами, Конституцією України і законами України та гарантовані державою можливості людини задовольняти свої фізіологічні, соціальні та духовні потреби в обсязі, необхідному для гідного життя, у випадках настання соціальних ризиків або інших соціально значимих обставин.

Права у сфері соціального забезпечення як правова категорія мають свої юридичні властивості. Вони належать до основних прав, оскільки проголошені у міжнародно-правових актах, Конституції та законах України. Серед категорій прав людини права у сфері соціального забезпечення є соціальними правами. Як і в інших соціальних прав, цільовим призначенням прав у сфері соціального забезпечення є задоволення основних потреб людини. Вони також можуть бути визнані регулятивними, майновими, індивідуальними правами (винятком з останніх є право сім'ї на матеріальне забезпечення). Права у сфері соціального

забезпечення є невідчужуваними і належать кожному від народження. Юридичний аспект зазначених прав полягає у конституційному обов'язку держави надати людині засоби існування в обсязі, необхідному для забезпечення достатнього життєвого рівня. При цьому останній вираз, а саме «достатній життєвий рівень» застосовується у ст. 48 Конституції України, хоча в міжнародно-правових актах ідеться не про достатній, а про гідний рівень життя.

Права громадян у сфері соціального забезпечення можна класифікувати за різними підставами: видом соціального ризику; формою соціального забезпечення; видом матеріального забезпечення та соціальних послуг; суб'єктною ознакою; джерелом фінансування тощо.

Список використаної літератури:

1. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 552 с.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 04 січня 1998 року № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1998. № 23. Ст. 121.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 33. Ст. 1770.
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII (в редакції Закону України від 22 березня 2001 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 20. Ст. 102.
6. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290.

Ключові слова: право на соціальний захист, права у сфері соціального забезпечення, захист прав у сфері соціального забезпечення, законодавство України про соціальне забезпечення.

Ключевые слова: право на социальную защиту, права в сфере социального обеспечения, защита прав в сфере социального обеспечения, законодательство Украины о социальном обеспечении.

Key words: right for social protection. rights in the sphere of social security, protection of rights in the sphere of social security, legislation of Ukraine on social security.

ТАРАСЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ РОЗМІРУ ПЕНСІЙ

Станом на 1 січня 2020 року на обліку в Пенсійному фонді України знаходиться 11 334,7 тисяч пенсіонерів. Пенсії за віком отримують 8 534,6 тис. осіб, при цьому середній розмір такої пенсії складає 3 064,77 гривень. Пенсії розміром від 5000 до 10 000 гривень отримують в Україні 1 052 454 особи, а більше 10 000 гривен – 259 519 пенсіонерів [1].

Чимало працівників в нашій країні працюють в особливих умовах, за що компенсацією є право на підвищену оплату праці, отримання надбавок, доплат та інших пільг, а також призначення пенсії в значно вищому розмірі, ніж іншим працівникам. Зокрема, пенсії у розмірах більше 10 000 гривень можуть отримувати працівники льотно-випробного складу цивільної авіації, військовослужбовці, державні службовці, судді та інші категорії працівників.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про Державний бюджет на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» було внесено зміни до чинного пенсійного законодавства та вперше встановлено обмеження максимального розміру пенсії. Однак ці зміни визнано неконституційними згідно з Рішенням Конституційного Суду № 10-рп/2008 від 22.05.2008. В подальшому максимальний розмір пенсії визначався законами України № 3668-VI від 08.07.2011, № 911-VIII від 24.12.2015, № 1774-VIII від 06.12.2016.

На сьогоднішній день, відповідно до частини 3 ст. 85 Закону України «Про пенсійне забезпечення» максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) обмежено розміром десять прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність [2, ст. 85]. Аналогічний максимальний розмір пенсій визначений і частиною 3 статті 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3, ст. 27].

Таким чином, з січня 2020 року максимальний розмір пенсії складає 16 380 гривень. Призначення пенсії в такому максимальному розмірі стосується нових пенсіонерів, які звертаються за призначенням пенсії вперше.

Згідно з п.2 Прикінцевих положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24.12.2015 № 911-VIII дія положень цього Закону щодо визначення максимального розміру пенсії застосовується до пенсій, які призначаються починаючи з 1

січня 2016 року [4, п. 2]. Отже, закон не передбачає та не надає жодних прав органам Пенсійного фонду при здійсненні перерахунку пенсій, призначених до цього часу, обмежувати їх розмір. Однак сьогодні спостерігаються непоодинокі випадки коли управління Пенсійного фонду при проведенні перерахунку пенсій, призначених до 1.01.2016 року, застосовують обмеження пенсії максимальним розміром десять прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Такі дії призводять до порушення соціальних прав пенсіонерів, недотримання принципів справедливості та рівності громадян перед законом, не забезпечують осучаснення доходу при перерахунку пенсій.

Згідно зі ст. 22 та ст. 64 Конституції України право громадян на соціальний захист, інші соціально-економічні права можуть бути обмежені, у тому числі зупиненням дії законів (їх окремих положень), лише в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк. Таку правову позицію Конституційний суд України висловив у рішенні від 20.03.2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) [5, ст. 22, ст. 64].

Згідно рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хонякіна проти Грузії» № 17767/08, пункт 72, від 19 червня 2012 року, право на соціальні виплати є майновим правом, передбаченим статтею 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і зменшення розміру або припинення виплати належним чином встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності. Європейський суд наголошував на тому, що першим і найголовнішим правилом статті 1 Першого протоколу є те, що будь-яке втручання державних органів у право на мирне володіння майном має бути законним і повинно переслідувати легітимну мету «в інтересах суспільства». Будь-яке втручання також повинно бути пропорційним по відношенню до переслідуваної мети. Іншими словами, має бути забезпечено «справедливий баланс» між загальними інтересами суспільства та обов'язком захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідного балансу не буде досягнуто, якщо на відповідну особу або осіб буде покладено особистий та надмірний тягар (рішення у справі «Колишній Король Греції та інші проти Греції», заява № 25701/94, пп. 79 та 82, ЄСПЛ 2000-XII) [6].

Держава не має право в односторонньому порядку зменшувати свої зобов'язання щодо пенсійного забезпечення осіб, які вже виконали свій обов'язок перед нею та заробили своєю працею право на належне пенсійне забезпечення. Порушення зобов'язань державою щодо пенсійного забезпечення в законодавчо встановлених розмірах, негативно впливає на її імідж, підриває довіру до держави працюючих громадян – майбутніх пенсіонерів, які не можуть бути впевненими у своїх правомірних очікуваннях щодо стабільності правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення. Працюючі особи розуміють, що при виході на пенсію можуть не отримати того

розміру пенсійного забезпечення, на яке вони розраховують та яке передбачене чинним законодавством.

Список використаної літератури:

1. Стало відомо, скільки українців отримують пенсію понад 10 тис. гривень https://glavcom.ua/economics/finances/stalo-vidomo-skilki-ukrajinciv-otrimuyut-pensiyu-ponad-10-tis-griven-654195.html
2. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5.11.1991 року № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 року № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 24.12.2015 року № 911-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – Ст. 50.
5. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26.06.2014 року // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16/sp:wide:max20

Ключові слова: пенсія, максимальний розмір пенсії, пенсійне забезпечення.
Ключевые слова: пенсия, максимальный размер пенсии, пенсионное обеспечение.
Key words: pension, pension maximum amount, pension provision.

МЕЛЬНИК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проголошення України незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою відповідно до змісту статті 1 Конституції України [1] зумовлює та передбачає взяття нею на себе та виконання зобов'язань щодо побудови соціально орієнтованої держави та реалізації на правових засадах нею своєї соціальної функції. Зобов'язання держави в сфері соціального забезпечення, в тому числі надання соціальних послуг, фіксуються в обов'язках та відповідних гарантіях забезпечення прав людини. Зміст цих зобов'язань міститься в законах, що стосуються державного соціального забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також у державних соціальних стандартах і соціальних гарантіях [2, с. 9]. Важливою складовою соціального

забезпечення є надання соціальних послуг. Соціальні послуги в Україні визначається одним із напрямів діяльності держави в сфері соціального забезпечення. Соціальні послуги мають комплексний характер і виражається у наданні їх фізичним особам які зазнали соціальних ризиків та перебувають у складних життєвих ситуаціях. В умовах сьогодення це втілюється через соціальну політику держави, яка спрямована на приділення особливої уваги вразливим верствам населення, зокрема шляхом реформування системи соціальних послуг. Реформування системи соціальних послуг має орієнтуватись на розробку нових законодавчих актів, вдосконалення системи надання соціальних послуг через послідовне здійснення заходів щодо модернізації правовідносин між всіма учасниками [3, с. 129].

Одним із важливих етапів такого реформування стало прийняття Закону України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги» [4, ст. 73], що відповідно стало однією з головних подій 2019 року в сфері соціального забезпечення. З 01 січня 2020 року вищезазначений закон набув чинності і за своїм змістом пропонує системні покращення у функціонування сфери соціальних послуг, разом з тим існує і низка ризиків, пов'язаних з відсутністю нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього закону.Закон змінив самий підхід до механізму надання соціальних послуг. Якщо раніше закон визначав соціальні послуги як «комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати», то нова редакція передбачає «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» Тобто законодавець у статті 1 зазначеного закону зробив акцент на профілактичній складовій у наданні соціальних послуг. Вважаємо це позитивним нововведенням, адже профілактика є ефективнішою ніж подолання вже наявних проблем. Окремою новелою закону є розширення суб'єктного кола осіб, які мають право звернутись щодо необхідності надання соціальних послуг. Так відповідно до статті 19 закону сьогодні право на звернення має не лише особа, яка потребує послуг або її законний представник, а також і інші особи, в інтересах осіб, які потребують таких послуг. Як приклад в цьому контексті слід відзначити важливу роль вчителів, які мають співпрацювати з соціальними працівниками, визначаючи та повідомляючи про складне матеріальне становище своїх учнів. Це також є важливим елементом профілактичної складової соціальної роботи. На виконання статті 15 закону розроблено реєстр надавачів соціальних послуг, тобто автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему, призначену для збору, реєстрації, зберігання і використання даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, а також запровадження єдиних вимог до всіх надавачів соціальних послуг – як державних і комунальних, так і до недержавних (прибуткових та неприбуткових організацій). На сьогодні реєстр працює лише в тестовому режимі. Варто зауважити що повноцінне функціонування реєстру надавачів соціальних послуг можливе лише за умови завершення розробки порядку формування,

ведення та доступу до реєстру, який має бути затверджений Кабінетом Міністрів. Нова редакція закону «Про соціальні послуги» вперше запроваджує підхід класифікації соціальних послуг з метою упорядкування їх та удосконалення процесу організації, планування та моніторингу. Так відповідно до статті 16 закону встановлюється поділ на соціальну профілактику, соціальну підтримку та соціальне обслуговування.

Незважаючи на проблеми, які існують на даному етапі імплементації норм Закону, нова редакція є дуже прогресивною та несе низку змін, які покращать організацію сфери соціальних послуг та зроблять їх надання більш ефективним. Важливо, що послуги будуть надаватися на рівні об'єднаних територіальних громад, тобто найближче до одержувачів. Безсумнівним позитивом також є перехід від вирішення соціальних проблем шляхом подолання складних життєвих обставин, в які особа вже потрапила, до запобігання потраплянню в такі обставини, тобто ведення профілактичної роботи. Таким чином, для повноцінного функціонування нової редакції Закону «Про соціальні послуги» необхідним є якнайшвидше прийняття відповідних постанов Кабінету Міністрів та наказів Міністерства соціальної політики. До моменту прийняття цих постанов і наказів доцільним є використання наявних підзаконних актів, у випадках де це є можливим.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 254-к. – ВВРУ. – 1996. – № 30.
2. Право соціального забезпечення України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2010. – 504 с.
3. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посібник. – К.: Знання, 2016. – 405 с.
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // (Відомості Верховної Ради. – 2019. – № 18. – Ст. 73.

Ключові слова: соціальний захист, форми соціального забезпечення, соціальні стандарти, соціальні послуги, реєстр надавачів соціальних послуг.

Ключевые слова: социальная защита, формы социального обеспечения, социальные стандарты, социальные услуги, реестр поставщиков социальных услуг.

Key words: social protection, forms of social security, social standards, social services, register of social service providers.

ЩУКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД КАРАНТИНУ

Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 року № 211 з 12 березня 2020 року на всій території України було введено режим карантину.

Із метою паритетного захисту прав найманих працівників та роботодавців у період так званої «коронавірусної кризи» Верховна Рада України у стислі терміни прийняла цілу низку законів України, і деякі з них порушили окремі важливі питання, переважно серед найманих працівників, на які спробуємо знайти відповіді у даних тезах.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року N 530-IX надав можливість зацікавленим сторонам визнавати карантин форс-мажорними обставинами, тобто обставинами, що при належному підтвердженні звільняють сторони зобов'язання від відповідальності за його невиконання.

На мою думку, положення вищезазначеного Закону України в частині наслідків настання обставин непереборної сили стосуються тільки цивільно-правової сфери і не зачіпають стан виконання обов'язків суб'єктами трудових відносин (як робітників, так і роботодавців).

Слід розуміти, що ст. 21 КЗпП України покладає саме на роботодавця обов'язок надати працівникові роботу, обумовлену трудовим договором. Як наслідок, працівник зобов'язаний виконувати тільки ту роботу, яка належним чином організована і надана роботодавцем. Тому працівник взагалі не порушує свої зобов'язання за трудовим договором перед роботодавцем при неможливості виконати роботу в період карантину з незалежних від нього об'єктивних причин організаційно-технічного характеру. І застосування цивільно-правового інституту форс-мажору в даному контексті не може мати місця щодо працівника.

Таким чином, вважаю, що роботодавець не може посилатись на введення карантину, як на підставу звільнення його від обов'язків за трудовим договором, в першу чергу в частині виплати працівникам заробітної плати на відповідний період при неможливості надання роботи. Але очевидно, що роботодавець все ж таки буде оптимізувати свої витрати по виплаті заробітної плати в період карантину шляхом надання працівникам позачергових щорічних відпусток, надання відпусток без збереження заробітної плати, встановлення неповного робочого часу. Наголошую, що всі ці дії можливі тільки за згодою працівника і на підставі його

попередньої добровільної письмової заяви. Без згоди працівника роботодавець лише може встановити працівникові умову про виконання роботи дистанційно або визнати період карантину простоєм не з вини працівника з виплатою працівникові на відповідний період тільки 2/3 тарифної ставки (посадового окладу) згідно останньої редакції ч. 2 ст. 60 та ч. 1 ст. 113 КЗпП України відповідно.

Слід пам'ятати, що КЗпП України та інше чинне законодавство України не містить такої окремої підстави звільнення, як введення Кабінетом Міністрів України карантину. Також нормативно не передбачено право роботодавця звільняти працівника в період карантину у зв'язку з відсутністю у роботодавця можливості надати працівникові роботу в цей період.

Єдиною існуючою правовою підставою, яку умовно може використовувати роботодавець для законного звільнення працівника з причин, пов'язаних з введенням карантину, передбачено п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України – скорочення чисельності або штату працівників. Але для цього роботодавець повинен дотримати цілий ряд формальностей: обґрунтувати невідворотність скорочення чисельності або штату працівників змінами в організації виробництва і праці; повідомити працівника про майбутнє звільнення не пізніше ніж 2 місяці; запропонувати перед звільненням іншу роботу; виплатити в день звільнення вихідну допомога в розмірі, не нижчому від середньої місячної заробітної плати працівника, і т.д. Очевидно, що до таких заходів роботодавець вдасться тільки в разі призупинення або припинення ведення бізнесу. Як паритетний варіант, працівникові може бути запропоновано звільнитися за власним бажанням з виплатою йому відступних, наприклад, у вигляді премії – не плутати з примусом працівника до підписання заяви про звільнення за власним бажанням, що є грубим порушенням трудового законодавства.

Але не можна виключати і того, що недобросовісний роботодавець може штучно створювати і підшукувати фактичні і правові підстави, які дозволяють звільнити працівників у період карантину з інших підстав, передбачених КЗпП України (основні встановлені в ст. ст. 40 і 41 КЗпП України). Найбільш очевидні випадки – це систематичне невиконання працівником трудових обов'язків без поважних причин (п. 4 ч. 1 ст. 40 КЗпП України) та прогул – відсутність на роботі більше 3-х годин протягом робочого дня без поважних причин (п. 4 ч. 1 ст. 40 КЗпП України).

Пам'ятаємо, що в період карантину трудовий договір з працівником продовжує діяти, і працівник зобов'язаний виконувати всі можливі до виконання трудові обов'язки. Отже, роботодавець, скориставшись ситуацією, може почати масово фіксувати випадки порушення працівниками трудової дисципліни (запізнення на роботу і т.д.) або фіксувати їх відсутність на роботі як прогул. Формально, наприклад, якщо мова йде про кафе, то в період карантину офіціанти зобов'язані перебувати в приміщенні кафе, обов'язково закритому для відвідувачів в робочий час, і проводити, наприклад, санітарні заходи. Відсутність на робочому місці допускається тільки з дозволу безпосереднього керівника. Скори-

ставшись невиходом офіціантів на роботу через оголошення карантину, роботодавець може спробувати звільнити їх за прогул.

Також слід врахувати, що працівники повинні письмово повідомити роботодавця (в особі безпосереднього керівника) про початок періоду простою. В іншому випадку простій може бути визнано таким, що відбувся з вини працівника і, як наслідок, не підлягати оплаті.

Тому якщо роботодавець не приймає будь-яких рішень щодо режиму роботи в період карантину, то рекомендуємо працівникам самостійно і письмово ініціювати постановку перед роботодавцем питання про видання наказу, в якому врегулювати: обов'язковість відвідування працівниками приміщень місця роботи; проведення за рахунок роботодавця додаткових санітарних заходів на робочих місцях; можливість дистанційної роботи; доставку працівників до місця роботи; оголошення періоду простою для всього трудового колективу або його частини і т.д.

Це дозволить мінімізувати більшу частину подальших можливих зловживань з боку роботодавця.

Таким чином, в період карантину трудовий договір між працівником і роботодавцем продовжує діяти, і звільнити працівника з ініціативи роботодавця можливо, але тільки на підставах, передбачених ст. ст. 40 і 41 КЗпП України (основні випадки). Також роботодавець при звільненні працівника зобов'язаний забезпечити цілий «пакет» гарантій, наданих працівникові чинним законодавством при звільненні, наприклад ст. ст. 147-149 КЗпП України.

Якщо все-таки звільнення в період карантину відбулося з ініціативи роботодавця, то необхідно проаналізувати фактичні та правові підстави звільнення. У разі якщо в діях працівника не було складу трудового правопорушення, то мова про його законне звільнення за вчинення дисциплінарного проступку йти не може. Головним фактором, який підлягає аналізу при дисциплінарних звільненнях, є встановлення вини в діях або бездіяльності працівника, а також наявності або відсутності поважних причин, які призвели до порушення працівником трудової дисципліни.

І тут виникає безліч питань, які не знайшли ще свого відображення в судовій практиці з трудових спорів:

1. Чи буде вважатися прогулом період самоізоляції працівника при подальшому непідтвердженні його захворювання на коронавірус COVID-19?

Припустимо, якщо працівник перебуває в зоні очевидного ризику захворювання коронавірусом COVID-19, визнаного органами охорони здоров'я (прибув з-за кордону, контактував з особами, хворими на коронавірус COVID-19 і т.д.), то в даному випадку причини відсутності на роботі є поважними і порушення трудової дисципліни не відбувалося. Обов'язково слід дотримуватися порядку самоізоляції (повідомити про самоізоляцію роботодавця, сімейного лікаря, тощо).

2. Чи буде вважатися прогулом невихід працівника на роботу з причини побоювання захворіти на коронавірус COVID-19 на робочому місці?

На мою думку, якщо невихід на роботу викликаний тільки особистими суб'єктивними побоюваннями (припущеннями), то це є порушенням трудової дисципліни з боку працівника. Якщо ж невихід на роботу обумовлений тим, що роботодавець не може забезпечити здорові і безпечні умови праці, як це передбачено, наприклад, ст. 6 Закону України «Про охорону праці» (видача захисних масок, дезінфекція приміщень і т.д.) або вимагає виконання роботи, забороненої під час карантину, то працівник має право не виходити на роботу. Цей період, в разі якщо він не визнаний періодом простою з боку роботодавця, повинен оплачуватися згідно ч. 3 ст. 113 КЗпП України в розмірі середньої місячної заробітної плати працівника.

3. Чи буде вважатися прогулом або порушенням трудової дисципліни запізнення працівника на роботу в зв'язку з веденням обмежень на пересування у громадським транспортом?

На мою думку, якщо пересування громадським транспортом відбувається не за спеціальними перепустками, то запізнення на роботу слід визнати порушенням трудової дисципліни – в даній ситуації працівник повинен раніше виходити з дому з урахуванням ситуації, яка фактично складається на дорогах.

Якщо ж пересування громадським транспортом відбувається за спеціальними перепустками, то вказане вище правило діє тільки щодо осіб, які отримали спеціальні перепустки. Для інших категорій працівників запізнення або невихід на роботу буде вважатися порушенням трудової дисципліни тільки якщо місце роботи знаходиться в межах пішої доступності від місця проживання працівника або якщо роботодавець відшкодовує працівникові витрати для прибуття на роботу на таксі.

4. Чи буде вважатися порушенням трудової дисципліни невиконання працівником, що працює вдома, поставлених завдань в разі відсутності належних організаційно-технічних умов для виконання роботи?

На мою думку, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року № 540-IX дійсно надав роботодавцю право в односторонньому порядку зобов'язувати працівника виконувати роботу на дому (дистанційно). Але при цьому обов'язки щодо належної організації умов праці працівника з роботодавця ніхто не знімав. Звідси випливає, що в даній ситуації неможливість виконання працівником роботи вдома не обумовлена його особистими діями, і він знаходиться в стані простою не з власної вини.

У будь-якому випадку остаточні відповіді на усі питання дасть судова практика, яка почне активно формуватися вже після закінчення періоду карантину.

Ключові слова: карантин, простій, форс-мажорні обставини, коронавірусна хвороба, звільнення, прогул.

Ключевые слова: карантин, простой, форс-мажорные обстоятельства, коронавирусная болезнь, увольнение, прогул.

Key words: quarantine, downtime, force majeure, coronavirus disease, dismissal, absence from work.

БОРИЧЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

МЕДИЧНА ДОПОМОГА ТРАНСГЕНДЕРНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ

З розвитком медицини питання зміни статі набувають все більшої актуальності. Проте правове регулювання даного процесу в Україні та більшості зарубіжних країн значно відстає від реальних потреб сучасності. Питання гендерної ідентичності входять у протиріччя з моральними, духовними, релігійними переконаннями багатьох людей, проте це не може бути підставою відмови у наданні відповідним особам медичної допомоги з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій їх організму, забезпечення оптимальної працездатності та соціальної активності людини.

Варто зазначити, що дискомфорт, пов'язаний із розбіжністю між статевою ідентичністю людини і статтю, встановленою щодо неї при народженні, не є рідкістю. Опитування, проведене у 2012 році Комісією з прав людини та рівності у Сполученому королівстві Великобританія, показало, що більше 1% від 10 000 респондентів ідентифікувало себе відмінною від вродженої статтю. Звичайно результати даного соціологічного дослідження не можна вважати визначальними та такими, що характеризують проблему гендерної ідентичності однаково у всіх країнах світу, тим не менше, в Україні аналогічні опитування не проводились, офіційна статистика відсутня, а тому спростувати відповідні цифри неможливо.

Цікаво, що тривалий проміжок часу в міжнародній і національній медичній класифікації транссексуальність визначалася як психічний розлад [1], що було своєрідною перешкодою на шляху до реалізації прав трансгендерними особами, у тому числі й щодо проведення зміни (корекції) гендерної належності, та ставало підґрунтям для визнання таких осіб недієздатними та виключення у зв'язку з цим можливості самостійно вливати на обсяг медичної допомоги, що буде надаватися. Як зазначив Комісар Ради Європи з прав людини: «з точки зору прав особи та охорони здоров'я, немає необхідності встановлювати діагноз психічного розладу для забезпечення доступу до лікування в умовах, коли потрібна медична допомога» [2]. Саме тому у 2018 році транссексуалізм виключили з переліку психіатричних захворювань, включивши його до захворювань, пов'язаних з розладами статевою ідентифікації [3].

Фактично, виходячи з європейських стандартів прав людини, право трансгендерних осіб на медичну допомогу є проявом права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. При цьому органи державної влади повинні утримуватися від втручання у відповідне

право, забезпечивши індивіду право на повсякденне життя без нагляду та контролю за його діяльністю з боку держави.

Європейський суд з прав людини, практика якого спрямована, у тому числі, на тлумачення положень Конвенції, встановив в якості позитивного зобов'язання для держав надання можливості хірургічного втручання для повної зміни статі та гендеру. Прецедентне право Європейського суду з прав людини чітко вимагає від держав не тільки надати можливість проведення операції щодо повної зміни статі, але й передбачити в системах страхування загальне «необхідне з медичної точки зору» лікування, частиною якого є хірургічна корекція тіла [2]. На відповідні рішення Суду з успіхом посилалися трансгендери в низці країн, наприклад, у Литві та Бельгії, щоб розширити сферу свого медичного страхування.

У розвиток практики ЄСПЛ 31 березня 2010 року Комітетом міністрів Ради Європи були прийняті рекомендації CM/Rec (2010) 5, в яких відображені заклики до держав-членів вжити «відповідних заходів, щоб гарантувати повне визнання зміни будь-якою особою гендеру в усіх сферах життя, в тому числі шляхом забезпечення можливості оперативним, прозорим і доступним шляхом змінювати ім'я і гендер в офіційних документах» [4].

Україна також закріпила правову можливість зміни статі на рівні закону. Так, ст. 51 Основ законодавства про охорону здоров'я від 11 листопада 1992 року передбачено, що на прохання пацієнта відповідно до визначених медико-біологічних і соціально-психологічних показань, йому може бути проведено шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я зміну (корекцію) його статевої належності.

З метою закріплення вимог до діагностичних, лікувальних, профілактичних та реабілітаційних методів надання медичної допомоги трансгендерним особам та послідовності її надання для максимального покращення якості життя пацієнтів 15 вересня 2016 року наказом Міністерства охорони здоров'я України № 972 було затверджено уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Гендерна дисфорія» [5].

Відповідно до даного нормативно-правового акту гендерною дисфорією є дискомфорт або дистрес, що пов'язані з розбіжністю між статевою ідентичністю індивіда і статтю, встановленою йому при народженні і пов'язаною з цим гендерною роллю і/або первинними та вторинними статевим ознаками.

Для подолання/максимального пом'якшення відповідного дискомфорту/ дистресу особам, яким встановлено діагноз «гендерна дисфорія», надається медична допомога, що спираються на різні терапевтичні програмно-цільові підходи і має на меті: зміни гендерного самовираження і ролі (що може включати епізодичне або постійне життя в іншій гендерній ролі, що збігається з гендерною ідентичністю людини); фемінізація або маскулінізація тіла шляхом гормональної терапії; зміна первинних та/або вторинних статевих ознак (наприклад, грудей, зовнішніх та/або внутрішніх геніталій) шляхом хірургічної корекції; дослі-

дження гендерної ідентичності, ролі і самовираження; робота з негативним впливом гендерної дисфорії і стигми на психічне здоров'я; полегшення внутрішньої трансфобії; збільшення соціальної підтримки та взаємодопомоги; поліпшення образу тіла або розвитку стресостійкості шляхом психотерапії (індивідуальної, для пар, сімейної або групової).

Не дивлячись на здавалось би максимально виважене та якісне нормативно-правове регулювання надання медичної допомоги трансгендерним особам варто зазначити, що практика реалізації в Україні відповідних положень законодавства є недосконалою. Перш за все, медико-біологічними показаннями для зміни (корекції) статевої належності є наявність у людини психічного і поведінкового розладу «транссексуалізм», при встановленні якого у більшості випадків трансгендерні люди стикаються з повним нерозумінням лікарів-психіатрів і тим самим не можуть отримати бажаний консультативний висновок, що є підставою для відмови у видачі медичного свідоцтва про зміну (корекцію) статевої належності.

Крім того, в Україні дуже мало лікарів-спеціалістів, які мають знання саме щодо питань практичного застосування уніфікованого клінічного протоколу «Гендерна дисфорія», у зв'язку з чим на практиці трансгендерні люди змушені звертатись за юридичною допомогою з питань обмеження їхніх прав в обранні лікувального закладу та лікаря, який може надати психіатричну допомогу та встановити правильний діагноз [6].

Враховуючи вищевикладене варто зазначити, що у сучасних умовах надання медичної допомоги трансгендерним особам здійснюється на неналежному рівні, що пов'язано, у першу чергу, зі значною стигматизацією людей, що звертаються до лікувально-профілактичних закладів з метою здійснення зміни (корекції) статевої належності, та як наслідок небажанням (відмовою) медичних працівників через свої внутрішні переконання надавати відповідну допомогу, на якість якої також впливає недостатня кваліфікація останніх.

Список використаної літератури:

1. Диагностическое и статистическое пособие по психическим расстройствам. URL: http://www.icd9data.com/2009/Volume1/290-319/300-316/302/302.85.htm
2. Commissioned and published by Thomas Hammarberg. Council of Europe Commissioner for Human Rights. 29.07.2009. URL: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id =1588227&Site=COE&direct=true
3. Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 травня 2018 року № 981. URL: https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-23052018--981-pro-zatverdzhennja-perekladu-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%e2%80%99ja-ta-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%e2%80%99ja-ditej-i-pidlitkiv

4. Рекомендація CM/Rec(2010) 5 Комітету міністрів Ради Європи державамчленам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності». *Медичне право*. 2014. № 1. С. 66-75.
5. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гендерній дисфорії: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 15 вересня 2016 року № 972. URL: https://dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2016_972_ykpmd_gendysfor.pdf
6. Бєлов О. Права людини: Зміни до статі. *Український юрист: журнал сучасного правника*. 2019. № 11. URL: http://jurist.ua/?article/1907

Ключові слова: медична допомога, трансгендерна особа, зміна (корекція) статевої належності, гендерна дисфорія.

Ключевые слова: медицинская помощь, трансгендерная личность, изменение (коррекция) половой принадлежности, гендерная дисфория.

Key words: medical aid, transgender individual, change (correction) of gender, gender identity disorder.

ГУДЗЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВИД СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» ТА «ВИД НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» В ТЕОРІЇ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Чітке та однозначне розкриття змісту правових категорій несе високу користь як для теорії, так і для правозастосовчої практики, адже слугує коректному й одностайному розумінню термінів, звідси – більш досконалій правотворчості, зведенню до мінімуму наявності норм, у яких здійснюється підміна понять, мають місце тавтології та інші недоліки юридичного тексту. Без якісних норм права стає неможливим процес ефективної реалізації права на соціальний захист в цілому та окремих його аспектів. Ці міркування стали поштовхом до обрання теми даного дослідження, адже на сьогодні понятійно-категоріальний апарат недержавного соціального забезпечення в Україні практично не досліджений через новизну даної сфери, але, на наше переконання, не повинен залишатися без уваги, адже зазначена форма соціального забезпечення, враховуючи досвід широкого кола зарубіжних країн та умови в нашій державі, буде тільки розвиватися та впевнено займе свою нішу в системі соціального захисту України в майбутньому.

Термін «вид» має велику кількість значень. У лінгвістичному розумінні «вид» (або «аспект») є граматичною категорією, за допомогою якої виражається те, як протікає певна дія, явище. Морфологія, у свою чергу,

наділяє даний термін словокласифікуючими властивостями. Що важливо в контексті нашого дослідження, до терміну «вид» близький є і «спосіб дії», «напрям», про що – пізніше. «Аспект» має англійське походження та з'явилося внаслідок запозичення, а згодом – перекладу слова «вид» – view, а тому нерідко вони вживаються сьогодні як синоніми [1, с. 68-87]. Видом також позначається певний підрозділ, в якому об'єднуються спільними ознаками предмети, явища, дії тощо [2].

У контексті права соціального забезпечення згаданий термін також може тлумачитись по-різному. На перший погляд, терміни «вид соціального забезпечення» та «вид недержавного соціального забезпечення» співвідносяться як ціле і частина, проте в дійсності таке припущення є абсолютно хибним.

Вид соціального забезпечення населення є одним із базових термінів у теорії даної галузі, дослідженню видів присвячені численні роботи науковців.

Традиційно під видом соціального забезпечення розуміють матеріальні чи нематеріальні блага, які надаються в рамках певної організаційно-правової форми соціального забезпечення населення, з метою профілактики настання соціальних ризиків, подолання їх несприятливих наслідків або мінімізації їх негативного впливу. Деякими вченими вид соціального забезпечення визначається в якості об'єкту соціально-забезпечуваних відносин [3, с. 50].

Перелік видів соціального забезпечення в Україні дотепер залишається питанням дискусійним, адже на його формулювання напряму впливає суб'єктивне тлумачення змісту окремого виду автором: рівня узагальнення та конкретизації понять і дефініцій, розуміння правових норм тощо [4, с. 13].

Наприклад, І.М. Сирота до видів соціального забезпечення відносить соціальні виплати, послуги, пільги [5, с. 30]. Таку позицію поділяє С.М. Синчук, щоправда, вченою розширюється категорія «соціальні виплати» із диференціацією їх на пенсії та соціальні допомоги [6, с. 55].

І.С. Ярошенко до видів соціального забезпечення відносить лише пенсії, допомоги тафукоенлдчыф послуги [7, с. 10].

Достатньо оригінально у своїй роботі Б.І. Сташків зазначає про те, що поняття «право соціального забезпечення» зазвичай вживається в конституційному праві, а у соціальному забезпеченні більш прийнятним було б вживати поняття «право на конкретний вид соціального забезпечення» [8, с. 24]. Звідси, вчений визначає низку прав: на пенсійне забезпечення, натуральну допомогу і надання послуг, на пільги, компенсаційні виплати та на забезпечення грошовими допомогами. Їх, відповідно, науковець називає видами соціального забезпечення.

Г.О. Яковлєва взагалі вкладає інший зміст у поняття «вид соціального забезпечення населення», називаючи серед них, приміром, соціальну підтримку (піклування), до видів якої вчена, у свою чергу, включає: допомогу малозабезпеченим сім'ям на виховання дітей, підтримку непрацездатних громадян, соціальне обслуговування деяких категорій громадян, соціальну підтримку біженців тощо. Незалежно від виду соціальної підтримки вона, на думку вченої, може надаватись у виді:

матеріальної допомоги, пільг, певних послуг [9, с. 198-199]. Такій позиції, на нашу думку, не вистачає аргументації, адже має місце підміна понять, так як пільги, соціальні послуги та інше традиційно в теорії права соціального забезпечення і виступають видами соціального забезпечення населення, а не видами підтримки, яка, на думку дослідниці, власне, і є одним із видів соціального забезпечення в Україні.

Н.Б. Болотіною пропонується найбільш розширений перелік видів соціального забезпечення: грошові виплати, соціальне обслуговування, натуральна допомога, пільги, житлово-комунальні субсидії, медична допомога, лікарські засоби, технічні засоби для реабілітації та пересування, інші вироби медичного призначення [9]. Таку позицію поділяємо і ми.

У свою чергу, під поняттям «вид недержавного соціального забезпечення» ми пропонуємо розуміти напрямок, окремий аспект його здійснення, в рамках якого особа, яка зіштовхнулася із тим чи іншим соціальним ризиком та потребує підтримки ззовні, може забезпечуватися грошовими виплатами (наприклад, у вигляді пенсій із недержавних пенсійних фондів), соціальними послугами (за допомогою волонтерської діяльності), натуральною допомогою (через благодійну діяльність) тощо, що, як було доведено, охоплюється поняттям «вид соціального забезпечення населення».

Частіше за все недержавне соціальне забезпечення в спеціальній фаховій літературі ототожнюється із недержавним пенсійним (В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, Г.С. Гончарова, В.В. Юровська, О.О. Конопельцева [11]; С.В. Вишновецька, І.В. Новосельська [12]. В дійсності коло його видів – ширше.

Наприклад, Б.І. Сташків, акцентуючи увагу на тому, що саме недержавне пенсійне забезпечення становить основу недержавного (приватного) соціального забезпечення, вказує на ще один його вид – благодійництво, різновидом якого є гуманітарна допомога [8, с. 103].

В цілому, підтримуючи таку позицію, вважаємо, що в сучасних умовах в Україні недержавне соціальне забезпечення розвивається у двох проявах (видах): 1) недержавне пенсійне забезпечення (відкрите, професійне корпоративне); 2) благодійна діяльність. Напрямки благодійної діяльності не зводяться лише до гуманітарної допомоги (як зазначалося вище Б.І. Сташківим), їх коло досить широке та сьогодні включає: меценатство, волонтерство, гуманітарну допомогу, донорство (і трансплантаційну діяльність), миротворчу діяльність, місіонерство та багато інших. Проте, не можна не зазначити і про дискусію, яка сьогодні ведеться у наукових колах щодо форм та видів благодійної діяльності. На нашу думку, все ж, благодійність найбільш доречно визначати з точки зору цілей, які формують основу існування такого феномену, не обмежуючись формами, видами, способами, методами здійснення. Але для внесення чіткості у законодавство, пропонуємо визначати перераховані її напрямки як форми із подальшим закріпленням у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI окремої статті із переліком форм.

Список використаної літератури:

1. Павленко Л.П. Історична граматика української мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 208 с.
2. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: http://sum.in.ua/s/vid
3. Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. / С.М. Синчук, В.Я. Бурак; за ред. С.М. Синчук. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 318 с.
4. Казанчан А.А. Види соціального забезпечення громадян в Україні: проблемні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*. 2010. № 3. С. 11-20.
5. Право соціального забезпечення України: [навч. посібник] / [за ред. П.Д. Пилипенко]. К.: Істина, 2007. 434 с.
6. Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. / С.М. Синчук, В.Я. Бурак; за ред. С.М. Синчук. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 384 с.
7. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення: навч. посіб. К: КНЕУ, 2005. 232 с.
8. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 405 с.
9. Яковлєва Г.О. Соціальна підтримка як вид соціального забезпечення в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2016. № 6/1. С. 197-202.
10. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: [навч. посіб.] 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 663 с.
11. Жернаков В.В. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С.М. Прилипко, Г.С. Гончарова, В.В. Юровська, О.О. Конопельцева; за заг. ред. В.В. Жернакова. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 126 с.
12. Вишновецька С.В., Новосельська І.В. Право соціального забезпечення України: навч.-метод. посіб. для студ. юрид. спец. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 320 с.

Ключові слова: недержавне соціальне забезпечення, вид соціального забезпечення населення, вид недержавного соціального забезпечення, грошові виплати, соціальні послуги, благодійна діяльність.

Ключевые слова: негосударственное социальное обеспечение, вид социального обеспечения населения, вид негосударственного социального обеспечения, денежные выплаты, социальные услуги, благотворительная деятельность.

Key words: non-state social security, type of social security of population, type of non-state social security, cash payments, social services, charitable activity.

АНДРОНОВА ВІКТОРІЯ АРТУРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ФРІЛАНСЕРІВ

Термін «фріланс» походить від англійського слова freelance, що в перекладі означає «вільний спис». Вважається, що вперше цей термін був використаний у романі В. Скотта «Айвенго» для позначення середньовічних воїнів-найманців. У сучасному розумінні даний термін використовують для характеристики однієї з форм занятості найманих працівників, коли працівник не прив'язаний до конкретного місця роботи та виконує роботу, переважно, віддалено. Дана форма взаємодії між роботодавцями та працівниками набуває все більшої популярності, особливо серед представників ІТ-професій.

Як справедливо відзначається в науковій літературі, в умовах нової інформаційної економіки змінюється організація праці та трудових відносин, відбувається перехід від ієрархічних структур до сітьових структур, розширюється горизонтальна кооперація, що веде до посилення виробничої автономії [1, с. 58].

Організація праці фрілансерів істотно відрізняється від організації праці у традиційних формах зайнятості найманих працівників. Для неї втрачають сенс такі поняття як робочий час, норма робочого часу, час відпочинку та ін. Важливим є лише трудове завдання, термін його виконання та результат роботи, а також розмір оплати.

В наукових джерелах наводять наступне визначення: фріланс – це вид людської діяльності, представлений у формі самозайнятості, яка виражається у наданні послуг, переважно віддалено, на засадах короткотермінового договору на певний перелік робіт між замовником та виконавцем, поза штатом організації. А, фріласери, відповідно, – це люди, котрі надають ці послуги [2, с. 23].

Вказане споріднює відносини фрілансу скоріше з цивільно-правовими відносинами підряду ніж з трудовими відносинами. Утім невже трудові відносини обов'язково повинні передбачати щоденне ходіння на роботу? Світова пандемія коронавірусу до певної міри стерла кордони між традиційною роботою та фрілансингом, оскільки змусила переводити на дистанційну форму виконання трудових обов'язків широке коло працівників, які ніколи не вважали себе фрілансерами. Як справедливо відзначила І.В. Лагутіна, дистанційна робота втрачає характерні ознаки трудових правовідносин: працівник не перебуває під безпосереднім контролем роботодавця, тому й питання трудової дисципліни, охорони праці (можливість роботодавця її забезпечити) і взаємної відповідальності сторін виявляються під питанням [3, с. 163].

У зв'язку з цим необхідно визначити основні ознаки фрілансингу, які принципово відрізняють його від традиційних форм зайнятості. Таких ознак, як вбачається, всього кілька:

1) відсутність для фрілансера таких понять як основне місце роботи та робота за сумісництвом. Фрілансер протягом певного періоду часу може як співпрацювати одразу з кількома роботодавцями або лише з одним, так і взагалі тимчасово знаходитись без роботи;

2) фрілансер, як правило, не зобов'язаний підкорятися правилам внутрішнього розпорядку роботодавця та сам визначає для себе норму робочого часу та часу відпочинку;

3) оплата праці фрілансера не є нормованою та напряму залежить від обсягу виконаної роботи.

При цьому віддалена робота для фрілансера звичайна, однак далеко не обов'язкова ознака. Фрілансер цілком здатен працювати в офісі роботодавця, якщо цього вимагає специфіка роботи, яку він виконує, або йому просто так зручніше. Інша справа, що він не зобов'язаний знаходитись протягом усього робочого часу на робочому місці.

У випадку відсутності письмового договору між роботодавцем та фрілансером досить важко визначити юридичну природу таких відносин. Про цивільно-правові відносини підряду чи інші цивільно-правові, чи господарсько-правові договірні відносини можна говорити у випадках, коли фрілансер є самостійним організаційно відокремленим суб'єктом господарювання (фізична особа-підприємець, представник вільної професії, наприклад, адвокат, нотаріус, приватний виконавець тощо) та саме у цьому правовому статусі виконує на договірній основі певну роботу чи надає послугу. Якщо роботу виконує звичайна фізична особа то про підряд можна вести мову лише у випадку разовості такої роботи. Якщо ж наявна систематичність виконання роботи за певною спеціальністю та відсутність організаційно-правової відокремленості як самостійного суб'єкта господарювання, то саме наявність цих ознак відрізняють фріланс як організаційну форму трудових відносин від підряду та інших цивільно-правових чи господарсько-правових договірних відносин.

Водночас у зв'язку з тим, що на сьогоднішній день фріланс не передбачений чинним трудовим законодавством України, фрілансери фактично знаходяться у правовому вакуумі, змушені або реєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності, або працювати нелегально.

У зв'язку з цим можна зробити висновок про наявність нагальної необхідності закріпити у трудовому законодавстві таку форму трудових відносин як фрілансинг та визначити порядок оформлення таких відносин.

Список використаної літератури:

1. Вечеров В.Т., Уфімцева О.Ю. Фріланс як нова форма трудових відносин в інформаційній економіці. *Економічний простір.* 2017. № 117. С. 56-65.

2. Лєскова Л.Ф. Фріланс та його перспективи на українському ринку праці. *Topical Issues of Science and Education.* 2017. Vol. 3. С. 22-25.
3. Лагутіна І.В. Особисті немайнові трудові права дистанційних працівників. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 2. С. 162-165.

Ключові слова: фріланс, трудові відносини, договір, праця, самозайнятість, дистанційна робота.
Ключевые слова: фриланс, трудовые отношения, договор, труд, самозанятость, дистанционная работа.
Key words: freelance, labor relations, contract, work, self-employment, telecommuting.

ПОЖАРОВА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ТРУДОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ОСТАННІ ЗМІНИ

Право на працю, є одним з невід'ємних прав людини, яке задекларовано в Конституції України. Сьогодні існує низка проблем стосовно реалізації цього права та трудової зайнятості населення, тому аналіз нововведень у трудове законодавство України набуває особливої актуальності.

2 квітня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» [1], яким до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) було внесено зміни, а саме: закріплено визначення дистанційної (надомної) праці, гнучкого режиму робочого часу, змінено визначення трудового договору та інш.

По-перше, статтю 21 КЗпП України було викладено у новій редакції. Законодавець прибрав зобов'язання працівника виконувати з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові свою роботу.

По-друге, до частини першої статті 24 КЗпП України було додано пункт 6-1, яким закріплено, що тільки у письмовій формі укладається трудовий договір про дистанційну (надомну) роботу. Статтею 24 КЗпП України встановлено випадки укладання трудового договору, коли додержання письмової форми є обов'язковим [2].

Визначення щодо дистанційної (надомної) роботи було закріплено у статті 60 КЗпП України. Норми про надомну працю та домашню працю у КЗпП України були майже відсутні до цього часу. Лише частиною восьмою статті 179 КЗпП України передбачалось, що за бажанням жінки або осіб, які фактично доглядають за дитиною (батько дитини, баба, дід чи інши родичи) у період перебування їх у відпустці для догляду за дитиною, вони можуть працювати вдома.

Слід зазначити, що працівники самостійно, тобто на свій розсуд розподіляють робочий час при дистанційній (надомній) роботі. Правила внутрішнього трудового розпорядку на них також не поширюються, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. Однак, загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, які передбачені у статті 50 «Норма тривалості робочого часу» і статті 51 «Скорочена тривалість робочого часу» КЗпП України.

Обсяг трудових прав працівників не тягне за собою будь-яких обмежень при виконання надомної роботи. Дистанційна (надомна) робота передбачає оплату праці в повному обсязі та в строки, визначені діючим трудовим договором, якщо роботодавець та працівник не домовились про інше письмово.

Міжнародні стандарти надомної праці містяться у Конвенції Міжнародної організації праці (далі – МОП) № 177 про надомну працю 1996 року та Рекомендаціях МОП № 184 щодо надомної праці [3]. Саме стаття 1 Конвенції МОП № 177 закріплює основні ознаки надомної праці. Стаття 4 Конвенції вказує, що національна політика в галузі надомної праці повинна сприяти рівності у ставленні між надомниками та іншими найманими працівниками. Цією статтею передбачено, що рівність у ставленні повинна заохочуватися стосовно права надомників на створення організацій; захисту, як в галузі безпеки та гігієни праці, так і від дискримінації в галузі праці, занять; шляхом встановлених систем соціального забезпечення; оплати праці; доступу до професійної підготовки та інш [4].

Чинне трудове законодавство у частині регулювання надомної праці потребує доопрацювання з метою приведення його у відповідність до міжнародних трудових стандартів у цій сфері.

По-третє, стаття 60 КЗпП України зараз має назву «Гнучкий режим робочого часу», раніше вона мала назву «Поділ робочого дня на частини». У новій редакції цієї статті їдеться про умови та порядок встановлювання гнучкого режиму робочого часу на підприємствах, в установах та організаціях. Також закріплено визначення гнучкого режиму робочого часу та надані роз'яснення, що може передбачати гнучкий режим робочого часу. Головне, що застосування гнучкого режиму робочого часу не тягне за собою змін в нормуванні, оплаті праці та не впливає на обсяг трудових прав працівників. Також, закріплено випадки, де не застосовується даний режим робочого часу. Л. Гурба, Ю. Сорока, експерти регіональних офісів Програми «U-LEAD з Європою», розглянувши нормативно-правові акти, що врегульовують трудові правовідносини, звернули увагу на особливі умови встановлення гнучкого режиму робочого часу [5].

Наприкінці, необхідно звернути увагу на те, що КЗпП України було доповнено главою XIX «Прикінцеві положення», яка закріплює норми, відповідно до яких строки, визначені статтею 233 КЗпП України продовжуються на строк дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Таким чином, нововведення Кодексу законів про працю України передбачають вдосконалення правових відносин у трудовій сфері, які зазнали змін у зв'язку із поширення короновірусу COVID-19 та направлені на підтримку працівників, роботодавців в таких складних життєвих обставинах.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. *Офіційний вісник України* від 17.04.2020. 2020 р. № 30. Стор. 5. Стаття 1059.
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Рекомендація МОП № 184 щодо надомної праці 1996 року. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці.* 1965-1999. Т. II. Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. С. 1481-1486.
4. Конвенція МОП № 177 про надомну працю 1996 року. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці*. 1965-1999. Т. II. Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. С. 1477-1480.
5. Трудові права працівників органів місцевого самоврядування під час карантину. URL : https://decentralization.gov.ua/news/12364.

Ключові слова: трудове законодавство, надомна праця, гнучкий режим робочого часу, норми трудового права оплата праці, трудові права працівників, трудовий договір, роботодавець.

Ключевые слова: трудовое законодательство, надомная работа, гибкий режим рабочего времени, нормы трудового права, оплата труда, трудовые права работников, трудовой договор, работадатель.

Key words: labour legislation, home work, flexible working hours, labour law norms, remuneration, labour rights of employees, employment contract, employer.

НАНЬЄВА МАРІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ВСТАНОВЛЕННЯ ВИМОГ ДО ПРАЦІВНИКІВ ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Необхідність прийняття нової кодифікації трудового законодавства вже тривалий час обговорюється як на законодавчому рівні, так і безпосередньо роботодавцями. У листопаді 2019 року Верховною Радою України були зареєстровані законопроекти Трудового кодексу України № 2410 та № 2410-1 (далі – проект ТК), тотожні, виключаючи незначні

технічні виправлення. Однією із новел проектів ТК України є окрема стаття, яка встановлює вимоги до працівників (ст. 26).

Відповідно до частини першої зазначеної статті вимоги до працівників встановлюються законодавством із дотриманням вимог щодо недопущення дискримінації у сфері праці. Ці вимоги можуть стосуватися наявності у працівника відповідної освіти, професійної підготовки, досвіду трудової діяльності, віку, тощо. Роботодавці можуть встановлювати вимоги, що не суперечать законодавству та безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю працівника.

Аналіз змісту частини першої ст. 26 проекту ТК України свідчить про те, що слід виокремлювати вимоги до працівників, які встановлюються законодавством, у тому числі ті, що можуть встановлюватися тільки законом, і вимоги, що можуть встановлюватися роботодавцем.

Частиною другою зазначеної статті передбачено, що обов'язковість наявності громадянства України та знання державної мови як умова виконання роботи за певними посадами може встановлюватися лише законом.

Формулювання норми, закріпленої в зазначеній частині, є більш вдалим, порівняно з нормою, закріпленою в частині другій ст. 22 КЗпП України, яка не узгоджується з чинним законодавством: у частині другій передбачені тільки вимоги до віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника, а чинним законодавством, як відзначалося вище, встановлені й інші вимоги. У зв'язку з цим з метою усунення даної суперечності доцільно було доповнити частину другу ст. 22 КЗпП України після слів «стану здоров'я працівника» словами «інші вимоги».

Як видається, зміст частини першої ст. 26 проекту ТК України також потребує вдосконалення. У зазначеній частині не закріплюється вичерпний перелік вимог до працівників, на відміну від частини другої ст. 22 КЗпП України, що є перевагою законопроекту, проте у передбаченому переліку містяться лише окремі вимоги, не враховуються інші важливі вимоги до працівників, встановлені законодавством, які роботодавець має враховувати при укладенні трудового договору. На нашу думку, частину першу ст. 26 проекту ТК України слід доповнити після слів «досвіду трудової діяльності» словами «інших ділових якостей працівника», а після слова «віку» – словами «стану здоров'я, моральних якостей працівника».

Водночас слід дати загальну правову оцінку нормі про можливість роботодавця встановлювати вимоги до працівників. Одне питання виникає щодо невизначеності у частині першій ст. 26 проекту ТК України положення про вимоги, які «безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю працівника». На нашу думку, таке формулювання є досить широким і може стати підставою для зловживань з боку роботодавця. Друге питання: якщо вимоги до працівників відповідно до частини першої ст. 26 проекту ТК України встановлюються законодавством, і як випливає зі змісту зазначеної статті вони вже пов'язані з професійною діяльністю працівника, то чи правомірними будуть вимоги, які також стосуються професійної діяльності працівника, встановлені роботодавцем? Чи не буде це погіршенням становища працівника порівняно з чинним законодавством, а, отже, порушенням одного з основних прин-

ципів правового регулювання трудових відносин – принципу «in favorem»?

Враховуючи вище викладене, доцільно було б норму про можливість встановлення роботодавцем вимог, що не суперечать законодавству та безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю працівника, із частини першої ст. 26 проекту ТК України виключити.

Відповідно до частини третьої ст. 26 проекту ТК України вимоги до працівників, що встановлюються кваліфікаційними характеристиками, є рекомендаційними, якщо законодавством не визначена їх обов'язковість.

Потрібно відзначити, що у даній частині йдеться тільки про вимоги до працівників, що встановлюються кваліфікаційними характеристиками, і не враховується, по-перше, що йдеться про вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, а по-друге, що останні встановлюються не тільки кваліфікаційними характеристиками, а ще й професійними стандартами. Останні розробляються та затверджуються відповідно до Порядку розробки та затвердження професійних стандартів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 373 [1].

Згідно з частиною восьмою ст. 96 КЗпП України віднесення виконуваних робіт до певних тарифних розрядів і присвоєння кваліфікаційних розрядів робітникам провадиться власником або органом, уповноваженим власником, згідно з професійними стандартами (кваліфікаційними характеристиками) за погодженням із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником).

Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик затверджений наказом Міністерства соціальної політики від 31 травня 2017 року № 518 [2]. Цей Порядок визначає процедуру розроблення, погодження, затвердження довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників та внесення змін до нього. Відповідно до п. 2 Загальних положень Порядку довідник є систематизованим за видами економічної діяльності збірником описів професійних назв робіт (посад, професій), які об'єднано у випуски та їх розділи.

Довідником визначається перелік основних робіт, властивих тій або іншій професійній назві роботи (посаді, професії), відповідно до їхніх назв, та забезпечується єдність у визначенні кваліфікаційних вимог до них.

Відповідно до п. 1 розділу ІІІ «Структура та зміст кваліфікаційних характеристик» Довідник містить кваліфікаційні характеристики професій (посад), які складаються з таких розділів: «Завдання та обов'язки»; «Повинен знати»; «Кваліфікаційні вимоги». У кваліфікаційних характеристиках посад державних службовців і працівників силових структур розділ «Завдання та обов'язки» викладається в редакції «Завдання, обов'язки та повноваження» і доповнюється розділом «Має право». За необхідності кваліфікаційні характеристики можуть бути розширені розділами «Спеціалізація» та «Приклади робіт».

Викликає заперечення зазначення у частині третій ст. 26 проекту ТК України про рекомендаційний характер кваліфікаційних характерис-

тик, що не узгоджується зі змістом частини восьмої ст. 96 КЗпП України. У зв'язку з цим видається доцільним частину третю ст. 26 проекту ТК України викласти в наступній редакції: «Вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, їх завдання, обов'язки та спеціалізація визначаються професійними стандартами та кваліфікаційними характеристиками професій працівників».

Як відзначає Н.М. Лукашева, Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, що віднесений до нормативно-технічних актів, які, на відміну від актів законодавства (нормативно-правових актів), у Міністерстві юстиції не реєструються і офіційно не оприлюднюються. Між тим, у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників формулюються положення, що безпосередньо визначають зміст прав та обов'язків сторін трудових правовідносин [3, с. 353]. На думку вченої, доцільно також було б встановити, що окремі випуски Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України та офіційній публікації.

Що стосується частини четвертої ст. 26 проекту, то на нашу думку, частину четверту із ст. 26 проекту ТК України слід вилучити, оскільки вимоги до працівників і допуск до роботи є різними правовими категоріями [4].

Згідно з частиною п'ятою проекту ТК України стосовно окремих категорій працівників законом може передбачатися складення присяги.

Чинним законодавством передбачено складення присяги, зокрема, такими Законами України: «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 57), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (ст. 11), та в інших.

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можемо зробити висновок, що зміст ст. 26 проекту ТК України про встановлення вимог до працівників потребує подальшого вдосконалення.

Список використаної літератури:

1. Порядок розробки та затвердження професійних стандартів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 373. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-п/paran11#n11&p.
2. Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик: затв. наказом Міністерства соціальної політики України 31.05.2017 р. № 518. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0784-17.
3. Лукашева Н.М. Правове забезпечення вимог до працівників та їх юридичне значення. *Актуальні проблеми держави і права.* 2005. № 25. С. 351-355.
4. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019 р., включено до порядку денного 485-IX від 04.02.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: вимоги, працівник, роботодавець, кодифікація трудового законодавства, проект трудового кодексу.
Ключевые слова: требования, работник, работодатель, кодификация трудового законодательства, проект трудового кодекса.
Key words: requirements, employee, employer, codification of labour law, draft labour code.

ТРЮХАН ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ ІНВАЛІДНОСТІ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Основний Закон проголошує: всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21) [1]. Важливою також є норма Конституції України, яка закріплює, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24).

У сучасних умовах інвалідність є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство. На жаль, за останні роки в нашій країні прослідковується тенденція щодо значного збільшення кількості осіб з інвалідністю. В Україні налічується понад 2,7 млн осіб зі статусом інвалідності, що становить 5,2% від усього населення. За даними ЮНЕСКО, у 1977 році на земній кулі нараховувалось 450 млн осіб з інвалідністю, до 1983 року ця цифра збільшилась до 514 млн, а кількість осіб з інвалідністю у світі на сьогоднішній день досягла 1 мільярда, тобто 15% населення.

Реалії сьогодення дозволяють констатувати той факт, що особи з інвалідністю належать до найбільш незахищених верств населення, які позбавлені деяких базових життєвих благ; також досить часто залишаються поза увагою проблеми зайнятості та працевлаштування, що потребують достатньої уваги з боку держави.

Поняття «інвалідність» пов'язується з поняттям «непрацездатність». На думку вченого В. Андреєва, інвалідність – це засвідчений медичним органом стан, при якому особа внаслідок хронічного захворювання або анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, змушена припинити професійну діяльність на тривалий термін або може працювати при значній зміні звичайних умов праці [2].

Варто зробити акцент на тому факті, що інвалідність як категорія непрацездатності має законодавче визначення. Так, у ст. 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року зазначено, що інвалідність це – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із навколишнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [3].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідності в Україні» від 21 березня 1991 року № 875 – XII

передбачено, що дискримінація за ознакою інвалідності забороняється законом. Зазначається також, що термін «дискримінація за ознакою інвалідності» вживається у значенні, наведеному в Конвенції про права осіб з інвалідністю та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4]. Окрім цього, ст. 3 зазначеного закону передбачає, що інвалідність як міра втрати здоров'я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Звернемо увагу, що обов'язок визначення стану працездатності взагалі та ступеня втрати професійної працездатності покладено на МСЕК, що регулюється постановою Кабінету Міністрів України № 1317 «Питання медико-соціальної експертизи» від 03 грудня 2009 року. За результатами огляду МСЕК видає особі, яку визнано особою з інвалідністю, довідку встановленого зразка із зазначенням групи інвалідності та індивідуальну програму реабілітації. Відповідно до п.6 постанови Кабінету Міністрів України № 1317 висновки комісії, реабілітаційні заходи, визначені в індивідуальній програмі реабілітації особи з інвалідністю, обов'язкові для виконання підприємствами, де працює дана особа [5]. Зазначені документи підтверджують інвалідність при працевлаштуванні і надають працівнику з інвалідністю та його роботодавцеві певні пільги, права та обов'язки, передбачені чинним законодавством, тому особа з інвалідністю повинна обов'язково надати їх при оформленні на роботу.

Рішення МСЕК обов'язкове для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, реабілітаційними закладами незалежно від відомчої підпорядкованості, типу та форми власності.

Міські, міжрайонні, районні МСЕК виконують наступні функції: – визначають ступінь обмеження життєдіяльності людини, зокрема стан працездатності та ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках), групу інвалідності, її причину тощо; – надають рекомендації людям з інвалідністю працездатного віку щодо можливих умов праці та розробляють заходи медико-соціальної реабілітації, які відображають у програмі індивідуальної реабілітації; – встановлюють потребу людей з інвалідністю в соціальній допомозі, що була б спрямована на полегшення наслідків погіршення здоров'я тощо.

Законодавство визначає три групи інвалідності. Так, групи інвалідності встановлюють відповідно до Інструкції про встановлення груп інвалідності, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 року № 561 (п. 2.2). Особі, що визнана особою з інвалідністю, залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження її життєдіяльності, встановлюється I, II чи III група інвалідності (від чого залежить і розмір соціальної виплати). Підкреслимо, що I група інвалідності поділяється на підгрупи А і Б залежно від ступеня втрати здоров'я особи з інвалідністю та обсягу потреби в постійному сторонньому догляді, допомозі або нагляді [6].

Зазначимо, що найчастішими відмовами МСЕК для призначення групи інвалідності є такі: недообстеження, недостатність обґрунтування хвороби; відсутність деяких (уточнюючих) лікарських записів, у зв'язку з чим неможливо визначити ступінь інвалідності; недостатність діагнозів чи симптомів тощо.

Слід констатувати той факт, що у СРСР існувала відсоткова система визначення ступеня втрати працездатності, але вона себе не виправдала, оскільки такий відсоток встановлювався залежно від професійних можливостей громадян. До 1932 року використовували 5-6 – групову класифікацію інвалідності, а в 1932 році було введено 3-групову класифікацію. У подальшому практика медико-трудових експертиз виявила деякі недоліки Інструкції 1932 року стосовно груп інвалідності, і в 1956 році до неї були внесені зміни, спрямовані на уточнення критеріїв визначення групи інвалідності та наведення конкретних прикладів. У радянські часи основною підставою інвалідності було стале порушення працездатності. Для її встановлення достатньо було самої констатації факту розладу функцій організму.

Варто зазначити, що в деяких зарубіжних країнах встановлюється тільки відсоток втрати працездатності. До речі, нещодавно в ЗМІ з'явилась інформація, що в Україні уряд має намір відмовитись від існуючої ще з часів СРСР системи градації інвалідності – замість цього планують перейти до діючого в Євросоюзі Міжнародного класифікатора функціональності (МКФ). Звертаємо увагу, що МКФ схвалена 191 членом ВООЗ 22 травня 2001 року під час 54-ї Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я. За своєю суттю МКФ є класифікатором, який допомагає лікарям, педагогам, реабілітологам та психологам розвивати системи реабілітації, раннього втручання та інклюзії. А державі – ефективно планувати соціальний захист та компенсації. МКФ враховує функції та зміни структури організму людини, проблеми у її діяльності та взаємодії з навколишнім середовищем. Приблизно загальну шкалу можна описати так: проблеми відсутні або незначні: 0-4%; проблеми легкі: 5-24%; помірні, середні, значні: 25-49%; важкі, значні, інтенсивні: 50-95%.

Планується, що соціальна політика щодо людей з інвалідністю та виплати для них будуватимуться не на групах, як раніше, а на розрахунку відсотка втрати працездатності. Саме такий метод рекомендований Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Зазначається, що дані нововведення в комплексі з переглядом норм щодо працевлаштування українців з частковою втратою працездатності сприятимуть збільшенню частки людей з інвалідністю на ринку праці.

Слід зазначити, що причинами інвалідності є наступні: – загальне захворювання; – інвалідність з дитинства; – нещасний випадок на виробництві (трудове каліцтво чи інше ушкодження здоров'я); – професійне захворювання; – поранення, контузії, каліцтва; – захворювання (п. 26) [5].

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що проблема інвалідності була й залишається розгалуженою. За сучасних умов змінилося не лише ставлення суспільства до осіб з інвалідністю, а й політика держави стосовно проблеми інвалідності. Вчені, які працюють

над цією проблемою, зокрема Соболь Є.Ю., у своїх дослідженнях акцентують увагу, що законодавство України не містить визначення поняття «дискримінація за ознакою інвалідності», а також розгорнутої дефініції інвалідності, що ускладнює як вирішення питання про суб'єктний склад адміністративних відносин щодо захисту прав та свобод осіб з інвалідністю, так і про притягнення винних суб'єктів до відповідальності за порушення прав і свобод осіб з інвалідністю. Вчений пропонує внести зміни до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 14 жовтня 2014 року, зокрема закріпити дефініцію «дискримінація за ознакою інвалідності» відповідно до визначення, наведеного в Конвенції про права інвалідів [7]. Зазначена наукова позиція, на нашу думку, заслуговує на підтримку.

Вважаємо, що кожна людина з будь-якою групою інвалідності, має право на працю, а встановлення інвалідності не може бути підставою для звільнення. Безперечно, встановлена працівникові група інвалідності свідчить про обмеження чи втрату ним працездатності, але не кожне обмеження чи втрата працездатності можуть призводити до невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі. Адже існує багато посад, які можуть обіймати, чи видів робіт, що можуть успішно виконувати працівники, яким встановлено групу інвалідності. Крім того, такі працівники можуть виконувати попередні роботи в спеціальних умовах.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п`ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 року // *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
2. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. М., 1987. 352 с.
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV // *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 2. Ст. 36.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII // *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.
5. Питання медико-соціальної експертизи: постанова Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 року № 1317 // *Офіційний вісник України.* 2009. № 95. Ст. 3265.
6. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності, затверджене наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 року № 561 // Офіційний вісний України. 2011. № 91. Ст. 3319.
7. Соболь Є.Ю. Оглядовий аналіз окремих положень антидискримінаційного законодавства в зарубіжних країнах у контексті порушення прав осіб з інвалідністю. URL: https://file:///C:/Users/1/Downloads/apvu_2017.

Ключові слова: інвалідність, особа з інвалідністю, дискримінація.
Ключевые слова: инвалидность, лицо с инвалидностью, дискриминация.
Key words: disability, person with disability, discrimination.

ПЕТРЕНКО ДІАНА ВОЛОДИМИРІВНА

Київський національний університет будівництва і архітектури,
старший викладач кафедри охорони праці і навколишнього середовища

КОДЕКС КОРПОРАТИВНОЇ ЕТИКИ ЯК РЕГУЛЯТОР СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ

Останнім часом в Україні набуває поширення створення підприємствами кодексів корпоративної або ділової етики. Будучи розповсюдженою в економічно розвинутих країнах, ця практика в умовах України стає особливо корисною для великих комерційних підприємств зі складною організаційною структурою та значною кількістю працівників. Кодекси корпоративної етики сприяють формуванню позитивного ставлення до організації в суспільстві, розвитку корпоративної культури серед співробітників та полегшенню процесу управління. Вони безпосередньо впливають на процеси суспільної організації праці, стають важливим елементом управлінського механізму і, у цій частині, пов'язані з трудовими відносинами.

Норми корпоративної етики ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, зрозумілих і важливих для кожної людини: добро, справедливість, патріотизм, доброчесність. Тому корпоративна етика є головним елементом, який об'єднує співробітників однієї організації в єдиний колектив, що надає можливість власнику та уповноваженому ним органу управляти працівниками без застосування жорстких заходів. Колектив, об'єднаний загальними орієнтирами, є запорукою підвищення продуктивності праці, поліпшення кадрової політики та, як результат, підвищення рентабельності всієї організації [1].

За своєю природою кодекс корпоративної етики підприємства є документом, який об'єднує правила поведінки, встановлені цим підприємством своїм рішенням для врегулювання внутрішніх відносин. Тому кодекс етики можна вважати зведенням корпоративних соціальних норм, різновидом яких є норми комерційних корпорацій (господарських товариств – повних, командитних; акціонерних товариств – публічних, закритих та ін.), створених на добровільних засадах для підприємницької діяльності [2].

Зміст кодексу етики визначається, перш за все, специфікою підприємства, структурою, завданнями розвитку, установками керівників. Як правило, кодекси містять дві частини: ідеологічну (місія, цілі, цінності) і нормативну (стандарти поведінки працівників). У рамках стандартів поведінки вони закріплюють права членів трудового колективу у сфері праці, пропонують працівникам певну модель поводження під час спілкування з діловими партнерами, споживачами, державними органами та між собою як у громадських місцях, так і на робочому місці. Роботодавець може висунути вимоги щодо лояльності до організації, запобігання корупції, зовнішнього вигляду тощо [3; 4].

Законодавство має певні прогалини, які не дозволяють своєчасно реагувати на проблеми, що виникають у сфері управління підприємствами, особливо крупними корпораціями. Кодекс корпоративної етики виконує тут допоміжну регулятивну роль. Його норми мають локальний характер, обмежені рамками закону і повинні відповідати всім його вимогам.

Створення підприємствами кодексів корпоративної етики можна розцінювати як позитивне явище, оскільки у ньому у більшості переважають гнучкі, «м'які» методи впливу на працівників. Проте, як свідчить аналіз деяких діючих кодексів, не усі їх норми відповідають закону, а деякі з них прямо порушують трудові права.

Роботодавець використовує етичний кодекс як один з інструментів забезпечення трудової дисципліни. З моменту прийняття приписи кодексу стають обов'язковим для виконання для усіх членів трудового колективу. Тому важливою складовою кодексу виступає механізм забезпечення його дотримання, зокрема, у вигляді положень про загальнообов'язковість та санкції за невиконання.

Для надання етичному кодексу обов'язкової сили, власники або уповноважені ними органи включають до його змісту норму, відповідно до якої з набранням чинності кодекс етики стає частиною трудового договору [3]. Проте таке положення суперечить сутності трудових відносин та покладає на працівників додаткові обов'язки, що виходять за рамки трудових.

Відповідно до статті 21 Кодексу законів про працю України, трудовим договором визнається угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою. Угодою сторін виступає трудова функція, що обумовлює род роботи, яку зобов'язується виконувати працівник, шляхом встановлення в трудовому договорі професії, спеціальності, кваліфікації та посади [5].

Натомість кодекс корпоративної етики закріплює етичні норми поведінки працівників з точки зору загальнолюдських цінностей, певним чином впливаючи на особистісний елемент, присутній у трудових відносинах. Особистісні якості працівника (комунікабельність, доброзичливість, готовність співпрацювати і т. д.) суттєво впливають на те, яку саме роботу доручать працівнику на основі оцінки таких якостей [5]. Проте самі по собі ці якості, як і поведінка працівника, не є трудовою функцією, не можуть бути умовою і, відповідно, частиною трудового договору.

Для забезпечення своєї дієвості етичний кодекс може передбачати заходи відповідальності за його порушення. У більшості мова йде про санкції, що пов'язані із застосуванням суспільного впливу і є характерними для корпоративних норм: з порушником проводять співбесіду, роз'яснюють корисне значення етичних норм і переконують у доцільності їх дотримання. Працівника може бути піддано осуду з боку співробітників. Проте деякі кодекси етики передбачають застосування до порушників етичних норм дисциплінарної відповідальності [3; 4], що

суперечить загальним засадам притягнення до юридичної відповідальності та вимогам законодавства про працю.

За приписами статті 92 Конституції України діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Кодекс законів про працю України визначає обов'язки працівників: чесно і сумлінно працювати, додержуватися трудової, технологічної дисципліни та вимог з охорони праці, дбайливо ставитися до майна власника [6]. Дисциплінарна відповідальність настає лише за порушення трудової дисципліни. Натомість зобов'язання, які покладає на працівника кодекс етики, мають широкий спектр дії і виходять за межі трудової функції. Невиконання приписів кодексу етики і порушення трудової дисципліни не є тотожними поняттями. Отже, недотримання етичних правил не може виступати самостійною підставою для юридичної відповідальності. Порушення корпоративних норм тягне юридичну відповідальність виключно при одночасному порушенні норм права. Тому недотримання норм етичного кодексу може спричинити дисциплінарну відповідальність лише за наявності у діях працівника дисциплінарного проступку. Відсутність дисциплінарного правопорушення виключає дисциплінарну відповідальність.

Таким чином положення кодексів етики щодо покладання на працівника додаткових обов'язків, не пов'язаних з трудовою функцією, та притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм за відсутності дисциплінарного проступку є недійсними як такі, що погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю.

Отже, кодекси корпоративної (ділової) етики є актами локальної корпоративної нормотворчості підприємства, які сприяють забезпеченню трудових процесів, спрямовані на безперервне функціонування суспільної організації праці і, у цій частині, є пов'язаними з трудовими відносинами. Водночас норми етичних кодексів, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством, є недійсними. Для уникнення конфлікту норм корпоративної етики і норм права, недопущення порушення трудових прав працівників потрібні ретельна підготовка кодексу з боку власника або уповноваженого ним органу, попередня правнича експертиза проекту та залучення до його обговорення трудового колективу підприємства.

Список використаної літератури:

1. Гриценко Н.В. Апарат композиції корпоративної етики в управлінні / Гриценко Н.В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Х. – 2019. – № 65. – С. 220-227.
2. Скакун О.Ф. Теорія прав і держави: Підручник. – 2-ге видання. – К: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
3. Кодекс етики Акціонерного товариства «Українська залізниця» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.uz.gov.ua/files/file/about/compliance/kodeks_ukr+2-сжатый.pdf

4. Кодекс корпоративної етики Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naftogaz.com/files/HR/Naftogaz-Code-Ethics.pdf .
5. Трудове право : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін. ; за ред. В. В. Жернакова. – Х. : Право, 2012. – 496 с.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50 – Ст. 375.

Ключові слова: кодекс корпоративної етики, трудовий колектив, трудовий договір, дисциплінарна відповідальність.

Ключевые слова: кодекс корпоративной этики, трудовиой коллектив, трудовой договор, дисциплинарная ответственность.

Key words: corporate ethics code, labor collective, employment contract, disciplinary responsibility.

ЛАБАНЬ АНДРІЙ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

КОНКУРС ЯК ПРАВОВА ФОРМА ДОБОРУ ПРАЦІВНИКІВ РОБОТОДАВЦЕМ

На відміну від чинного Кодексу законів про працю України у проекті Трудового кодексу України (далі – ТК України) [1], що готується до прийняття у другому читанні, вперше у національному законодавстві закріплені основні права роботодавця, серед яких – право роботодавця на добір працівників, у тому числі шляхом проведення конкурсу, тестування (ст. 23). Вперше праву на професійний добір присвячено окрему ст. 25 проекту ТК України, в якій закріплені окремі аспекти механізму здійснення працівником зазначеного права.

Важливе значення має питання про правові форми добору працівників роботодавцем, яке, на жаль, не отримало належного правового регулювання у проекті ТК України. Як випливає з формулювання права роботодавця на добір працівників у ст. 23 проекту ТК України, однією з правових форм, і до речі такою, що називається першою, є конкурсний відбір. Отже, проведення конкурсу є однією з основних форм добору працівників роботодавцем.

У чинному КЗпП України відсутні спеціальні норми про проведення конкурсного відбору. Навіть сам термін «конкурсний відбір» у Кодексі не згадується. Відповідні норми закріплені в інших законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Так, досить повно чинним законодавством України врегульований порядок проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби. Регламентація зазначеного порядку здійснюється главою 2 Закону України «Про державну службу» [2] і Порядком проведення конкурсу на зайняття посад держав-

ної служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 [3]. Мета проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби закріплена в ст. 22 Закону України «Про державну службу». Ідеться про добір осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки. Зазначеним Порядком досить докладно врегульована процедура конкурсного відбору на зайняття вакантної посади державної служби.

Конкурс є елементом складного юридичного складу виникнення трудових правовідносин з науково-педагогічними працівниками. Частиною одинадцятою ст. 55 Закону України «Про вищу освіту» [4] проведення конкурсного відбору визнане обов'язковим під час заміщення таких вакантних посад, як завідувач (начальник) кафедри, професор, доцент, старший викладач, викладач. У цій самій частини передбачається, що порядок проведення конкурсного відбору затверджується вченою радою закладу вищої освіти. Це означає, що Закон України «Про вищу освіту» надає право закладам вищої освіти право самим розробляти та затверджувати процедуру проведення конкурсного відбору.

У спеціальній літературі конкурсний відбір зазвичай розглядається як підстава виникнення трудових правовідносин з певною категорією працівників. Так, наприклад, В.А. Кононенко досліджує конкурс як підставу виникнення трудових відносин з науково-педагогічними працівниками [5, с. 10-11]. Позиція вченої потребує уточнення, адже конкурс слід розглядати, по-перше, як підставу виникнення трудових правовідносин, а не трудових відносин, а по-друге, точніше буде визначати конкурс як елемент складного юридичного складу виникнення трудових правовідносин, тобто один із юридичних фактів, які є підставою виникнення трудових правовідносин із тими самими науково-педагогічними працівниками. Водночас слід погодитися з висновком вченої про те, що положення Рекомендацій щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладення з ними трудових договорів (контрактів), затверджених наказом Міністерства освіти і науки України [6], не відповідають вимогам міжнародних актів та чинному законодавству України.

Зміст наведених актів свідчать про необхідність законодавчого закріплення основних положень про конкурсний відбір працівників у чинному КЗпП України, проекті ТК України. Як вже відзначалося, у КЗпП України такі норми відсутні. До проекту ТК України вперше включені спеціальні норми про укладення трудового договору на підставі результатів конкурсу (ст. 52). На нашу думку, зміст зазначеної статті потребує вдосконалення. По-перше, доцільно визначити у частині першій ст. 52 законопроекту поняття конкурсного відбору. Як видається, конкурс можна визначити як врегульовану чинним законодавством процедуру, що проводиться з метою добору осіб, здатних виконувати свої посадові обов'язки, у випадках, якщо законодавством або установчими документами визначені перелік посад, які підлягають заміщенню за конкурсом, і порядок конкурсного обрання на посаду.

По-друге, у ст. 52 проекту ТК України необхідно чітко передбачити мету проведення конкурсного відбору та основні положення про його проведення, що є єдиними для різних категорій працівників (державних службовців, науково-педагогічних працівників та ін.).

По-третє, потребує конкретизації положення частини третьої ст. 52 проекту ТК України про відповідальність за порушення встановленого порядку проведення конкурсу. Необхідно зазначити, хто є суб'єктом такої відповідальності і яка саме відповідальність настає за таке порушення.

Потрібно також відзначити, після прийняття нового Трудового кодексу України конкурсний відбір потрібно буде розглядати вже не тільки як юридичний факт як елемент складного фактичного складу, що є підставою виникнення трудових правовідносин з певною категорією працівників, але й як одну з основних правових форм добору працівників роботодавцем.

Список використаної літератури:

1. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
2. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
3. Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1116.
4. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07. 2014. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
5. Кононенко В.А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2019. 19 с.
6. Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладення з ними трудових договорів (контрактів): Затв. наказом Міністерства освіти і науки України № 1005 05.10.2005 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 26.11.2015 № 1230). Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2015. № 11. Ст. 83.

Ключові слова: працівник, роботодавець, добір працівників роботодавцем, конкурсний відбір.

Ключевые слова: работник, работодатель, добор работников работодателем, конкурсный отбор.

Key words: employee, employer, selection of employees by the employer, competitive selection of employees.

YATSYSHYN VADYM

National University "Odesa Law Academy",
postgraduate student at the Department of Labour Law and Social Security Law

THE PRINCIPLE OF LEGALITY AND THE RULE OF LAW PRINCIPLE IN SOCIAL DIALOGUE IN THE WORLD OF WORK

Broadly speaking, the issue of human rights has gained worldwide importance, and the world of work is especially felt her exacerbation, increasing the importance of state forms of protection of labour rights.

With the active integration of the Ukrainian state into the European Community, the research of the principles of social dialogue in the world of work as the foundation of social and labour relations is becoming increasingly important. Given the changes in the political elites and the political course of the state, this issue is also acquiring outstanding political and legal significance.

Article 3 of the Law of Ukraine "On Social Dialogue in Ukraine" entitled "Basic Principles of Social Dialogue" establishes, among other principles, that social dialogue is carried out on the principles of legality and the rule of law.

Apart from the name of these principles, the legislator does not provide their definitions and does not give any further explanations. Further, this issue is also insufficiently covered in the science of labour law.

As S.P. Pogrebnyak aptly emphasized, the principles of law are one of the most pressing problems that concern jurisprudence. The rule of law in the context of Article 8 of the Constitution of Ukraine provides for the supreme legal force of the Constitution of Ukraine and compliance with the laws of Ukraine and other regulatory legal acts [1, p. 4].

The principle of legality in social dialogue in the world of work has some of its fundamental differences associated with the general specifics of social dialogue.

Considering that the legislative definition of social dialogue is the process of determining and drawing together positions, reaching joint agreements and making agreed decisions by the parties to social dialogue, which represent the interests of workers, employers and executive authorities and local governments on the formation and implementation of state social and economic policies, regulation of labour.

M.V. Sorochishin rightly holds the opinion that the principle of legality in social dialogue is implemented in three directions: 1) the parties must comply with the requirements of laws and other normative legal acts in collective-contractual regulation of labour, social and economic relations (while the requirements of the parties, methods and procedures for resolving contradictions must be legal); 2) representative bodies of employees and employers should be formed according to the rules established by law, statutes, other internal documents of organizations and public associations; 3) collective bargaining procedures should be conducted according to the rules provided for by the Ukrainian legislation; and the parties may also adopt local legal acts specifying the legislation [2, p. 90].

The second fundamental principle of social dialogue in the world of work is the rule of law.

The rule of law principle was formed by supporters of the theory of natural law in the 17th-19th centuries, and the term itself, according to historians, was introduced into the legal field by a british political, public figure and scientist in D. Harrington 1656. The classic justification of the rule of law principle described in 1885 by Oxford University professor Albert Dicey in his "Introduction to the Study of Constitutional Law", in which he outlined three main components that express the "inner spirit" of the rule of law principle and promotes this concept: a) denial of arbitrary power; b) equality before the law; c) constitutional law [3, p. 26-29].

As noted by S.P. Holovaty, since the rule of law was implemented in the domestic system of law (Constitutional Treaty of 1995) and enshrined as one of the main requirements of the Ukrainian Founding Act (Constitution of Ukraine of 1996), Ukraine has not implemented a comprehensive, systematic, special study of the essence of this principle until now [4, p. 3].

Indeed, being insufficiently researched into and implemented in existing state mechanisms, the rule of law is very broadly interpreted, which, obviously, does not benefit the protection of citizens' rights.

As for the principle of the rule of law precisely in social dialogue, this principle embodies ensuring strict observance of the rights and freedoms of the employee, other participants (parties) in social dialogue, as well as the introduction of mechanisms to appeal against actions / inaction of the employer and the state.

Ukraine ratified the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, according to which the European Court of Human Rights is the sole body established to ensure compliance with the rights and freedoms specified in the Convention and protocols thereto.

Thus, in the decision in the case "Poltoratsky v. Ukraine" of April 29, 2003, application No. 38812/97, paragraph 155, states that the Court must first consider whether the interference was carried out "in accordance with the law".

This expression primarily requires that the corresponding event have a certain basis in national legislation; it also relates to the quality of the relevant legislation and requires that it be available to the relevant person, who, moreover, should be able to predict its consequences for themselves. Moreover, this legislation must comply with the rule of law [5].

Subsequently, the ECHR, in its decisions, disclosed in more detail the essence of the rule of law principle through the principles of proportionality, protection against state arbitrariness, and a fair balance between the interests of the individual and the state. Such, for example, are the cases: "Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine" (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine, application No. 12451/04), decision of September 30, 2010; Feldman v. Ukraine "(No. 2) (Feldman v. Ukraine (no. 2), application No. 42921/09), decision of January 12, 2012, etc.

In addition, the ECHR emphasizes that, in order to comply with Article 8 § 2 of the Convention, the interference must, inter alia, be carried out "by law", that is, it must have certain grounds in national law and be compatible

with the rule of law. That is, the ECHR points to the indissolubility and interdependence of two fundamental principles: legality and the rule of law.

Thus, the principle of legality in social dialogue can be considered only where it takes into account the rule of law, because the state does not always establish such mechanisms for regulating social and labour relations that are consistent with the principles of the rule of law. In turn, the rule of law cannot be considered without bearing in mind the principle of legality. This shows the peculiar dualism of these principles in social dialogue and their fundamental importance for ensuring the existence of such a public institution as social dialogue in the world of work.

References:

1. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Х. : Право, 2008. С. 4.
2. Сорочишин М.В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці : дис. … канд. юрид. наук. Одеса. 2012. 208 с.
3. Шилінгов В. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права* . 2009. No 2. С. 26–29.
4. Головатий С.П. Верховенство права: Ідея. Доктрина. Принцип : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К., 2009. 40 с.
5. Рішення Європейського суду з прав людини, справа «Полторацький проти України»: від 29 квітня. 2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_838 . 6) Рішення Європейського суду з прав людини, справа «Неділенько та інші проти України»: від 18 січня 2018 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c72#n102.

Ключові слова: соціальний діалог у сфері праці, принципи соціального діалогу у сфері праці, різновиди принципів соціального діалогу у сфері праці.

Ключевые слова: социальный диалог в сфере труда, принципы социального диалога в сфере труда, разновидности принципов социального диалога в сфере труда.

Key words: social dialogue in the world of work, principles of social dialogue in the world of work, varieties of principles of social dialogue in the world of work.

КОРНІЛОВА ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПОНЯТТЯ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Беручи до уваги беззаперечний факт реформування сфери охорони здоров'я, зокрема поетапне реформування медичної допомоги, запровадження нових ІТ технологій в медицину та швидкий розвиток науково-технічного прогресу, актуальною та малодослідженою залишається

проблема післялікувального періоду, тобто низка заходів, які спрямовані на приведення до попереднього стану хворого. Варто зауважити, що основою таких заходів (відновлення зруйнованого чи пошкодженого) є медична реабілітація.

Реалії сьогодення, а саме проведення Операції об'єднаних сил, стрімкого розповсюдження пандемії (COVID-19), появи нових технологій, зростання травм на робочих місцях, чисельності травмованих у дорожньо-транспортних пригодах (статистика останніх за період з 01.01.2020 року по 01.03.2020 року становить 2400 тис. осіб [1]), зумовлюють актуальність та необхідність ретельного вивчення основних критеріїв здійснення медичної реабілітації. Основною метою медичної реабілітації є надання вчасної та максимально ефективної допомоги особам, які цього потребують (обмежені фізичні, психічні чи соціальні можливості, запобігання інвалідності після травматичного стану).

Оскільки медична реабілітація як спосіб поновлення ушкоджених або ослаблених елементів організму має важливе значення у системі охорони здоров'я, зокрема медичної допомоги, то детальне вивчення та дослідження даного питання має реалізовуватись на найвищому загальнодержавному рівні.

Згідно зі статтею 35-5 Основ законодавства про охорону здоров'я України від 26 січня 1993 року [1] медична реабілітація – це вид медичної допомоги, що надається пацієнтам в амбулаторних або стаціонарних умовах і включає систему медичних та інших заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою створення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання.

Поняття «медична реабілітація» визначено також у статті 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 20 січня 2006 року [2], відповідно до якої медична реабілітація – система лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання.

Виходячи із наведених вище нормативно-правових актів, слід дійти висновку, що визначення медичної реабілітації у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» значно вужче, ніж в Основах законодавства про охорону здоров'я України. У Законі не зазначені умови, за якими медична реабілітація має надаватись особам, які цього потребують (пацієнтам), а система заходів обмежена лише лікувальними заходами, коли у Основах законодавства про охорону здоров'я України зазначені медичні та інші заходи.

Необхідно також зазначити, що й Основах законодавства про охорону здоров'я України, й у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» зазначено, що заходи медичної реабілітації спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організ-

му особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму. Водночас, на нашу думку, упущенням національного законодавця є те, що ці заходи мають бути спрямовані не тільки на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, а й також на попередження порушення чи втрати зазначених функцій.

У статті 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» попередженням інвалідності визнається «здійснення комплексу медичних, гігієнічних, фізичних, педагогічних, психологічних, професійних та інших заходів, спрямованих на профілактику переходу захворювання, наслідків травми або вади в інвалідність особи або на зменшення тяжкості інвалідності».

Саме тому попередження як один із заходів медичної реабілітації сприятиме не тільки зменшенню ризиків трансформації захворювання, травми або вади в інвалідність особи, а й допоможе покращити рівень свідомості особи у сфері охорони здоров'я та медичної допомоги, зокрема реалізації права на медичну реабілітацію особами, які цього потребують.

Видається за доцільне внести зміни до частини першої статті 35-5 Основ законодавства про охорону здоров'я України щодо визначення медичної реабілітації та сформулювати його таким чином: «медична реабілітація – як один із видів медичної допомоги, що надається пацієнтам не тільки у закладах медичної допомоги, а й у домашніх умовах і включає систему заходів, які спрямовані на попередження та відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою створення умов для повернення особи після захворювань, а також у випадках, не пов'язаних із захворюваннями, до попереднього стану».

Список використаної літератури:

1. Патрульна поліція. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka/
2. Основи законодавства про охорону здоров'я України: Закон України від 26 січня 1993 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 20 січня 2006 року № 2961-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 2 /2-3/. Ст. 36.

Ключові слова: медична допомога, медична реабілітація, заходи медичної реабілітації.

Ключевые слова: медицинская помощь, медицинская реабилитация, меры медицинской реабилитации.

Key words: medical care, medical rehabilitation, medical rehabilitation measures.

ПТАШИНСЬКА АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ВИМОГ ДО ПРАЦІВНИКІВ

Чинним законодавством України закріплено чималу кількість вимог до працівників, визначено порядок встановлення відповідності працівника зазначеним вимогам та наслідки виявленої невідповідності. Найбільш загальна норма закріплена у частині третій ст. 22 КЗпП України [1], відповідно до якої вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України. Зазначена норма фактично забороняє дискримінацію у сфері праці. Проте спеціальна норма про недопущення дискримінації при встановленні вимог до працівників у КЗпП України не закріплена. Втім, вимоги до працівників завжди повинні встановлюватися законодавством із дотриманням вимог щодо недопущення дискримінації у сфері праці.

За відсутності у чинному КЗпП України спеціальних норм щодо недопущення дискримінації у сфері праці, в тому числі при встановленні вимог до працівників, необхідно звернутися до міжнародних актів та інших законів України, що містять відповідні положення. Серед міжнародно-правових актів слід назвати Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р., Конвенцію ООН про заборону всіх форм дискримінації проти жінок 1969 р., Конвенцію МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за рівноцінну працю № 100 від 29 червня 1951 року. Конвенцію МОП про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 від 25 червня 1958 року та ін.

При встановленні вимог до працівників необхідно дотримуватися положень ст. ст. 21, 24 Конституції України, Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року. Зокрема, у частині третій ст. 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3] закріплене положення про те, що «роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей». Однак на практиці ці норми про заборону висування різних вимог до працівників за ознакою статі дуже часто порушуються. Це відбувається необов'язково в оголошеннях (рекламі) про вакансії, а здебільшого при безпосередньому зверненні особи, яка

працевлаштовується, до роботодавця. Тому притягнути останнього до відповідальності не завжди є можливим.

Отже, виходячи з положень чинного законодавства, найбільш повно врегульованою є вимога про недопущення дискримінації за ознакою статі. Очевидно, що недопущення дискримінації за цією та іншими ознаками при встановленні вимог до працівників має бути закріплене в КЗпП України. Проте цього не сталося. Прогалини у чинному Кодексі намагалися усунути розробники проекту Трудового кодексу України, прийняття якого очікується найближчим часом.

До проекту Трудового кодексу України [3] вперше включено окрему статтю 26 «Встановлення вимог до працівників». У частині першій ст. 26 цілком закономірно закріплене важливе положення про недопущення дискримінації при встановленні законодавством вимог до працівників. Далі у частині першій зазначеної статті передбачений перелік вимог, що забороняється для встановлення. Ідеться про наявність у працівника відповідної освіти, професійної підготовки, досвіду трудової діяльності, віку.

Проте у змісті зазначеної статті не передбачений повний перелік вимог до працівників. У даній статті не згадуються вимоги до стану здоров'я працівника, його кваліфікації. Поза увагою розробників законопроекту залишилися питання про порядок встановлення відповідності працівника встановленим вимогам, а також правові наслідки виявленої невідповідності.

Як видається, основну увагу розробники законопроекту приділили способам встановлення вимог до працівників. Новелою законопроекту є легалізація встановлення вимог до працівників роботодавцем, оскільки чинним КЗпП України таке право власнику або уповноваженому ним органу чи фізичній особі не надається.

Норми проекту Трудового кодексу України, що встановлюють вимоги до працівників, певною мірою усувають прогалини порівняно з чинним КЗпП України, втім, ст. 26 законопроекту потребує доопрацювання з урахуванням висловлених пропозицій.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 52. Ст. 561.
3. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: вимоги до працівників, недопущення дискримінації, законодавство України.

Ключевые слова: требования к работникам, недопущение дискриминации, законодательство Украины.

Key words: requirements to employees, non-admittance of discrimination, legislation of Ukraine.

СТАРЮК КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОСОБЛИВОСТІ АКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЯК ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Складовою системи актів трудового законодавства, розташованих у певній ієрархічній послідовності залежно від їх юридичної сили, є акти соціального діалогу, що займають проміжне місце між підзаконними та локальними нормативно-правовими актами.

Аналіз чинного законодавства України дає підстави для висновку, що до актів соціального діалогу у сфері праці належить досить широке коло актів. Нормами глави ІІ КЗпП України [1] регламентовано низку питань щодо колективного договору як акту соціального діалогу у сфері праці. Зі змісту Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року [2] випливає, що до таких актів належать колективні договори та угоди. Останні укладаються на національному, галузевому та територіальному рівнях.

До актів соціального діалогу слід віднести акти, що розміщені в додатках до Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин на 2019-2021 роки від 14 травня 2019 року [3]. Ідеться, зокрема, про такі акти, як Регламент ведення колективних переговорів щодо встановлення розміру мінімальної заробітної плати (Додаток 4), Порядок здійснення узгоджувальних процедур під час розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів (Додаток 5), Регламент здійснення контролю за виконанням Генеральної угоди (Додаток 6). На практиці між сторонами соціального діалогу укладаються й інші угоди, меморандуми з різних питань регулювання трудових, соціальних та економічних відносин.

Наявність у системі актів трудового законодавства актів соціального діалогу є однією з її особливостей. Водночас акти соціального діалогу мають низку характерних ознак, які відрізняють їх від інших джерел трудового права. Акти соціального діалогу приймаються в договірному порядку між сторонами соціального діалогу у сфері праці. Акти соціального діалогу, що містять правові норми, є юридичним результатом досягнення спільних домовленостей сторонами соціального діалогу.

Різні акти соціального діалогу у сфері праці об’єднує те, що вони укладаються між сторонами соціального діалогу на національному, галузевому, територіальному, локальному рівнях, так, як вони (сторони) визначені у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Зазначені акти укладаються в письмовій формі, тому можуть бути визначені як письмові угоди між сторонами соціального діалогу. Строк їхньої дії, зміст і структуру визначають самі сторони соціального діалогу. Так, особливістю змісту колективних угод і колективних договорів є

те, що його складають, крім правових норм, конкретні зобов'язання сторін із зазначенням терміну їх виконання та відповідальних за це. Тому у змісті колективних угод і колективних договорів виокремлюються нормативні, зобов'язальні, інформаційні, організаційні умови.

Акти соціального діалогу завжди приймаються на визначений строк. Тому до закінчення терміну їхньої дії сторони домовляються або про продовження дії зазначених актів, або про укладення на новий термін.

Водночас не всі із актів соціального діалогу можуть бути віднесені до нормативно-правових актів, а тільки ті з них, які поряд із конкретними зобов'язаннями сторін містять норми права. Саме такі акти є складовою системи актів трудового законодавства України, а відповідно й джерелами трудового права.

Акти соціального діалогу як джерела трудового права і складова системи актів трудового законодавства мають бути закріплені на законодавчому рівні. Про акти соціального діалогу не згадується у ст. 4 «Законодавство про працю» КЗпП України. Зазначену статтю пропонується викласти в такій редакції: «Трудове законодавство складається з Конституції України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кодексу законів про працю України, інших законів України, підзаконних нормативно-правових актів, актів соціального діалогу, локальних нормативно-правових актів».

Незважаючи на те, що у ст. 11 проекту Трудового кодексу України [4] закріплений більш повний перелік актів трудового законодавства порівняно зі ст. 4 КЗпП України, цей перелік також слід визнати неповним, оскільки в ньому не зазначаються акти соціального діалогу і локальні нормативно-правові акти.

Спеціальний Закон України «Про соціальний діалог в Україні» необхідно доповнити окремою статтею «Акти соціального діалогу», в якій потрібно передбачити перелік таких актів і порядок їх прийняття.

Таким чином, акти соціального діалогу відрізняються від інших джерел трудового права за правовою природою, способом прийняття, рівнями, на яких вони приймаються, сферою дії, суб'єктною ознакою, структурою і змістом, строком дії, повідомною реєстрацією (у випадках, передбачених законодавством) та деякими іншими ознаками.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2852-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
3. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019-2021 роки від 14 травня 2019 року. *Урядовий кур'єр* від 13.07.2019. № 132.

4. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: трудове право, джерела трудового права, система актів трудового законодавства, акти соціального діалогу.
Ключевые слова: трудовое право, источники трудового права, система актов трудового законодавства, акты социального диалога.
Key words: labour law, sources of labour law, system of acts of labour legislation, acts of social dialogue.

ГУДЗЬ ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПОНЯТТЯ КОЛЕКТИВНОЇ УГОДИ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Про існування прототипу сучасного колективного договору (угоди) як специфічного регулятора соціально-трудових відносин говорив у своїх роботах Л.С. Таль ще більше ста років тому. У 1918 році науковець зазначав про особливий ріст ролі та поширення нормативних одно- та двосторонніх волевиявлень, якими встановлюється абстрактний порядок. До них вчений відносив, окрім правил внутрішнього трудового розпорядку, тарифний або колективний договір, більше того, вказуючи на пріоритетність їх значення над індивідуальними (ненормативними) актами [1, с. 45-46].

Пізніше вченою М.І. Смирновою, дисертація якої була присвячена джерелам права соціального забезпечення [2], справедливо зазначалося, що особливістю джерел даної галузі права є існування поряд із централізованими нормативними актами загального характеру – й інших [3, с. 68].

Питання ролі та значення колективних угод у праві соціального забезпечення, на нашу думку, абсолютно невиправдано залишаються поза увагою сучасних теоретиків права, адже, в дійсності, вони займають своє місце серед джерел даної галузі, що важливо – виступають дієвим механізмом покращення соціально-економічного становища працівників.

Слід розпочати з того, що у міжнародній практиці колективні договори та колективні угоди не розмежовуються, щодо цих актів використовується загальний термін – колективний договір (англ. collective agreement) [4].

Відповідно до Рекомендації МОП № 91 про колективні договори (1951 р.) колективним договором визначається будь-яка угода у письмовій формі щодо умов праці, найму, що укладається між роботодавцем, їх групою чи однією/кількома організаціями роботодавців – з одного боку, однією/ кількома організаціями працівників чи, за їх

відсутності, представниками працівників, які обираються та є повноважними згідно з законодавством країни [5].

Виходячи зі змісту п. 2 ст. 6 Європейської соціальної хартії (переглянутої) очевидно, що й у даному акті використовується загальне поняття «колективний договір», під яким розуміються всі колективні договори і угоди, укладені між роботодавцями або організаціями роботодавців та з організаціями працівників, не враховуючи їх рівень та сектори [6].

В українському законодавстві, ж, правові акти соціального партнерства диференціюються на два види: колективні угоди та колективні договори, а тому, неузгодженість із міжнародно-правовими актами слід усунути, чітко визначившись зі змістом зазначених правових категорій і, можливо, вживати єдиний термін.

Взагалі термін «колективна угода» почав використовуватись у національному законодавстві порівняно недавно (із прийняттям Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року № 3356-XII). Раніше на виробничому, територіальному, галузевому та міжгалузевому рівнях укладалися тарифні угоди – договори щодо окремих питань соціальних гарантій та оплати праці.

Поняття колективної угоди не закріплене у чинному законодавстві, але питання змісту даної правової категорії не залишилося без уваги у спеціальній літературі.

Так, В.І. Прокопенко зазначає, що колективна угода є угодою, яка укладається на певний строк між власниками та органами, які уповноважені представляти трудящих на регіональному, галузевому та державному рівні, змістом якої є встановлення нормативних положень у сфері праці та соціально-побутових питань, які мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів, які знаходяться у сфері дії сторін, для врегулювання трудових, виробничих та соціально-економічних відносин, узгодження інтересів держави, власників, трудящих, або органів, уповноважених їх представляти [7, с. 146]. Очевидно, що вченим не акцентується увага на тому, що, окремі положення щодо соціального захисту можуть бути включені до колективної угоди. Не вдаючись до деталізації, узагальнено науковець визначає їх як «соціально-побутові питання».

На думку Н.М. Клеменчук, колективною угодою є акт, у якому містяться загальні принципи впорядкування трудових, соціальних відносин та економічних відносин, пов'язаних з ними, що укладається між уповноваженими представниками роботодавців та працівників в межах їх компетенції на державному, регіональному та галузевому рівнях [8, с. 8].

Представники науки трудового права, до предмета якої, без сумніву, входять питання соціального партнерства, колективних договорів та угод тощо, пропонують розглядати колективні угоди під різними кутами зору:

1) в якості правового акту – тобто джерела трудового права у формальному розумінні, у якому містяться норми, направлені на регулювання трудових, соціальних-економічних відносин між роботодавцями та працівниками;

2) як акт соціального діалогу та форму його здійснення, згідно зі ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI;

3) як інститут трудового права [9].

Взявши за основу ідею, висунуту І.К. Дмитрієвою, колективні угоди у праві соціального забезпечення доцільно розглядати, як:

– правовий акт;
– акт соціального діалогу та його форму;
– інститут права соціального забезпечення;
– джерело права соціального забезпечення.

Стверджувати про те, що колективні угоди та договори є джерелами права соціального забезпечення дає можливість факт безспірного віднесення їх до джерел трудового права сучасними вченими [10]. Більше того, аналіз змісту існуючих сьогодні в Україні колективних угод дозволяє говорити, що норми, направлені на впорядкування відносин із соціального забезпечення, хоча й, здебільшого, загального характеру, але присутні у них.

Позиція віднесення актів соціального діалогу до джерел права соціального забезпечення не досить активно, але, все ж, підтримується також у фаховій літературі, наприклад Н.Б. Болотіною [11, с. 145], І.М. Ласько [12].

Слід дійти висновків, що відсутність легального визначення поняття «колективний договір» у чинному трудовому та соціально-забезпечувальному законодавстві є суттєвою прогалиною. Така ситуація негативно позначається як на правотворчій діяльності, так і не сприяє правозастосовчій практиці. Основуючись на цьому, пропонуємо закріпити визначення колективної угоди, не залишаючи без уваги той факт, що соціально-забезпечувальні норми становлять самостійну групу норм у ній. Так, під колективною угодою найбільш раціонально видається розуміти нормативний договір, у якому містяться загальні принципи регламентації трудових, економічних відносин та соціальних відносин, пов'язаних із ними, зокрема – соціально-забезпечувальних, що розвиваються між сторонами роботодавців та працівників, в межах їх повноважень на державному, регіональному та галузевому рівнях.

Список використаної літератури:

1. Таль Л.С. Очерки промышленного рабочего права. Изд. 2-е, значит. доп. М.: Московское научное издательство, 1918. 225 с.
2. Смирнова М.О. Источники права социального обеспечения: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова. М., 1983. 17 с.
3. Смирнова М.О. Источники права социального обеспечения. *Правоведение*. 1981. № 3. С. 65-69.
4. R091 – Collective Agreements Recommendation, 1951 (No. 91). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R091 (дата звернення: 24.03.2020)

5. Рекомендація МОП про колективні договори 1951 р. *Конвенції, рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці.* 1919-1964. Т. ІІ. Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. С. 545.
6. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № ETS № 163. *Офіційний вісник України*. 2006. № 40. Ст. 2660.
7. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Х.: Фірма «Консум», 1998. 480 с.
8. Клименчук Н.М. Колективні угоди як акти соціального партнерства: автореф. дис. … к.ю.н.: 12.00.05. К., 2011. 18 с.
9. Дмитриева И.К. О реформе трудового законодательства. Трудовое право. 1998. № 3. С. 58.
10. Волк Е.А. Колектвные договоры и соглашения как источники современного трудового права (теория и практика) / А.Е. Волк, К.С. Костевич, К.Л. Томашевский. Минск: Амалфея, 2012. 292 с.
11. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 615 с.
12. Ласько І.М. Система джерел права соціального забезпечення України: автореф. дис … канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2015. 16 с.

Ключові слова: колективний договір, колективна угода, соціальне забезпечення, право соціального забезпечення, джерело.
Ключевые слова: коллективный договор, коллективное соглашение, социальное обеспечение, право социального обеспечения, источник.
Key words: collective agreement, social security, social security law, source.

КУБАТКО-ПИСАРЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

СТРУКТУРА КОЛЕКТИВНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

У сучасній науці трудового права, у структурі системи трудового права виокремлюються такі елементи, як: Загальні положення, Індивідуальне трудове право і Колективне трудове право [1, с. 31]. Колективне трудове право як елемент системи трудового права України має свою структуру, під якою слід розуміти об'єктивно обумовлену внутрішню організацію колективного трудового права у прояві єдності, узгодженості та розподілу правових норм, що регулюють колективні трудові відносини по відповідних правових інститутах.

У науці трудового права існують й інші точки зору щодо структури колективного трудового права. Так, на думку В.М. Лебедєва, колективне трудове право як система включає в себе такі інститути: 1. Джерела (форма) колективного трудового права. 2. Суб'єкти колективного трудового права. 3. Колективне трудове правовідношення. 4. Участь трудового колективу в управлінні організацією. 5. Правові форми самозахисту своїх інтересів і прав суб'єктами колективного трудового права [2, с. 25].

Запропонована В.М. Лебедєвим структура колективного трудового права викликає заперечення, адже вчений при цьому вважає, що колективне трудове право є системою правових норм, що регулюють колективні трудові відносини [2, с. 23]. У зв'язку з цим колективне трудове право як структурна частина у системі трудового права складається з правових інститутів, норми яких мають регулювати певний вид колективних трудових відносин і не можуть регулювати самі себе, що випливає, зокрема, з назви першого запропонованого вченим правового інституту.

Виходячи з видів колективних трудових відносин, у структурі колективного трудового права видається доцільним виокремити такі правові інститути: участь працівників в управлінні підприємством, установою, організацією; колективні угоди і колективні договори; профспілки, їх об'єднання як представники працівників; організації роботодавців, їх об'єднання як представники роботодавців; вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Норми зазначених правових інститутів закріплені у міжнародних і європейських актах та актах національного законодавства. Серед міжнародно-правових актів слід назвати Конвенцію МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р., Конвенцію МОП № 98 про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів 1949 р., Конвенцію МОП № 154 про сприяння колективних переговорам 1981 р., Рекомендацію МОП № 91 про колективні договори 1951 р., Рекомендацію МОП № 94 про консультації та співробітництво між роботодавцями і працівниками на рівні підприємства 1952 р., Рекомендацію МОП № 129 щодо зв'язків між адміністрацією і працівниками на підприємстві 1967 року, Рекомендацію МОП № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р. та ін.

Серед актів Ради Європи та Європейського Союзу слід виділити Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 р. (ст. ст. 5, 6. 21, 22), Хартію основних прав трудящих 1989 р., Хартію основних прав ЄС 2000 р. та ін. Так, першою директивою ЄС щодо участі працівників в управлінні організацією була Директива 94/45/ЄС від 22 вересня 1994 року «Про заснування на підприємствах і групах підприємств, які діють у масштабі Співтовариства, європейського комітету підприємства або процедури в цілях інформування працівників і проведення з ними консультацій». Принципи Директиви 94/45/ЄС від 22 вересня 1994 року пізніше було використано й при розробці відповідних правил щодо «європейських» юридичних осіб.

Джерелами колективного трудового права є акти національного законодавства, а саме Конституція України (ст.ст. 36, 44 та ін.), Кодекс законів про працю України (глава 2 «Колективний договір», глава XVI «Професійні спілки. Участь працівників в управлінні підприємствами, установами, організаціями», глава XVI-А «Трудовий колектив»), закони України «Про колективні договори і угоди» від 01 липня 1993 року, «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року, «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03 березня 1998 року, «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року, «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року,

«Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року, інші закони, низка підзаконних нормативно-правових актах, акти соціального діалогу, локальні нормативно-правові акти.

Потрібно відзначити, що у чинному КЗпП України не закріплені належним чином основні положення багатьох інститутів колективного трудового права. Так, у частині другій ст. 2 чинного КЗпП України серед основних трудових прав працівників закріплене право на участь в управлінні підприємством, установою, організацією. У КЗпП України міститься окрема глава XVI «Професійні спілки. Участь працівників в управлінні підприємствами, установами, організаціями», але здійсненню цього права присвячено тільки одну статтю 245 «Право працівників брати участь в управлінні підприємствами, установами, організаціями».

У главі 2 «Колективний договір» взагалі не містить норм про колективні угоди. Зазначених норм немає в усіх інших розділах Кодексу. Тільки фрагментарно в актах чинного законодавства України врегульовані колективні переговори з укладення колективних договорів і угод, що не відповідає міжнародним трудовим стандартам.

Суттєвою прогалиною чинного КЗпП України є відсутність у ньому норм про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Тільки одна норма, закріплена у частині другій ст. 14 Кодексу, стосується вирішення колективних трудових спорів, але і вона є бланкетною.

Не закріплені у КЗпП України право роботодавців на об'єднання та механізм його здійснення. Також не передбачений статус організації роботодавців, їх об'єднань як суб'єктів трудових відносин.

Зазначені прогалини не усунуто й у проекті Трудового кодексу України, який готується до прийняття у другому читанні. Виходячи зі змісту наявних законопроектів, основна увага в них приділена регламентації індивідуальних трудових відносин. Так, у проекті Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019 [3] у Книзі шостій «Колективні трудові відносини» міститься тільки три статті, в яких закріплені норми бланкетного характеру.

Список використаної літератури:

1. Чанишева Г.І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект: Монографія. Одеса: Юридична література, 2001. 328 с.
2. Современное трудовое право (Опыт трудоправового компаративизма). Книга вторая / В.М. Лебедев, Е.Р. Воронкова, В.Г. Мельникова; под ред. заслуженного юриста РФ, чл.-корр. АН ВШ РФ, докт. юрид. наук, проф. В.М. Лебедева. М.: Статут, 2009. 192 с.
3. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: трудове право, колективне трудове право, структура колективного трудового права.

Ключевые слова: трудовое право, коллективное трудовое право, структура коллективного трудового права.

Key words: labour law, collective labour law, structure of collective labour law.

ЛУЦИК ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЩОДО ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання матеріальної відповідальності сторін трудового договору є принципово важливим у процесі реформування чинного законодавства та приведення останнього у відповідність до міжнародних і європейських стандартів.

У трудовому праві проблеми матеріальної відповідальності досліджуються у наукових працях В.С. Венедіктова, С.В. Гуцу, А.В. Колосовського, С.М. Прилипка, П.Р. Стависького, Л.О. Сироватської, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, В.В. Яковлєва, О.М. Ярошенка та ін.

На сьогодні в науці трудового права є загальновизнаним наявність у системі галузі окремого правового інституту матеріальної відповідальності сторін трудового договору. Сучасні науковці, зокрема представники Одеської школи права, виокремлюють такий правовий інститут у структурі Індивідуального трудового права як складової системи трудового права. Водночас серед науковців до цього часу так і не склалося єдиного визначення поняття матеріальної відповідальності сторін трудових відносин.

Вже на початку 80-х рр. минулого століття відомі вчені-трудовики П.Р. Стависький і Л.О. Сироватська обґрунтували взаємний двосторонній характер матеріальної відповідальності у трудових правовідносинах, її істотні відмінності від цивільно-правової відповідальності. П.Р. Стависький був одним із перших учених, який довів, що у підприємства теж наявна матеріальна відповідальність як сторони трудового договору [2, с. 52]. Отже, матеріальна відповідальність у трудових відносин розглядається як така, що складається з двох частин. Вчений не виокремлював матеріальну відповідальність у трудових відносинах як окремий вид юридичної відповідальності, а вважав, що в різних галузях права (наприклад, трудовому, сімейному, адміністративному та ін.) існують свої галузеві види матеріальної відповідальності.

У навчальній літературі матеріальна відповідальність сторін трудового договору визначається як обов'язок однієї сторони трудового договору (працівника або роботодавця) відшкодувати шкоду, заподіяну другій стороні внаслідок винного протиправного невиконання чи неналежного виконання своїх трудових обов'язків [3, с. 260; 4, с. 463].

Інше розуміння матеріальної відповідальності пропонують Л.М. Анісимов та А.Л. Анісимов, які матеріальну відповідальність сторін трудового договору визначають як один із засобів захисту права власності працівника і роботодавця [5, с. 347].

Не можна погодитися з точкою зору тих учених, які виділяють матеріальну відповідальність як один із видів юридичної відповідальності. Якщо б це було так, то її не можна було покладати на працівника одночасно з притягнення його до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Останнє ж прямо заборонено частиною третьою ст. 130 КЗпП України.

Матеріальну відповідальність сторін трудових відносин видається доцільним визначити як правовий інститут у структурі Індивідуального трудового права як елементу системи трудового права України, а також як один із видів індивідуальних трудових правовідносин. Так, матеріальна відповідальність як вид індивідуальних трудових правовідносин можна визначити як врегульовані нормами трудового права індивідуальні трудові відносини із матеріальної відповідальності працівників і роботодавця.

До Книги восьмої «Відповідальність сторін трудових відносин» проекту Трудового кодексу України [6] до глави 1 «Відповідальність працівників» включено окремий параграф 2 «Матеріальна відповідальність працівників», а у главі 2 «Відповідальність роботодавця» закріплені, в тому числі й норми про матеріальну відповідальність роботодавця. Тим самим розробники законопроекту усунули прогалини у чинному КЗпП України щодо законодавчого закріплення інституту матеріальної відповідальності сторін трудових відносин.

У свою чергу норми глави 2 «Відповідальність роботодавця» встановлюють загальні підстави та умови відповідальності роботодавця. Безпосередньо регулюванню матеріальної відповідальності роботодавця присвячені три статті – 363-365. Звертає на себе увагу відсутність у законопроекті норм, що визначають підстави та умови притягнення роботодавця саме до матеріальної відповідальності, повний перелік випадків матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові. Зокрема, у даній главі не передбачена матеріальна відповідальність за порушення права працівника на працю, за затримку розрахунку при звільненні та ін. Ці та інші прогалини Книги восьмої проекту Трудового кодексу України свідчать про необхідність подальшого доопрацювання її змісту.

Потрібно звернути увагу на те, що у нових трудових кодексах окремих зарубіжних країн включені розділи під назвою «Відшкодування шкоди». Наприклад, саме таку назву має розділ X Трудового кодексу Литовської Республіки 2016 року, нормами якого врегульовано майнової шкоди, а також немайнової шкоди, заподіяної однією зі сторін трудового договору іншій стороні за її вини в результаті порушення трудових обов'язків. На нашу думку, підхід литовського законодавця не можна підтримати, оскільки залишено без найменування один із видів галузевої трудоправової відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

2. Стависский П.Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. Киев ; Одесса : Вища шк., 1982. 184 с.
3. Трудове право України: навч. посіб. / [Г.І. Чанишева, Є.В. Краснов, І.В. Лагутіна та ін.] ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. 402 с.
4. Трудове право : підручник / О.М. Ярошенко, С.М. Прилипко, А.М. Слюсар та ін. ; за заг. ред. О.М. Ярошенка. 2-ге вид, переробл. і допов. Харків : Право, 2017. 560 с.
5. Анисимов Л.Н. Трудовые отношения и материальная ответственность : моногр. М. : Изд-во Эксмо, 2005. 496 с.
6. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
7. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e984b2340a11e8a149e8cfbedd2503?jfwid=-k3id7tf7e

Ключові слова: матеріальна відповідальність, працівник, роботодавець, законодавство України.
Ключевые слова: материальная ответственность, работник, работодатель, законодательство Украины.
Key words: material liability, employee, employer, legislation of Ukraine.

ЛОМЕЙ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОФЕСІЙНУ (СЛУЖБОВУ) КАР'ЄРУ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Кожній людині властиве прагнення, пов'язане з самореалізацією у професійній (службовій) сфері, можливістю просування на роботі. На початку професійного (службового) шляху працівник має відповідні права на задоволення власних інтересів, пов'язаних з професійною самовизначеністю, повагою до його гідності, честі і ділової репутації, професійною підготовкою, перепідготовкою, підвищенням кваліфікації, стажуванням, професійним зростанням тощо, та обов'язки щодо належного виконання трудової функції, які мають бути урівноважені, що досягається у процесі особистісного росту, становлення працівника як психологічно зрілої особистості, його ефективної взаємодії з роботодавцем у трудових відносинах. Досягнення відповідного балансу відбувається у процесі реалізації працівником права на професійну (службову) кар'єру.

Перш за все, доцільно зазначити, що в Україні у жодному чинному нормативно-правовому акті немає визнання професійної (службової) кар'єри. Відповідна прогалина може бути усунута з прийняттям Трудо-

вого кодексу України, проекти якого у сучасних умовах перебувають на розгляді Верховної Ради України. Так, у доопрацьованому проекті Трудового кодексу України № 1658 визначено, що професійна (службова) кар'єра – це професійний ріст чи просування (підвищення) працівника по службі шляхом присвоєння йому більш високого кваліфікаційного розряду чи зайняття ним більш високої та відповідальнішої посади та виконання ним більш широкого кола обов'язків чи роботи більш високої кваліфікації, наслідком чого є зростання оплати праці (винагороди), посилення гарантій та збільшення розміру компенсацій, що гарантуються працівникові, а у випадках передбачених кодексом та іншими нормативно-правовими актами про працю – членам його сім'ї [1]. Аналогічне визначення досліджуваної категорії сформульоване й у проекті Трудового кодексу України № 2410 [2].

Виходячи з відповідного розуміння професійної (службової) кар'єри можна зробити висновок, що вона фактично поєднує у собі два нерозривно пов'язані між собою елементи, основним з яких є набуття та реалізація працівником нових компетентностей як здатності застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку, що неминуче призводить до підвищення розміру оплати праці, зміни трудоправового статусу шляхом розширення переліку прав, обов'язків і гарантій у соціально-економічний сфері.

Встановивши зміст та прояви реалізації права працівників на професійну (службову) кар'єру можна з впевненістю стверджувати, що не дивлячись на ухилення законодавця від визначення відповідної правової категорії у чинних нормативно-правових актах, нормативному забезпеченню відповідного права працівника присвячено досить багато їх положень.

Так, безпосередньо поняття «службова кар'єра» застосовано законодавцем у Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року для назви Розділу V даного нормативно-правового акту, яким регулюються відносини щодо прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, їх переведення, оцінювання результатів службової діяльності, підвищення рівня професійної компетентності державних службовців тощо. З урахуванням аналізованого змісту категорії «професійна (службова) кар'єра» варто дійти висновку, що названі правові інститути врегульовують відносини реалізації засобів здійснення кар'єри державного службовця, оскільки їх результат, за умови належного виконання працівником своїх посадових обов'язків, завжди буде пов'язаний з позитивними правовими наслідками для останнього.

Не дивлячись на відсутність у тексті категорії «професійна (службова) кар'єра», положення окремих законодавчих актів спрямовані саме на нормативне забезпечення досліджуваного права працівників. Мова йде, наприклад, про ст. 38 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, відповідно до якої прокурор може бути переведений за його згодою до іншого органу прокуратури, у тому числі вищого

рівня, на вакантну або тимчасово вакантну посаду; ст. 57 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, якою визначено, що науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років, порядок проходження яких закріплено постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 21 серпня 2019 року № 800; ст. 77 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року, якою визначено право медичних працівників на підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років, проведення яких відбувається у відповідних середніх спеціальних і вищих навчальних та наукових закладах, закладах підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, а також через інтернатуру, лікарську резидентуру, клінічну ординатуру, аспірантуру і докторантуру згідно з законодавством про освіту тощо.

Врегулюванню процедури проведення окремих засобів здійснення професійної (службової) кар'єри присвячений Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року, яким визначено порядок проходження працівниками професійного навчання як процесу цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, та атестації як процедури оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня, за результатами якої працівнику може бути присвоєно чергову категорію, встановлено надбавку до заробітної плати або збільшено її розмір, організовано стажування на більш високій посаді або направлено на підвищення кваліфікації з метою просування по роботі.

Порядок проходження атестації окремими категоріями працівників визначені підзаконними нормативно-правовими актами, серед яких Типове положення про атестацію педагогічних працівників, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 6 жовтня 2010 року № 930, Положення про атестацію педагогічних працівників закладів (установ) освіти сфери культури, затвердженого наказом Міністерства культури України від 12 липня 2018 року № 628, Порядок проведення атестації лікарів, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22 лютого 2019 року № 446 і т.д.

Не можна залишити без уваги й положення кодифікованого нормативно-правового акту – Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), яким визначаються загальні засади здійснення працівниками професійної кар'єри. Так, наприклад, відповідно ст. 203 КЗпП України при підвищенні кваліфікаційних розрядів або при просуванні по роботі враховуються успішне проходження працівниками виробничого навчання, загальноосвітня і професійна підготовка, та успішне проходження навчання в закладах освіти. Крім того, ст. 206 КЗпП України передбачено, що робітникові, який успішно закінчив виробниче

навчання, присвоюється кваліфікація відповідно до тарифно-кваліфікаційного довідника і надається робота відповідно до набутої ним кваліфікації та присвоєного розряду.

Відповідні положення конкретизовані Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженим наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26 листопада 2008 року № 557, відповідно до п.п. 10-11 Розділу 2. «Професії робітників» якого кваліфікаційні розряди підвищуються насамперед тим робітникам, які успішно виконують професійні завдання та обов'язки, норми праці і вимоги робітничої інструкцій та пройшли відповідне професійне навчання. Присвоєння і підвищення кваліфікаційних розрядів робітникам здійснюють кваліфікаційні комісії в ході кваліфікаційної атестації, у процесі проведення якої враховується складність виконуваних працівником робіт. При цьому безпосередньо роботодавець для кожного конкретного підприємства, установи, організації затверджує положення про проведення кваліфікаційної атестації, графік її проведення, а також склад атестаційної комісії.

Таким чином, право працівників на професійну (службову) кар'єру закріплено в Україні системою законів, підзаконних та локальних нормативно-правових актів. При цьому за сферою дії відповідні нормативно-правові акти поділяються на дві категорії: загальні, які закріплюють правові приписи для усіх без винятку працівників і забезпечують єдність регулювання відносин професійної (службової) кар'єри, та спеціальні, які визначають особливості реалізації відповідного права окремих категорій працівників.

Список використаної літератури:

1. Проект Трудового кодексу України № 1658 (доопрацьований) від 20 травня 2015 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
2. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 8 листопада 2019 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: професійна (службова) кар'єра, професійне навчання, атестація працівників, загальне трудове законодавство, спеціальне трудове законодавство.

Ключевые слова: профессиональная (служебная) карьера, профессиональное обучение, аттестация работников, общее трудовое законодательство, специальное трудовое законодательство.

Key words: professional (official) career, professional training, appraisal of employees, general labor legislation, special labor legislation.

ОНУФРІЄНКО ДАР'Я ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ТРУДОВА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У чинному законодавстві України не визначається поняття педагогічного працівника. У п. 21 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» [1] закріплене поняття педагогічної діяльності як інтелектуальної, творчої діяльності педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямованої на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей. Тобто, виходячи з даної норми, педагогічними працівниками слід визнати осіб, які займаються педагогічною діяльністю.

Крім поняття педагогічної діяльності, у п. 4 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» визначається також поняття освітньої діяльності. Тому педагогічними працівниками, виходячи із визначення зазначених понять, слід вважати осіб, які займаються педагогічною та освітньою діяльністю.

Законом України «Про освіту» педагогічні працівники також визнаються учасниками освітнього процесу, передбачаються їх права та обов'язки, атестація, сертифікація педагогічних працівників, державні гарантії педагогічним працівникам. Окремими статтями Закону регламентуються професійний розвиток і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх робочий час та оплата праці.

Правовий статус педагогічних працівників як суб'єктів трудових правовідносин включає такі чотири елементи: трудова правосуб'єктність; основні трудові права та обов'язки; юридичні гарантії трудових прав і обов'язків; відповідальність за порушення трудових обов'язків. Саме такі елементи правового статусу працівника і роботодавця як суб'єктів індивідуальних трудових правовідносин виділять Г.І. Чанишева і І.А. Римар [2, с. 170].

Наявність трудової правосуб'єктності є обов'язковою умовою вступу педагогічного права у трудові правовідносини із закладом освіти. Трудова правосуб'єктність педагогічних працівників включає правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Трудова правоздатність і дієздатність педагогічних працівників виникають одночасно – з віку, з якого допускається прийняття на роботу. Деліктоздатність педагогічних працівників означає здатність нести відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Особливістю трудової правосуб'єктності педагогічних працівників є відповідність вимогам до освіти та професійної кваліфікації, встановлені ст. 58 Закону України «Про освіту». У чинному КЗпП України відсутні спеціальні норми про встановлення вимог до працівників. Зазначені вимоги закріплені в різних нормативно-правових актах, що певною мірою спричиняє складнощі у правозастосовній діяльності. Важливою є

та обставина, що до проекту Трудового кодексу України включено окрему ст. 26 «Встановлення вимог до працівників» [3], що певною мірою усуває прогалини чинного Кодексу.

Незважаючи на те, що у назві статті ст. 58 Закону України «Про освіту» зазначається про вимоги до освіти та професійної кваліфікації педагогічного працівника закладу освіти, все ж на першому місці в цій статті встановлюються вимоги до фізичного і психічного стану такого працівника. Отже, по-перше, передбачається, що фізичний і психічний стан особи має бути таким, що дозволяє здійснювати педагогічну діяльність. Тільки такі особи можуть прийматися на посади педагогічних працівників.

По-друге, особи, які претендують на посади педагогічних працівників, повинні мати освітню та/або професійну кваліфікацію. Зазначена кваліфікація має відповідати кваліфікаційним вимогам до відповідних посад педагогічних працівників. Такі кваліфікаційні вимоги встановлюються чинним законодавством, зокрема професійним стандартом.

Аналіз положень частини другої ст. 58 Закону України дозволяє дійти висновку, що зміст зазначеної статті ширше за її назву. Про вимоги до фізичного і психічного стану не йдеться у назві статті, у зв'язку з чим вона потребує відповідного корегування.

Статтею 60 Закону України врегульований робочий час педагогічних працівників. Норми про час відпочинку педагогічних працівників містяться в Законі України «Про відпустку». Оскільки норма про тривалість щорічної основної відпустки педагогічних працівників є спеціальною, то, як видається, вона має бути закріплена в Законі України «Про освіту». У зв'язку з цим статтю 60 Закону видається доцільним доповнити відповідною нормою та іменувати її «Робочий час і час відпочинку педагогічних і науково-педагогічних працівників».

Наявність трудової правосуб'єктності є необхідною умовою для укладення трудового договору педагогічного працівника із закладом освіти. Звертає на себе увагу та обставина, що новим Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, на відміну від раніше чинного Закону, не передбачена контрактна форма трудового договору. Про останній згадується в різних статтях Закону 2017 року. Оскільки контракт може бути укладений тільки у випадках, передбачених законом, при прийнятті на роботу педагогічного працівника контрактна форма трудового договору не застосовується.

Наявність передбачених Законом вимог до фізичного і психічного стану, освіти та професійної кваліфікації педагогічного працівника слід дійти висновку, що його трудова правосуб'єктність носить спеціальний характер.

Список використаної літератури:

1. Про освіту: Закон України 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 38-39. Ст. 380.
2. Чанишева Г.І. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин: монографія / Г.І. Чанишева, І.А. Римар. Одеса: Фенікс, 2016. 192 с.

3. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: педагогічні працівники, трудова правосуб'єктність, законодавство України.
Ключевые слова: педагогические работники, трудовая правосубъектность, законодательство Украины.
Key words: pedagogical employees, labour capacity, legislation of Ukraine.

КРАСНОВА АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ У СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ПРАВ

У науці трудового права у системі трудових прав виокремлюються індивідуальні та колективні трудові права. Останні закріплюються у міжнародно-правових актах і актах національного законодавства. У міжнародно-правових актах закріплені такі колективні трудові права, як право працівників і роботодавців на свободу об'єднання, право працівників на участь в управлінні організацією, право працівників і роботодавців на колективні переговори і укладення колективних договорів, право працівників і роботодавців (їх представників) на інформацію та консультації, право працівників і роботодавців на вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). В Європейській соціальній хартії (переглянутій) проголошені ще такі колективні трудові права, як право працівників і роботодавців на колективні дії, включаючи право на страйк), право працівників отримувати інформацію та консультації під час колективного звільнення.

Теорію колективних трудових прав у сучасній науці трудового права розробляє Г.І. Чанишева. Вчена відзначає, що зазначені права є колективними правами, по-перше, через те, що здійснюються колективними суб'єктами: сторонами соціального діалогу та їх суб'єктами, як вони визначені ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», колективами працівників, організаціями профспілки (дані організації визначаються у ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», хоча у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» про них не згадується), профспілковими органами, профспілковими представниками. По-друге, колективний характер даних прав обумовлений формою (порядком) їх здійснення як безпосередньо колективом працівників, роботодавцем, так і через уповноважених представників (профспілки, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання та ін.).

Віднесення права на інформацію та консультації до колективних трудових прав означає, що зазначені права мають допоміжний, обслуговуючий характер щодо індивідуальних трудових прав, покликані сприяти їх ефективному здійсненню.

Серед європейських актів, у яких закріплене право на інформацію та консультації, слід назвати передусім Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 року. Зазначене право проголошене у ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої), в якій ідеться про конкретні зобов'язання Сторін вживати або заохочувати передбачені даною статтею заходи з метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію і консультації на підприємстві.

Право на інформацію та консультації закріплене в актах Європейського Союзу, а саме Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 року та Хартії основних прав ЄС від 7 грудня 2000 року. У розділі I «Основні соціальні права працівників» Хартії Співтовариства про основні соціальна права працівників статті 17 і 18 присвячені регламентації інформування, консультацій та участі працівників в управлінні. Положення зазначених статей мають особливе значення для компаній чи груп компаній, у яких є підприємства або компанії у двох чи більше державах-членах ЄС.

У ст. 27 Хартії основних прав ЄС від 7 грудня 2000 року проголошене право працівників на отримання інформації та проведення консультацій на рівні підприємства. На відміну від Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників Хартія основних прав ЄС носить юридично обов'язковий характер. Вона закріплює основні політичні, соціальні та економічні права громадян ЄС. Після урочистого проголошення на засіданні Європейської Ради (Ніцца, 7 грудня 2000 року) Хартія так і не стала складовою Конституції ЄС, через що її статус певний час залишався не визначеним. Хартія не мала повної юридичної сили до набрання чинності Лісабонським договором 2009 року, яким було визнано права, свободи та принципи, проголошені в Хартії 2000 року і зроблено її юридично обов'язковою. Це означає, що держави-члени ЄС мають імплементувати її положення у національне законодавство.

У ст. 27 Хартії основних прав ЄС ідеться про отримання інформації та проведення консультацій тільки на рівні підприємства. Передбачене ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої) право на інформацію та консультації також здійснюється в межах підприємства. Суб'єктами даного права в першому і другому випадках визнано працівників та їх представників.

Європейська соціальна хартія (переглянута) була ратифікована Законом України від 14 вересня 2006 року і є частиною національного законодавства. Відповідно до зазначеного Закону ст. 21 увійшла до переліку статей, за якими Україна взяла на себе зобов'язання вважати їх обов'язковими.

Водночас право на інформацію та консультації не отримало законодавчого закріплення в актах трудового законодавства. Зазначене право відсутнє у ст. 2 чинного КЗпП України, в якій міститься перелік основних трудових прав працівників. Оскільки право на інформацію та

консультації зазначеними вище актами Ради Європи та Європейського Союзу визнане також за представниками працівників, воно мало б бути закріплене належним чином у відповідних законодавчих актах, які встановлюють правовий статус представників працівників та їх повноваження. Проте у ст. 28 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року передбачене тільки право профспілок, їх об'єднань на інформацію з питань праці та соціально-економічного розвитку.

Зазначені прогалини не усунуто у проекті Трудового кодексу України. Право на інформацію та консультації не передбачено ст. 20 законопроекту, що закріплює основні права працівника. Що стосується прав профспілок, їх об'єднань, то відповідні норми у проекті Трудового кодексу України взагалі відсутні.

Ключові слова: система трудових прав, колективні трудові права, право на інформацію та консультації.

Ключевые слова: система трудовых прав, коллективные трудовые права, право на информацию и консультации.

Key words: system of labour rights, collective labour rights, right to information and consultation.

ОПАРА НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЖУРНАЛІСТИ ЯК ОСОБЛИВІ СУБ'ЄКТИ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Серед різних професій професія журналіста вирізняється унікальністю та універсальністю. Люди, які обрали ці професію, завжди перебувають у центрі різноманітних подій, володіють великим обсягом інформації, новин, які мають оперативно та об'єктивно висвітлювати у засобах масової інформації. Професія журналіста носить творчий характер, у зв'язку з чим журналістів у чинному законодавстві віднесено до творчих працівників. На законодавчому рівні поняття журналіста закріплене у ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [1]. Аналізуючи законодавче визначення цієї професії, слід виокремити такі аспекти: 1) професія журналіста належить до творчих професій, а сам журналіст – до категорії творчих працівників; 2) сутність професії журналіста полягає у професійному зборі, одержанні, створенні та підготовці інформації для засобів масової інформації; 3) професія журналіста пов'язана з виконанням редакційно-посадових службових обов'язків в засобі масової інформації; 4) виконання зазначених обов'язків може мати місце при зайнятті журналістом штатної посади або на позаштатних засадах у засобі масової інформації. Види останніх та їх визначення закріплені у

ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів; 5) професійні назви посад (роботи), які займають (виконують) журналісти, зазначені у державному класифікаторі професій України.

Правова регламентація журналістської діяльності здійснюється нормами Конституції України, Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року (в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011), Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, Закону України «Про телебачення та радіомовлення» від 21 грудня 1993 року (в редакції Закону № 3317-IV) від 12.01.2006), Закону України ««Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року, інших нормативно-правових актів.

Специфічні риси та умови журналістської діяльності передбачені на законодавчому рівні, що підкреслює соціальну значимість професії журналіста та її відмінності від інших професій, зазначених у державному класифікаторі професій України. Навряд чи можна знайти в Україні іншу професію, специфічні риси та особливості якої були закріплені в спеціальному Законі. Специфічні риси та умови журналістської діяльності встановлені частиною першою ст. 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Крім творчого характеру професії журналіста, Законом виділяються такі специфічні риси журналістської діяльності, як: інтенсивність інтелектуальної праці, відсутність регульованої тривалості через жорстку регламентацію редакційного і технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм; суспільно впливове за наслідками значення такої діяльності та висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати. До специфічних умов роботи журналіста, виходячи зі змісту частини першої ст. 12 Закону, слід віднести постійне значне морально-психологічне навантаження і напруженість, виконання своїх службових обов'язків і реалізацію творчих планів у стресових умовах. Також необхідно враховувати систематичні відрядження та роз'їзди, у тому числі відрядження до місць надзвичайних подій. Творча діяльність журналіста нерідко здійснюється в екстремальних умовах, пов'язаних з ризиком для здоров'я і життя. Не можна не враховувати й морально-психологічний тиск, погрози, яких зазнають представники цієї професій. Ці та інші передбачені у частині першій ст. 12 Закону специфічні риси журналістської діяльності та умови її здійснення є підставою застосування окремих і особливих норм соціального захисту журналістів, закріплених у цьому Законі.

Трудові відносини за участю журналістів регулюються Кодексом законів про працю України, законами України «Про охорону праці», «Про оплату праці» «Про відпустки» та ін. Водночас специфіка журналістської діяльності, визначена Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», є підставою для диференціації правового регулювання трудових відносин журналіста із засобом масової інформації. Критерієм такої диференціації, на нашу думку, є соціальна значимість журналістської діяльності та

специфічні умови її здійснення. Диференціація правового регулювання трудових відносин журналістів проявляється у встановленні додаткових пільг і гарантій у зв'язку, обумовлених специфікою журналістської діяльності. Такі додаткові пільги та гарантії встановлені нормами розділу IV «Організація соціального захисту журналістів та особливості трудових відносин» Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Ідеться про особливі заходи з охорони праці журналістів, підвищену заробітну плату, особливий порядок направлення для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій та специфіку умов їх діяльності в цих відрядженнях.

Зазначене свідчить про те, що журналісти є особливими суб'єктами трудового права і трудових правовідносин. Специфіка журналістської діяльності та соціальна значимість професії журналіста, особливості трудової функції є підставою диференціації правового регулювання трудових відносин за їх участю, що проявляється у встановленні додаткових пільг і гарантій, передбачених законом.

Список використаної літератури:

1. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302.
2. Рекомендації щодо дотримання законодавства України при укладанні та розірванні договорів між працівником засобу масової інформації (журналістами) та засобами масової інформації: розроблені Комітетом з питань свободи слова та інформаційно політики у 2015 р. file:///D:/-Downloads-/Downloads/10_0058_01_D_C_VDP.PDF

Ключові слова: суб'єкти трудових правовідносин, журналіст, законодавство України.

Ключевые слова: субъекты трудовых правоотношений, журналист, законодательство Украины.

Key words: subjects of labour legal relations, journalist, legislation of Ukraine.

ТІШКО ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

АКТИ МОП ЯК ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ

Головним результатом міжнародно-правового регулювання праці, яке здійснюється за допомогою міжнародних угод, є міжнародні трудові стандарти. Вони проголошені в актах ООН, МОП, Ради Європи, Європейського Союзу, інших міжнародних організацій та об'єднань держав. Основна частина міжнародних трудових стандартів закріплена в актах

Міжнародної організації праці (далі – МОП) як джерелах міжнародно-правового регулювання праці – деклараціях, конвенціях, рекомендаціях. Акти МОП

Нормотворча діяльність Міжнародної організації праці (далі – МОП) є головним засобом здійснення її політики, реалізації цілей та завдань. Розробка, прийняття і застосування міжнародних трудових та соціальних норм являють собою найважливішу функцію МОП.

Поряд із традиційною нормотворчою діяльністю – схваленням конвенцій і рекомендацій, переглядом застарілих актів МОП вжила сукупність конкретних заходів із забезпечення більш широкої універсальності застосування міжнародних трудових норм відповідно до висунутого перед МОП завданням – ще раз довести свою історичну здатність до пристосування, оновлення та змін.

Найважливіші тенденції сучасного етапу вдосконалення нормотворчої діяльності МОП невід'ємно пов'язані з прийняттям Декларації основоположних принципів і прав у сфері праці від 18 червня 1998 року та присвяченою її реалізації Декларацією про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації від 10 червня 2008 року. Декларацією 1998 року було проголошено чотири основоположних принципів і прав у сфері праці, реалізації яких МОП надає особливе значення, оскільки без цього всі інші трудові права втрачають сенс.

2001 року на 89-й сесії Міжнародної конференції праці була сформульована Програма гідної праці, Гідна праця включає право на працю, зайнятість, соціальний захист і соціальний діалог, що ґрунтується на свободі асоціації. Розроблена МОП концепція гідної праці стала відповіддю МОП на виклики глобалізації світової економіки.

Декларація про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації 2008 року інституціоналізувала концепцію гідної праці, надавши їй значення стрижневого елемента політики МОП у вирішенні своїх статутних завдань і стратегічних завдань у таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, соціальний діалог і права у сфері праці.

Важливою тенденцією вдосконалення міжнародно-правового регулювання праці є оновлення нормотворчої бази МОП. У червні 1997 року Міжнародна конференція праці прийняла Акт про поправку до Статуту МОП (ст. 9 було доповнено п. 9) і внесла зміни до Регламенту Конференції (внесено поправки до ст. 11 і доповнено Регламент статтею 45bis), пов'язані зі скасуванням та вилученням застарілих конвенцій та рекомендацій.

Новою тенденцією розвитку нормотворчої діяльності МОП стало прийняття відповідно до Концепції гідної праці рішення про комплексний підхід до розробки міжнародних трудових норм на основі створення всеохоплюючих (рамкових) конвенцій. Робота у цій сфері виконана щодо міжнародно-правової регламентації праці працівників морського судноплавства, у сфері безпеки і гігієни праці та у риболовецькому секторі. Так, у сфері безпеки і гігієни праці на 95-й сесії Міжнародної конференції праці 2006 р. було прийнято рамкову Конвенцію № 187 про основи, що сприяють безпеки і гігієні праці, доповнену відповідною Рекомендацією.

На сьогодні членами МОП, яка 2019 року знаменувала 100-річчя з дня заснування, є 187 країн світу. За цей час МОП схвалила 4 декларації, що визначають її основні цілі та завдання, стратегію діяльності, 190 конвенцій і 206 рекомендацій. Протягом останніх 20 років нормотворча діяльність МОП не є такою інтенсивною, що пояснюється досить повним урегулюванням основних питань у сфері праці та соціального забезпечення. Втім, це зовсім не означає, що її діяльність із розробки і схвалення міжнародних і соціальних норм стала неефективною. Протягом останніх десяти років МОП схвалила низку важливих актів. 21 червня 2019 року на 108-й сесії, приуроченій до столітнього ювілею Організації, абсолютною більшістю голосів була схвалена Конвенція № 190 про боротьбу з насильством і домаганнями у сфері праці, яка спрямована на скорочення масштабів нерівності та дискримінації і забезпечення всіх гідною роботою. Це була перша конвенція МОП, прийнята з 2011 року (у 2011 році була схвалена Конвенція № 189 про домашніх працівників).

Актуальним питанням у сфері праці присвячені схвалені протягом цього часу рекомендації МОП: Рекомендація № 203 про додаткові заходи в цілях дієвого припинення примусової праці 2014 року, Рекомендація № 204 щодо переходу від неформальної до формальної економіки 2015 року, Рекомендація № 205 про зайнятість і гідну працю з метою забезпечення миру і потенціалу протидії 2017 року, Рекомендація № 206 щодо боротьби з насильством і домаганнями у сфері праці 2019 року.

Приведення національного законодавства у відповідність до трудових і соціальних стандартів МОП продовжує залишатися одним із основних напрямків його реформування. Зокрема, Сторони Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в України на 2019–2021 року, підписану 14 травня 2019 року, взяли на себе зобов'язання ратифікувати низку конвенцій МОП: № 121 про допомогу у випадках виробничого травматизму 1964 року; № 152 року про техніку безпеки та гігієну праці на портових роботах 1979 року; № 167 про безпеку та гігієну праці у будівництві 1988 року; № 187 про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці 2006 року.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання праці, джерела міжнародно-правового регулювання праці, акти МОП.

Ключевые слова: международно-правовое регулирование труда, источники международно-правового регулирования труда, акты МОТ.

Key words: international-legal regulation of labour, sources of international-legal regulation of labour, acts of ILO.

LAGUTINA IRINA

National University "Odesa Law Academy",
Head of Labour Law and Social Security Law Department, Doctor of Legal Sciences

GLADKA TAMARA

National University "Odesa Law Academy",
Applicant for Higher Education in the 2nd year of the Faculty of Social Law
educational and scientific program "Law"

REFORM OF THE SYSTEM OF SOCIAL BENEFITS IN UKRAINE

The main forms of social protection provided for by applicable law can be divided into several groups: benefits (partial or full exemption from payment for various services and goods, as well as the opportunity to purchase certain goods at reduced prices); social and compensation payments (various forms of material and social assistance, allowances, co-payments and social benefits paid in cash); social services (services aimed at restoring or maintaining normal functioning of the most socially vulnerable categories of the population or persons exposed to various social risks or have undergone certain difficulties due to the fault of the state).

The legal framework of the social protection system of Ukraine today consists of 67 normative legal acts of a generally binding nature (Laws of Ukraine, Decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, etc.) [1] and many regulatory legal acts that govern legal relations in the field of social protection of the population at local, regional levels. A significant part of this system consists of social benefits that are assigned to the most socially unprotected categories of people (for example, low-income people, persons with disabilities, etc.), on a professional basis (military personnel, judges, etc.), as well as for certain services to the state and people (persons marked with the title of Hero of Ukraine, etc.). In order to improve the accounting of persons entitled to social benefits on the basis of a corresponding resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on January 29, 2003 No. 117, the Unified State Automated Register of Persons Eligible for Benefits was introduced [2]. However, according to the latest version of the Decree, the indicated register contains information on a limited number of categories of people who enjoy benefits, not taking into account the part of people who have established benefits on a professional basis (judges, deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine and some others). These exceptions indicate that some of the benefits established in accordance with the laws on the special status of persons differ in legal nature from others, therefore, they cannot be considered within the framework of the system of social benefits and cannot be reformed on a common basis.

The existing system of social benefits has a number of significant drawbacks, first of all: the lack of a single regulatory act that would establish a universal list of grounds, subjects, types and mechanisms for implementing social benefits; the imperfection of the existing mechanisms for providing

benefits (a generalized approach leads to the fact that not everyone who has the right to them can really use the benefits); the lack of an effective system for monitoring the income of citizens to determine the need for assistance (including the appointment of benefits); the lack of unified methods for calculating the actual cost and accounting for the benefits provided [3]. This leads not only to the fact that part of the population does not have access to social benefits, but also to numerous cases of fraud in obtaining benefits and social benefits – according to the report on the work of the Ministry of Social Policy of Ukraine for 5 months (from September 2019 to January 2020 inclusive) in just a month of inspections, violations were detected with a total value of 32 million hryvnias [4].

Some of these problems can be solved through the automation of social protection of the population, as well as the introduction of targeted social assistance. It should be noted that today the Ministry of Social Policy has caused a number of steps to partially automate the processes of providing social assistance and the process of transition to monetization of benefits has begun. However, these innovations do not solve the problems of the existing system of social protection and the system of social benefits, as its main component to the following:

– the transition to targeted social assistance, which should by monetization replace the existing system of social benefits, is impossible without solving the problems listed by A.A. Diskina [3]. In particular, monetization is impossible without calculating the real cost of services provided for by social benefits and the volume of their provision, since cash payments will not be based on the real needs of people who enjoyed the benefits;

– the impossibility of a complete rejection of the system of social benefits while maintaining the amount of compensatory measures received without a thorough study of the needs of vulnerable groups and the development of effective programs for the provision of equivalent social benefits and services. Studying the current legislation, it is possible to distinguish (according to the spheres of vital activity of citizens) transport, housing and communal, medical and rehabilitation, tax, social and labour and social benefits. Part of these benefits is the provision of privileges and priority status when receiving social services (extraordinary provision of medical services, priority upon admission to higher educational institutions, additional protection against dismissal during reduction of staff, etc.) to vulnerable groups of the population, that is, they are not subject to direct monetization in the form of additional targeted payments. Nevertheless, in order to improve the quality of social protection, this part of the system of social benefits should undergo changes in order to bring it into line with the real needs and interests of citizens;

– the presence of several registries that contain information about persons who are citizens of the state not only complicates access to social benefits, but also creates additional difficulties for institutions responsible for their appointment through technical problems. In particular, the existing registries are different in structure in those parts that must coincide for effective automatic data integration, that is, they have different sequences of

placement of personal data of persons. In addition, according to the reports of researchers of social protection systems, the most effective for the implementation of social protection programs, including timely provision of access to social benefits, there are unified registers of social information – that is, databases that contain a complete list of information about citizens with limited access for individual state and even non-state institutions. This allows to implement a unified approach to assessing the need to provide individuals with a special status (for assignment of benefits or equivalent social benefits), facilitates changes to the list of entities providing benefits and guarantees the receipt of benefits / allowances by persons immediately after the relevant changes come into force, eliminates duplication, false assignments and fraud by citizens, and also provides effective monitoring and evaluation of social programs.

Summing up, it should be noted that the current system of social benefits in Ukraine is now subject to reform, which should result in a reduction of the list of social benefits at this stage with their replacement with equivalent social allowances and / or social services, simplification of the procedure for access to appropriate social benefits. However, the introduced changes do not solve the existing problems of the system, since key issues remain unresolved.

References:

1. Нормативні документи щодо гарантування соціального захисту. URL: https://www.msp.gov.ua/content/pilgi.html
2. Про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги: Постанова Кабінету Міністрів України № 117 від 29.01.2003 р. (редакція від 01.01.2020 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-п
3. Дискіна А.А. План заходів для зменшення ризиків місцевих бюджетів під час перевезення пільгових категорій громадян. *Проблеми системного підходу в економіці.* Вип. № 2 (70)/ 2019. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_70_1_2019_ukr/4.pdf
4. Результати роботи Міністерства соціальної політики України за 5 місяців (з вересня 2019 року до січня 2020 року включно). URL: https://www.msp.gov.ua/files/p19022020.pdf
5. Barca V. Integrating data and information management for social protection: social registries and integrated beneficiary registries. 2018. P. 390, *International Policy Centre for Inclusive Growth*. URL: https://ipcig.org/pub/eng/OP390__data_and_information_management_for_social_protection.pdf

Ключові слова: соціальний захист, реформа соціального захисту, пільги, різновиди пільг, система соціального захисту.

Ключевые слова: социальная защита, реформа социальной защиты, пособия, виды пособий, система социальной защиты.

Key words: social protection, social protection reform, benefits, types of benefits, social protection system.

СЕКЦІЯ 14

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Керівник секції: *професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, д. ю. н., професор І.І. Каракаш*

Секретар секції: *доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, к. ю. н. К.М. Караханян*

КАРАКАШ ІЛЛЯ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Широковживаний термін *«об'єкт»* походить від латинського – «*objectum*», що означає *«предмет»*. У філософському розумінні об'єктом є зовнішній предмет, на що спрямована свідомість людини і діяльність суб'єкта. Однак у правовій літературі визначення і трактування поняття *«об'єкт права»* не отримала однозначного застосування. У всезагальному позначенні «*об'єктом права*» називають суспільні відносини, на які спрямована дія права та які регулюються відповідною системою правових норм.

Термін «*об'єкт права*» застосовується і для позначення відповідних матеріальних і нематеріальних благ, з приводу яких виникають певні відносини. Саме у такому сенсі, на наш погляд, закріплено визначення земельної ділянки як об'єкта права власності у ст. 79 ЗКУ та ст. 373 ЦКУ. Згідно ст. 79 ЗКУ, земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. За ч. 3 ст. 373 ЦКУ, право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий (ґрунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд. А у ст. 79-1 ЗКУ передбачені умови і

порядок формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав, що відсутнє у цивільному законодавстві.

Наведені ознаки визначення земельної ділянки як об'єкта права власності та об'єкта земельних і цивільних прав у певній мірі мають сприяти визначенню правооб'єктній приналежності землі Українському народові. Проте для цієї мети їх явно не достатньо, а деякі з них є малопридатними для цілей визначення народної правооб'єктності землі. Отже, *земля як об'єкт права власності Українського народу – це розташований над надрами і територіально обмежений державним кордоном нерухомий поверхневий шар зі складовими природного походження, що утворюють цілісну основу ландшафту, є засобом застосування праці та здійснення виробництва, просторовим базисом господарської діяльності, місцем розміщення і проживання населення країни з урахуванням соціальних, економічних, екологічних та інших інтересів суспільства.*

Застосування змістовно-смислового, порівняльно-логічного та інших способів тлумачення наведених земельно-правових і цивільно-правових норм надають підстави для твердження про те, що в юридичному значенні земля як об'єкт права власності Українського народу не охоплює надра, води, ліси та інші природні об'єкти й їх ресурси. У національному природоресурсному законодавстві і праві закріплені легальні визначення понять «надра», «води», «ліси», «рослинний» і «тваринний» світ, а також сформульовані визначення об'єктів природно-заповідного фонду країни та інших природних складових і компонентів природного походження. Правове регулювання гірничих, водних, лісових, флористичних, фауністичних, природно-заповідних та інших природоресурсних відносин здійснюється диференційовано відповідними галузями законодавства і права.

Враховуючи диференційований підхід до розмежування землі та інших природних об'єктів права власності Українського народу, поняття «земля як об'єкт права власності Українського народу» має розглядатися, передусім, як поверхневий земний шар, розташований над надрами. При цьому земна поверхня охоплює не лише ґрунтовий покрив з усім його біогеоценозом, а й земну поверхню, зайняту іншими природними складовими. В існуючий екосистемі природні складові, які теж є об'єктами права власності Українського народу, утворюють основу природного ландшафту. Цілісність природного ландшафту не виключає певних змін в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення (на підставі економічної доцільності та забезпечення екологічної безпеки) за основним призначенням до відповідних категорій, що підлягають особливій охороні з притаманним їм різноманіттям природних ландшафтів.

За першим реченням ч. 1 ст. 13 Конституції України, *земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу*. Незважаючи на те, що у наведеній конституційній нормі перелічені не всі об'єкти і

ресурси природного походження, Основний Закон закріплює їх належність на праві власності Українському народові. В якості суб'єкта права власності на природні об'єкти відповідно до преамбули Основного Закону країни Український народ складають всі громадяни України всіх національностей.

Український народу у зазначеному складі є самостійним і одночасно специфічним суб'єктом права власності на землю і може у конституційно визначених формах здійснювати правомочності власності на землею та інші природні об'єкти та їх ресурси. Згідно зі ст. 5 Основного Закону країни, народ здійснює владні повноваження «безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Слід зазначити, що попередня редакцій ч. 3 ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачала, що «повновладдя народу України в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів реалізується на основі Конституції України як безпосередньо, шляхом проведення референдумів, так і через органи державної влади відповідно до законодавства України». Однак ця норма виключена із змісту природоохоронного закону і втратила чинність на підставі Закону № 5456-VI від 16 жовтня 2012 року. Отже, у даний час випадки безпосереднього здійснення Українським народом правомочностей власності на природні об'єкти у чинному законодавстві не передбачені. Тепер лише у ст. 73 Конституції України передбачено, що «виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України», тобто за безпосередньою народною участю мають вирішуватися тільки земельно-територіального питання. Тому друге речення ч. 1 ст. 13 Конституції України передбачає, що *від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією*.

Поза будь-яких сумнівів, Український народ за правовим титулом, закріпленим в Основному Законі, визнаний суб'єктом права власності. Власницька правосуб'єктність Українського народу тепер закріплена і у ч. 1 ст. 318 ЦКУ. Безумовно, самому Українському народу належить: усталене, стабільне, безстрокове і визначальне право на встановлення правового режиму земель та інших природних об'єктів; не обмежене будь-якими законами право на їх використання, охорону і відтворення; право на одержання абсолютної та відносної вартості (капіталу), що має присвоюватися через суспільні форми їх розподілу; виключне право розпорядження землею та іншими природними об'єктами й їх ресурсами шляхом зміни території країни, відчуження й обміну її частин з іншими суб'єктами міжнародного права тощо. Однак про земельну правосуб'єктність Українського народу взагалі немає будь-якої згадки у чинному Земельному кодексу. Отже, земельна правосуб'єктність народу є недостатньо врегульованою у чинному земельному законодавстві.

Зрозумілим є те, що вказані та інші повноваження і правомочності власності Український народ безпосередньо виконувати не може. Тому на їх здійснення у конституційному порядку уповноважені

«органи державної влади та органи місцевого самоврядування», але власником у конституційному порядку за будь-яких обставин залишається Український народ. Однак проблема полягає у тому, що межи здійснення повноважень власника від імені Українського народу органами державної влади і місцевого самоврядування в Конституції невизначені. Одночасно звертає на себе увагу те, що за ч. 1 ст. 317 ЦКУ власникові належать права володіння, користування та розпорядження. Вказані правомочності власника закріплені й у ст. 78 ЗКУ, відповідно до якої право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Це право набувається та реалізується на підставі Конституції України, Земельного кодексу, а також інших законів, що видаються відповідно до них.

Аналіз конституційних норм та відповідних норм кодифікованих законодавчих актів надає підстави для твердження про те, що законодавець не робить ні яких виключень для здійснення правомочностей володіння, користування і розпоряджання землею та іншими природними об'єктами. Отже, законодавчо закріплені власницькі правомочності належать будь-якому суб'єкту права власності, у тому числі й Українському народові. Це означає, що без народної згоди правомочності володіння, користування і розпоряджання землею та іншими природними багатствами країни органами державної влади і місцевого самоврядування не мають вирішуватися.

Проте різним представницьким органам в особі органів державної влади і місцевого самоврядування, які здійснюють правомочності власника землі, можуть належати неоднаковий обсяг повноважень. Наприклад, за ст. 8 ЗКУ до повноважень обласних рад у галузі земельних відносин на території області належить розпорядження землями, що знаходяться у спільній власності територіальних громад, а за ст. 17 ЗКУ до повноважень місцевих державних адміністрацій у галузі земельних відносин належить розпорядження землями державної власності в межах, визначених Земельним кодексом. Звертає на себе увагу і те, що у вказаних та інших нормах глави другої й третьої ЗКУ передбачено право на здійснення лише одного повноваження власника – розпорядження відповідними землями, а повноваження щодо володіння і користування (зокрема, одержання певних надходжень за використання земель) залишаються за власникам землі. Отже, лише власникові землі належить уся тріада повноважень – володіння, користування і розпоряджання землями.

Різними у представницьких органів, які здійснюють правомочності власника землі можуть бути також обсяги наданих суб'єктивних прав та покладених юридичних обов'язків. Так, у ст. 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та у ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено широке коло прав і обов'язків місцевих державних адміністрацій та сільських, селищних і міських рад у сфері використання земельних та інших природних ресурсів, регулювання земельних відносин і охорони довкілля. Отже, межи здійснення повноважень власника землі від імені Українського народу органами державної влади і місцевого

самоврядування визначаються у поточному земельному законодавстві, яке потребує свого подальшого вдосконалення.

Ключові слова: об'єкт і предмет правового регулювання, право власності на землю, правооб'єктність і правосуб'єктність, земельне і цивільне законодавство.

Ключевые слова: объект и предмет правового регулирования, право собственности на землю, правообъектность и правосубъектность, земельное и гражданское законодательство.

Key words: object and subject of legal regulation, land ownership, legal personality and legal personality, land and civil law.

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, доцент

ЗМІНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА НОВІ КОЛІЗІЇ ЩОДО ЕМФІТЕВЗИСУ

У 2019 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» № 340-IX від 05.12.2019 та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» № 132-IX від 20.09.2019, які внесли багато змін до земельного та цивільного законодавства. Ці зміни торкнулися також й емфітевзису. Але замість врегулювання протилежних норм та усунення колізій, ми знов маємо ділему, які ж норми є переважними і як правильно їх застосувати.

Окремі аспекти дослідження використання земель сільськогосподарського призначення, в тому числі на умовах емфітевзису, були порушені в працях Гавриш Н.С., Годованюка А.Й., Григор'євої Х.А., Гуревського В.К., Гутьєвої В.В., Єрмоленка В.М., Каракаша І.І., Кулинича П.Ф., Мірошниченка А.М., Носіка В.В., Степської О.В., Титової Н.І., Уркевича В.І., Шульги М.В. та інших.

Метою дослідження є аналіз норм Земельного та Цивільного кодексів України щодо колізій, які виникли після внесення змін щодо права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзису).

Початком суттєвих змін, які торкнулися емфітевзису, слід вважати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» № 2498-VIII від 10.07.2018, яким було внесено зміни до ст. 102^1 ЗК щодо строку емфітевзису. Тепер строк користування земельною ділянкою державної, комунальної та приватної

власності став однаковим для всіх суб'єктів і склав 50 років. Але, якщо звернутися до ст. 408 ЦК, яка також містить норму щодо строку договору емфітевзису, то п. 1 вищезазначеної статті залишився без змін, залишаючи обмеження щодо строку користування у 50 років лише для земельних ділянок державної або комунальної власності. Тобто була створена колізія між двома кодексами, що призводить до значної кількості судових спорів, оскільки при укладанні договорів насамперед враховуються норми ЦК (глава 16^1 ЗК є відсильною у багатьох положеннях до норм ЦК).

Крім того, п. 2 ст. 408 ЦК прописує процедуру відмови від договору емфітевзису, у разі якщо він укладений на невизначений строк, що в вищезазначеному випадку втрачає будь-який сенс.

Ще однією колізією між ЗК та ЦК, є положення ч. 3 ст. 102^1 ЗК та ч. 3 ст. 407 ЦК, зміни до яких було внесено одночасно Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» № 509-VI від 16.09.2008, яким було закріплено, що «право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності не може бути відчужено її землекористувачем іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу» [1; 2].

Ця колізія з'явилася випадково і не одразу на неї звернули увагу. Справа в тому, що глава 16^1 ЗК присвячена не тільки емфітевзису, але й іншому інституту – суперфіцію, яким є право користування чужою земельною ділянкою для забудови. Статті ЗК в одній главі регулюють й емфітевзис і суперфіцій, тому ч. 3 ст. 102^1 ЗК містить уточнення, якого немає у ЦК. Так за ЗК землекористувач не може відчужувати право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності крім випадків переходу права власності на будівлі та споруди. На той момент законодавець таким виключенням регулював випадки, які стосувалися суперфіцію, оскільки вважалося, що будувати на землях сільськогосподарського призначення, які надаються за договором емфітевзису, не можна. Тому й ч. 3 ст. 407 ЦК не містить такого виключення, оскільки присвячена лише емфітевзису.

Але у зв'язку з тим, що останнім часом з'явилися наукові дослідження щодо дослідження забудови різних категорій земель, серед яких є точки зору щодо можливості забудови й тих земель, що надаються у емфітевзис, можна говорити про нові колізії законодавства.

Так тривалий час, переважала точка зору, що землі сільськогосподарського призначення (наприклад, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, для ведення фермерського господарства) забудовувати не можна. І на сьогодні в Україні існує низка нормативних приписів, що суттєво обмежують можливість використання земель сільськогосподарського призначення для будівництва. Так, наприклад, заборона на відчуження та зміну цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення напряму не пов'язана із проблемою забудови таких земель, адже стосується переважно тих сільськогосподарських земель, що взагалі не підлягають забудові.

Але, згідно зі ст. 5 ЗУ «Про фермерське господарство» на земельній ділянці фермерського господарства можна облаштувати житло в тій

частині ділянки, з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. Більше того, члени фермерського господарства мають право на створення окремої фермерської садиби за межами населеного пункту, якій має бути присвоєно поштову адресу. На фермерських земельних ділянках, зрозуміло, розміщуються і самі будівлі та споруди ферм для розведення птахів, кролів та ін., а також вирощування певних сільськогосподарських культур.

Водночас, можна погодитися із А.І. Ріпенко, що будь-які землі країни є її територіальним ресурсом, а в певних випадках залучення навіть «підмораторних земель» для містобудівного використання (розміщення об'єктів сільськогосподарської інфраструктури, фермерських садиб тощо) є найбільш раціональним та ефективним способом їх експлуатації [3].

Особливості правового режиму окремих видів земель сільськогосподарського призначення визначені у ст. 20, ст. ст. 31-36 ЗК. При цьому «юридична придатність» земель цієї категорії до розміщення об'єктів будівництва є неоднаковою.

За загальним правилом забороняється забудовувати орні угіддя (ріллю), а також території багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ і перелогів, розташовані в межах земельних ділянок сільськогосподарського призначення. У разі виникнення виняткової необхідності розміщення житлових або виробничих об'єктів, а також комунікацій переважно для цих потреб надаються несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. Отже, принципової заборони на будівництво будівель і споруд на землях сільськогосподарського призначення законодавство не містить.

Оскільки відповідно до ст. 22 ЗК у складі земель сільськогосподарських земель поряд із сільськогосподарськими угіддями виділяються і несільськогосподарські угіддя: господарські шляхи, землі під господарськими будівлями і дворами, інфраструктурою тощо, – забудову передбачається розміщувати в основному на таких територіях.

Забудова земель сільськогосподарського призначення, звичайно, не є їх пріоритетним використанням, але є необхідність розміщення будівель та споруд, необхідних для забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, або житло, призначене безпосередньо для фермерів.

Таким чином, можна зробити висновок, що при внесенні змін у 2008 році до п. 3 ст. 102^1 ЗК і спрямовуючи її дію на суперфіцій, законодавець фактично заклав нову суперечливу норму, яка поклала початок ще одній колізії між нормами ЗК та ЦК щодо емфітевзису.

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут емфітевзису є достатньо усталеним інститутом, який тривалий час не зазнавав суттєвих змін. Але зміни, які вносилися до Земельного кодексу щодо емфітевзису, не узгоджувалися з нормами Цивільного кодексу. І прикладом є найостанніші зміни 2019 року, які суттєво торкнулися процедури, форми укладання договорів емфітевзису, але й так і не узгодили попередні колізії. Цілком можливим є те, що й останні зміни з часом призведуть до нових колізій та неправильного застосування норм.

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – Ст. 356.
3. Ріпенко А.І. Використання земель для містобудівних потреб: теоретичні та практичні проблеми: Монографія / А.І. Ріпенко. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019.

Ключові слова: землевласник, землекористувач, цивільне законодавство, земельне законодавство, емфітевзис.

Ключевые слова: собственник земли, землепользователь, гражданское законодательство, земельное законодательство, эмфитевзис.

Key words: landowner, land user, civil law, land law, emphitevsis.

СИДОР ВІКТОРІЯ ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

Проголошення незалежності, інтеграція України у світовий інформаційний простір та розбудова економіки на нових ринкових засадах стали передумовами формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації. Трансформація практично всіх сфер суспільного життя України поступово стала неможливою без застосування сучасних технологій цифрової економіки, цифрових інновацій. Зростання потреби у формуванні системи національних інформаційних ресурсів призвело до створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення земельних відносин.

Відправною точкою переведення всіх даних щодо земельних ділянок, їх вартості та конфігурації та ін. з паперових на цифрові носії стало прийняття Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 р.

З 2013 р. в Україні державний земельний кадастр ведеться як єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами.

Геодезичною основою для Державного земельного кадастру є державна геодезична мережа. Картографічною основою Державного земельного кадастру є карти (плани), що складаються у формі і масштабі відповідно до державних стандартів, норм та правил, технічних регламентів.

Об'єктами Державного земельного кадастру, відповідно до ст. 10 Закону, є: землі в межах державного кордону України; землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць; обмеження у використанні земель; земельна ділянка [1].

Згідно Порядку адміністрування Державного земельного кадастру, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27.12.2012 р. № 836, адміністрування Державного земельного кадастру здійснюється з метою забезпечення функціонування Державного земельного кадастру, а саме: 1) основних засобів автоматизованої обробки, зберігання, передачі та захисту інформації; мережевого обладнання та інформаційно-телекомунікаційних мереж; 2) інфраструктурних систем та комплексів забезпечення середовища функціонування засобів обробки та зберігання інформації, мережевого обладнання; 3) систем та комплексів моніторингу, безпеки та сигналізації; 4) об'єктів та окремих комплексів; 5) загального програмного забезпечення Державного земельного кадастру; 6) спеціалізованого програмного забезпечення Державного земельного кадастру [2].

З 2018 року в Україні розпочалися нові масштабні зміни у веденні державного земельного кадастру. По-перше, заплановано створення ортофотопланів та 3-D моделі місцевості території України. По-друге, наповнення відомостями державного земельного кадастру передбачає стовідсоткову інвентаризацію державних сільськогосподарських земель; інвентаризацію решти державних земель; внесення відомостей про якісні характеристики земель. По-третє, трансформація системи Державного земельного кадастру має на меті, крім іншого, створення нових електронних реєстрів. Мається на увазі, перш за все, Електронний реєстр сертифікованих інженерів-землевпорядників та геодезистів.

Варто зауважити, що нормативне забезпечення в регулюванні даного питання потребує невідкладного вдосконалення. Уряд визначає, що документація із землеустрою починаючи з 2019 року повинна бути в електронній формі. Планується відкриття координат поворотних точок земельних ділянок. Крім того, в процесі реформи передбачається скасування реєстрації апаратури супутникових радіонавігаційних систем.

На нашу думку, необхідна чітка систематизація та створення єдиної системи, яка б узагальнила всі відомості про земельний фонд – починаючи від якості грунтів і закінчуючи ресурсним потенціалом окремої земельної ділянки. Державний земельний кадастр вже містить наступну інформацію: адміністративні кордони; індексно-кадастрову карту; ортофотознімки; земельні ділянки; агро-виробничі групи ґрунтів; гідрографію; пункти державної геодезичної мережі; обмеження використання земель; дані нормативної грошової оцінки. Найближчим часом на Публічній кадастровій карті будуть створені наступні нові інформа-

ційні шари: умовна прибережна захисна смуга; незареєстровані території; ліси; природно-заповідний фонд; геонадра (спецдозволи).

Станом на сьогодні вже відкриті наступні відомості: рішення щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності; висновки експертизи землевпорядної документації; висновки про розгляд проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок; заходи державного контролю за використанням та охороною земель та їх результати.

Інформація щодо земельних ділянок, що наявна у розпорядників, повинна бути відкритою і доступною як для громадян, так і для інвесторів. Це створить більш сприятливі умови реалізації земельної реформи.

Список використаної літератури:

1. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI. Голос України від 06.08.2011. № 145.
2. Порядок адміністрування Державного земельного кадастру, затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27.12.2012 р. № 836. Офіційний вісник України від 08.02.2013, № 8, стор. 380, стаття 314, код акта 65606/2013.

Ключові слова: земельні відносини, інформація, державний земельний кадастр, геопросторові дані, інформатизація.

Ключевые слова: земельные отношения, информация, государственный земельный кадастр, пространственные данные, информатизация.

Key words: land relations, information, state land cadastre, geospatial data, informatization.

УБЕРМАН ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ

Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», провідний науковий співробітник, кандидат технічних наук

ВАСЬКОВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНТОНІВНА

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри охорони праці та навколишнього середовища, кандидат біологічних наук

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОНЯТТЯ «ЗАБРУДНЕННЯ» У ВОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

1. Виконання Україною зобов'язань щодо імплементації законодавства ЄС в частині хімічного й екологічного стану та якості води вимагає створення наближених до європейських інструментів ефективного правового регулювання скидання забруднюючих речовин (РСЗР) із

зворотною водою у водні об'єкти. Більшість норм українського еколого-правового (ЕП) інституту якості вод та її регулювання (ЯВР), до складу якого входить підінститут РСЗР [1], зосереджено у Водному кодексі України (ВКУ) та у підзаконних актах, а європейського РСЗР – у директивах ЄС, центральною з яких є Водна рамкова директива (ВРД) [2]. З аналізу цільової спрямованості ВКУ та ВРД випливає, що ***головною перепоною імплементації європейського РСЗР є концептуальні відмінності ВКУ від ВРД та інших загальних та секторальних екологічних директив ЄС***. Відмінності стосуються базових юридичних понять, зокрема, «якість води», «забруднення» та «забруднююча речовина». ВКУ, який існує з 1995 р. (як змінений наступник кодексу колишньої УРСР), спрямований, у першу чергу, ***на відносини у сфері господарського поводження з водними ресурсами***. При цьому екологічні аспекти залишаються другорядними. За ст. 1 ВКУ «якість води – характеристика складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних цілей використання». На відміну від ВКУ, позиція ВРД у ставленні до води висловлена у пар. (1) її преамбули. Далі у пар. (19) зазначено: «Ця Директива спрямована на підтримання і вдосконалення водного середовища у Співтоваристві. Ця мета безпосередньо стосується якості відповідних вод. Контроль кількості є додатковою складовою у забезпеченні гарної якості води, і тому має бути впроваджені кількісні заходи, спрямовані на забезпечення гарної якості». Крім того, у пар. (27) зазначено: «Кінцевою метою цієї Директиви є остаточне усунення небезпечних речовин, боротьба із забрудненням якими вимагає першочергових заходів, … «. Отже, ***головним спрямуванням ВРД є охорона вод та забезпечення їх доброї якості, зокрема, боротьба з надходженням забруднюючих речовин (ЗР)***. У той же час юридичне визначення поняття «якості води» у ВРД відсутнє. ***Матеріальними виразниками «якості води» у ВРД слугують поняття «забруднення», «речовина» та «забруднююча речовина»***. Така заміна дозволяє диференціювати ЗР за їх походженням, поведінкою у водному середовищі, властивостями, впливом на біоту та людину. Нормативну регулюючу дію ВРД спрямовано на боротьбу з надходженням ЗР у воду, тоді як у ВКУ цей вплив зосереджено на зворотній воді – носії ЗР. Отже, головна мета ВРД є науково більш коректною та предметно визначеною ніж у ВКУ. Така розбіжність ускладнює, а у деяких аспектах й унеможливлює апроксимацію українського водного законодавства до європейського. Принципові відмінності виявляються вже на рівні базових юридичних визначень та понять. Через існування різних перекладів ВРД та їх неузгодженість з українською науковою термінологією посилання надаються за джерелом [2].

2. Важливі концептуальні відмінності європейського та українського водного законодавства визначаються різницею у наукових підходах. За визначеннями ст. 1 ВКУ (у редакції після 2000 р.): «забруднення вод – надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин; забруднююча речовина – речовина, яка привноситься у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини».

У другому визначенні слово «привноситься» є ключовим і надає йому релятивний характер, що слід вважати науково помилковим. За джерелом [3] це слово має значення «ПРИВНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, недок.. ПРИВНЕСТИ́, су́, се́ш; мин. ч. привні́с, несла́, ло́; док., перех. Вносити в що-небудь щось додаткове або стороннє». Щодо скидання ЗР до водного об'єкту «привнесення» має два аспекти: номінаційний та кількісний. У першому – вважається, що при скиданні до матриці складу приймаючої води додаються нові речовини. У кількісному аспекті «привнесення» означає, що концентрація деяких речовин у приймаючій воді збільшується внаслідок скидання. Можливі також обидва випадки, тобто ***водне законодавство України визнає як забруднюючу лише таку речовину, яка з'являється або кількість якої збільшується у масиві приймаючої води внаслідок діяльності людини***. Отже, йдеться про ***позитивні прирощення концентрацій речовин у приймаючий воді***, вважаючи нульовими концентрації не існуючих речовин в умовах відсутності впливу суб'єкту скидання.

Аналогічні визначення у ВРД є принципово відмінними від ВКУ: за ст. 2(31) ВРД ««Забруднювач» означає будь-яку речовину, яка може викликати забруднення, зокрема, речовини, перелічені у Додатку VIII»; а за ст. 2(33) ««Забруднення» означає пряме чи непряме введення, в результаті діяльності людини, речовин чи тепла у повітря, воду чи землю, які можуть бути небезпечними для здоров'я людей або для якості водних екосистем або наземних екосистем, що безпосередньо залежать від водних екосистем, яке призводить до пошкодження матеріальної власності або до припинення чи погіршення функціонування комунальних служб або інших законних користувачів довкілля». ***У ВРД здійснюється юридичний поділ речовин (або ЗР), виходячи з їх властивостей, цільових завдань та операційних потреб законодавчого регулювання***, на такі категорії: 1) речовини, наведені у Додатку VIII (перелік-показчик за груповими описами) ВРД; 2) небезпечні речовини (за визначенням у ст. 2(29) ВРД); 3) речовини, боротьба із забрудненням якими потребує першочергових заходів (або пріоритетні речовини) (за визначенням у ст. 2(30) та переліком у Додатку X ВРД); 4) особливі (або специфічні) забруднювачі (визначаються у Додатку V щодо показників стану вод як «Забруднення усіма речовинами, боротьба із забрудненням якими вимагає першочергових заходів, виявленими як такі, що викидаються у масив води. Забруднення іншими речовинами, виявленими як такі, що у значних кількостях викидаються у масив води)». Отже, ***у ВРД визначальною ознакою ЗР, що скидаються, є можливість її небезпечного впливу***. Кількісно невизначеною залишається ознака «значної кількості» для характеристики стану вод.

На відміну від ВРД у тексті ВКУ спектр поділу ЗР майже відсутній, а про властивості окремих видів ЗР та специфічні регуляторні вимоги до них зазначено у дуже обмеженому інструментально-правовому обсязі, зокрема, стосовно біогенних, радіоактивних, токсичних та нафтових ЗР. ***У ВКУ відсутній загальний підхід до РСЗР як до цілісного системно єдиного ЕП підінституту***, складові якого визначено у ст. 10 ВРД

«комбінованого підходу до точкових і просторово-розподілених джерел» та у ст. 4 Директиви 2008/105/ЄС [4] щодо «зон змішування».

3. Переважна більшість ЗР надходять у масиви вод внаслідок скидання, яке законодавчо регулюється нормативами ГДВ (у ВРД) та ГДС (у ВКУ). Сучасна українська диференціація ЗР для регулювання їх скидання, які скидаються, виконана у підзаконному акті [5], де міститься Порядок та Перелік. Порядок поділяє ЗР на ті, «скидання яких … нормується в усіх випадках», та на «додаткові». У Переліку наведено дев'ять ЗР (груп ЗР) «скидання яких у водні об'єкти нормується», але не згадується про випадки їх скидання, що слід вважати помилкою. Також у Переліку міститься загальний опис додаткових ЗР: «речовини, визначені державними санітарними нормами і правилами, нормативами екологічної безпеки водокористування, нормативами якості води водних об'єктів), концентрація яких у зворотних водах збільшується порівняно із забраною водою». Такий бінарний поділ принципово відрізняється від концепції ВРД. Зокрема, ті ***ЗР, що за Переліком нормуються в усіх випадках, насправді належать до найбільш поширених у складі зворотної води і найменш небезпечних ЗР (або їх груп)***. Тоді як ЗР, що можуть становити реальну загрозу екологічній безпеці, за визначеннями у ст. 1 та ст. 36 ВКУ регулюються вимогами до «конкретних цілей використання» води (відповідні місця за ВРД мають назву «зон, що перебувають під охороною»). Для такого регулювання обрано не деталізовану і довільну процедуру нормування, реалізацію якої, всупереч вимогам ВРД, покладено на розпорошене коло невизначених та некерованих суб'єктів – розробників ГДС. Крім того, додаткові ЗР визначаються не за абсолютними концентраціями у приймаючий воді, а за екологічно сумнівним принципом відносного збільшення (приростення) їх концентрації у зворотних водах. На відміну від цього, ***у водному законодавстві ЄС головну роль відіграє списковий принцип регулювання ЗР***, які надходять у воду.

Висновки. Імплементація європейського законодавства вимагає екологізації водного законодавства України, базою якої є ЕП інститут ЯВР. Значну перешкоду імплементації створюють: 1) концептуальна невідповідність базових юридичних понять ВКУ та ВРД, зокрема, «забруднення» та «забруднююча речовина»; 2) відсутність в українському водному законодавстві поділу ЗР за їх небезпекою та за черговістю боротьби з ними. Така глибока розбіжність означає, що парадигма української охорони вод вимагає зміни з господарської на екологічну. Отримані результати можуть застосовуватися для розроблення законопроектних та нормопроектних пропозицій для переходу до європейського регулювання скидання ЗР. Альтернативою зазначеної глибокої екологізації ВКУ слід вважати розроблення та прийняття спеціального Закону України «Про охорону вод».

Список використаної літератури:

1. Уберман В. І., Васьковець Л. А. Поетапне наближення українського еколого-правового інституту якості вод та її регулювання до законодав-

ства ЄС / Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: Collective monograph. Frankfurt (Oder) : Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2019. P. 334-354.
2. Директива 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962.html .
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
4. Директива 2008/105/ЄС про стандарти якості довкілля в галузі водної політики. URL: http://old.minjust.gov.ua/45875.
5. Постанова КМУ від 11 вересня 1996 р. № 1100 «Про затвердження Порядку розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об’єкти та перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об’єкти нормується» (в редакції Постанови КМ № 1091 (1091-2017-п) від 13 грудня 2017 р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110096-п.

Ключові слова: екологічне законодавство ЄС, водне законодавство України, скидання забруднюючих речовин, регулювання скидів, нормативи скидів, поняття «забруднення» та «забруднююча речовина», імплементація законодавства ЄС.

Ключевые слова: экологическое законодательство ЕС, водное законодательство Украины, сброс загрязняющих веществ, регулирование сбросов, нормативы сбросов, понятия «загрязнение» и «загрязняющее вещество», имплементация законодательства ЕС.

Key words: EU environmental legislation, water legislation of Ukraine, pollutant discharge, discharges regulation, limits of discharges, concepts of “pollution” and “pollutant”, implementation of EU legislation.

ЧУМАЧЕНКО ІННА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ГАРАНТІЙ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ПЛЯЖІВ ТА УЗБЕРЕЖЖЯ

Кожен громадянин має право користуватися природними об’єктами права власності народу відповідно до закону (ст. 13 Конституції України), громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (ч. 2. ст. 38 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). Згідно ст. 13 ЗУ «Про благоустрій населених пунктів» від 6 вересня 2005 року до територій загального користування відносяться пляжі. Тобто, кожен громадянин України має право загального земле- та водокористування, адже пляж є поєднанням акваторії з частиною земельної ділянки, що до неї прилягає, і користування пляжем означає користування і тим, і іншим. Тобто, вхід на пляж, прохід до моря, річки, водоймища, купання,

загоряння на піску – це конституційні права громадян, захищені Конституцією і законами України.

Однак, на практиці громадяни стикаються часом з непереборними перешкодами для реалізації такого права. В даному випадку мова йде про перешкоджання у вільному доступі громадян до пляжів, до узбережжя водних об'єктів. Непереборною перешкодою на шляху до міських пляжів стають кам'яні паркани, обгороджені території, котеджні містечка тощо. Орендарі пляжів Одеси усіляко обмежують безперешкодний доступ до моря, беручи плату навіть за прохід до води, який має бути безкоштовним. Так на Дачі Ковалевського лабораторія станції біологічної очистки води (за документами), а фактично – вілла з басейном, ставком та ландшафтним дизайном. Компанія «Інфоксводоканал» отримала ділянку для створення лабораторії, а з часом тут з'явився будинок, басейн, причал і зелений газон. Також, прикладом незаконного обмеження вільного доступу до узбережжя є пляж «Рив'єра», що розташований на 12 станції Великого Фонтану. Цей пляж огороджено високим парканом. І навіть в непляжний сезон вільний прохід до пляжної зони, що має бути об'єктом загального користування, закритий металевими воротами із замком. На жаль, такі приклади незаконного перешкоджання в доступі до узбережжя не одиничні.

Згідно ВК України (ст. 47) громадяни мають право на загальне водокористування для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів. Тому, купання на пляжах є реалізацією громадянами права загального природокористування і не може бути платним. Обмеження (заборона) загального користування допускається локально лише з метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав і проводиться у затвердженому законодавством порядку.

В межах реалізації громадянами права на загальне водокористування, їх доступ до узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони має бути забезпечено безперешкодно і безоплатно. Винятком є земельні ділянки, що пов'язані з розташуванням на них споруд (гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), санаторіїв та інших лікувально-оздоровчих закладів, дитячих оздоровчих таборів. Повинно забезпечуватися безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману у випадку, якщо пляжна зона надана у користування. Органи місцевої влади повинні виділяти та облаштовувати у межах населених пунктів пляжні зони для користування ними безперешкодно та безоплатно.

Позитивним кроком в подоланні незаконних перешкод щодо доступу громадян до водойм є прийнятий 29 жовтня 2019 року ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування» відповідно до якого у ст. 88 ВК України

та ст. 60 ЗК України вносяться норми щодо гарантування громадянам безперешкодного і безоплатного доступу до узбережжя морів, морських заток, лиманів і островів у внутрішніх морських водах в межах пляжних зон, а також до узбережжя річок, водойм і островів для загального водокористування. Як зазначено, обмеження доступу громадян у будь-який спосіб (у тому числі шляхом влаштування огорож або інших конструкцій) до узбережжя водних об'єктів на земельних ділянках прибережних захисних смуг, що перебувають у користуванні юридичних або фізичних осіб, а також справляння за нього плати є підставою для припинення права користування земельними ділянками прибережних захисних смуг за рішенням суду.

Крім того, ст. 61 і ст. 62 ЗК України доповнюються положеннями про те, що в прибережних захисних смугах не допускається влаштування огорожі або інших конструкцій, що перешкоджають доступу громадян до узбережжя водних об'єктів. Передбачено механізм демонтажу таких огорож або інших конструкцій за рахунок їх власників (осіб, які їх встановили).

Змінами в ст. 10 ВК України ст. 60 КУпАП передбачено встановлення адміністративної відповідальності за неправомірне обмеження безперешкодного і безкоштовного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування. Зокрема, згідно із законом, обмеження безперешкодного або безоплатного доступу громадян до узбережжя морів, морських заток, лиманів та островів у внутрішніх морських водах у межах пляжної зони, а також до берегів річок, водойм та островів загального користування, крім передбачених законом випадків, карається штрафом від 200 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів (для громадян) та від 400 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для посадових осіб). Повторні дії, вчинені протягом року, караються штрафом від 400 до 700 неоподатковуваних мінімумів доходів (для громадян) і від 700 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для посадових осіб).

Контроль за забезпеченням безперешкодного і безоплатного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів та островів для загального водокористування відповідно до закону покладено на місцеві держадміністрації.

Сподіваємося, що реалізація норм закону сприятиме посиленню захисту конституційних прав громадян на користування природними об'єктами, а саме забезпеченню безперешкодного доступу громадян до пляжів та узбережжя, демонтажу наявних огорож або інших конструкцій, що цьому перешкоджають.

Ключові слова: пляж, пляжна зона, водні об'єкти, узбережжя, право загального природокористування, право на вільний доступ до водних об'єктів.

Ключевые слова: пляж, пляжная зона, водные объекты, побережье, право общего природопользования, право на свободный доступ к водным объектам.

Key words: beach, beach area, water bodies, coast, general environmental management right to free access to water bodies.

ГРИГОР'ЄВА ХРИСТИНА АНТОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, докторант

АГРОПРОТЕКЦІЙНА СКЛАДОВА ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

Надважливою подією, яка суттєво змінює сучасний земельний та аграрний устрій в Україні, слід визнати прийняття парламентом Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення № 2178-10 від 10.10.2019 року. Ним здійснено спробу скасувати багаторічний мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення. У своїй доповіді ми залишимо осторонь найбільш популярні та обговорювані положення цього закону, що стосуються вимог до покупців земель сільськогосподарського призначення, наділення правом такої купівлі іноземців та іноземних юридичних осіб, обмеження максимальної кількості земель у одного власника тощо. У своєму дослідженні ми прагнемо проаналізувати один не просто важливий, а навіть стратегічний момент, від якого у значній мірі залежатиме успіх започаткованих реформ. Мова йде про державну підтримку національних аграріїв, що прагнуть придбати землі сільськогосподарського призначення в нових умовах.

Світовий досвід підтверджує, що стабільний ринок сільськогосподарських земель має бути регульованим. Існує поширена думка про те, що найбільш ефективним та ледь не єдиним методом такого регулювання є впровадження низки жорстких заборон та обмежень. Проте такий підхід не відповідає дійсності. Одним з основних важелів ефективного державного регулювання земельного ринку виступає саме державна підтримка певних категорій покупців, що надає їм можливість зберігати конкурентоспроможність. Вітчизняний законодавець теж «забуває» про широкі можливості державної підтримки. Про це свідчить той факт, що у прийнятому парламентом Законі лише одне речення спрямоване на регулювання агропротекційного питання, а саме п. 2 Прикінцевих положень: «Кабінету Міністрів України у шестимісячний строк з дня опублікування цього Закону розробити та затвердити порядок здійснення фінансової підтримки громадян і юридичних осіб (у тому числі фермерських господарств) для придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення». Системний аналіз цього положення з урахуванням усіх інших норм пропонованого Закону дозволяє зробити деякі висновки.

1) *Питання державної підтримки винесені за рамки закону та віддані на підзаконне регулювання*. По-перше, це красномовно свідчить про недалекоглядність реформування і низький рівень професійної підготовки його законодавчого втілення, оскільки абсолютно не враховує той факт, що регулювання ринку земель сільськогоспо-

дарського призначення доцільно здійснювати шляхом оптимального поєднання дозволів, заборон та механізмів державної підтримки. По-друге, в умовах України підзаконне регулювання державної підтримки означає її тимчасовий характер та негарантованість надання.

2) *Обмеженість запланованої державної підтримки лише одним її різновидом – фінансовою*. Фактично, це означає досить обмежене коло заходів. З урахуванням традицій національного агропротекційного законодавства, можна припустити, що ними можуть охоплюватися, наприклад, часткові компенсації банківських відсотків, спеціальні кредитні програми тощо. Виключний фінансовий характер державної підтримки, який декларується у Законі, дозволяє спрогнозувати такі її майбутні риси: обмеженість кола адресатів унаслідок хронічної нестачі бюджетних коштів; пізній фактичний запуск програм, спричинений довгими бюрократичними підготовчими процедурами тощо. Для якісного забезпечення підтримки національних аграріїв в умовах земельно-правового реформування необхідною є завчасна побудова спеціальної системи кредитної підтримки. Саме стабільність, а водночас гнучкість такої системи, її відкритість та доступність для максимально широкого кола бажаючих – могли б забезпечити необхідні передумови реформування, створити своєрідну «подушку безпеки» для аграріїв, а також забезпечити стабільність аграрно-земельних відносин на довготривалу перспективу. Слід розуміти, що влада, судячи із закону, має намір відбутися формальною бюджетною програмою, а не глибоко продуманою системою державної підтримки.

3) *Невизначеність кола адресатів,* у той час як саме коло отримувачів державної підтримки детермінує її успіх, ефективність та доцільність. Зокрема, новим законом скасовуються особливі вимоги до фізичних осіб, які купують землю сільськогосподарського призначення (запроваджуються лише обмеження площ). При цьому громадяни-покупці можуть не бути зайняті в аграрній сфері і не мати наміру у ній працювати. Виникає закономірне питання щодо розповсюдження державної підтримки на цю категорію громадян. Крім того вимог щодо спеціальної правосуб'єктності не висунуто і до юридичних осіб, які набувають землі сільськогосподарського призначення, а тому вищевказана проблема адресності підтримки актуальна і тут.

Як відомо, закон відстрочив вступ у дію положень щодо реалізації права юридичних осіб у деяких випадках набувати землі сільськогосподарського призначення: «До 1 січня 2024 року забороняється купівля-продаж або іншим способом відчуження на користь юридичних осіб земельних ділянок, які перебувають у приватній власності і віднесені до земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім переходу до банків права власності на земельні ділянки як предмет застави, передачі земельних ділянок у спадщину, обміну (міни) ... та відчу-

ження земельних ділянок для суспільних потреб». У зв'язку з цим аналізоване агропротекційне положення закону щодо фінансової підтримки юридичних осіб має розумітися, перш за все, як підтримка у напрямі придбання земель, що уникнули «повторного мораторію».

4) *Утворення Фондів розвитку сільських територій*. У п. 2 Прикінцевих положень Закону Кабінету Міністрів України доручається «розробити та подати Верховній Раді України проект Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо створення у складі спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів Фонду розвитку сільських територій, кошти з якого спрямовуються на видатки розвитку: інфраструктури, енергозбереження, освіти та медицини у сільській місцевості та реалізацію державних програм розвитку малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників». По-перше, про це не йдеться у самому Законі, і тому не зрозуміло, яким чином ці питання взагалі пов'язані та об'єднані в один нормативно-правовий акт. По-друге, лише із опублікованих в інформаційних джерелах заяв представників уряду можна зрозуміти, що пропонується наповнювати ці фонди за рахунок доходів від реалізації земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності. Слід підкреслити, що таким кроком стимулюється пришвидшення продажу земель публічної власності, адже згодом низький рівень розвитку сільських територій ставитимуть у пряму залежність від активності продажу державних та комунальних земель. При цьому така активність абсолютизується без чіткого розуміння – кому ж цю землю продавати. По-третє, за рахунок коштів фондів планується вирішувати надшироке коло питань – ледь не усі проблеми сільського розвитку: виробничі, обслуговуючі, соціальні. Очевидно, що земельний ресурс, за рахунок якого поповнюватиметься спецфонд, обмежений та має властивість закінчуватися, саме тому перспективність і далекоглядність такого кроку викликає сумніви.

На основі проведеного дослідження можна зробити загальний висновок щодо законодавчого забезпечення обігу земель сільськогосподарського призначення, проаналізованого з агропротекційних позицій. Висока ліберальність умов, що пропонується для ринку земель сільськогосподарського призначення, не супроводжується адекватними заходами державної підтримки вітчизняних аграріїв, що захистили б національного товаровиробника від негативних ринкових факторів та врівноважили б його конкурентоспроможність.

Реформаторські кроки такого масштабу як відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні мали б розпочинатися не з «проштовхування» поспіхом скроєного, непрофесійно підготовленого закону, а саме із завчасної побудови системи державної підтримки національних аграріїв, яка б дала змогу набувати землю тим, хто на ній працює. Перш за все, йдеться про формування стабільної, доступної та дешевої кредитної підтримки на основі утворення Державного аграрного банку. Натомість ми маємо ситуацію, коли обмежена державна підтримка «наздоганятиме» ринок, а не передуватиме йому.

Усе це в умовах триваючої економічної кризи в Україні може призвести до поглиблення та загострення існуючих проблем в аграрній сфері, а згодом – негативно відбитися на продовольчій та екологічній безпеці держави.

Ключові слова: державна підтримка сільського господарства, кредитування, аграрний протекціонізм, земельна реформа, обіг земель сільськогосподарського призначення.

Ключевые слова: государственная поддержка сельского хозяйства, кредитование, аграрный протекционизм, земельная реформа, оборот земель сельскохозяйственного назначения.

Key words: state support for agriculture, credit, agrarian protectionism, land reform, agricultural land turnover.

ГОДОВАНЮК АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Існування різноманіття права власності на землю та зміна відношення до землекористування в суспільстві, земельна реформа, триваюча довгі роки, намагання сформувати та реалізувати нову економічну ідею, створити хоча б якісь передумови для рівноправного розвитку усіх форм власності, дуже суттєво вплинуло на характер і зміст земельних відносин нашого сьогодення. Земельна реформа не могла докорінно не змінити юридичну природу, причини зародження, підстави та порядок розгляду земельних спорів, котрі, в свою чергу, безперечно формуються із земельних та пов'язаних з ними суспільних відносин.

Як відомо, у Земельному Кодексі міститься відокремлена група норм, які визначають умови і порядок розгляду та вирішення земельних спорів. В даному випадку розділ, присвячений гарантіям прав на землю, що містить главу 25, є вагомою законодавчою засадою захисту суб'єктивних прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів.

На жаль, визначення поняття «земельні спори», як окремої правової категорії, не зможемо відшукати ні у Земельному Кодексі, а ні у будь-яких інших нормативних актах, покликаних врегульовувати земельні відносини. До речі, в старому Земельному Кодексі від 18 грудня 1990 року, попри значно більший розмір розділу «вирішення земельних спорів», такого визначення теж не існувало.

Діючий ЗКУ не дає детальної аргументації характеру земельних спорів, визначаючи лише види та виходячи з того, чи буде це судовий розгляд, чи позасудовий.

Проте на доктринальному рівні правознавцями активно здійснюється дослідження цього питання, надаються численні тлумачення, здійснюється класифікація земельних спорів та визначення їх ключових ознак. Для початку, потрібно визначити зміст поняття «земельний спір», так як це має важливе теоретичне значення для дослідження.

Так, професор Каракаш І.І. вважає, що під земельними спорами слід розуміти неврегульовані розбіжності, що пов'язані із застосуванням норм земельного законодавства щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками та реалізацією інших прав на землю, які виникають між суб'єктами земельних відносин і підлягають вирішенню у порядку, встановленому законом [1].

Земельний спір Лейба Л. В., в своїй дисертаційній роботі, розглядає як особливий вид правових відносин, в основі яких знаходяться розбіжності суб'єктів, що проявляються у процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту) у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин [2].

Артеменко В.П. та Врублевський О.С. визначають земельні спори як вид правовідносин, пов'язаних із розв'язанням розбіжностей, які випливають з порушення права власності та права користування земельною ділянкою, а також відводом або вилученням землі, що виникають між власниками землі та землекористувачами, іншими особами, органами місцевого самоврядування та державними органами, що здійснюють управління земельними ресурсами [3].

Дане визначення їх опоненти вважають перенасиченим та таким, що включає зайві ознаки. В ньому, по суті, вже передбачений поділ земельних спорів на види, виходячи з характеру правовідносин та суб'єктного складу. Зважаючи на об'ємну частку земельних правовідносин та спорів, які можуть виникати на їх основі, вищезазначене поняття можна вважати багатовекторним, проте обмежуючим у своїй суті. Залишається відкритим питання віднесення до земельних спорів, наприклад, спорів щодо розмежування компетенції суб'єктів владних повноважень стосовно розпорядження землями, тощо

Такий вчений як Бурцев О.В., при аналізі межових земельних спорів, зазначає наступне: «При реалізації земельних відносин, а також при їх врегулюванні можуть виникати спірні земельні відносини, об'єктом яких виступає сама земельна ділянка або ж право на неї» [4].

Таке тлумачення навряд чи можливо вважати еталонним, оскільки воно видається занадто широким за своїм змістом. У випадку потреби встановлення юридичного факту відносно земельної ділянки, це буде спірними земельними відносинами, оскільки існує невстановлена обставина, яка потребує судового втручання, дослідження доказів та встановлення істини. Для того, щоб вважати правовідносини спором необхідна наявність хоча б двох сторін, інтереси яких не співпадають. Тому вищеописана ситуація лишається піл питанням.

Якщо проводити аналіз вищезазначених визначень земельного спору, то вбачається за необхідне виділення певних загальних критері-

їв, котрі дозволяють віднести той чи інших конфлікт до різновиду земельного спору. Здебільшого, земельна ділянка завжди є об'єктом спірних відносин. Хоча, можливі варіанти, коли їх визначальною ознакою є те, що ці спори прямо чи опосередковано стосуються території України, земельної ділянки, її частини чи прав на неї, у тому числі й на земельну частку (пай), що випливає зі ст. 2 Земельного кодексу України [5].

Також, як наступний критерій, можна застосовувати і те, що суб'єкт, який є учасником відносин, має володіти певним видом суб'єктивних прав на земельну ділянку, чи компетенцією по розпорядженні нею. Суб'єкти таких спорів досить неоднорідні й можуть належати до різних категорій. Це можуть бути громадяни, юридичні особи, територіальні громади, держава, Український народ, органи місцевого самоврядування й органи державної влади, іноземні держави.

Останнім вагомим критерієм є ситуація, при якій земельний спір виникає завдяки дійсному або уявному порушення прав титульного власника земельної ділянки або іншого суб'єктивного права.

На думку Лейби Л.В. самостійною ознакою земельних спорів виступає й регламентована чинним земельним законодавством процедура їх вирішення. Закріплення на законодавчому рівні процедури вирішення земельних спорів свідчить про наявність у них особливостей, які впливають і на специфіку їх розв'язання [5].

Таким чином, земельний спір є правовідносинами, сформованими на підставі розбіжностей, які виникли під час застосування норм земельного законодавства щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками та реалізацією інших прав на землю, що виникають між суб'єктами земельних правовідносин з приводу дійсного або уявного порушення суб'єктивних прав на земельні ділянки, а також законних інтересів зазначених суб'єктів.

З-поміж безлічі політичних, економічних соціальних та інших причин виникнення земельних спорів, найбільшу зацікавленість викликає аналіз правових причин їх виникнення. Насамперед, вони будуть базуватися на існуючих оціночних поняттях, прогалинах у законодавстві, можливості неоднозначного трактування правових норм. Саме тому, доцільним було б поняття «земельні спори», формувати з урахуванням чинного законодавства України, зокрема положень Земельного кодексу України. Але, на жаль, діючий кодекс не містить такого поняття, і тому питання синтезу цього поняття лишається лише в теорії права.

Список використаної літератури:

1. Каракаш І.І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю / Каракаш І.І. // Підприємництво, господарство і право. – № 12. – 2017. – С. 132.
2. Лейба, Людмила Василівна. Правове регулювання вирішення земельних спорів [Текст] : дис… канд. юрид. наук: 12.00.06 / Лейба Людмила Василі-

вна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – С. 163.
3. Землекористування: сучасність та перспективи. / Авт.-упоряд.: Артеменко В.П., Врублевський О.С. – К.: Інститут громадянського суспільства: ТОВ «ІКЦ «Леста», 2005. – С. 127.
4. Бурцев О.В. Земельні межові спори: різновиди та їх особливості / О.В. Бурцев // Проблеми законності. – 2014. – Вип. 127. – С. 88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2014_127_14
5. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : автореф. дис… канд. юрид. наук / Л.В. Лейба. – Харків: 2005. – С. 8.

Ключові слова: земельні відносини, земельний спір, гарантії прав на землю, земельна ділянка.
Ключевые слова: земельные отношения, земельный спор, гарантии прав на землю, земельный участок.
Key words: Land relationships, land dispute, guarantees of land rights, land parcel.

КАНІВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ВИКИДІВ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ СТАЦІОНАРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

За сучасних умов серед насущних проблем, що не втрачають своєї актуальності, залишається проблема забруднення атмосферного повітря, рівень якого є вкрай високим. Провідне місце серед основних забруднювачів належить, зокрема, підприємствам добувної та переробної промисловості, а також автотранспорту. Найбільша частка викидів забруднюючих речовин припадає на постачання електроенергії, газу, води. Серед хімічних речовин, що забруднюють повітря в результаті їх надходження від стаціонарних джерел, є діоксид та інші сполуки сірки, оксид вуглецю, метан тощо.

Основними причинами, що зумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1], визначено недотримання суб'єктами господарювання норм природоохоронного законодавства та низькі темпи впровадження новітніх технологій. А тому, в сучасних умовах, покращення якості повітря та зниження рівня його забруднення проголошено у числі основних стратегічних завдань державної екологічної політики.

З метою запобігання шкідливому впливу на стан атмосферного повітря та здоров'я людей, згідно зі ст. 11 Закону України «Про охорону

атмосферне повітря» [2], здійснюється регулювання викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел.

Викиди забруднюючих речовин – це надходження в атмосферне повітря речовин хімічного або біологічного походження або їх сумішей, що прямо або опосередковано справляють негативний вплив на здоров'я людей, стан атмосферного повітря, довкілля у цілому. Відповідно до п. 1.14.5. Інструкції про зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 10 лютого 1995 року № 7 [3], під стаціонарним джерелом забруднення розуміється підприємство, цех, агрегат, установка або інший нерухомий об'єкт, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферу.

Необхідною умовою здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря є одержання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, відповідно до п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302 [4], є офіційним документом, який дає право суб'єктам господарювання експлуатувати об'єкти, з яких надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші, за умови дотримання встановлених відповідних нормативів граничнодопустимих викидів та вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин протягом визначеного в дозволі терміну.

Перелік умов, за наявності яких видаються дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, на законодавчому рівні визначений у ч. 10 ст. 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», серед яких: не перевищення протягом строку їх дії встановлених нормативів екологічної безпеки; не перевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; дотримання вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 16 серпня 2004 року № 317 [5] затверджено Перелік типів устаткування, для яких розробляються нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел. Серед яких, зокрема, теплосилові установки, номінальна теплова потужність яких перевищує 50 МВт (п. 1), ливарні заводи для лиття чорних металів, виробнича потужність яких перевищує 20 тонн на день (п. 2) тощо. З урахуванням зазначеного виникає питання щодо порядку здійснення господарської діяльності, пов'язаної з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, у разі коли такий вплив не внормовано. До прикладу, під час використання суб'єктом господарювання стаціонарного джерела викиду, а саме теплосилової установки потужністю менше 50 МВт.

Так, обов'язок щодо отримання суб'єктом господарювання, об'єкт якого належить до першої, другої та третьої групи, відповідного дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами передбачений ч. ч. 5, 6 Закону України «Про охорону атмосферного повітря». З наведеного вдається можливим зробити висновок, що викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися лише за наявності відповідного дозволу.

Безпосередньо правова регламентація викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у разі відсутності нормативів передбачена ст. 14 зазначеного закону. Керуючись приписами даної норми варто відзначити, що викиди забруднюючих речовин, для яких не передбачено розробку відповідних нормативів екологічної безпеки, допускаються у виняткових випадках лише з дозволу, що надається суб'єкту господарювання уповноваженими законом органами, що визначені залежно від приналежності об'єкта до відповідної групи (першої та другої або третьої).

Заслуговує уваги позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду України, викладена у відповідній постанові від 6 березня 2018 року у справі № 607/4516/17 [6] за результатами розгляду в касаційному порядку справи за позовом ОСОБА_2 до Державної екологічної інспекції у Тернопільській області про визнання протиправною та скасування постанови, за касаційною скаргою ОСОБА_2 на постанову Львівського апеляційного адміністративного суду від 28.11.2017 року. Зокрема, судом зазначено, що викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися на підставі відповідного дозволу незалежно від групи суб'єкта господарювання.

Отже, господарська діяльність, пов'язана з прямим чи опосередкованими впливом на стан атмосферного повітря в результаті здійснення викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами потребує обов'язкового отримання суб'єктом господарювання відповідного дозволу на здійснення таких викидів. Щодо типів устаткування, для яких не передбачено розробку відповідних нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел, наявність дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря є обов'язковою при умові, що таке устаткування є стаціонарним джерелом викиду. Тобто, є підприємством, цехом, агрегатом, установкою або іншим нерухомим об'єктом, що займає певне місце на відповідній території, та здійснює викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря.

Список використаної літератури:

1. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст. 70.

2. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 252.
3. Про затвердження Інструкції про зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 10 лютого 1995 року № 7 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0061-95.
4. Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян – підприємців, які отримали такі дозволи: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302. Офіційний вісник України. 2002. № 12. Ст. 574.
5. Про затвердження Переліку типів устаткування, для яких розробляються нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 16 серпня 2004 року № 317. Офіційний вісник України. 2004. № 36. Ст. 2436.
6. Постанова Верховного Суду України від 6 березня 2018 року у справі № 607/4516/17. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/72693712

Ключові слова: атмосферне повітря, викиди, забруднюючі речовини, стаціонарне джерело забруднення, правова охорона.
Ключевые слова: атмосферный воздух, выбросы, загрязняющие вещества, стационарный источник загрязнения, правовая охрана.
Key words: air, emissions, polluting substances, stationary source of pollution, legal protection.

БОРДЕНЮК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту,
кандидат юридичних наук

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Особлива роль землі в житті суспільства, характер і масштаби земельних перетворень є одним з вирішальних факторів, які визначають її роль в становленні і розвитку нової соціально-економічної формації в Україні. В системі соціально-економічних категорій земельні ресурси і земельні відносини є особливим блоком у зв'язку з властивостями землі як специфічного об'єкту власності [1].

Державна політика повинна бути спрямована на ефективне, раціональне та екологічно безпечне використання землі, повинні бути

задіяні механізми щодо стимулювання землекористувачів та викликання у них зацікавленості щодо екологізації землекористування та ефективного економіко-господарського використання землі [2]. Виконанню цих завдань сприяє реалізація органами державної влади своїх повноваження як суб'єктів земельних правовідносин у питаннях права на землю, надання і вилучення земель. У зв'язку з тим, що метод державно-правового регулювання прямо суперечить адміністративно-правовим методам, необхідною умовою вступу держави в цивільний оборот є відмова цього суб'єкту від деяких притаманних йому характеристик (суверенітет, влада) [3].

Існує думка, що в земельному законодавстві слід розширити державну власність на землю, оскільки без цього держава не може у повній мірі забезпечувати оборону і безпеку, захищати свої кордони, розвивати єдину інфраструктуру, транспорт і зв'язок, охороняти природу [4]. Однак, ця позиція суперечить конституційно закріпленому принципу рівноправності всіх форм власності.

Змістом права державної власності, як і інших форм власності, є право володіння, користування і розпорядження державою приналежними їй землями. Це твердження часто обговорюється в літературі. Вчені ведуть дискусії про те, чи розкривається зміст права державної власності цими трьома повноваженнями. Деякі вчені схиляються до висновку, що дані повноваження необхідно доповнити ще одним повноваженням, право на яке є тільки у власника-держави. Це повноваження – управління державною власністю [5].

Конституцією України суб'єктами права власності на землю визнаються Український народ і держава, від імені яких виступають органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В ході здійснення правомочності суб'єкта земельного права, держава розмежовує свої повноваження між органами державної влади (законодавчої, виконавчої і судової) та органами місцевого самоврядування, кожний з яких земельним законодавством наділений спеціальними повноваженнями суб'єкта земельних правовідносин.

Держава як власник землі володіє, користується і розпоряджається цією землею в інтересах передусім держави, а останні не завжди збігаються з інтересами народу. Так як органи державної влади від імені держави визнаються суб'єктами відносин права власності, то виникає питання про межі здійснення ними прав власника на земельні ресурси. Помилково широко поширена думка про те, що власник без будь-яких обмежень може вільно володіти, користуватися і розпоряджатися майном, має відношення не тільки до приватної, але й до державної власності. Право державної власності на землю не має абсолютного характеру. Саме тому органи державної влади не можуть вільно володіти, користуватися і розпоряджатися природними ресурсами на шкоду інтересам громадян і суспільства.

Майно, яке перебуває в публічній власності, формально належить невизначеному колу осіб – всім громадянам держави, що становить публічно-правовий союз (державна власність). У всіх видах публічної власності правомочності власника здійснюють органи державної

влади. Відносини власності на землю в будь-якій її формі та елементи змісту права власності (володіння, користування і розпорядження) повинні переслідувати мету задоволення публічних інтересів нинішнього та майбутнього поколінь.

Розмежування державної власності на землю, є основою для подальшого нормального функціонування земельного ринку. Наділення конкретного органу державної влади певною земельною власністю дозволить не тільки активніше залучати її в цивільний оборот, але й підвищить відповідальність суб'єкту за її раціональне використання або розпорядження.

Після остаточного розмежування державних земель, з однієї сторони, зросте роль держави в створенні конкурентного ринкового середовища для підтримки ефективного власника землі, а з іншого боку – у створенні єдиного правового та інформаційного простору для державного управління всім земельним фондом країни.

Згідно чинному земельному законодавству, розмежування державної власності на землю здійснюється на підставі переліків конкретних земельних ділянок, на які виникає право власності у відповідних публічних суб'єктів. Підставою внесення земельних ділянок у зазначені переліки є поділ Земельним кодексом зазначених земель по категоріях. Тобто категорії земель є основою системи критеріїв віднесення конкретних земельних ділянок до відповідного виду публічної власності [6].

Така підстава розмежування цілком виправдана, тому що правовий режим земель визначається виходячи з їхньої приналежності до тієї або іншої категорії. Отже, для розмежування державної власності на землю даний інститут має велике значення. Розмежування державної власності на землю відбувається також відповідно до того, яке значення для території має та або інша земельна ділянка, включена в певну категорію. На жаль, на сьогодні даний закон належним чином не виконується.

При дослідженні підстав виникнення прав на землю надання і вилучення земель також розглядають, як правовий інститут земельного права.

У галузі земельного права існує інститут надання і вилучення земель, а в галузі земельного законодавства – інститут виникнення прав на землю та інститут припинення прав на землю. Таким чином, надання і вилучення земель органами державної влади можуть бути представлені відповідно, як субінститути земельного законодавства. Характерно, що неспівпадіння системи права і системи законодавства пояснюється тим, що законодавець при виданні нормативних актів виходить не тільки з існуючої системи права, але й з ряду інших факторів, у тому числі суб'єктивних, орієнтується, головним чином, на предметні ті цільові критерії.

Правове регулювання надання і вилучення земель займає важливе місце в механізмі державно-правового впливу на суспільні відносини, являє собою інструмент суспільства і держави по здійсненню своїх цілей: визнання і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, державотворення, формування громадянського суспільства. Разом з

тим, органи державної влади зацікавлені в ефективному правовому регулюванні суспільних відносин, що виражається у співвідношенні між результатами правового регулювання і поставленою перед ними метою.

Список використаної літератури:

1. Деякі інституційні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрямки вдосконалення [Наук. видання] / НАН України, РВПС України [І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко, О.О. Кучер, В.М. Будзяк]. – К., 2002. – 134 с.
2. Тимошевський В.В. Землеустрій в системі земельних відносин та його роль у забезпеченні переходу на модель сталого землекористування // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Землевпорядна освіта, наука та виробництво: сьогодення та перспективи очима молодих вчених»]. – 2003. – С. 78.
3. Головизнин А. Некоторые вопросы участия в гражданском обороте органов государственной власти // Хозяйство и право. – 1999. – № 6. – С. 59-66.
4. Новоторов О.С. Земельні відносини в Україні: стан та перспективи розвитку // Матеріали Міжнар. наук. конф. [«Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні»] / НАН України, РВПС України. – К., 2001, Ч. 1. – С. 15-22.
5. Аксененок Г.А. Право государственной собственности на землю в СССР. – М., 1950. – 269 с.
6. Столярчук Ю. Наукові засади розмежування земель державної та комунальної власності // Вісник Львівського державного аграрного університету: Землевпорядкування і земельний кадастр. – Львів, 2002. – № 5. – С. 195-199.

Ключові слова: органи державної влади, земельні правовідносини, правосуб'єктність, державно-правове регулювання.

Ключевые слова: органы государственной власти, земельные правоотношения, правосубъектность, государственно-правовое регулирования.

Key words: public authorities, land relations, legal personality, state regulation.

ПЛАТОНОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

Законодавче закріплення земель житлової та громадської забудови в структурі земель країни потребує належного забезпечення правових вимог до їх охорони. Від екологічного становища цих земель, насампе-

ред, екологічної безпеки залежить здоров'я практично усього населення міст, сіл чи селищ. Водночас для чинного законодавства України є характерною недостатня реалізація конституційних положень щодо права на землю Українського народу, права кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля, що вкрай негативно впливає на стан правового забезпечення охорони земель житлової та громадської забудови у межах населених пунктів та неминуче призводить до виникнення різноманітних проблем правового, екологічного та соціального характеру. Вирішення зазначених проблем за сучасних умов невпинного розвитку містобудівної діяльності населених пунктів, масштабних процесів реформування в житловій сфері, зумовлює необхідність дослідження особливостей правової охорони земель житлової та громадської забудови у межах населених пунктів.

В кодифікованому акті земельного законодавства питанню охорони земель присвячено окремий розділ, який розкриває поняття, завдання та порядок охорони земель. Виконання заходів з охорони земель, ефективність та дієвість земельного законодавства у цій частині забезпечується шляхом неухильного виконання суб'єктами земельних відносин приписів щодо збереження якісних та кількісних характеристик земель міст та наявністю заходів юридичної відповідальності та примусу. Вже власне законодавче закріплення земельних прав є однією з форм охорони земель як об'єкта правовідносин.

Аналіз дефініції «охорона земель», яка міститься в ст. 162 Земельного кодексу України, дає підстави стверджувати, що вона не містить докладної регламентації охорони всіх категорій земель і за своїм спрямуванням зорієнтована переважно на охорону земель сільськогосподарського призначення, а правові засади охорони земель інших категорій (несільськогосподарських земель) визначає досить побіжно і поверхнево [1, с. 73]. Безперечно, що правові моделі охорони земель мають диференціюватись в залежності від класифікації об'єкту, тобто цільового призначення земель. Так, землі житлової та громадської забудови використовуються як оперативний базис для розміщення різноманітних об'єктів життєдіяльності людини.

Встановлюючи диференціацію правових режимів різних категорій земель, особливості земельної правосуб'єктності власників земельних ділянок та землекористувачів, права та обов'язки учасників земельних правовідносин, держава тим самим проводить політику охорони земель.

Державна політика охорони і раціонального використання земель визначається системою правових, організаційних, економічних та інших заходів, що мають природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворювальний характер. Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [2], однією із стратегічних цілей державної екологічної політики є забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України. Для досягнення зазначеної мети, передбачається: забезпечення сталого використання та охорони земель; зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище, припинен-

ня руйнування навколишнього природного середовища у межах міст, зокрема, недопущення необґрунтованого знищення зелених насаджень у межах міст під час виконання будівельних чи інших робіт, незаконного відведення земельних ділянок, зайнятих зеленими насадженнями, під будівництво.

Важлива роль у створенні збалансованої регіональної екологічної політики має відводитися місцевому управлінню природокористуванням, а також соціально-економічним та екологічним розвитком. Так, заходи щодо охорони земель житлової та громадської забудови у межах міста Одеси, наразі передбачені Програмою соціально-економічного розвитку м. Одеси на 2020 рік [3].

Основною вимогою дієвості імперативів щодо охорони земель житлової та громадської забудови є комплексність природоохоронних заходів, уявлення про які формується шляхом узагальнення земельного, містобудівного, санітарного та іншого спеціального законодавства.

Поряд з цим Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» місить цілий комплекс екологічних вимог до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів з метою забезпечення екологічної безпеки людей, раціонального використання природних ресурсів та запобігання шкідливого впливу на довкілля. Наявність природних та техногенних (антропогенних) екологічних ризиків при здійсненні розміщення і розвитку населених пунктів дозволяє констатувати, що даний вид діяльності дійсно є екологічно небезпечним, а тому потребує спеціального регулювання на державному та місцевому рівні, корегування шляхом здійснення обов'язкової оцінки впливу на довкілля, проведення екологічного ліцензування, що дасть змогу визначити ступінь прийнятного ризику та здійснити відповідні заходи щодо гарантування екологічної безпеки.

Безпосередньо питанням охорони земель у процесі містобудівної діяльності присвячена ст. 48 Закону України «Про охорону земель» [4], згідно з положеннями якої територіальний розвиток житлової та громадської забудови в межах населених пунктів, а також спорудження об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури здійснюється з урахуванням вимог раціонального використання земель. При цьому розміщення і будівництво об'єктів житлово-комунального, промислового, транспортного, іншого призначення повинно здійснюватися відповідно до затвердженої містобудівної документації та проектів цих об'єктів.

Відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», містобудівна документація підлягає стратегічній екологічній оцінці, а у складі проекту містобудівної документації обов'язково має передбачатися Розділ «Охорона навколишнього природного середовища» [5]. Отже, впровадження нових еколого-правових механізмів у регулювання земельно-містобудівних відносин слід розглядати як позитивну тенденцію новітнього етапу розвитку законодавства, що регламентує охорону земель у процесі містобудівної діяльності.

В основу подальшого реформування вітчизняного законодавства в сфері охорони земель у процесі містобудівної діяльності має бути пок-

ладено комплексне просторове (територіальне) планування, інструментом якого є зонування територій – сучасна альтернатива принципу цільового використання земель та розподілу земель за категоріями.

У зв'язку з тим, що законодавство у сфері містобудування почало формуватися пізніше, ніж тісно пов'язані з ним земельне законодавство та законодавство про охорону довкілля, постає питання щодо узгодження окремих положень зазначених галузей, передусім у зв'язку з швидким розвитком населених пунктів, відносин власності у сфері житлового та інших видів будівництва. Розробка та прийняття Містобудівного кодексу дозволить забезпечити систематизацію законодавства у сфері містобудування та узгодження його положень з нормами земельного та природоохоронного законодавства. Крім того, необхідність належної і ефективної охорони земель житлової та громадської забудови потребує доповнення та подальшої деталізації норм земельного законодавства в цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Фролов М.О. Охорона земель як еколого-правовий імператив земельного законодавства // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 3. С. 73-79.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року // *Офіційний вісник України*. 2019. № 28. Ст. 980.
3. Про затвердження Програми соціально-економічного розвитку м. Одеси на 2020 рік: Рішення Одеської міської ради від 11 грудня 2019 року № 5470-VII // Офіційний сайт міста Одеси (https://omr.gov.ua/ru/acts/council/177365/)
4. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року // *Офіційний вісник України*. 2003. № 29. Ст. 1431.
5. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року // *Офіційний вісник України*. 2018. № 32. Ст. 1110.

Ключові слова: землі житлової та громадської забудови, охорона земель, раціональне використання земель, екологічна безпека населених пунктів, містобудівна діяльність.

Ключевые слова: земли жилой и общественной застройки, охрана земель, рациональное использование земель, экологическая безопасность населенных пунктов, градостроительная деятельность.

Key words: land for residential and public development, land protection, rational use of land, environmental safety of settlements, urban development.

СТЕПСЬКА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Оренда – важлива компонента договірного регулювання земельних відносин, яка є одним з напрямків забезпечення раціонального та ефективного використання земель. Впровадження оренди землі є одним з безперечних досягнень земельної реформи та важливим напрямком земельно-правових досліджень. Наукові інтерпретації сутності, змісту та правової природи оренди землі знайшли своє відображення у численних публікаціях, в яких розглядаються різні її аспекти: організаційні, економічні, правові та інші. Метою цієї публікації є дослідження законодавчого регулювання відносин, що виникають з приводу використання земельних ділянок на умовах оренди.

Проаналізувавши чинне законодавство у сфері орендних відносин, можна сказати, що наразі законодавець детально регламентує питання використання землі на підставі договору оренди, тобто оренда сьогодні має достатнє правове підґрунтя. Але наявність нормативних приписів, нажаль, не завжди є запорукою їх дієвості. Наведене вказує на актуальність дослідження правових засад укладення договору оренди земельної ділянки, метою якого є обґрунтування пропозицій щодо створення необхідних правових умов розвитку права орендного землекористування.

Отже, не дивлячись на тривале існування спеціального Закону України «Про оренду землі» [1] застосування його положень не є досконалим. Практика застосування законодавства, що регулює питання оренди земельних ділянок та прав на них, свідчить про те, що окремі аспекти орендних відносин тлумачаться їх учасниками неоднозначно, існують неясності, які утворилися в результаті видання різних нормативно-правових актів, та потребують усунення законодавчим шляхом. Таким чином, правові засади орендних відносин у сфері використання земель потребують свого подальшого удосконалення.

16 січня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» [2], яким внесено деякі зміни до регулювання орендних відносин.

За загальним правилом договір оренди землі укладається у письмовій формі і може бути посвідчений нотаріально за бажанням орендаря чи орендодавця. Згідно зі змінами у ст. 14 Закону України «Про оренду землі» власник земельної ділянки, тобто орендодавець, може встановити вимогу нотаріального посвідчення договору оренди землі та скасувати таку вимогу. Встановлення (скасування) вимоги є одностороннім правочином, що підлягає нотаріальному посвідченню. Така вимога є

обтяженням речових прав на земельну ділянку та підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом.

За ст. 15 Закону України «Про оренду землі» істотними умовами договору оренди землі є три умови: об'єкт оренди; строк дії договору оренди; орендна плата. Відповідних змін зазнала друга істотна умова договору оренди, так в договорі крім строку дії повинна міститися і інформація про дату укладення договору. Крім того, дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення. Право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації такого права.

Трансформації зазнали і положення щодо зміни орендної плати. Так, якщо земельні ділянки державної та комунальної власності були передані в оренду на земельних торгах, орендна плата не може бути зменшена за згодою сторін не тільки протягом строку дії договору оренди, а також у разі його поновлення.

31 березня 2020 року Верховна Рада України ухвалила законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (набирає чинності з 1 липня 2021 року) [3], яким також вносяться деякі зміни до правового регулювання орендних відносин, а саме – передбачено переважне право орендаря на купівлю. Так, орендарі, які працюють на землі і мають право користування не пізніше ніж з 2010 року, зможуть викупити землю у розстрочку до 10 років за ціною нормативної грошової оцінки таких ділянок, причому без участі в аукціоні. Право власності покупець отримує після першого платежу.

Також орендар зможе передати переважне право на придбання ділянки іншій особі, але про це має письмово повідомити власника землі. Розрахунок за покупку ділянок буде проходити лише в безготівковій формі. Ціна продажу ділянок сільськогосподарського призначення не може бути нижчою від їх нормативної грошової оцінки і діятиме це до 1 січня 2030 року.

Підкреслемо, що деяких науковців непокоїть передбачене законом переважне право на купівлю земельних наділів їх орендарями. Вони вважають, що це може призвести до появи певних схем концентрації землі. Якщо власник захоче продати свій пай, а виробник не матиме права його придбати, то орендар передасть переважне право іншій особі з метою викупу.

Вищезазначені положення, яких торкнулися зміни, не є вичерпним переліком тих проблемних питань, які б мали бути вирішені при укладенні договору оренди земельної ділянки, оскільки розвиток економіки в Україні та поступовий перехід землі до сфери товарно-ринкових відносин обумовлюють розширення практики використання землі в Україні на договірних засадах,

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що подальші дослідження мають бути спрямовані на виявлення недоліків норм, присвячених правовому регулюванню оренди земельних ділянок, що спрямовуватиме правозастосовну практику та сприятиме удосконаленню нормативного регулювання земельно-орендних відносин.

Список використаної літератури:

1. Про оренду землі: Закон України від 06 жовтня 1998 року № 161-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 46-47. – Ст. 280.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05 грудня 2019 року № 340-IX // Відомості Верховної Ради. – 2020. – № 12. – Ст. 66.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: проект Закону України від 10 жовтня 2019 року № 2178-10.

Ключові слова: оренда, право оренди, орендні правовідносини, договір оренди, орендар, орендодавець, орендна плата.

Ключевые слова: аренда, право аренды, арендные правоотношения, договор аренды, арендатор, арендодатель, арендная плата.

Key words: lease, the right to lease, rental relations, the lease agreement, the tenant, the landlord, the rent.

ЖУРАВЕЛЬ ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ДО ПИТАННЯ ВИДІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ШТУЧНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Створення штучних земельних ділянок є актуальним способом розширення меж територій. Однак, не зважаючи на свою безспірну актуальність та зростаючу популярність такої діяльності, в Україні все ще відсутній спеціальний закон, предметом якого були б суспільні відносини, пов'язані з процесом створення та використання штучних земель. Разом з тим, комплексний аналіз Земельного та Водного кодексів України, а також Закону України «Про морські порти України» дозволяє нам зробити висновок, що наразі, законодавець допускає створення таких територій лише в межах акваторії морських портів. Однак, хоча створення та подальше використання штучних територій відбувається безпосередньо на водних об'єктах, воно здійснює свій вплив й на інші природні об'єкти – землю та надра. Тому вважаємо, що під час утворення штучних територій відбувається комплексне природокористування.

Основним видом природокористування при створенні на водному об'єкті штучної земельної ділянки є водокористування. Очевидно, що це пов'язано з місцем основної діяльності в процесі створення штучної землі (на який ця діяльність має найбільший вплив) – нею в досліджуваному нами випадку є акваторія та дно водного об'єкту. В результаті намиву, насипу чи створення штучної земельної ділянки із застосуванням інших технологій, змін зазнає як дно водного об'єкту, так і його берегова лінія разом з площею акваторії. Зазвичай, земля як просторо-

во-територіальна основа використовується при здійсненні містобудівної діяльності. Фактично, під час створення штучної земельної ділянки її територіально-просторовою основою виступають дно водного об'єкту та земля прибережних захисних смуг й водоохоронної зон. Це пов'язано з тим, що в результаті цілеспрямованої діяльності людини дно водного об'єкту зазнає змін, в результаті чого замість «землі, що вкрита поверхневими водами» з'являється «частина земної поверхні, оточена водою (може залежати від конкретного місця розташування такої території) правовий режим та порядок використання якої визначається законом». Наразі, цей момент не враховується у вітчизняному законодавстві. Діючі законодавчі положення закріплюють, що дно водного об'єкту належить до земель водного фонду (згідно статті 58 Земельного кодексу України) [2]. Перелік робіт, що можуть проводитися на землях водного фонду встановлюється статтею 86 Водного кодексу України. Вказаний перелік є вичерпним. Окрім того, наголосимо на тому, що в ньому не міститься жодної згадки про можливість проведення робіт зі створення штучних земельних ділянок. Разом з тим, на землях водного фонду дозволяється проводити роботи, пов'язані з будівництвом гідротехнічних споруд [1]. Правова дефініція поняття «гідротехнічна споруда» міститься в Законі України «Про аквакультуру». Згідно статті 1 вказаного Закону гідротехнічні споруди рибогосподарської технологічної водойми (гідротехнічні споруди) – об'єкти нерухомого майна (земляні греблі та дамби, водозабірні споруди, повеневі водоскиди, донні водовипуски, водопостачальні, скидні та рибозбірноосушувальні канали, рибовловлювачі, камери облову, причали, водоскиди, бистротоки, перепади, перегороджувальні рибозахисні та інші споруди), що є інженерними спорудами, які призначені для управління водними ресурсами (підготовка, постачання, збереження, транспортування води та водовідведення), а також для запобігання шкідливій дії вод [3]. Іноді в науковій літературі зустрічається думка, що в певних випадках штучна земельна ділянки може вважатися гідротехнічною спорудою. Однак, штучні території (земельні ділянки) можуть створюватися не лише в такому вигляді. Таким чином, при створенні штучних земель важливу роль відіграє мета їх подальшого використання, оскільки, в деяких випадках їх спорудження (намивання, насипання чи ін.) може бути визнано незаконним з огляду на місце проведення робіт та мету природокористування.

Землекористування – другий за значущістю вид природокористування, що має місце в процесі створення штучних земель. В результаті такого землекористування змінюються межі водоохоронних зон водного об'єкту, як наслідок– змін зазнає вся екосистема на прилеглих територіях. Окрім того, важливе значення в цьому аспекті має визначення потенційної можливості спорудження штучних територій, які можуть прилягати/межувати з землями тієї чи іншої категорії. Зауважимо, що створення штучних ділянок в межах акваторії морських портів апріорі вбачає господарську мету їх подальшого використання – будівництво споруд, розміщення на них контейнерних чи інших терміналів, а також інших об'єктів портової інфраструктури. Таким чином, відповідно до

статті 69 Земельного кодексу України, такі штучні території можуть створюватися лише на землях морського транспорту.

Третім видом природокористування виступає надрокористування. Т.Г. Іванова пропонує використовувати термін надроземлекористування, оскільки він дозволяє визначити специфіку діяльності при намиванні на дно та прибережну смугу водного об'єкта в процесі створення намивної території [4].

Зважаючи на комплексний характер природокористування, що здійснюється в процесі створення штучних земель, погоджуємося з думкою Т. Миклуша про те, що основною умовою комплексного природокористування має стати формування інтегрованих систем управління природними ресурсами, які дозволяють планувати й програмувати темпи та пропорції використання певного виду природних ресурсів відповідно до рівня відтворюваності інших природних ресурсів, які разом є матеріальною основою природноресурсного комплексу на певній території [5]. Під час розробки таких систем управління обов'язково мають бути враховані екологічні нормативи впливу проектування та будівництва штучних земельних ділянок на навколишнє природне середовище (в тому числі вплив на дно та акваторію водного об'єкту, земельні ділянки прибережних захисних смуг та водоохоронної зони).

Список використаної літератури:

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 01.05.2020).
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 01.05.2020).
3. Про аквакультуру : Закон України від 18.09.2012 № 5293-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17 (дата звернення: 01.05.2020).
4. Иванова Т.Г. Земельные участки намывных территорий: эколого-правовые вопросы. *Земельный вопрос*. 2013. № 8 (143). URL: http://docplayer.ru/68550375-Zemelnye-uchastki-namyvnyh-territoriy-ekologo-pravovye-voprosy.html (дата звернення: 01.05.2020).
5. Миклуш Т. Комплексне природокористування: теоретико-методолгічні засади та інституціональні передумови. *Економіст*. 2016. № 5. URL: http://ua-ekonomist.com/archive/2016/5/myklush.pdf (дата звернення: 01.05.2020).

Ключові слова: штучна земельна ділянка, штучна територія, природокористування, водокористування, землекористування, надрокористування.

Ключевые слова: искусственный земельный участок, искусственная территория, природопользование, водопользование, землепользование, недропользование.

Key words: artificial land, artificial territory, natural resource management, water management, land management, subsurface management.

ДЕМЧУК ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Чернівецького юридичного інституту

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЇ

Починаючи з кінця XX ст. суспільні відносини щодо збирання та поширення інформації почало стрімко та динамічно розвиватися, що обумовлено науково-технічним прогресом. Проблеми вільного доступу до політичної, економічної, соціальної та екологічної інформації стали надзвичайно актуальними, адже інформація відіграє важливу роль у житті людини, впливає на характер сучасної думки та мислення. Проблемам доступу до екологічної інформації науковці почали приділяти увагу лише протягом останніх років. Це зумовлено усвідомленням критичного стану навколишнього природного середовища, що становить загрозливий характер для людства. Тому в умовах євроінтеграційних процесах, які відбуваються в Україні потрібно звернутись до законодавства європейських країн для запозичення досвіду задля зміни і вдосконалення вітчизняного законодавства.

У Королівстві Іспанія доступ до екологічної інформації регулюється Конституцією Іспанії, Законом 27/2006 від 17 липня 2006 р., наказом Міністерства сільського господарства, продовольства та довкілля AAA/1601/2012 від 26 червня 2012 р. та іншими. Основний Закон Іспанії визначає, що громадяни мають право на вільну передачу та отримання достовірної інформації за допомогою будь-яких засобів поширення (ст. 20); всі іспанці мають право направляти індивідуальні та колективні звернення в письмовому вигляді в органи державної влади, в формі і цілях, встановлених законом (ст. 29); навколишнє середовище як юридичне благо, на яке мають право всі громадяни та збереження якого є обов'язком, яку поділяють органами державної влади та суспільством в цілому. Кожна людина має право вимагати від державних органів вжиття необхідних заходів для забезпечення захисту навколишнього середовища, права на життя в здоровому навколишньому середовищі (ст. 45) органи державної влади сприяють поширенню інформації серед споживачів і користувачів (ст. 51) [1].

Відповідно до ст. 2 Закону 27/2006, екологічна інформація – це вся інформація в письмовому, візуальному, звуковому, електронному або будь-якому іншому вигляді для розгляду наступних питань: а) стан складових навколишнього середовища, таких як повітря й атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафти і природні простору, включаючи водно-болотні угіддя і морські і прибережні райони, біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми; і взаємодію між цими складовими; б) фактори, такі як речовини, енергія, шум, радіація або відходи, включаючи радіоактивні відходи, викиди, скиди та інші викиди в навколишнє середовище, які впливають або

можуть вплинути на елементи навколишнього середовища, зазначені в пункті а); в) заходи, включаючи адміністративні заходи, такі як політика, стандарти, плани, програми, природоохоронні угоди і заходи, які впливають або можуть вплинути на елементи і фактори, згадані в листах а) і б), а також заходи або заходи, призначені для захисту цих елементів; г) звіти про виконання природоохоронного законодавства; д) аналіз співвідношення витрат і вигод і інші аналізи і припущення економічного характеру, які використовуються при прийнятті рішень щодо заходів та заходів, зазначених в букві в); е) стан здоров'я та безпеки людей, в тому числі, при необхідності, забруднення харчового ланцюга, умов життя людей, майна історичного, культурного і художньої спадщини і споруд, коли їх видно або можуть бути порушені стан елементів навколишнього середовища, зазначених в букві а), або через ці елементи будь-яким з кінців, зазначених в буквах б) і в) [2].

Вищезазначений закон також закріплює обов'язок органів державної влади належним чином інформувати громадськість про їхні екологічні права, способи їх реалізації; заохочення до використання інформаційних та телекомунікаційних технологій для полегшення отримання екологічної інформації; чітке розмежування видів екологічної інформації у відповідних записах і списках із зазначенням того, де така інформація може бути знайдена.

Відповідно до ст. 8 Закону 27/2006 органи державної влади щорічно готують і публікують звіт про стан навколишнього природного середовища і кожні чотири роки загальний національний звіт. Звіти можуть бути ще автономними та локальними, які містять дані про якість навколишнього природного середовища, вплив негативних факторів на довкілля та нетехнічне резюме, яке буде зрозуміле громадськості [2].

У разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю іспанських громадян або виникнення природних чи техногенних катастроф органи державної влади негайно їх про це інформують через засоби масової інформації або інші телекомунікаційні технології для вжиття необхідних засобів уникнення негативних (шкідливих) наслідків, запобігання збитків тощо.

Кожен іспанський громадянин має право подати запит на отримання екологічної інформації до компетентного органу. Чіткого визначення форми та формату запиту закон не містить. Він може подаватись в електронній чи письмовій формі, аналогічна повинна бути й відповідь. Однак, законодавець визначає обставини за якими, форма запиту може бути змінена у двох випадках, зокрема: 1) така екологічна інформація вже була поширена для громадськості, тобто законодавець у відповіді на запит вказує де саме можна отримати запитувану екологічну інформацію або може надіслати відповідну екологічну інформацію в іншій формі чи форматі; 2) орган державної влади вважає, що логічним було б надати заявнику запитувану інформацію в іншій формі чи форматі, обґрунтувавши таке рішення.

Всю екологічну інформацію відповідно до ст. 10 Закону 27/2006, іспанські органи державної влади зберігають у такій формі та форматі, які легко відтворюються і до яких можна отримати доступ за допомо-

гою комп'ютерних технологій або інших електронних засобів. Також законодавець закріплює ряд приміток, відповідно до яких органи державної влади можуть повертати запити щодо отримання екологічної інформації на доопрацювання або уточнення, зокрема: а) коли запит на інформацію про навколишнє середовище сформульований неточно, орган державної влади просить заявника виправити та уточнити яку саме інформацію він хоче отримати; б) коли орган державної влади не володіє необхідною інформацією, він відправляє запит тому, хто володіє запитуваною інформацією та повідомляє про це заявника (у разі неможливості пере направлення запиту до компетентного органу державної влади повідомляють про це заявнику з вказівкою на орган в який заявник повинен звернутися за такою екологічною інформацією); в) компетентний орган державної влади, який приймає рішення, про надання чи ненадання запитувану екологічну інформацію. У разі відмови орган державної влади зобов'язаний повідомити заявнику причини відмови від надання екологічної інформації протягом одного місяця з дня реєстрації запита в органах державної влади [2].

Відповідь на запит відповідно до ст. 10 Закону 27/2006 надається протягом одного місяця з дня реєстрації запиту у відповідному реєстрі компетентного органу. У випадках, коли запит має великий обсяг та складність – відповідь може надаватись протягом двох місяців з дня реєстрації запиту в реєстрі вхідної кореспонденції компетентного органу державної влади.

Підставами відмови від надання екологічної інформації є: 1) екологічна інформація, запитувана у органах державної влади не належать до його компетенції; 2) запит є явно необґрунтованим; 3)запит сформульована в дуже загальному вигляді; 4)запит відноситься до матеріалу в процесі підготовки або до документів або незакінченою даними (під даними розуміються ті, над якими активно працюють органи державної влади). У відмові компетентний орган державної влади повідомляє про час завершення підготовки даних екологічної інформації, яку запитував зацікавлений суб'єкт; 5) запит може стосуватись громадських інтересів та не підлягає оприлюдненню; 6)у запитах на отримання екологічної інформації може бути відмовлено, якщо розкриття запитуваної інформації може негативно вплинути на:

а) конфіденційний характер запитуваної інформації закріплений у відповідному нормативно-правовому акті органу державної влади; б) міжнародні відносини, національну оборону або громадську безпеку; в) справи, що підлягають судовому розгляду або знаходяться на розгляді в суді, право на ефективний судовий захист або можливість проведення кримінального або дисциплінарного розслідування; г) конфіденційності комерційних і промислових даних, коли зазначена конфіденційність передбачена в нормах законодавства або в установчих документах підприємства, установи або організації, з метою захисту законних економічних інтересів, включаючи суспільні інтереси, збереження статистичної конфіденційності й фіскальний секрет; д) на інтелектуальну і промислову власність; е) конфіденційність персональних даних, регульована Законом 15/1999 від 13 грудня «Про захист персональних

даних», за умови, що заінтересована особа, з якою вони мають справу, не дала згоди на їх розкриття; є) захист навколишнього середовища, до якої відноситься запитувана інформація (ст. 13 Закону 27/2006) [2]. Зокрема, те, що відноситься до місцезнаходження зникаючих видів або місць їх розмноження.

Надання екологічної інформації є платним. Плата здійснюється відповідно до норм чинного іспанського законодавства. Для отримання інформації зацікавленим суб'єктом потрібно передплатити її надання. Таку передплату називають депозитом.

Отже, підсумовуючи вище сказане ми дійшли висновку, що доступ до екологічної інформації в Королівстві Іспанії – добре регламентований. Чинні нормі є доступними і простими у застосуванні на практиці, що дає можливість зацікавленим суб'єктам та громадянам швидко та легко отримати потрібну екологічну інформацію.

Список використаної літератури:

1. Конституція Іспанії від 27.12.1978 р. № 311 URL: https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf
2. Закон 27/2006 від 17.07.2006 р. URL: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-13010

Ключові слова: екологічна інформація, доступ до екологічної інформації, запит, навколишнє середовище, звіт про стан навколишнього середовища.

Ключевые слова: экологическая информация, доступ к экологической информации, запрос, окружающая среда, отчет о состоянии окружающей среды.

Key words: environmental information, access to environmental information, request, environment, environmental report.

СЕКЦІЯ 15

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Керівник секції: *завідувач кафедри господарського права і процесу, д. ю. н., професор О.П. Подцерковний*

Секретар секції: *доцент кафедри господарського права і процесу, к. ю. н., доцент Г.М. Будурова*

ПОДЦЕРКОВНИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ЩОДО ПРОБЛЕМИ СКАСУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Законом України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» від 2 жовтня 2019 року № 145-IX було скасовано перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації.

Сьогодні це питання розглядається у Конституційному суді України, а тому дуже важливо сформувати науково-теоретичний погляд на відповідну проблему.

Правовий режим власності визначається виключно законами України (пункт 7 частини першої статті 92 Конституції України). Власність є матеріальною основою суспільного розвитку, а питання володіння, користування і розпорядження нею – ключовими у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Здійснення права державної власності включає відчуження державного майна, яке реалізується органами державної влади та іншими уповноваженими на це суб'єктами, зокрема, шляхом приватизації.

У зв'язку із цим державна власність є неодмінним атрибутом держави, позаяк фактична реалізація державних функцій без об'єктів матеріального світу, що становлять майнову основу відповідної діяльності органів державної влади та створених державою юридичних осіб, не можна уявити.

Зокрема, із погляду поділу гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову необхідною вимогою стабільної реалізації функцій кожної із цих гілок влади є існування визначеної майнової бази органів та організацій, що здійснюють відповідні законодавчі, виконавчі та судові функції.

Пункт 36 частини першої статті 85 Конституції України відносить до повноважень Верховної Ради «затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації; визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності».

Таке формулювання конституційних положень зроблене у зобов'язуючій формі, отже Верховна Рада України зобов'язана визначити перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. У системному зв'язку із наступним приписом про «визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності» це доречно інтерпретувати як встановлення гарантій визначеності об'єктів державної власності, що є основою для виконання державною покладених на неї Конституцією та законами України функцій.

На виконання цих конституційних положень Верховна Рада України 7 липня 1999 року прийняла Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», яким затвердила перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, та перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоратизовані.

Також об'єкти державної власності, що не підлягають приватизації, за певними господарськими критеріями та ознаками були передбачені у частині другій статті 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна». Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 4 цього Закону «приватизації не підлягають казенні підприємства та об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України».

Конкретизація об'єктів, що охоплюються відповідною забороною Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» в окремих випадках віднесено до компетенції інших, крім Верховної Ради, органів державної влади, а в певних випадках визначається абстрактними ознаками. Зокрема, у абз. 21 згадуються «наукові об'єкти, включені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та наукові установи, включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави». У свою чергу, наприклад, Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання, веде центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, у визначеному ним порядку, відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». За такого підходу формування переліку об'єктів, що становлять національне надбання,

як різновиду об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації, виведено за межі повноважень Верховної Ради.

Разом із тим звертає на себе увагу, що у пункті 36 частини першої статті 85 Конституцій України до повноважень Верховної Ради України віднесено саме «затвердження переліку об'єктів», що не підлягають приватизації», а не «затвердження порядку визначення відповідного переліку» іншими органами державної влади.

Прийняттям 2 жовтня 2019 року Закон України № 145-IX, Верховна Рада України фактично відмовилася від реалізації конституційних положень п. 36 частини першої статті 85 Конституції України шляхом конкретизації відповідного переліку об'єктів державної власності за певними підприємствами, установами, організаціями, порушила інтереси забезпечення функціонування держави, створило загрозу державному суверенітету та порушило принцип правової визначеності у зв'язку із наступним.

1. Будь-який об'єкт власності може мати різне призначення, відмінні матеріальні характеристики та здатність до опанування суб'єктом права власності. Фактично абстрактні характеристики об'єкта права власності у більшості випадків унеможливлюють чітке розуміння різновидів відповідних об'єктів. Перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, може виконувати правозастосовне значення лише якщо він за своїм змістом дозволяє відрізнити один об'єкт власності від іншого. Завдяки правовим режимам господарського відання та оперативного управління, які є обмеженими речовими правами, закріплення майна за певною юридичною особою публічного права та включення цієї особи до відповідного переліку дозволяє чітко ідентифікувати об'єкти права державної власності з-поміж інших об'єктів права державної власності, що дозволені до приватизації. Визначення абстрактних критеріїв таких об'єктів або віднесення до повноважень інших органів визначення таких об'єктів відповідної ідентифікаційної функції не виконує.

2. Передбачене пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України повноваження Верховної Ради України щодо «затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» у системному зв'язку із функціями держави, зокрема у контексті суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» (стаття 1 Конституції України), «забезпечення соціальної спрямованості економіки», забезпечення функціонування «об'єктів права власності Українського народу» (13) та інших функцій означає потребу закріплення саме на законодавчому рівня конкретного, а не абстрактного обсягу відповідного майна. Мета відповідних положень пункту 36 частини першої статті 85 Конституції України у частині повноважень Верховної Ради щодо «затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» повинна встановлюватися у контексті обов'язку парламенту щодо законодавчої конкретизації обсягу виведеного за межі приватизаційних процесів державного майна як гарантії

стабільності майнової бази держави. У цьому контексті сформульований у Конституції України припис «затверджувати перелік» зобов'язує парламент «конкретизувати наповнення» («змінювати», «доповнювати», «зменшувати») відповідний «перелік об'єктів» як стабільної майнової бази виконання державою покладених на неї Конституцією та законами України функцій. Однак скасування (припинення) законодавчої конкретизації у даному випадку ставить під загрозу стабільність виконання таких функцій.

3. Відмовою від конкретизації об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, що фактично відбулося у результаті прийняття відповідного Закону, Верховна рада створила стан невизначеності у відносинах власності, перерозподіливши функції між гілками влади, зокрема дозволивши іншим органам влади у межах абстрактних, а не конкретних критеріїв майнової бази функціонування державного майна вирішувати питання віднесення чи не віднесення майна до переліку об'єктів державного майна, що не підлягає приватизації. Це не лише суперечить закладеним в ст. 6 Конституції України засадам поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, але й прямо суперечить принципу верховенства права, в основі якого лежить принцип правової визначеності.

Саме тому прийняття Закону України № 145-IX погіршило стан чіткості, зрозумілості й однозначності правового регулювання у сфері виконання державою своїх зобов'язань, передбачуваності (прогнозованості) державної економічної політики.

Список використаної літератури:

1. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»: Закон України від 2 жовтня 2019 року № 145-IX // Відомості Верховної Ради від 15.11.2019 – 2019 р., № 46, стор. 76, стаття 302.

Ключові слова: право власності, державна власність, перелік об'єктів, що не підлягають приватизації, конституційні повноваження, правовий режим майна.

Ключевые слова: право собственности, государственная собственность, перечень объектов, не подлежащих приватизации, конституционные полномочия, правовой режим имущества.

Key words: property rights, state property, the list of objects that are not subject to privatization, constitutional powers, legal regime of property.

ВОЗНЯКОВСЬКА КРІСТІНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту, доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПОЄДНАННЯ ДЕРЖАВНОГО ТА ПРИВАТНОГО КАПІТАЛУ ПРИ ВРЯТУВАННІ БАНКІВ

Якщо звернутися до аналізу українського досвіду державного порятунку банків, то яскраво демонструється явне порушення балансу у застосуванні державного та приватного капіталу у відповідних процедурах. Нормативно-правова база із цього питання на сьогодні в Україні має фрагментарний характер і не не охоплює усі складові відповідного процесу. Це виводить на перший план підзаконне регулювання та оперативне втручання органів державної влади, Кабінету Міністрів України, Національного банку у процесі відповідної допомоги. Але державна допомога у цьому контексті не є обов'язковою складовою процедур неспроможності банків, навіть для системно важливих банків, позаяк державне втручання ґрунтується на рішенні Кабінету Міністрів за поданням НБУ та за критеріями, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Щоб виділити основні напрямки вирішення цього питання, варто звернути увагу на принципи державної допомоги, що діють на теренах Європейського Союзу.

Принципи державної допомоги фінансовим установами ґрунтуються на специфічних засадах, узагальнених Європейською комісією у Повідомленні про відновлення життєздатності та оцінку заходів реструктуризації у фінансовій сфері в умовах поточної кризи відповідно до правил державної допомоги, коли, «враховуючи системний характер кризи та взаємозв'язок фінансового сектору, на рівні Співтовариства було започатковано низку заходів для відновлення довіри до фінансової системи, збереження внутрішнього ринку та забезпечення кредитування економіки» [1].

На сьогоднішній день не може бути застосований принцип «забезпечення власного внеску банку та його власників у витрати на реструктуризацію проблемного банку задля того, щоб врятовані банки несли відповідну відповідальність за наслідки своєї колишньої поведінки та створити належні стимули для їх майбутньої поведінки», оскільки держава бере на себе не тільки увесь тягар неплатоспроможності, а й, зокрема здійснює значні державні капіталовкладення без урахування здатності приватних інвесторів робити ефективні інвестиції для подолання банківської неспроможності. Це ігнорування приватного інвестиційного ресурсу відбивається на зменшенні капіталовкладень держави у ті проекти соціально-економічного характеру, де інвестори реально не мають зацікавленості, але які знаходяться у межах державних соціально-економічних інтересів (зокрема, змен-

шення витрат на обороноздатність, на функціонування оборонно-промислового комплексу).

Також, подібні підходи демонструють недовіру держави до приватного підприємництва та переоцінюють здатність державних менеджерів долати фінансово-економічні кризи. Це говорить про існування в державі слабкої економіки, де відсутні засади державно-приватного партнерства. Це підриває приток іноземних інвесторів та орієнтують їх на те, що держава не здатна знаходити компроміси у регулюванні фінансового-господарських процесів.

Варто також врахувати фундаментальні проблеми державної присутності в фінансовому секторі, які справедливо відзначаються фахівцями: системний ризик для всієї банківської системи [3]. Як наслідок, загальна сума витрат на докапіталізацію державних банків з 2008 до 2015 рр. перевищила 74 млрд грн. У кінці січня 2016 р. уряд знову докапіталізував Ощадбанк і Укрексімбанк сукупно майже на 14,3 млрд грн» [2, с. 54]. І це без урахування сум понад 118 млрд грн, витрачених на до капіталізацію ПАТ КБ «Приватбанк». За визнанням самих фахівців НБУ, «націоналізація трьох банків у розпал кризи 2008 – 2009 років є прикладом нераціональних державних рішень» [2, с. 54]. В грудні ж 2019 року Національний банк України за підсумками проведеного стрес-тесту українських банків оцінив додаткову потребу фінустанов у капіталі від 35,2 млрд грн за базовим сценарієм до 73,8 млрд грн за кризовим. тобто за базовим сценарієм потреба в докапіталізації встановлена у 11 банків, за кризовим – у тих самих 11 банків і у 7 інших фінустанов [4].

Така ситуація передбачає необхідність розробки та впровадження механізмів часткової участі держави у капіталізації недержавних фінансових установ. Недоліком намагання держави набути якомога велику частку в капіталі банків, яким надається допомога містить ще одну змістовну ваду – як правило, власники та інвестори банків, які піддаються націоналізації, різною мірою виявляються винними у доведенні банку до банкрутства. У зв'язку із цим невдоволені власники та інвестори фактично домагаються відновлення власних прав шляхом стягнення коштів із держави.

Отже, лише за умови відпрацьовування процедур капіталізації банків у контексті поєднання капіталовкладень держави та вкладників для відновлення життєздатності проблемних банків, а також перетворення конфіскаційного механізму щодо вкладів на трансформаційний механізм щодо перетворення частини вкладів та облігаційних зобов'язань на капітал банків, можна досягти зваженого з економічного та правового погляду рішення проблеми державного порятунку неплатоспроможного системно важливого банку. Це вплине на досягнення фінансової стабільності при наданні допомоги банкам.

Список використаної літератури:

1. Commission communication on the return to viability and the assessment of restructuring measures in the financial sector in the current crisis under the State aid rules: 2009/C 195/04 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52009XC0819%2803%29
2. Звіт про фінансову стабільність: НБУ. – червень 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744
3. Сирота В. Держбанки: токсична поклажа чорних ящиків [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/finances/derzhbanki-toksichna-poklazha-chornih-yaschikiv-_.html/
4. Стрес-тест НБУ: банкам потрібно додатково від 35 до 74 мільярдів гривень [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.unian.ua/economics/finance/10747941-stres-test-nbu-bankam-potribno-dodatkovo-vid-35-do-74-milyardiv-griven.html

Ключові слова: підгалузь господарського права, право неспроможності банків, правова природа сукупності норм права, ліквідація банків, ре капіталізація, право банкрутства, державна допомога, інвестори.

Ключевые слова: подотрасль хозяйственного права, право несостоятельности банков, ликвидация банков, правовая природа совокупности норм права, рекапитализация, право банкротства, государственная помощь, инвесторы.

Key words: sub-branch of economic law, the law of insolvency of banks, liquidation of banks, the legal nature of rules of law, recapitalization, insolvency of banks, rescue of banks, state aid, investors.

РОМАНАДЗЕ ЛУЇЗА ДЖУМБЕРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ОНЛАЙН МЕДІАЦІЯ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ДОДАТКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СТОРІН ТА МЕДІАТОРА

В 2020 році країни світу стикнулися з величезним викликом – пандемією, пов'язаною із поширенням коронавірусу COVID-19. В Україні, як і більшості країн світу, було введено суворий карантинний режим для стримування темпів поширення вірусу та його швидкого подолання. Зокрема, введено обмеження щодо відвідування закладів освіти, проведення масових заходів, перебування в громадських місцях, руху громадського транспорту тощо. Безумовно, така ситуація не могла не позначитися на роботі судів, які також вживають заходи, що мають на меті убезпечити відвідувачів судів, суддів та працівників апаратів судів від поширення вірусу. Збільшення кількості спорів між суб'єктами господарювання через неналежне виконання зобов'язань та певні обмеження в доступі громадян в суди внаслідок оголошення карантину, обумовлюють збільшення попиту на використання позасудових онлайн способів врегулювання конфліктів. Так, все більшої популярності серед суб'єктів господарювання набуває онлайн медіація, яку може бути успішно проведено і в умовах карантіну.

Медіація – це позасудова процедура врегулювання спору шляхом структурованих переговорів за участю одного або декількох незалежних та нейтральних посередників (медіаторів).

Основними перевагами медіації для бізнесу є економічність такого способу розв'язання спору, швидкість, конфіденційність, можливість збереження партнерських стосунків тощо. Світовим досвідом доведено високу ефективність медіації при врегулюванні спорів між суб'єктами господарювання. Коло питань з приводу яких суб'єкти господарювання можуть звернутися до процедури медіації майже не обмежене. Медіація сприяє налагодженню діалогу між сторонами спору. Порозуміння досягається шляхом організації медіатором переговорного процесу між сторонами спору та пошуку прийнятного для них варіанту його врегулювання.

Слід зауважити, що до недавнього часу проведення онлайн медацій не було характерним для України. Однак, враховуючи специфіку ситуації, пов'язаної з пандемією, медіатори стрімко розпочали опановувати новий для себе досвід проведення онлайн зустрічей зі сторонами конфлікту. В цьому зв'язку величезну підтримку було надано медіаторами з США та Австралії, які мають багаторічний досвід проведення «дистанційних» медіацій (телефоном або онлайн) та щедро діляться ним з українськими колегами.

Будь-яка дистанційна медіація – це додатковий виклик та відповідальність для медіатора та сторін медіації.

Розберемося детальніше на прикладі онлайн медіації.

По-перше, для проведення такої медіації окрім медіабельності справи та наміру сторін врегулювати спір шляхом медіації, має бути наявна технічна спроможність учасників брати участь в зустрічах через мережу Інтернет – наявність комп'ютеру, смартфону чи іншого гаджету, Інтернету достатньої швидкості для якісного зв'язку та мінімальних знань для завантаження необхідної програми та під'єднання до онлайн зустрічей.

По-друге, на медіатора покладається додаткове навантаження та відповідальність. Медіатору, зокрема, потрібно:

– проговорити зі сторонами більше аспектів, пов'язаних із специфікою онлайн медіації;

– вирішити більше організаційних питань (оцінка реалістичності онлайн медіації, визначення зручної для сторін платформи для онлайн зустрічей, технічна підтримка сторін з завантаження та користування онлайн платформою (у разі необхідності), організація візуалізації тощо);

– провести попередні технічні зустрічі зі сторонами для тестування якості зв'язку;

– тримати в фокусі уваги більше питань (зокрема, щодо забезпечення технічного та психологічного комфорту сторін медіації).

По-третє, запорукою успішності медіації є наявність довіри у сторін – довіри до процедури, довіри сторін одна до одної та довіри до медіатора. В онлайн медіації питання встановлення довіри потребує особливої уваги медіатора та додаткового часу. Медіація є добровільною процеду-

рою і жодна особа не може бути примушеною до участі в медіації. Лише наявність довіри може обумовити згоду сторони на участь в медіації.

Безумовним викликом для сторін та медіатора також є необхідність утримання уваги. Досить важко без відволікань фактично «спілкуватися з екраном». Крім того, існує багато факторів, що можуть періодично відволікати учасників від процедури медіації (телефонний дзвінок, повідомлення, соціальні мережі, інша людина чи дитина, які перебувають поряд, домашня тварина тощо).

Також окремої уваги в онлайн медіації потребує питання збереження конфіденційності. Медатор (так само, як і сторони) не можуть бути впевненими в тому, що поряд зі сторонами не перебувають особи, які не є учасниками медіації. Неможливо пересвідчитися в тому, що учасниками не здійснюються звуко- чи відеозапис або трансляція онлайн зустручей. Питання вирішується акцентуванням додаткової уваги сторін на важливості збереження конфіденційності, відкритим обговоренням ймовірних ризиків та наявністю довіри сторін одна до одної.

Ще одним викликом для медіатора є те, що він майже повністю позбавлений можливості слідкувати та реагувати на невербальну комунікацію сторін – через екран не видно рук, ніг,пози, жестів. Медіатор має уважно слідкувати за мімікою, голосом, рухами голови та плечей – адже це єдине, що постійно перебуває в полі його зору.

Як вбачається, перехід в формат онлайн медіацій є досить непростим, але цілком реальним. Визначальним в цьому сенсі є професіоналізм медіатора, ретельна підготовка до кожної зустрічі та усвідомлене входження сторін в процедуру. Варто пам'ятати і про переваги онлайн медіації, яка не має територіальних обмежень, економить час та кошти на дорогу, а також є дуже гнучкою.

Ключові слова: медіація, врегулювання спорів, онлайн врегулювання спорів, онлайн медіація, мирне врегулювання, альтернативні засоби врегулювання спорів, господарські спори.

Ключевые слова: медиация, урегулирование споров, онлайн урегулирование споров, онлайн медиация, мирное урегулирование, альтернативные способы урегулирования споров, хозяйственные споры.

Key words: mediation, dispute settlement, online dispute resolution, online mediation, peaceful settlement, alternative dispute resolution, commercial disputes.

ПОПЕЛЮК ВАДИМ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СТАНДАРТНИХ ФОРМ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В відомій справі Macaulay v Schroeder Music Publishing Co Ltd [1974] суддя Lord Diplock зазначив про існування двох категорій стандартних форм договорів. Перша включає договори, умови яких хоча й прийняли стандартну форму, але являють собою результат перемовин між сторонами, чи найбільш розповсюджену (стандартну) форму між організаціями, що представляють інтереси сторін. «The terms of this kind of standard form of contract have not been the subject of negotiation between the parties to it, or approved by any organisation representing the interests of the weaker party… Умови цього виду стандартної форми договору не були предметом переговорів між його сторонами або затверджені будь-якою організацією, що представляє інтереси слабшої сторони» [1].

При цьому стандартні форми або проформи договорів широко застосовуються суб'єктами господарювання задля полегшення ведення бізнесу, для прикладу, це – чартера проформи BIMCO, стандартні страхові поліси, проформи стандартних договорів FOSFA і GAFTA в торгівлі, проформи FIDIC при проектуванні та будівництві та інші.

Особливостями стандартних форм договорів є те, що вони відповідають умовам ринку, оскільки погодження умов, обумовлено законами попиту та пропозиції. Крім того, наявність стандартних форм, визнаних у всьому світі, істотно полегшує процедуру узгодження умов, які витримали тест часу, перевірені судовими справами, і мають цілком однозначні формулювання.

Так, типові договори FOSFA і GAFTA відображають торговельну практику агропродукції з урахуванням різних способів транспортування, а відмінностями між проформами є види поставки – CIF, FOB, FCA, різновид сільськогосподарської культури та інше. В деяких договорах враховується країна походження, напрям поставки та регулюються англійським правом. Відповідно, особливістю роботи з типовими формами є те, що всі вони викладені лише англійською мовою, незважаючи на те, що офіційними мовами цих асоціацій є, крім англійської, ще німецька, французька, іспанська та італійська [2].

Загалом перевагами проформ договорів FOSFA і GAFTA є те, що їхні умови однаково враховують інтереси продавців та покупців, завдяки зрозумілій для трейдерів термінології, є доступними за змістом та передбачають відомі на практиці процедури. Дані проформи можуть використовуватись не лише членами FOSFA і GAFTA, а й іншими учасниками комерційної діяльності, адже опубліковані у вільному доступі [3; 4].

Далі, проформи BIMCO, які існують щодо кожного виду фрахтування суден, а саме щодо рейсового фрахтування, фрахтування за тайм-чартером та фрахтування за бербоут-чартером. Особливістю проформ рейсових чартерів є те, що існують як універсальні проформи, так і окремі проформи для перевезення кожного виду вантажу. Найбільш поширеною універсальною проформою є Gencon. Вперше ця проформа була прийнята в 1909 році, а потім переглядалася в 1922, 1959, 1976 роках, а остання редакція цього чартеру відзначена в 1994 році, яка на сьогодні широко використовується [5].

Головне те, що BIMCO створив значну кількість проформ, які регулюють всі сфери на міжнародному фрахтовому ринку. Більш того, для ще більшого полегшення укладання контрактів, BIMCO на своєму офіціальному сайті дає можливість авторизованим особам, завдяки функції SmartCon, скласти, погодити, редагувати та укласти контракт онлайн. Крім того, визнання авторитету розроблених проформ BIMCO, які попередньо обговорюються і узгоджуються з національними об'єднаннями судновласників, експортерів і імпортерів зовнішньоторговельних вантажів, забезпечується широким колом учасників самої BIMCO.

Також, провідною організацією по створенню проформ виступає Міжнародна федерація інженерів-консультантів (FIDIC). Проформи FIDIC – це докладний механізм, спрямований на результативну реалізацію процесу проектування та будівництва. За більш ніж сто років існування організації було створено кілька видів таких документів, які неформально називаються книгами в поєднанні з певним кольором. Основною ознакою для класифікації контрактів FIDIC є відмінність у функціях і принципах взаємодії між замовником, виконавцем і інженером-консультантом. Всього FIDIC розроблено дев'ять проформ контрактної документації. При цьому проформам FIDIC довіряють не лише замовники та виконавці проектів будівництва, але й інші гравці, без яких реалізація таких проектів часто неможлива (кредитні та міжнародні фінансові організації, в тому числі Європейський інвестиційний банк, ЄБРР, Світовий банк тощо) [6].

На національному рівні, стандартні форми в основному, розробляються і затверджуються Кабінетом Міністрів України або іншим органом державної влади у формі примірних і типових договорів (ч. 4 статті 179 Господарського кодексу України, ст. 630 Цивільного кодексу України). Головна їх відмінність, полягає в можливості сторін договору певним чином впливати на умови такого договору. Примірні договори мають рекомендаційний характер, що дає сторонам змінювати певні умови або доповнювати його зміст, а типовий договір не дає права сторонам відступати від його змісту. Наприклад, примірний договір фінансового лізингу, затверджений наказом Міністерства України у справах науки і технологій № 59 від 03.03.1998 року та типовий договір оренди цілісного майнового комплексу державного підприємства (структурного підрозділу державного підприємства), затверджений наказом Фонду державного майна № 1774 від 23.08.2000 року.

З огляду на світову практику використання різних стандартних форм договору, можна зробити висновок, що така практика викликана

наявністю певного експертного середовища недержавних інститутів щодо розроблення таких стандартних форм та врахування інтересів сторін договору, особливо це стосується слабкої сторони договору, що в сучасних умовах має беззаперечні переваги для ведення бізнесу. Зокрема, стандартні форми договору зменшують витрати на підготовку договору, є зручними для ознайомлення з істотними умовами, формулювання та терміни сформовані професійним середовищем й мають більшу довіру, а також перевірені сформованою судовою практикою. Безумовно, застосування стандартних форм договору значно полегшує процес укладання, позбавляючи учасників переговорів необхідності узгоджувати окремо кожну умову, але не виключає залучення досвідчених фахівців до процесу укладання договору.

Список використаної літератури:

1. Macaulay v Schroeder Music Publishing Co Ltd [1974] II – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://en.wikipedia.org/wiki/Schroeder_Music_Publishing_Co_Ltd_v_Macaulay
2. Гиренко І.В. Недержавне регулювання зовнішньоекономічних договорів проформами міжнародних асоціацій // International scientific journal «Internauka.» Series: «Juridical Sciences» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.inter-nauka.com/magazine/law/.
3. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної Федерації асоціацій торгівлі олійними культурами, насінням і жирами – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fosfa.org/.
4. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної Федерації асоціацій торгівлі олійними культурами, насінням і жирами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fosfa.org/.
5. Лебедев В.П. История проформы Gencon. – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://interlegal.com.ua/ru/publikacii/istoriya_proformy_gencon/.
6. Сергій Оберкович, Максим Лебедєв ЕРС контракт в Україні: ризики та нюанси реалізації // «Юридична газета» – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/ers-kontrakt-v-ukrayini-riziki-ta-nyuansi-realizaciyi.html.

Ключові слова: договір, господарський договір, форма договору, типові договори, стандартна форма договору.

Ключевые слова: договор, хозяйственный договор, форма договора, типовые договора, стандартная форма договора.

Key words: contract, commercial agreement, contract form, standard contracts, standard contract form.

ZIATINA DINA VOLODYMYRIVNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Economic Law and Procedure Department, PhD in Law

THE COMPLIANCE OF SEPARATE PROVISIONS OF THE LAW OF UKRAINE "ON CONCESSION" WITH THE RULES OF EU DIRECTIVE ON THE AWARD OF CONCESSION CONTRACTS

The importance of the proper realization of concession contracts is hard to overestimate. It could be seen from the analysis of court practice. For instance, in the Resolution of the Supreme Court of 20 February 2019, the Case № 924/461/18 it was determined that according to the concession agreement concluded by the participants of the case the concession authorities can refuse in unilateral way from the concession agreement if the concession entities do not systematically perform or improperly perform the following significant conditions of contract at the fault of the concession entity (concession operator): the granting to the population of the city of services of heat supply according to the rules, standards and orders. In such case the agreement must be terminated from the date when the concession authority informs concession operator. In this case concession operator can not receive any reimbursements from the concession authority [1]. So, as could be seen from this decision, social and economic consequences of improper execution of concession obligations is of a crucial importance and predetermines the special attention of legislator to this sphere of relations. Recently the new Law «On concession» was adopted. The provisions of the new Law aim to improve conditions of concession award procedure, as well as procedure of conclusion and performance of concession contracts. The transparency of the award procedure is ensured, the effectiveness of calculation of concession fees is increased in the current legislation, etc. Such improvements go in line with European practice.

However, with a view of integration and globalization processes it seems necessary that national legal provisions must correspond with EU one. Therefore, it will be interesting to analyze separate provisions of EU Directive on the award of concession contracts in the comparison with certain rules of Ukrainian Law "On concession".

Paragraph 52 of the EU Directive outlines the general demands to the terms of concession agreements. Thus, it is prescribed, that "the duration of a concession should be limited in order to avoid market foreclosure and restriction of competition. In addition, concessions with long duration are likely to result in the foreclosure of the market, and may thereby hinder the free movement of services and the freedom of establishment. However, such a duration may be justified if it is indispensable to enable the concessionaire to recoup investments planned to perform the concession, as well as to obtain a return on the invested capital. Consequently, for concessions with a duration greater than five years the duration should be limited to the period in which the concessionaire could reasonably be expected to recoup the investment

made for operating the works and services together with a return on invested capital under normal operating conditions...” [2]. Ukrainian Law “On concession” [3] in the Article 3 defines the term of concession, which must be not less than five years and not more than 50 years, except concession agreements on construction and exploitation of highways, that should be not less than 10 years. As well as that the Article 3 defines, that the duration of concession agreements depends to a large extent on the reasonable time to return investments and reaching the purpose of concession agreement. So, we can admit the similarity of national legal provisions with European one in the question of duration of concession, which provide quite flexible and clear rules of calculation of duration of concession contracts.

In Articles 26 and 36 of the new Ukrainian legislation on concession the special attention is paid to environmental and social issues. It goes completely in line with provisions of paragraph 59 of EU Directive, that stipulates the importance of measures necessary to protect public policy, public morality, public security, health, human and animal life, the preservation of plant life or other environmental measures, in particular with a view to sustainable development, provided that those measures are in conformity with the TFEU.

Special attention in the Directive (paragraph 66) is paid to the necessity of including as one of the award criteria the employment of long-term job-seekers, the implementation of training measures for the unemployed or young persons in the course of the performance of the concession, etc. National concession legislation in the Article 26 defines the possibility to include into concession agreements conditions about usage of domestic material, employment of the Ukrainian citizens while performing of concession contracts. It goes without saying, that the realization of such legal provisions could serve a public interest, as well as increasing the social effectiveness of concession, reducing unemployment in the region.

It is ought to highlight the actuality of supporting of innovations also by means of concession, taking into consideration the great public impact of concession agreements. Considering this, the implementation of rules of paragraph 73 of EU Directive can be beneficial. The said rule stipulates, that “in exceptional cases where the contracting authority receives a tender which proposes an innovative solution with an exceptional level of functional performance which could not have foreseen by a diligent contracting authority or contracting entity, the contracting authority should, exceptionally, be able to modify the order of the award criteria to take into account the new possibilities brought about by that innovative solution, provided such a modification ensures equal treatment of all actual or potential tenderers by issuing a new invitation to tender or, where appropriate, publishing a new concession notice”.

The indisputable positive norm of Ukrainian Law “On concession” is the possibility to use electronic technical means, which will surely simplify the procedure of concession award and increase the efficiency, speed and transparency of concession award processes. Such a possibility goes corresponds with the best European practice of awarding of concession.

However, from the Ukrainian norms on concession it is not clearly seen what should be done in the situation if structural changes during the

performance of the concession have a place. However, due to the duration of concession contracts and complexity of concession relations such provisions should be included into legislation on concession. Therefore, the provisions of EU legislation seem quite effective to eliminate such disadvantage of national legal provisions. Thus, EU Directive in paragraph 77 prescribes, that the successful tenderer performing the concession should be able to undergo certain structural changes during the performance of the concession, such as purely internal reorganisations, takeovers, mergers and acquisitions or insolvency. Such structural changes should not automatically require new award procedures for the concession performed by that tenderer.

In conclusion it is worth of mentioning that there is still a room for improvement of national concession legislation. The European legal provisions can be taken as a guideline for the developing of Ukrainian legal norms. However, this should be done with consideration of national economic, social and legal particularities.

References:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 лютого 2019 року у Справі № 924/461/18 URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80181047
2. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts // OJ L 94, 28.3.2014, p. 1–64.
3. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 // Відомості Верховної Ради. – 2019. – № 48. – Ст. 325.

Ключові слова: концесія, Закон України «Про концесію», Директива ЄС, порівняння нормативних положень.

Ключевые слова: концессия, Закон Украины «Про концессию», Директива ЕС, сравнение нормативных положений.

Key words: concession, Law of Ukraine «On concession», EU Directive, comparison of legal provisions.

БОЙЧЕНКО ЕДУАРД ГАВРИЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЇ У ФОРМІ СПРОСТУВАННЯ НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ

В юридичній літературі склалося недостатньо вірне уявлення щодо складу господарського правопорушення, вчинення якого передбачає застосування санкції, передбаченої, зокрема, ст. 256 Господарського кодексу України (в подальшому – ГК України) – спростування неправ-

дивих, неточних або неповних (далі – недостовірних) відомостей у разі встановлення факту дискредитації суб'єкта господарювання. На наш погляд, питання вірного визначення складу правопорушення є важливим як для науки так і для правозастосовної діяльності.

Так наприклад, у підручнику за ред. проф. Подцерковного О.П. вірно зазначено, що повний склад господарського правопорушення застосовується лише як виняток. Він необхідний для застосування господарсько-правових санкцій у формі відшкодування збитків і спростування недостовірних відомостей [1, с. 309].

В той же час, за змістом ст. 256 ГК України, у разі встановлення факту дискредитації суб'єкта господарювання Антимонопольний комітет України, його територіальні відділення мають право прийняти рішення про спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей [2]. Отже, у даній правовій нормі йдеться саме про «факт дискредитації», однак нічого не сказано щодо настання негативних наслідків для суб'єкта господарювання, який зазнав дискредитаційного впливу.

Водночас, науково-практичні коментарі до цієї норми ГК України вказують вже на необхідність встановлення не тільки факту дискредитації господарюючого суб'єкта, але також і зв'язку між діями порушника та настанням негативних наслідків для суб'єкта господарювання, аби Антимонопольний комітет України мав право приймати рішення про офіційне спростування неправдивих, неточних або неповних відомостей [3, с. 465; 4, с. 274-275]. При цьому, будь-яких обґрунтувань потреби встановлення такого зв'язку не наводиться.

Виникають наступні питання. Перше: якщо сама ст. 256 ГК України не вказує, що для застосування санкції у вигляді спростування недостовірних відомостей необхідні негативні наслідки, то звідки у літературі з'являється згадка про ці наслідки? Друге: якщо припустити, що такі наслідки необхідні, то в чому саме вони повинні проявлятися?

Комплексний аналіз вищезгаданої ст. 256, а також ст. ст. 32-37 ГК України, які визначають зміст та прояви недобросовісної конкуренції в умовах ринкової економіки, та ст. 8 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», в якій наводиться поняття дискредитації суб'єкта господарювання [5], дозволяє з'ясувати, що дискредитацією суб'єкта господарювання є поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, які завдали або могли завдати шкоди його діловій репутації. Такі дії є проявом недобросовісної конкуренції, за які для винної особи настає господарсько-правова відповідальність згідно ГК України.

Отже, дискредитація суб'єкта господарювання фактично є проявом недобросовісної конкуренції, але про обов'язковість повного складу вказаного господарського правопорушення у досліджених нормах також не йдеться. І це вносить невизначеність щодо чіткого розуміння того, чи потрібно встановлювати у даному випадку повний склад вказаного господарського правопорушення, або ж достатньо усіченого. Адже, навіть у випадку настання негативних наслідків в діяльності

суб'єкта господарювання через завдання шкоди його діловій репутації [5, ст. 8] слід вести мову скоріше про відшкодування збитків, що по суті являють собою втрати немайнового (морального) характеру, що настали у зв'язку з приниженням ділової репутації суб'єкта господарювання, вчиненням інших дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до діяльності такого суб'єкта [1, с. 317; 2, ч. 1 ст. 225; 6, п. 3].

Вбачається, що в цьому питанні належить досить чітко розмежовувати два випадки. Перший: коли поширення вказаних відомостей завдало шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання. Другий: таке поширення могло завдати вказану шкоду (збитки). Тобто шкода діловій репутації суб'єкта господарювання – це і є ті негативні наслідки, які потрібно встановити для застосування санкції у вигляді спростування недостовірних відомостей. Але в першому випадку їх настання необхідне для кваліфікації правопорушення, в другому – ні. З цього слідує, що в першому випадку підлягає встановленню (доведенню) повний склад господарського правопорушення, а в другому – усічений.

Таким чином, вважаємо, що при застосуванні санкції у формі спростування недостовірних відомостей, що дискредитують суб'єкта господарювання, повний склад господарського правопорушення потрібно встановлювати тільки в тому випадку, коли така дискредитація завдала шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання. В такому разі необхідно, по-перше, встановити, в чому саме проявилася шкода діловій репутації, тобто виявити негативні наслідки даного прояву недобросовісної конкуренції, встановити склад та розмір відповідних збитків, а по-друге – довести причинний зв'язок між фактом дискредитації і заподіяною шкодою.

Якщо ж вказані дії тільки могли завдати такої шкоди, то для застосування санкції, передбаченої ст. 256 ГК України, достатньо усіченого складу правопорушення. Тобто уповноваженому органу влади належить лише встановити факт дискредитації і визначити, яким чином це могло нанести шкоду діловій репутації суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури:

1. Господарське право України: підручник. О.П. Подцерковний, В.Г Олюха, О.О. Квасніцька та ін. ; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 612 с.
2. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О.А. Беляневіч, О.М. Вінник, В.С. Щербина [та ін.]; / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. ідопов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. 776 с.
4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. 441 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/08/АКАДЕМІЯ-ПРАВОВИХ-НАУК-УКРАЇНИ.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр

6. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верх. Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=v0004700-95.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність, господарські санкції, склад господарського правопорушення, дискредитація суб'єкта господарювання, ділова репутація суб'єкта господарювання, недобросовісна конкуренція, розповсюдження недостовірних відомостей.

Ключевые слова: хозяйственно-правовая ответственность, хозяйственные санкции, хозяйственное правонарушение, дискредитация субъекта хозяйствования, деловая репутация субъекта хозяйствования, недобросовестная конкуренция, распространение недостоверной информации.

Key words: economic and legal liability, economic sanctions, composition of economic offense, discrediting of an economic entity, business reputation of an economic entity, unfair competition, dissemination of misleading information.

БУДУРОВА ГАННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПІВУЧАСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

ГПК України встановлює можливість пред'явлення позову спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів, яка в доктрині отримала назву «процесуальної співучасті».

Процесуальна співучасть – це особливий процесуальний інститут, що виникає з багатосуб'єктних спірних матеріальних правовідносин або однорідних правовідносин, коли в одному і тому самому процесі беруть участь кілька позивачів або відповідачів, права, вимоги або обов'язки яких не виключають одне одного. Цей інститут направлений на правильний і своєчасний розгляд справи, встановлення прав і обов'язків сторін; покликаний і здатний за дотримання певних умов на прискорення і спрощення вирішення справи по суті, а також виключення випадків винесення суперечливих рішень за подібними позовами [1, с. 14]. Керуючись саме цими міркуваннями, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) навіть прийшла до висновку, що позовні вимоги до кількох відповідачів, серед яких є хоча б одна фізична особа, мають розглядатися в одному провадженні, якщо такі вимоги однорідні, нерозривно пов'язані між собою та від вирішення однієї з них залежить вирішення інших вимог (постанова ВП ВС від 25 квітня 2018 р. у справі № 1522/18417/12-ц [2]).

Процесуальна співучасть може мати місце на стороні:

– позивача (*активна співучасть)* – наприклад, пред'явлення позову декількома довірителями, які вимагають від одного свого представника

солідарного відшкодування збитків і моральної шкоди, завданої їм у зв'язку з укладенням угоди не в їхніх інтересах (ст. 232 ЦК України);

– відповідача (*пасивна співучасть*) – наприклад, у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники (ст. 554 ЦК України);

– одразу щодо обох сторін (*змішана співучасть*) – наприклад, пред'явлення позову співвласниками арештованого майна про його звільнення з-під арешту (виключення з опису) до співвідповідачів – боржника, за боргами якого описане майно, і стягувача, тобто особи, на користь якої описане майно.

За ступенем обов'язковості процесуальна співучасть буває *обов'язковою* (коли характер спірних матеріальних правовідносин такий, що питання щодо прав та обов'язків одного із суб'єктів неможливо вирішити без залучення до справи інших суб'єктів цих правовідносин) і *факультативною* (коли немає обов'язкової множинності суб'єктів) [3, с. 109].

Разом з тим, кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони діє в судовому процесі самостійно, що, серед іншого, відображається у необхідності, якщо позов подано до кількох відповідачів – вказувати зміст позовних вимог щодо кожного з них (п. 4 ч. 3 ст. 162 ГПК України), відправляти кожному учаснику справи копії позовної заяви і доданих до неї документів (п. 1 ч. 1 ст. 164 ГПК України), для суду – приймаючи рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним (ч. 7 ст. 238 ГПК України) та ін.

Закон допускає процесуальну співучасть у господарському процесі лише за наявності певних підстав:

1) якщо предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;

2) якщо права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;

3) якщо предметом спору є однорідні права і обов'язки.

Виходячи з цих підстав, співучасть у процесі первісно може виникнути лише за ініціативи сторони-позивача (подання спільного позову декількома позивачами та/або до кількох відповідачів). Ч. 1 ст. 265 ГПК України допускає виникнення процесуальної співучасті і у випадку приєднання учасників справи до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали. До апеляційної скарги мають право приєднатися також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки [4].

Разом з тим, відповідно до положень ч. 2 ст. 173 ГПК України, і суд може посприяти виникненню *множинності* у процесі *(але не співучасті)*, об'єднавши за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи в одне провадження декілька справ за позовами одного й того самого позивача до різних відповідачів або різних позивачів до одного й того самого відповідача. Проте, мова може вестися лише щодо однорі-

дних позовних заяв. Так, однорідними можуть вважатися позовні заяви, які пов'язані з однорідними позовними вимогами і водночас подані одним і тим же позивачем до одного й того самого відповідача (чи відповідачів) або хоча й різними позивачами, але до одного й того ж відповідача. Однорідними ж позовними вимогами є такі, що виникають з одних і тих самих або з аналогічних підстав і водночас пов'язані між собою одним і тим самим способом захисту прав і законних інтересів (абз. 2 п. 3.6 Постанови ВГСУ від 26.12.2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» [5]).

Отже, застосування процесуальної співучасті відповідає інтересам учасників справи і суду, сприяє досягненню процесуальної економії та запобігає винесенню протилежних рішень за аналогічними позовами.

Список використаної літератури:

1. Филиппов С.А. Теоретические и практические аспекты гражданского процессуального соучастия: автореф. дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.15. Саратов, 2011. 20 с.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 квітня 2018 р. у справі № 1522/18417/12-ц. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/c005594?an=5
3. Фархтдинов Я. Ф. Добровольский А.А ., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 159 с.
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 6, ст. 56.
5. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова ВГСУ від 26.12.2011 р. № 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11

Ключові слова: процесуальна співучасть, учасники справи, позовні вимоги, однорідні позовні заяви.

Ключевые слова: процессуальное соучастие, участники дела, исковые требования, однородные исковые заявления.

Key words: procedural complicity, participants in the case, claims, homogeneous claims.

ЗГАМА АНТОНІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

За останні п'ять років суб'єктам господарювання в Україні все частіше доводиться відчувати на собі так званий «форс мажор» та наслідки тих обставин, які стоять на заваді належному виконанню ними своїх зобов'язань. Але якщо раніше такі обставини носили характер поодинокий або регіональний (зона тимчасово-окупованих територій), то запровадження карантину через поширення коронавірусної інфекції не залишило осторонь очевидно жодного господарюючого суб'єкта.

Крім того, звернення до окресленої тематики стає актуальним з огляду на нещодавні зміни до законодавства України у питанні регламентації відносин, які зазнають впливу непереборної сили. Так, 17 березня 2020 р. Законом № 530-IX внесено зміни до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» та включено карантин до списку форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) як надзвичайних та невідворотних обставин, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Проте саме визнання карантину форс-мажорною обставиною не позбавило проблем правозастосування, пов'язаних з неможливістю виконання господарських зобов'язань.

Господарський кодекс України (так само як і Цивільний кодекс України) оперує поняттям «непереборна сила». Так, відповідно до ч. 2 ст. 218 ГК України у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилося неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Наразі практика застосування демонструє ототожнення понять непереборної сили та форс-мажорних обставин, підтримуючи підхід, закріплений у Законі «Про «Про торгово-промислові палати в Україні». Проте абсолютно правильно вказує О.А. Беляневич, що за розумінням ст. 218 ГК, слід розрізняти непереборну силу як обставину, яка об'єктивно (в силу прямої вказівки закону) усуває відповідальність, та

форс-мажор, тобто обставину, яка звільняє від відповідальності настільки, наскільки це передбачено договором [1, с. 132].

Насамперед до такого висновку доходимо на підставі буквального тлумачення ч. 2 ст. 218 ГК України та ч. 4 ст. 219 ГК України. Адже саме у ч. 4 ст. 219 ГК України встановлено додаткові підстави звільнення від господарсько-правової відповідальності, які сторони можуть застосувати, зробивши заздалегідь відповідне застереження у договорі. Зокрема, сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Разом з тим існує світова тенденція щодо визначення обставин, з якими пов'язують звільнення від відповідальності у сфері господарювання. При цьому не лише визначаються самі обставини як підстава звільнення, але й уточнюється порядок дій сторін у разі виникнення таких обставин. Так, сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків. Звільнення від відповідальності поширюється лише на той період, протягом якого існує дана перешкода, а сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на здатність здійснити виконання. Якщо це повідомлення не отримане іншою стороною протягом розумного строку після того, як про цю перешкоду стало чи повинно було стати відомо боржникові, він нестиме відповідальність за збитки, які є результатом того, що таке повідомлення не було отримане (ст. 7.1.7 принципів Міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА), ст. 79 Віденської конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.)

Чинне законодавство не містить чітких положень стосовно алгоритму дій сторони договору, яка не може виконати зобов'язання в силу існування надзвичайних та невідворотних обставин. Для мінімізації негативних наслідків через настання карантинних обмежень доречно у договорі передбачити умови, які в силу зазначених обставин не можуть бути виконані у визначений строк, та визначити порядок дій сторін у разі їх виникнення. З метою збереження ділової репутації господарюючого суб'єкта та дружніх відносин з іншими учасниками господарських відносин доцільним є попередження контрагента про настання обставин, що унеможливлюють належне виконання зобов'язання та запропонувати за можливості реальні строки виконання такого зобов'язання після завершення карантину шляхом внесення змін до договору (наприклад, у вигляді додаткової угоди). При цьому слід провести документальну фіксацію наявності обставин, що унеможливлюють виконання зобов'язання. І тільки у випадку відмови контрагента доцільно звертатися до Торгово-промислової палати (далі ТПП) України за сертифікатом про наявність непереборної сили (форс-мажорних обставин). Водночас

варто обґрунтувати існування причинно-наслідкового зв'язку між зобов'язанням, виконання якого є неможливим, та обставинами, як на підставу неможливості виконати зобов'язання.

Тому сертифікат ТПП вважається ключовим доказом, що підтверджує настання форс-мажорних обставин (Постанова ВС КГС від 27.04.2018 р. у справі № 915/458/17) [2]. Проте, як свідчить судова практика, отримання сертифіката не є гарантією звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності у сфері господарювання через відсутність підстав для застосування форс-мажорних обставин з позиції суду (постанови ВСУ від 14.02.2018 р. у справі № 926/2343/16, від 11.04.2018 р. у справі № 904/4470/16, від 14.05.2019 р. у справі № 904/1224/18).

Крім того, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постанові від 26.03.2018 р. у справі № 910/7036/17 вказав, що до компетенції ТТП України віднесено вирішення питання встановлення наявності у заяві форс-мажорної обставини (обставини непереборної сили), а тому суд не вправі замість ТТП України надавати оцінку чи є викладені в заяві обставини форс-мажорними (обставинами непереборної сили) [3].

При цьому Верховний Суд України визначив, що відмова ТПП України у видачі сертифікату може бути оскаржена в суді за правилами господарського судочинства (Постанова ВП ВС від 31.10.2018 року у справі № 805/2078/15-а [4]; Постанова ВС КАС від 29.01.2019 р. у справі № 805/3240/16-а) [5].

Отже, встановлення непереборної сили (форс мажорних обставин) звільняє від відповідальності суб'єкта господарювання за невиконання зобов'язання, зокрема, сплати штрафних санкцій, проте зазначене не стосується відповідальності за порушення виконання грошового зобов'язання, визначеної ст. 625 ЦК України, яка не передбачає підстав для звільнення від відповідальності. Адже відсотки річних та інфляційні втрати, визначені ст. 625 ЦК України, є своєрідною компенсацією кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та за користування утримуваними ним грошовими коштами (наприклад, Постанова ВС КГС від 24.07.2018 р. у справі № 905/1722/17).

Таким чином, на наш погляд, для господарюючих суб'єктів реалістичними виглядають три сценарії подій в умовах здійснення господарської діяльності під час карантинних обмежень:

1) доведення неможливості належного виконання зобов'язання внаслідок дії надзвичайних та невідворотних обставин через карантинні обмеженні, запровадженні Кабінетом Міністрів України чи урядами зарубіжних країн, котрі визнанні непереборною силою, як підстави звільнення від господарсько-правової відповідальності в силу положень ч. 2 ст. 218 ГК України за умови отримання сертифікату ТПП, якщо інше не передбачено договором чи законом;

2) доведення неможливості виконання зобов'язання через наявність надзвичайних обставин, визначених договором, в тому числі пандемії та введення карантинних обмежень, а отже, звільнення від господарсько-правової відповідальності в силу положень ч. 4 ст. 219 ГК України на підставі висновку компетентного органу у питанні

засвідчення наявності форс-мажорних обставин, що визначений цим договором;

3) доведення факту наявності ускладнень та економічної недоцільності для сторони договору через карантинні обмеження, а отже, визнання істотними змінами обставин договору та у зв'язку з цим можливості зміни або розірвання договору за згодою сторін, а у разі її відсутності – за рішенням суду.

Список використаної літератури:

1. Беляневич О.А. Звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності за неналежне виконання договірних зобов'язань: проблемні аспекти. *Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні.* С. 131-135. URL : http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2016/15/34.pdf.
2. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 27.04.2018 р. у справі № 915/458/17. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/73730698
3. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.03.2018 р. у справі № 910/7036/17. URL : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73081565.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 31.10.2018 р. у справі № 805/2078/15-а . URL : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78044755
5. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 29.01.2019 р. у справі № 805/3240/16-а. URL : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79503560

Ключові слова: суб'єкти господарювання, звільнення від господарсько-правової відповідальності, непереборна сила, форс-мажорні обставини.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, освобождение от хозяйственно-правовой ответственности, непреодолимая сила, форс-мажорные обстоятельства.

Key words: business entity, exemption from economic and legal responsibility, superior force, force majeure circumstances.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ФЕОФАНОВА ІРИНА МАКСИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ДОПУСТИМОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Для державної допомоги суб'єктам господарювання як правової категорії доцільним є визначення критеріїв її допустимості, які визначені нормами чинного міжнародного і вітчизняного законодавства та є предметом чисельних наукових дискусій. Так, на думку О. Кулик «державна допомога є одним із механізмів досягнення програмних цілей ЄС щодо створення та функціонування внутрішнього ринку, підвищення європейської конкурентоспроможності, економічного розвитку, створення/збереження робочих місць, спираючись на програмні документи розвитку ЄС. Для оцінки сумісності (допустимості) державної допомоги ЄС використовує тест балансування. Його роль при оцінці сумісності в основному полягає в балансуванні її негативного впливу на торгівлю та конкуренцію на внутрішньому ринку з його позитивними наслідками, з точки зору внеску у досягнення чітко визначених цілей спільного інтересу. Балансування цих ефектів враховує вплив допомоги на соціальний добробут ЄС» [5, с. 7-8].

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон) є базовим у цій сфері, після набрання чинності якого було налагоджено систему моніторингу та контролю державної допомоги підприємствам, а також розроблено та затверджено ряд критеріїв оцінки державної допомоги у різних сферах [2].

За Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, упродовж перших трьох років після набрання нею чинності Україна зобов'язана прийняти національне законодавство про державну допомогу (стаття 267), яке повинне узгоджуватися з правилами ЄС, а вже діючу допомогу привести у відповідність до критеріїв, визначених у стаття 262 і 264 угоди протягом строку, не більшого від 7 років з дати набрання нею чинності [1]. Зокрема, з метою імплементації положень Угоди про асоціацію, Урядом вже прийнято ряд нормативно-правових актів, якими встановлено критерії допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, а саме: 1) постанову КМУ від 07.02.2018 № 57 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва»; 2) постанову КМУ від 31.01.2018 № 33 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги

суб'єктам господарювання на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць»; 3) постанову КМУ від 11.01.2018 № 11 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на професійну підготовку працівників»; 4) постанову КМУ від 31.01.2018 № 36 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання»; 5) постанову КМУ від 07.02.2018 № 118 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність». Тобто, прийнято ряд нормативних актів підзаконного характеру, які містять критерії допустимості надання правової допомоги окремим суб'єктам господарювання.

Критерії надання державної допомоги різняться не тільки в залежності від суб'єктного складу, а й в залежності від виду та сфер господарювання. Так, на даний момент не прийнятими залишаються критерії оцінки допустимості державної допомоги на захист навколишнього природного середовища, проект яких було оприлюднено АМКУ ще у 2017 році для громадського обговорення та який, за його результатами, подавався до КМУ на затвердження. Заходи з охорони навколишнього природного середовища оцінка яких буде здійснюватись відповідно до Проекту постанови КМУ: застосовування нових екологічних стандартів; завчасна адаптація до нових екологічних стандартів; проведення екологічних досліджень; охорона земель і відновлення родючості ґрунту; сприяння виробництву енергії з відновлюваних джерел; підвищення енергоефективності; поводження з відходами;скорочення викидів антропогенних парникових газів; будівництво або переоснащення об'єктів енергетичної інфраструктури.

Розмір витрат суб'єкта господарювання під час реалізації заходів з охорони навколишнього середовища, які покриваються державною допомогою не повинен перевищувати максимальний розмір, встановлений критеріями [3]. У літературі до допустимості державної допомоги у цій сфері також відносять положення про «відшкодування шкоди особам, постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, згідно із законом» [6, с. 18].

Із так званих галузевих критеріїв оцінки допустимості державної допомоги, прийняття яких також регламентує частина друга статті 6 Закону, АМКУ розроблено, оприлюднено та проведено громадські обговорення лише по критеріям у вугільній галузі та у банківській галузі.

Зазначений в частині другій статті 6 Закону перелік критеріїв оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги, що надається для цілей, передбачених частиною першою статті 6 Закону вже не є цілковито актуальним в порівнянні з чинними на цей час в ЄС критеріями [2]. Крім того, обмеження прийняття актів КМУ переліком, який визначено статтею 6 Закону, не дозволяє оцінити всі заходи, які можуть бути розроблені надавачами. Одна із причин відсутності такої можли-

вості криється у частині третій цієї ж статті Закону, а саме у переліку вимог, що мають бути визначені у критеріях.

Як зазначалося вище для оцінки допустимості (сумісності) державної допомоги ЄК використовується так званий тест-балансування, так, наприклад, тест-балансування АМКУ пропонував закріпити в додатковій постанові Уряду (Загальних критеріях оцінки допустимості державної допомоги) [4]. Проектом акта передбачається впровадження правового регулювання загальної оцінки допустимості з економічною конкуренцією тих заходів державної допомоги суб'єктам господарювання, які не підпадають під дію горизонтальних та секторальних правил оцінки допустимості допомоги. Однак, на цей час, розроблений АМКУ проект відповідної постанови також не прийнятий. Додатково варто звернути увагу на те, що ЄК здійснює контроль і за випадками, коли державна допомога визнається допустимою для конкуренції (стаття 5 Закону), проте розробка відповідних критеріїв оцінки допустимості державної допомоги не передбачена Законом.

Таким чином, вважається за доцільне закріпити в ч. 2 статті 6 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» визначення горизонтальних критеріїв оцінки допустимості державної допомоги, як критеріїв, не пов'язаних із конкретним суб'єктом господарювання, галуззю або регіоном, та галузевих критеріїв оцінки допустимості державної допомоги, як критеріїв, що дають можливість оцінити сумісність державної допомоги у різних галузях. Також, статтю 5 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» доповнити визначеним переліком критеріїв оцінки для державної допомоги, яка є допустимою для конкуренції.

Список використаної літератури:

1. Про ратифікацію угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40, Ст. 2021.
2. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 липня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 34, Ст. 1173.
3. Про затвердження Критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на захист навколишнього природного середовища: Проект постанови Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2017 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: https://amcu.gov.ua.
4. Про затвердження Загальних критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання та внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України: Проект постанови Кабінету Міністрів України від 15 травня 2017 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: https://amcu.gov.ua.
5. Кулик О. Система державної допомоги в Україні: як європейські вимоги можуть зробити її більш ефективною. ГО «Український центр європейської політики». 2019. 60 с.

6. Масько А.М. Державна допомога суб'єктам господарювання: державне регулювання в Україні та європейській досвід. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38-1. С. 16-23.

Ключові слова: державна допомога, критерії допустимості, оцінка допустимості, суб'єкт господарювання.
Ключевые слова: государственная помощь, критерии допустимости, оценка допустимости, субъект хозяйствования.
Key words: State aid, eligibility criteria, eligibility assessment, entity.

АНДРІЄЧКО ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, аспірантка, помічник судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

В умовах міжнародно-правової глобалізації відбувається значне зближення правових систем, уніфікація їх правового регулювання на основі міжнародно-правових стандартів. Універсалізація у державно-правовій сфері є одним із важливих напрямів загальної глобалізації у сучасному світі, на поглиблення і розвиток якої на національному та міжнародному рівнях істотно впливають процеси сучасної інтеграції держав у різних регіонах світу [1, с. 38].

16 вересня 2014 року Верховна Рада України визначила стратегічним вектором розвитку держави Україна європейську інтеграцію, ратифікувавши Законом України № 1678-VII Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС) [2].

Статтею 1 Угоди Сторони визначили, що однією із цілей асоціації є посилення співробітництва у сфері юстиції з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди (стаття 2 Угоди). Статтею 14 Угоди Сторони погодили, що в рамках співробітництва у сфері юстиції вони надають особливого значення утвердженню верховенства права, а їх співробітництво буде спрямоване на укріплення інституцій судових органів та зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості.

Отже, в умовах процесу євроінтеграції перед державою Україна визначено низку завдань щодо вдосконалення її правової системи та поступової адаптації національного законодавства відповідно до напрямів, визначених в Угоді про асоціацію з ЄС, в тому числі прискорення процесу розгляду судових справ та підвищення ефективності судової системи України.

Важливим кроком до асоціації з ЄС стала ратифікація державою Україна 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та протоколів до неї, а також визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в усіх питаннях тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї згідно із статтею 32 Конвенції [3; 4].

Статтею 1 Конвенції Високі Договірні Сторони визначили кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, гарантії прав і свобод, визначених в розділі I цієї Конвенції, зокрема, пунктом 1 статті 6 «права на справедливий суд» як права на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав й обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Аналіз конструкції пункту 1 статті 6 Конвенції дозволяє зробити висновок про те, що право на судовий захист включає такі елементи: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду [5, с. 359].

Дотримання критерію «розумності строків» розгляду справ національними судами як складової права на справедливий суд є предметом оцінки ЄСПЛ у кожній окремій справі, виходячи з фактичних обставин справи та її особливостей, так як у прецедентній практиці ЄСПЛ не визначено чітких строків, які можна вважати «розумними» чи «нерозумними» щодо тривалості судового провадження.

Водночас, розглядаючи заяви щодо порушення державами-учасницями статті 6 Конвенції, ЄСПЛ враховує такі критерії, як важливість справи для заявника, її складність, поведінку сторін, предмет спору, кількість стадій судочинства, особливості політичної та соціальної ситуації у державі [5, с. 361].

Поняття «розумності строків» судового провадження повинно відображати досягнення національними судами рівноваги між оперативністю (швидкістю) розгляду справи та справедливістю провадження, тобто забезпечення необхідного балансу між процесуальними гарантіями учасників провадження за умови дотриманням судами вимоги щодо своєчасного відправлення правосуддя.

Серед науковців, що тлумачать приписи статті 6 Конвенції, висловлено думку, що значення критерію «розумний строк» полягає у тому, щоб гарантувати ухвалення судового рішення протягом розумного строку, встановлюючи при цьому межу стану невизначеності, в якому перебуває та чи інша особа у зв'язку з її положенням під час судового розгляду справи, що є важливим як для самої цієї особи, так і з точки

зору поняття «юридична визначеність» як така [6, с. 35]. Така позиція є слушною, адже оперативність провадження є проявом реагування національних судів на потребу як громадян, так і держави у правовій визначеності та швидкому відновленню порушених прав та інтересів через органи судочинства. Тривалі спори порушують мирне співіснування між їх суб'єктами, тому судове провадження не може здійснюватися без чітко визначених строків. Відтак, судові рішення повинні набувати ознак остаточних у передбачуваній перспективі.

Задекларованe в пункті 1 статті 6 Конвенції право на «розумний строк» розгляду судової справи зумовило обов'язок держав-учасниць Конвенції, в тому числі України, визначити на законодавчому рівні такі процесуальні норми, які б забезпечили здійснення національними судами правосуддя без невиправданих затримок, що можуть поставити під загрозу ефективність вчинених судами процесуальних дій та авторитет судової влади в цілому.

Обов'язком національних господарських судів застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї та практику ЄСПЛ як джерело права законодавець визначив у частині 4 статті 11 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) в редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII [7], який набрав чинності 15.12.2017. Також, у частині 3 статті 2 ГПК України в зазначеній редакції законодавцем задекларовано основні засади (принципи) господарського судочинства, серед яких і розумність строків розгляду справи судом.

Главою 6 «Процесуальні строки» ГПК України визначено види процесуальних строків, порядок їх обчислення, правила щодо початку, зупинення, закінчення, поновлення та продовження процесуальних строків, а також наслідки пропуску процесуальних строків. Так, статтею 113 ГПК України передбачено два види процесуальних строків – встановлені законом (строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії) і встановлені судом (якщо їх не визначено законом). Відносно строків, які встановлює суд для вчинення процесуальних дій, у частині 1 статті 114 ГПК України закріплено вимогу щодо їх розумності. За змістом частини 2 статті 114 цього Кодексу законодавець конкретизував, що розумним є строк, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства.

Новелізація господарського процесуального закону із прийняттям Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII в контексті визначення у ГПК України принципом господарського судочинства «розумність строків розгляду справи судом» (пункт 10 частини 3 статті 2), встановлення чітких строків розгляду справи місцевим судом (стаття 195), розгляду апеляційної (стаття 273) та касаційної (стаття 306) скарг, а також визначення поняття «розумності процесуальних строків», що їх встановлює господарський суд на відповідній стадії провадження для вчинення процесуальних дій (стаття 114), в цілому сприяє здійсненню правосуддя національними судами у визначені законом строки та дотриманню ними критерію «своєчасності» вирішення судових спорів, що є завданням господарського судочинства в силу частини 1 статті 2 ГПК України.

Отже, господарські суди повинні організовувати судове провадження таким чином, щоб захист прав особи, яка звернулася до суду, здійснювався в оптимальні строки, а спір про право було вирішено без невиправданих затримок, тобто у «розумні строки», що обумовлюються періодом з моменту звернення особи до суду за захистом прав до остаточного виконання судового рішення. Протилежне може знівелювати довіру учасників провадження до суду і зумовити їх звернення до ЄСПЛ із заявами про порушення національними судами розумних строків судового розгляду, що може потягнути за собою покладення на державу Україна тягару відшкодування заявникам за невиправдану затримку у розгляді справи.

Список використаної літератури:

1. Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Теорія і методологія порівняльного правознавства.* № 2. 2009. С. 36-40. URL: https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18375/06-Biryukov.pdf.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18.
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. стор. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права.* № 1. 2010. с. 358-363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_58.
6. Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / Н. Моул, К. Харби, Л. Б. Алексеева. Москва: Российская академия правосудия. 2001. 139 с.
7. Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n6.

Ключові слова: право на справедливий суд, Європейський суд з прав людини, розумність строків, принцип господарського судочинства, стан невизначеності, невиправдані затримки.

Ключевые слова: право на справедливый суд, Европейский суд по правам человека, разумность сроков, принцип хозяйственного судопроизводства, состояние неопределенности, неоправданные задержки.

Key words: the right to a fair trial, the European Court of Human Rights, reasonableness of terms, the principle of economic justice, state of uncertainty, unjustified delays.

ДИШКАНТЮК ЮЛІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЩОДО НАДАННЯ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Надання сервісних послуг слугує підґрунтям для виникнення господарсько-правових відносин, які опосередковують зазначений процес та нормативно визначають його зміст і практичну реалізацію. В залежності від виду послуг та їх суб'єктної ознаки господарсько-правові відносини через які вони реалізуються можуть бути приватно-правові та публічні-правові (організаційні). До приватно-правових відносяться відносини з приводу надання послуг суб'єктами господарювання іншим суб'єктам або особам – споживачам, наприклад, надання побутових послуг, транспортних, консалтинг та інші. До публічно-правових можливо віднести надання адміністративних (публічних) послуг, наприклад, з приводу державної реєстрації суб'єктів господарювання або майна, ліцензування ті інших дозвільних процедур. Тобто ці відносини адаптовані до нормативно-визначених за ст. 3 Господарського кодексу України [1], а саме до господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських, які у літературі слушно відносять «першу групу вказаних відносин традиційно до горизонтальних відносин, а другу і третю – до вертикальних відносин» [2, с. 21].

Для надання сервісних послуг притаманним є відповідна форма. Можливо виокремлення змішаних сервісних послуг за формою, які можуть бути реалізовані через правовідносини приватного або публічного (адміністративного) характеру. Так, порядок та умови надання електронних послуг визначається за ст. 2 Закону України «Про електронні довірчі послуги», де зазначено, що цей нормативний акт регулює відносини, що виникають між юридичними, фізичними особами, суб'єктами владних повноважень у процесі надання, отримання електронних довірчих послуг, процедури надання цих послуг, нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також основні організаційно-правові засади електронної ідентифікації [3].

Господарсько-правові відносини щодо надання сервісних послуг нерідко чітко визначені у спеціальних нормативних актах щодо окремих видів зазначених послуг. Так, за ст. 2 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 р. предметом регулювання цього Закону є відносини, що виникають у процесі надання споживачам послуг з управління багатоквартирним будинком, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення та поводження з побутовими відходами, а також відносини, що виникають у процесі надання послуг з

постачання та розподілу електричної енергії і природного газу споживачам у житлових, садибних, садових, дачних будинках [4]. Зазначені відносини також можуть бути як приватноправового так і публічно-правового характеру.

Податковий кодекс України з точки зору оподаткування виокремлює у пп. 14.1.185. поняття постачання послуг як будь-яку операцію, що не є постачанням товарів, чи інша операція з передачі права на об'єкти права інтелектуальної власності та інші нематеріальні активи чи надання інших майнових прав стосовно таких об'єктів права інтелектуальної власності, а також надання послуг, що споживаються в процесі вчинення певної дії або провадження певної діяльності.

З метою оподаткування постачанням послуг, зокрема є:

а) досягнення домовленості утримуватися від певної дії або від конкуренції з третьою особою чи надання дозволу на будь-яку дію за умови укладення договору;

б) постачання послуг за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування або в примусовому порядку;

в) постачання послуг іншій особі на безоплатній основі;

г) передача результатів виконаних робіт, наданих послуг платнику податку, уповноваженому згідно з договором вести облік результатів спільної діяльності без утворення юридичної особи, а також їх повернення таким платником податку після закінчення спільної діяльності;

ґ) передача (внесення) виконаних робіт, наданих послуг як вклад у спільну діяльність без утворення юридичної особи, а також повернення послуг;

д) постачання послуг з розміщення знаку відповідної торгової марки або самого товару чи послуги в кінофільмі, серіалі або телевізійній програмі, які є візуальними (глядачі лише бачать продукт або знак торговельної марки, продукт чи торговельна марка згадується у розмові персонажа; товар, послуга чи торговельна марка органічно вплітаються в сюжет і є його частиною) [5]. Зазначений вичерпний перелік видів постачання послуг з метою оподаткування є певними видами господарсько-правових відносин щодо надання відповідних послуг, а особами, які їх надають є суб'єкти господарювання або владні суб'єкти. Постачання послуг за рішенням органу державної влади чи органу місцевого самоврядування є формою публічних (адміністративних) послуг, а відносини щодо їх виникнення та існування є організаційно-господарськими, адже засновані на владно-обов'язкових повноваженнях спеціально уповноважених органів. О.Ю. Ілларіонов слушно вказує про те, що «організаційно-господарські відносини – це відносини, які виникають між суб`єктами господарювання та органами державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальними), органами місцевого самоврядування або іншими суб`єктами господарювання у процесі організації (в т.ч. створення умов господарювання) господарської діяльності та управління нею на підставі відповідних повноважень та/або права власності. Дане визначення повністю задовольнятиме вимогам часу та принципам модернізації структури Господарського кодексу на засадах європейського досвіду організації і здійснення господарської діяльності,

а також імплементації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом» [6, с. 33].

На сьогоднішній день поширеними є фінансові господарсько-правові відносини щодо надання сервісних послуг, які теж можуть бути приватно або публічно-правовими. Наприклад, за Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [7], який регулює відносини, що виникають між учасниками ринків фінансових послуг під час здійснення операцій з надання фінансових послуг, а також виокремлює посередницькі послуги на ринках фінансових послуг – діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб – підприємців, якщо інше не передбачено законом, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Опосередкування господарсько-правових відносин може бути здійснено через відповідний реєстратор, наприклад, за допомогою автомату з продажу товарів (послуг) – реєстратор розрахункових операцій, який в автоматичному режимі здійснює видачу (надання) за готівкові кошти або із застосуванням платіжних карток, жетонів тощо товарів (послуг) і забезпечує відповідний облік їх кількості та вартості, та створює контрольну стрічку в електронному вигляді або програмного реєстратора розрахункових операцій який представляє собою програмний, програмно-апаратний або програмно-технічний комплекс у вигляді технологічного та/або програмного рішення, що використовується на будь-якому пристрої та в якому фіскальні функції реалізовані через фіскальний сервер контролюючого органу і який призначений для реєстрації розрахункових операцій при продажу товарів (наданні послуг), операцій з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі та/або реєстрації кількості проданих товарів (наданих послуг), операцій з приймання готівки для подальшого переказу. Контролюючий орган забезпечує безкоштовне програмне рішення для використання суб'єктом господарювання, які визначені у ст. 1 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [8].

Таким чином, порядок надання сервісних послуг опосередковують правовідносини господарського характеру, які можливо характеризувати за наступними критеріями, а саме: від виду сервісних послуг та їх суб'єктної ознаки на приватноправові та публічні-правові (організаційні); від об'єкту (предмету) сервісних послуг на майнові, фінансові (в національній та/або іноземній валютах) та змішані; від форми договірні та позадоговірні; від зустрічного задоволення оплатні та безоплатні та від порядку надання письмові, електронні та змішані. Господарсько-правові відносини щодо надання сервісних послуг представляють собою різновид господарсько-правових відносин, публічного, приватного або змішаного характеру, завдяки яким сервісні послуги набувають практичний вираз, реалізуються через відпові-

дні права та обов'язки їх суб'єктів на підставі та умовах, визначених нормами чинного законодавства.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
2. Господарське право: підручник. О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; За заг. ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2018. 616 с.
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400.
4. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09 листопада 2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 1. Ст. 1.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. Офіційний вісник України. 2010. № 92. Ст. 3248.
6. Ілларіонов О.Ю. Організаційно-господарські правовідносини в контексті виконання положень угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Юридичний бюлетень*. 2016. Вип. 2. С. 34-43.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.
8. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06 липня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 28. Ст. 205.

Ключові слова: сервісні послуги, приватно та публічно-правові відносини, електронна форма, господарсько-правові відносини, система законодавства.

Ключевые слова: сервисные услуги, частно и публично-правовые отношения, электронная форма, хозяйственно-правовые отношения, система законодательства.

Key words: service, private and public-legal relations, electronic form, economic and legal relations, system of legislation.

ШЕСТАКОВА ЮЛІЯ ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу, адвокат

ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ З ІНВЕСТИЦІЙНОЮ СКЛАДОВОЮ

Корпоративні права у сфері господарювання виникають у зв'язку зі створенням та подальшою діяльність різноманітних юридичних осіб – суб'єктів господарювання. Правовим підґрунтям корпоративних прав є чисельні норми чинного законодавства, які містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили, що свідчить про наявність системи законодавства відносно зазначених прав. У літературі слушною є думка про те, що «корпоративне законодавство охоплює норма-

тивно-правові акти, які містять норми і приватного, і публічного права, тобто різних галузей права, що прямо або опосередковано унормовують поведінку учасників корпоративних відносин. Комплексний характер корпоративного законодавства виражається в тому, що воно охоплює, здебільшого, поведінку суб'єктів як публічного, так і приватного права» [1, с. 116]. На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, «правова природа корпоративних прав свідчить про їх винятково майновий або винятково немайновий характер. На відміну від усталених поглядів, на відомі цивільно-правові відносини, корпоративні відносини мають особливості. Можна стверджувати, що останнім часом вже сформувався новий напрям у науці, який треба розвивати для вдосконалення законодавчого регулювання нових видів цивільних відносин – корпоративних» [2, с. 91]. Комплексне корпоративне законодавство частково визначає поняття, умови та порядок реалізації корпоративних прав з інвестиційною складовою.

Систему законодавства очолює Конституція України, зокрема, у ст. 42 закріплюється право на здійснення підприємницької діяльності не забороненої законом та поширюється на корпоративні права з інвестиційною складовою.

Чисельні міжнародні акти містять положення щодо корпоративних прав, наприклад, це двосторонні угоди щодо уникнення подвійного оподаткування відносно прибутку, отриманого у результаті володіння корпоративними правами. Так, діє Конвенція між Урядом України і урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи, яка була ратифікована Верховною Радою України. Пунктом 2 статті 13 Конвенції встановлено, що доходи від відчуження рухомого майна, що формує частину майна постійного представництва можуть оподатковуватись у цій іншій Державі. Таким рухомим майном можуть бути інвестиції, які зараховані у статутний капітал постійного представництва та за рахунок яких формується прибуток.

Законодавчі акти, як кодифіковані так і звичайні містять правові норми окремо щодо корпоративних прав та окремо щодо інвестицій. До кодифікованих можливо віднести Господарський кодекс України, який у ст. 267 визначає корпоративні права як суб'єктивні правомочності, які обов'язково визначаються у статутному капіталі господарської організації та їх володіння не є підприємництвом. На думку Н. С. Бутрин-Бока «…у ГК України (на відміну від попередніх нормативно-правових актів) розглянуто корпоративні права не як право власності на частку в статутному фонді, а як правові можливості суб'єкта, частка якого визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації» [3, с. 55]. Майже аналогічне визначення корпоративних прав міститься у ст. 14 Податкового кодексу України. До звичайних законодавчих актів відносяться, наприклад, ті, які визначають правовий статус окремих суб'єктів господарювання та порядок формування їх статутних капіталів, до яких можуть бути внесені інвестиції, наприклад, ст. 1 Закону України «Про акціонерні товариства» виокремлює корпоративні права через права акціонерів на їх акції. Деякі законодавчі акти визначають

корпоративні права як право власності, наприклад ст. 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає право оферента цінних паперів, який є власником цінних паперів та здійснює публічну пропозицію на умовах публічного договору продажу таких цінних паперів та інші.

Спеціальні законодавчі акти стосовно інвестиційної діяльності, наприклад, Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування» містять положення щодо видів інвестицій, які можуть бути виразом корпоративних прав та можливість інвестування в підприємства з іноземними інвестиціями, але проблемним аспектом є їх невизначеність, а також відсутність чітких нормативних умов реалізації. Важливим є доповнення цих актів поняттям корпоративних прав з інвестиційною складовою, як різновиду інвестиційної діяльності.

Деякі відомчі нормативні акти також містять визначення цих прав з інвестиційною складовою. Так, за Постановою НБУ корпоративні права це право власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) юридичної особи, включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також частки активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства. Представляється, що це визначення корпоративних прав притаманне саме для банківських та інших фінансових установ, для яких також наявність і володіння цими правами інвесторами, що є їх умовою існування, отримання дивідентів та самостійною ознакою.

Судова практика аналізує та узагальнює законодавство щодо корпоративних прав, у тому числі з інвестиційною складовою. Так, наприклад, є рішенням з позиції захисту прав акціонерів на виплату дивідендів у вигляді постанови Верховного Суду від 17.01.2018 р. у справі № 910/11316/17, де Суд сформував правову позицію, згідно з якою після прийняття товариством рішення про виплату дивідендів та встановлення у такому рішенні строків проведення розрахунків з учасником (акціонером) у товариства виникає обов'язок виплати дивідендів без будь-яких додаткових умов у строк, встановлений у рішенні загальних зборів [4]. На думку Я. Михайлюк «правові позиції Верховного Суду щодо корпоративних спорів свідчать про формування єдиних усталених підходів до вирішення складних і поширених питань, які виникають у корпоративних відносинах (зокрема, щодо підстав визнання недійсними рішень загальних зборів, порядку їх проведення, захисту прав учасників (акціонерів) на виплату дивідендів, на отримання інформації тощо) [5, с. 13].

Таким чином, господарське-правове забезпечення корпоративних прав з інвестиційною складовою представляє собою комплексну систему законодавства на чолі із конституцією України, змістом якої є нормативно-правові акти різної юридичної сили які можливо класифікувати: а) за суб'єктною ознакою: ті, які прийняті Верховною Радою України та ті, які прийняті урядом України, Президентом України, іншими міністерствами та відомствами; б) за територіальною юрисдикцією: ті, які діють на території України та ті, які діють на території інших країн;

в) за характером: загальні (ГК та ЦК України) та спеціальні (ЗУ «Про акціонерні товариства», «Про інвестиційну діяльність», тощо) та за компетентною ознакою: судові (судова практика) та не судові.

Доцільним є визначення корпоративних прав з інвестиційною складовою шляхом внесення змін до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» ч. 1 наступного змісту: «Корпоративні права з інвестиційною складовою це права інвестора (резидента, нерезидента) майнового та/або немайнового характеру, які обов'язково визначаються у статутному капіталі та надають йому правомочності, визначені законом». Ст. 17 Закону України «Про режим іноземного інвестування» викласти у наступній редакції: «Установчі документи підприємств з іноземними інвестиціями повинні містити відомості, передбачені законодавством України для відповідних організаційно-правових форм підприємств, відомості про державну належність їх засновників (учасників), а також їх корпоративні права як частку майнового та/або немайнового характеру, право власності на які надає їм право на управління, отримання прибутку та інші правомочності».

Список використаної літератури:

1. Пальчук П.М. Корпоративне право. Навчальний посібник. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ: КНТЕУ, 2015. 315 с.
2. Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.
3. Бутрин-Бока Н. С. Правове закріплення визначення поняття «корпоративні права» за законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 54–57.
4. Постанова Верховного Суду від 17.01.2018 р. у справі № 910/11316/17. Інформаційний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/
5. Михайлюк Я. Корпоративні спори: що каже ВС. *Юридична газета* № 17-18 від 22 квітня 2019 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: https://yur-gazeta.com/

Ключові слова: правове регулювання, система законодавства, корпоративні права, інвестиційна складова, публічні та приватні інтереси.

Ключевые слова: правовое регулирование, система законодательства, корпоративные права, инвестиционная составляющая, публичные и частные интересы.

Key words: legal regulation, system of legislation, corporate rights, investment component, public and private interests.

НІКІФОРОВ ВІКТОР ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОГОСПОДАРСЬКИХ (ПУБЛІЧНИХ) ГАРАНТІЙ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Чинний Господарський кодекс України (далі – ГК України) встановлює, що з метою нейтралізації несприятливих наслідків від кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності законом може бути передбачено обов'язок комерційних банків, страховиків, акціонерних товариств та інших суб'єктів господарювання, які залучають кошти або цінні папери громадян і юридичних осіб, передавати частину своїх коштів для формування єдиного страхового фонду публічної застави [1].

Положеннями цієї статті передбачено, що такий фонд публічної застави створюється шляхом обов'язкової сплати власних коштів комерційними банками, страховиками, акціонерними товариствами та іншими суб'єктами господарювання, які ведуть діяльність пов'язану з залученням коштів або цінних паперів громадян і юридичних осіб.

Національне законодавство в певних сферах господарювання регулює створення фондів коштів, які спрямовуються на нейтралізацію несприятливих наслідків, зокрема, на відшкодування збитків, що виникли в результаті негативних наслідків діяльності фінансових установ. Прикладом такого фонду є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО), який створений з метою забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку в Україні.

Так, статтею 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» встановлено, що фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб і виведення неплатоспроможних банків із ринку, їх ліквідації у випадках, установлених цим Законом [2].

При цьому сукупність відносин, що регулюються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» становить система гарантування вкладів фізичних осіб, суб'єктами яких є сам ФГВФО, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банки та вкладники (п. 15 ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб).

Таким чином в основі системи гарантування вкладів фізичних осіб та діяльності ФГВФО лежить публічний інтерес, який направлений на захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України.

Забезпечення захисту прав і законних інтересів вкладників банків реалізується через гарантування ФГВФО кожному вкладнику банку на відшкодування коштів за його вкладом. Так, ФГВФО відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення ФГВФО банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200000 гривень.

В той же час, аналізуючи правовідносини, які виникають між ФГВФО та кожним вкладником банку, виходить, що класичному розумінні забезпечення виконання зобов'язань відсутнє. Для прикладу, в бюджетному законодавстві закріплено поняття гарантійного зобов'язання як зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію. При цьому державні гарантії можуть надаватися виключно у межах і за напрямами, що визначені законом про Державний бюджет України, на підставі: рішення Кабінету Міністрів України – для забезпечення виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України; міжнародних договорів України – для забезпечення виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України. Державні (місцеві) гарантії надаються на умовах платності, строковості, а також забезпечення виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом та з оформленням в письмовій формі правочин щодо надання державної (місцевої) гарантії [3].

Фактично загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань шляхом створення єдиного страхового фонду публічної застави, на прикладі ФГВФО, являє собою публічну гарантію з публічного зобов'язання і даний вид зобов'язань відрізняється від всіх інших саме тим, що ніяк не пов'язаний з первісним зобов'язанням (банківським вкладом) та закріплює обов'язок єдиного страхового фонду публічної застави виконання зобов'язання за боржника.

Таким чином, господарсько-правова форма такого явища під назвою «загальногосподарські (публічні) гарантії» і сукупність імперативного та диспозитивного методів регулювання створює специфічну правову природу публічної гарантії, яка відрізняється багатофункціональним характером і при явні перевазі публічного інтересу, який зачіпає приватні інтереси.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n1419

2. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n348.

Ключові слова: зобов'язання**,** публічні зобов'язання, фонд, публічна гарантія, комерційні банки, страховики.

Ключевые слова: обязательства, публичные обязательства, фонд, публичная гарантия, коммерческие банки, страховщики.

Key words: obligations, public obligations, fund, public guarantee, commercial banks, insurers.

СЕКЦІЯ 16

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Керівник секції: *професор кафедри цивільного процесу, д. ю. н., доцент І.В. Андронов*

Секретар секції: *доцент кафедри цивільного процесу, к. ю. н. І.О. Бут*

АНДРОНОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, доцент

ПИСЬМОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання співвідношення усної та письмової процесуальної форми судового розгляду цивільних справ не втрачає своєї актуальності.

Як писав Є.О. Нефедьєв, у ранній період свого розвитку судовий процес у всіх народів був усним з причини незначного поширення писемності. Однак і в подальшому така форма частково зберігається, позаяк є природньою для нього [1, с. 6]. Водночас з різних причин (необхідність фіксування процесуальних дій, оскільки пам'ять людей не забезпечує надійного збереження інформації, потреба в ознайомленні з матеріалами справи вищестоящих судів у процесі оскарження судових рішень тощо) відбулося поступове наповнення судового процесу письмовими формами.

Сучасний цивільний процес не може обійтись без письмової процесуальної форми, оскільки всі заяви по суті справи, заяви з процесуальних питань, саме судове рішення викладаються письмово. Водночас зберігається й усна форма (так зване «судомовлення»), яка вважається неодмінною умовою дії принципу гласності.

У принципах 4 та 8 Рекомендації R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи пропонується надавати судам можливість з метою забезпечення оперативності судового захисту приймати рішення щодо проведення судового розгляду в письмовій або усній формі.

Наразі саме письмова форма судового процесу вважається спрощеною, а тому більш швидкою. Письмове провадження передбачене для усіх справ наказного провадження. Також у письмовому провадженні розглядаються справи спрощеного позовного провадженняза відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше.Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов:

1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи (ч. 5 та 6 ст. 279 ЦПК [2]).

У письмовому провадженні здійснюється також апеляційний розгляд за апеляційними скаргами на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, а також апеляційними скаргами на ухвали суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37-40 частини першої статті 353 ЦПК (ст. 369 ЦПК [2]).

Розгляд справи судом касаційної інстанції переважно здійснюється у письмовому провадженні крім випадків, коли суд вважатиме за необхідне викликати учасників справи для надання пояснень у справі (ч. 1 ст. 402 ЦПК [2]).

Серед ознак письмового провадження можна назвати такі:

1. Розгляд справи судом здійснюється без проведення судового засідання та виклику учасників справи.

2. Розгляд справи здійснюється лише на підставі письмових (або електронних) матеріалів.

3. Під час розгляду справи не здійснюється фіксування технічними засобами та не ведеться протокол судового засідання.

Остання особливість спонукала деяких дослідників стверджувати, що у письмовому провадженні відсутня потреба у секретарі судового засідання, а тому дані про секретаря не потрібно зазначати в судовому рішенні [3].

Дійсно, у письмовому провадженні секретар судового засідання практично не виконує тих процесуальних повноважень, які передбачені ст. 67 ЦПК, а отже його участь в такому судовому процесі закономірно піддається сумніву. Фактично він лише здійснює оформлення матеріалів справи, що взагалі навряд чи можна вважати процесуальною дією. Тим не менше, позаяк розгляд судової справи в письмовому провадженні не обходиться без секретаря судового засідання, хоча б і лише для оформлення матеріалів справи, його все ж таки необхідно визнати учасником судового процесу, а інформацію про нього – зазначати в судовому рішенні.

Є.О. Нефедьєвта Є. В. Васьковський серед недоліків письмової форми дореформеного судового процесу називали необмежену можливість сторін подавати змагальні папери, що призводило до переван-

таження справи, перекручення обставин справи та заплутування суду.При цьому суд був позбавлений можливості усно уточнити в сторін незрозумілі йому аспекти справи [1, с. 16-17; 4, с. 121-122].

Чинний ЦПК України формально обмежує сторони у кількості заяв по суті справи. Обмін такими заявами відбувається у наступній черговості:

1) позивач – позовна заява;
2) відповідач – відзив на позовну заяву;
3) позивач – відповідь на відзив;
4) відповідач – заперечення.

На цьому обмін заявами по суті справи має завершитись. На підставі цих процесуальних документів (виходячи з тієї інформації, що у них міститься, та доданих до них доказів) суд повинен вирішити справу. Саме така ідея закладена у змісті процесуального закону.

Однак практика, на жаль, завжди йде своїм, інколи далеким від реалізації законодавчої ідеї шляхом. Нерідко сторони, посилаючись на формальне правонадавати пояснення суду, передбачене п. 3 ч. 1 ст. 43 ЦПК, до останнього продовжують обмін судовими паперами у формі письмових пояснень. Такі дії, як правило, викликані не стільки реальною потребою викладення своєї правової позиції у справі, скільки амбіцією сторін залишити за собою останнє слово у спорі, немов би це впливає на результат вирішення справи судом. В результаті відбувається таки перевантаження справи надмірною кількістю матеріалів, у яких одні й ті самі доводи неодноразово повторюються, видозмінюються, доповнюються, перекручуються, що не сприяє належному встановленню судом обставин справи.

Утім зрозуміло, що такі дії є нічим іншим як зловживанням сторонами процесуальним правом на подання пояснень суду, оскільки необхідно розрізняти пояснення як процесуальну дію та процесуальний документ. Серед заяв по суті справи пояснення як процесуальний документ передбачене лише для третіх осіб, а отже сторони подавати його до суду не уповноважені законом.Тому суди цілком правомірно можуть та повинні залишати їх без розгляду.

Таким чином, письмове провадження – це не окремий самостійний вид провадження в цивільному судочинстві, який існує поряд з позовним, наказним тощо. Даний термін характеризує лише процесуальну форму (усну чи письмову) вчинення процесуальних дій судом та учасниками судового процесу.

Список використаної літератури:

1. Нефедьев Е.А. Основные начала гражданского судопроизводства. Казань: Типо-литография Императорского университета, 1895. 50 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
3. Грушицький А. Розгляд «по-спрощеному». *Закон і бізнес*. 2018. № 37 (1387). URL: https://zib.com.ua/ua/print/134471-koli_spravi_neznachnoi_skladnoschi_stayut_maloznachnimi_.html.

4. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. М.: Издание Бр. Башмаковых, 1917. 427 с.

Ключові слова: правосуддя, цивільна справа, спрощене провадження, процесуальна форма, судові документи, судовий розгляд.
Ключевые слова: правосудие, гражданское дело, упрощенное производство, процессуальная форма, судебные документы, судебное разбирательство.
Key words: justice, civil case, simplified procedure, procedural form, court documents, judicial proceedings.

КОРОЄД СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Приватний вищий навчальний заклад «Університет Короля Данила», завідувач кафедри цивільного права і процесу, доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДСТАВ ПОВЕРНЕННЯ ЗАЯВ (СКАРГ, КЛОПОТАНЬ) ЗА НОВИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Повернення судом заявнику (учаснику цивільної справи) поданих ним в суд документів (позовних заяв, інших заяв, клопотань, скарг, апеляційних і касаційних скарг тощо) з передбачених законом підстав широко поширена процесуальна дія суду в цивільному судочинстві та давно відомий цивільному процесуальному праву процесуальний інститут. Зазвичай судом повертаються позовні заяви (апеляційні і касаційні скарги) у зв'язку із не усуненням їх недоліків та з інших передбачених Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК) формальних підстав. Поряд із поверненням заяв (скарг, клопотань), в цивільному судочинстві застосовується інститут залишення заяви без розгляду, якому в юридичній літературі присвячено більше уваги [1], проте не було розкрито співвідношення цих двох процесуальних інститутів, адже новий ЦПК (в редакції Закону від 3 жовтня 2017 року):

– в одному випадку в якості процесуальних наслідків відмови в розгляді відповідної заяви (скарги, клопотання) передбачає одночасно як залишення заяви без розгляду, так й повернення заяви, без визначення відмінностей в підставах застосування цих наслідків (наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 44 ЦПК якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право *залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання*; згідно з ч. 2 ст. 492 ЦПК якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів або заявник відкликав заяву про відновлення втраченого судового провадження – суд своєю ухвалою *повертає заяву або залишає її без розгляду*, якщо провадження було відкрито);

– в іншому випадку взагалі передбачає таку процесуальну дію, як «повернення заяви без розгляду» (наприклад, згідно з ч. 6 ст. 170 ЦПК у разі подання неналежно оформленої заяви про скасування судового наказу суддя постановляє ухвалу *про її повернення без розгляду* не пізніше двох днів з дня її надходження до суду; згідно з ч. 4 ст. 183 ЦПК суд, встановивши, що письмову заяву (клопотання, заперечення) подано без додержання вимог частини першої або другої цієї статті, *повертає її заявнику без розгляду*; відповідно до ч. 5 ст. 466 ЦПК у разі неподання вказаних документів клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду *повертається без розгляду*, про що судом постановляється відповідна ухвала; згідно з ч. 4 ст. 475 ЦПК заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною третьою цієї статті, *повертається без розгляду*);

– в третьому ж випадку ЦПК передбачає, що заяви (позовні заяви, апеляційні і касаційні скарги) просто «повертаються» особі, яка їх подала (наприклад, ч. 4 ст. 117, ч. 9 ст. 153, ч. 2 ст. 171, ч. 3 і 4 ст. 185, ч. 3 ст. 194, ч. 5 ст. 357, ч. 4 ст. 393, ч. 7 ст. 454, ч. 6 ст. 455 ЦПК).

Наукові публікації, присвячені процесуальному інституту повернення заяви (скарги, клопотання) в цивільному судочинстві, які були б опубліковані після набрання чинності новим ЦПК, не зустрічаються. Попередні ж наукові праці стосувались передусім питання повернення саме позовних заяв (зокрема, в аспекті реалізації права на позов). Водночас підстави повернення інших заяв (скарг, клопотань) не вивчались, їх порівняльна характеристика залежно від виду конкретної заяви (скарги, клопотання) не проводилась.

Варто визнати, що процесуальний інститут повернення заяв в цивільному судочинстві не обмежується поверненням лише позовних заяв (апеляційних і касаційних скарг), тобто заяв, які розпочинають конкретне провадження, а охоплює значно ширшу кількість документів, які подаються в суд учасниками справи і щодо кожного з яких ЦПК встановлює різні підстави для їх повернення. Інститут повернення судом заяви (скарги, клопотання) застосовується у випадках, передбачених зокрема положеннями ч. 3 ст. 44, ч. 5 ст. 49, ч. 4 ст. 117, ч. 9 ст. 153, ч. 6 ст. 170, ч. 2 ст. 171, ч. 4 ст. 183, ч. 3 і 4 ст. 185, ч. 3 ст. 194, ч. 5 ст. 357 і ч. 4 ст. 393, ч. 7 ст. 454, ч. 6 ст. 455, ч. 4 і 5 ст. 466, ч. 4 ст. 475, ч. 2 ст. 492.

Наведені положення статей ЦПК стосовно форм реалізації процесуального інституту повернення заяви (скарги, клопотання) дозволили нам виділити такі види заяв (скарг, клопотань), щодо яких судом може бути ухвалено рішення про їх повернення (тобто неприйняття до провадження), а саме: позовні заяви; зустрічні позовні заяви; апеляційні та касаційні скарги; заяви про збільшення або зменшення розміру позовних вимог; заяви про зміну предмету або підстави позову; заяви боржників про скасування судового наказу; заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду; заяви про відновлення втраченого судового провадження; заяви про забезпечення доказів; заяви про

забезпечення позову; заяви про скасування судового наказу; будь-які письмові заяви, клопотання, заперечення.

Проте лише за одним видом (назвою) заяв (скарг, клопотань) не можна сформувати уявлення стосовно підстав для їх повернення, адже щодо одного і того ж виду заяв можуть застосовуватись різні підстави для повернення. Тому науковий інтерес представляють підстави застосування інституту повернення заяв (скарг, клопотань) по відношенню до конкретного виду заяв (скарг, клопотань).

Так, *першою підставою* застосування інституту повернення заяв (скарг, клопотань) виступають наявність недоліків щодо форми і змісту відповідної заяви (зокрема позовної), скарги (зокрема апеляційної і касаційної), клопотання, тобто недоліки в їх оформленні, та (або) неподання необхідних документів як додатків або доказів направлення іншій стороні). *Другою підставою* застосування інституту повернення заяв (скарг, клопотань) є подання відповідної заяви після закінчення строку на її подання. Це стосується зустрічної позовної заяви (ч. 3 ст. 194), заяви боржника про скасування судового наказу (ч. 2 ст. 171), заяви про скасування рішення третейського суду (ч. 7 ст. 454), заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу (ч. 4 ст. 475). При цьому, вказані норми є спеціальними по відношенню до положень ч. 2 ст. 126, згідно з якою документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. І якщо в одних випадках повернення відповідної заяви з причин пропуску строку відбувається у випадку, якщо суд не знайде підстав для поновлення строку для подання цієї заяви (наприклад, ч. 2 ст. 171, яка стосується повернення заяви боржника про скасування судового наказу; ч. 4 ст. 475, яка стосується заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу), то в інших випадках повернення відповідної заяви з причин пропуску строку відбувається у випадках, коли закон взагалі не передбачає можливості поновлення строку для подання відповідної заяви (наприклад, ч. 3 ст. 194, яка стосується повернення зустрічної позовної заяви; ч. 7 ст. 454, яка стосується повернення заяви про скасування рішення третейського суду). *Третьою підставою* застосування інституту повернення заяв (скарг, клопотань) є визнання судом зловживанням процесуальними правами подання відповідної скарги, заяви, клопотання (ч. 3 ст. 44). До цієї підстави також варто віднести передбачену ч. 2 ст. 492 підставу повернення заяви про відновлення втраченого судового провадження, якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів.

Водночас ЦПК містить дві норми, які передбачають в якості процесуальних наслідків за одну й ту саму підставу одночасно дві альтернативні процесуальні санкції – «залишення заяви без розгляду» та «повернення заяви». Так, згідно з ч. 3 ст. 44 ЦПК якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право *залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.* А згідно з ч. 2 ст. 492 ЦПК якщо

мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів або заявник відкликав заяву про відновлення втраченого судового провадження – суд своєю ухвалою *повертає заяву або залишає її без розгляду*, якщо провадження було відкрито.

Системний аналіз положень ЦПК дає нам підстави для висновку, що залишити без розгляду можна лише ту заяву, скаргу, клопотання, які були вже прийняті судом до провадження та розгляду (тобто на момент їх прийняття суд вважав їх належно оформленими і правильно поданими), але пізніше виявилось, що підстави для їх прийняття судом до розгляду були взагалі відсутні (тобто суд мав одразу їх повернути, але цього не зробив та виправив свою помилку пізніше) або підстави для розгляду такої заяви, скарги, клопотання з часом відпали. Залишити заяву без розгляду означає припинити її подальший розгляд (припинити провадження з розгляду такої заяви).

Повернення ж заяви (скарги, клопотання) означає, що суд не приймає її до розгляду чи провадження взагалі (з різних, передбачених ЦПК підстав, які були виявлені судом в момент подачі такої заяви в суд) як таку, що не відповідає вимогам ЦПК щодо оформлення чи порядку (строків) подання. Хоча тут є виняток: це прийняття судом позовної заяви (апеляційної чи касаційної скарги), її вивчення та постановлення ухвали про усунення недоліків. Тобто, суд все ж таки приймає позовну заяву до розгляду, але повертає її у випадку не усунення недоліків або її відкликання позивачем до відкриття провадження в справі. З усіма іншими заявами (скаргами, клопотаннями) суд жодних процесуальних дій не вчиняє, провадження щодо них не розпочинає.

Список використаної літератури:

1. Короєд С. О. Інститут залишення заяви без розгляду за новим Цивільним процесуальним кодексом України: форми реалізації та підстави застосування залежно від виду заяви / С. О. Короєд // Судова апеляція. – 2018. – № 4 (53). – С. 69–79.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, заява, скарга, клопотання, повернення заяви, залишення без розгляду, підстави, новий Цивільний процесуальний кодекс України.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское судопроизводство, заявление, жалоба, ходатайство, возвращение заявления, оставление без рассмотрения, основания, новый Гражданский процессуальный кодекс Украины.

Key words: civil proceedings, civil legal proceedings, statement, complaint, petition, return of the statement, leaving without consideration, basis.

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Концепція внутрішнього переконання судді як певного камертону при оцінці доказів була успадкована вітчизняним цивільним процесуальним законодавством: її витоки прослідковуються ще з часів Римської Імперії, поступово вона була рецепійована більшістю європейських країн та знайшла своє відображення і у сучасних європейських процесуальних кодексах.Суттєвим недоліком оцінки доказів судом за своїм внутрішнім переконанням є суб'єктивність такої діяльності суду, це – індивідуалізована оцінка доказів. Стандарт «балансу ймовірностей» навпаки, намагається об'єктивізувати оцінку доказів, адже цей баланс має стати очевидним не тільки для самого судді, а й для учасників справи, присяжних, і навіть для будь-якого стороннього спостерігача. Однак не можна стверджувати, що оцінка доказів на підставі внутрішнього переконання є свавільною, для її здійснення суд має виконати низку умов:

1) надати можливість сторонам реалізувати своє право (і одночасно виконати обов'язок) на доведення тих обставин, на які вони посилаються. Хоча суд не приймає активної участі у процесі збирання доказів, в деяких випадках суд може за власної ініціативи збирати докази (ст. 13, 81 ЦПК України);

2) відхилити докази, що є недопустимими, недостовірними чи неналежними, спочатку приймаючи їх до розгляду, а остаточно – у нарадчій кімнаті, надаючи оцінку доказам у сукупності;

3) здійснити безпосереднє дослідження доказів та відповідно до свого внутрішнього переконання зробити висновок щодо достатності доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи.

І саме під час реалізації останньої умови – встановлення достатності доказів – постає питання, а чи дійсно зібраних доказів вистачає для підтвердження чи спростування позиції сторін та з'ясування об'єктивної істини, тобто чи виконано стороною тягар доказування, покладений на неї процесуальним законодавством? Як слушно зазначає І.В. Андронов, у сучасному цивільному процесуальному праві України покладення на суд обов'язку встановити об'єктивну істину та пов'язувати з нею обґрунтованість судового рішення не вбачається можливим з огляду на посилення засади змагальності судового процесу й неможливості суду проводити розслідування обставин справи за власною ініціативою [1]. Це означає, що неможливість у переважній більшості справ встановити об'єктивну істину залишає певний ступінь сумніву щодо визнання певного факту встановленим.

Оскільки в змагальному процесі неможливо встановити об'єктивну істину, суд змушений вдаватися до певних конструкцій та припущень, певною мірою навіть спрощень, які б пов'язували б між собою окремі факти в цілісну картину. А саме наявність стандартів доказування визначає мінімальну ступінь суб'єктивної впевненості судді в істинності спірного факту, при якій суд готовий визнати тягар доведення, покладений на відповідну сторону, виконаним, тягар спростування (доведення зворотного) – таким, що перейшов на опонента, а відповідну фактичну обставину після дослідження і оцінки всіх пред'явлених цією стороною і опонентом доказів – доведеною [2, с. 10].

В Англії використовуються два стандарти доказування: «баланс ймовірностей» (balance of probabilities) – використовується, як правило, у цивільних справах, та вимагає визнавати факт доведеним тоді, коли комплекс представлених стороною доказів дозволяє судді прийти до висновку про те, що спірний факт ймовірніше існує, аніж не існує; «поза розумних сумнівів» (beyond reasonable doubt), який використовується зазвичай в кримінальних справах і є більш суворим, оскільки вказує, що певні сумніви можуть залишатися, але вони повинні бути вкрай несуттєвими. В США у цивільних справах застосовується схожий цивільно-процесуальний стандарт «превалювання доказів» (preponderance of evidence), і кримінальний стандарт «поза розумних сумнівів». Однак існує і проміжний стандарт – «ясні і переконливі докази» (clear and convincing evidence), який використовується в деяких штатах у спорах про оскарження заповітів з посиланням на неосудність спадкодавця. Британські судді ж заперечують саму можливість існування якогось проміжного стандарту, оскільки це тільки ускладнило б доказування у цивільних справах: незалежно від предмета спору, навіть у «квазікримінальних» справах (наприклад, домашнє насилля) повинен застосовуватися стандарт балансу ймовірностей [3].

У британській судовій практиці сформульовано ряд важливих висновків щодо стандарту доказування «баланс ймовірностей»:

1) цей стандарт не є просто припущенням, заснованим на здогадках чи на підозрах: таке припущення обов'язково має засновуватися на певних доказах, яких у сукупності недостатньо, щоб однозначно встановити наявність чи відсутність певного факту. Важливо наголосити, що стандарти доказування не звільняють сторону від тягаря доказування, а лише дозволяють встановити після того, як всі докази подано, чи виконано стороною свій обов'язок щодо доказування, чи достатньо доказів для встановлення певного факту та винесення рішення;

чим серйозніше твердження, тим менш ймовірно, що факт мав місце, а відповідно, тим вагомішими мають бути докази на його підтвердження, перш ніж за балансом ймовірностей буде встановлено наявність такого факту (шахрайство є менш ймовірним за недбалість, випадково завдана травма є більш ймовірною за умисну). В найбільш серйозних випадках стандарт балансу ймовірностей у цивільних справах наближається до кримінального стандарту «поза розумним сумнівом», а межа між обома стандартами стає ілюзорною. Наприклад, за позовом про відшкодування шкоди, завданої орендодавцю

пошкодженням об'єкта оренди, баланс ймовірностей по-різному впливатиме на кількість доказів в залежності від характеру збитків. У разі незначних пошкоджень меблів, логічно припустити, що пошкодження відбулися внаслідок їх експлуатації орендарем. Тоді наприклад, коли ми кажемо про знищення об'єкта оренди внаслідок пожежі, таку ймовірність вже буде не так просто встановити, адже причиною пожежі можуть бути як необережність орендаря, підпал сторонніми особами або ж несправність проводки, яка була змонтована орендодавцем з порушенням норм пожежної безпеки. В такому випадку позивачу доведеться надати більше доказів на підтвердження того, що саме орендар своєю необережністю чи навмисними діями спричинив пожежу;

чим менш ймовірна подія, тим більше має бути свідчень на підтвердження того, що вона дійсно могла мати місце. Те, що певні події трапляються нечасто, не означає що вони взагалі не трапляються. Класична британська ілюстрація цього правила: якщо ми бачимо тварину на газоні, де зазвичай вигулюють собак, то це ймовірніше собака, ніж лев. І навпаки, якщо ми бачимо тварину біля відчиненої клітки з написом «лев» у зоопарку, тим ймовірніше, що це лев, а не собака;

2) між серйозністю твердження (наслідків) та ймовірністю події відсутній прямий зв'язок: деяка серйозна шкідлива поведінка може бути досить поширеною, чи навпаки – траплятися досить нечасто.

Баланс ймовірностей «об'єктивізує» доказування – суд не просто посилається на своє внутрішнє переконання (адже незрозуміло, яким чином переконання було сформоване, чи не є таке переконання проявом психоемоційних особливостей судді тощо), а спирається на певні зовнішні орієнтири, щоб сторонній спостерігач, ставлячи себе на місце судді, міг так само дійти висновку, що певний факт є більш ймовірний: часто цей стандарт іменують стандартом 51 відсотка. Якщо позивач виконав свій тягар доказування на 51%, то вважається, що він переміг, якщо 50 на 50 – то позов задоволенню не підлягає в силу рівності ймовірностей.

В арсеналі суддів є низка способів, як виміряти цю незначну перевагу хоча б у один відсоток. На допомогу приходять статистичні дані. Наприклад, дискримінацію жінок під час влаштування на роботу можна довести, в тому числі, даними статистики, які показують, що відсоток жінок на аналогічних посадах є меншим за відсоток жінок, що проживають в даній місцевості. У справах про відшкодування шкоди, завданої лікарськими засобами, так само неможливо встановити точний розмір спричиненої шкоди – адже якщо особа вже страждала на хронічну хворобу, то погіршення здоров'я носить накопичувальний характер, виокремити та оцінити негативний ефект саме медикаментів зазвичай неможливо.

Отже, стандарт доказування – це певний об'єктивний критерій, на підставі якого суд оцінює докази для встановлення фактів справи. Цивільним стандартом в країнах англосаксонського права є стандарт балансу ймовірностей. Натомість в процесуальному законодавстві

України використовуються не об'єктивні стандарти доказування, а суб'єктивний критерій «внутрішнього переконання», який залишає відкритим питання, як суд повинен вирішити питання факту в разі, коли докази, подані сторонами не є абсолютно переконливими.

Список використаної літератури:

1. Андронов І. В. Категорія «істина» та обґрунтованість судового рішення в цивільному процесі. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки, 2017. № 4. С. 34-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_4_6.
2. Карапетов А. Г. Стандарты доказывания: аналитическое и эмпирическое исследование. Вестник экономического правосудия Российской Федерации, 2019, Прил. № 5.
3. Judgments – In Re B (Children) (FC) On Wednesday 11 June 2008 [2008] UKHL 35 on appeal from: [2008] EWCA Civ 282. URL: publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd080611/child-1.htm.

Ключові слова: стандарт доказування, тягар доказування, баланс ймовірностей.
Ключевые слова: стандарт доказывания, бремя доказывания, баланс вероятностей.
Key words: standard of proof, burden of proof, balance of probabilities.

ФАКАС ІЛОНА БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Сучасне цивільне судочинство і судове правозастосування мають відповідати Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і забезпечувати незалежність судових органів.

Наявність численних порушень принципу незалежності суддів, свідчить про те, що незалежність судової системи України загалом та цивільного судочинства, зокрема, залишаються в зоні ризику.

Незалежність суддів при здійсненні правосуддя та заборона впливу на них у будь-який спосіб передбачені та гарантуються Конституцією України й законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про очищення влади». Європейські стандарти незалежного суду визначені в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів, Європейській хартії про статус суддів, Великій хартії суддів, документах Консультативної ради європейсь-

ких суддів та Венеціанської комісії, а також у рішеннях Європейського суду з прав людини [1].

Вищенаведене свідчить, що принцип незалежності суддів є міжнародним та європейським стандартом, базовим конституційним, а також міжгалузевим принципом. І хоча принцип незалежності суддів не знайшов свого прямого закріплення в Цивільному процесуальному кодексі України (в редакції від 03 жовтня 2017 р.), однак він є складовим елементом принципу «верховенства права», що зазначений у ст. 10 цього кодексу [2].

Як зазначає Н.М.Шульгач, незалежність суддів легітимна лише в процесі здійснення процесуальної діяльності судді. Поняття «незалежність» з огляду на окреслення складових статусу суддів законодавець використовує лише під час характеристики повноважень судді в процесі здійснення судочинства, тобто коли йдеться про процесуальний аспект суддівської діяльності. Поза межами суду, судового розгляду справи принцип незалежності судді не діє [3, с. 227].

Достатньо проблемним виступає питання, що стосується забезпечення повноцінної незалежності судової влади у форматі, що існує в більшості держав Європи [4, с. 71]. Аналіз Щорічної доповіді за 2019 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» дозволяє зробити висновок, що невпинно зростає. З початку ведення реєстру повідомлень про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя (жовтень 2016 р.) до нього внесено 1220 таких повідомлень. У 2016 році до реєстру було внесено 23 повідомлення, у 2017 році – 312, у 2018 році – 436, у 2019 році – 450 [5].

Найбільш поширеними ситуаціями, які розцінюються як загроза незалежності судової влади, є:

– втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів;

– втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування;

– втручання адвокатів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та протиправний тиск;

– порушення порядку в судовому засіданні, зрив судових засідань, блокування судів;

Так, наприклад, у повідомленнях судді Суворовського районного суду міста Одеси, що надійшли до Вищої ради правосуддя 22 грудня 2017 року та 8 травня 2018 року, йшлося, зокрема, що розгляд трьох призначених до судового розгляду цивільних справ не відбувся через неправомірні дії невідомих осіб під керівництвом президента спортивного клубу дзюдо «Європа», які супроводжувалися 107 нецензурною лайкою та погрозами на адресу судді та інших суддів Суворовського районного суду міста Одеси. Внаслідок неправомірних дій секретар судового засідання не була допущена до зали судових засідань. Також суддя повідомив, що під час проголошення рішення у цивільній справі до зали судового засідання увірвалася група осіб

чоловічої статі та особа, яка представилася присяжним Приморського районного суду міста Одеси. Вказані особи назвалися членами люстраційної комісії Одеської області та почали образливо висловлюватися на адресу судді, його помічника та секретаря судового засідання, розкидати папір у вигляді грошових купюр, наклеювати стікери, вимагати від судді припинення виконання обов'язків. У рішенні від 23 квітня 2019 року № 1267/0/15-19 про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя зазначила, що встановлені під час перевірки обставини дають підстави для висновку про можливе втручання у діяльність судді Суворовського районного суду міста Одеси, які перевіряються уповноваженими державними органами в порядку, передбаченому КПК України [5].

– висловлення погроз на адресу суддів;
– фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів, судів;
– поширення неправдивої інформації щодо суддів тощо.

Таким чином, сьогодні в Україні простежується тенденція збільшення кількості фактів неправомірного втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя. Ці та інші факти неправомірного втручання створюють ризики для незалежності судді під час здійснення правосуддя, у тому числі і під час розгляду та вирішення цивільних справ.

Стан забезпечення незалежності суддів як в судовій системі України в цілому, так і в цивільному судочинстві, зокрема, потребує подальшого удосконалення.

Аналіз міжнародної та національної практики дотримання принципів незалежності суду допоможе виявити втручання або спроби втручання в діяльність судових органів, а також визначити напрями удосконалення цих основоположних засад.

Список використаної літератури:

1. Звіт про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік URL: https://rm.coe.int/ccje-bu-2017-11e-07-02-2018-docx-uk-edited-ak/16807bee35 (дата звернення: 23. 04.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №№ 40-41, 42, ст. 492.
3. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. *Наук. зап. Львів. ун-ту бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 227-230.
4. Рачинський А.П., Огилько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2016. № 1. С. 66-74.
5. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2019 рік URL: https://hcj.gov.ua/news/vyshcha-rada-pravosuddya-

zatverdyla-shchorichnu-dopovid-za-2019-rik-pro-stan-zabezpechennya (дата звернення: 23.04.2020).

Ключові слова: незалежність судової влади, незалежність суддів, принцип верховенства права, цивільне судочинство, цивільний процес, принципи цивільного судочинства.

Ключевые слова: независимость судебной власти, независимость судей, принцип верховенства права, гражданское судопроизводство, гражданский процесс, принципы гражданского судопроизводства.

Key words: the independence of the judiciary, the independence of judges, the rule of law, civil procedure, civil procedure, principles of civil justice.

ВОЛКОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОЗНАК ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інститут доказування у цивільному процесуальному праві взагалі зазнав значних змін у зв'язку з проведенням конституційної реформи та судової реформи, зокрема що стосується і ознак судових доказів.

Так, відповідно до Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів**» наряду з такими ознаками судових доказів як належність та допустимість доказів,законодавець уперше у нормах ЦПК України закріпив достовірність та достатність доказів** (ст. ст. 79, 80 ЦПК), що потребують подальшого наукового дослідження [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 79достовірними є докази**,** на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи.Доказ визнається судом достовірним, якщо в результаті його дослідження та оцінки з'ясовується, що в ньому містяться відомості, що відповідають дійсності. Відповідно до ч. 2 ст. 89 ЦПК суд оцінює достовірність кожного доказу окремо та в їх сукупності. Отже, достовірність доказів, так як і належність та допустимість доказів є розумовою діяльністю суду, яка здійснюється за його внутрішнім переконанням у результаті дослідження та оцінки.

Поняття «достовірність» у тлумачному словнику з української мови визначається як «те, що не викликає сумнівів, цілком вірне, точне» [2, с. 829].

Звертаючи увагу на тлумачення даного терміну, вбачається, що достовірним доказом, буде той доказ, який характеризується точністю та не викликає сумнівів щодо визначення наявності або відсутності фактів (обставин), що входять до предмету доказування.

Перевірка доказів на їх достовірність проявляється у багатьох аспектах. Так, при здійсненні судочинства сумнівів у достовірності доказів зумовлено, як правило, наступним: неправдивими поясненнями сторін, третіх осіб; неправдивими показаннями свідка; фальсифікацію письмових та речових доказів тощо [3, с. 447].

Якщо є певні сумніви щодо достовірності доказів, то таке питання вирішується шляхом співвідношення даного доказу з іншими доказами, досліджені судом. Виявлення суперечливих, взаємовиключних відомостей, що містяться у доказах, говорить про недостовірність певного доказу. В даному випадку постає питання про необхідність усунення цих протиріч шляхом, наприклад, надання додаткових доказів або спростування наявних. Суд має право призначити в необхідних випадках експертизу, якщо є сумніви щодо письмових доказів тощо. Також, суд відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України має право призначити додаткову або повторну експертизу, наприклад, якщо є протиріччя в показаннях свідка і висновку експерта щодо особи, яка підписала документ тощо.

Отже, достовірним можна вважати будь-який доказ, зміст якого не спростовано в процесі доказування.

Відповідно до ч. 1 ст. 80 ЦПКдостатніми є докази,які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, що входять до предмета доказування.

В залежності від певної цивільної справи достатність доказів оцінюється по різному, оскільки неможливо визначити певну кількість доказів, які будуть достатніми для всіх без обмежень цивільних справ. Необхідно зазначити, що достатньо доказів тоді, коли суд може дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, та вирішити справу по суті. Крім того, такі обставини повинні входити до предмету доказування.

Також, необхідно зауважити, що достатність це певна сукупність доказів на підставі яких можливо вирішити справу. При цьому достатність доказів – це не кількісний, а якісний показник. Достатність не потребує подання як можна більше доказів по справі, важливо щоб обставини (факти) справи були встановлені, і суд міг або задовольнити вимоги позивача, або відмовити в їх задоволені. Однак, за наявності, наприклад, одного лише непрямого доказу по справі, суд не може вирішити справу, оскільки такий доказ не підтверджує наявність або відсутність обставин справи, а вказує на можливість наявності або відсутності такої обставини. Не можна визначити достатність доказів, якщо докази по справі суперечать один одному, або є сумніви у достовірності певного доказу. Вирішення даного питання можливо шляхом надання додаткових доказів, на підставі яких, такий недолік буде усунений.

Отже, достатність доказів з'ясовується у взаємозв'язку всієї сукупності досліджених в суді доказів, на підставі яких суд може прийти до висновку про наявність або відсутності обставин справи.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
2. Новий тлумачний словник української мови : У 4 т. Т. 1: Для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1998. 910 с.
3. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України : проблеми теорії та практики : монографія. Київ:Юрінком Інтер, 2017. 504 с.

Ключові слова: доказування,ознаки судових доказів, достовірність доказів, достатність доказів, цивільне судочинство.

Ключевые слова: доказывания, признаки судебных доказательств, достоверность доказательств, достаточность доказательств, гражданское судопроизводство.

Key words: evidence, evidence of judicial evidence, credibility of evidence, sufficiency of evidence, civil proceedings.

ГОНГАЛО РЕГІНА ФРАНЦІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕКТРОННИЙ СЕРВІС З ПРОСТАВЛЕННЯ АПОСТИЛЯ

Апости́ль (з англ. apostille) – спеціальний штамп апостиляції, що засвідчує дійсність підписів, статусу осіб, печаток підтвердження підписів і печаток на офіційних документах апостилем робить ці документи чинними в усіх країнах-учасницях Гаазької конвенції.

Апостиль, окрім засвідчення дійсності підпису та компетенції особи, що підписала (видала) офіційний документ, також, в окремих випадках, засвідчує дійсність штампа або печатки, що скріплює документ. Апостиль може не використовуватися, якщо існують правові підстави, що скасовують або спрощують легалізацію документа виданого окремою державою.

З метою підвищення рівня довіри до офіційних документів України, на яких проставляється апостиль, та з урахуванням статті 7 Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, з 20 листопада 2015 року Міністерством юстиції України запроваджено електронний сервіс з проставляння апостиля.

Наразі всі відділи державної реєстрації актів цивільного стану України працюють з електронним сервісом апостиля та приймають документи.

Апостиль проставляється відповідно до міжнародної Конвенції, підписаною у м. Гаазі у 1961 році. Україна приєдналася до цієї Кон-

венції у 2004 році. Постійно перелік країн, який вимагає проставляння апостиля на документах, розширюється.

Відділами державної реєстрації актів цивільного стану приймаються офіційні документи, які виходять від органів юстиції, органів судової влади; документи, оформлені державними і приватними нотаріусами; виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Будь-яка особа може із паспортом та відповідними документами, на яких необхідно проставити апостиль, звернутися до будь-якого на її бажання відділу державної реєстрації актів цивільного стану. За проставлення апостиля здійснюється плата у розмірі 51 грн.

Працівник відділу державної реєстрації актів цивільного стану за допомогою програмних засобів ведення Реєстру формує заяву, на якій заявник проставляє власний підпис. Після реєстрації заяви працівник відділу державної реєстрації актів цивільного стану виготовляє електронні копії документів шляхом сканування та розміщує їх у Реєстрі за допомогою засобів його ведення.

Документи, подані для проставляння апостиля, розглядаються Міністерством юстиції України.

За результатом розгляду заяви та поданих документів посадова особа Міністерства юстиції України проставляє апостиль або відмовляє у його проставленні, формуючи за допомогою програмних засобів ведення Реєстру відповідний електронний документ з накладенням власного електронного цифрового підпису. Відомості про проставляння апостиля або відмову у його проставленні вносяться до Реєстру.

Відповідно до Порядку проставляння апостиля на офіційних документах, що видаються органами юстиції та судами, а також на документах, що оформляються нотаріусами України, термін проставлення апостиля до 2 робочих днів. У разі необхідності отримання зразка підпису, відбитка печатки, а також здійснення перевірки достовірності документів строк розгляду документів може бути продовжено до 20 робочих днів.

Отже, із за провадженням Електронного реєстру апостиля значно спростився порядок оформлення документів для виїзду за кордон. За 8 місяців 2019 року відділами державної реєстрації актів цивільного стану Запорізької області прийнято 3932 документів для проставляння апостиля.

Список використаної літератури:

1. «Convention of 5 October 1961 Abolishing the Requirement of Legalisation for Foreign Public Documents»
2. Буткевич О. В. Апостиль // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.: ЗнанняУкраїни, 2004 – Т. 1 – 760 с. ISBN 966-316-039-X

3. Дмитрієв А. І. Апостіль // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – ISBN 966-749-200-1.

Ключові слова: апостиль, порядок оформлення документів, електронний сервіс, державна реєстрація актів цивільного стану, електронний документ.

Ключевые слова: апостиль, порядок оформления документов, электронный сервис, государственная регистрация актов гражданского состояния, электронный документ.

Key words: apostille, procedure of registration of documents, electronic service, state registration of civil status acts, electronic document.

ДРОГОЗЮК КРІСТІНА БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ У ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Судове доказування є важливою складовою правосуддя та відіграє провідну роль у системі цивільного процесуального права. Весь період становлення та розвитку науки цивільного процесуального права характеризується високим ступенем уваги до проблем судового доказування.

Модернізація цивільного процесуального законодавства в Україні відбувається у світлі загальних світових глобалізаційних процесів у сфері права, що мають своїм результатом зближення елементів континентальної та англо-саксонської систем права і, як наслідок, інтернаціоналізацію національного цивільного судочинства [1, с. 320].

Доказування має певні принципи, які є активними центрами, що спрямовують діяльність суб'єктів доказування на встановлення фактичних обставин справи. Вони дають можливість розкрити і пізнати істотні ознаки та властивості доказового права [2, с. 192].

Одним із принципів доказування є принцип естопель, часткове відображення якого міститься у ч. 2 ст. 82 ЦПК України

Естопель (з англ. estoppel – відхилення, від estop – позбавляти права заперечення) – правове правило, яке не дозволяє кому-небудь змінити свою думку про щось, що він раніше визнав в суді як справжнє [3].

Естопель являє собою правовий принцип, згідно з яким сторона позбавляється права без розгляду питання по суті висувати певні заперечення або заяви, що розходяться з її початковою поведінкою. Цей принцип спрямований на унеможливлення отримання процесуальних переваг недобросовісної сторони спору. А принцип заборони суперечливої поведінки базується на правилі, що ніхто не може діяти всупереч своєї поведінки. Під зловживанням права маються на увазі випадки, коли особа використовує свої права в цілях, які є протилежними її поведінці [4, с. 100].

Естопель – це прояв загального принципу недопустимості зловживання правом. Сторона, яка вчиняє дії або робить заяви в спорі, що суперечать тій позиції, яку вона займала раніше, не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної поведінки [5].

Тобто йдеться про заборону відмови від попередніх процесуальних дій, що вчиняються під час провадження та зміни процесуальної поведінки сторони на шкоду іншій стороні. Відповідно до ч. 2 ст. 82 ЦПК України відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози чи тяжкої обставини, або що обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу. У разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку. Таке положення покликане на забезпечення процесуальної поведінки сторін та відсутність переваг не добросовісної сторони спору [1, с. 320].

Естопель бере свій початок *з англосаксонської системи права і базується на принципах добросовісності*(ст. 3 ЦК України), забороні зловживання правом (ст. 13 ЦКУ) *і послідовності.* Спочатку цей інститут використовувався англійськими судами як засіб доказування в процесі судового розгляду, а згодом його було сформовано як принцип прецедентного права, основною ідеєю якого є заборона посилатися на обставини які раніше визнавалися стороною безперечними з огляду на її дії або запевнення [6, с. 141].

Принцип ест опель рідко застосовується вітчизняними судами. Одним із прикладів застосування європейської доктрини недобросовісності суперечливої поведінки є постанова Львівського апеляційного господарського суду у справі № 914/2622/16від 13.06.2017 р. Позивач вчинив конклюдентні дії щодо визнання оспорюваних договорів і щодо правомірності набуття відповідачем прав вимоги на підставі цих договорів. Тим самим позивач втратив право посилатись на підстави для визнання договорів недійсними, з огляду на принцип естопель.

Суд зазначив, що «естопель» означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі. Суть означеного принципу в даній справі полягає в тому, що Позивач, з огляду на вчинені ним конклюдентні дії, які свідчать про визнання ним законності оспорюваних договорів та визнання правомірності набуття ПП «ІнтегралІнвестиції» прав вимоги за Кредитним договором і Договорами Іпотеки, втратив право посилатися на підстави для визнання правочину недійсним. Також суд підкреслив, що принцип «естопель» застосовується в практиці Європейського суду з прав людини (Хохліч проти України (Заява № 41707/98); ОСОБА_7 та інші проти Туреччин (Заяви № 41340/98, № 41342/98, № 41344/98) [7].

З урахуванням вищенаведеного, слід зауважити, що використання принципу естопель підвищує значення процесу доказування і забезпечує дотримання безпеки та дисципліни учасників процесу задля здійс-

нення ефективного правосуддя. Принципи доказування повинні регулятивно впливати на поведінку суб'єктів доказування, та бути обов'язковими для застосування. Із врахуванням загальносвітових тенденцій, національне реформування у сфері доказування спрямоване на переосмислення функцій сторін та суду у процесі доказування, а також на забезпечення добросовісності поведінки учасників процесу та концентрації процесуального матеріалу.

Список використаної літератури:

1. Новосад А.С. Процесуальний естопель: особливостізастосування / А.С. Новосад // Міжнародна та національнабезпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). – Дніпро : ДДУВС, 2019. – С. 320-321.
2. Андрійцьо В.Д. Доказове право як підгалузьцивільногопроцесуального права / В.Д. Андрійцьо // Університетськінаукові записки. – 2013. – № 3 (47). – С. 191–196.
3. Estoppel [Електронний ресурс] // CambridgeDictionary – Режим доступу до ресурсу: https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/estoppel.
4. Кройтор В.А. Проблемидоступностіцивільногосудочинства в Україні у зв'язку з реальнимзакріпленням принципу змагальності // Право і безпека. – 2004. – Т. 3. – № 1. – С. 98-101.
5. Томаров І. Фантастичніестопелі та де їхшукати в Україні [Електронний ресурс] / І. Томаров // Юридична газета Online. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/fantastichni-estopeli-ta-de-yih-shukati-v-ukrayini.html.
6. Мануїлова А.І. Становлення принципу естопеля в міжнародномуправі / А.І. Мануїлова // НауковийВістникУжгородськогонаціонального університету. – 2018. – С. 140–144.
7. Постанова Львівськогоапеляційногогосподарського суду у справі № 914/2622/16від 13.06.2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:http://reyestr.court.gov.ua/Review/67157285

Ключові слова: принцип естопель, доказування, добросовісність, зловживання правом, принципи права.

Ключевые слова: принцип естоппель, доказывание, добросовестность, злоупотребление правом, принципы права.

Key words: principleof estoppel, proving, good faith, abuse oflaw, principlesoflaw.

ІЛІОПОЛ ІННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Організація судової влади в Україні побудована на демократичних засадах відправлення правосуддя. Основним Законом кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, а також закріплено основні принципи на яких будується здійснення судочинства. Варто зауважити, що не існує єдиного підходу до визначення принципів цивільного процесуального права але об'єктивно компілюючи основні думки, дане поняття можна сформулювати наступним чином – це закріплені у нормах основні засади, що відображають специфіку та зміст цивільного процесуального права. Щодо класифікації принципів цивільного процесуального права можна сказати, що їх існує безліч, і кожна нова не виключає існування попередньої, вони не суперечать одна одній та, більш того, вони можуть бути використані у сукупності, доповнюючи одна одну.

Отже, в Україні правосуддя визначається як форма здійснення судової влади, побудована на засадах реалізації права на судовий захист. Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України одним із фундаментальних принципів правосуддя є забезпечення права на апеляційний перегляд справи [1]. Відтак, слід розглянути питання застосування основоположних принципів цивільного процесуального права в апеляційному проваджені.

При здійсненні правосуддя суддя є незалежним та керується верховенством права. Даний принцип має першочергове значення для процесуального права, оскільки здійснення правосуддя є найбільш поширеною формою правозастосування в державі. Як зазначено в ст. 10 ЦПК України, суд вирішує справи у відповідності до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [2].

Одним із суттєвих елементів принципу верховенства права є принцип правової визначеності. Цей європейський принцип є складовою права, його правового регулювання, крім того, він зобов'язує щоб ухвалене судом рішення з будь-якого питання вважалось остаточним тобто, вимагає дотримання принципу остаточності судового рішення. Це означає, що жодна зі сторін не має право домагатися перегляду остаточного і чинного судового рішення просто із метою поновлення розгляду та прийняття нового рішення в справі. Повноваження вищих судів з перегляду справ та перевірки судових рішень має здійснюватися з метою виправлення судових помилок і неналежного здійснення правосуддя, а не для того, щоб проводити новий розгляд справи. В його основі

лежить відоме з римського права положення res judicata («вирішена справа»), відповідно до якого остаточне рішення правомочного суду, яке вступило в силу, є обов'язковим для сторін і не може переглядатись. Іншими словами, цей принцип гарантує остаточність рішень. Принцип правової визначеності, зокрема, вимагає, щоб судове рішення, що набрало законної сили переглядалось лише у виняткових випадках.

Наступний важливий принцип при апеляційному перегляді справ є принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, що являє собою основу сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі, насамперед, важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист, зокрема й при апеляційному оскарженні, незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи. Крім того, він є одним із проявів загальноправового принципу верховенства права, адже сторони у цивільному процесі знають, якими процесуальними правами наділені як вони, так і їхні процесуальні супротивники. Учасники справи є рівними перед законом та судом не тільки в своїх правах, а є рівними і в своїх процесуальних обов'язках.

Здійснення правосуддя в Україні, як передбачено ст. 125 Конституції України та ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», провадиться у відповідності до принципів спеціалізації, територіальності та інстанційності.

Згідно принципу спеціалізації в Україні діють суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Принцип спеціалізації, згідно зі ст. 18 вищевказаного Закону передбачає, що суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Принцип територіальності забезпечує територіальне розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і зумовлений потребою доступності правосуддя на всій території України. Принцип територіальності передбачає створення системи судів, юрисдикції яких поширюється на відповідну територію.

Система інстанцій робить можливим послідовний перегляд цивільних справ різними судами. Це визнано необхідним у зв'язку зі встановленням нагляду за діяльністю всіх судів для забезпечення однакового тлумачення і застосування ними законів, оскільки відсутність одноманітності в судовій практиці руйнує єдність державного правопорядку, послаблює силу закону і підриває принцип рівності всіх громадян перед законом і судом.

Відтак, апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції. Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах (ст. 26 вказаного Закону).

Також, одними із найважливіших демократичних принципів здійснення правосуддя є принцип диспозитивності цивільного судочинства та змагальності сторін. Вирішення завдань цивільного судочинства

неможливо без повного, всебічного, об'єктивного дослідження фактичних матеріалів справи, які лежать в основі законного і обґрунтованого рішення у справі, що відповідає як приватним, так і публічним інтересам. Диспозитивність в апеляційному провадженні проявляється насамперед у тому, що учасники справи мають право подати апеляційну скаргу на судове рішення, ухвалене судом першої інстанції, яке, на їх думку, є незаконним і (або) необґрунтованим, більш того, суд апеляційної інстанції обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, з цього випливає, що суд апеляційної інстанції переглядає справу та перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в обсязі, який визначається скаржником (за деякими винятками). Змагальність же проявляється, насамперед, при подачі відзиву на апеляційну скаргу, в якому обґрунтовуються заперечення щодо змісту вимог апеляційної скарги.

Новелою цивільного процесуального законодавства є запровадження принципу пропорційності цивільного судочинства, який можна визначити, як загальну вимогу, що забезпечує право сторін процесу визначити порядок розгляду справи відповідно та співрозмірно розміру позовних вимог судовим витратам, що вони очікують понести, та можливого строку розгляду справи судом. Зміст цього принципу в апеляційному провадженні повинен реалізовуватися при підготовці справи до апеляційного розгляду щодо вирішення питань за клопотанням учасників справи, при розгляді апеляційної скарги без повідомлення учасників справи, при вирішенні питання про поновлення строків на апеляційне оскарження тощо.

Принцип гласності та відкритості судового розгляду передбачений ст. ст. 7-8 ЦПК України, а також ст. 129 Конституції України є одним з найважливіших засад здійснення правосуддя в Україні. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» ст. 11 передбачає, що ніхто не може бути обмежений в праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи; розгляд справи проходить відкрито, окрім випадків встановлених ЦПК України; особи присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіо технічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з обмеженнями врахованими ЦПК України; інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження апеляційної скарги тощо, а також рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом [3].

Отже, можна сміливо говорити про те, що принципи цивільного процесуального права як категорія постійно розвивались під впливом різних векторів. Вони динамічно змінювались разом із кодифікаціями процесуального законодавства. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі, змінили підхід до розуміння концепції верховенства права. Так, верховенство права охоплює такі принципи як: законність, правова визначеність, остаточність судового процесу (res judicata), принцип рівності усіх учасників судового процесу перед

законом і судом. Окрім принципу верховенства права в апеляційному провадженні вагому роль відіграють і такі принципи судочинства, як принцип територіальності, спеціалізації та інстанційності. Поряд із вищезазначеними принципами, також важливими принципами, що реалізуються в апеляційному провадженні, є принципи змагальності та диспозитивності, гарантією реалізації яких є забезпечення оптимального балансу прав і обов'язків учасників справи і суду у змагальному процесі не тільки в суді першої інстанції, але й в стадії апеляційного провадження. Відповідно до принципу гласності та відкритості судового процесу, розгляд справ у судах апеляційної інстанції проводиться усно і відкрито та здійснюється державною мовою. Належної уваги, також, приділено дослідженню принципу пропорційності, який є новим у цивільному процесуальному законодавстві України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 41. – Ст. 529.

Ключові слова: апеляційне провадження, апеляційний перегляд справ, принципи цивільного процесуального права, верховенство права.

Ключевые слова: апелляционное производство, апелляционный пересмотр дела, принципы гражданского процессуального права, верховенство права.

Key words: appeal proceedings, appeal review of cases, principles of civil procedural law, the rule of law.

СТОЯНОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Судочинство у формі електронного правосуддя є одним із ключових аспектів електронної демократії як складової інформаційного суспільства.

У 2003 р. в Женеві було прийнято Декларацію принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» [1], в якій було заявлено, серед іншого, про спільне прагнення і рішучість країн-учасниць з'їзду побудувати інформаційне суспільство, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх та спрямоване на розвиток. Крім того, було зазначено, що інформаційно-

телекомунікативні технології слід застосовувати як важливий інструмент належного державного управління (п. 38 Декларації).

Застосування інформаційно-телекомунікативних технологій в контексті саме юриспруденції більш детально було конкретизовано у Рекомендації REC(2001)2 Комітету Міністрів Ради Європи, в якій зазначено, що в основі стратегії розвитку ІКТ в юридичному секторі (як і в інших секторах) має бути закладений принцип, відповідно до якого використання вказаних технологій ґрунтується на розумінні особливих обставин, умов та завдань юридичного сектору.

Станом на сьогодні завдання, визначені названою вище Концепцією електронного суду для системи «Електронного суду», було реалізовано лише частково. Реалізована частина проекту «Електронний суд» – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи України, призначена для забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу повісток та повідомлень про розгляд судових справ та процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ.

Але, у зв'язку із пандемією коронавірусу COVID-19 в світі та в Україні, склалася ситуація, що зумовила активізацію процесів застосування електронного судочинства. Так, 11 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширення на території України COVID-19 на усій території України та встановлено карантин [2]. Уся країна опинилась в стані зупинення багатьох процесів, що не могло не мати вплив на роботу органів судової влади та здійснення правосуддя. За для запобігання зупиненню процесів пов'язаних із захистом прав громадян в судах були активізовані елементи електронного судочинства, що допомогли запобігти виникненню тривалої неможливості захистити свої права у суді.

Так, 2 квітня 2020, набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням короновірусної хвороби (COVID-19)» [3], яким було внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу, зокрема.

Які ж основні прояви та елементи електронного суду стосуються справ окремого провадження? І чи торкнулися зазначені зміни в цивільному процесуальному законодавстві порядку розгляду справ окремого провадження. Безумовно, так. Не вдаваючись в тривалу дискусію, тезисно можна виділити такі ключові моменти, як:

заявник та зацікавлені особи, як учасники справи, в тому числі в справах окремого провадження, мають право приймати участь в судових засіданнях в режимі відео конференції, відповідно до Наказу ДСУ України від 8 квітня 2020 № 169. За для такої участі учасник справи повинен надати до суду відповідну заяву не пізніше ніж за п'ять днів до початку судового засідання, зареєструватися за допомогою ЄЦП в системі (Easy Con) на офіційному порталі судової влади України та перевірити наявні у нього технічні засоби на відповідність технічним вимогам. Ризики переривання зв'язку покладені на учасника справи, який подав заяву;

– процесуальні строки, в тому числі строки набрання чинності судовим рішенням продовжуються на строк дії такого карантину. Отже, в

справах окремого провадження, також, зацікавлена особа не позбавлена можливості, по-перше реалізувати своє право на апеляційне оскарження, по-друге не позбавлена можливості захисту свого порушеного права шляхом вирішення справи та ухвалення судового рішення;

– активізація подання усіх заяв з процесуальних питань через систему електронний суд;

– активізація подання електронних доказів. Для справ окремого провадження застосування усіх видів електронних засобів доказування (електронні документи, в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо, веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних, інші дані в електронній формі) в зазначений період дало можливість не зупиняти чи відкладати здійснення провадження у справі, а продовжити розгляд справ.

Зазначені особливості застосування елементів електронного суду в справах окремого провадження є тільки основними та загальними особливостями, що були досліджені та будуть досліджені після закінчення карантину на підставі аналізу судових рішень, що будуть ухвалені за такий період.

Список використаної літератури:

1. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті: Декларація, ратифікована ВРУ 12.12.2003. Електронний ресурс : Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
2. Про захист населення від інфекційних хвороб: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020. Електронний ресурс : Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням короновірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.20. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20
4. Порядок роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду: Наказ ДСУ № 169 від 8 квітня 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: https://court.gov.ua/press/news/922478/

Ключові слова: електронне судочинство, окреме провадження, електронні докази, процесуальні строки, судові рішення, участь в судовому засіданні в режимі відео конференції.

Ключевые слова: электронное судопроизводство, особое производство, электронные доказательства, процессуальные сроки, судебные решения, участие в судебного заседании в режиме видео конференции.

Key words: electronic proceedings, special proceedings, electronic evidence, procedural timelines, court decisions, participation in the trial in the form of video conferences.

СУЛЕЙМАНОВА СУСАННА РЕФАТІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ

Медіація – метод вирішення конфліктів, який застосовувався з давніх часів. У багатьох культурах медіація використовувалася як основний метод вирішення суперечок, а не альтернативний. Як писав історик права Ерік Аннерс у додержавних племенах була кровна помста. Той рід, який відчув на собі образу, виражену, наприклад, у формі вбивства одного зі своїх членів представниками іншого роду, відповідав напавшим помстою, завдаючи їм удар у відповідь. Така відплата могла призвести до виникнення між родовими групами, які вступили у ворожнечу цілої серії актів помсти, тобто до відкритої війни між цими групами. Навіть менш серйозні образи, відмінні від навмисного вбивства або ненавмисного позбавлення життя, наприклад грабіж або крадіжка, також могли викликати взаємну ворожнечу. І навіть позбавлення цінного майна, особливо в небагатому суспільстві, часто однозначно розцінювалося як загроза самого життя і як результат викликало відповідну реакцію. Сам ризик бути підданим кровній помсті або можливість виникнення ворожнечі чинили сильний тиск на членів роду в плані прагнення до миру між різними родовими групами. У разі виникнення міжродової ворожнечі ніколи не можна було передбачити заздалегідь, чим саме може закінчитися ця ворожнеча, бо дві ворогуючі між собою родові групи могли знищити одна одну до останньої людини. В описаній ситуації вже все плем'я починало виявляти зацікавленість у встановленні миру між родовими групами. Для припинення військових дій між родовими групами у племені була відповідна владна інстанція в формі народних зборів, яка могла укладати мир. Народні збори, як правило, складалися з чоловіків, здатних носити зброю і в цьому сенсі представляли собою таких же воїнів, з яких складалося і саме військо племені. Вони мали всі підстави своїми порадами сприяти переговорам про примирення ворогуючих сторін: плем'я не було зацікавлене у втраті своїх боєздатних членів. Саме з таких переговорів про примирення, що мали місце в родовому суспільстві, згодом і виникло примирне право, яке було договором про укладення миру між ворогуючими родовими групами [1, с. 13].

У часи Османської імперії деякі види улемів здійснювали посередництво в сучасному розумінні, що показує, що цей метод зовсім не чужий і в анатолійській культурі. Тому медіація не є нещодавно знайденим методом мирного вирішення конфліктів.

Посередництво в сучасному розумінні почало застосовуватися в США наприкінці 1960-х років. Цей метод вирішення суперечок серед комерційних, етнічних та релігійних груп, є прикладом сучасної медіації. Конференція імені Р. Паунда під назвою «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя США», яка відбулася в

1976 році, прийнята як важлива віха розвитку медіації. Після цієї конференції було вирішено перетворити суди у центр вирішення суперечок, який керуватиме не лише місцем судового розгляду, але й допомогатиме знайти найбільш прийнятний засіб вирішення спорів. Результатом конференції стало заснування різних моделі медіації: як позасудової, так і в межах судового процесу, як добровільної, так і обов'язкової. Сьогодні медіація широко використовується у багатьох країнах світу, зокрема у Великобританії, Австрії, Франції, інших країнах Європейського Союзу тощо. У 2002 році Генеральною Асамблеєю ООН визнаючи цінність для міжнародної торгівлі методів урегулювання комерційних суперечок, в яких сторони в суперечці просять третю особу або осіб надати їм допомогу в їх спробах полюбовно вирішити суперечку, відзначаючи, що такі методи врегулювання суперечок, що позначаються такими термінами, як «погоджувальна процедура» і «посередницька процедура» і термінами аналогічного змісту, все ширше застосовуються в міжнародній і національній комерційній практиці в якості альтернативи судового розгляду, було прийнято типовий закон ЮНСІТРАЛ Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Європейський Союз, на який вплинули ці події, підготував Зелену книгу про альтернативні процедури вирішення спорів у цивільному та господарському праві у 2002 році. У 2008 році було прийнято Директиву Європейського парламенту і Ради (2008/52 / ЄС) про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. У Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 про жінки, мир та безпеку у 2000 р. серед іншого зазначено про необхідність активізації активної участі жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів і в миробудуванні і підкреслюючи важливість їх рівноправної і всебічної участі у всіх зусиллях по підтримці і сприянню зміцненню миру і безпеки та необхідність посилення їх ролі в процесі прийняття рішень щодо запобігання та врегулювання конфліктів. Таким чином встановлено взаємозв'язок між медіацією та гендерною ознакою, що забезпечило основні ґендерні аспекти щодо базової медіації. Важливим етапом розвитку медіації стало підписання 7 серпня 2019 року в Сінгапурі Конвенції ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації». Сінгапурська конвенція покликана стати інструментом сприяння міжнародній торгівлі та просуванню медіації як альтернативного та ефективного методу вирішення торгових спорів. Вона гарантує, що угода, досягнута сторонами в результаті медіації, стає обов'язковою та підлягає виконанню, відповідно до спрощеної процедури в іноземній юрисдикції. Україна – серед країн – підписантів.

У нашій країні інститут медіації, на жаль, ще не має належного законодачого підгрунтя. Починаючи з 2010 року, українські медіатори заручилися підтримкою парламентарів та зареєстрували в Верховній Раді більше десяти законопроектів про медіацію. Однак через нестабільну політичну ситуацію, постійні зміни урядів та парламентські вибори закон досі не прийнято. У травні 2015 року в Україні був виданий Указ Президента «Про Стратегію реформування судоустрою, судо-

чинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» № 276/2015 (далі – Стратегія) в якому зазначено, що «на сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Основними чинниками такої ситуації є: абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини; у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів; Серед заходів, якими передбачається підвищення ефективності судової системи в Стратегії, серед іншого, пропонується: »розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації й посередництва..».

Певне підґрунтя для впровадження медіації має галузеве законодавство. Так, у кримінальному процесуальному кодексі України – глава 35 (провадження на підставі угод) передбачено порядок укладення угод про примирення. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року передбачає право укладення мировых угод, не деталізуючи як вони укладається і вводить інститут «Врегулювання спору за участю судді».

Також вперше на законодавчому рівні, у статті 16 ЦПК України (в редакції від 15 грудня 2017 року) передбачено основні положення досудового врегулювання спору: 1. Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. 2. Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову.

У частині 2 статті 70 ЦПК України, (в редакції від 15 грудня 2017 року) закріплено, що особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, не можуть бути допитані як свідки про такі відомості. Таким чином, медіація знаходить певне законодавче підґрунтя в Україні. Наступним кроком повинно бути прийняття профільного закону про медіацію.

Список використаної літератури:

1. Аннерс Э. История европейского права / Пер. со швед. Москва : Наука, 1994. С. 11-20.

Ключові слова: посередництво, медіація, генеза медіації, конфлікт, суперечка, процедура примирення.

Ключевые слова: посредничество, медиация, генезис медиации, конфликт, спор, примирительная процедура.

Key words: mediation, genesis of mediation, conflict, dispute, conciliation procedure.

ЦАЛ-ЦАЛКО ЮЛІЯ ЮЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ПІДГОТОВЧЕ ЗАСІДАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Проведення підготовчого засідання відбувається на стадії підготовчого провадження і є процесуальною формою та основним етапом цієї стадії процесу. ЦПК України передбачає обов'язкове проведення підготовчого засідання в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, оскільки такі справи виступають складними цивільними справами, і не передбачає обов'язкового проведення підготовчого засідання у інших категоріях цивільних справ, що розглядаються в суді першої інстанції [1].

Метою підготовчого засідання є виконання завдання підготовчого провадження. А саме з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного, своєчасного та безперешкодного розгляду справи по суті [2, с. 212]. Підготовче засідання проводиться для виконання завдань підготовчого провадження і націлено на реалізацію цих завдань та мети підготовчого провадження.

Відносно процедури, то ініціативу у проведенні підготовчого засідання проявляє суддя, який розглядає справу. Він визначає дату і час підготовчого засідання з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі. Слід відмітити на можливість відкладення підготовчого засідання та оголошення перерви, як наслідок, їх може бути проведено декілька у межах одного підготовчого провадження, що залежить від обставин справи та підготовки її до судового розгляду.

Стаття 197 ЦПК України, визначає перелік підготовчих дій, які можуть вчинятися у підготовчому засіданні і які повинні бути направлені на реалізацію мети підготовчого засідання. По-перше, підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи. Суд повинен надати учасникам справи інформацію про дату та час проведення підготовчого засідання, для того щоб ці учасники справи могли з'явитися до суду і реалізувати свої процесуальні права та обов'язки. Інформування учасників справи відбувається шляхом направлення ухвали про відкриття провадження у справі, у змісті якої зазначається безпосередньо дата та час проведення підготовчого засідання, а також ухвали про відкладення проведення підготовчого засідання, у якій зазначається дата та час наступного його проведення. Слід зазначити, що у підготовчому засіданні можуть брати участь не тільки учасники справи, а всі учасники судового процесу (суд, учасники справи та інші учасники судового процесу), яких також потрібно інформувати про дату та час його проведення. Варто зауважити, що особиста явка учасників

справи до суду у рамках підготовчого засідання не є обов'язковою, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 212 ЦПК України дані особи мають право брати участь у судовому засіданні (включаючи підготовче засідання) в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, крім випадків, коли явка учасника справи визнана судом обов'язковою. Щодо інших учасників судового процесу, таких як свідок, перекладач, спеціаліст, експерт, то вони можуть брати участь в попередньому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду. Отже, явка учасників справи у підготовче засідання виступає їх правом, для інших учасників судового процесу це є обов'язком.

У підготовчому засіданні суд також вчиняє наступні підготовчі дії: оголошує склад суду, а також прізвища, імена та по батькові секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів; з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. З метою реалізації такого завдання як здійснення заходів по врегулюванню спору до початку розгляду справи по суті, суд вчиняє зазначені підготовчі дії, і які відповідно мають місце лише при розгляді справ позовного провадження. Згідно зі статтею 207 ЦПК України, мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. У разі укладання сторонами мирової угоди суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. Якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду. При бажанні та згоді сторін врегулювати спір за участю судді, безпосередньо суддя постановляє ухвалу про проведення процедури врегулювання спору за участю судді, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Стаття 204 ЦПК України передбачає випадки припинення врегулювання спору за участю судді з постановленням відповідної ухвали; у разі необхідності заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви. Відповідно до Постанови ПВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12.06.2009 року, уточнюючи позовні вимоги або заперечення проти позову, суд визначає характер спірних правовідносин сторін, зміст їх правових вимог і матеріальний закон, що їх регулює і яким належить керуватися при вирішенні спору [3]. Зокрема, у позивача суд повинен з'ясувати предмет позову (що конкретно вимагає позивач), підставу позову (чим він обґрунтовує свої вимоги) і зміст вимоги (який спосіб захисту свого права він обрав). У відповідача суд з'ясовує суть заперечення проти позову та характер такого заперечення (процесуальний чи матеріально-правовий). Оновленим законодавством передбачено обов'язок певних учасників справи (позивача, відповідача та третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору) надавати правові підстави позовних вимог у

заявах по суті справи, відповідно до статей 52, 175 та 193 ЦПК України. Інші учасники справи мають право здійснити кваліфікацію спірних правовідносин також у заявах по суті справи; вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше. Вказані підготовчі дії надзвичайно важливі для своєчасного та правильного розгляду цивільної справи, оскільки із-за відсутності певних осіб при розгляді справи, виникає необхідність її відкласти, що в результаті затягує вирішення справи та приводить до несвоєчасного поновлення порушених прав і законних інтересів громадян та організацій; може роз'яснювати учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи. Ця можливість суду є новелою нової редакції ЦПК України, відповідно до якої сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, їхні представники можуть отримати інформацію від судді щодо того, якими фактами можна обґрунтовувати позовні вимоги чи заперечення проти них оскільки правильне визначення обставин цивільної справи, зумовлює обґрунтоване її вирішення. У зв'язку з оновленням ЦПК України законодавець також надає судді більше можливостей для прояву ініціативи під час збору судових доказів у цивільній справі, що виступає важливим засобом поповнення цивільної справи доказовим матеріалом; з'ясовує, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі; з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом чи причини їх неподання; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання, вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше; вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судове засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста; за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову, про зустрічне забезпечення; вирішує заяви та клопотання учасників справи; направляє судові доручення; встановлює строки для подання відповіді на відзив та заперечення; встановлює строк для подання пояснень третіми особами та відповіді учасників справи на такі пояснення; встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення. Інститут врегулювання спору за участі судді врегульований положеннями Глави 4 Розділу ІІІ статтями 201-205 ЦПК України і спрямований на пошук шляхів примирення та компромісу між позиціями сторін, який досягається на основі їх спільних зусиль, а суддя при цьому організовує, контролює та сприяє переговорам щодо примирення чи компромісного урегулювання цивільно-правового спору; призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань – у разі складності справи) для розгляду справи по суті. Новелою ЦПК України є те, що саме у підготовчому засіданні суддя зо-

бов'язаний чітко визначити скільки судових засідань він планує провести під час розгляду справи по суті, таким чином суддя може призначити декілька судових засідань у випадку складності справи; встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання; з'ясовує розмір заявлених сторонами судових витрат; вирішує питання про колегіальний розгляд справи. Ще одна новела оновленого ЦПК України є вирішення питання щодо розгляду справи у колегіальному порядку. Але слід відмітити, що колегіальний розгляд цивільних справ в суді першої інстанції, у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді, передбачений лише для розгляду певних категорій справ окремого провадження, а саме: справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; справ про усиновлення; справ про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; а також справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; здійснює інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті. Отже, даний перелік не є вичерпним.

Підготовче засідання проводиться за загальними правилами, встановленими для розгляду справи по суті, які встановлені Главою 6 Розділу III ЦПК України, з урахуванням особливостей підготовчого засідання в межах строку підготовчого провадження. Надалі процедура проведення підготовчого засідання передбачає, що згідно із статтею 199 ЦПК України, у строк, встановлений судом, позивач має право подати відповідь на відзив, а відповідач – заперечення. Інші учасники справи мають право надати свої письмові пояснення щодо відповіді на відзив та заперечення до закінчення підготовчого провадження, якщо судом не встановлено інший строк.

За результатами вчинення процесуальних дій у підготовчому провадженні суд повинен постановити ухвалу (ухвали) про процесуальні дії, що необхідно вчинити до закінчення підготовчого провадження та початку судового розгляду справи по суті. При цьому, суд повинен з'ясовувати думку сторін щодо дати призначення судового засідання для розгляду справи по суті. Отже, за результатами підготовчого засідання суд може: постановити ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду; постановити ухвалу про закриття провадження у справі; постановити ухвалу про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті, у разі коли суду не вдалося примирити сторони, але при цьому були здійснені всі необхідні підготовчі дії. За результатами підготовчого провадження суд ухвалює рішення на користь позивача у випадку визнання позову відповідачем, яким і завершує розгляд цивільної справи. Ухвалення в підготовчому засіданні судового рішення у разі відмови від позову, визнання позову,

укладення мирової угоди проводиться в порядку, встановленому ЦПК України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що із введенням змін у цивільне процесуальне законодавство, що торкнулися безпосередньо назви і змісту підготовчого провадження, включаючи перелік процесуальних дій суду та учасників судового процесу, які вони повинні здійснити перед судовим розглядом справи, а також вирішення питання про порядок розгляду справи – загальний або спрощений, можливості врегулювати спір за участю судді до судового розгляду справи, законодавцем зроблений черговий крок на шляху посилення засад диспозитивності, змагальності та процесуальної економії, оскільки саме на стадії підготовчого провадження закладається основа для створення тих необхідних умов, за яких можливе справжнє змагання рівноправних сторін, повне та всебічне дослідження обставин справи, а відповідно і ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
2. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник (для підготовки до іспитів і тестування) 2-ге вид., пер. і доп. / за ред. Н.Ю. Голубєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 436 с.
3. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 7 (107).

Ключові слова: підготовче провадження, підготовче засідання, загальне позовне провадження, процесуальні дії суду з підготовки справи до судового розгляду, цивільне судочинство.

Ключевые слова: подготовительное производство, подготовительное заседание, общее исковое производство, процессуальные действия суда по подготовке дела к судебному разбирательству, гражданское судопроизводство.

Key words: preparatory proceedings, preparatory session, general proceedings, procedural actions of the court to prepare the case for trial, civil litigation.

МИХАЙЛОВ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

Одеський державний університет внутрішніх справ,
директор навчально-наукового інституту права та кібербезпеки,
кандидат юридичних наук

ГРИБ АННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ (НЕ) АДВОКАТОМ: (НЕ) ПОПУЛЯРНА ПРАКТИКА ОДЕСЬКИХ СУДІВ

1. З початком календарного 2020 року на печатних сторінках вузькоспеціалізованих видань [1] вітчизняна правнича спільнота [2; 3] активно дискутує на предмет кореляції законодавчих змін [4] та динамічного характеру судової практики в частині самопредставництва юридичної особи [5]; наголосили на неоднорідність судової практики.

Враховуючи публічне звернення Вищої ради правосуддя до Президента України та Верховної Ради України щодо забезпечення доступу громадян до правосуддя в умовах карантину на засіданні від 26 березня 2020 року [6] і рекомендації Вищої ради правосуддя судам неухильно дотримуватися приписів постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 щодо запровадження карантину з метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19 [7] в теперішній час «безапеляційна крапка» в дискусії відсутня.

2. Голова Верховного Суду Валентина Данішевська наголосила, що, оскільки реформа не доведена до кінця, суди повинні виходити з того, що сторонам повинен бути забезпечений доступ до суду та об'єктивний розгляд спору. Вона зазначила, що представництво виникає у разі залучення стороннього представника. Якщо до суду приходить співробітник компанії, то судді Верховного Суду схильні вважати це самопредставництвом [2].

3. Приморський районний суд м. Одеси (наприклад, справа № 522/4357/19) [враховуючи відсутність в матеріалах справи: статуту, положення, трудового договору (контракту), а також, «додаткове окреслення» Одеським апеляційним судом, вичерпного переліку документів закону від 18.12.2019 № 390-IX – посадовою інструкцією тощо [8] на підставі довіреності задовольняє клопотання особи [не адвоката], яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено.

4. Процесуальний кодекс розмежовує такі юридичні категорії, як «представництво» і «самопредставництво».

Що стосується представництва, то за визначенням, наведеним у ст. 237 ЦК України від 16.01.2003 № 435-IV, ним є правовідношення, в

якому одна сторона (представник) зобов`язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства (частини перша, третя вказаної статті).

Відповідно до пп. 19 п. 1 розділу VII «Перехідні положення» КАС України, положення цього Кодексу застосовуються з урахуванням пп. 11 п. 16-1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

02.05.2016 р. Верховною Радою України було прийнято зміни до Конституції України (Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»), відповідно до яких розділ XV «Перехідні положення» Основного Закону України було доповнено п. 16-1, пп. 11 якого передбачає, що представництво відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 131-1 та ст. 131-2 цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 01.01.2017; у судах апеляційної інстанції – з 01.01.2018; у судах першої інстанції – з 01.01.2019.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 01.01.2020.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Вказані зміни набули чинності 30 вересня 2016 року.

Отже, представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах з 01.012020 здійснюється виключно прокурорами або адвокатами.

Водночас, варто зазначити, що пп. 11 п. 16-1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України врегульовані саме питання представництва. Про «самопредставництво» в Конституції України не йдеться, воно передбачено лише відповідними положеннями процесуальних кодексів.

За загальним правилом, підтримуваним у теорії права, самопредставництво юридичної особи – це право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи голови (уповноваженого члена) колегіального виконавчого органу безпосередньо діяти від імені такої особи без довіреності, представляючи її інтереси в силу закону, статуту, положення. Принаймні, таке розуміння цих правовідносин закладене у ч. 10 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII. Таке ж визначення означеного поняття було відображено у попередній редакції ст. 55 КАС України.

Разом з тим, змінами, внесеними до КАС України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх

створення» від 18.12.2019 № 390-IX розширено випадки самопредставництва юридичної особи, суб`єкта владних повноважень і визначено, що «юридична особа незалежно від порядку її створення, суб`єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені» та визначено вичерпний перелік документів, що можуть підтвердити відповідні повноваження: «відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту)» (ч. 3 ст. 55 КАС України у чинній редакції).

Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника. (ч. 4 цієї статті).

З аналізу змісту цієї норми закону вбачається, що допуск особи до участі у справі та визнання належно вчиненими будь-яких інших з переліку передбачених ст. 44 КАС України процесуальних прав, можливий за умови сукупної наявності обох цих умов, – ухвала Верховного Суду у складі судді-доповідача Касаційного адміністративного суду від 11.02.2020, справа № 260/988/19, в ЄДРСР № 87515945 [9].

5. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права, – ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду (ч. 5 ст. 242 КАС України).

6. Замість висновків. Дуже сподобалася відповідь на питання, чи вичерпується роль судді в суспільстві тільки справедливістю (суддя має активно займатися позасудовою роботою, брати участь в конференціях, круглих столах, зборах, найбільше розповідати про правові позиції, пояснювати їх); міркування про те, що найбільш палкі дискусії між суддями завжди розгортаються навколо тих справ, коли необхідно вибирати між правовим і справедливим рішенням … роздуми про окремі думки суддів (підвищують довіру до рішення, а не підривають його), – судді Великої Палати Верховного Суду Тетяна Анцупова та Олена Кібенко [10].

Список використаної літератури:

1. «Адвокатська монополія» та процесуальні проблеми самопредставництва. *Судово-юридична газета*: веб-сайт. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/153119-postupovo-usunuti-problemi-advokaturi-ta-sudovogo-predstavnitstva (дата звернення: 15.04.2020).

2. Якими документами підтверджується самопредставництво в суді. *Судово-юридична газета*: веб-сайт. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/163130-yakimi-dokumentami-pidtverdzhuyetsya-samopredstavnitstvo-u-sudi (дата звернення: 15.04.2020).
3. КАС ВС та Велика Палата розійшлись у питаннях самопредставництва в суді. *Судово-юридична газета*: веб-сайт. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/160298-kas-vs-ta-velika-palata-roziyshlis-u-pitannyakh-samopredstavnitstva-v-sudi (дата звернення: 15.04.2020).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення: Закон України від 18.12.2019 № 390-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-IX (дата звернення: 15.04.2020).
5. В суді обговорили проблемні питання самопредставництва юридичних осіб. *Київський районний суд міста Одеси* : веб-сайт. URL: https://kievskiysud.od.ua/press-department/all-news/10037-v-sudi-obgovorili-problemni-pitannya-samopredstavnitstva-yuridichnikh-osib (дата звернення: 15.04.2020).
6. Публічне звернення Вищої ради правосуддя до Президента України та Верховної Ради України щодо забезпечення доступу громадян до правосуддя в умовах карантину на засіданні від 26 березня 2020 року. *Вища рада правосуддя*: веб-сайт. URL: https://hcj.gov.ua/news/vrp-zvernulasya-do-prezydenta-ukrayiny-ta-verhovnoyi-rady-ukrayiny-shchodo-zabezpechennya (дата звернення: 15.04.2020).
7. Рекомендації Вищої ради правосуддя судам неухильно дотримуватися приписів постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 щодо запровадження карантину з метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19. *Вища рада правосуддя*: веб-сайт. URL: https://hcj.gov.ua/news/vrp-nadala-sudam-rekomendaciyi-shchodo-zabezpechennya-stabilnoyi-roboty-v-umovah-karantynu (дата звернення: 15.04.2020)
8. Самопредставництво і представництво в суді. *Одеський апеляційний суд*: веб-сайт. URL: https://oda.court.gov.ua/sud4813/pres-centr/news/901229/ (дата звернення: 15.04.2020).
9. Ухвала Верховного Суду у складі судді-доповідача Касаційного адміністративного суду від 11.02.2020, справа № 260/988/19, в ЄДРСР № 87515945. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87515945 (дата звернення: 15.04.2020).
10. Розмова про право: інтерв'ю з суддями Європейського суду з прав людини Дмитром Дедовим та Ганною Юдківською. Facebook: соціальна мережа. URL: https://www.facebook.com/olena.kibenko (дата звернення: 16.05.2020).

Ключові слова: рішення, постанова, представник, адвокат, суддя, Верховний Суд, COVID-19.

Ключевые слова: решение, постановление, электронная форма, административное правонарушение, COVID-19.

Key words: decision, resolution, vakil, vakeel, lawyer, advocate, solicitor, barrister, judge, magistrate, court, Supreme Court, COVID-19.

ВАСИЛЬКІВ ВАЛЕНТИНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного процесу

ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Кожну особу, як учасника суспільних відносин, характеризує певний набір якостей, притаманний лише їй, зокрема такі якості індивідуалізують учасників відносин. Зовнішня оцінка особи її оточенням, оцінка її ділових якостей та самооцінка, тобто честь та гідність, також важливі складові характеристики фізичної особи, а порушене право на повагу до честі та гідності фізичної особи підлягає захисту у судовому порядку.

Конституцією України гарантовано право громадян на судовий захист прав та свобод. Цивільний процесуальний кодекс України у ч. 1 ст. 4 передбачає право кожної особи звернутися до суду захистом своїх невизнаних, порушених або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [1]. Наявність чинної досі Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ПП ВСУ) № 1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», в якій надано судам актуальні й зараз роз'яснення, що повинні забезпечити правильне і однакове застосування судами законодавства, яке регулює захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи, й досі свідчить про ефективність судової форми захисту права на повагу честі та гідності фізичної особи.

Аналізуючи судову практику, варто зазначити, що основними проблемними питаннями, які можуть і виникають у процесі захисту права на повагу честі та гідності фізичної особи і пов'язані з процесом доказування, що в подальшому унеможливлює захист свого порушеного права, є такі: неправильне визначення позивачами належного відповідача; помилкове визначення інформації як такої, що була поширена; відсутність у джерелі поширення недостовірної інформації; відсутність відомостей про відповідача; захист порушеного права неналежним позивачем; неправильне обрання способу захисту порушеного немайнового права; сприймання позивачами оціночних суджень за факти та інші проблеми.

Звісно, зазначені вище проблеми загострюються у зв'язку з розвитком технологій та розширенням, безконтрольністю інформаційного простору, який є майданчиком розміщення та поширення інформації, що принижує честь та гідність фізичної особи, в тому числі. Відповідно до положень ПП ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» судам надано до уваги юридичний склад правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, проте не вдаючись до переліку сукупності фактів, зазначених у Постанові та роз'яснення змісту кожного, варто зазначити, що в абз. 2 п. 15 ПП ВСУ

№ 1 від 27.02.2009 року визначено, що саме варто розуміти під «поширенням» інформації. Опираючись на таке визначення, з урахуванням сплину часу від прийняття даної постанови та з розвитком технологічних, комунікаційних можливостей учасників суспільних відносиннаразі, варто зазначити якісно новий характер поняття поширення інформації та визначити, що таким є: опублікування інформації у засобах масової інформації (періодичних друкованих виданнях: газетах, журналах, бюлетенях, альманахах та ін. або шляхом трансляції по радіо, телебаченню, розміщенню в Інтернеті) [2]. Крім цього, варто додати, що таке поширення можливе в соціальних мережах та месенджерах, які не потребують постійного інтернет-підключення, в тому числі в мережі грального та іншого розважального контенту.

Однією з проблем, вирішенням якої іноді нехтують позивачі, є визначення власника веб-сайту, на якому відбулося поширення недостовірної інформації. Найпростіше встановити власників веб-сайтів із адресами домену другого рівня при використанні домену верхнього рівня .UA, кількість доменів верхнього рівня вичерпна та встановлюється рішенням ICANN. Порядок надання адрес домену другого рівня у мережі Інтернет із використанням домену верхнього рівня .UAздійснюється на підставі Правил домену ТОВ «Хостмайстер». Для реєстрації домену в зоні .UA потрібна обов'язкова наявність свідоцтва України на знак для товарів і послуг. Дана інформація є відкритою і доступна в мережі Інтернет на сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Таку інформацію можливо отримати шляхом направлення адвокатського запиту до українських реєстраторів доменних імен, найбільшими із яких є ТОВ «Інтернет Інвест», яке акредитоване ICANN як реєстратор. У випадку відмови українським реєстратором у доступі до цієї інформації, таку інформацію можливо витребувати судом за відповідним клопотанням [3].

Якщо інформацію було поширено на веб-сайтах без використання домену верхнього рівня .UA, необхідно звертатись із запитами до відповідних національних реєстраторів доменних імен або ж безпосередньо до ICANN для встановлення особи реєстранта домену. Інформацію можна отримати через сервіс WHOIS, який є джерелом публічної інформації про доменні імена. Також у судовій практиці існують випадки, коли суддля вирішення питання прийняття позовної заяви до провадження, надав позивачу строк 10 днів з дня вручення зазначеної ухвали для усунення недоліків, а саме: подати до суду довідку Консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес» з відомостями про власника веб-сайту (або неможливість його встановлення)або надати до суду обґрунтовану заяву чому отримання цієї довідки не є можливим [4]. Проблеми зі збором доказів у справах про захист честі та гідності фізичної особи також можуть бути пов'язані з ризиком видалення інформації, що розміщено в Інтернеті. Так, однією з можливостей зафіксувати факт поширення інформації в Інтернеті можливо шляхом збереження на електронному носії копії інтернет сторінки, зробити фото сторінки (скріншот). Також вважаємо, що у таких справах можливо залучати свідків, які бачили дану інформацію та можуть підтвердити

факт її поширення. Вважаємо, що електронна копія сторінки, її скріншот, де відсутня інформації від першоджерела, проте зафіксовано факт «перепоширення» такої інформації на сторінці іншої особи, яка нею поділилася (з урахуванням особливостей мереж та їхніх функцій «поділитися», «перейняти») також можуть підтверджувати факт поширення недостовірної інформації у сукупності зі скріншотом видаленої інформації або з показаннями свідків.

З урахуванням особливостей соціальних мереж та способом поширення в них інформації шляхом можливості запозичення («перепоширення» від джерела, автора інформації) відповідного допису на сторінку будь-яких інших осіб, доцільно визначити можливість таких осіб, які не є авторами недостовірної інформації, а поширювачами (які поділились («перепоширили») нею) бути відповідачами. Так, відповідно до п. 9 ПП ВСУ № 1 від 27.02.2009 року відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації.Звісно, підтримуючи вірну позицію, висловлену у даній Постанові, разом з цим варто наголосити на складність залучення даних осіб в якості відповідачів, оскільки складнішим від надання суду доказів на підтвердження факту розміщення недостовірної інформації та її поширення, є надання доказів, що підтверджують факт запозичення її для необмеженого доступу, «перепоширення» від джерела інформації іншими особами, які не є джерелом такої інформації та її автором. Проте, не зважаючи на такі складнощі, вважаємо, що залучення цих осіб до відповідальності забезпечило б повний, належний захист порушеного права на повагу честі та гідності фізичної особи, а також призвело б до дисциплінованості, урегульованості інформаційного простору, соціальних мереж, індивідуалізації їхніх учасників та зникненню відчуття безкарності за вчинювані дії у віртуальному світі, також посприяло у виникненні критичного ставлення до розміщуваної в мережі інформації.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09
3. Порушення честі та гідності в мережі Інтернет: як встановити власника веб-сайту. Електронний ресурс. Режим доступу: https://blog.liga.net/user/asert/article/32118
4. Відомості Єдиного державного реєстру судових рішень. Електронний ресурс. Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88179355

Ключові слова: захист честі та гідності, власник веб-сайту, недостовірна інформація.

Ключевые слова: защита чести и достоинства, собственник веб-сайта, недостоверная информация.

Key words: protection of honor and dignity, the owner of the website, false information.

ДАНИЛЕЦЬ ЛЕОНІД ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ЗУПИНЕННЯ ПЕРЕБІГУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ НА ПЕРІОД КАРАНТИНУ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України корона вірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211, згідно статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширення на території України корона вірусу COVID-19 на усій території України встановлено карантин. Строк дії карантину було встановлено до 03 квітня 2020 року. У подальшому строк дії карантину продовжувався Кабінетом Міністрів України до 24 квітня та до 11 травня відповідно на підставі постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації в країні [1].

Таким чином, країна в цілому опинилась у складному становищі, що зумовило відповідний вплив і на роботу органів судової влади.

Рада суддів України невідкладно відреагувала на введення режиму загальнонаціонального карантину та рекомендувала судам встановити особливий режим роботи, а також рішенням Ради суддів України від 17 березня 2020 року № 19 затвердила рекомендації щодо запровадження судами обмежувальних заходів у їх функціонуванні. Щодо відправлення судочинства та проведення судових засідань, кожна судова установа має право визначати власні правила.

Наприклад, головою Приморського районного суду міста Одеси було видано наказ № 14/с від 16 березня 2020 року «Про організацію роботи Приморського районного суду міста Одеси на час карантину» відповідно до якого встановлено особливий режим роботи суду на час карантину. Відповідним наказом припинено прийом громадян керівництвом суду; заборонено допуск у судові засідання громадян, які не є учасниками справи (окрім представників ЗМІ); заборонено доступ у приміщення суду осіб з ознаками гострих респіраторних захворювань; ознайомлення учасників з матеріалами справи здійснювати дистанційно [2].

В цілому, суди обережно підходять до питання обмеження або припинення власної процесуальної діяльності під час карантину.

Варто зазначити, що питання здійснення судочинства у період карантину є новим явищем для юридичної спільноти. Слід вважати, що вказана тема потребує на даний час проведення ґрунтовних досліджень з боку науковців та недопущення на фоні численних законодавчих ініціатив внесення змін до законодавчих актів, які можуть негативно впливати на відправлення правосуддя або заблокувати його взагалі.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID–19)», який набув чинності 2 квітня 2020 року, було доповнено пунктом 3 розділ XII Прикінцевих положень Цивільного процесуального кодексу України. Відповідно до зазначених змін, строки, передбачені статтями 49, 83, 84, 170, 178, 179, 180, 181, 185, 210, 222, 253, 275, 284, 325, 354, 357, 360, 371, 390, 393, 395, 398, 407, 424 ЦПК України, в тому числі інші процесуальні строки: щодо зміни предмета або підстави позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, подання доказів, витребування доказів, забезпечення доказів, а також строки звернення до суду, подання відзиву та відповіді на відзив, заперечення, пояснень третьої особи щодо позову або відзиву, залишення позовної заяви без руху, подання заяви про перегляд заочного рішення, повернення позовної заяви, пред'явлення зустрічного позову, заяви про скасування судового наказу, розгляду справи, апеляційного оскарження, розгляду апеляційної скарги, касаційного оскарження, розгляду касаційної скарги, подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами продовжуються на строк дії такого карантину [3].

Станом на сьогоднішній день представники законодавчої, виконавчої та судової влади намагаються віднайти баланс, відповідно до якого стане можливим реалізувати як належне виконання обмежувальних заходів на протидію епідемії, так і функціонування важливих інституцій держави, зокрема і органів судової влади з метою дотримання основоположних прав і свобод громадян. Проте, очевидним є те, що наявні в нашій країні і ті особи, які неодмінно використають вразливе положення країни та законодавства як інструмент зловживання процесуальними правами на законних підставах.

Відповідно до п.п. 10, 11 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України основними засадами цивільного судочинства є розумність строків розгляду справи судом та неприпустимість зловживання процесуальними правами [4].

Є абсолютно зрозумілим те, що неможливо наражати людей на небезпеку, закликаючи їх відвідувати судові засідання, подавати через канцелярії суду численні заяви, клопотання, скарги. Саме з такої метою і були прийняті зміни до процесуальних кодексів, зокрема і в частині зупинення перебігу процесуальних строків.

В очікуванні позитивних змін, зокрема того, що новели процесуальних кодексів сприятимуть дотриманню умов карантину, з іншого боку наявні додаткові підстави для зловживання учасниками процесу процесуальними правами та значні ризики порушення права осіб на доступ до правосуддя, ефективного здійснення права на захист, та взагалі протилежних до законної мети наслідків.

В цілому зупинення перебігу процесуальних строків не виглядає необхідним через те, що процесуальне законодавство України передбачає право на поновлення процесуальних строків у разі наявності відповідних поважних причин його пропущення, що в свою чергу нівелює

необхідність зупинення перебігу процесуальних строків, адже очевидним є те, що загальнонаціональний карантин є поважною причиною для поновлення строку у разі його пропуску.

Однак вже в такому випадку, суд буде індивідуально, виходячи з обставин справи оцінювати чи слід поновлювати строк та буде мати можливість виявити зловживання процесуальними правами, та чи дійсно об'єктивно особа не мала можливості звернутися до суду, на відміну від ситуації з автоматичним продовженням строків, в якій судді будуть безальтернативно зобов'язані приймати до розгляду будь-які заяви, клопотання, скарги та наприклад не зможуть закрити підготовче провадження по справі, у зв'язку з тим, що не минув строк на подачу відзиву, що в свою чергу призведе до затягування розгляду справи в цілому.

Додатково аналізуючи норми процесуального закону щодо набрання рішення законної сили із продовженням строків на апеляційне оскарження дає підстави для висновку, що під час дії карантину в законну силу не вступить жодне судове рішення, постановлене після внесення змін до законодавства, що також є негативним явищем, адже існують життєві ситуації, в яких судове рішення є єдиним можливим інструментом для дотримання прав і свобод осіб та можливості їх реалізації.

Виходячи з наведеного, слід все ж таки стояти на тому, що захист прав, свобод та інтересів осіб має бути забезпечено, у тому числі під час складної епідеміологічної ситуації.

Слід вважати, що для досягнення мети ефективного правосуддя, вкрай необхідне функціонування органів судової влади, проте з розумними обмеженнями, які допоможуть зберегти найважливіші цінності, такі як життя і здоров'я людей. Найголовнішим є те, що така можливість є в нашій країні, завдяки важкій праці представників законодавчої, виконавчої, судової влади, а також за участі науковців, праця яких, на посадах членів наукових рад при органах державної влади призводить до позитивних змін в країні та модернізації як суспільства, так і діяльності державних органів.

Зокрема, на сьогоднішній день, працює у тестовому режимі підсистема «Електронний суд», що дозволяє громадянам мати дистанційний доступ до правосуддя, не відвідуючи судові установи. Органами державної влади, судовими установами здійснюється безперебійний прийом та направлення кореспонденції через офіційні електронні адреси, що призводить як до значної процесуальної економії, так і надає додаткові можливості фізичним та юридичним особам щодо захисту законних прав та інтересів. Запроваджено дистанційний доступ до судових засідань через програму Easycon, що взагалі дозволяє повноцінно проводити судові засідання по справах, не ризикуючи здоров'ям людей.

Важко робити прогнози в ситуації, що склалася в країні, однак є очевидним збільшення кількості судових спорів під час карантину, адже громадяни позбуваються робіт та доходів, підприємства зазнають збитків через форс-мажорні обставини, а продовження процесуальних строків надає нові можливості для недобросовісних учасників затягува-

ти розгляд справи та завадити ефективного судовому захисту своїх прав фізичними та юридичними особами.

Приходимо до висновку щодо необхідності подальших наукових досліджень у даному напрямку для встановлення умов та чітких дій, які допоможуть запобігати дестабілізації в середині держави та істотному порушенню прав людини, передбачених Конвенцією про захист прав і основоположних свобод.

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України корона вірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF
2. Наказ голови Приморського районного суду міста Одеси № 14/с від 16 березня 2020 року «Про організацію роботи Приморського районного суду міста Одеси на час карантину». Електронний ресурс. Режим доступу: https://pm.od.court.gov.ua/sud1522/pres-centr/new/909203/
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID–19) № 540-IX. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20
4. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 02.04.2020 року. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

Ключові слова: правосуддя, судовий захист, права та інтереси осіб, суд, карантин, зловживання процесуальними правами.

Ключевые слова: правосудие, судебная защита, права и интересы лиц, суд, карантин, злоупотребление процессуальными правами.

Key words: justice, judicial protection, rights and interests of person, court, quarantine, abuse of procedural rights.

УСТЮШЕНКО СТЕЛЛА ЕРІКІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу

ДОДАТКОВЕ РІШЕННЯ ПРО СУДОВІ ВИТРАТИ

Суд першої інстанції, вирішуючи спір по суті, повинен в резолютивній частині рішення окрім вирішення позовних вимог, вирішити й низку питань процесуального характеру, серед яких – питання про розподіл судових витрат.

Якщо питання про розподіл судових витрат помилково не було вирішене судом у рішенні по суті спору, даний недолік може бути усунений шляхом ухвалення додаткового рішення (п. 3 ч. 1 ст. 270 ЦПК). Хоча

це прямо не передбачено нормами ЦПК, але не лише суд першої інстанції може ухвалити додаткове рішення з питань розподілу судових витрат, а й суди вищестоящих інстанцій ухвалюють з даного питання додаткові постанови.

Додаткове рішення не може змінити суті основного рішення або містити в собі висновки про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі, чи вирішувати вимоги, не досліджені в судовому засіданні. Додаткове рішення може ухвалити лише той склад суду, що ухвалив рішення в даній справі [1].

Однією з новел чинної редакції ЦПК України є закріплення спеціальної судової процедури, призначеної для вирішення питання про розподіл судових витрат.

Так, відповідно до ст. 246 ЦПК, якщо сторона з поважних причин не може подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат до закінчення судових дебатів у справі, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог.

Для вирішення питання про судові витрати суд призначає судове засідання, яке проводиться не пізніше двадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог [2]. За результатами проведення цього засідання суд ухвалює додаткове рішення.

У зв'язку з цим, І.В. Андронов слушно відзначив, що додаткове рішення з питань судових витрат може ухвалюватися не лише у випадку наявності недоліків основного рішення, а і за спеціальним клопотанням сторони у справі. В такому випадку суд в основному рішенні не вирішує питання про витрати не через помилку, а свідомо, за клопотанням сторони у справі. Тоді ухвалення додаткового рішення є не засобом усунення недоліку основного рішення, а процесуальним засобом реалізації прав учасників процесу [3, с. 156].

Отже необхідно розрізняти додаткове рішення з питання розподілу судових витрат, якеухвалюється судом з метою усунення недоліків основного рішення та додаткове рішення з питання розподілу судових витрат, якеухвалюється судом за клопотанням учасників справи. У першому випадку додаткове рішення може бути ухвалено за заявою учасників справи, поданою після ухвалення основного рішення, чи з власної ініціативи суду на підставі тих доказів про понесені судові витрати, що вже наявні в матеріалах справи. Тобто подаючи заяву про ухвалення додаткового рішення після ухвалення основного рішення, сторона не може надавати суду додаткових доказів про понесені нею судові витрати, адже виправлення недоліку судового рішення не може здійснюватися на підставі додаткових доказів. Водночас додаткове рішення про розподіл судових витрат як процесуальний засіб реалізації прав учасників процесу ухвалюється на підставі заяви сторони судового процесу. При цьому під час вирішення даного питання сторона має право і навіть повинна надати суду нові докази про понесені нею судові витрати.Такі докази подаються протягом п'яти днів після ухвалення основного рішення суду. У разі неподання відповідних доказів протягом

встановленого строку така заява залишається без розгляду (ч. 8 ст. 141 ЦПК). Слід зазначити, що у випадку надходження від учасника справи клопотання про призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, суд в своєму основному рішенні все одно повинен здійснити розподіл судового збору, у додатковому рішенні вирішується лише питання про розподіл витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Необхідно зазначити, що вирішення судом питання про призначення судового засідання для розподілу судових витрат напряму залежить від результату вирішення позовних вимог. Так, якщо суд ухвалив рішення на користь тієї особи, яка заявила клопотання про проведення судового засідання для вирішення питання про розподіл судових витрат, то дане клопотання підлягає задоволенню. Якщо ж клопотання надійшло від особи, яка програла справу, а інша сторона надала суду необхідні докази на підтвердження понесених нею судових витрат, питання про судові витрати має бути вирішене в основному рішенні суду, а в клопотанні про призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати необхідно відмовити.

Таким чином, якщо додаткове рішення слугує засобом виправлення недоліків основного рішення, воно ухвалюється судом за ініціативи учасників справи або самого суду та повинно стосуватися розподілу усіх судових витрат, якщо ж додаткове рішення є засобом реалізації прав учасників судового процесу, воно ухвалюється лише за ініціативою сторони та стосується лише витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Список використаної літератури:

1. Про судове рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14 // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 1. – С. 4.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: монографія. – Одеса: Юридична література, 2018. – 372 с.

Ключові слова: цивільний процес, цивільна справа, судове рішення, судові витрати, розподіл витрат, судове засідання.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское дело, судебное решение, судебные расходы, распределение расходов, судебное заседание.

Key words: civil procedure, civil case, court decision, court costs, cost sharing, court hearing.

ЮВЧИЦЯ ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА БЕЗСТОРОННОСТІ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Поняття принципів незалежності та безсторонності суду як елементів права на справедливий суд має давню та тривалу історію, хоча не завжди воно наповнювалось сучасним змістом. Так, питання незалежності та безсторонності судової влади досліджували такі вчені як С.Бондарчук, В.Городовенко, І.Гриценко, І.Жаровська, О.Захарова, В.Комаров, А.Олійник, В.Маляренко, М.Погорецький, С.Сливка, В.Терьохін, Е.Трегубов, Т.Цувіна, М.Штефан, С.Штогун та інші. Проте, залишається актуальним дослідження принципів незалежності та безсторонності суду в цивільному судочинстві.

Проведені в Україні реформи цивільного процесу мають свій історико-правовий контекст. Законодавство про цивільне судочинство України тривалий час розвивалося під впливом законодавства царської Росії, а після революції 1917 р. – Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) і Радянського Союзу як федеративної держави. Виникнення сучасного цивільного процесу в Україні пов'язують із судовою реформою 1864 р. Олександра ІІ, яка внесла значні зміни в судоустрій і судочинство кріпосницької Росії [1, с. 13]. Основним нормативним актом, що регулював цивільне судочинство, став Статут цивільного судочинства 1864 р. Він сприйняв принципи кодифікації цивільного процесу у Франції і фактично ґрунтувався на Цивільному процесуальному кодексі Французької республіки 1806 р.

Найбільший вплив на судову систему мала Лютнева революція, оскільки судовий устрій особливо розгорнувся в січні і на початку лютого 1918 р., тобто після проголошення в Україні Радянської влади. Першим законом про суд в Україні була постанова Народного Секретаріату від 4 січня 1918 р. про введення народного суду. Цією постановою скасовувалася буржуазна судова система: окружні суди, судові палати, всі судові установи і в замін створені місцеві суди [2, с. 53].

Але фундаментальним явищем у розвитку законодавства і цивільного процесу України став Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1924 р., який проголошував принципи диспозитивності, рівності сторін перед судом і законом, рівноправності сторін у процесі, активності суду, що розглядав справу, змагальності, гласності, національної мови судочинства, усності, безпосередності, безперервності [3, с. 615].

11 вересня 1929 р. був прийнятий ЦПК УРСР. Його введено в дію з 1 грудня 1929 р. Цей Кодекс не змінив форми існуючого цивільного судочинства, по суті змістовно та структурно дублюючи ЦПК 1924 р. [4, с. 148].

У кінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. в Радянському Союзі і союзних республіках проводилися широкомасштабні законодавчі роботи. Їх результатом, зокрема, стало прийняття Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік. На їх базі Верховні Ради союзних республік приймали цивільні процесуальні кодекси. Цивільний процесуальний кодекс УРСР був прийнятий 18 липня 1963 р. і введений в дію з 1 січня 1964 р. У порівнянні з ЦПК 1924 р. та 1929 р. ЦПК 1963 р. був значно досконалішим законодавчим актом як з точки зору юридичної техніки, так і змісту його інститутів та окремих норм. ЦПК 1963 р. передбачав такі принципи цивільного процесу: здійснення правосуддя тільки судом (ст. 6); незалежність суддів (ст. 8); мова судочинства (ст. 9); гласність судового розгляду (ст. 10); законність судової діяльності (ст. 11); диспозитивність (статті 5, 103 та ін.); змагальність (ст. 30 тощо) та ін. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки законові закріплювався у ст. 8 ЦПК УРСР 1963 р., де зазначалося, що при здійсненні правосуддя в цивільних справах судді незалежні і підкоряються тільки законові. Судді вирішують цивільні справи на основі закону, в умовах, що виключають сторонній вплив на них [5].

У нашій державі створення незалежного суду розпочалось із прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Після отримання Україною незалежності в українській правовій системі відбулися зміни, у тому числі й ті, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з розвитком цивільного процесуального законодавства. Вони здійснювалися відповідно до Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. [6].

У зв'язку з тим, що в цей період розроблялася нова Конституція України, процес здійснення судово-правової реформи в Україні мав не системний, а фрагментарний характер. Законодавець обмежився окремими поправками до Цивільного процесуального кодексу. У період з 1991 по 1996 р. в ЦПК вносився ряд істотних змін, які в цілому свідчать про певні спроби модифікації цивільного процесу. До однієї з новел, належала та, яка скасувала прокурорський нагляд у цивільному судочинстві. Так, Законом України від 15 грудня 1992 р. була змінена ст. 13 ЦПК 1963 року, у зв'язку з тим, що функції прокурора в цивільному процесі як органу, який здійснював нагляд за судовою діяльністю на той час, не сумісні з незалежністю судової влади.

Безумовно важливу роль у становленні й законодавчому закріпленні незалежності судової влади відіграло прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Принцип незалежності суддів був закріплений в окремій статті Основного Закону нашої держави. Так, ст. 126 Конституції України передбачала, що незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь який спосіб заборонявся [7].

Найбільш концентрований вплив Конституції на цивільне процесуальне право і законодавство виражається в закріпленні в ній принципів правосуддя. Конституційне закріплення принципів правосуддя має надзвичайно важливе значення, оскільки цим визначаються орієнтири

розвитку цивільного процесуального законодавства, його застосування, конституційний обсяг правового регулювання в цій сфері.

Новий закон про судоустрій був прийнятий 07 лютого 2002 р. Стаття 14 Закону України «Про судоустрій» [8] передбачала самостійність і незалежність суддів, зокрема, що суди здійснюють правосуддя самостійно. Подальша еволюція правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду ознаменувалася прийняттям 18 березня 2004 року нового ЦПК України, який був введений у дію з 1 січня 2005 р. [9]. У цілому цей Кодекс відрізнявся від попереднього не лише за змістом, новими інститутами, але й певною мірою концептуально, тобто моделлю та структурою цивільного судочинства. В Главі 1 «Основні положення» ЦПК 2004 р. закріплювалися принципи цивільного процесу, однак на відміну від ЦПК 1963 р. окремої статті, присвяченої незалежності та безсторонності суду в цьому кодексі не було.

02 червня 2016 р. також було прийнято новий закон «Про судоустрій і статус суддів», в статті 6 якого закріплювався принцип незалежності судів. Так, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Остання новелізація нині чинного ЦПК України 2004 р. датована 03 жовтня 2017 р. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. Необхідно відзначити, що вперше в Цивільному процесуальному кодексі викладено в одній статті засади цивільного судочинства, зокрема стаття 2 ЦПК України «Завдання та основні засади цивільного судочинства» налічує 12 принципів [10].

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що у своїй еволюції принципи незалежності та безсторонності суду як галузеві засади цивільного судочинства, пройшли декілька етапів, серед яких доцільно виокремити: 1) зародження правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду (XIV ст. – 1924 р.); 2) становлення і розвиток правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду в радянському цивільному процесуальному законодавстві (1924 р. – 1963 р.); 3) подальший розвиток засад незалежності та безсторонності суду в цивільному процесуальному законодавстві УРСР та України, характерною особливістю якого стала детальна правова регламентація сутності цих принципів (1963 р. – 2004 р.); 4) новелізація правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду в цивільному судочинстві України (2004 р. – до сьогодні).

Список використаної літератури:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. Х. : Право, 2012. 624 с.

2. Рум'янцев В. О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. *Проблеми законності: Республік. міжвід. наук. зб.* / Відп. ред. В. Я. Таційй. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 53-62.
3. Рейхель М.О. Гражданский процессуальный кодекс УССР *Вестн. Сов. юстиции.* 1924. № 19 (29). С. 615-618.
4. Історія держави і права Української РСР / Б. М. Бабій, А. П. Таранов, В. М. Терлецький. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1: 1917-1937 рр. 674 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р.: втратив чинність 01.09.2005 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06 (дата звернення: 17. 01.2020)
6. Про Концепцію судово-правової реформи: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1992, № 30, ст. 426 (дата звернення: 17. 01.2020)
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР *Офіційний вісник України.* 2010. № 72/1. Стор. 15.
8. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р.№ 3018 втратив чинність 03.08.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14. (дата звернення: 17. 01.2020)
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення 19.10.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 17. 01.2020)
10. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 *Відомості Верховної Ради (ВВР*), 2017, № 48, ст. 436 (дата звернення: 17. 01.2020)

Ключові слова: правосуддя, судова влада, цивільне судочинство, принципи судової влади, засади цивільного судочинства, право на справедливий суд, незалежність суддів, безсторонність суду.

Ключевые слова: правосудие, судебная власть, гражданское судопроизводство, принципы судебной власти, принципы гражданского судопроизводства, право на справедливый суд, независимость судей, беспристрастность суда.

Key words: justice, the judiciary, civil justice, the principles of the judiciary, the principles of civil justice, the right to a fair trial, the independence of judges, the impartiality of the court.

СЕКЦІЯ 17

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Керівник секції: *в. о. завідувача кафедри інформаційних технологій, к. пед. н., доцент Н.І. Логінова*

Секретар секції: *лаборант кафедри інформаційних технологій Р.С. Сікальська*

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОГРАМІ ZOOM

Технології дистанційного навчання вже досить давно поєднуються з традиційними формами аудиторного навчання, організовуючи змішане навчання. При такому навчанні використовуються елементи комп'ютерної графіки, подача навчальних матеріалів за допомогою текстових, аудіо- та відео- контентів, інтерактивні елементи та ін.

В умовах пандемії коронавірусу навчальні заклади змушені були перейти на дистанційне навчання. В ситуації, що склалася, викладачам довелося в короткі терміни освоювати сучасні інформаційні технології для активізації навчального процесу. Гостро постала проблема організації зворотного зв'язку між тими, хто навчається і викладачами. Багато освітніх установ вирішили проводити заняття онлайн за допомогою різних програм, призначених для відеоконференцій. Благо безкоштовних систем і онлайн сервісів відеоконференцій в мережі інтернет пропонується велика кількість. Єдиний недолік таких програм, з точки зору користувача – це обмеження за часом і кількістю учасників, но для проведення дистанційних занять таки сервіси повністю задовольняють. Однак, в даної ситуації користувачі не звернули увагу на питання інформаційної безпеки та захисту конференційної інформації.

Як показує аналіз програм, які використовуються в навчальному процесі для відеоконференцій, найбільш поширеною є програма Zoom. Даний сервіс був розроблений в 2011 році компанією Zoom

Video Communications для проведення хмарних відеоконференцій, веб зустрічей, чатів і спільної мобільної роботи користувачів.

В основі своєї роботи додаток використовує стандарт шифрування TLS (Transport Layer Security – протокол захисту транспортного рівня), який застосовується веб-браузерами для захисту з'єднання з сайтами через протокол HTTPS. Цей стандарт реалізує властивості інформації, що визначають стан її безпеки:

– шифрування – приховування інформації, що передається, за допомогою кодування;
– аутентифікацію – перевірка авторства переданої інформації;
– цілісність – визначає існування інформації в незмінному стані в певний проміжок часу.

Протокол TLS використовує асиметричне шифрування для аутентифікації, симетричне шифрування для забезпечення конфіденційності та коди автентичності повідомлень для збереження цілісності повідомлень. Його недоліком, в першу чергу є те, що для транспортування повідомлень використовується тільки один протокол мережевого рівня IP. Відповідно, захисні властивості даного протоколу не в повній мірі прозоро для прикладних протоколів. Також при використанні протоколу TLS, можливе відновлення сесій. Тобто, при розриві з'єднань клієнт і сервер можуть відновити його, провівши мінімальний обмін даними, і використовувати старий параметр сесії. Це дозволяє зловмисникові, який спровокував розрив з'єднання, провести процедуру відновлення та перехоплювати дані, передані в процесі використання програми. Крім того, для аутентифікації та шифрування в протоколі використовуються однакові ключі, що за певних умов може призвести до уразливості інформації. Протокол TLS схильний до кібератак, пов'язаним з недостовірним програмним середовищем, впровадженням програм-закладок та ін. [1].

Для того, щоб забезпечити захист передачі інформації в програмі Zoom необхідно використовувати захист наскрізного шифрування E2E (End-to-end), яке полягає в тому, що кінцевими пунктами передачі є безпосередньо пристрою відправника і одержувача. Повідомлення шифрується на пристрої відправника і може бути розшифровано тільки на пристрої одержувача. Таким чином, шифрування відбувається на пристроях кінцевих користувачів, а не на хмарних серверах, що запобігає потенційному читанню призначених для користувача даних серверами. При реалізації шифрування E2E використовуються симетричний і асиметричний криптографічні алгоритми, що й забезпечує максимальний рівень захисту інформації користувачів.

На офіційному сайті програми Zoom зазначено про використання такого виду шифрування, але сам представник платформи спростовує цю інформацію вказуючи, що в даний час неможливо включити шифрування E2E для відеоконференцій. Для збільшення масштабу відео зустрічей використовується комбінація TCP (Transmission Control Protocol) і UDP (User Datagram Protocol). TCP-з'єднання виконуються з використанням TLS, а UDP-з'єднання шифруються за

допомогою AES з використанням ключа, узгодженого через TLS-з'єднання.

Небезпека витоку інформації користувачів полягає в самому способі підключення до конференцій. Шляхи до файлів в чатах Zoom перетворюються на гіперпосилання. При натисканні на сформований URL клієнт автоматично відправляє логін і хеш-пароль NTLM, до яких можуть отримати доступ злочинці. Також в програмі можна технічно отримати доступ до приватних відеоконференцій, і компанія-розробник може передавати ці записи стороннім особам [2].

Для доступу до відеоконференції програма випадково генерує ідентифікатори довжиною від 9 до 11 цифр, який використовується учасниками. Дослідження фахівців показало, що ці ідентифікатори легко вгадати шляхом простого перебору, дозволяючи будь-якому підключатися в конференції.

Все це й стало причиною скандалу в квітні 2020 року, коли кіберзлочинці змогли прослуховувати відеоконференції, отримали доступ до всіх аудіо та відеофайлів, а також документів, якими обмінювалися користувачі. Персональні дані користувачів, а це – електронні адреси, паролі, адреси приватних чатів та ін., передавалися стороннім компаніям, зокрема, Facebook та YouTube. Також уразливість дозволила зловмисникам отримувати доступ до управління комп'ютерами та гаджетами, а також особистих файлів користувачів програми.

У компанії визнали провину і спробували змінити систему безпеки в групових дзвінках: зокрема, став обов'язковим введення пароля, а також з'явилися «кімнати очікування», за допомогою яких учасники конференції зможуть заборонити доступ до чату небажаним особам [3].

Отже, використовуючи в навчальному процесі платформу відеоконференцій Zoom користувачі можуть зіткнутися з витоком конфіденційної інформації. Тому користувачі програми повинні контролювати питання безпеки – використовувати програми-брандмауери, міжмережеві екрани, антивірусне програмне забезпечення. В самої програми необхідно використовувати паролі для відеоконференцій, застосовувати обмеження доступу до екрану, постійно стежити за оновленнями програми, так як розробник постійно вдосконалює систему захисту.

Список використаної літератури:

1. Венедюх А. Ключи, шифры, сообщения: как работает TLS [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://tls.dxdt.ru/tls.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.04.2020.
2. Micah Lee, Yael Grauer. Zoom meetings aren't end-to-end encrypted, despite misleading marketing [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://theintercept.com/2020/03/31/zoom-meeting-encryption/?fbclid=IwAR3n2tacvOVnIOJcIxVJRNflNINB1VCtWGImXorlSPe7ZIBc248Z9e9cH0g. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.04.2020.

3. Опанасенко Е. Конференции в Zoom оказались под угрозой: хакеры воруют пароли [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.segodnya.ua/lifestyle/science/konferencii-v-zoom-okazalis-pod-ugrozoy-hakery-voruyut-paroli-1425732.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.04.2020.

Ключові слова: конфіденційна інформація, відеоконференція, інформаційна безпека, шифрування.
Ключевые слова: конфиденциальная информация, видеоконференция, информационная безопасность, шифрование.
Key words: confidential information, video conferencing, information security, encryption.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор фізико-математичних наук,
доктор юридичних наук, професор

КОЗІН ОЛЕКСАНДР БОРИСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки,
кандидат фізико-математичних наук, доцент

ПАПКОВСЬКА ОЛЬГА БОРИСІВНА

Одеський національний політехнічний університет,
доцент кафедри вищої математики та моделювання систем,
кандидат фізико-математичних наук, доцент

РИЗИКИ: ПРАВОВА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

Із багатьох публікацій у вітчизняних та іноземних виданнях відомо безліч визначень ризику, що несуть досить широке його тлумачення. Так, тільки у Інтернет-словниках міститься сотні тлумачень ризику у багатьох сферах людської діяльності (див. [1]). В наслідок цього виникають різні неоднозначності, пов'язані з розкриттям сутності самого ризику та пов'язаних з ним понять. Це стосується як технічної, так і юридичної сфери. Ризик має досить широке трактування. При цьому його соціальна сутність полягає перш за все в тому, що суб'єкт, свідомо відступаючи від встановлених в суспільстві правил поведінки, створює конфліктну ситуацію, загострює до межі проблему і, використовуючи переваги екстремальної ситуації, намагається вирішити поставлене завдання. Тому зрозумілим стають ймовірні ризики від непрофесійних керівників, які вважають себе «ефективними менеджерами». Відповідно такий стан характерний також і для сфери інформаційної безпеки та кібернетики, яка в даний час впроваджена в будь-яку систему управління. В зв'язку з цим, аналіз і розкриття поняття ризику для його

подальшої інтерпретації розширить можливості з підвищення ефективності ще й інформаційної безпеки. Враховуючи, що ризики зачіпають різні предметні галузі, то це поняття слід розглянути з точки зору безпеки, психології, економіки, страхування, медицини, геології тощо. Воно відображене як в безлічі публікацій, так і в різних нормативних документах (див., наприклад, [1]). Втім, виникає проблема управління різними видами ризиків, що потребує, на наш погляд, інституційного розуміння. Крім того, для розв'язання, наприклад, управлінських задач слід визначитися з використання прогнозування (оцінки) ризиків. Нерідко для цього автори виходять з позицій кібернетичного бачення явища і кібернетики в цілому, яка, за визначенням академіка В.М. Глушкова, представляє собою науку про загальні закони одержання, зберігання, передавання й перетворення інформації у складних системах управління [2].

Визначення ризику містяться в багатьох нормах різних галузей права (міжнародного, господарського, фінансового тощо). У нормах приватного права (цивільного, страхового, фінансового тощо) інститут ризику служить підставою для попереджуючого перерозподілу збитків. В той же час існує Міжнародний стандарт ISO 31000 [3], який використовується для загального оцінювання ризику. Щоб реалізовувати процес керування ризиком, він має бути інтегрованим зі складовими керування ризиками, що включає обмін інформацією та консультування; установлення контексту (оточення); загальне оцінювання ризику (його ідентифікація, аналіз та оцінювання); оброблення ризику; моніторинг і критичне аналізування.

Міжнародний стандарт ISO 31000 враховує, в цілому, більшу частину можливих ризиків та пов'язаних з ними складових, в тому числі й юридичних ризиків. Щодо юридичних ризиків зауважимо, що враховуючи єдність регулятивних і охоронних правовідносин (коли, наприклад, кримінальні закони охороняють інтереси, що регламентують адміністративне, цивільне право), в одному процесі правозастосування юрисдикційний орган стикається з інститутом, в якому існують протилежності, які формують інститут ризиків і балансуються все ж таки судовою практикою. З позиції загальної теорії ризиків слід звернути увагу на принципову особливість, а саме на те, що «прогнозуванням» часто замінюють «оцінку» ризиків. Прогнозування використовують в нетехнічній сфері, і тут воно, схоже, функціонує аналогічно оцінці. Однак між ними існує різка відмінність у стандартній моделі статистичної проблеми. Однак в юридичній галузі частіше говорять про обґрунтований ризик, що не викликає зауважень з нашого боку. Обґрунтований ризик слід відмежовувати від спричинення шкоди в стані крайньої необхідності: коли для деяких категорій осіб дія в стані крайньої необхідності поставлена в обов'язок, а ризик виступає як виключно суб'єктивне право будь-якого суб'єкта. У разі крайньої необхідності спонукальним мотивом дій суб'єкта є загрозлива небезпека суспільно значущим інтересам, а при ризику – досягнення соціально значущої мети. Небезпека в даному випадку може і не загрожувати. При крайній необхідності порівнянню підлягає тяжкість шкоди заподіяної і такої, що

запобіг, а при ризику акцент робиться на порівняння ступеня вірогідності спричинення шкоди (наприклад, допустимий ризик тяжких наслідків, але з мінімальним ступенем вірогідності).

В інформаційних технологіях ризики мають суттєве значення та визначаються вираженою конкретикою. В умовах необхідності створення інформаційної безпеки оцінка інформаційних ризиків дозволяє визначити необхідний рівень захисту інформації та здійснити його. Оцінка інформаційних ризиків дозволяє визначити необхідний рівень захисту інформації, здійснити його підтримку і розробити стратегію розвитку інформаційної структури компанії. Оцінка та аналіз інформаційних ризиків є необхідною умовою при створенні системи управління ризиками і плану забезпечення безперервності і відновлення бізнесу. У разі дослідження інформаційної безпеки ризик часто відображається імовірністю або пов'язаними з нею поняттями (вимірювана ймовірність втрат, поява несприятливого результату або події). Також зустрічається визначення ризику як дії або діяльності, реалізація якої ставить під загрозу задоволення будь-якої досить важливої потреби. В окремих джерелах ризик трактується як міра небезпеки, що характеризує ймовірність її появи і розміри пов'язаного з нею шкоди. Зустрічаються і визначення ризику, які відображають його як небезпеку вибору з двох або більше варіантів дій та передбачає хоча б мінімальне збереження вже досягнутого, з іншого.

При дослідженні технічних ризиків, виділяють їх базові витоки: ризик розглядається як вимірювана або розрахована ймовірність; ризик пов'язують з настанням певної події (як правило, не сприятливої); поняття ризику розкривається через діяльність суб'єкта; ризик розкривається через незалежну від суб'єкта діяльності подію; акцент робиться на кількісну та якісну оцінку ризику – «міру ризику»; поняття ризику розкривається через невизначеність; ризик відображається ситуацією вибору з двох або з п варіантів дії; ризик сприймається як небезпека, частота, витрати і втрати, характеристика ситуації, сумарна величина. В цьому разі при обговоренні поняття ризику, можна виділити одну характеристику, яка зустрічається у всіх визначеннях, наведених вище, та об'єднує їх. Це подія, яка має відбутися і яка пов'язана з імовірністю, дією або діяльністю, мірою, частотою, вибором певних рішень, невизначеністю, з втратами, небезпекою і т.д. При цьому саме управління ризиками розглядають як процес ідентифікації, управління, усунення або зменшення ймовірності подій, здатних негативно впливати на ресурси інформаційної системи, зменшення ризиків безпеки, потенційно мають можливість впливати також на інформаційну безпеку, за умови прийнятної вартості засобів захисту. Управління ризиками включає в себе всі операції, які можна проводити над ризиком інформаційної безпеки: мінімізація, нейтралізація, прийняття ризику, передача ризику або страхування.

Аналіз та оцінка ризику визначають послідовними взаємопов'язаними процедурами, які входять у процес управління. Оцінка ризику розглядається як процес ідентифікації інформаційних ресурсів системи і загроз цих ресурсів, а також можливих втрат, заснований на

оцінці частоти виникнення подій і розмір збитку. Аналіз ризику розкривається як процес ідентифікації ризиків, визначення їх величини і виділення областей, що вимагають захисту. Отже, прийняття раціональніших рішень у цих випадках вимагає використання специфічного математичного апарату теорії ігор. Цільова невизначеність виникає у багатоцільових завданнях, які потребують багатокритеріального вибору оптимальних рішень.

Таким чином, ризики є послідовними взаємопов'язаними процедурами, які входять у процес управління, а оцінка ризику передбачає дослідження стану, ситуації (сценаріїв) з наявними ознаками небезпеки, невизначеності та/або випадковості. Найефективнішим методом її здійснення є забезпечення юридичного підґрунтя та багатофакторне проектування або прогнозування. На етапі оцінки ризиків формується стратегія управління ризиками, а оскільки повністю уникнути ризиків у більшості випадків неможливо, то вагоме значення має вирішення питання допустимості (прийнятності, виправданості) ризику, яке потребує подальшого дослідження та обґрунтування. Оцінка ризику, що використовують в технічних системах, розглядається як процес ідентифікації інформаційних ресурсів системи і загроз цих ресурсів, а також можливих втрат, заснований на оцінці частоти виникнення подій і розмір збитку. Аналіз ризику розкривається як процес ідентифікації ризиків, визначення їх величини і виділення областей, що вимагають захисту.

Список використаної літератури:

1. Индеева В.В. К вопросу об определении понятия «риск». Сб. заочных электронных конференций. Электрон. дан. – М.: Российская Академия Естествознания. 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL:http:www.rae.ru/arj/2007/02/Indeeva.pdf
2. Малиновский Б.Н. Академик Виктор Глушков. Золотые вехи истории и техники Украины. К.: ВМУРоЛ. 2003. – 183 с.
3. ИСО 31000:2018 Менеджмент риска. Руководствою 2-е изд. Международный стандарт/ Перевод АНО ДПО «ИСАР». – 2018. – 19 с.

Ключові слова: ризик, оцінка ризику, управління ризиком, невизначеність, правові ризики, інформаційні ризики.

Ключевые слова: риск, оценка риска, управление риском, неопределенность, правовые риски, информационные риски.

Key words: risk, risk assessment, risk management, uncertainty, legal risk, information risk.

ДІОРДІЦА ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Київський національний університет технологій та дизайну,
професор кафедри приватного та публічного права,
доктор юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Одним із структурних елементів правовідносин у сфері кібербезпеки виступає *зміст правовідносин* – органічно об'єднана цілями кібербезпекової політики сукупність прав та обов'язків суб'єктів національної системи кібербезпеки. Зміст кібербезпеки містить ті суспільні відносини, які виникають під час реалізації правових і технічних норм, що спрямовані на забезпечення кібербезпеки відповідних об'єктів, а також включають проведення проактивних заходів в рамках реалізації кібербезпекової політики.

Зміст правовідносин у сфері кібербезпеки складає конкретна поведінка суб'єктів правовідносин у сфері кібербезпеки та її юридичне закріплення нормами права у вигляді суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Без такого закріплення змісту не існує, а отже, апріорі не існує правовідносин, а відтак – держава не може гарантувати реалізації та захисту інформаційних прав громадян у кіберпросторі. Більше того, суто логічно, особи не мають права висувати до держави жодних правових претензій, оскільки, діючи чітко в межах чинного законодавства, держава за відсутності відповідних норм права, а відповідні державні органи через відсутність виникаючої внаслідок даних норм адміністративно-правової компетенції, не мають правових механізмів щодо втручання в даний вид вже *соціальних* відносин.

Відтак, *за умови відсутності змісту правовідносин, правовідносин не існує.*

Для розуміння умов, за яких дані правовідносини можуть мати зміст, потрібно розуміти, що структуру даного змісту складають такі компоненти:

- *юридичний* – суб'єктивне право та юридичний обов'язок, законний інтерес;
- *фактичний* – реальна поведінка суб'єктів.

У нашій реальності фактичний зміст правовідносин у сфері кібербезпеки є, а юридичний, незважаючи на достатню кількість і загалом масив НПА, що регулюють суспільні відносини у кібербезпековій сфері, досі коректно не оформлений, оскільки бракує системності.

Аналізуючи юридичний компонент змісту правовідносин, інтерпретуючи загальнотеоретичні положення до предмета свого дослідження, визначу розуміння суб'єктивного права та юридичного обов'язку.

Суб'єктивне право – це вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується з боку держави. *Структуру суб'єктивного права* складають*:* 1) *праводія*, тобто право поводити себе відповідним чином (право на свої дії) – найбільш розповсюджена форма суб'єктивного права в кіберпросторі; 2) *правовимога*, тобто право вимагати відповід-

ної поведінки від інших суб'єктів, які мають юридичні обов'язки (право на чужі дії); 3) *праводомагання*, тобто право звертатися до держави за захистом свого юридичного права – суб'єкти правовідносин не бажають, окрім праводій і правовимог, нести юридичні обов'язки.

Саме тому важливим є розуміння сутності юридичного обов'язку – міра необхідної і належної поведінки, що є гарантією реалізації суб'єктами наданих їм прав. Це об'єктивно необхідна та можлива поведінка, котра забезпечує реальність можливостей, наданих суспільством та державою окремій особі. У разі позитивного ставлення особи до необхідності виконання покладених на неї обов'язків їх реалізація настає лише за певних умов, що передбачені правовою нормою. Держава у системі обов'язків визначає доцільний, соціально корисний та необхідний варіант поведінки суб'єктів з метою забезпечення кібербезпеки. Нормами реалізації обов'язку є дотримання певних зобов'язань, які мають форму заборон, та виконання активних обов'язків, що існують як зобов'язання [1, с. 167].

Структура юридичного обов'язку включає: 1) необхідність *належної дії*, тобто здійснювати певні діяння (активні або пасивні обов'язки); 2) необхідність *належного виконання*, тобто реакція на законні вимоги суб'єктів забезпечення кібербезпеки, які виступають правомочною стороною; 3) необхідність *належного претерпіння*, тобто нести інформаційно-правову відповідальність у разі відмови від виконання юридичних обов'язків або несумлінного їх виконання.

За даного випадку виокремлюється потреба у з'ясуванні змісту поняття *«законний інтерес»* – простий юридичний дозвіл, що закріплений в законі або випливає з його змісту та виражається в можливостях суб'єкта права користуватися конкретним соціальним благом, а іноді звертатися по захист до компетентних державних органів або громадських організацій – з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним , а саме з метою забезпечення нормального існування суспільних відносин у сфері кібербезпеки.

Законний інтерес – це усвідомлена суб'єктом правовідносин у сфері кібербезпеки необхідність задоволення своїх потреб способом, що допускається, але прямо не гарантується чинним інформаційним законодавством.

Відтак, суб'єктивне право, юридичний обов'язок і законний інтерес виступають об'єктами правової охорони.

Для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна не лише зацікавленість у цьому суб'єктів права, а й певні життєві обставини, факти. Останні можуть бути різноманітними. Не всі з них спричиняють виникнення правовідносин, а лише ті, що зазначені у нормативно-правових актах, з якими законодавець пов'язує можливість здійснення учасниками правовідносин їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Правовідносини у сфері кібербезпеки виникають (змінюються і припиняються) за наявності необхідних *передумов* – комплексу різних за змістом взаємопов'язаних юридичних явищ, взаємодія яких тягне за собою рух правовідносин [2].

З урахуванням положень загальної теорії права, а також робіт з безпекової тематики можу виокремити загальні (матеріальні) і спеціальні (юридичні) передумови виникнення правовідносин у сфері кібербезпеки [3, с. 144–145].

Загальні (матеріальні) передумови виникнення правовідносин: 1) наявність не менше двох суб'єктів права як учасників правовідносин у сфері кібербезпеки; 2) об'єкт правовідносин – інтереси (блага, цінності) у сфері кібербезпеки (безпекові інтереси, інтерес безпеки) або блага безпеки як матеріальні, так і нематеріальні, з приводу яких суб'єкти вступили у відносини між собою.

Спеціальні (юридичні) передумови виникнення правовідносин: 1) *нормативна основа*, характерною ознакою якої виступають відповідні норми тих галузей права, що регулюють суспільні відносини у сфері кібербезпеки; 2) *правосуб'єктна основа*, що визначає здатність особи до участі у правовідносинах у сфері кібербезпеки; 3) *юридико-фактична основа*, тобто певні юридичні факти (фактичні склади) реальної дійсності, з наявністю яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення відповідних прав і обов'язків правосуб'єктної особи.

Виходячи з викладеного, зазначу про проникнення відносин у сфері кібербезпеки в адміністративну, інформаційну, трудову, управлінську, аграрну, житлову, управлінську та інші сфери життєдіяльності.

Можу погодитись із В.А. Ліпканом, який влучно зазначає, що *суб'єкт управління безпекою* зобов'язаний реалізувати власні матеріально-правові та процесуальні права, тобто право виступає одночасно і обов'язком суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері національної безпеки [4, с. 24].

На мою думку, функція підвищення поінформованості громадян про безпеку в кіберпросторі повинна реалізовуватися усіма суб'єктами забезпечення кібербезпеки.

У даному контексті також необхідним є усвідомлення, що за допомогою кібербезпекових правовідносин має відбуватися індивідуалізація положень відповідної правової норми, конкретизація суб'єктивних юридичних прав і обов'язки суб'єктів кібербезпекових відносин, їхні повноваження і міра можливої юридичної відповідальності за неправомірні дії або не вчинення передбачених законодавством дій.

Формування правовідносин у кібернетичній сфері і відповідне їх віддзеркалення у нормах права мають відповідати тенденціям їх розвитку, а не ґрунтуватись на застарілих уявленнях про баланс регулятивних і охоронних норм.

Правовідносини у кібернетичній сфері в механізмі їх адміністративно-правового регулювання відповідають за переведення загальних приписів норм права в суб'єктивні права і юридичні обов'язки, визначають повноваження та міру юридичної відповідальності для суб'єктів правовідносин у сфері кібербезпеки, сприяють реалізації національних інтересів у цій сфері.

Узагальнюючи теоретико-правові положення стосовно функцій правовідносин [3, с. 139-140], до *рис правовідносин* у сфері кібербезпеки можу включити:

- *встановлюють конкретно визначене коло осіб* – суб'єктів правовідносин у сфері кібербезпеки, – на яких поширюється дія норм права в конкретному просторовому-часовому форматі;
- закріплюють конкретну поведінку, якої повинні або можуть дотримуватися суб'єкти правовідносин у сфері кібербезпеки;
- слугують умовою для можливого приведення в дію спеціальних юридичних засобів (суб'єктами забезпечення кібербезпеки) з метою забезпечення суб'єктивних прав, обов'язків, відповідальності.

Таким чином, правовідносини у сфері кібербезпеки можуть служити засобом переведення загальних розпоряджень юридичних норм у площину суб'єктивних прав і обов'язків як для суб'єктів забезпечення кібербезпеки, так і для суб'єктів правовідносин у даній сфері в цілому.

Список використаної літератури:

1. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
2. Теорія держави та права : підручник [за вимогами кредитно-модульної системи навчання] / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін. ; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : О. С. Ліпкан, 2010. 322 с.
3. Фатхутдінов В. Г. Адміністративно-правове регулювання у сфері громадської безпеки в Україні : монографія. Київ : Освіта України, 2016. 400 с.
4. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 36 с.

Ключові слова: правовідносини, кібербезпека, суб'єктивне право, юридичний обов'язок.

Ключевые слова: правоотношения, кибербезопасность, субъективное право, юридическая обязанность.

Key words: legal relations, cybersecurity, subjective law, legal obligation.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор фізико-математичних наук,
доктор юридичних наук, професор

РАЧУК ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СУСПІЛЬСТВО: ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА БЕЗПЕКА В ПРОЯВАХ НОВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

Широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в усіх сферах суспільного життя породжує новітні технології, які потребують вирішення питань кібербезпеки. Це, в свою чергу, веде до розмежування і цієї галузі, де випереджаючі темпи мають інформаційні технології. При цьому інформаційна безпека відокремилася від телекомунікаційної в самостійну галузь зі своєю специфікою і своїм обладнанням, а забезпечення інформаційної безпеки стало одним з головних завдань сучасного суспільства, зокрема завдяки стрімкому розвитку саме інформаційних технологій і обладнанню, що використовується. Загрозу безпеці можуть представляти не лише технічні збої, але і неузгодженість даних в різних облікових системах, а також розподіл і швидкість передачі інформації та «людський» фактор. Тут, до речі, слід звернути увагу на новітній, поки ще маловідомий клас пристроїв, котрі стоять на межі телекомунікаційної та інформаційної безпеки, забезпечуючи її, а саме, на появу такого феномена як брокери мережевих пакетів (Network Packet Broker). Вони стали балансувальниками навантаження і виступають як спеціалізовані (моніторингові комутатори, агрегатори трафіку, Security Delivery Platform, Network Visibility). Брокери мережевих пакетів представляють собою спеціалізовані пристрої, які знайшли найбільше застосування в сучасних системах саме інформаційної безпеки. Такий клас пристроїв відносно новий і поки ще небагаточислений в загальноприйнятій мережевій інфраструктурі, в порівнянні з комутаторами, маршрутизаторами і т.д. Лідером в розробці даного типу пристроїв стала американська компанія Gigamon.

На теперішній час учасників, так званих «гравців», на цьому ринку, стало значно більше (в тому числі подібні рішення є у відомого виробника тестових комплексів – компанії IXIA), але про існування таких пристроїв, як і раніше, знає лише вузьке коло професіоналів. Слід зазначити, що навіть в питаннях термінології поки немає однозначної визначеності: назви варіюються від «системи забезпечення прозорості мережі» до простого – «балансери».

Під час розробки брокерів мережевих пакетів, виникли деякі особистості в тому, що окрім аналізу напрямків розвитку функціоналу та

випробувань в лабораторіях, в так званих тест-зонах, для потенційних споживачів, необхідно одночасно пояснювати про існування такого класу обладнання, оскільки, поки що, не всі знають про нього. Орієнтовно 15-20 років тому трафіку в мережі було ще мало, і це були переважно незначні дані. Безпосередньо закон Нільсена практично повторює закон Мура: швидкість інтернет – з'єднання збільшується щорічно приблизно на 50%. В свою чергу, промисловість відразу ж відгукнулася на це появою цілого спектру новітніх пристроїв для здійснення глибокого аналізу безпосередньо самого трафіку (DPI): починаючи з систем запобігання DDOS-атак, закінчуючи, включно, системами управління подіями інформаційної безпеки, такими, як: IDS, IPS, DLP, NBA, SIEM, Antimailware, тощо. Зазвичай, кожна з цих складових – це програмне забезпечення, яке встановлюється безпосередньо на серверну платформу. Причому кожна програма, так званий засіб аналізу, встановлюється на свою серверну платформу, а це означає, що: виробники програмного забезпечення різні, а значить обчислювальних ресурсів для аналізу на рівні L7 потрібно багато.

При побудові системи гарантованої інформаційної безпеки конче необхідно вирішити ряд проблемних задач, які автори сформулювали наступним чином: яким чином передавати сам трафік з мережевої інфраструктури на системи аналізу (в сучасній інфраструктурі розроблених для цього SPAN-портів поки що недостатньо ні за кількістю, ні за продуктивністю); яким чином розподіляти трафік між різними системами, котрі будуть здійснювати аналіз; яким чином здійснювати масштабування системи в разі, якщо буде недостатньо продуктивності одного комплекту аналізатора під час обробки всього обсягу трафіку, що надходить в нього; яким чином ефективно здійснювати моніторинг інтерфейсів 40G/100G, а в недалекому майбутньому вже 200G/400G, враховуючи той факт, що сам факт аналізу, на сьогоднішній час, підтримують тільки інтерфейси лише 1G/10G/25G. Виходячи з цього випливають ще такі супутні задачі: яким чином мінімізувати безпосередньо нецільовий трафік, що не потребує обробки, але потрапляє на засоби, які призначені для аналізу, цим самим витрачаючи їх ресурси; яким чином обробляти так звані інкапсульовані пакети та пакети, що містять службові мітки самого обладнання. Ці задачі пов'язана з тим, що брокери мережевих пакетів працюють на рівні пакетів, і саме через це, вони схожі на звичайні комутатори.

Головна відмінність брокерів мережевих пакетів від комутаторів полягає в тому, що правила розподілу і агрегації трафіку в брокерів мережевих пакетів повністю визначаються безпосередньо настройками.

У брокерів мережевих пакетів немає стандартів побудови таблиць пересилання (MAC-таблиць) і протоколів обміну з іншими комутаторами (типу STP), а саме тому діапазон можливих налаштувань в них набагато ширше.

Брокер може рівномірно розподілити трафік з одного або декількох вхідних портів на заданий діапазон вихідних портів, з функцією рівномірного навантаження по виходу.

Можна створювати правила для копіювання, фільтрації, класифікації, де дуплікації і модифікації трафіку. Дані правила можна застосовувати до різних груп вхідних портів брокера мережевих пакетів, а також застосовувати послідовно один за одним безпосередньо в самому пристрої.

Слід відмітити, що важливою перевагою пакетного брокера стала можливість обробки трафіку на повній швидкості потоку зі збереженням цілісності сесій, навіть у разі балансування трафіку на кількох однотипних системах DPI.

Збереження цілісності сесій полягає в передачі всіх пакетів сесії транспортного рівня (TCP / UDP / SCTP) в один порт. Це важливо саме тому, що системи DPI (зазвичай це програмне забезпечення, яке працює на сервері, котрий підключений до вихідного порту пакетного брокера) аналізують вміст трафіку на рівні додатків, і всі пакети, що відправляються / приймаються одним додатком, повинні надходити на один і той же екземпляр аналізатора. Якщо пакети однієї сесії загубляться або розподіляться між різними пристроями DPI, то кожен окремий пристрій DPI, опиниться в ситуації, яка буде аналогічна читанню не суцільного тексту, а окремих слів з нього. Фактично, швидше за все, текст стане не зрозумілим.

Таким чином, брокери мережевих пакетів, будучи зорієнтованими на системи інформаційної безпеки, мають функціональні можливості, що допомагають підключити до високошвидкісних телекомунікаційних мереж програмні комплекси DPI, таким чином знизивши навантаження на них, що дозволить здійснити попередню фільтрацію, класифікацію та підготовку трафіку для спрощення подальшої обробки. Окрім того, оскільки брокери мережевих пакетів видають широкий перелік статистики і часто виявляються підключені до різних точок мережі, то під час діагностики проблем працездатності самої мережевої інфраструктури, вони також, так би мовити самостійно, знаходять своє місце, забезпечуючи сучасний рівень технологій, технічних засобів і послуг з безпеки.

Підсумовуючи зазначені переваги, підкреслимо прояви новітніх тенденцій і відзначимо, що вищезгадані брокери мережевих пакетів побудовані надзвичайно вдало за своїми базовими функціями. Сама назва «спеціалізовані/моніторингові комутатори» з'явилася згідно до основного (базового) призначення. При цьому відбувається збір трафіку з даної інфраструктури, що здійснюється за допомогою пасивних оптичних відгалужувачів TAP і/або SPAN-портів та наступний його розподіл поміж засобами, які призначені для проведення аналізу. В разі логіка достатньо проста. Між різнотипними системами трафік дублюється (віддзеркалюється), а в разі наявності однотипних систем – відповідно балансується. Таким чином, до базових функцій входять: фільтрація по полях до L4 (MAC, IP, TCP / UDP-порт і т.д., поєднання в один декількох слабонавантажених каналів (наприклад, для обробки в одній системі DPI). Даний функціонал дозволяє забезпечити можливість рішення базового завдання тобто підключення систем DPI до інфраструктури мережі. Брокери мережевих пакетів активно розвиваються в частині надання принципово нових можливостей,

починаючи з балансування по вкладених заголовкам тунелів до дешифрування трафіку, досягають цього шляхом додавання інтерфейсів 40/100G. Обмеження, у різних виробників, базовим функціоналом брокерів, які забезпечують обробку до 32 інтерфейсів 100G на 1U, не дозволяє фізично розмістити більше інтерфейсів 1U на передній панелі. Саме тому, виникає проблема зниження навантаження на засоби аналізу, а для складної інфраструктури неможливо забезпечити навіть вимоги до базової функції. Це призводить до того, що сесія, яка розподілена по кількох тунелях, або забезпечена MPLS-маркерами, може бути розбалансована на різні екземпляри аналізатора, в результаті чого повністю випаде з аналізу. Такі моделі, на жаль, не можуть бути використані з високою Терабітною продуктивністю, але ж на їх основі існує можливість побудувати реально якісну та сучасну систему для інформаційної безпеки. В такій системі, насамперед, кожен засіб, що здійснює аналіз, гарантовано отримає інформацію, яка тільки в такій формі, яка необхідна для виконання завдань з аналізу в найбільш доступному вигляді.

Отже, прогрес в безпеці інформаційних технологій відкриває нові горизонти саме в кібербезпеці з її багатогранними можливостями.

Ключові слова: інформаційно-телекомунікаційні технології, інформаційні технології, безпека, брокери мережевих пакетів, трафік, управління, агрегатори трафіку.

Ключевые слова: информационно-телекоммуникационные технологии, информационные технологии, безопасность, брокеры сетевых пакетов, трафик, управления, агрегаторы трафика.

Key words: information and telecommunication technologies, information technologies, security, network packet brokers, traffic, management, traffic aggregators.

ЗАДЕРЕЙКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ГРОМАДЯН

Сучасна людина не може повністю вимкнутися з інформаційного обміну. Це приводить до обмеження її когнітивних можливостей і як наслідок, до втрати її особистого інформаційного суверенітету. Перебуваючи під впливом інформаційних потоків, вона піддається різним погрозам: синдрому інформаційної втоми, інформаційної поразки, відкритості до маніпуляції свідомістю.

Цей беззаперечний факт обумовлює два найбільш актуальних завдання, які стоять перед кожною людиною – вибирати з інформаційного мейнстріму тільки ту інформацію, яка дозволить протидіяти інформаційному ураженню і як наслідок – маніпуляції свідомістю через інформаційну дію [1, с. 74].

Характерні особливості інформаційної поразки людини

Нав'язлива ідея. Розумове життя «ураженого» спрощується, він стає здатний говорити рівно на одну тему. Решта його не цікавить, робота йде геть, сім'я теж, заробіток, годування видавлюються на периферію свідомості на мінімальному необхідному рівні.

Дофамінові цикли. Найімовірніше, інформаційний вірус чисто хімічно вбудовується у деякий біохімічний ланцюжок в захопленому організмі і створює справжнє, реальне хімічне збудження. Людина, що є зараженою інформаційним вірусом, стає медійним дофаміновим наркоманом – їй треба прямо з ранку жахнутися, розсердитися, збудитися, повоювати у віртуальному просторі, потім заспокоїтися, відчути викид адреналіну і гормонів.

Медійна наркоманія. Зараженій людині постійно потрібно підтримувати рівень збудження, тобто їй треба постійно отримувати дозу жахів, обурення із зовнішнього середовища, із ЗМІ, соціальних мереж, блогів і так далі. Фактично, це вимога інформаційного вірусу – для нового володаря мозку людини, викачувати керуючі оновлення і інструкції [2].

Дві реальності, що не перетинаються у свідомості. Оскільки людині все-таки потрібно якось жити, в мозку виникають дві реальності, два шари, між якими «ураженого» треба перемикатися. Це перемикання, відбувається непомітно:

– схоже, що одна, лакована інформаційним вірусом, реальність служить для спілкування, особливо з опонентами, для повсякденного існування, щоб не нервувати, і для отримання дофаминів, а для вирішення реальних життєвих проблем вірус-наїзник іноді відпускає свого носія в другу реальність, де тому доводиться бачити світ як він є, з усіма його реальними тривогами і жахами, і приймати реальні рішення;

– вражаюче, що при цьому сам уражений не помічає цих переходів з однієї реальності в іншу. Він як би живе своєю «дитиною» в оптимістичній реальності ЗМІ і соцмереж, а своїм «дорослим» – зрідка – у реальності зростання цін, заклику дітей, зростання злочинності, розвалу економіки і інших ризиків.

Самі по собі інформаційні віруси в середньому досить нестійкі. Ураженість вірусом без зовнішнього підживлення зазвичай обчислюється днями або годинами. Але сподіватися на самолікування важко. Зараз інформаційні віруси – це серіал з купою сезонів.

Захист від шкідливої інформаційної дії

Гарантованих ліків для ураженої людини немає тому що це все одно, що намагатися раціоналізувати почуття для закоханого. Для людини, яка перенесла інформаційну атаку необхідно робити наступне:

По-перше, необхідно знати, що бувають інформаційні віруси, до яких у людини немає і не може бути імунітету. Бути обережним. Пам'ятати, що потік новин і постів – свідомо каламутний, забруднений. Зробити пріоритетним простий принцип: якщо медіа (ЗМІ і блоги) на чомусь особливо наполягають, то це точно брехня.

По-друге, треба вміти розпізнавати найбільш характерні ознаки інформаційного вірусу: гачок, повторення впровадження, спонукання до поширення, спонукання до дії.

По-третє, необхідно шукати і накопичувати так звані чисті джерела. Постійно нічому не вірити дуже важко, це стомлює розум і почуття. Треба скласти для людини набір осіб, авторів, джерел, яким ви просто маєте довіру. Це може бути рубриційований, маркірований набір: цьому авторові я вірю в цій конкретній предметній області (тому що він фахівець, що шанує себе).

Окрема людина (громадянин) може собі дозволити тільки «особисту інформаційну гігієну». Таке становище вимагає від держави створення здорового інформаційного середовища громадян на основі комплексних антивірусних заходів, які ґрунтуються на власних: підручниках, книгах, фільмах, святах, ідеології [3, с. 13].

Список використаної літератури:

1. Концептуальні основи захисту інформаційного суверенітету України: монографія / О.В. Задерейко, О.В. Троянський, Р.І. Чанишев. – Одеса: Фенікс, 2018. – 112. с.
2. Про мозговые вирусы. Roem: веб-сайт. URL: http://roem.ru/2014/08/07/ashmanov104753/ (дата звернення: 21.04.2020).
3. Проблемные аспекты защиты информационного суверенитета государства и перспективы его защиты в Украине / Задерейко А.В., Троянский А.В., Чечельницкий В.Я. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 2. – С. 10-13.

Ключові слова: інформаційні віруси, шкідлива інформаційна дія, інформаційна поразка людини, інформаційна втома, вплив інформаційних потоків.

Ключевые слова: информационные вирусы, вредное информационное действие, информационное поражение человека, информационная усталость, влияние информационных потоков.

Key words: information viruses, information defeat, harmful information action, human information defeat, information fatigue, influence of information flows.

ТРОФИМЕНКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

НОВАЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПАСПОРТІВ

Нині інтернет, цифрові послуги, інформаційно-комунікаційні технології стали невідривною частиною економіки в усьому світі: від електронного документообігу, інтернет-магазинів та онлайн-банкінгу до систем інтернету речей та інтелектуальних систем управління

підприємствами [1]. З метою прискорення темпів впровадження електронного урядування в Україні було суттєво вдосконалено та оновлено нормативно-правову базу щодо регулювання інформаційних відносин своїх громадян, оптимізації діяльності органів державної служби через обов'язкове впровадження е-сервісів, впровадження та застосування засобів електронної ідентифікації для надання державних електронних послуг [2].

Новацією, запропонованою Міністерством цифрової трансформації, став експериментальний проект щодо застосування подання в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон. Задля правового узгодження можливості використання електронного паспорта у застосунку Дія, встановленому на смартфоні, як рівноправного цифрового аналога паперового документа, Кабінет міністрів схвалив Постанову № 278 від 15 квітня 2020 р. «Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон» [3].

Вже сьогодні будь-який громадянин України може вільно і безкоштовно встановити на свій смартфон мобільний застосунок Дія, при цьому в нього автоматично завантажуються електронні варіанти його документів. Наразі в Дії доступне подання в електронному вигляді таких документів: паспорт громадянина України у формі картки, водійські права, технічний паспорт автомобіля, біометричний паспорт громадянина України для виїзду за кордон і навіть студентський квиток.

Така новація дозволить не носити з собою численні документи та витяги з них. Електронні паспорти у застосунку Дія можна застосовувати, зокрема, для підтвердження особи: у правоохоронних органах, при отриманні державних послуг у ЦНАПах, для банківських операцій, під час медичного обслуговування, при отриманні поштових послуг та послуг зв'язку, для підтвердження віку, під час подорожі транспортом у межах країни, для готельних послуг тощо. Суттєво спроститься отримання держпослуг засобами застосунку Дія, позаяк не потрібна додаткова реєстрація на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг «Портал Дія».

Наразі на порталі https://diia.gov.ua доступно вже 28 публічних послуг онлайн. З-посеред них: відновлення та обмін водійського посвідчення, верифікація технічного паспорта, замовлення індивідуального номерного знака, отримання довідки про відсутність судимості, витяги про земельну ділянку та про нормативну грошову оцінку, відомості про власника землі, бронювання дозволів на міжнародні перевезення вантажів, перевірка автоперевізника тощо. Крім того, доступними є онлайн-послуги для фізичних осіб підприємців (ФОП), завдяки яким українці стали вдвічі частіше відкривати ФОП онлайн. Прогнозується, що найближчим часом на порталі з'являться оптимізовані послуги з прописки дитини онлайн,

послуги у сфері будівництва, соціального захисту, реєстрації юридичних осіб. Взагалі, протягом 2020 року буде переведено в режим онлайн 50 пріоритетних послуг, що відповідатиме 80% усіх звернень громадян [4]. З часом перелік державних онлайн послуг та сфер застосування електронних паспортів розширюватиметься.

Суттєво, що новацію використання цифрового паспорта вперше у світі запропонувала саме Україна. Задля безпечного способу перевірки дійсності паспорта іншої людини у Дії розроблено та запроваджено систему роботи з QR-кодами.

Подальша цифровізація адміністративних послуг та розвиток системи електронного врядування в Україні сприятиме покращенню комунікації громадян та державних органів, зменшить часові й матеріальні витрати при взаємодії громадян і бізнесу з державою, забезпечить прозорість діяльності органів влади, суттєво зменшить бюрократію і корупцію, покращить продуктивність у державному секторі, сприятиме залученню громадян до участі у державних справах.

Список використаної літератури:

1. Моніторинг рівня кібербезпеки України у світових рейтингах. / Трофименко О.Г., Прокоп Ю.В., Логінова Н.І., Задерейко О.В. // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2019. – № 3(27). – Київ: Національна академія Служби безпеки України. – С. 100–107. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://academy.ssu.gov.ua/ua/page/page_1581429315.htm.
2. Трофименко О. Г. Новації законодавства щодо впровадження електронного врядування. / О. Г. Трофименко // Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 193–197.
3. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон: Постанова КМУ № 278 від 15 квітня 2020 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-eksperimentalnogo-pr-a278.
4. Протягом року Україна переведе в онлайн 50 державних послуг // Економічна правда. – 22.04.2020. [Електронний документ]. – Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/22/659677.

Ключові слова: електронний паспорт, мобільний застосунок «Дія», державні онлайн-послуги, електронне врядування, цифровий паспорт.

Ключевые слова: электронный паспорт, мобильное приложение «Дия», государственные онлайн-услуги, электронное управление, цифровой паспорт.

Key words: e-passport, mobile application «Diia», government online services, e-government, digital passport.

ЧАНЫШЕВ РАШИД ИБРАГИМОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий,
кандидат юридических наук, доцент

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ОПЫТ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ

Жесткий карантин, связанный с эпидемией вируса COVID-19, выявил острую необходимость в изменении процесса обучения в современных условия.

Основная проблема состоит в том, что это уже далеко не первая эпидемия, приведшая к введению карантина и связанному с ним прерыванию учебного процесса. Трехнедельный карантин для образовательных учреждений всех уровней и всех форм собственности был введен в Украине с 30 октября 2009 года, во время пандемии вируса H1N1 (вирус свиного гриппа) [1]. Кроме того, в связи с эпидемиями «обычного» гриппа – практически ежегодно вводится карантин в средних общеобразовательных учебных заведениях.

Особенностью карантина 2020 года является его продолжительность. В условиях длительного карантина простой сдвиг проведения занятий на более поздние даты не приводит к решению проблемы – не ясна продолжительность самого карантина, существует и угроза его повторного введения в осенне-зимний период. В таких условиях было принято правильное решение не отменять проведение занятий, а перевести обучаемых на дистанционное обучение.

В связи со срочностью принятия решения о введении карантина, непосредственной подготовки к введению карантина и к переводу обучения с очной на дистанционную форму обучения не производилось, но уже имеющийся опыт применения дистанционного обучения в Национальном университете «Одесская юридическая академия» помог быстро справиться с возникшей проблемой.

Проблемы организации обучения в условиях чрезвычайной ситуации можно разделить на две основные группы: проблемы, связанные с организацией учебного процесса и проблемы, связанные с материальным и методическим обеспечением учебного процесса.

К первой группе проблем относятся обеспечение присутствия студентов на занятиях, сохранение возможности оперативного обмена информацией между преподавателями и соискателями высшего образования, между преподавателями, соискателями высшего образования и деканатами, организация гибкого расписания занятий, контроль за выполнением лабораторных и практических занятий, контроль прохождения тестов и проблема дистанционного приема зачетов и экзаменов.

Кроме того, переход на дистанционное обучение (далее – ДО) требует переработки всех методических указаний. Тот материал, который мог бы быть непосредственно и устно объяснен преподавателем при очном присутствии его и соискателей высшего образования в аудитории, требует при ДО переноса его в учебно-методические пособия в полном объеме.

Вторая группа проблем связана с тем, что далеко не у всех преподавателей и соискателей высшего образования имеется необходимая материально-техническая база для обеспечения процесса ДО. Так, если при очном присутствии учреждение высшего образования обеспечивает всех студентов необходимым количеством компьютеров с установленным на них стандартизированным набором программного обеспечения (далее – ПО), то в условиях ДО соискатели высшего образования вынуждены использовать имеющуюся у них компьютерную технику, без наличия которой сам процесс ДО в современных условиях практически неосуществим.

Эта техника зачастую является устаревшей. Помимо этого, на имеющихся у соискателей высшего образования компьютерных устройствах установлено различное ПО, зачастую тоже весьма устаревшее. Некоторые соискатели высшего образования имеют компьютеры, например, произведенные корпораций Apple, использующие отличные от MS Windows операционные системы и другое ПО.

Кроме того, у некоторых соискателей высшего образования вообще нет компьютеров дома, в лучшем случае у них имеются смартфоны, экраны которых не позволяют эффективно работать с учебными материалами и программами. Зачастую соискатели высшего образования при ДО ссылаются на временное отсутствие у них дома электрического освещения, на трудности с подключением к Интернет и на поломки имеющегося у них компьютерного оборудования. У преподавателя и деканата нет никаких возможностей проверить, являются ли эти утверждения истинными или ложными.

При ДО необходимо использовать специальное ПО для обеспечения видеоконференцсвязи. Существует множество программ, предназначенных для этих целей. Проблемой является выбор одной конкретной программы, которую должны использовать как преподаватели и деканаты, так и соискатели высшего образования.

Так, можно сказать, почти случайным образом, для проведения видеоконференцсвязи была выбрана программа Zoom, основным достоинством которой является то, что она оказалась установленной на большинство смартфонов у соискателей высшего образования, и они были более – менее знакомы с ней.

При этом у программы Zoom имеются многочисленные проблемы с безопасностью [2]. Кроме того, версия Zoom, приемлемая для проведения ДО, является платной, оплата должна производиться помесячно и составляет $15 в месяц. При этом у программы Zoom есть альтернативы, которые не могут быть применены по самой простой причине – соискатели высшего образования с ними не знакомы и не умеют их использовать.

Для решения указанных проблем представляется необходимым принятие следующих мер. Во-первых, в связи с тем, что пандемии в современном мире повторяются регулярно, необходимо включить в учебный процесс занятия по подготовке соискателей высшего образования к срочному переходу к ДО в случае возникновения такой необходимости. Эта необходимость может быть связана не только с эпидемиями, но и с другими бедствиями (погодные условия, аварии, ограниченные (гибридные) военные действия и проч.). Для этого необходимо разработать методические указания по срочному переходу на ДО, выбрать единое для всех ПО и провести практические занятия по его использованию, для выработки навыков коммуникации между соискателями высшего образования, деканатами и преподавателями.

Со стороны деканатов должны быть введены электронные журналы единого для всех образца, заполнение которых должно осуществляться при помощи специальных форм. Применение форм необходимо для того, чтобы избежать ошибок при заполнении электронных журналов и облегчить (упростить) процесс их заполнения и проверки. Такие электронные журналы должны быть созданы с привлечением разработчиков (программистов), а не создаваться «на скорую руку».

При проведении занятий по переходу на ДО соискателей высшего образования необходимо обучить использованию ПО, доступ к которому можно получить бесплатно (например, к Офис 365, имеющему бесплатный период использования в течение месяца, LibreOffice и Apache OpenOffice). Кроме того, соискатели высшего образования должны получать знания о том, как самостоятельно установить и настроить это ПО. Целесообразно, как представляется, включить в учебный план отдельный предмет, в ходе изучения которого соискатели высшего образования могли бы получить навыки использования электронных ресурсов в современных условиях, в том числе при обращении к государственным электронным реестрам и другим инструментам электронного государства, включив в него и занятия по использованию электронных коммуникаций в условиях чрезвычайных ситуаций. Во-вторых, необходимо принять комплекс мер, возможно – на государственном уровне, по обеспечению малообеспеченных студентов компьютерами (ноутбуками или планшетами), выдаваемых по заявлению на период действия карантина. Подобная практика используется в западных странах [3]. Некоторые университеты имеют специальный фонд ноутбуков, предоставляемых во временное пользование студентам и преподавателям (например, во время командировок). В-третьих, во время чрезвычайных ситуаций при проведении ДО необходимо использовать гибкий график учебного процесса, соответствующее расписание занятий, корректировка которого должна производиться через деканаты в оперативном режиме (с последующим уведомлением учебно-методического отдела). При этом большее присутствие соискателей высшего образования на занятиях ДО можно обеспечить путем начала пар в более позднее время (например, с 10 часов утра), так как при ДО нет проблемы возвращения с занятий в темное время суток, как и нет транспортных проблем вообще.

Вопрос с фиксацией присутствия студентов на занятиях также можно решить программно-аппаратными средствами. Так, некоторые американские университеты используют приложение для смартфонов SpotterEDU, позволяющее передавать информацию о местоположении студентов в то время, когда они должны по расписанию находиться на парах. Приложение способно автоматически фиксировать прогул и заносить его в базу данных университета. Как отмечают родители студентов, внедрение системы SpotterEDU позволило решить проблемы с успеваемостью у их детей. В 2019 году в системе SpotterEDU было зарегистрировано более 1,5 млн учащихся [4].

Список использованной литературы:

1. С 30-го октября в 9-ти областях Украины введен карантин [Электронный ресурс]. – URL: https://bitly.su/6BZoKhu. – Дата обращения: 20.04.2020 р.
2. Хакеры продают уязвимость для шпионажа в Zoom за $500 тысяч [Электронный ресурс]. – URL: https://bitly.su/ZPBBU5i. – Дата обращения: 20.04.2020 р.
3. Более половины учеников в США отсутствуют на онлайн-занятиях [Электронный ресурс]. – URL: https://bitly.su/FUN12F. – Дата обращения: 20.04.2020 р.
4. Американские университеты внедряют SpotterEDU – приложение для наблюдения за студентами [Электронный ресурс]. – URL: https://bit.ly/2NzASkm. – Дата обращения: 20.04.2020 р.

Ключові слова: надзвичайні ситуації, карантин, дистанційне навчання, організаційно-технічні заходи забезпечення дистанційного навчання, контроль за відвідуванням занять.

Ключевые слова: чрезвычайные ситуации, карантин, дистанционное обучение, организационно-технические меры обеспечения дистанционного обучения, контроль за посещением занятий.

Key words: emergency quarantine, distance learning, organizational and technical measures for ensuring the distance learning, monitoring of attendance.

СЕКЦІЯ 18

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Керівник секції: *завідувач кафедри іноземних мов № 1, к. філол. н., доцент Ю.В. Юлінецька*

Секретар секції: *доцент кафедри іноземних мов № 1, к. пед. н., доцент Н.В. Варєшкіна*

ЮЛІНЕЦЬКА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов № 1, кандидат філологічних наук, доцент

БАБІЙ ОКСАНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов № 1

УНІВЕРСАЛЬНІ НАВИЧКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Зміни стратегічних цілей вищої освіти, зумовлені процесами глобалізації, перехід до її гуманістичної моделі, становлення нової освітньої парадигми спонукають оновлення форм і методів організації освітніх процесів. Змінюються вимоги до професійних компетенцій сучасних випускників вишів. За даними «Атласу нових професій» оволодіння універсальними, «м'якими», навичками (англ. "soft skills"), такими як системне мислення, володіння кількома іноземними мовами, вміння керувати складними автоматизованими комплексами, вміння керувати проектами і процесами, стають необхідною умовою ефективної та успішної роботи сучасного фахівця [1].

Вимоги інтеграції в європейський освітній простір відображені в Національній доктрині розвитку освіти України, яка орієнтує на застосування компетентнісного підходу і «забезпечення особистісного розвитку людини», що має відбуватися з урахуванням не лише фундаментальних навичок (англ. "hard skills"), але й «м'яких» [2, с. 3]. Формування нової парадигми освіти за відомими зразками неможливе. Тому розгляд питання навчання універсальних навичок здобувачів вищої освіти є надзвичайно актуальним.

Мета роботи – проаналізувати стан навчання «м'яким» навичкам в рамках освітньої програми вишу України (на прикладі НУ «ОЮА»), дослідити перспективи розвитку «м'яких» навичок здобувачів як інтегральної частини їхньої підготовки.

На думку багатьох фахівців, затребуваність soft skills стає все більшою і все менш актуальними стають вузько професійні hard skills. Херберт Герджой писав, що «нова освіта повинна навчити індивіда, як класифікувати і перекласифікувати інформацію, як оцінювати її достовірність, як при необхідності змінювати категорії, як переходити від конкретного до абстрактного і навпаки, як поглянути на проблеми під новою точкою зору, як займатися самоосвітою» [3, с. 450]. Універсальні навички – поняття, яке має багатоаспектний характер і охоплює критерії від особистісних характеристик до взаємовідносин з іншими людьми [4, с. 27].

Дослідження свідчать, що більше 50% роботодавців серед важливих навичок для випускників зазначають здатність аналізувати інформацію, системність мислення, особистісні якості (стресостійкість, гнучкість, ініціативність, відповідальність), а також звертають увагу на рівень розвитку загальних комунікативних навичок (спілкування, ведення переговорів, розв'язання конфліктів, робота з клієнтом) [5, с. 9].

Для аналізу усвідомлення важливості навчання універсальних навичок європейського рівня, сучасного стану речей (рівня впровадження навчання soft skills в освітньому процесі), визначення можливих перспектив підготовки фахівців, стимулювання дискусії, було проведено опитування серед 513 здобувачів НУ «ОЮА».

Результати опитування показали, що лише 57% респондентів розуміють поняття "soft skills". Приблизно такий же відсоток респондентів (53%) зазначили, що методи викладання дисциплін сприяють формуванню ціннісного світу їхньої особистості.

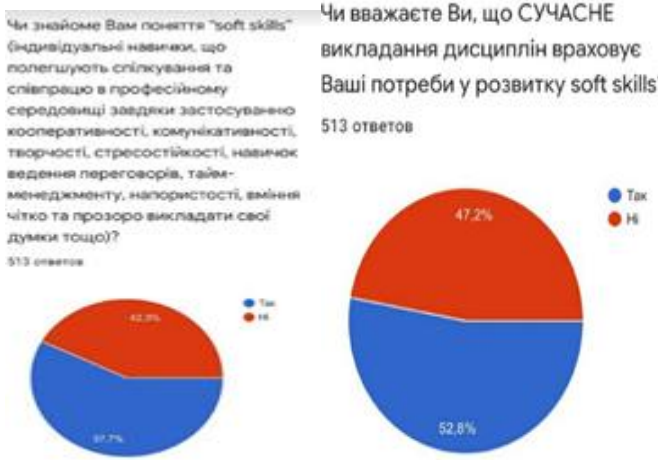

На запитання щодо важливих навичок для взаємодії з майбутнім професійним середовищем учасники опитування серед основних зазначили вміння будувати аргументацію, публічний виступ, вміння вести переговори і приймати рішення, управління конфліктами і професійну етику.

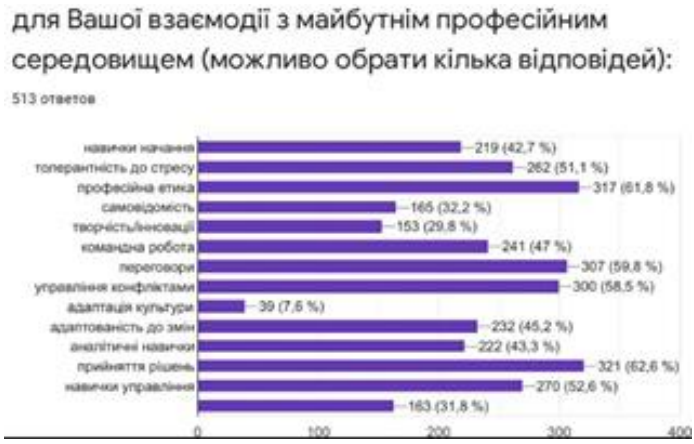

Це безпосередньо корелює з даними відповідей про методи навчання універсальних навичок, де більшість обрали дискусію, письмовий правовий аналіз, вивчення кейсів як ті, що викликають найбільший інтерес і дають найбільший результат.

Все вищезазначене дозволяє виявити головне, істотне, що сприяє формуванню системних знань та розвитку «м'яких» навичок і має бути відображено в освітній програмі вищого навчального закладу.

В Національному університеті «Одеська юридична академія» у 2020/21 навчальному році заплановано підготовку здобувачів за спеціальністю 035 «Філологія», що передбачає складання освітньої програми, яка має формувати синергічну комбінацію «м'яких» і базових навичок і відображати альтернативні форми та інтерактивні стратегії навчання.

В процесі створення освітньої програми було визначено, що професійна компетенція філолога має складові, умовно поділені на три групи: мовну (загальні і специфічні мовні, соціолінгвістичні, культурні та транскультурні компетентності), інформаційно-технологічну (знання та вміння щодо використання інформаційних технологій в процесі перекладу), «поведінкову» (знання та вміння застосовані у міжособистісній і виробничій сферах) [6, с. 207]. Як зазначено вище, за мету було поставлено сформувати компетентності через надання фундаментальних знань і завдяки розвитку універсальних навичок європейського рівня. Методи викладання запропонованих дисциплін («Дипломатичний протокол та мовний етикет», «Основи автоматизованого перекладу», «Основи міжкультурної комунікації», «Критичне й аналітичне

читання», «Менеджмент перекладацьких проектів», «Академічне письмо» тощо) надають можливість здобувачам розвинути когнітивні якості (дослідження, критичне мислення. творчість, інноваційне мислення, інформаційні навички), соціокомунікативні (активне слухання, вирішення конфліктів, робота в команді, лідерство, етика комунікації) і особистісні (відкритість, гнучкість, мотивація, емоційний інтелект).

Напрацювання soft skills для здобувачів – це об'єктивна вимога ринку праці. Заклади вищої освіти, в світлі ширшої автономії, мають реагувати на вимоги нової парадигми освіти в частині формування дисциплінарного складника і компетентнісного набору освітніх програм, що сприятиме охопленню всього спектру «м'яких» навичок, не надто навантажуючи знаннями дисциплін, що формують «тверді» навички.

Список використаної літератури:

1. Атлас нових професій / Авт. кол.: П. Лукша, Д. Песков, К. Лукша, Д. Судаков, Д. Коричин. URL: http://profatlas.com.ua
2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України: від 25.06.2013 р., № 344/2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013
3. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Элвин Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. 557 с.
4. Joanna KicDrgas, Development of soft skills as a part of an LSP course, "e-mentor" 2018. P. 27–36 . URL: http://dx.doi.org/10.15219/em74.1349.
5. Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці. Звіт Міністерства юстиції за результатами аналітичного дослідження; Експерти: Шемелинець Іван, Якубович Марина, Осінська Ольга. Київ, 2018. 38 с. URL: https://uba.ua/documents/ZVIT_Jurosvita.pdf
6. Зінукова Н. В. Структурні компоненти фахової компетентності перекладача: усний послідовний переклад. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського, Педагогічні науки. 2017. № 4. С. 205-211.

Ключові слова: «м'які» навички, «тверді» навички, компетенція, заклад вищої освіти, освітня програма, вимоги ринку праці.

Ключевые слова: «мягкие» навыки, «твердые» навыки, компетенция, высшее учебное заведение, образовательная программа, требования рынка труда.

Key words: soft skills, hard skills, competency, institution of higher education, curriculum, labour market requirements.

KAPINUS OLENA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Foreign Languages № 1,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

BAILO IVAN

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages № 1

THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF ENGLISH GRAMMAR SKILLS

Owing to the fact that the modern educational environment covers 'all aspects of the use of the computer in learning' it is called computer-oriented [1]. Researchers point out that 'currently, the main areas of use of computer equipment in foreign language classes are the use of multimedia capabilities of computer classes and educational resources of the Internet' [2]. The introduction of information and communication technologies (ICT) into the educational process ensures its individualization and differentiation, enhances students' motivation, promotes the formation of an appropriate level of foreign language communicative competence which includes language (phonetic, lexical, grammatical), speech (reading, speaking, listening, writing), and sociocultural competence.

When learning English, it is important to master a grammatical component. Formation of grammatical competence involves several stages (introduction, training, practice and control); thus the use of ICT in English classes has a different didactic purpose. According to the needs of a particular type of lesson, ICT are the sources of new learning information, serve as a means of testing students' knowledge, illustrate new and already learnt material, etc.

Computer training programs (CTP) are one of the aspects of ICT use of in the formation of grammatical competence. To NCP, rresearchers refer software-methodological complexes, electronic training courses and e-manuals, electronic atlases, knowledge bases and encyclopedias, training software complexes, etc.; their mutual feature is the fact that they are all means of direct use in the educational process [3].

Depending on the type of academic work, the individual characteristics of students and the stage of grammar teaching, it is preferable to use NCP available on the Internet (http://www.native-english.ru/programs, http://frenglish.ru/19-english-soft.html etc.).

The use of video clips is rational for presenting a grammatical structure at the introduction stage. The rich material for the presentations is on http://bbc.co.uk/worldservice/learningenglish. The videos are compact, each lasting 6 minutes, which is convenient for video playback. Optionally, you can

download video and text material onto your computer for the use without an Internet connection.

Developed on the basis of the well-known series of textbooks of the same name, the REWARD InterN@tive program has four levels (Elementary, Pre-Intermediate, Intermediate, Upper-Intermediate), which provide the effect of the principle of gradual increase in the complexity of the tasks. The clear and appropriate structure of the course allows applying its material at any stage of grammar teaching, both in English classes and non-classroom work. Performing a variety of tasks (using audio and video) and interactive exercises contributes to the formation and improvement of grammar skills.

Longman Grammar Express offers grammar for elementary and intermediate levels, which is relevant for non-linguistic universities. While carrying out the tasks, students perform all kinds of speech activities: reading, speaking, listening, and writing. The peculiarity of the course is the animated grammar guide.

Exerciser provides various types of grammar exercises (changing the form of sentences, searching for and correcting errors, selecting from the suggested options, filling in the gaps, finding matches) and verifying them.

To learn English grammar while working independently, students are offered NCP designed for a variety of devices (iPod, iPhone, iPad) Cambridge University Press (http://store.apple.com/ uk). These include the IELTS 7 Trainer; English Grammar in Use. Tests; English Grammar in Use. Activities; Essential Grammar in Use, and others.

The use of these computer programs is effective in the stages of grammar learning such as typing, training and practice.

In order to check the level of grammatical competence (control stage), it is advisable to involve the electronic testing system 'Colloquium' in the educational process. A large number of testing modes (selection of the number and types of questions from the general database, time constraints, the choice of answer options, the order of questions and answers, etc.) and the choice of the rating scale allows choosing the optimal parameters for each case depending on teacher's requirements and the assignment of test. Controlling the real-time testing process and analyzing the students' learning over the definite period of time are additional benefits of this system.

Thus, the above-mentioned examples show the great potential of using computer programs to teach English grammar at universities. Introduction NCP into the educational process, the use of electronic testing systems contributes to the deepening of the theoretical knowledge base, strengthening the applied orientation of learning, and disclosing the creative potential of students and teachers.

References:

1. Шишкіна М. П. Тенденції розвитку та використання інформаційних технологій у контексті формування освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2006. Вип. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/emg.html.

2. Тукало М. Д. Мультимедійні системи навчання як новий методологічний засіб інтерактивного навчання на уроках хімії. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2007. Вип. 3 (4). URL: http://www.ime.edu-ua.net/em4/emg.html.
3. Давыдов В. В. Психологические основы организации учебной деятельности, опосредованной использованием компьютерных систем. *Психологическая наука и образование.* 1996. № 2. С. 68–72.
4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти. Київ : Атіка, 2009. 684 с.
5. Савченко З. В. Основні вимоги до навчальних комп'ютерних програм у базовій середній освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2008. Вип. 3 (7). URL: http://www.ime.edu-ua.net/em7/emg.html.
6. Levy M., Stockwell G. CALL Dimentions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning. Mahwah, NY : Routledge, 2006. 310 p.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, граматична компетенція, навчальні комп'ютерні програми.
Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, грамматическая компетенция, обучающие компьютерные программы.
Key words: information and communication technologies, grammatical competence, training computer programs.

ALEXEYEV MYKOLA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages № 1

ALEXEYEVA LIUDMYLA

International Humanitarian University, Odesa,
lecturer at the Department of foreign languages for professional communication

SYNYOVA TETIANA

International Humanitarian University, Odesa,
lecturer at the Department of foreign languages for professional communication

PROSPECTS OF T&I TRAINING FOR PROFESSIONALS OTHER THAN LINGUISTS

The development of IT technologies has brought drastic changes to all spheres of human intellectual activity including translation. This has affected both the process of translation *per se* and translators' training. As has been justly marked by Christine Pagnoulle from the Université de Liège in the National Report on the training of translators and interpreters in Belgium, "All schools are now aware of the need to include computer skills in the training of translators. It is essential that a translator should be able to use modern information and communication technologies. In this respect courses on CAT and terminology management are indispensable" [1].

However, the requirements for published texts, e.g. in scientific journals or educational manuals, still extend far beyond the possibility of machine translation. A similar picture can be witnessed at international scientific conferences, round-table discussions, etc. Professionals who can easily communicate with their foreign colleagues, also about professional issues, are generally unable to provide adequate interpretation of reports, let alone to perform conference translation. This type of work has been traditionally done by professional translators (interpreters).

Historically, the supply on the market of translations and interpretations in this country developed as follows: in the USSR, professional translators/interpreters were trained at a number of universities in Moscow and the capitals of union republics mostly to cover the needs of diplomatic service. Military translators were trained at specialized faculties of military academies or recruited from civil specialists. All other jobs connected with translation, e.g. guide interpreters for *Intourist*, were occupied by graduates of philological departments of universities. On the other hand, a considerable bulk of technical translation was done by professionals in the corresponding field having some knowledge of a foreign language (languages).

The collapse of the Soviet Union brought new developments to the situation. The open borders and growing international contacts resulted in increasing demand for translation services in ex-Soviet republics including Ukraine. Soviet universities had developed a surprisingly efficient system of teaching foreign languages given that the majority of university graduates had not had a possibility to communicate with native speakers, let alone visit the country where the language they studied was spoken. Closing of many educational and scientific institutions and galloping inflation of the 1990s forced these specialists to seek new application for their skills and translation seemed to be a natural choice; the growing demand also stimulated opening of a number of new, frequently commercial translation faculties at universities.

However, development and wide spread of IT technologies in the 2000s paradoxically slowed down the development of the translation profession since it narrowed the sphere of its practical application. Translation of numerous documents, including technical and business correspondence, which had been previously done by translators, was increasingly successfully performed by computers. This has limited the sphere of a translator's work to the most complicated and important tasks including conference translation. This work requires high qualification, which had been previously acquired in the course of practical work starting from easier tasks now performed by computers.

The situation that has been formed by to date frequently requires from the professionals remembering the saying "It's up to you to have a boat if you want to stay afloat" meaning that now they have to fully or partially perform the work, which was previously done by a professional translator/interpreter.

The above said attaches new topicality to the long-standing discussion as to who can make a better translator: a linguist with a profound knowledge of a foreign language and specialized training or a professional in a certain field with sufficient knowledge of a foreign language. The supporters of the latter

standpoint usually argue that professionals have a better command of professional terminology in their mother tongue and, which is probably even more important, deeper perception of the inner logic of professional texts.

M. Vatutin summarizes the arguments of this opinion's critics:

- adequate translation is impossible without «deep familiarization» with theories of translation;
- only linguists can know a foreign language;
- engineers cannot know a foreign language and they have "problems" even with their native language.

He further somewhat sarcastically noted that "it is difficult for linguists to somehow justify their «exclusivity» having only unconfirmed tales in the arsenal …" [2].

Despite all the sarcasm, these arguments cannot be ignored. Linguists normally do know both the foreign language(s) and the mother tongue better simply because they have spent far more time on learning them. Moreover, theoretical knowledge both in linguistics and "translatology" generally allows achieving better results in translation. This may not be critical for technical translation but remains of utmost importance for literary or diplomatic and often for legal translation/interpretation where not only the meaning, but also "shades" of meaning are essential.

Further, deficiencies in T&I training both in Ukraine and many European countries add to the argumentation, one of the basic being the "tendency to equate T&I training with foreign language training or more general "language studies" [2] as well as "(the) lack of any official definition as to what qualifies a "translator" or "interpreter" [1].

More or less successful attempts to address the deficiencies have been made both in European countries and Ukraine. They generally follow two directions:

A. Development of the theoretical basis. On a more general level this envisages the theory of translation or "translatology" [1]. More specifically, this means development of educational courses characteristic of T&I training.

B. Bringing the curriculum closer to practice, i.e. to the requirements set by would-be employers.

Taking account of the above said, certain conclusions can be made.

Firstly, in the present circumstances, translation by professionals other than professional translator seems a reasonable option in many cases. This also goes in line with the European practice where "firms and institutions increasingly employ graduates with a degree in technical subjects who also have excellent language skills rather than translators" [1].

Secondly. It appears expedient to train professionals (in our case – lawyers) with the sufficient knowledge of English in the basics of translation theory and practice. This is especially true in case of interpretation.

Thirdly, professional translators/interpreters remain indispensable in many spheres of international communication, primarily literature, journalism and culture in general and diplomatic service. The possibility of training professionals other than linguists for conference translation seems doubtful and impracticable. Therefore, conference translation will most probably remain the domain of professional interpreters.

References:

1. National Reports on the Training of Translators and Interpreters Appendix to the Final Report http://www.celelc.org/projects/Past_Projects/TNP_Languages/TNP1_resources/SP7NatReps.pdf
2. Так ли уж нужны переводчики работодателям из научно-технической сферы? http://forum.lingvolive.com/thread/d1182/
3. Antony Pym. Training translators.
4. https://www.researchgate.net/publication/297128820_Training_Translators
5. Легко ли быть переводчиком? http://fridge.com.ua/2009/04/legko-li-byit-perevodchikom/

Ключові слова: підготовка перекладачів, фахівці не-філологи, комп'ютерний переклад, теорія перекладу, письмовий перекладач, усний перекладач, синхронний переклад.

Ключевые слова: подготовка переводчиков, специалисты не-лингвисты, машинный перевод, теория перевода, письменный переводчик, устный переводчик, синхронный перевод.

Key words: T&I training, professional translators, professionals other than linguists, CAT (computer assisted translation), translatology, translator, interpreter, conference translation.

ДИХТА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ТА ІСНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ

Завдяки професіоналам в галузі права кожна особа має змогу реалізувати максимальну кількість прав, виконати різного роду зобов'язання або будь-яку дію з метою досягнення певних результатів; захистити власні інтереси в різноманітних сферах життя, враховуючи час, простір, різноманітні умови, в тому числі й на міжнародному рівні. Своєрідним об'єднувальним явищем стає мова юристів, яка в різних країнах набуває багато нових спільних рис, незважаючи на вже існуючі терміни та фразеологізми латинського походження, які продовжують бути актуальними за своїм значенням протягом багатьох століть і вдало застосовуються нині.

Аналіз дослідження та вивчення англо-українських словників юридичних термінів та першоджерел римського права вказує на наявність спільних термінів, спільних коренів слів. Наприклад, порівнюючи англомовні, україномовні та латинські юридичні терміни, переконуємося у відповідності даних термінім за фонетичним, граматичним та лексичним значенням: contract – контракт – contractus, process – процес – processus, justice – юстиція – iustitia, jurisprudence – юриспруден-

ція – iurisprudentia, civil – цивільний – civilis, criminal – кримінальний – criminalis.

Формування юридичних термінів та юридичних явищ без відповідної сучасної назви припадає на добу римського приватного права. Цим підкреслюється складність дослідження, оскільки полягає в тому, що «…вислови римлян … невизначені і нерідко неясні, що погляд свій … вони висловлюють, трактуючи про інші матерії, нерідко навіть випадково і несвідомо…» [1, с. 3].

Проте пам'ятки римського приватного права (Дигести Юстиніана, Інституції Гая тощо) чітко та конкретно описують юридичні явища, відповідні суспільні відносини, хоча не називає їх, наприклад укладання договору через представника, поняття «представництво». Так, поняття «представництво» в широкому розумінні, в якому воно відоме нам, є невідомим римському праву [2, с. 8].

Мова йде про формування нових юридичних термінів, збільшення значення існуючих термінів та сучасні юридичні явища, які отримали більш повне розуміння та сучасну назву в умовах сьогодення. Проте це ті юридичні явища, які були реципповані та отримали подальший розвиток як українським, так і англійським правом, а також багатьма іншими.

Нормативне регулювання представництва передбачено окремою главою (глава 17) Цивільного кодесу України, також цей інститут пов'язаний з договором доручення. У країнах англосаксонської родини представництво розглядається як наслідок доручення і є невід'ємною частинного цього договору. А зародження та формування договору доручення та інституту представництва пов'язане з римським приватним правом [3, с. 114], його розвитком та рецепцією сучасними законодавствами країн.

Метою даного дослідження є виявлення впливу римського приватного права на формування юридичних термінів, що включають в себе особливу групу – латинізми, а також юридичних явищ, які в комплексі сприяли розвитку сучасної юридичної науки та практики. Проте процес термінотворення та терміновикористання має надзвичайно глибокий зміст, що продиктовано аналізом суспільних потреб того часу. А завдяки феномену римсього права, ці терміни реалізовані й в умовах сьогодення. Вони обмежені у використані за лексичним значенням, складають групу міжнародного фонду термінів. Меншість латинізмів носять загально-правовий характер, але більшість пов'язана з конкретикою, з однозначністю, і являє собою вузькоспеціалізовану номінанту.

На основі латинізму відбувається процес лексико-семантичного опанування лексем. Такі юридичні терміни в сучасній мові можуть як розширити, так й обмежити розуміння значення. Так сучасний термін «корупція» в українській мові та термін «corruption» в англійській мові мають спільний корінь, схожу вимову та означають суспільно-небезпечне явище у сфері політики, державного управління; це соціальне явище, яке охоплює діяння, пов'язаними зі зловживанням влади політиками, посадовими особами… За українським законодавством корупція – це використання особою, зазначеною у частині пер-

шій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигодиособою, наданих їй службових повноважень… [4, ст. 1].

Обидва слова беруть свій початок від терміна за римським приватним правом «corruptio», який означає лише «підкуп особи», дієслово «corrumpiere» означає «підкуповувати». Як бачимо термін досить вузький за значенням і не розповсюджується на соціальні явища. Переклад даного слова досить конкретний та однозначний. Слід зазначити, що вся юридична термінологія римського приватного права досить чітка, лаконічна, однозначна, конкретна з метою запобігання непорозумінь, судових спорів, конфліктів серед зацікавлених осіб. Терміни, які є носіями визначеної когнітивної інформації, фіксовані за змістом, мають одне значення в сфері права та нульове стилістичне забарвлення. Це пов'язано з тим, що основу юриспруденції складають дефініції римського права, які й досі активно вичаються дослідниками різних юридичних галузей, продовжують сприйматися різними системами права, не втрачають своєї актуальності, а продовжують об'єднувати юристів різних галузей на міжнародному рівні сприймати латинізми та утворювати з мертвої мови, як з будівельного матеріалу, нові юридичні та суспільно-політичні терміни.

Таким чином, саме мова римських правників започаткувала сучасну юридичну термінологію, вплинула на подальший розвиток, оскільки мова юристів з римського права не лише не втратила своєї актуальності, а розширила межі свого використання і стала об'єднувальним фактором серед сучасних знавців права на міжнародному рівні.

Список використаної літератури:

1. Казанцев Л. Свободное представительство в римском гражданском праве : монография. *Киев: Университетск. тип.*, 1884. 120 с.
2. Гордон А. О. Представительство в гражданском праве: монография. Санкт-Петербург: Тип. Шредера, 1879. 447 с.
3. Севєрова О. С. Представництво за римським правом. *Юридический вестник*. 2000. № 4. С. 112-115.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 77 – VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 1.

Ключові слова: римське приватне право, латинізми, юридичні терміни, юридична термінологія, рецепція римського приватного права.

Ключевые слова: римское частное право, латинизмы, юридические термины, юридическая терминология, рецепция римского частного права.

Key words: Roman private law, latinisms, legal terms, legal terminology, reception of Roman private law.

ФРУМКИНА АРИНА ЛЕОНОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры иностранных языков № 2, кандидат филологических наук

ВЫДЫШЕВА ОЛЬГА ГЕОРГИЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», преподаватель кафедры иностранных языков № 2

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ НЕЯЗЫКОВЫМ ПРЕДМЕТАМ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

На сегодняшний день в начальном образовании активно меняются цели, задачи, содержание, подходы к организации образовательного процесса. Обучение иностранному языку приобрело другие цели, появилась острая необходимость вывода иностранного языка из статуса учебного предмета и введение его в статус средства, обслуживающего приобретение знаний по различным дисциплинам и решение жизненно-обусловленных задач. В связи с этим иностранный язык начинает рассматриваться не как предмет обучения, а как средство коммуникации для решения различных образовательных и социально-бытовых проблем. Именно этот фактор обусловил организацию процесса обучения иностранному языку как средству овладения различными образовательными курсами, в процессе которых иностранный язык используется как средство их усвоения.

Однако анализ работ украинских ученых показал их все сохраняющуюся тенденцию определять процесс иноязычной речевой деятельности как доминирующий, что означает утверждение монологического процесса обучения, в котором иностранный язык был единственным предметом, и все методические действия по его усвоению сводились к организации разнообразных видов коммуникации в ее неестественной форме реализации. Широко используемые даже предметно-игровая, сюжетно-ролевая, драматизационно-игровая деятельности лишь частично компенсировали отсутствие реальной иноязычной среды общения.

Как известно, в условиях приобретения филологических специальностей при высокой концентрации учебного времени на изучение различных аспектов иностранного языка и низкой накопляемости студентов в учебных группах названные виды компетенций формируются у будущих учителей иностранного языка. Они проявляются в достаточно свободном общении будущих учителей-филологов в культурологических и социально-бытовых сферах [5].

В реальной коммуникации любой язык, и иностранный в том числе, должен реализовывать свою главную обслуживающую функцию, которая позволяет с его помощью решать любые жизненно-обуславливающие, социально-бытовые, образовательные и познавательные задачи. В условиях неязыковой среды это может осуществляться

лишь в интегрированном процессе обучения, когда иностранный язык вместо родного берет на себя функцию обслуживать приобретение знаний и развитие умений по любому образовательному курсу.

В монологическом процессе обучения, где каждый из образовательных предметов изучается отдельно, не существует доминанты в формировании компетенций ни одного из них. В интегрированном процессе обучения один из предметов является доминирующим, а другой – вспомогательным. Так как иностранный язык выполняет лишь обслуживающую функцию, то все его содержание зависит от содержания изучаемого образовательного курса, который и является доминирующим предметом.

Определим **особенности развития мотивации обучения.** По определению психологов (В. Вилюнас, А. Леонтьева, С. Рубинштейн), мотивация – это совокупность внутренних и внешних движущих сил, побуждающих человека действовать специфическим, целенаправленным образом; процесс побуждения себя и других к деятельности для достижения целей организации или личных целей. Применительно к нашему исследованию особенностиразвития мотивации обучения состоят в способности преподавателя вызвать у учащихся потребность в изучении какого-либо предметного курса.

Внешняя мотивация, как утверждали Э. Деси и Р. Раян – это не только мотивы, которые действуют извне, но и которые могут действовать изнутри, когда человек их воспринимает и представляет своими. В таком случае происходит **интериоризация**мотивов, то есть их перенос извне вовнутрь [6, с. 45]. А **внутренняя** мотивация, определяется Э. Деси и Р. Райаном как «врождённая характеристика человека, основанная на применении своих интересов и упражнении своих способностей, включающая в себя стремление к поиску и преодолению задач оптимального уровня сложности» [6, с. 43].

В нашем случае **внешняя мотивация** обуславливается: желанием получения оценок одновременно по двум разным предметам; сокращением времени на обучение каждого из них в отдельности; демонстрацией готовности в выполнении требований интегрированной программы обучения. А **внутренняя мотивация** обуславливается пониманием значимости иностранного языка как средства реально-речевой коммуникации для овладения знаниями по другим предметам, желанием общения со своими зарубежными сверстниками на иностранном языке не только на бытовые темы, но и в области искусства, живописи, красоты окружающей природы, а также обмене информацией о месте проживания. Именно внутренняя мотивация будет стимулировать их образовательную деятельность по изобразительному искусству на иностранном языке [4].

Особенности решения педагогических задач и разрешения конфликтных ситуаций на английском языке состоят в: достижении понимания не только сути происходящих педагогических действий или неправомерных поступков учащихся, но и в понимании иноязычных средств их выражения, а также в развитии способностей адекватно вербально реагировать на претензии окружающих. Сама педагогичес-

кая задача, определяется С. Рубинштейном, как проблемная ситуация, вовлекающую личность в мыслительный процесс педагогического характера, направленный на ее разрешение [2].

Стабильно-обусловленные педагогические задачи – это такое стечение педагогических обстоятельств, которые обусловлены многогранными педагогическими проблемами и требуют длительного времени на их решение, а также затраты существенных моральных и материальных средств. К таким задачам могут относиться следующие: выявление в коллективе лидеров и направление их действий в помощь слабоуспевающим учащимся; планирование мероприятий, направленных на патриотическое (трудовое, эстетическое) воспитание учащихся.

Внезапно-возникающие задачи – это непредвиденное стечение обстоятельств, которое препятствует дальнейшему проведению урока, и они подлежат оперативному решению. Например, опоздание на занятие или невыполнение домашнего задания.

В интегрированном процессе обучения педагогическая деятельность преподавателя еще больше усложняется, т.к. решение педагогических задач должно осуществляться на иностранном языке. С педагогической точки зрения, при решении педагогических задач, как утверждает В. Сластенин, учитель должен действовать в рамках 3-этапного алгоритма, который состоит в: 1) анализе ситуации и выяснении причины невыполнения домашнего задания; 2) планировании способа решения задачи исходя из сути полученной информации, а также личного педагогического опыта; 3) практическом воплощении продуманного плана действия для адекватного продолжения педагогического процесса [3]. С иноязычно-речевой позиции решение этого 3-этапного алгоритма должно реализовываться средствами иностранного языка, которые подлежат пассивному усвоению учащимися для понимания речи преподавателя и адекватного реагирования на нее.

Психологические особенности организации педагогической деятельности в процессе интегрированного обучения неязыковомупредмету на иностранном языке проявляются в:

1) возможности решения педагогических задач и разрешения конфликтных ситуаций на иностранном языке путем проведения процесса обучения в иноязычном сопровождении и тем самым обеспечения иностранному языку его реальной коммуникативной функции;

2) учете способностей учащихся к обучению неязыковому предмету на иностранном языке, которое состоит в: отборе доступного для них содержания обучения предмету, доступных методов достижения целей обучения, эффективных средств реализации методов обучения, адекватных способов контроля достигнутых результатов. При этом иностранный язык стимулирует приобретение предметных знаний и развитие умений;

3) активизации различных видов мышления учащихся при развитии у них умений и навыков неязыкового предмета в их иноязычном сопровождении;

4) выборе из долговременной памяти иноязычных языковых и речевых средств, которые необходимы изучения и применения знаний неязыкового предмета в его иноязычном сопровождении.

Список использованной литературы:

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т. Т. 2. М. : Педагогика, 1989. 328 с.
2. Сластенин В. А. Психолого-педагогическое образование и становление субъектного потенциала личности учителя. *Педагогическое образование и наука*. 2006. № 2. С. 4–9.
3. Фрумкина А. Л. Психологические особенности подготовки будущих учителей начальных классов к их взаимосвязанной образовательной и иноязычной профессиональной деятельности. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 71, Київ, 2019. С. 255–259 Режим доступу: http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/71-2019/60.pdf http://doi.org/ 10.31392/NPU-nc.series5.2019.71.58
4. Фрумкина А. Л. Методологическая сущность подготовки учителей начальных классов к их взаимосвязанной образовательной и иноязычной профессиональной деятельности. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 4 (129). Одеса, 2019. С. 69–76 DOI http://doi.org/10.24195/2617-6688-2019-4-9 (IndexCopernicus)
5. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. NY: Plenum Publishing Co, 1985. 125 p.

Ключові слова: інтегрований процес навчання, іноземна мова, немовний предмет.
Ключевые слова: интегрированный процесс обучения, иностранный язык, неязыковой предмет.
Key words: integratedteachingprocess, foreignlanguage, non-linguisticsubject.

MASLOVA SVETLANA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at the Foreign Languages Department № 2, PhD

BASIC PREDICATE VERB MODELS OF THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURCE

There is an important fact in English Grammar: the singled out three generalized "Atomic" Predicate Main Verbs ("TO DO"/"TO BE"/"TO HAVE") correspond to the same three Auxiliary Verbs: "TO DO"/"TO BE"/"TO HAVE". Auxiliary verbs have no lexical meanings. They are called "helping" verbs and they are used together with the main verbs in order to "help" them to express particular grammatical functions and meanings (for instance, to make questions, negatives, or to form tenses, etc.)

There are two groups of auxiliary verbs. The first group includes “TO DO”/”TO BE”/“TO HAVE”: 1) “TO DO” is used for making up Interrogative and Negative Propositions in the Present/Past Simple Tenses; 2) “TO BE” is used in all the Propositions in the Continuous (Progressive) Tenses (Present, Past, Future) and Passive Voice; 3) “TO HAVE” is used in: a) Propositions in all the Tenses of the aspect or group “Perfect” (the Perfect Tenses); b) Propositions including Perfect Verb-Forms (Perfect Gerund/Perfect Infinitive).

The second group of auxiliary verbs includes so-called “modal auxiliaries” (modal verbs): can/could/may/might/must/will/would/shall/should/ought to/need.

The fact of full coincidence of three identical words “TO DO”/”TO BE”/“TO HAVE” in the quality of the Verb (Main/Auxiliary) gives the possibility to confirm not only their “atomic” status, but also their straightforward belonging to the category of homonyms, that is quite natural for many English words as formal elements of the English-language discourse.

Thus, Predicate Verb Patterns include three generalized Atomic Main Verbs: “TO DO”/”TO BE”/“TO HAVE”. Predicate Verb Models involve Main Verbs and Auxiliary Verbs revealing some exact person`s thought – so-called Mind Form – owing to its lexical and grammar representation. All the Predicate Verb Models have been defined according to the First Verb in the structure of any Predicate Verb Model.

The Predicate Verb Patterns and Models can be represented by the following Mind Forms:

1. “TO DO” Predicate Verb Pattern:

a) Main Verb “TO DO” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning Action (generalized “atomic” verb “TO DO”); all the propositions are affirmative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice);

b) Auxiliary Verb “TO DO” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “do” is meaningless; all the propositions are interrogative and negative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice);

2. “TO BE” Predicate Verb Pattern:

a) Main Verb “TO BE” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning State (generalized “atomic” verb “TO BE”);all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice); all the constructions “There is/are (Present); There was/were (Past); all the Impersonal sentences (propositions) containing “TO BE”; all the propositions are Passive structures in all the tenses of using the predicates of the sentences in Passive Voice (except Perfect/Future Tenses);

Auxiliary Verb “TO BE” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “TO BE” is meaningless; all the propositions are affirmative/ interrogative/negative sentences in the Present/Past Continuous Tenses (Active Voice); all the propositions are in the Future Simple Tense (Pure Future and Present-Future expressed by the predicate construction “to be going to”);

3. “TO HAVE” Predicate Verb Pattern (State):

a) Main Verb “TO HAVE” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning State (generalized “atomic” verb “TO HAVE”): meanings of illnesses/ownership/family relationships; the form “got” can be used only in the Present Simple Tense (British English); propositions are

affirmative/interrogative/negative sentences in the Present Simple Tense (Active Voice). Continuous Tenses are not used.

Auxiliary Verb "TO DO" (Predicate Verb Model): the form "got" isn't used in the Past Tense (Active Voice) in British English and in the Present/Past Tenses (Active Voice) in American English; all the interrogative/negative sentences (propositions) are made up with the predicate first auxiliary verb "TO DO";

4. "TO HAVE" Predicate Verb Pattern (Action):

a) Main Verb "TO HAVE" (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning Action (generalized "atomic" verb "TO HAVE"); the form "got" isn't used; all the propositions are affirmative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice);

b) Auxiliary Verbs "TO DO"/ "TO BE" (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb "TO DO"/ "TO BE" is meaningless. All the interrogative/negative sentences (propositions) are made up with the predicate first auxiliary verb "TO DO" (Present/Past Simple Tense) or "TO BE" (all the Continuous Tenses);

5. "TO DO"/ "TO BE" Predicate Verb Pattern:

a) Auxiliary Verb "TO HAVE" (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb "TO HAVE" is meaningless; all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in all the Perfect Tenses (Active/Passive Voices) except Future Perfect;

6. "TO DO" / "TO BE" / "TO HAVE" Predicate Verb Pattern:

a) Auxiliary Verbs/Modal Auxiliaries (Predicate Verb Model): the predicate first auxiliary verb is a modal verb, which is used as a helping verb with the other main verb to change its meaning in some way. The verbs "can", "could", "may", "might", "must", "ought to", "shall" "should", "will", "would", "dare", "need" are called modal verbs. They denote neither Actions nor States, but only the attitude of the speaker towards the Action or State expressed by the infinitive, which always follows the modal verb. Thus, a modal verb is never used alone as the predicate of a sentence (proposition), but it is always combined with an Indefinite/Perfect infinitive forming a modal compound verbal predicate. The infinitive expresses the main idea of the predication, the modal verb has only modal function, that is, it indicates that the action denoted by the infinitive is considered as desirable, possible, doubtful, etc. The infinitive which is associated with the modal verb is used without the particle "to", except the modal verb "ought to"; b) Perfect Continuous Infinitive. Modal verbs can be used with the forms of the Infinitive in Passive Voice; all the propositions are affirmative/ interrogative/negative sentences can be made up in Present/Past/Future. The first element (modal verb) of the predicate structure depends on the meaning of the modal verb itself, for instance one of the meanings of "can" is ability;

b) Auxiliary Verb "Will"/"Would" (Predicate Verb Model): the predicate first auxiliary verb is "will" (homonym of the modal verb "will"), which is used in the Future Simple Tense (Pure Future) with all the persons ("shall" with the first person singular is old English). All the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in all the Future Tenses Aspects (Simple/Continuous/Perfect); the predicate first auxiliary verb is "would" (homonym of the modal verb "would"), which is used in the Future-in-the-Past. In English the tense of the verb in a subordinate clause (mainly object

clause) depends on that of the verb in the principal clause. This adjustment of the tense of the subordinate clause to the tense of the principal clause is called the Sequence of Tenses. A past tense in the principal clause must be followed by a past tense in the subordinate clause, for instance Future-in-the-Past, Future-Perfect-in-the-Past;

c) Modal Equivalent (Predicate Verb Model): the predicate first verb involves modal equivalents “dare”/”need”/”be to”/”used to”/”be able to”/”be going to”/”have to”. Modal Equivalent is another example of the fact that the “atomic” verbs “TO DO”/”TO BE”/”TO HAVE” are homonyms; the predicate first verb is Conditional “would” (homonym of modal verb “would” and the form “would” in the Future-in-the-Past) in the Main clauses/Subjunctive II two forms: 1) “non-perfect» (were, went) and 2) “perfect” (had been, had gone) in the Subordinate clauses in the Conditional sentences of the second and third types representing the action/state as unreal, as contrary to reality (The Subjunctive Mood).

Thus, the fact of availability of verbs-homonyms in the structures of their Predicate Verb Patterns/Models in cases of using one and the same form of the first predicate verb is obvious.

References:

1. Boyarskaya E., Zabotkina V. (2015). “Development of the methodology of cognitive analysis of a multi-valued word”, *Methods of cognitive analysis of word semantics: computer-hullapproach,* M.: Languages of Slavic Culture, pp. 81-118.
2. Cameron D., Vovk Yu. (2015).*Spoken discourse. Interpretations and practices. Trans. from Eng.* [*Razgovornyjdiscurs. Interpretaciiipractiki.*], H .: publishing house «HumanitarianCenter», 316 p.

Ключові слова: модель дієслова-предикату, патерн дієслова-предикату, атомарні головні дієслова предикатів, форма думки, омонім.

Ключевые слова: модель глагола-предиката, паттерн глагола-предиката, атомарные главные глаголы предикатов, мыслеформа, омоним.

Key words: predicate verb model, predicate verb pattern, atomic predicate main verbs, mind form, homonym.

ПОЛІЩУК МАРІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов № 1

КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ У РОЗМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Суть комунікативного процесу – це не просто взаємне інформування учасниками процесу один одного, а обопільна дія один на одного за допомогою риторичних засобів, необхідних для досягнення комунікативних і практичних цілей. Іншими словами, обмін інформацією

обов'язково передбачає дію на поведінку партнера. Ефективність комунікації вимірюється саме тим, наскільки удалась ця дія.

За допомогою мови інформація не просто «рухається», а учасники комунікації особливим способом намагаються впливати один на одного, тобто прагнуть досягти певної зміни поведінки. Якщо дія носитиме характер маніпуляції іншою людиною, то швидше за все буде порушено найважливішу умову успішності вербальної комунікації, яке визначиться тим, наскільки партнери в достатній мірі забезпечують її двосторонній характер.

Якщо той, що говорить намагається змусити партнера по комунікації діяти відповідно до його вимог, то його комунікація перестає бути нейтральною. Одним з найважливіших параметрів прагматичної інтерпретації вислову є наявність комунікативної мети, тому більшість висловів слід розглядати з точки зору стратегічного призначення. За своєю суттю мовні стратегії пов'язані з типовими мотивами людської поведінки: вберегтися від поганого, зберегти хороше, добитися кращого. У науковій літературі для позначення комунікативної мети використовують такі слова як: інтенція, намір та ціль [1].

Комунікативна ж невдача виникає через такі особливості, як роздільність змістової сторони спілкування між декількома комуні кантами і спонтанність. Їх поява служить індикатором того, що в конкретній комунікативній ситуації вживана тактика не є ефективною. Найважливішими причинами виникнення комунікативної невдачі у комунікації є деформація практично всіх складових комунікативного акту: психологічних, когнітивних та інших якостей комунікантів, контексту й ситуації спілкування, каналів комунікації, засобів мовного коду. Джерелами КН є соціокультурні, психосоціальні чинники: незбіг картин світу, сформованих різними національними культурами комунікантів; моделей фрагментів дійсності; оцінок фрагментів і явищ дійсності; неврахування соціальних і психологічних ролей комунікантів; порушення умов місця і часу комунікації, правил ввічливості; неправильне розуміння мовленнєвої інтенції; а також власне мовні причини: багатозначність слів і конструкцій, нечітка денотативна і референтна віднесеність номінацій, оказіональні утворення тощо. Ф. С. Бацевич визначає комунікативну невдачу або «комунікативну девіацію» як недосягнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування [2, с. 239].

Девіації при породженні і сприйнятті мовлення зумовлюють виникнення комунікативної невдачі як недосягнення перлокутивного ефекту. Девіація – це збій у спілкуванні, причиною якого є недостатня комунікативна компетенція адресанта, зокрема в міжкультурній комунікації. Дуже часто девіації стають показниками прихованого збою у спілкуванні. У комунікативній ситуації комунікативні невдачі зазвичай долаються за допомогою контексту або ж дій комунікантів (перепитування, уточнення тощо). Якщо ж наміри адресанта залишаються для адресата не прозорими, виникає дискомфорт. Індикаторами перерастання комунікативної невдачі у мовний конфлікт є непередбачувані адресантом небажані емоційні ефекти: образа, роздратування. З іншого

боку, наявність міжособистісного конфлікту, викликаного до життя мовною поведінкою одного або двох комунікантів, дає підстави говорити про факт неподоланої комунікативної невдачі.

Недосягнення перлокутивного ефекту, що виявляється в неадекватній реакції співбесідника і, як наслідок, відсутності когерентності між висловами сприяє тому, що учасниками спілкування вводяться метакомунікативні вислови. Вони є невід'ємною частиною комунікативної невдачі. Нескоординованість ініціації і стимул-реакції заставляє учасників спілкування підключати механізм коректування, припиняючи подальший розвиток комунікації .

У тому випадку, якщо, дивлячись на те, що комунікативний намір ініціатора спілкування не реалізується, в ході розгортання діалогу відсутня метакомунікативна формула, що сигналізує про невиконання мовним актом свого призначення, досягнення наміченого перлокутивного ефекту не представляється можливим. Комунікативні невдачі зумовлені певною типологію лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників.

До лінгвістичних чинників, що викликають комунікативні невдачі, відносяться помилка кодування, невірний вибір комунікантом коду передачі повідомлення, а також характер акту відзиву.

Екстралінгвістичні чинники, що приводять до комунікативної невдачі, – пересупозиція, комунікативна установка того, що говорить, спотворення переданого повідомлення, використання невербальних компонентів комунікації і психічний феномен «увага» [3].

Збіг/розбіжність пересупозиційних фондів визначає доречність/недоречність висловлювання для реципієнта повідомлення. Недоречні репліки викликають збій в комунікації, оскільки пересупозиції комунікантів на момент участі їх в мовленнєвім повідомленні перешкоджають реалізації інтенцій, що вербалізуються у висловлюванні. Серед комунікативних невдач, що викликаються екстралінгвістичним чинником пересупозиції, виділяються чотири підтипи залежно від співвідношення фондів знань ініціатора повідомлень і реципієнта: 1) пересупозиційний фонд адресанта перевищує пересупозиційний фон адресата; 2) адресант помилково завищує об'єми пересупозиційного фонду співбесідника; 3)адресант помилково занижує пересупозиційний фонд адресата; 4) пересупозиційний фонд адресата ширший за пересупозиційний фонд адресата [3]. Як механізм коректування для комунікативного збою такого типа (окрім випадків завищення пересупозиційного фонду співбесідника) виступає уточнення пересупозиційного фонду одного з комуні кантів. Знання причин, що приводять до деструктивних наслідків в комунікації також дозволяє комунікантам направляти свої зусилля на запобігання появі в діалозі того або іншого вигляду комунікативної невдачі. Як превентивні засоби проти деструктивних наслідків в комунікації виступають певні положення-рекомендації, дотримання яких дозволяє уникнути виникнення збоїв в мовному спілкуванні і, як наслідок, сприяють підвищенню ефективності комунікації.

Список використаної літератури:

1. Клюев 2002: Клюев, Е.В. Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и институтов [Текст] / Е.В. Клюев. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376с. (Серія «Альма-матер»)
3. Смирнова М.Н. Коммуникативные неудачи в неофициальном диалоге : На материале английского языка : дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Смирнова Марина Николаевна. – Москва, 2003. – 165 с.

Ключові слова: дискурс, мовна девіація, комунікація, комунікативна невдача, комунікативна помилка.

Ключевые слова: дискурс, языковая девиация, коммуникация, коммуникативная неудача, коммуникативная ошибка.

Key words: discourse, language deviation, communication, communicative mistake, communicative error.

БУБНОВ ДЕНИС ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов № 1

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ІРЛАНДЦІВ

Пропонована робота досліджує регіональні просодичні особливості ірландської англійської.

У результаті історично обумовленого взаємовпливу двох мов – ірландської та англійської – з'явилась ірландська англійська – варіант англійської, що відображує ірландський вплив на всіх лінгвістичних рівнях, починаючи зі звукового ладу і ритму, і закінчуючи словниковим складом, ідіоматичними висловами і структурою речення.

В роботі розглянуто просодичні особливості мовлення представників чотирьох регіонів Ірландії, різних за гендерними групами. Проведене комп'ютерним методом дослідження дозволило визначити основні частотні параметри мовлення представників кожного з досліджуваних регіонів.

Для ірландського варіанта англійської мови характерний з одного боку вплив ірландської мови, а з іншого – загальні тенденції розвитку притаманні й іншим національним та регіональним варіантам англійської мови.

Ірландський національний варіант англійської мови має свою історію розвитку, від XIX ст. і дотепер. Основу його розвитку складають діалекти південної і північної Ірландії.

Становлення національного варіанта ірландської англійської стало можливим завдяки унікальній лінгвістичній ситуації, що склалася в результаті тривалого історичного процесу встановлення контактів між

англійською мовою Великої Британії та кельтською мовою на території Ірландії.

Дослідник ірландської мови Дж. Адамс провів дві паралельні лінії вздовж мапи, одну з Бундорана до Дундалка, а іншу з Дрогеди до Сліго, і виділив зону існування північної та південної ірландської англійської. На думку автора, Південна зона відрізняється відносною однобічністю мови, й охоплює такі графства, як Дублін, Уїклоу, Уексфорд, Карлоу, Кілдаре, Лейке та Оффалай, які раніше вважалися кельтською територією. На півночі поширення ірландської англійської є менш однорідним, оскільки протягом XVIII та XIX ст. англійська поширювалась на ці території двома напрямками. Вона розповсюджувалась на північ з Пейла у напрямку Ольстера, і на південь – з центральної частини Ольстера до кордону з Ірландською республікою, і саме через це ми можемо виявити різноманітні фонологічні та лексичні особливості, характерні для південного і північного варіанта ірландської англійської [1, с. 56].

Починаючи з XIX ст. і дотепер англійська мова Ірландії, що мала неоднорідну структуру та складалася під постійним впливом ірландської мови, відома раніше як один з діалектів – Hiberno-English – посідає чільне місце в мовній спільноті Ірландії. Вона має статус другої державної мови країни (хоча використовується більшою частиною громадян, ніж ірландська), вживається різними соціальними верствами населення, виконує усі функції національної мови. Ірландською англійською пишуть книги, видають журнали, газети та інші ЗМІ, складаються словники і підручники, що фіксують особливості ірландської англійської у царині фонетики, лексики, граматики.

У пропонованому дослідженні зроблено спробу визначити частотні характеристики мовлення представників південної і північної Ірландії, виділити загальні та відмінні характеристики, які можуть виступати просодичними маркерами.

Попередні дослідження із соціофонетики підтверджують той факт, що основним джерелом просодичної інформації є частота основного тону (ЧОТ) [2]. Частота основного тону – акустичний корелят висоти тону – є однією з найбільш універсальних супрасегментних характеристик.

У результаті аналізу мовлення ірландців виявлено такі територіальні особливості середнього рівня ЧОТ і максимального діапазону ЧОТ (табл. 1).

Таблиця 1 – Середній рівень ЧОТ (Гц)

Інформанти	Середній рівень ЧОТ			
	Південь м. Корк	Південний схід м. Дублін	Північ м. Деррі	Центр м. Геллоуей
Чоловіки	119	121	88	94
Жінки	204	203	179	180

Порівнюючи середні показники ЧОТ мовлення представників різних територіальних регіонів Ірландії, можна помітити, що найвищі показники зареєстровані в мовленні жінок з Півдня Ірландії (м. Корк) та південного сходу (м. Дублін); найменші показники – у мовленні чоловіків з м. Деррі.

Аналіз діапазону ЧОТ у мовленні жіночих і чоловічих груп підтвердив загальноанглійську тенденцію щодо наявності більш широкого частотного діапазону в жіночому мовленні (таблиця 2).

Таблиця 2 – Показники частотного діапазону в мовленні ірландців. Гендерна та територіальна диференціація

Інформанти	Середній рівень ЧОТ			
	Південь м. Корк	Південний схід м. Дублін	Північ м. Деррі	Центр м. Геллоуей
Чоловіки	115	102	92	99
Жінки	195	201	164	215

Отримані результати підтверджують висновок Т. І. Шевченко про те, о більш широкий діапазон мовлення притаманний жінкам і свідчить про їх виражену просодичну експліцитність, у той час як чоловікам більш властива лексична експліцитність [3, с. 35].

Таким чином, частотні показники мовлення виявили, що середній рівень ЧОТ маркує мовлення жінок з Півдня та південно-східних регіонів, а в чоловічому мовленні Півночі демонструє значно менші показники.

Аналіз діапазону ЧОТ підтвердив загальну англійську тенденцію до більш широкого діапазону ЧОТ в жіночому мовленні.

Показники частотного інтервалу не виявили суттєвих розбіжностей між чоловічим і жіночим мовленням, що свідчить про рівномірну реалізацію діапазону в обох регістрах. Локалізація максимумів ЧОТ показала, що найчастотніший максимум ЧОТ локалізується і в жіночих, і в чоловічих групах на термінальному (ядровому) складі, а в регіональних групах – як на першому складі, так і на ядровому.

Список використаної літератури:

1. Adams G. B. The dialects of Ulster. The English language in Ireland. – Cork and Dublin: The Mercier Press, 1985. 175 p.
2. Блохина Л. П. Методика анализа просодических характеристик речи. М.: МГПИИЯ, 1997. 86 с.
3. Шевченко Т. И. Фонетика и фонология английского языка: Курс теоретической фонетики английского языка для бакалавров. Дубна : Феникс+, 2011. 256 с.

Ключові слова: просодичний, ірландський, ЧОТ, діапазон, англійська мова.
Ключевые слова: просодический, ирландский, ЧОТ, диапазон, английский язык.
Key words: prosodic, Irish, frequency, range, English.

НАКОНЕЧНА ОКСАНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1

КУРС ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

У 2019–2020 навчальному році у Національному університеті «Одеська юридична академія» кафедрою іноземних мов № 1 було запроваджено в експериментальному режимі курс «Теорія та практика юридичного перекладу» для студентів першого і другого курсів магістратури факультету міжнародно-правових відносин. Курс було запроваджено за ініціативи завідувачки кафедри доцента Юлінецької Ю. В. та за підтримки керівництва університету. Запровадження такого курсу обумовлено низкою міркувань, а саме необхідністю гармонізації українського законодавства та права ЄС, що передбачає наявність фахівців в галузі юриспруденції, що мають відповідні перекладацькі компетенції. Курс було розроблено для студентів-магістрів факультету міжнародно-правових відносин, оскільки їх попередня професійна підготовка передбачає детальне знайомство з міжнародним та європейським правом, правом ЄС, міжнародними конвенціями, рішеннями міжнародних судів тощо. Крім того, вони мають достатню підготовку з іноземних мов, перш за все з англійської мови. Запровадженню курсу передувало визначення цілей та завдань курсу, розробка методичного посібника та підбір матеріалів для практичних занять.

Цілі курсу «Теорія та практика юридичного перекладу» полягають у формуванні перекладацької компетенції студентів-юристів. Перекладацька компетенція має на увазі сукупність загальнокультурних та професійних компетентностей, необхідних для здійснення перекладів в галузі юриспруденції. Курс націлений на формування розуміння теорії перекладу, як окремої сучасної галузі науки, а практики перекладу – як окремого виду професійної діяльності. Тобто, теорія перекладу надає базис для ефективного здійснення практичного перекладу. Завдання курсу полягає у формуванні навичок для специфічної міжкультурної комунікації; розкриті специфіки юридичного перекладу та формулюванні вимог до перекладача-юриста.

Відповідно до поставлених цілей та завдань, колективом кафедри іноземних мов був розроблений методичний посібник, а також відібрані викладачі, які мають досвід у галузі юридичного перекладу та, відповідно, можуть доповнити стислий, але всебічний теоретичний огляд власними знаннями та практичним досвідом. Посібник містить різноманітні вправи для індивідуальної, парної та групової роботи. Після першого року апробації до посібника можуть бути внесені зміни та доповнення.

Перший розділ посібника стосується основ теорії перекладу. Передбачається декілька лекцій та самостійне знайомство з матеріалом.

На заняттях з теорії перекладу студенти, по-перше знайомляться з цікавими фактами з історії перекладу, як специфічної дуже давньої сфери міжнаціональної та міжкультурної комунікації. Зазначається, що перш ніж переклад набув ознак окремої професійної діяльності, він здійснювався особами, що володіли рідною та іноземними мовами – мандрівниками, військовополоненими, представниками духовенства, тощо.

Наступним та найважливішим розділом теоретичної частини є розділ про види перекладу (усний та письмовий), різновиди кожного виду, види перекладу по стилю і жанру: художній, інформативний (науковий, діловий, суспільно-політичний та побутовий). Різновидами усного перекладу є послідовний та синхронний [1, с. 78]. Далі йдеться про різні техніки, необхідні для здійснення кожного з цих видів.

Після стислого теоретичного огляду студентам пропонується перейти до практичних занять для набуття перекладацьких компетентностей. У методичному посібнику вони добре структуровані та пропонують вправи для усного і письмового перекладу в парах та індивідуально. Практичні заняття базуються на ретельно підібраних матеріалах: документах міжнародних організацій, Європейського суду з прав людини, промовах голів держав та інших видатних діячів. Саме такі завдання надають студенту можливість відчути специфіку перекладацької діяльності та виклики, що стоять перед перекладачем.

При доборі матеріалів враховувався широкий спектр проблем, з яким стикається перекладач і, відповідно, різноманіття лексичних засобів, що використовуються.

Наприклад, промова Президента Литви Далі Грибаускайте стосується ролі жінок в розвитку науки сучасного ЄС:

Although the participation of women in sciences shows a ***steady increase*** *in many world counties, it is still somewhat difficult for them* ***to gain an appropriate status*** *in academia. This is because of academic and cultural stereotypes, the* ***traditional perception*** *of women's role in society, the psychological and social environment, which do not encourage women to choose a profession in the male dominated and managed world of science* [2, с. 342].

Суттєво відрізняється стилем та лексичними засобами звернення видатного релігійного діяча Папи Бенедикта до громадських діячів Великої Британії:

Thank you for your words of welcome on behalf of this ***distinguished gathering.*** *As I address you I am conscious of the* ***privilege afforded me*** *to speak to the British people and their representatives in Westminster Hall, a building of* ***unique significance*** *in the civil and political history of the people of these islands…..* [3, с. 76].

Треба зазначити, що мета навчити студентів хоча б первинних навичок синхронного перекладу не ставилася, оскільки це найскладніший вид усного перекладу. Мета полягала в тому, щоб підготувати

сучасного студента-юриста з достатнім рівнем володіння англійською мовою до діяльності перекладача в рамках своєї професійної сфери.

Оскільки цей експериментальний навчальний рік ще не добіг кінця, зарано стверджувати, що поставлена мета досягнена в повному обсязі. Однак, зворотній зв'язок від студентів, їх безперечна зацікавленість та перевірка знань свідчать про те, що такий курс в юридичному виші є доцільним та корисним.

Список використаної літератури:

1. Брандес М. П. Стиль и перевод (на материале немецкого языка): Учеб, пособие. – М. : Высш. шк., 1988. 127 с.
2. Черноватий Л. М. Переклад англомовної юридичної літератури : Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти юрид. спец. та спец. «Переклад» / Л. М. Черноватий, В. І. Карабан, Ю. П. Іванко. Вінниця : Поділля-2000, 2002. 447 с.
3. Фаенова М. О. Обучение культуре общения на английском языке. Научно-теоретическое пособие. М. : Высшая школа, 1991. 144 с.

Ключові слова: теорія перекладу, практика перекладу, перекладацька компетентність, студент-юрист, англійська мова.

Ключевые слова: Теория перевода, практика перевода, переводческая компетентность, студент-юрист, английский язык.

Key words: theory of translation, practice of translation, translation competence, law student, English.

ЗАНЬКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов № 1

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ ЧИ ЗАПОРІЗЬКА СІЧ?

Актуальність теми цього дослідження полягає в тому, що не тільки у публіцистичних статтях , а й у наукових колах точаться суперечки щодо правопису даних прикметників. Більшість сучасних словників України допускають (навіть у історичному контексті) паралельні форми і з «І» та з «О» [1, с. 132], хоча ще Словник Голоскевича у 1929р. (згідно правопису 1928р.) допускає лише «Запорозька Січ» [2, с. 376].

Насамперед, звернемося до історії. Запорозька Січ – укріплений осередок Війська Запорозького Низового другої половини XVI – кінця XVIII ст. , що був розташований за порогами Дніпра, до Таврії. Ця місцевість мала такі топоніми: Низ, Великий Луг, Запороги, Урочища Запорозькі, Запорозькі степи.

Збереглися відомості про сім Запорозьких Січей, що наслідували одна одну.

Отже, первинний топонім Запорожжя (територія), запорожець (козак, який проживав на цій території) – від слова «пороги» (множина), тобто територія, що знаходилася за порогами Дніпра.

У науковій літературі, яка присвячена питанням розвитку історичної фонології української мови вчені-мовознавці висвітлюють це питання у своїх працях ще з XIX ст. Саме 1848 року український мовознавець Михайло Максимович у праці «Исследование о полноголосии» уперше вжив термін *повноголосся.* Повноголосся – одна з основних характеристик української мови. Воно властиве, як зазначає вчений, для східнослов'янських мов у позиції між приголосними на місці старослов'янських (т.зв. єрів Ъ та Ь) *ра, ла, ръ, лъ* з'являються групи з повноголоссям *–оро-, оло-, ере, еле-* і *«о» та «е»* не переходять в *«і»* в закритому складі: *мороз, подорож, берег* та ін. [3, с. 45]. Схожої аргументації дотримується і академік, мовознавець, доктор філософії Ю. Шевельов. Учений наголошує, що розвиток повноголосся відбувається з VII-XI ст. за існування (за його періодизацією) протоукраїнської мови. У протоукраїнській мові, указує Шевельов, плавні «р», «л» утратили складотворчість і це зумовило виникнення закритих складів, невластивих протоукраїнській мові того часу. Розвиток нових голосних після «р», «л», аналогічних до тих, що стояли перед ними, і дав змогу уникнути закритості складів. Після сонорних «р», «л» голосні «о», «е» розвинулися не відразу. Спершу після них виникли редуковані «ъ», «ь», які пізніше змінилися в голосні повного творення «о», «е», наприклад: dervo – дерьво – дерево; borda – боръда – борода. Перший варіант слів наведено латиницею, позаяк, загальновідомо, що українська мова належить до сім'ї індоєвропейських мов, впадає в очі її «архаїчність», тобто наявність у мові прадавніх, індоєвропейських елементів, а саме: кличний відмінок, спільна лексика тощо. Це свідчить про доісторичний розвиток української мови. Отже, аналізуючи фонетичну систему писемних пам'яток, академік Ю.Шевельов, дійшов висновку, що вимова слів з «і» утвердилася десь наприкінці XVII ст.

Схожої думки дотримується і мовознавець Л. А. Булаховський у роботі «Питання походження української мови» [4, с. 87].

Зміни у повноголоссі -оро-, -оло-, -ере-, -еле-, як зазначає вчений, засвідчують пам'ятки XVII ст. : коривъ (АС, 1683). Цей перехід став причиною виникнення чергування фонем у сучасній українській мові: о/і, е/і. І така зміна відбувається лише тоді, стверджує мовознавець, коли слово з повноголоссям має рухомий наголос: *голова – голови,* тому *голів.* Якщо наголос слова нерухомий, то зміни в повноголосних звукосполученнях не відбуваються: *сорока – сороки,* тому *сорок.* Отже, виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку (наголос – нерухомий), що козаки вимовляли *порог – пороги – Запорожжя – запорозький – запорожці.*

Професор, мовознавець М. Жовтобрюх також вважає («Історія української мови. Фонетика.») , що зміни «о», «е» в новому закритому складі повноголосних звукосполучень –оро-, -оло-, -еле-, -ере- непослідовна: в одних словах ці голосні змінюються на «і», а інших – зберігаються. Є підстави, зазначає учений, пов'язувати виникнення процесу зміни

«о», «е» в «і» з характером наголошування слів в українській мові, що відбиває рефлексацію давньої спільнослов'янської інтонації [5, с. 223].

На підтвердження історичних трансформацій старослов'янських слів (з редукованими «ъ», «ь») у протоукраїнські (давньоукраїнські) з повноголоссям (-оро, -оло-, -еле-, -ере-) варто навести дослідження професором мовознавцем І. П. Ющуком літературних пам'яток часів Київської Русі: «Слово о законі і благодаті», «Руська Правда», «Повість врем'яних літ», «Слово о полку Ігоревим» та інших творів. І. П. Ющук зазначає, що вказані пам'ятки та багато інших, у тому числі і графіті на стінах Софії Київської написані не лише старослов'янською, тобто мовою давніх болгар, що прийшла до нас з прийняттям християнства (988р.), а й давньоукраїнською. Про це свідчать, пише вчений, українські форми слів, слова, вислови, що проскакують крізь старослов'янщину в тодішніх текстах. Зокрема, наводиться ім'я *Володимир* (-оло- «Слово о полку Ігоревим», а не старослов'янська форма *Владимиръ).* Зовсім не старослов'янські і такі вислови, пише мовознавець, як: *уже княже туга ум полонила, загородите полю ворота* тощо. Вирішальну роль у формуванні єдиної української мови, яка вона є сьогодні, наголошує І. П. Ющук, відіграла Запорозька Січ. Туди сходилися люди з усієї України, з усіх діалектних середовищ. Тут уніфікувалася граматика і фонетична система української мови [6, с. 567]. У ті часи навіть словосполучення з'явилося – козацька мова.

Однак, у живому народному мовленні подовжені голосні «о», «е» в новоутворених закритих складах проіснували недовго й поступово (XII – XIV ст.) почали перетворюватися на інші голосні, а саме короткий «і» – так вважає доктор філологічних наук, професор В. Мойсеєнко [7, с. 98].

Таке правило чергування голосних о/і, е/і існує і у правописі сучасної української мови, що створює її мелодійність. Це чергування притаманне лише українській мові. Його не існує у інших слов'янських мовах (але тільки українська мова мелодійна і співуча). Голосні «о», «е», що стоять у відкритих складах, змінюються на «і» в закритих: *кінь-коня, сім-семи, Київ-Києва, Тернопіль-Тернополя,* але у групах із повноголоссям –оро-, -оло-, -ере-, -еле- такого чергування не відбувається: *берег, мороз, подорож..,* окрім винятків: *моріг, оборіг, сморід, поріг* [8, с. 443]. Як бачимо, вживання форми слова *порог – пороги,* як закріплювало правило повноголосся і наголосу, з часів козаччини змінилося на користь «і».

Доцільно звернути увагу на те, що в «Орфографічному словнику для школи» (К.1949р.) Іллі Кириченка уперше значеннєво розрізнюються топоніми: *Запорожжя (запорозький)* – історична назва; *Запоріжжя (запорізький)* – сучасна назва міста Олександрівськ, що було перейменоване у 1921 р. у місто Запоріжжя, жителі міста – запоріжці.

На Нікопольщині, поблизу с. Капулівка – могила кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка (поч. XVII – 1680 р.).

У 1709 р., за відомостями Д. Яворницького, руйнуючи Чортомлицьку Січ, російські військові загони знищили кам'яний хрест, який був на могилі кошового. Лише 25 років потому, повернувшись, запорожці замість хреста на могилі отамана встановили камінь з написом (тобто у

1730-ті роки), який ми сьогодні можемо прочитати [9, с. 346]. Ця кам'яна брила зберіглася до наших днів.

Так, за результатом дослідження питання правопису прикметників *запорозька-запорізька*, можна дійти висновку, що подані прикметники не можна вважати синонімами, позаяк одна зі словоформ поповнила терміносистему таких наук як історія, філологія. Доречно зазначити, що ознаки терміну це, перш за все, точність і відсутність синонімів.

Отже, вважаємо за необхідне наголосити, що Січ – за українським правописом – Запорозька, край-осередок козаччини – Запорожжя, козаки – запорозькі; область як адміністративна одиниця – Запорізька, жителі – запоріжці, край – Запоріжжя.

Зазначене вище зумовлює необхідність вдосконалення терміносистеми сучасної української мови.

Список використаної літератури:

1. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) в 11 томах. Т.3, Інститут мовознавства, за ред. І.К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1972. 274 с.
2. Голоскевич Г. Правописний словник. Х. : ДВУ, 1929. 451 с.
3. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматика: Навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
4. Булаховський Л. А. Питання походження української мови. К., 1922. 218 с.
5. Жовтобрюх М. Історія української мови. АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К. : Наук. Думка, 1979. 336 с.
6. Ющук І.П. Українська мова. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Либідь, 2004. 640 с.
7. Мойсеєнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (полiське) наріччя: підручник. К. : ВЦ «Академія», 2016. 274 с.
8. Білецька О. Українська мова. Комплексна підготовка до ЗНО та ДПА. Тернопіль. Видавництво «Підручники і посібники».2019. 592 с.
9. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / Ред. П. Сохань та ін. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1990. 560 с.

Ключові слова: звукосполучення, повноголосся, закритий/відкритий склад, топонім, давньоукраїнська мова, старослов'янська мова, наголошування, індоєвропейські мови, фонетика, отаман.

Ключевые слова: звукосочетания, полногласия, закрытый/открытый слог, топоним, древнерусский язык, старославянский язык, подчеркивание, индоевропейские языки, фонетика, атаман.

Key words: sound combination, pleophony/full vocalism, free/checked syllable, toponym, the Old Ukrainian language, the Old (Church) Slavonic language, stress, the Indo-European languages, phonetics, otaman/hetman.

BILOBROVA OLENA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of the Department of foreign languages № 1

THE NECESSITY OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

In modern society, specialists with abilities and skills that allow a professional to be more maneuverable and successful in present conditions of legal relations, carrying out effectively lots of labor activity, being at the same time quite socially adapted, is in great demand.

The purpose of the article is the need to determine the scientific and practical importance of the professional competence of the student and teacher as direct interacting initiators and participants within the educational process, its development, in turn, is a prerequisite for the further professional formation of a future specialist.

Prospects for the development of education are due to both the use of innovative methods and technologies in the meaningfulness of the educational process, and the growth of the teacher's professional competence [1, p. 109]. Recently, in psychological and pedagogical research, the issue of forming a professionally competent working specialist in any area of law has become particularly relevant. Within recent social environment, the model of socio-psychological of a competent specialist lays the emphasis on such personality psychological qualities as independence in solving complex problems, autonomous use of knowledge, skills, discipline, a satisfactory image of oneself; the ability to conduct coordinated communication, management of personal communication in a team, the internal need for self-development.

Great importance can be assigned to a communication process, in the implementation of one of the important functional properties of professional competence, namely, the one that integrates development of creative abilities, so ingenious communication it takes place both internally and at the intercultural level, implying the usage of a foreign language. The new many-sided and all-around world puts forward new requirements to a successful application procedure in general and work with personnel in particular [2].

As far as a distinctive feature of the present state of affairs in various fields of law is the presence of joint ventures and / or all kinds of relations with foreign partners, so it is hard to imagine communication with the personnel without a foreign language, as a means of communication. Almost everyone agrees that for modern Lawyers, English is not a luxury, but a tool to do some efficient work in the professional sphere.

The competence can be considered as the formation of the ability, for the qualitative functioning of an employee, in the field of a particular discipline applying some special knowledge, skills, ways of thinking, awareness of responsibility for their own actions aimed at organizing and applying creative abilities in a professional sphere. Of great importance in the implementation of the functional properties of a professional and personal

competence, integrating the development of creative abilities, is the communication process [3, p. 41].

The role of personal and professional communication, which is growing in the modern world, is manifested both in real live communication, and in a form of electronic communication via email, social networks, instant or chart messengers and their options, print, audio and even video messages, as well as internal options phone calls. The indicated possibilities of communicative resources imply the expansion of the external boundaries of communication to almost global limits. That is, participants in such a wide range of interactions need to use a foreign language to carry out both personal and professional communication. Such a need entails an increase in demand for workers in the professional non-linguistic spheres such as Law, which is able to carry out the communication process using knowledge of a foreign language. Foreign language functioning user makes it possible to expand the scope of the employee's activity. Modern requirements put forward to specialists suggest modern, innovative approaches to teaching, in particular, English [4, p. 300]. One of such approaches in teaching English may be methodological management. The effectiveness of methodological management is determined by its functions (forecasting, planning, development and decision-making, organization, control by Law), which are aimed at implementing some necessary stages of managing activity in training [5, p. 73].

Along with the increase of a number of foreign language users among the future specialists right in their professional activities, a very important issue is the prospect of fruitful interaction between a foreign language teacher and students of non-linguistic specialties in the field of the professional orientation of the learning process and as a result of improving the quality of forthcoming activities of a future specialist according to the specialty.

So, language education on a professional basis within non-linguistic specialties is becoming an important component which takes part in creating the effective life of a future specialist in the global multilingual and multicultural space of the human community. "English plays a large role in the life of modern students, as it is the dominant language of international communication and cooperation. The development of modern IT technologies not only contributes to the development of a foreign language, but also emphasizes its relevance [6, p. 47].

The increase of information and communication resources in language professional training contributes to the formation of a foreign language to be real means of communication between future specialists and foreign-language colleagues. When implementing a functional-communicative approach, specially oriented types of speech activity are developed with the aim of mastering a foreign language in line with the specifics of a future profession within the framework of developing the professional competence of students. Attracting a socio-cultural approach means the cultural development of a future young specialist, contributing to building successful legal activity in the proposed conditions of intercultural communication, and an indicator of the presence of such ability is an intercultural competence, complementing the professional one from the position of inter-lingual, language-oriented professional communication in the framework of effective professional activities [2].

Functional-communicative, socio-cultural approaches and IT modern technologies involved in the formation of professionally oriented competence are focused on the student's personal characteristics, self-improvement, and development of the individual creative potential [7, p. 408].

Specially oriented language training in the framework of non-linguistic Law specialties gives students the opportunity to act in the future as a mediator between different languages and cultures in law and socio-cultural spheres, that is, it becomes a kind of tool for the formation of social mobility, activity and adaptability of a young specialist's consciousness. To accomplish such a task of social adaptation and professional self-realization, it is necessary to use an interdisciplinary approach in teaching foreign language for professional purposes, which is a coordinated, equivalent, mutually contributing interplay of educational disciplines, combined by one whole educational and didactic system.

Such an implementation of interdisciplinary relations provides the basis for the formation of communicative and professional competencies, which in turn becomes the key to high-quality teaching of a foreign language in non-linguistic specialties [8]. For example, when creating a work program with foreign language for professional purposes teaching, it should be noted that the use of a foreign language of a specialty helps to improve the professional competence of a future specialist, namely, broadens the horizons in the process of obtaining information in a foreign language and, accordingly, improves the quality and level of communication in law sphere.

Professionally-oriented language education in the conditions of a non-language educational environment is the process of developing the ability to: use an additional foreign language as a communication tool in the field of professional activity, taking into account its non-language specificity; recognize a foreign language professional culture; to build an adequate thought-out tolerant dialogue with participants in the inter-lingual process of communication [9, p. 94]. The implementation of intercultural competence presupposes the ability of students, to maintain a communicative interaction in order to realize certain personal and professional intentions in reality, cooperate calmly within the framework of diverse situational communication. So, in future specialists it is necessary to form the ability to put into practice a foreign language interpretation of the linguistic picture of the world and specialty with a further direct and easy access into the open information and communication space of professional activities. The process of combining the perception of the world fragments through linguistically designed language of the specialty is happening by means of a foreign language as a speech tool for a fragmented expression of the original native and newly emerging, re-cognizable linguistic worldview and the specialty itself within a large communicatively designed space of modern reality [10].

Thus, linguistic education in the conditions of a non-linguistic university acts as an important instrument for the successful functioning of a person in a multilingual and multicultural community of people. In the era of the development of information technologies leading to the modernization of both global and Ukrainian education, it is necessary to develop new effective principles for the formation and effective coordinated implementation of

communicative-language and professional competencies for foreign language for professional purposes in non-linguistic specialties and areas.

References:

1. Дубских А. И., Зеркина Н. Н. Роль преподавателя в процессе обучения профессионально ориентированному иностранному языку в техническом ВУЗе // Современные тенденции развития системы образования. Чебоксары : Издательский дом «Среда», 2018. С. 108–110.
2. Frolova, O. A., Lopatinskaya, V. V. The Development of Intercultural Foreign Language Competence of University Students of Economics // Мир науки. 2018. Т. 6. № 2. С. 57.
3. Ломакина Е. А. Формирование коммуникативной компетенции в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. Тверской гос. ун-т, Тверь. 2018. № 41. С. 39–44.
4. Romanova, M. V., Romanov, E. P., Varfolomeeva, T. N., Lomakina, E. A., Chernova, E. V., Ruban, K. A. Intellectual Game Application for Students' Knowledge Control // Proceedings of the 2016 conference on Information Technologies in Science, Management, Social
5. Зеркина Н. Н., Кисель О. В. Подходы, формы и методы обучения взрослых // Образование, инновации, исследования как ресурс развития сообщества : сб. мат-лов II Междунар. науч.-практ. конф. БУ ЧР ДПО «Чувашский республиканский институт образования» Минобразования Чувашии. 2018. С. 71–74.
6. Ломакина Е. А. К вопросу о филолого-педагогических проблемах информатики в контексте информационной среды // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. Тверской государственный университет. Тверь, 2017. № 39. С. 44–49.
7. Ломакина Е. А. «Информационная среда» как совокупная общность информации и информационно-коммуникативных реализаций // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования : тезисы докладов 76-й междунар. науч.-техн.конф. Магнитогорск : Изд-во Магнитогорск. гос. техн. ун-та им. Г.И. Носова, 2018. Т. 2. С. 408.
8. Алферова Н. Г. Компетентностно-ориентированный подход в обучении иностранному языку в неязыковом вузе // Педагогические и социологические аспекты образования материалы Междунар. науч.-практ. конф. 2018. С. 13–15.
9. Ломакина Е. А. Лексико-прагматические средства манипуляции в политической коммуникации // Libri Magistri. Т. 5. Вып. Аксиологический диалог культур. 2018. С. 92–95.
10. Кисель О. В., Дубских А. И., Бутова А. В., Зеркина Н. Н. Проблемы, связанные с обучением лексике студентов неязыковых специальностей МГТУ им. Г. И. Носова // Современные наукоемкие технологии. 2019. № 7. С. 185–189.

Ключові слова: навчання, педагогічний процес, вивчення мови, комунікативна компетенція, іноземна мова для професійних цілей.

Ключевые слова: обучение, педагогический процесс, обучение языку, коммуникативная компетенция, иностранный язык для профессиональных целей.

Key words: education, pedagogical process, language teaching, communicative competence, foreign language for professional purposes.

БАБЯТИНСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1

ГУСЕЙНОВА КАМІЛА САРХАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Використання дискурсу як основи професійно-орієнтованого навчання іноземної мови дозволяє враховувати конкретну ситуацію спілкування, що створює сприятливі умови для формування вмінь, необхідних для здійснення ефективного діалогу з представниками іншомовної культури.

Дискурс – «складне комунікативне явище, що включає окрім тексту, ще і екстралінгвістичні чинники (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту» [1, с. 144], а також стратегії, до яких вдаються співрозмовники в інтерактивному дискурсі, орієнтовані на різні його аспекти та рівні. Під стратегією розуміють:

– характеристики спілкування, що визначають зміст «підходу» до розуміння партнера у спілкуванні [2, с. 313], а отже, форму тексту (наказ, рада, загроза, прохання і так далі);

– когнітивний план спілкування, який контролює оптимальне вирішення завдання гнучким і локально керованим способом [3, с. 174];

– план оптимальної реалізації комунікативного наміру, котрий за умови обліку об'єктивних і суб'єктивних чинників та умов визначає внутрішню і зовнішню структуру повідомлення [7, с. 52];

– механізм, що використовується для синтезу різних жанрів тексту і задає відповідну організацію тексту, яка забезпечує ефективну передачу специфічних цілей повідомлення.

У запропонованих визначеннях загальними сутнісними характеристиками поняття «стратегія» є: 1) його когнітивна сутність; 2) залежність від практичної мети та комунікативного наміру; 3) залежність від контексту ситуації та психологічних характеристик (портретів) учасників спілкування; 4) визначальний вплив на зовнішнє (риторико-композиційне) та внутрішнє (семантичне, лексичне, синтаксичне, стилістичне) оформлення тексту.

Дискурсивний підхід до навчання міжкультурної комунікації постулює необхідність опори на дискурс, який в такому випадку служить засобом занурення студентів в іншомовну діяльність, яка відображатиме предметний та соціальний зміст професійної сфери комунікації в міжкультурному контексті. Комунікативним ядром когнітивно-дискурсивної системи навчання іншомовної міжкультурної комунікації студентів-юристів при такому підході є не просто мова як система, а

мова як елемент комунікативного процесу, що показує етно- та соціокультурні особливості, професійний контекст і поведінкові характеристики комунікантів як представників різних лінгвосоціумів.

Професійна міжкультурна комунікативна компетенція особи є системотворчою та стержневою для професійних компетентнісних ресурсів, оскільки органічно інтегрує у власному розвитку формування усіх інших компетенцій, бувши не лише метою, але і засобом ефективного розвитку особистості в освітньому процесі. В основі поняття професійної міжкультурної комунікативної компетенції лежить комунікативна культура особи, яка, будучи основою загальної культури людини, характеризується особовою цінністю, формується в усіх видах діяльності та спілкування і об'єднує емоційну культуру, культуру мислення, культуру мовлення. Чим вище рівень культури людини (у тому числі й мовний), тим продуктивніше він вирішуватиме завдання професійної діяльності. Правильність, зрозумілість, точність та виразність мови – необхідні атрибути загальної гуманітарної культури особи. Правильна і точна, ясна і зрозуміла, багата і емоційна мова дозволяє належним чином виразити думки, ідеї, впливати не лише на свідомість слухача, але і на його почуття, уяву, волю.

Проблема формування професійної комунікативної компетенції особливо гостро встає при організації підготовки майбутніх юристів, для яких успішна міжкультурна комунікація є одним з основних показників професіоналізму. У юридичній сфері професійна міжкультурна комунікація виділяється як найважливіша складова діяльності юриста, що визначає загальний рівень його професійної компетентності та безпосередньо впливає на ефективність рішень професійних завдань. Специфіка мови юристів проявляється в інтеграції спеціальних мовних засобів юридичної науки та правозастосовної практики (законодавства), яка виражається в об'єднанні наукового та офіційно-ділового стилів мови, в особливостях їх використання в юридичних текстах. З одного боку, мова права обслуговує комунікацію в адміністративно-правовій сфері, в суто юридичному професійному середовищі, з іншого. В наслідок того, що правові стосунки пронизують собою все суспільство та торкаються практично кожної людини, письмові юридичні тексти можуть виконувати функції повідомлення та взаємодії в різних міжкультурних сферах і середовищах спілкування. Інакше кажучи, в професійній підготовці юристів потрібні спеціальні навички мовного міжкультурного спілкування в усній та письмовій формі: вміння ставити питання, обґрунтовувати та адекватно формувати рішення, безпомилково тлумачити сенс словесних повідомлень, що містять ту або іншу правову інформацію, виступати публічно в строго регламентованих ситуаціях спілкування, якісно переводити усну мову у письмовий виклад, застосовувати спеціальні знання про слово в цілях як найповнішого психологічного вивчання особи, мотиваційної сфери, поведінки. Усе це вимагає не лише чіткого знання законів, але й високого рівня міжкультурної комунікації. Будь-який юридичний документ має бути грамотним, як в правовому, так і в лінгвістичному сенсах. На підставі цього, до мови юриста висуваються підвищені вимоги як до основного

інструмента професійної діяльності: мова має бути грамотною, зрозумілою, послідовною, логічною, переконливою, аргументованою та мати широкий діапазон емоційних засобів впливу.

У рамках формування та розвитку міжкультурної професійної компетенції студентів юридичного профілю актуальною проблемою стає створення моделі навчання та пошук педагогічної технології та її реалізації, які б дозволили, по-перше, реалізувати в повному обсязі принцип інноваційності в освіті; по-друге, відповідали б усім сучасним вимогам, що пред'являються до практичної підготовки фахівців в галузі права; по-третє, враховували б багатомовне середовище навчання, що домінує в сьогоднішньому освітньому просторі.

Список використаної літератури:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 343 с.
2. Мальцева К.С. Міжкультурне непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис… канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с.
3. М'язова І.Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І.Ю. М'язова // Філософськи проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8. – С. 108–113.

Ключові слова: професійна комунікативна компетенція, мова, міжкультурна комунікація.

Ключевые слова: профессиональная коммуникативная компетенция, язык, межкультурная коммуникация.

Key words: professional communicative competence, language, intercultural communication.

СЕКЦІЯ 19

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Керівник секції: *завідувач кафедри іноземних мов № 2, к. філол. н., доцент Ю.О. Томчаковська*

Секретар секції: *старший викладач кафедри іноземних мов № 2 К.В. Лесневська*

TOMCHAKOVSKA YULIIA

National University "Odesa Law Academy",
Acting head of the Chair of foreign languages № 2,
candidate of philological sciences, associate professor

TOMCHAKOVSKYI OLEKSANDR

Odessa National I.I. Mechnikov University,
associate professor of the Chair of lexicology and stylistics of the English language,
candidate of philological sciences, associate professor

STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE (BASED ON "AQUINAS' MORAL, POLITICAL, AND LEGAL PHILOSOPHY" BY JOHN FINNIS)

One of the main trends of legal linguistics as a branch of language studies is investigation of legal discourse. Legal linguistics is an interdisciplinary field of knowledge about the relationship between language and law, linguistic means of expression of legal concepts and categories, linguistic resources in the field of legal communication. Legal discourse can be seen as a complex system of lexical, grammatical and syntactic means of expression that obeys the goals and objectives of communication in the field of law, which is characterized by specific terminology and specific legal categories [1].

The given research is dedicated to the study of structural and semantic peculiarities of English legal discourse based on the book "*Aquinas' Moral, Political, and Legal Philosophy*" by John Finnis, an Australian legal philosopher, lawyer and scholar specializing in jurisprudence and the philosophy of law. He was Professor of Law & Legal Philosophy at the University of Oxford from 1989 to 2010, where he is now professor emeritus. He acted as a constitutional adviser to successive Australian Commonwealth

governments in constitutional matters and bilateral relations with the United Kingdom [3].

First published in 2005, "*Aquinas' Moral, Political, and Legal Philosophy*" presents a critical examination of Aquinas's thought, combining an accessible, historically-informed account of his work with an assessment of his central ideas and arguments. John Finnis presents a richly-documented critical review of Aquinas's thought on morality, politics, law, and method in social science. Unique in his coverage of both primary and secondary texts and his vigorous argumentation on many themes, the author focuses on the philosophy in Aquinas's texts, and demonstrates how this interconnects with the theological elements. Finnis shows how Aquinas, despite some medieval limitations, makes clear and profound contributions to present debates [3].

The given text belongs to the scientific prose style which is employed in professional communication, in academic publications in particular. The main aim of the given functional style is to give the reader certain information, to prove a hypothesis, to create new concepts, to disclose the internal laws of existence, relations between different phenomena [2, p. 61].

One of the most specific features of the given style is presented in the analyzed book. It is strict logical organization. The monograph is logically subdivided into seven parts which are dedicated to a certain aspect of the problem under discussion.

Logical argumentation is also achieved with the help of a wide system of connectives, (*therefore, thus, for instance, however, but*) emphasizing the logical connection and interdependence of consecutive parts of the discourse, for example:

"If, **on the other hand**, the postulate that a certain operatio is the proper (or even a proper) function of human beings is asserted to be itself evaluative and/or normative rather than, **or as well as**, factual/descriptive, then some account is needed of the postulate's source or justification (or self-evidence?)" [4].

"***So, for example***, direct killing of the innocent *is taken to refer to behavior whose causally immediate effect is killing, or which has its lethal effect before it has its intended good effect.* ***But*** *this is incompatible with Aquinas' fundamental and consistent positions about human action*" [4].

The syntactic structure of the sentences is also characteristic of the given functional style – they are mostly long with a wide usage of passive structures and the Present Simple Tense, for example:

"*Aquinas* ***locates*** *the significant and irreducible difference between ethics and all these forms of "art" in three features: (i) Moral thought, even when most unselfishly concerned with helping others through the good effects of physical effort and causality,* ***is*** *fundamentally concerned with the problem of bringing order into one's own will, action, and character, rather than the problem of how to bring order into the world beyond one's will*" [4].

The wide usage of passive constructions can be explained by another peculiar feature of the academic writing – it tends to be impersonal and objective, logically persuasive, concentrating upon the object of investigation, for instance:

"*Aquinas neglects to spell out how these first principles come to be understood. But he holds that* ***they are understood*** *and* ***accepted*** *by everyone who has enough experience to understand their terms*" [4].

Another peculiar feature of scientific style is found on the lexical level, namely the wide usage of terms, such as *legal, statutory law, eternal law, natural law,* etc.

Quotation as a necessary part of any scientific work is also present in the given book. In the following example the author quotes the words of other scholars, presents them in inverted commas followed by a corresponding bibliographical reference:

"*Criticisms of the interpretation of Aquinas' theory that is proposed in that work can be found in Paterson 2006, Wheatley 2015, Long 2004, and earlier in Lisska 1998 and McInerny 1997. These works argue in various ways that that interpretation denies or neglects the metaphysical foundations of the principles of practical reason that it offers to identify. Support, in general, for the approach in this article will be found in Rhonheimer 2012 and 2000*" [4].

As for the polycode character of the text which is realized in using verbal and non-verbal means of presenting information, here it is achieved by means of italics as well as capitalization which single out graphically and logically the most important of the discussed notions as well as terms of Latin origin.

Thus, the analyzed text manifests main peculiar features of academic writing, namely, abundance of terms denoting objects, phenomena and processes characteristic of some particular field of science, in our case, law; precision, clarity and logical cohesion which is responsible for the repeated use of different clichés and other lexico-syntactical forms emphasizing the logical connection and interdependence of consecutive parts of the discourse; wide usage of non-verbal graphical means.

References:

1. Прадід, Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 2001. – Випуск 2. – С. 31-37.
2. Kukharenko V.A. A Book of Practice in Stylistics / V.A. Kukharenko. – Vinnytsia: Nova Knyga, 2000. – 160 p.
3. John Finnis. – [Electronic resource]. Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Finnis
4. Finnis J. – Aquinas' Moral, Political, and Legal Philosophy. – [Electronic resource]. Mode of access: https://plato.stanford.edu/entries/aquinas-moral-political/

Ключові слова: юридичний дискурс, науковий функціональний стиль, структурні та семантичні особливості.

Ключевые слова: юридический дискурс, научный функциональный стиль, структурные и семантические особенности.

Key words: legal discourse, scientific functional style, structural and semantic peculiarities.

LESNEVSKA KATERYNA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages № 2

HLADCHENKO KSENIIA

National University "Odesa Law Academy",
Assistant of the Department of Foreign Languages № 2,
Master Degree in Philology

PHRASAL VERBS IN THE ENGLISH LEGAL DISCOURSE (BASED ON *CIVIL LAW REFORM IN THE UK: A DRAFT BILL*)

Traditionally, phrasal verbs were considered informal in terms of register, and in formal contexts, single word equivalents were considered more appropriate. However, statistics presented by Macmillan English Dictionary magazine (MED Magazine), shows that phrasal verbs can not only be found in all types of texts, but are considered more «natural» in a variety of contexts.

Within the register of legal language, phrasal verbs have not been widely analyzed, while statistics shows the increasing usage of phrasal verbs in all aspects of the English language and in Legal English in particular. In view of this, and taking into account the fact that English phrasal verbs are not only one of the most characteristic and productive features of the English language, but also complex, and difficult to acquire due to their structural, syntactic and semantic features, peculiarities of phrasal verbs usage in legal discourse are worthy of analysis.

The choice of the object of the analysis can also be justified by the fact that Legal language is generally characterized by unambiguousness and conciseness whereas phrasal verbs are often polysemantic and ambiguous, which makes them difficult in terms of acquisition and translation.

First of all, it is necessary to define a phrasal verb as a language unit.

By "phrasal verb" we mean a combination of an "ordinary" (one-word) verb (e.g. come, give, put) and an adverbial or prepositional particle (e.g. in, off, up), or sometimes both, which constitutes a single semantic and syntactic unit [1, p. 5].

Among the definitions of a phrasal verb, those given by the Cambridge and Oxford dictionaries are worth mentioning:

- A phrase that consists of a verb with a preposition or adverb or both, the meaning of which is different from the meaning of its separate parts [2].
- A phrasal verb is a verb that is made up of a main verb together with an adverb or a preposition, or both. Typically, their meaning is not obvious from the meanings of the individual words themselves [5].

As it was already mentioned, phrasal verbs are widely used in all types of legal texts. Having analyzed different legal texts, we came across the following phrasal verbs connected to «crime and punishment»:

- to back down (відступати)They argued and in the end she **backed down.** Вони сперечалися, але в решті решт вона відступила.

- to break out (втекти, вирватися)They had been planning their escape for two years before they **broke out** of prison. Вони планували втечу два роки до того, як їм вдалося втекти з в'язниці.
- to bring in (впровадити)The government is planning to **bring in** a new law. Влада планує впровадити новий закон.
- to chase after (переслідувати)The policeman **chased after** the pickpocket and arrested him. Поліцейський переслідував кишенькового злодія та заарештував його.
- to come forward (запропонувати допомогу)There were a lot of people who **came forward** with their help. Велика кількість людей визвалися їм допомогти.
- to fill in (заповнити)I had to **fill in** plenty of forms. Я повинен був заповнити велику кількість документів.
- to get away with (уникнути покарання)The judge didn't let the robber **get away with** it. Суддя не дозволив крадію втекти від покарання.
- to go off (вибухнути)Fortunately, they managed to defuse the bomb before it went off. На щастя, їм вдалося знешкодити бомбу, перш ніж вона вибухнула.
- to hand in (здати, повернути) I found a wallet on the road and **handed** it **in** to the police office. Я знайшов на дорозі гаманець та здав його в поліцію.
- to hold up (здійснити збройне пограбування) A robber **has held up** several banks in one city. Крадій здійснив в місті декілька збройних пограбувань.

The research also shows the increase in quantity of phrasal verbs in all types of formal legal texts and documents. For instance, in the Civil Law Reform A Draft Bill we can observe usage of the following phrasal verbs:

It is important that it (civil law) is kept up to date [3, p. 3].

…. bring the disciplinary hearing appeal process for barristers into line with the appeal process for solicitors [3, p. 3].

This paper sets out the text of the draft Civil Law Reform Bill [3, p. 4].

… carrying out tasks as part of running or maintaining the home or supporting the injured person's domestic or family life [3, p. 4].

If the defendant recovers damages for the loss referred to in subsection (1), the defendant must account to– (a) such persons as provided the services before the date of the award of the damages [3, p. 4].

Until then the property is held on trust [3, p. 33].

The analysis revealed that in the Articles of the European Convention on Human Rights among a great number of phrasal verbs the most frequently used are the following: come into (force) – набути (чинність), enter into – вступати в, keep with – дотримуватись, narrow down – звестидо, strike out – викреслити , follow up – слідувати, work out – розробити, call upon – закликати, go against –протидіяти, provide for – передбачати, points out – зазначити, set up–встановлювати, пропонувати, set out –викласти, refer to–посилатися, називати, deal with–матисправу з, lay down – встановити.

Taking into account the increasing usage of phrasal verbs in legal language and in all types of legal documents, further research is due to take place.

We can draw the following conclusions: (1) Phrasal verbs have long lost their «informal status» and their vast usage in legal literature is suggestive of it; (2) due to the increasing use of phrasal verbs in legal language in general and in legal documentation in particular, further research of the usage of this language unit in legal discourse is necessary.

References:

1. Povey J. Phrasal verbs and how to use them / Jane Povey. – M.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
2. Cambridge Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: https://dictionary.cambridge.org/ru/
3. Civil Law Reform in The UK. A Draft Bill.– [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bills-acts/draft-civil-law-reform-bill.pdf
4. Macmillan English Dictionary magazine (MED Magazine). – Mode of access: http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/September/33-Phrasal-Verbs-Register.htm
5. Oxford Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: https://en.oxforddictionaries.com/definition/phrasal_verb

Ключові слова: юридичний дискурс, одиниця мови, фразові дієслова, вживання фразових дієслів, регістр.

Ключевые слова: юридический дискурс, единица языка, фразовые глаголы, употребление фразовых глаголов, регистр.

Key words: legaldiscourse, language unit, phrasalverbs, phrasal verbs usage, register.

ТАРАСОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов № 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ «MANUS» В ЮРИДИЧНОМУ ТА ІНШИХ ВИДАХ ДИСКУРСУ

Усі спеціалісти лінгвистичного напрямку зацікавлені у тому, щоб прослідкувати явище полісемії в тій чи іншій мові. І в латинській мові таке явище відобразилось на численній кількості слів, прикладом чого є дуже поширений у римському праві концепт “manus”.

В битовій мові “manus” перекладається як «рука», що, наприклад відображує приказка «manus manum lavat *рука руку миє*», але словник дає ще й інші значення цього іменника, найбільш поширеними з яких є такі:

I. «сила, насилля», наприклад: non manu neque vi *без застосування сили, мирним шляхом*; per manus *з застосуванням сили, насильно*; manum afferre *йти війною на когось*;

II. «влада», наприклад: haec non sunt in vestra manu *це не в вашій владі* або *це не в вашій компетенції*; in manus venire alicuius *підпасти під чиюсь владу*;

III. «робота, труд, праця, діяльність, зусилля», наприклад: usu manuque *наполегливою працею*; sine labore et manu *без будь-яких зусиль*;

IV. «почерк», наприклад: manum imitari alicuius *імітувати почерк кого-небудь*;

V. «загін, група» (або «банда» в негативному контексті), наприклад: manus militum *загін легіонерів*; manus hostium загін ворогів.

Але в юриспруденції «manus» функціонує у якості концепту, що використовується в різних гілках права, при цьому здебільшого в другому з перелічених вище значень, тобто в значенні «влада»:

a) в сімейному праві, де «manus» має значення перебування дружини під владою чоловіка. Наприклад, ще здавна укладання шлюбу (matrimonium *шлюб*) супроводжувала угода під назвою conventio in manu – перехід жінки в родину і під владу чоловіка. Але при цьому існував як matrimonium cum manu *шлюб з владою над особистостю та майном жінки*, так і matrimonium sine manu *шлюб без влади*.

b) в зобов'язальному і речовому праві, де функціонують утворені від «manus» терміни:

– manus iniectio – «накладання руки» на боржника, символічний акт, який супроводжується урочистою формулою й наочно показує, що кредитор по праву заволодіває особою боржника;

– mancipium – старий спосіб продажу, при якому річ, яку продавали, бралася в руки в присутності п'яти свідків (формальний продаж або передача);

– mancipatio – термін, утворений від «in manus capere *взяти, придбати в свої руки*», який у римлян означав формальне, абстрактне і довільне надбання квіритського права (ius Quiritium): етимологія терміну mancipatio пов'язана з тим, що процес відчудження здійснювався посередством проведення спеціального обряду, коли хто-небудь або щонебудь передавалось з рук в руки;

– emancipatio – термін, по значенню протилежний попередньому; означав або вихід сина з-під батьківської влади, або формальну відмову від прав голови сімейства, або офіційну відмову від права володіння власністю;

– mandatum – термін, утворений від «in manus datum *передане в руки*», який означав договір доручення, прийняття на себе зобов'язання безоплатного виконання будь-якої дії, концесуальний контракт. В Дигестах міститься така сентенція Павла Юлія: «Mandatum nisi gratuitum nullum est – договір доручення якщо не безоплатний, то нікчемний (тобто не маючий юридичної сили)».

c) в процесуальному праві використовуються терміни:

– manucapere *стати поручителем явки до суду особи, звільненої під заставу*; – manucaptio *звільнення під заставу без надання поручителям права заарештувати звільненого для забезпечення його явки до суду.*

– термін «mandatus, a, um *переданий в руки*» в процесуальному праві зустрічається, наприклад, в сентенції Павла Юлія: «Mandatam sibi

iurisdictionem mandare alteri non posse manifestum est – очевидно, що передані повноваження не можна передавати комусь іншому».

Існує безліч прикладів використання як самого концепту «manus», так і його дериватів в юриспруденції. Але і в майже усіх інших наукових сферах спеціалістами різних професій (наприклад, лінгвистами, політологами, соціологами, істориками, медиками), рівно як і в битовому дискурсі на кожному кроці використовуються похідні від «manus» слова і терміни: манускріпт, маніпуляції, мануальний, еманципація, мандат, маніфест, маніфестація, манити, приманювати. І завжди цікаво буває проаналізувати асоціативні зв'язки між похідними словами і основним значенням слова, від якого вони утворені. Без цього неможливим є проникнення в спеціалізацію будь-якої сфери науки.

Список використаної літератури:

1. Бабичев Н.П., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов. – Москва: Русский язык, 2003. – 960 с.
2. Гай. Институции. Книги 1 – 4. Моска, 1997.
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – Москва: Русский язык, 2007. – 1096 с.
4. Законы XII таблиц. – Москва, 1996 с.
5. Перетерский И.С. Дигесты Юстиниана. – Москва. 1956.
6. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права. Киев: Вища школа, 1990. – 283 с.
7. Тарасова А.М. Словарь латинских юридических фраз и терминов. – Одесса: Юридическая литература, 2003. – 42 с.
8. Темнов Е.И. Латинские юридические изречения. –Москва: Экзамен, 1996. – 382 с.
9. Хоміцька З.М. Словник латинських юридичних висловів. Харків: Право, 2007. – 269 с.

Ключові слова: рука, термін, право, влада, праця, етимологія, мандат, маніфест.
Ключевые слова: рука, срок, право, власть, труд, этимология, мандат, манифест.
Key words: hand, term, law, power, labor, etymology, mandate, manifesto.

ВАРЕЦЬКА ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов № 2

КРИТИКА ЯК ЖАНР ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ Й УКРАЇНІ

Критика як жанр публічної і, зокрема, політичної комунікації, базується на системному, стратегічному та тактичному рівнях. На системному рівні критика визначається як вторинний реактивний засіб переконання. На стратегічному рівні виокремлюються таки

елементи, як ситуація, статус оратора, тип аудиторії, завдання критики та мотиваційні настанови мовця, який критикує. На тактичному рівні визначаються особливості функціонування жанру у живому мовленні [1, с. 36-37]. Необхідно підкреслити, що метою критичного дискурсу є саме фіксація та подальше виправлення помилок, недоліків, порушення норм. Так, головні *стратегії* критичного дискурсу пов'язуються із (1) контролем, (2) оцінкою та (3) інформуванням. Стратегія контролю в критичному дискурсі реалізується через тактику встановлення відповідності/невідповідності дій опонента правилам, прийнятим у суспільстві або в рамках певного інституту. При цьому механізм критики починає діяти саме тоді, коли актуалізується категорія неспівпадіння ціннісно-нормативній системі [2, с. 85]. Стратегія оцінки вирішується у критичній площині за рахунок тактик аналізу наявної інформації та встановлення її місця на оцінній шкалі у відповідності з пануючими у соціумі ціннісними вподобаннями та стереотипами. Стратегія інформування передбачає тактики повідомлення про підсумки контролю та критичного оцінювання об'єкту та вказування на причини недоліків [5, с. 158-159].

Цільова настанова політичної комунікації, особливо під час електоральної боротьбі, зумовлює дві стратегії критики – конструктивну і деструктивну. Мета *конструктивної критики* полягає у налагодженні наявного положення речей та поліпшенні кооперативного взаєморозуміння між політичними опонентами. Конструктивна критика з боку адресанта критики реалізується через тактики 1) проголошення своєї думки та політичної позиції; 2) вказування на конкретні деталі та моменти дій об'єкту критики; 3) аргументації своєї критичної позиції; 4) наведення прикладів на основі широкого кола фонових знань мовної особистості політика [7, с. 126], 4) вказування на позитивні сторони дій опонента та ін. Адресант критики виступає з критикою своєчасно, він є спеціалістом у тій сфері, яка піддається критиці, при цьому критик не втручається в особистий простір того, кого він критикує, він піддає критиці не саму людину, а її думку, слова або дії. Тактичним маркером конструктивної критики є перш за все зацікавленість адресанта критики у виробленні нового рішення/підходу щодо коригування помилки. Таким чином, конструктивна критика має доброзичливий характер і висловлюється, як правило, у формі побажань та рекомендацій [3].

Деструктивна критика формується конфліктними стратегіями агресії і маніпуляції, метою яких є, з одного боку, вдоволення своїх емоційних потреб «спустити» негатив на політичного опонента, з іншого боку – його непряме примушення роботи те, чого він бажає або викликати у того, кого він критикує, почуття вини та сорому. Деструктивна критика з боку адресанта реалізується через тактики 1) відчування себе «останньою інстанцією», ствердження якої не можна піддавати сумніву, 2) критикування не чогось конкретного, а всього одразу 3) вказування на дрібниці, які є неважливими, 4) приниження та образи. Деструктивна критика має несприятливий характер і реалізується у формі докору, засудження або розгрому [4].

Специфіка критики як жанру політичної комунікації в Німеччині й Україні характеризуються, перш за все, розбіжностями у ставленні німців і українців до критики. Для німецькомовної культури характерна орієнтація на зміст завдання та його успішне виконання, відповідно, форма критичного діалогу є нормою між політиками та іншими публічними особами, де ніхто з комунікантів не сприймає критику на свій рахунок. Також в німецькій мові поняття *Kritik* не має такої негативної конотації, як в українській мові, оскільки критика визначається як компетентне оцінювання із визначенням недоліків та їх аналізом. Німецький концепт *Kritik* розташовується від позитивної вмотивованої (*konstruktiv*, *berechtigt*, *handfest*,, *helfend*, *hilfreich*, *nützlich*, *sachlich*) через нейтральну, слабку (*maßvoll*, *unsachlich*, *lau*, *zahm*) до негативно вмотивованої (*destruktiv*, *kleinlich*, *herablassend*, *vernichtend*, *ätzend*) критики. Критика може розрізнятися за ступенем (*scharf*, *harsch*, *heftig*, *hart*) та обсягом (*breit*, *breit gefächert*) [6, 2019].

В українській мові поняття «критика» також пов'язується із значенням «розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб», але воно має додаткове значення «негативне судження про щось». Ознаки українського концепту «критика» розташовується від «позитивної» корисної (*доброзичлива, ділова, конструктивна, аргументована, здорова, підбадьорлива, справедлива, неупереджена*) через нейтральну (*помірна, слабка, боязка*) до «негативної» (*гостра, їдлива, дошкульна, нищівна, розгромна, вбивча*) критики.

Диференційним маркером конструктивної критики є наявність в критичному коментарі будь-яких пропозицій щодо поліпшення [6, с. 288]. У німецькому політичному дискурсі перевага віддається саме позитивно вмотивованій жанровій формі критики – *переконанню*, яке є основою демократичної промови і належить до впливового арсеналу політика, здатного фахово критикувати, переконувати, водночас приймати жорстку критику й відповідати на неї. При цьому особисте (позитивне/негативне) ставлення до дій опонента відокремлюється від його особистості. Так, наприклад, незважаючи на оптимістичний заклик «Ангела Меркель – наш канцлер і повинна їм залишатися!», депутати партії канцлерки жорстко критикували керівництво партії та відкрито формулювали претензії до голови CDU, а саме: 1) відсутність в Конституції максимальної кількісті біженців, яке має право прийняти Німеччина; 2) декларовані партією християнські цінності не можуть і не повинні входити в протиріччя з державним устроєм; 3) вибухи злочинності в гуртожитках біженців і біля них та ін. В українському політичному дискурсі, навпаки, критика у формі негативного судження є основою жанру *провокації*, яка орієнтована не на аналіз помилки в діях опонента, а переслідує мету завдати максимальної шкоди політичному супротивникові, зробив негативну оцінку його особистості. Також диференційною рисою українського критичного стратегування є активне використання українськими політиками пейоративів, які неможливо почути в німецькому політичному дискурсі навіть під час самої жорстокої критики [6, с. 290].

Таким чином, дискурсивна специфіка критики як жанру політичної комунікації в Німеччині й Україні буде визначатися як на стратегічному (конструктивність vs деструктивність), так і тактичному (переконання vs провокація) рівнях. Перспективними для подальшого дослідження політичної критики у неблизькоспоріднених мовах вважаємо проведення зіставлення вербальних та паравербальних засобів вираження/оформлення критики в німецькомовному та україномовному політичному дискурсах та визначення контрастів з урахуванням статусу оратора, типу аудиторії, характеру критики, фонових знань мовної особистості політика та ін.

Список використаної літератури:

1. Анисимова Т. В. Современная деловая риторика. – М.: Московский психолого-социальный институт / Т. В. Анисимова, Е. Г. Гимпельсон – Воронеж: НПО «Модэк», 2002. – 432 с.
2. Бабаева Е. В. Дискурсивное измерение ценностей / Е. В. Бабаева. – Волжский: Филиал ГОУВПО «МЭИ (ТУ)» в г. Волжском, 2003. – 102 с.
3. Варецкая О. О. Стратегии и тактики критики в политическом дискурсе Германии и Украины (сопоставительный анализ) / О.О. Гридюшко // The European Journal of Literature and Linguistics. – № 4/2019. – Vienna : Premier Publishing, 2019. – P. 3–9.
4. Варецька О. О. Лінгводискурсивні контрасти політичного критисайзингу (німецько-українська паралель) // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць / Національний університет «Одеська юридична академія». – Вип. 14. – Одеса: Фенікс, 2019. – С. 65–74
5. Гаврилова Н. В. Лингвокультурный концепт «КРИТИКА» и его функционирование в педагогическом дискурсе: дис. … канд. филол. наук: 10.02.19 / Гаврилова Наталья Викторовна. – Волгоград, 2007. – 263 с.
6. Гридюшко О. О. Дискурсивні стратегії критики в електоральному дискурсі Німеччини й України (констрастивний аспект) / О. О. Гридюшко // Записки з українського мовознавства: зб. наук. праць / [гол. ред. Т. Ю. Ковалевська]; Вип. 26. У 2-х томах. Т. 2. – Одеса: «ПолиПринт», 2019. – С. 285–295.
7. Славова Л. Л. Роль фоновых знаний в структуре языковой личности (на материале американского и украинского политических дискурсов) / Л. Л. Славова // European Applied Sciences. –Stuttgart : ORT Publishing, 2014. – № 2. – С. 124–26.

Ключові слова: німецький, український, критика, політичний дискурс, конструктивний, деструктивний, контрасти.

Ключевые слова: немецкий, украинский, критика, политический дискурс, конструктивный, деструктивный, контрасты.

Key words: German, Ukrainian, criticism, political discourse, constructive, destructive, contrasts.

СЕКЦІЯ 20

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Керівник секції: *завідувач кафедри прикладної лінгвістики, д. філол. н., професор М.В. Мамич*

Секретар секції: *доцент кафедри прикладної лінгвістики, к. філол. н. О.М. Назаренко*

МАМИЧ МИРОСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор

ШЕВЧЕНКО-БІТЕНСЬКА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов № 1, кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСУАЗИВНИЙ КОМПОНЕНТ АНОТАЦІЙ ДО НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ВИДАНЬ

В інтеграційних напрямках гуманітаристики постійно в полі зору дослідників перебуває такий феномен, як персуазивність.

Існує думка, що персуазивність, як зазначила В. Є. Чернявська, це «вплив автора усного або письмового повідомлення на його адресата з метою переконання або заклику до вчинення дії» [3, с. 25]. А. В. Голодновим персуазивна комунікація розглядається як «особливий тип ментально-мовної взаємодії комунікантів, при якому адресант реалізує спробу переважно вербального впливу на свідомість адресата» [1, с. 54].

Свої особливості щодо реалізації лінгвостилістичної категорії персуазивності має науковий стиль. Ця категорія проявляється як переконання читача, але це лише частина завдання, оскільки, на думку І. М. Колегаєвої, в межах наукової комунікації діяльність автора спрямована, «по-перше, на об'єктивне і несуперечливе відображення референтного простору повідомлення, безліч наукових фактів і закономірностей, а також суму наявних чужих думок і власне авторську точку зору на те й інше. По-друге, діяльність автора спрямована *на переконання* [виділено нами. – М. М.] читача в істинності авторської концепції обговорюваної проблеми, при цьому має місце апеляція до наукового

тезаурусу реципієнта і до інтелектуальної компоненти його особистості» [2, с. 25].

Оскільки науковий текст в комунікативному аспекті є гетерогенним, то його різні частини мають різну адресатну спрямованість, а значить переконання, вплив також неоднопланові. Одна частина наукового тексту орієнтована на передачу повідомлення як такого гіпотетичному читачеві, якому належить адекватно вилучити денотатну структуру мегатексту і надалі верифікувати повідомлення [2, с. 39]. Інша ж частина, допоміжна, – на забезпечення оптимальних умов для найбільш повної і ефективної його передачі.

Тобто адресат отримує розшарований на дві нерівні частини науковий текст – основну і допоміжні текстові складові, зокрема передмову, зміст, резюме, виноски, епіграф, список літератури і анотацію. Всі частини наукового мегатексту взаємопов'язані, хоча одні з них підпорядковані основному тексту (глави – архітектоніці, передмова – препозиції, посилання – інтерпозиції, список літератури і резюме – постпозиції), а анотація характеризується сепаратним розташуванням, оскільки може служити окремим, самостійним компонентом, що відбиває зміст мегатексту стисло.

Також неоднорідний науковий текст з анотацією і щодо адресатної приналежності: основний текст авторськи адресантний (ім'я автора / авторів зазначено), а ось анотація може бути не-авторськи адресантною і є комунікативно вторинною. При цьому саме анотація сприяє розвитку комунікативного ланцюжка «автор – науковий текст – адресат».

Крім того, функція анотації наукового тексту – це «надання читачеві *можливості вибрати* [виділено нами. – М. М.] алгоритм своєї подальшої комунікативної поведінки: перервати комунікацію як позбавлену пізнавальної цінності або поглибити її, приступивши до декодування наступного за анотацією (мега)тексту» [2, с. 79].

Хід дослідження конкретного матеріалу – анотації до наукових юридичних видань – має привести нас до розуміння: анотація – це персуазивна (переконує, спонукає до вибору, вселяє інтерес) жанр або ж субтекст, що виконує функцію передачі інформації.

Анотації у науковому дискурсі можна розділити на ті, що транслюють виключно інформацію про зміст, і ті, що є інформаційно-спонукальними.

До стилістичних засобів переконання / спонукання відносимо понятійні епітети, виражені прислівниками у функції вказівки на перше у відповідній сфері дослідження, на його новизну: *вперше*: ***Уперше** в історії кримінології обґрунтовано специфіку виокремлення у межах цієї науки міжнародної кримінології* [4]; прикметниками (або ж прислівниками) з оцінними компонентами *комплексний, актуальний, ґрунтовний, всебічний*: *Монографія присвячена **комплексному** дослідженню **актуальних** проблем юридичних фактів. Здійснено **ґрунтовний** аналіз юридичного факту як самостійного елемента механізму правового регулювання трудових відносин. **Всебічно** досліджено теоретичні засади та розвиток вчення про юридичні факти у трудовому праві* [7].

Завдяки цим стереотипним оцінкам наукова робота характеризується як якісна, отже – вимагає уваги.

Автори анотацій актуалізують роль особистості вченого, тим самим привертаючи увагу до його авторитету і вселяючи довіру до наукового видання. У такому разі текст анотації може містити оцінні та понятійні лексеми *–авторський, відомий*: *У монографії представлено* ***авторську*** *концепцію нормативності кримінального права…* [4]: *Монографія* ***відомого*** *юриста-міжнародника В. Ф. Антипенка ґрунтується на оцінці світових кризових процесів* [4].

Як засіб залучення уваги до змісту використовують лексеми з функцією вказівки на характер узагальненого практичного матеріалу, оскільки вони відповідають сучасним інтеграційним тенденціям. Маємо на увазі відносні прикметники *національний, міжнародний, європейський*: *…зважаючи на потреби* ***національного*** *кримінального права, кримінологія виявилась нездатною охопити своєю дослідницькою увагою глобальні фактори, що утворюють криміногенність у міжнародних взаємодіях* [4]; *У роботі проаналізовано* ***міжнародно-правові*** *аспекти миро творчості …* [6]; *Монографію присвячено […] перспективам розвитку* ***європейської*** *інтеграції* [8].

Стереотипна адресатна частина анотації, яка вказує на читацьку аудиторію, в контексті персуазивності має аксіологічні компоненти – фраземи-кліше зі складовими *цікава* (*Книга* ***може бути цікавою*** *для вітчизняних та іноземних юристів-міжнародників* [4]; констатації наявності читацької аудиторії (*Розраховано на широке коло читачів.., а також* ***усіх, хто цікавиться проблемами*** *перестрахування та ретроцесії в Україні* [5]).

Таким чином, персуазивність в анотації до наукових юридичних видань проявляється в таких же пропорціях і через такі ж стилістичні ресурси, як і в інших сферах наукового дискурсу, тобто відповідає стереотипам жанру. На тлі переважання інформаційної функції анотації виявляються явища мовного впливу на потенційного читача: актуалізуються понятійні епітети, модальність зацікавленості, пробудження інтересу до особистості вченого. Тобто персуазивність проявляється в анотації до наукового твору і в контексті модально-мовного прояву, і комунікативно-прагматичного.

Список використаної літератури:

1. Голоднов А. В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы): дис. … канд. филол. наук / А. В. Голоднов. – СПб, 2003 https://www.dissercat.com/content/lingvoprag.
2. Колегаева И. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. Колегаева. – Одесса, 1991. – 121 с.
3. Чернявская В. Е., Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия / В. Е. Чернявская. – Москва, 2006. – 128 с.
4. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму / В. Ф. Антипенко. – Одеса, 2011. – 312 с.

5. Бударний О. В. Органи і посадові особи Національної поліції як сторона у справах, що розглядаються адміністративними судами / О. В. Бударний. – Харків, 2019. – 168 с.
6. Вечерова Є. М. Нормативність кримінального права: теоретико-прикладне дослідження / Є. М. Вечерова. – Одеса, 2018. – 457 с.
7. Віннічук Р. І. Господарсько-правове забезпечення перестрахування та ретроцесії в Україні / Р. І. Віннічук. – Харків, 2019. – 328 с.
8. Кресін О. В. Політико-правові засади миротворчої операції в Донбасі: світовий досвід для України / О. В. Кресін, О.М. Стойко, К. О. Савчук, І. М. Проценко. – Херсон, 2019. – 232 с.
9. Сімутіна Я. В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин: монографія / Я. В. Сімутіна. – Київ, 2018. – 436 с.
10. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції. – Харків, 2019. – 744 с.

Ключові слова: наукова робота, анотація, жанр, мікрожанр, переконливість, правовий дискурс.
Ключевые слова: научная работа, аннотация, жанр, мікрожанр, убедительность, правовой дискурс.
Key words: scientific work, abstract, genre, microgenre, persuasiveness, legal discourse.

ЗАВАЛЬСЬКА ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

КІСЕЛЬОВА АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ТИПУ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема виокремлення дискурсивних типів також потребує ґрунтовного вивчення, оскільки єдиної визнаної типології дискурсів не існує. Переважно дискурсивні типи співвідносять або із сферою комунікативної взаємодії, виокремлюючи мас-медійний, релігійний, побутовий, політичний, художній тощо дискурси, або з функціонально-стилістичним різновидом мовлення, який обслуговує сферу комунікації, – публіцистичний, офіційно-діловий, науковий тощо, або із соціолінгвальними параметрами спілкування. У межах соціолінгвістичного підходу до визначення дискурсу В. І. Карасик виокремлює інституційне спілкування та інституційний дискурс і розрізняє «щодо сучасного соціуму політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний різновиди» [1, с. 234], хоч і не вважає, що цей

перелік є вичерпним. Цей підхід домінує в сучасній дискурсології, хоч потребує подальшого заглиблення з метою створення єдиної типології соціолінгвістичних різновидів дискурсу.

Одним із інституційних типів дискурсів є політичний дискурс, тому що його функціонування пов'язано із громадськими інститутами, установами, спілкування у сфері політики має здебільшого не особистісний характер (хоч це також має місце), а соціально детермінований, зумовлений специфікою соціального інституту політики. Цілісна концепція політичного ж дискурсу представлена в монографії О. Й. Шейгал [7, с. 17], де специфікою інституційності названо масовий характер адресата комунікації та перевагу суб'єктно-адресованого вектора спілкування. Згідно із цією концепцією визначення політичного дискурсу пов'язано з широким підходом до політичної комунікації, що охоплює всі «мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належать до сфери політики» [7, с. 23]. Основними показниками виокремлення ПК є її зміст і мета, при цьому метою ПК дослідниця вважає боротьбу за владу.

А. П. Чудінов відзначає, що до змісту поняття ПД мають бути внесені «всі наявні у свідомості мовця і слухача (який пише або читає) компоненти, здатні впливати на породження та сприйняття мовлення» [6, с. 41]. До таких компонентів дослідник уналежнює інші політичні тексти, політичну позицію автора тексту та його завдання під час створення тексту, уявлення про адресата, політичну ситуацію, в якій текст функціонує. Н. В. Кондратенко вказує на те, що потрібно брати до уваги «чинники мовця та адресата, характер комунікативної взаємодії, тип спілкування між мовцем та адресатом, невербальні складники ПК тощо» [4, с. 12]. З огляду на це ПД репрезентований різними формами конкретної реалізації, вибір яких зумовлено актуалізацією бодай одного із чинників – наявністю політичних суб'єктів, теми спілкування, інтенції на вплив у політичній сфері тощо.

Т. Ю. Ковалевська зазначає, що в політичному дискурсі наявна «ланка політика – мовлення – вплив, де дискурсивні особливості насамперед зумовлені структурою координативних соціальних відносин, притаманних політичному мовленню, і комуніканти взаємодіють у площині рівноправного (гіпотетично) буття, хоч унаслідок специфічної мети (владні відношення) політичний дискурс орієнтований радше на однобічний вплив, а не на повноцінний контакт між учасниками комунікації» [3, с. 226]. Дослідниця вказує на підкреслено односкерований характер мовленнєвого впливу в ПК. Виокремлення поняття впливу щодо ПД узгоджується із загальною теорією персуазивності, що В. Є. Чернявська потрактовує як «потенційний прагматичний зміст окремих мовних одиниць» [5, с. 29], тобто лінгвопрагматичний аспект політичного дискурсу насамперед пов'язаний з мовленнєвим упливом на адресата – персуазивністю. Персуазивність здебільшого розуміють як упливовість дискурсу, його здатність за допомогою мовних засобів отримати той результат, що потрібен мовцю, зокрема від реципієнта, на якого цей уплив і здійснюють.

Зважаючи на те, що під час аналізу політичного дискурсу потрібно врахувати чинники мовця, адресата, механізмів дії вербального впли-

ву, умов комунікативної взаємодії тощо, тобто всі внутрішньолінгвальні і зовнішні параметри політичного дискурсу, підтримуємо широке його тлумачення – «це конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця)» [4, с. 12]. Вважаємо, що всіх учасників політичної комунікації потрібно розглядати як суб'єктів, а не як об'єкти, оскільки вони беруть активну участь у взаємодії, навіть у позиції адресата. Адресат хоч і не виступає ініціатором спілкування, але також є активним учасником взаємодії і демонструє мовленнєву діяльність із розуміння та сприйняття тексту. У політичній комунікації чинник адресата часто є навіть важливішим за чинник адресанта, оскільки орієнтація дискурсу на відповідну аудиторія є передумовою реалізації мовленнєвого впливу.

Отже, для наукового дослідження політичного дискурсу, на нашу думку, актуальним є лінгвопрагматичний аспект, що «наявний у всіх стилях і в усіх жанрах, а у текстах політичного дискурсу він відрізняється кількісним і якісним характером. Кількісність характеризується інтенсивністю впливу, а якісний аспект вирізняється змістом прагматики і засобами її реалізації у процесі комунікації» [2, с. 185]. До проблем лінгвопрагматики належать жанри політичного дискурсу, стратегії і тактики політичної взаємодії та комунікативні ролі учасників спілкування.

Список використаної літератури:

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис, 2004. 390 с.
2. Клименко І. Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу // Лінгвістичні студії: [зб. наук. праць]. Донецьк: ДНУ, 2009. Вип. 19. С. 182–186.
3. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності: монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.
5. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: Проблемы речевого воздействия: учебн. пособие. М.: Флинингта; Наука, 2006.136 с.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2007. 256 с.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М.: Гнозис, 2004. 326 с.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікативна взаємодія, політична комунікація, мовленнєвий вплив, комунікативний акт, лінгвопрагматика, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникативное взаимодействие, политическая коммуникация, полное развитие, коммуникативный акт, лингвопрагматика, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика.

Key words: political discourse, communicative interaction, political communication, full development, communicative act, linguopragmatics, communicative strategy, communicative tactics.

НАЗАРЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук

ПИСАРЕНКО ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ ПИТАЛЬНИХ ЗАГОЛОВКІВ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

Питальні заголовки журналістського тексту, зокрема газетного, виконують активну роль, стимулюючи адресата знайти відповідь на поставлене запитання у тексті статті. Адресант має інформаційні прогалини в знаннях і «реалізує інтенцію запиту, суть якої полягає у прагненні автора отримати чи уточнити певну інформацію» [1, с. 147].

В сучасному мовознавстві теоретичні підходи до вивчення питальності різняться, але в українській синтаксичній традиції питальне речення уналежнюють до модального типу [2, с. 110], або до комунікативного – як одного з типів комунікативної парадигми речення [3, с. 164]. С. Шабат-Савка пропонує семантико-синтаксичну концепцію модальності, що «ґрунтується на ідеї двобічного змісту речення» та зазначає, що модальність «виявляється і в здатності граматикалізованого поняття реальності/ірреальності формувати комунікативний процес та реалізувати подібним чином інтенцію мовця» [1, с. 47]. Багатогранність питальних речень уможливлює їхню активну роль у вираженні текстової категорії діалогічності та детермінує функціональну різноманітність питальних конструкцій, зокрема вони актуалізують, крім власне питальної, й стилістичну експресивну функцію в газетному тексті. Але «наявність питального речення в заголовковому комплексі не завжди свідчить про діалогічність як реалізацію комунікативної тактики «питання – відповідь» [4, с. 248].

І. Завальнюк наголошує, що «найбільше стилістично навантажені ті питальні речення, які виступають у ролі структурних компонентів початків публікацій та водночас інтригують, передаючи обов'язковому представленню учасника розмови, предмета розповіді, чи лише концентрують увагу на найважливішому» [3, с. 17].

Окремі питальні речення можуть виконувати номінативну функцію, слугуючи заголовком газетного матеріалу і виступаючи без відповіді або інших компонентів. Створення заголовкових комплексів у газетному тексті ґрунтується на прагматичному чиннику: основна функція заголовка – привернення уваги та вплив на реципієнтів. Зважаючи на це цілком логічним є застосування питальних заголовків, які являють собою поодинокі питання, іноді риторичного характеру, але можливі й заголовки з власне питальними реченнями, відповіді на які наявні в основному тексті газетного матеріалу [6, с. 17].

Риторичні питання характеризується тим, що не потребують відповіді, зважаючи на асиметричність форми і змісту: формально речення має ознаки питального, тобто містить питальні слова, вимогу зняття неозначеності, відповідну інтонацію, а за змістом і цільовою настановою є розповідним. Риторичні питання щось стверджують або заперечують, тому відповідь міститься вже в самому висловленні, напр.: *Пенсійна реформа: чи не перевищать втрати набутків?* (ЧН. 2011. № 11); *Валентинів день – чи є привід для святкування*? (КС. 2010. № 50). Відповідь випливає вже із самого питання, вона імпліцитно наявна в ньому. Вважаємо, що обрана форма питального речення допомагає автору виступати об'єктивним спостерігачем подій, а не нав'язувати читачам свою думку, тому і авторське твердження перетворене на запитання.

Незважаючи на яскраво виражену публіцистичність риторичних питань, використання їх в українському газетному тексті не настільки частотне, як можна було б передбачити. Набагато частіше в заголовкових комплексах можна побачити звичайні власне питальні речення, що потребують пошуку відповіді, напр.: *Система добралася до театрів*? (ЛГ. 2010. № 43); *Війна з пам'яттю*? (ЧН. 2011. № 14); ***Добрий початок – половина справи*? (П. 2010. 11.11);** Такі речення є переважно загально питальними, вони не містять питальних займенників та прислівників і потребують не конкретної відповіді, а заперечення або підтвердження поданої інформації. За таких умов подальший текст газетного матеріалу слугує своєрідною розгорнутою відповіддю на поставлене в заголовку питання.

Якщо ж в таких заголовках використовують питальні речення з'ясувального характеру, із питальними словами, вони також тяжіють до узагальненості, питання є максимально широким, напр.: *Як живеться вам, США*? (СК. 2010. № 19) – питання етикетного типу, не передбачає конкретної відповіді; *То* ***де*** *ж справедливість*? (ЧН. 2011.№ 10) – питання екзистенційного типу, відкритого характеру, не має конкретної відповіді, а вимагає інтелектуального пошуку реципієнтів; ***Як*** *назвали тебе, дитино*? (ЧН. 2011. № 13) – питання нібито вимагає точної, конкретної відповіді, але містить приховану риторичність тощо. Уточнювальне питальне речення може поєднуватися із загально питальним, напр.: *Берегти природу?..* ***А навіщо***? (ВЗ. 2010. № 46) – перший компонент заголовкового комплексу є загально питальним реченням, а другий – з'ясувальним, проте узагальненого характеру.

Власне питальні речення, наявні в заголовках, можуть бути і розділовими, напр.: *Повідомляти* ***чи*** *пояснювати? Інформувати* ***чи*** *впливати*? (ВЗ. 2010. № 195); *Домашнє навчання: лазівка* ***чи*** *перспектива*? (ЛГ. 2010. № 30); *Конституційна дилема: міняти* ***чи*** *вдосконалювати*? (Д. 2010. № 114). У розділових питаннях пропонується два можливі варіанти відповіді, серед яких читач повинен обрати правильну, а текст газетного матеріалу допоможе це зробити. Фактично в заголовку вже сформульовано тезу у вигляді розділового судження, що цілком допускається правилами аргументації.

Проте в заголовках українських газетних матеріалів питальні речення все ж таки широко представлені як поодинокі питання без відповіді, що вимагають лише підтвердження або заперечення.

Серед розглянутих заголовкових комплексів домінують двочленні, одним із компонентів яких є питальне речення, що може стояти як у препозиції, так і в постпозиції. Двочленні моделі представлені діалогічними єдностями, в яких компоненти пов'язані як питання і відповідь або як питання і спонукання; квазідіалогічними конструкціями, поєднання компонентів яких є штучним, вони не становлять діалогічних єдностей; заголовкових комплексів із питанням у постпозиції, яке орієнтує читача в подальшому тексті. Одночленна модель лише одна, представлена окремим питальним реченням, яке переважно є загально питальним узагальненої семантики.

Список використаної літератури:

1. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія] .– Чернівці: Букрек, 2014. – 412 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис: [монографія] . – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис: [підручник]. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Назаренко О. М. Діалогічні моделі заголовкових комплексів у газетному тексті / Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі: [збірн. наук. праць]. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 247-252.
5. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст. : функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: [монографія]. – Книга, 2009. – 399 с.
6. Назаренко О. М. Однокомпонентна модель питальних газетних заголовків / Актуальні проблеми прикладної лінгвістики: випуск 1: Збірник наукових праць. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 346-351.

Ключові слова: питальне речення, категорія діалогічності, газетний заголовок.

Ключевые слова: вопросительное предложение, категория диалогичности, газетний заголовок.

Key words: interrogative suggestion, category of dialogism, newspaper title.

ПАХОМОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач Криворізького юридичного коледжу, кандидат філологічних наук

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ: СТРУКТУРА І ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Для адекватного розуміння правового життя сучасної України необхідно вивчати усі без винятку явища, які незмінно присутні в усіх сферах даного життя. Одним із таких явищ є мова права, яка забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності соціуму.

Дослідження в галузі мови права як особливої мови для спеціальних цілей були актуальними завжди, ними займались і займаються як лінгвісти, так і правознавці, наприклад, такі відомі українські вчені, як Н. Артикуца, С. Гусарова, Г. Проценко, Д. Баранник, Ю. Прадід та ін.

Найчастіше науковцями мова права аналізується в аспекті її особливої лексики – юридичної термінології. Юридичним терміном зазвичай називають «слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ… і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі» [1, с. 7]. Юридичну термінологію вивчають у різних напрямах (теоретичному, історичному, мовознавчому тощо), із застосуванням різноманітних методик, використовуючи мовний матеріал різних галузей права, заради вирішення багатьох актуальних проблем і досягнення різних цілей. Про багатоаспектність термінознавчих досліджень свідчать роботи Н. Артикуци [2], І. Кочан [3], які у своїх статтях проаналізували і певною мірою систематизували наукові пошуки в галузі юридичного термінознавства. Але в цій галузі, незважаючи на значну і плідну роботу вітчизняних науковців, залишається ще багато невирішених проблем, суперечностей.

Традиційним у науковій діяльності термінознавців є аналіз формальної структури юридичних термінів (їх зовнішнього вигляду). Актуальним у цьому напрямі є дослідження багатокомпонентних термінів, у формальній структурі яких виокремлюються два і більше слова.

Актуальність цих досліджень пов’язана, по-перше, з високим рівнем продуктивності структурного типу багатокомпонентних термінів, їхнім переважанням у юридичній термінології. Вони утворюються синтаксичним способом, тобто перетворенням вільних словосполучень у складені «еквіваленти слів». Науковці називають різні фактори поширення саме синтаксичного способу творення нових юридичних термінів: це і притаманне багатьом мовам прагнення до усунення протиріччя між обмеженою кількістю слів як засобів називання і необмеженою кількістю об’єктів називання шляхом використання словосполучень у ролі найменувань; це і прагнення до точності у вираженні основних ознак поняття, його конкретизації, деталізації шляхом збільшення компонентів терміна, що має зашкодити виникненню полісемії, забезпечити однозначне сприйняття терміна; це і можливість передати максимальну кількість інформації в компактному вигляді.

По-друге, актуальність вивчення багатокомпонентних юридичних термінів пов’язана також із вирішенням нагальних питань теорії комунікації, адекватної інтерпретації текстів.

Проблемою є відсутність серед мовознавців єдності в позначенні складених спеціальних лексичних одиниць мови права: є цілий ряд синонімів – «багатокомпонентні терміни», «багатослівні терміни», «неодносліві терміни», «термінологічні сполуки», «термінологічні словосполучення», «терміносполучення», «терміносполуки», «складені найменування» та ін.

У нашому дослідженні ми користуємося лексичною одиницею «багатокомпонентний юридичний термін». Нею ми позначаємо стійке

термінологічне словосполучення в галузі права, яке складається з двох і більше окремо оформлених повнозначних компонентів. Компонентами можуть бути як прості, так і складні повнозначні слова.

Структуру багатокомпонентних юридичних термінів аналізують за різними критеріями: за кількістю компонентів, за типом синтаксичного зв'язку компонентів, за морфологічним типом головного (стрижневого) слова.

За кількістю компонентів і характером зв'язків між ними виділяють прості й складні багатокомпонентні юридичні терміни в українській мові: прості складаються із двох або більше повнозначних слів, одне з яких буде головним, інші – залежними від нього («Конституція України», «Кримінальний процесуальний кодекс України»); складні – із трьох і більше слів, утворені шляхом комбінування одно- і багатокомпонентних термінів («форма державного устрою»). Н. Артикуца за кількісною ознакою поділяє термінологічні словосполучення на дво-, три-, чотири і багатокомпонентні.

При визначенні числа компонентів, які формують структуру багатокомпонентних юридичних термінів, можлива проблема, пов'язана з наявністю в них службових частин мови – прийменників, сполучників. Виникає питання: чи потрібно їх враховувати як компоненти структури терміна? Вважаємо, що такими компонентами можуть бути лише повнозначні слова.

Кількість таких компонентів у межах одного юридичного терміна практично необмежена, може досягати шести («право на відшкодування шкоди, заподіяної державними органами»), семи («право на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування»), десяти («право на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів»), тринадцяти («право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів») компонентів. Кількісно в мові права переважають дво- і трикомпонентні термінологічні сполучення.

За морфологічним типом головного (стрижневого) слова у структурі багатокомпонентних юридичних термінів серед останніх виділяють лише іменникові та дієслівні; дієслівні багатокомпонентні юридичні терміни зустрічаються дуже рідко, оскільки для називання процесу або дії перевагу віддають іменникам («віддання неповнолітнього під нагляд»). У ролі залежних (атрибутивних) компонентів, які уточнюють, конкретизують значення базового терміна, виступають найчастіше прикметники та іменники, але можуть і дієслова, точніше – дієприкметники як форма дієслова.

Непростим завданням є оцінка ефективності функціонування конкретного юридичного терміна або типу термінів у мові права: треба враховувати різні фактори – і легкість запам'ятовування термінів, і зручність вимови та відтворення на письмі, і відповідність специфічним вимогам до цього виду лексичних одиниць. Тому, власне, мовознавці так неоднозначно оцінюють ефективність використання багатокомпонентних юридичних термінів у правничому дискурсі.

Позитивними властивостями багатокомпонентних юридичних термінів вважають: 1) об'єктивне відображення розвитку і вдосконалення правової галузі, високого рівня професійної когніції правників; 2) здатність своєю формою відтворювати родові і видові відношення між юридичними поняттями (формальна структура багатокомпонентного юридичного терміна визначає місце самого терміна в юридичній терміносистемі і поняття, що ним називається, у понятійній системі); 3) вмотивованість, тобто наявність неприхованого зв'язку між змістом поняття і формою терміна; 4) орієнтованість – властивість багатокомпонентного юридичного терміна, яка дозволяє без звернення до дефініції визначити закріплене за терміном поняття, інакше – описовість, іноді навіть повне тлумачення змісту поняття; 5) точність, адже саме багатокомпонентні юридичні терміни здатні передавати найбільшу кількість ознак змісту названого ним поняття.

Негативних властивостей у багатокомпонентних юридичних термінів мало, але вони значною мірою ускладнюють функціонування цих термінів: це 1) їхня громіздкість (антонім стислості), що є порушенням специфічних вимог до юридичної термінології; громіздкість ускладнює професійну комунікацію, вимагає особливої уваги до вимови і граматичного оформлення термінів; 2) високий рівень самостійності значень їхніх окремих компонентів, що ускладнює визначення меж багатокомпонентних юридичних термінів, виділення їх у контексті.

Для подолання негативних наслідків функціонування багатокомпонентних юридичних термінів треба вирішити проблему оптимальної структури і оптимальної довжини цих термінів. Можливо, це дотримання рівнозначності між кількістю компонентів терміна і кількістю ознак названого ним поняття.

Пропонуються різні способи скорочення довжини багатокомпонентних юридичних термінів і спрощення їхньої структури: синтаксичний (вилучення малоінформативних компонентів), словотворчий (заміна словосполучень у структурі терміна складними словами, також абревіація)

Отже, аналіз юридичної термінології дозволяє констатувати факт збільшення кількості багатокомпонентних юридичних термінів як результат розвитку і вдосконалення галузі права. Наслідком цього є, з одного боку, максимально точна передача правової норми, а з іншого – складність сприйняття і розуміння правової інформації непідготовленим адресатом. Вирішення цього протиріччя є нагальною проблемою юридичного термінознавства.

Список використаної літератури:

1. Артикуца Н.В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій / Н.В. Артикуца // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання», (м. Хмельницький, 26-27 жовт. 2007 р.). – Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2007. – Ч. 1. – С. 6-13.

2. Артикуца Н.В. Юридичне термінознавство в Україні: сучасний стан, основні напрями та перспективи розвитку / Н.В. Артикуца // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. – Київ: Інститут української мови НАНУ, 2019. – Вип. 5. – С. 6-17.
3. Кочан І.М. Правнича термінологія крізь призму лінгвістики / І.М.Кочан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – № 791. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 112-117.

Ключові слова: мова права, юридична термінологія, багатокомпонентний юридичний термін, структура багатокомпонентного юридичного терміна, функціонування багатокомпонентного юридичного терміна.

Ключевые слова: язык права, юридическая терминология: многокомпонентный юридический термин, структура многокомпонентного юридического термина, функционирование многокомпонентного юридического термина.

Key words: language of law, legal terminology, multicomponent legal term, structure of a multicomponent legal term, functioning of a multicomponent legal term.

СЕКЦІЯ 21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Керівник секції: *завідувач кафедри фізичного виховання, к. пед. н., доцент І.В. Мороз*

Секретар секції: *доцент кафедри фізичного виховання, к. пед. н., доцент М.О. Фідірко*

МОРОЗ ИГОРЬ ВИКТОРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия», заведующий кафедры физического воспитания, кандидат педагогических наук, доцент

ПАВЛОВ ЮРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры физического воспитания, кандидат педагогических наук, доцент

ВОЛОШИНА АННА АЛЕКСАНДРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», преподаватель кафедры физического воспитания

О МЕДИЦИНСКОМ КОНТРОЛЕ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Врачебный контроль является клинико – физиологической дисциплиной, которая находится в тесной взаимосвязи с клиническими дисциплинами, анатомией, физиологией, гигиеной, биохимией, педагогикой и другими отраслями научных знаний. Медицинский контроль в процессе занятий и тренировок помогает повышать работоспособность организма, расширять его функциональные возможности, тем самым способствовать повышению мастерства спортсменов. Под строгим медицинским контролем могут заниматься физкультурой и спортом люди всех возрастов. Наблюдение за состоянием здоровья занимающихся физкультурой и спортом проводят путем систематических медицинских обследований, которые состоят из:

– первичного обследования до начала занятий физическими упражнениями, куда относятся студенты 1-го курса;

– вторичных обследований, куда входят все студенты остальных курсов – студенты специальной и подготовительной групп, которые занимаются в спортивных секциях;

– дополнительных обследований перед соревнованиями, после перенесенных заболеваний или травм, длительных перерывов в занятиях физическими упражнениями, по желанию самого занимающегося.

Медицинские обследования имеют целью изучения состояния здоровья для решения вопроса о допуске к занятиям физической культурой и спортом и к участию в соревнованиях.

Понятие о медицинском контроле не следует ограничивать только врачебными осмотрами. Сюда входят:

– врачебно-педагогический контроль в процессе учебно-тренировочных занятий, сборов, соревнований;

– диспансерное наблюдение за отдельными группами спортсменов;

– врачебная консультация по вопросам физкультуры и спорта, например, при выборе вида спорта.

Врачебное обследование состоит из общего клинического обследования антропологических измерений (вес, рост, обьем грудной клетки, спирометрия, динамометрия) и проведение функциональных проб с дозированной физической нагрузкой.

На основе данных о состоянии здоровья и физическом развитии студентов делят на 3 медицинские группы – основная, подготовительная и физической реабилитации, из которой перевод в первые две группы происходит только после дополнительного врачебного обследования. Студенты основной группы проходят врачебное обследование один раз в год; студенты подготовительной группы и физической реабилитации два раза в год (сентябрь и февраль); спортсмены подлежат диспансерному обследованию два раза в год (через шесть месяцев) [1, с. 57].

Со спортсменами проводятся функциональные пробы, которые дополняют представление об общей физической подготовленности и степени их тренированности. Функциональные пробы подбираются в соответствии с профилем спортивного вида: например, для легкоатлетов – степ тест, для боксеров – 15-и сек. бег на месте с максимальной интенсивностью, для велосипедистов – велоэргометрия, для гимнастов – отжимания из упора лежа и прочее:

– норма дыхания для 16-25 летних – 10-12 в минуту;
– частота пульса – 50-70 ударов в минуту;
– артериальное давление 90/50 – 130/135 мм. рт. ст.

Такие же измерения делают после выполнения физической нагрузки.

У хорошо тренированных спортсменов восстанавливается частота пульса и артериальное давление в течении 2-2,5 минуты.

Нормой считается, если восстановление происходит в течении 3-х минут. Задачей функциональных исследований сердечнососудистой системы является определение запасных сил сердца, степени и характера приспособляемости в работе организма, амплитуда его аккомодационной способности.

Каждый занимающийся физкультурой и спортом должен уметь проводить самоконтроль – наблюдение за состоянием своего здоровья и

физическом развитии, используя простейшие методы медицинских исследований. Самоконтроль состоит из учета субъективных и объективных признаков. К субъективным признакам относятся: вес тела, жизненная емкость легких (ЖЕЛ), частота пульса и дыхания, силы мышц кистей и спины (динамометрия) и т.д.

Очень важным объективным признаком состояния здоровья является уровень спортивных достижений, снижение которого относится часто к наиболее ранним признакам наступающего утомления. Самоконтроль помогает спортсменам правильно регулировать физическую нагрузку при тренировках, предупреждать явление перетренированности. Следует иметь в виду, что самоконтроль не может заменить врачебного контроля, но в тоже время является его важным дополнением.

При исследовании функционального состояния вегетативной нервной системы следует установить двигательный режим обследуемого на протяжении последних нескольких недель: объём и характер тренировок, как часто выступает в соревнованиях, каковы результаты, после чего приступают к проведению функциональных проб, которые выявляют приспособляемость организма, его потенциальные возможности в ответ на действие определенного раздражителя, нагрузки. Так, пробы с задержкой дыхания и комбинированные широко применяются для оценки функционального состояния дыхательной и сердечно- сосудистой системы [2, с. 99].

Проба Штанге (задержка дыхания на вдохе). Обследуемый после 5-7 минут отдыха сидя делает полный вдох и выдох, затем снова вдох, закрыв рот и нос. Отмечается время от момента задержки дыхания до ее прекращения. Здоровые студенты задерживают дыхание в течении 40-50 секунд, а тренированные от 1 до 2-2,5 минут. Для определения выносливости проба проводится троекратно: в покое, после 20 приседаний за 30 секунд и через 1 минуту отдыха (проба А.Ф Серкина).

Проба Генчи (задержка дыхания на выдохе). Исполнитель после полного выдоха и вдоха выдыхает и задерживает дыхание. Здоровые нетренированные могут задерживать дыхание на выдохе в течении 20-30 секунд, а здоровые спортсмены – 30-90 секунд.

Проба с дозированной мышечной нагрузкой: при первичном и повторном обследовании проводится чаще всего проба Шабашова и Егорова с 60 подскоками за 30 секунд или проба Мартине – Кушелевского с 20 приседаниями за тоже время. Эти пробы дают полную информацию о физической работоспособности и состоянии организма студентов.

Список использованной литературы:

1. Бирюков А.А. Средства восстановления работоспособности спортсмена. М., Ф. и С., 1999. С. 57-63.
2. Куликовский Г.М. Советы врача спортсмену. М. «Медгиз». 1998. С. 95-101.

Ключові слова: медичний контроль, самоконтроль, фізичні навантаження.
Ключевые слова: медицинский контроль, самоконтроль, физические загрузки.
Key words: medical control, self-control, physical activity.

FIDIRKO MARINA ALEKSANDROVNA

National University "Odesa Law Academy",
Associate professor of the Department of physical education,
candidate of pedagogical sciences, associate professor

ANTIPOVA ZHANNA IGOREVNA

National University "Odesa Law Academy",
senior lecturer in physical education

SHURKHAL LIUDMILA ALEKSANDROVNA

National University "Odesa Law Academy",
senior lecturer in physical education

ACTUAL PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION IN HIGH SCHOOL

It is well known that higher education is the basis of any holistic education system. The quality of education cannot be considered outside the context of the health of the subject of study. Improving the quality of life of students, including by means of physical culture must be a priority for all education institutions. Physical activity and a positive attitude to physical activity – an important element of the organization of physical education students. In high school needed to attract students to the physical exercises and to build up their professional physical culture of the personality.

Analysis of recent publications and research have allowed us to say that Ukraine is undergoing a process of reform of higher education. Physical education is regarded as a discipline outside the curriculum that can significantly affect the quality of non-professional physical education of future professionals. Priority in contemporary public policy should be physical health, quality of life, and education of students. Physical culture in higher educational institutions, until recently, was presented as an academic discipline and a critical component of the holistic development of the individual student. As a part of the General culture and training of the student during the training period, physical training should enter a mandatory discipline in the humanitarian component of education. The significance of education is manifested through the harmonization of spiritual and physical strength, the formation of human values such as health, physical and mental well-being, physical perfection [1, p. 72; 2, p. 118]. Understanding of physical culture of the student's personality, such as values, may be an effective factor in the formation of reserves of the physical culture, formation of the progressive trends in the development of public opinion and needs in the development of values of physical culture as a culture of the future specialist [3, p. 12]. In recent years, physical culture acquires and loses its credibility in society, especially among students. Made numerous personnel reduction specialists in the sphere of physical culture and sport, including in higher educational institutions. Often, the students themselves do not pay enough attention to their health. This problem has been brewing for years and has almost reached its highest point.

Physical exercise must bear, first and foremost, a health focus to include an inclusive education component, referred to at the state level. But, in many schools the discipline «Physical education» included in the curriculum, which in itself cancels the form of control from the teacher in the form of certifications and tests. In connection with such innovations raises a number of problems: a sharp decline in attendance, lack of motivation to engage in physical education, and a conscious attitude to their health. Reduced physical activity in students, the ability of teachers to implement effectively the educational process on the formation of students' personalities' physical culture, might have a negative impact on the future success of his whole life. Due to the reduction of the activity students may develop a lack of exercise, fatigue, reduced immune resistance to respiratory infections, lowering academic performance, and overall health. The possibility to intensify the action of the students in the achievement of positive results of physical development is real only if necessary to fulfill their benchmarks for individual physical fitness. You need to find a new way of modern education, which defines the new cultural, humanitarian thinking, both the students and teachers of higher educational institutions. We all know that student life is a unique stage of human evolution, associated with the heyday of his physical and mental capabilities, only at this age there is intensive socialization of the individual and understanding the importance of their own intellectual development as a prerequisite for successful training for future professional activity. To find yourself in a new environment, young people need to acquire not only intellectual knowledge, which is the result of independent and critical thinking of facts and information, as well as to develop applied skills, designed to help solve the problems in the world and in the society. These include the so-called «soft-skills», that are flexible, the ability to work in a team, independence, problem-solving ability, stamina, mobility, quick reactions.

References:

1. Davidenko D.N. Physical education as one of the parts of university education / D.N. Davidenko, V.A. Pasichnichenko // Modern problems of physical education of students and the formation of a healthy lifestyle: materials of the republican scientific and practical work. Conf.- Mn .: MIESO, 2003. – P. 72.
2. Ermakov S.S. Prospect for the development of the primary discipline "Physical Vihovannya" in other primary mortgages of Ukraine / S.S. Ermakov, I.V. Kriventsova // Zbirnik Naukovyh prats «Pedagogy and Psychology». – Kharkiv, 2015. – VIP. – No. 47. – P. 117-124.
3. Kuvshinchikov I.N. Physical education as a mean of forming a healthy lifestyle of the student youth / I.N. Kuvshinchikov, G.V. Vlasov, A.N. Kobzar // Collection of scientific papers Sword. According to the materials of the international scientific-practical conference «Scientific research and their practical application.» – Odesa: Black Sea, 2011. – T. 1. – P. 9-17.

Ключові слова: студенти, здоров'я, фізичне виховання.
Ключевые слова: студенты, здоровье, физическое воспитание.
Key words: students, health, physical education.

ФІДІРКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент

СУЛІМА ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ЗАВЕРЗАЄВ ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СТАНУ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Наявність проблеми погіршення стану здоров'я студентів під час навчання свідчить про те, що для системи виховання у вищому навчальному закладі одним із найважливіших завдань є осмислення нової організаційно-структурної побудови навчального процесу, визначення ступеня впливу інтелектуальної складової фізичної культури, створення інноваційних оздоровчих технологій базового фізичного виховання, в центрі яких стоїть молода людина, її інтереси та потреби.

Значна кількість науковців звертається до проблеми збереження здоров'я студентів, розробляючи концепції формування фізичної культури особистості [1, с. 20]; положення про закономірності розвитку фізичних якостей та формування рухових навичок [4, с. 72]; здійснюючи дослідження про роль фізичної культури у формуванні особистості студента [2, с. 18]; концепції інтегральної індивідуальності й індивідуалізації виховання засобами фізичної культури [3, с. 45].

Говорячи про збереження здоров'я і підвищення рівня фізичної підготовленості студентів на першому місці повинні стояти різноманітні засоби і методи фізичної культури, спрямовані на індивідуальні особливості кожного студента. У свідомості студентів такі поняття, як «молодість» і «здоров'я», нероздільні. Очевидно, тому студентській молоді притаманний доволі оптимістичний погляд на стан свого здоров'я, рівень особистісної фізичної культури. Проте, не можна не бачити протиріччя між уявлюваним станом здоров'я і фізичною підготовленістю та їх реальними показниками.

У дослідженнях багатьох авторів відзначається загрозливий стан здоров'я студентської молоді, що погіршується з подальшим навчанням у вищому навчальному закладі й, особливо, на останньому курсі. У процесі навчання, незалежно від статі відзначається зниження рівня фізичної працездатності, аеробної продуктивності організму, зростання ступеня функціональної напруги механізмів регуляції серцево-судинної системи.

Система фізичного виховання студентів спрямована нині лише на вирішення проблем сьогодення – здачу контрольних та залікових нормативів, що не сприяє виробленню в них прагнення до самостійного вдосконалення, націлює на виховання слухняного виконавця, орієнтованого на дотримання вимог програми з фізичного виховання. За таких умов фізичної культури не можна сформувати особистості. Для цього необхідно змінити цільові установки сфери фізичної культури з концепції оздоровлення та фізичного виховання на формування фізичної культури особистості в межах загальної культури.

Згідно із Законом України «Про освіту» фізична освіта передбачає інтеграцію фізичного навчання та виховання, фізичного розвитку та збереження здоров'я, що забезпечує високий рівень фізичної культури особистості. Орієнтація фізичного виховання на засвоєння жорстко регламентованого програмного матеріалу, зміст якого визначається обов'язковою прикладною підготовкою та здаванням нормативних заліків, виключає можливість звернення до особистості студента та розвитку його індивідуальності.

Специфічна спрямованість у використанні засобів, методів, форм навчання та виховання у сфері фізичної культури призвела до розриву освіти й фізичної культури – студенти не повністю усвідомлюють та не сприймають фізичну культуру як життєво важливу цінність. Внаслідок цього фізичне виховання, як навчальний предмет вузу, не виконує повною мірою своєї важливої функції – формування дієвого відношення людини до власного фізичного удосконалення, а отже, характеризується зниженням інтересу у більшості студентів до фізкультурно-спортивної діяльності та зменшенням її престижу.

Наведені вище дані доводять, що одне й двох разові заняття фізичним вихованням у тиждень не в змозі вирішити проблему усунення дефіциту рухової активності студентської молоді. Обмежене змістом та обсягом фізичне виховання у закладі вищої освіти не здатне повністю вирішити комплекс завдань фізичного удосконалення, духовного й інтелектуального розвитку студентів.

Список використаної літератури:

1. Бальсевич В.К. Феномен физической активности как социально-биологическая проблема / В.К. Бальсевич // Вопросы философии. – 1981, № 8. С. 18-22.
2. Виленский М.Я. Здоровый образ жизни студентов: сущность, строение, формирование / М.Я. Виленский. М.: Советский спорт, 1996. – 24 с.
3. Волков В. Контроль та оцінка фізичної підготовленості студентської молоді: Навч.-метод.посібн. / В. Волков, О. Терещенко. – К.: Нора-Друк, 2006. – 65 с.
4. Зациорский В.М. Физические качества спортсмена. М.: ФиС, 1996. – 302 с.

Ключові слова: студенти, збереження здоров'я, фізичне виховання.
Ключевые слова: студенты, сохранение здоровья, физическое воспитание.
Key words: students, preservation of health, physical education.

АНТИПОВА ЖАННА ИГОРЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры физического воспитания

БАРСУКОВА ТАТЬЯНА АЛЕКСАНДРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры физического воспитания

ЧЕРЛИДИНГ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ СТУДЕНТОК

Физическое воспитание в высшем учебном юридическом заведении имеет целевую педагогическую направленность формирования физической культуры личности. Повышение мотивации к занятиям физической культурой во многом зависит от применения новых нетрадиционных видов двигательной активности. Современный этап развития сферы рекреации и оздоровительной физической культуры характеризуется тенденцией активного расширения средств инновационных фитнес-технологий.

Современные фитнес-программы обеспечивают гармоничное сочетание целого ряда благоприятных показателей здоровья и физической подготовленности. Особый приоритет и перспективу имеет черлидинг – это молодой вид двигательной активности, который сочетает в себе гимнастику, акробатику, аэробику, современный танец, элементы балета, пантомимы, боевых искусств, элементы мюзикла [1, с. 50].

Черлидинг – прекрасное средство эстетического развития и нравственного воспитания, успешного совершенствования мастерства, точности и согласованности движений, громкого голосового сопровождения, повышающего эффект выступления, способного покорить зрителя любого возраста. Успешная подготовка участников группы невозможна без должного уровня физической подготовленности и сформирования ценностной мотивационной сферы. Поэтому, в настоящее время, для повышения качества в организации учебного процесса в учебном заведении высшего образования, становиться актуальным вопрос внедрения средств черлидинга в систему занятий физическим воспитанием девушек-студенток с целью улучшения их здоровья, повышения состояния их физической подготовленности и возрастания интереса к занятиям физической культурой и спортом. Задачей учреждения высшего образования является создание такой системы обучения, которая наряду с теоретической и практической подготовкой по специальности, сохранит оптимальное состояние здоровья будущим специалистам, их высокую работоспособность [2, с. 223].

Повышение качества учебного процесса становиться значимым, а вопрос внедрения средств черлидинга в систему занятий физического воспитания – необходимым.

Введение черлидинга, как новую фитнес-технологию, в работу со студентами даёт возможность для развития творчества занимающихся,

функциональных возможностей организма, двигательных способностей и формирование разнообразных двигательных навыков. Черлидинг прекрасно подходит для развития координации, силы, гибкости, быстроты и выносливости. Растущую популярность в мире этого вида физкультурной деятельности можно объяснить его доступностью, зрелищностью, эмоциональностью, позитивным воздействием на двигательные, психические и волевые качества молодого организма студентки. Активные занятия черлидингом способствуют повышению общей работоспособности студенток, улучшению состояния их здоровья, адаптации к условиям обучения в высшем учебном заведении, формированию навыков общения в коллективной спортивной деятельности [3, с. 5].

Для определения интереса студентов к занятиям черлидингом мы провели анонимное анкетирование, в котором приняло участие 830 студенток, обучающихся на разных факультетах Национального университета «Одесская юридическая академия». Это позволило нам понять, что 81%, из числа опрошенных студентов, имеют представление о черлидинге и способны дать ему правильное определение. Основными для них источниками информации являются популярные в среде молодёжи кинофильмы и другие телеинформационные источники. 68% студенток отметили, что им интересна информация о черлидинге, а 53% из них хотели бы регулярно и целенаправленно заниматься черлидингом в рамках учебных академических занятий по физической культуре и спортивных секциях. В течении октября, ноября 2019–2020 учебного года в учебных группах основного отделения различных факультетов НУ ОЮА на занятиях по физическому воспитанию проводилось обучение элементам черлидинга: базовым движениям руками, ногами, чир-прыжкам, стантам, пирамидам и т.д. Обучающие занятия завершились разучиванием зачетной композиционной программы. Критерием оценки умений и результатом усвоения программы стало проведение спортивного праздника с выступлением команд всех факультетов. Такая форма проведения зачетных занятий получила 100% одобрение у всех студенток. В связи с возникшим у студенток интереса к занятиям черлидингом появилась необходимость в организации дополнительных занятий и создании сборной команды академии, которая не только успешно выступает на всех спортивных мероприятиях академии, но и пропагандирует занятия черлидингом среди старших школьников и молодежи.

Таким образом, проведенное исследование позволяют утверждать о высокой эффективности использования средств черлидинга в системе физического воспитания студенток юридической академии. Разучивание специальных движений черлидинга, показательные выступления на организационно-массовых мероприятиях академии по различным видам спорта способствуют осознанной активности на занятиях физическим воспитанием. Повышение уровня физической подготовленности, улучшение их физического здоровья и общего функционального состояния подтверждает необходимость проведения занятий такой направленности. Это доказывает, что занятия черлидингом не только

интересны для студенток, но и оказывают положительное влияние на их психофизическое состояние, уровень подготовленности к будущей профессиональной деятельности.

Список использованной литературы:

1. Носикова С.А. Черлидинг как инновационный вид спорта в преподавании физической культуры в высшей школе / С.А. Носикова // Теория и практика физ.культуры. – 2002. – № 6. – С. 49-51.
2. Колосов В.П. Физическая активность и здоровье студенческой молодежи: монография / В.П. Колосов [и др.]. Владивосток: Дальнаука, 2007. 223 с.
3. Булатова, М. М. Фитнес и двигательная активность: проблемы и пути решения / М. М. Булатова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 1. – С. 3-7.

Ключові слова: черлідінг, студенти, фізичне виховання, здоров'я, юристи.
Ключевые слова: черлидинг, студенты, физическое воспитание, здоровье, юристы.
Key words: cheerleading, students, physical education, health, lawyers.

ГОГОЛЄВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

НІКІТЧЕНКО МАРГАРИТА БОРИСІВНА

Одеський регіональний інститут державного управління при Президентові України, старший викладач кафедри електронного упорядкування та інформаційних систем

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стрижнем усієї системи виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Національний характер виховання полягає у формуванні молодої людини – громадянина України незалежно від її етнічної приналежності.

Національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування у молоді світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури [1, с. 288; 2, с. 310]. В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та досвітянської школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Головною метою національного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [3, с. 5].

Пріоритетними напрямками реформування виховання являються:

– формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розвитку держави, готовності її захищати;

– забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;

– формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;

– прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;

– виховання духовної культури особистості, створення умов для вільного вибору нею своєї світоглядної позиції;

– утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших доброчинностей;

– формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;

– забезпечення повноцінного фізичного розвитку молоді, охорони та зміцнення її здоров'я;

– формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянської відповідальності;

– забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистост

– формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;

– розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх самореалізації;

– формування у молоді уміння міжособистого спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

Вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Це може бути досягнуто через: виховання майбутніх спеціалістів авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури; створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, громадської, оздоровчо-спортивної, правоохоронної та ін.); збагачення естетичного

досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, вищого навчального закладу, розвиток художніх здібностей студентів; формування особистості на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної самозавершеності; пропаганду здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок.

На основі результатів аналізу сучасних наукових джерел з'ясовано, що здоров'я – це не просто відсутність хвороб, а багатовимірний феномен, який охоплює фізичне, психічне, соціальне и духовне благополуччя. Українські народні традиції здорового способу життя є теоретичним і практичним досвідом, системою ідеалів, прагнень, знань, установок, правил поведінки та принципів, сукупністю поглядів і звичок українців, що склалися історично й безперервно передаються, закріплюючи й відтворюючи в нових поколіннях типи мислення і поведінки, задля збереження та зміцнення здоров'я. Важливим засобом конкретизації традицій, а також способом їх передачі є усна народна творчість, де зафіксовано виховних ідеал здорової особистості українців, зосереджено їх соціальний досвід щодо умов і способів збереження та зміцнення здоров'я людини [4, с. 335]. Народні традиції здорового способу життя закріплювалися і передавалися наступним поколінням також у різноманітних звичаях, обрядах, святах, органічно вплетених у повсякденнопобутову життєдіяльність сім'ї, родини, громади й цілісну структуру народного календаря. Важливими засобами виховання здорового способу життя були рухливі ігри, забави, розваги, танці, що є систематичними елементами народних традицій. Таким чином, актуальність проблеми збереження і зміцнення здоров'я особистості це необхідність здійснення комплексного об'єктивного історико-педагогічного вивчення досвіду минулого, його переосмислення, інтерпретація з метою моделювання нових підходів до формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя сучасної молоді.

Список використаної літератури:

1. Боплан Г. Опис України. Українські козаки та їх останні гетьмани : Богдан Хмельницький / Г. Боплан, П. Меріме. – Львів : Каменар, 1990. – 301 с.
2. Кащенко А.Ф. Оповідання про славне Військо Запорізьке низове / А.Ф. Кащенко. – К. : Веселка, 1992. – 302 с.
3. Підласний І.П. Ідеали українського виховання / І.П. Підласний // Рідна школа. – 2000. – № 2. – С. 7.
4. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю. Руденко, О. Губко. – К.: МАУП, 2007. – 342 с.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, національна ідея, фізичний розвиток, духовні надбання.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, национальная идея, физическое развитие, духовное достояние.

Key words: healthy lifestyle, national idea, physical development, spiritual heritage.

ПАВЛОВ ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук, доцент

ВОРОБЙОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

БУРЦЕВА ОЛЕКСАНДРА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ В ЗВО

Ігрові види спорту вважається одним з ефективних засобів фізичного виховання. На практиці спортивних ігор базуються системи фізичній підготовки молоді цілого ряду країн, займають важливе місце в світовій політиці та економіці.

З метою виявлення проблем та перспектив розвитку ігрових видів спорту було проведено дослідження, до участі в якому були залучені студенти, а також фахівці, які здійснювали підготовку студентів-спортсменів з ігрових видів спорту.

Анкетування проведені зі студентами першого курсу Національного університету «Одеська юридична академія». Анкета складена з урахуванням ставлення студентів-спортсменів до професійного спорту.

В ході опитування виділено ряд проблем, що впливають на рівень популярності серед студентів на заняттях з фізичного виховання:

1. Участники опитування , студенти і викладачі(в числі головних), виділили таку проблему, як відсутність належної соціальної підтримки спортсменів-початківців, висококваліфікованих і які завершили професійну кар'єру. Внеском у зміцнення позицій фізичного виховання, спорту в цілому і спортивних ігор, повинна стати, перш за все, їх широка пропаганда серед учнівській молоді. Заняття спортом в складі студентської команди вимагають значних витрат часу і сил. Фактично у студента-спортсмена залишаються тільки два види діяльності – навчання і спорт. Залучаючи до тренувань спортивно-обдарованого студента, його позбавляють можливості реалізувати себе в інших сферах діяльності, отримати додаткові знання і навички, затребувані в подальшій професійній діяльності. Впевненість в стабільному майбутньому студентів, які обирають заняття фізичними вправами, як форму дозвілля або планують кар'єру в професійному спорті стане додатковим стимулом для успішного поєднання навчання з тренуваннями.

Для ефективної діяльності по популяризації спортивних ігор і спорту в цілому важлива також зацікавленість керівників навчальних закладів у розвитку студентського спорту, різного роду Універсіад

,студентських спортивних організацій, в формуванні команд та підвищення престижу закладу.

2. Відсутність сформованої системи взаємодії між професійними спортивними клубами(команди майстрів) і структурами, що здійснюють підготовку спортсменів. Стала звичайною ситуація, при якій студенти, призери молодіжних змагань на першість України і міжнародних турнірів, при переході в основні склади команд виявляються нездатними представляти їх на належному рівні навіть серед команд першої ліги. До недавнього часу вважалося за доцільне включення спортивних шкіл в структуру професійних спортивних клубів, що мотивувалося з одного боку-можливістю представників команд майстрів безпосередньо контролювати процес підготовки власного спортивного резерву, а з іншого боку-зацікавленістю дитячих тренерів у формуванні подальшої професійної кар'єри своїх обдарованих вихованців.

3. Відсутність у студентських клубів, власної тренувальної бази та інших об'єктів інфраструктури. У складі інфраструктури спортивної команди, на думку значної частини опитаних, необхідні тренувальні майданчики ,які мають стандартні розміри і вимоги кожного виду спорту(баскетбол, гандбол, волейбол та інші).

4. Недостатня забезпеченість спортивним інвентарем та обладнанням.

При високих цінах на якісний спортивний інвентар, засоби захисту і устаткування, професійні клуби, нерідко намагаються економити саме на цій статті витрат. Особливо актуальна ця проблема при підготовці спортивного резерву. Звичайною практикою є, наприклад, передача в студентську команду, після закриття спортивного сезону баскетбольних, гандбольних або волейбольних м'ячів, якими користувались основні гравці команд а матчах і тренуваннях.

5. Скорочення фінансування в зв'язку з економічною кризою. На думку опитаних фахівців, особливо негативно впливає на якість підготовки спортсменів-студентів, скорочення ігрової практики, як наслідок вимушеного зменшення числа навчально-тренувальних зборів та підготовчих ігор. Зменшення кількості та розмірів спортивних стипендій не дозволяє надавати матеріальну підтримку обдарованим студентам-гравцям збірних команд з видів спорту у ВНЗ.

6. Низька кваліфікація тренерських кадрів.

Часто тренерами-викладачами з ігрових видів спорту стають колишні гравці після завершення кар'єри в професійному спорті. Отримання професійної освіти починається для них, як правило, одночасно з переходом на тренерську-викладацьку роботу. Крім того, основи викладання таких ігор, як, наприклад, регбі, на відміну від волейболу та баскетболу, які не входять в програму предмета «Спортивні ігри» факультативів фізичного виховання.

Підводячи підсумок, слід зазначити головну особливість розглянутих проблем-неможливість досягти істотних змін при впливі на будь-яку з них, окремо взяту. Для створення стійких зв'язків між командами майстрів і структурами, що здійснюють підготовку спортивного резерву, потрібно підвищення ефективності викладання фізичного вихован-

ня і спорту в навчальних закладах, забезпечення спортсменів на всіх етапах підготовки необхідної тренувальною базою, якісним спортивним інвентарем, науково-методичною підтримкою. Популяризація спортивних ігор, підвищення престижності професійного спорту, передбачає, перш за все, ефективне управління діяльності кожної спортивної команди, як професійної, так і студентської. Необхідні комплексні, системні заходи, які дозволять зробити заняття з фізичного виховання потребою кожного.

Список використаної літератури:

1. Основні методи збору та обробки інформації в соціальних дослідженнях фізичної культури / В.У. Агеевец, В.Д. Гончаров. Л.: ЛГІФК, 1979. – 56 с.
2. Теорія і практика педагогічних досліджень у фізичному вихованні / Б.А. Ашмарін. – М.: Фізкультура і спорт, 1998. – 233 с.
3. Актуальні проблеми сучасної спортивної медицини / А.Г. Дембо. – М.: Фізкультура і спорт, 1999. – 295 с.
4. Причини і профілактика відхилень в стані здоров'я спортсменів / А.Г. Дембо. – М. Фізкультура і спорт, 1991. – 120 с.
5. Системний підхід і цільове управління в спорті / Н.В. Жмарев. – Киів: Здоров'я, 2004. – 143 с.
6. Управлінська та організаційна діяльність тренер / Н.В. Жмарев. – Киів: 1986. – 126 с.

Ключові слова: спорт, ігрові види спорту, розвиток.
Ключевые слова: спорт, игровые виды спорта, развитие.
Key words: sports, playing kinds of sports, development.

САМОЛЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри фізичної культури,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

ЯНЧЕНКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА

Київський національний торговельно-економічний університет,
старший викладач кафедри фізичної культури

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У СЕКЦІЇ ЗАГАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА

Дистанційне навчання (ДН) в світі розвивається швидкими темпами. Завдяки дистанційній формі навчання можна отримати освіту, підвищувати кваліфікацію, отримати нові знання з будь-якого предмету. ДН стає актуальними і в Україні. У вищих навчальних закладах, і в закладах системи професійно-технічної освіти існують різні підходи до його розвитку. ВНЗ давно застосовують дистанційну освіту як додатко-

ву систему навчання, професійно-технічні навчальні заклади тільки починають проходити цей шлях. Використовуючи різні форми і методи, автори дистанційних курсів в Україні шукають найбільш ефективні способи подачі навчального матеріалу для студентів [1, с. 90].

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України № 1/9-154 від 11.03.2020, з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10 березня 2020 р. наказує: Призупинити проведення в Київському національному торговельно-економічному університету аудиторних навчальних занять та масових заходів з 12 березня по 03 квітня 2020 року. Уточнити графік навчального процесу здобувачів вищої освіти, ввести зміни до розкладу занять та екзаменаційної сесії, забезпечити виконання в повному обсязі всіх видів навчальних робіт та форм контролю. Здійснити організацію та контроль щодо консультування здобувачів вищої освіти в дистанційному режимі. Забезпечити наповнення навчально-методичними та інформаційними матеріалами системи дистанційного навчання. Здійснювати постійне та своєчасне оновлення інформації на офіційному сайті [3].

Дистанційна робота зі студентами із дисципліни «Фізичне виховання» розміщена на корпоративній платформі КНТЕУ системи «Moodle». Викладач в одної із секції «Загальна фізична підготовка», для навчання у другому семестрі прикріпила: робочу програму, методичні рекомендації для підготовки до практичних занять та здачі нормативів у кінці семестру, різноманітні комплекси вправ та інші навчальні матеріали. Є відповідний ресурс щодо взаємодії викладача і студента. Кожний студент звернувся до викладача, для отримання доступу (приєднання в групи) до дисципліни. Заняття відбуваються відповідно до розкладу у вигляді відео-конференції на платформі сервісу ZOOM [2].

Заняття з фізичного виховання в КНТЕУ йдуть за секційною системою навчання. Студенти розподіляються по відділеннях з різною спортивною спеціалізацією з урахуванням зацікавленості, попереднього рухового досвіду, наявності певної спеціальної підготовки. Кожен студент відвідує секційні заняття, які проводяться згідно робочої програми для груп. В секції «Загальна фізична підготовка» займаються тільки дівчата – 227 студентів. Вчаться студентки перших та других курсів з шести факультетів: з факультету ресторанно-готельного і туристичного бізнесу (ФРГТБ) відвідує 56 студентів; з факультету обліку, аудита, і інформаційних систем (ФОАИС) відвідує 8 студентів; з факультету фінансів і банківських справ (ФФБС) відвідує 9 студентів; з факультету економіки, менеджменту і психології (ФЕМП) відвідує 14 студентів; з факультету торгівлі і маркетингу (ФТМ) 85 студентів; з факультету міжнародної торгівлі і права (ФМТП) відвідує 54 студента.

Зміцнення й збереження здоров'я студентів, підвищення рівня їхньої фізичної підготовленості – найактуальніші з головних завдань, які стоять перед українським суспільством. Для студентів закладів вищої освіти рухова активність є основною складовою їх здорового способу життя та всебічного розвитку. Тому, необхідно зацікавити студентів

самостійно і цілеспрямовано займатися фізичною культурою а саме рухової активністю дистанційні. Для студентів секції «Загальна фізична підготовка» більш увагу приділяють фізичним якостям, виконують різноманітні вправи на прес, на силу ніг та рук, на витривалість, на концентрацію уваги та вправи на координацію. Надають комплекси вправ для розвитку та вдосконалення різних м'язових груп організму, вправ для розвитку м'язів спини, рук, ніг та черевного пресу та вправи з власною вагою. Дистанційна робота будується на застосування фізичних вправ для подальшого самовдосконалення і покращення фізичної підготовленості студентів. На курсі є можливість отримувати додаткову інформацію з питань фізичного виховання і спорту в університеті і брати участь в опитуваннях. Студенти самостійно опрацьовують методичний матеріал, щодо вивчення правил різних видів спорту. Обмін інформацією відбувається у вигляді консультацій в додатках Viber та Telegram. Також студентам кафедри фізичної культури надаються домашні завдання: підготовка рефератів по виду спорту, відправляти відео самостійних занять с виконанням комплексу вправ.

Отже, корпоративна платформа дистанційного навчання КНТЕУ кафедри фізичної культури активно працює для студентів, всі **викладачі працюють у дистанційному режимі.** Додатково при необхідності студенти всі питання надсилають у робочий час та відсилають на електронну пошту.

Список використаної літератури:

1. Голуб І.І. Підвищення ефективності самостійної роботи в системі дистанційного навчання. Теорія і практика дистанційного навчання у професійній освіті, 28.02.17, м. Київ. С. 91-94.
2. Дистанційна робота зі студентами із дисципліни фізичне виховання. URL: https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=36376&uk.
3. Наказ № 867 від 11.03.2020 р. Про призупинення проведення аудиторних навчальних занять. Київський національний торговельно-економічний університет (КНТЕУ), м. Київ, 2020.

Ключові слова: дистанційне навчання, завдання, заклад вищої освіти, заняття, кафедра фізичної культури, корпоративна платформа, студенти, факультет.

Ключевые слова: дистанционное обучение, задания, высшее учебное заведение, занятия, кафедра физической культуры, корпоративная платформа, студенты, факультет.

Key words: distance learning, tasks, higher education institution, classes, physical education department, corporate platform, students, faculty.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 11.
ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ківалов Сергій Васильович
Контроль як напрям діяльності суб'єктів публічної адміністрації.....3

Біла-Тіунова Любов Романівна,
Назарчук Анастасія Валеріївна
Підвищення кваліфікації як умова професійності державних службовців.....6

Латковська Тамара Анатоліївна
Фінансовий моніторинг крізь призму нових реалій суспільного життя 9

Голосніченко Іван Пантелійович,
Агакарян Рустам Сашович
Вплив урбанізації на стан дорожнього руху:
адміністративно-правовий аспект *(на матеріалах м. Києва)* 13

Тодощак Олег Володимирович
Дискреційні повноваження суб'єктів публічної адміністрації 17

Bilokur Yevheniia Ihorivna,
Danylenko Yuliia Sergiyivna
On determining the state of legal regulation of the rules of ethical
conduct of public servants.....20

Гнатовська Альона Ільдусівна
Принципи адміністративного оскарження 23

Голоядова Тетяна Олексіївна
Механізм дії податкової політики України у надзвичайних умовах 27

Хамходера Олег Петрович
Антикорупційна суб'єктність патронатних службовців:
ірраціональності піврічних новацій.....30

Сідор Михайло Іванович
Правові засади відповідальності за порушення бюджетного
законодавства в Україні.....35

Сандул Яна Миколаївна
Питання правового статусу помічника судді 38

Корнута Людмила Михайлівна
Дистанційне навчання державних службовців: особливості реалізації.....41

Панфілов Олег Євгенович
Деякі питання реформування адміністрування сектору національної
безпеки України в умовах пандемії коронавірусу.....44

Марущак Анна Валеріївна
Правова природа Державної фіскальної служби України.....46

Койчева Ольга Семенівна
Парадигма «win-win» в податкових спорах: міф чи реальність?.....49

Маслова Яна Іванівна
Адміністративна відповідальність за порушення карантинних заходів в умовах пандемії коронавірусної інфекції 52

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна
Стан впровадження концепції «Європейського адміністративного простору» в Україні 54

Стрельников Андрій Вікторович
Питання адміністративно-правового забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами права на здійснення місцевого самоврядування 57

Ткаля Олена Вікторівна,
Височин Дмитро Олександрович
Щодо окремих проблем адміністративно-деліктного права в Україні 59

Васильківська Вікторія Владиславівна
Проблеми та шляхи уникнення конфлікту інтересів державними службовцями в Україні 62

Латковський Павло Павлович
Щодо питання прозорості використання бюджетних коштів під час пандемії 65

Гуменюк Віталій Васильович
Україна та Європейський Союз: обговорення процесів зближення до єдиних норм та зведення до єдиних стандартів 68

Красноборова Мирослава Петрівна
Ґенеза виникнення та розвитку інституту спільних слідчих груп 72

Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна
Реформування поліції через призму концепції соціального партнерства 76

Бабій Алла Юріївна
Поняття та система екстремістських злочинів 79

Олексій Уляна Олександрівна
Принципи гласності та публічності парламентського контролю за публічними фінансами 83

Крусян Андрій Володимирович
Предмет судового адміністративного процесуального права України 85

Негара Родіон Віталійович
Підстави проведення конкурсу у державній службі 88

Зоріна Оксана Григорівна
Порушення митних правил стосовно ветеринарних препаратів 92

Посмітна Вероніка Володимирівна
Статус трудових мігрантів в умовах пандемії коронавірусу 96

Рева Юрій Олексійович
Стан впровадження електронного антикорупційного декларування в Україні 99

Соколов Андрій Олексійович
Безальтернативність адміністративного та судового порядку вирішення податкових спорів в Україні 102

Ярова Анастасія Євгеніївна
Принципи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів
у сфері охорони здоров'я: класифікація та види 106

СЕКЦІЯ 12.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ, МИТНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

ПІДСЕКЦІЯ 12.1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Кормич Борис Анатолійович
Джерела сучасних стандартів митної політики:
глобалізація, регіоналізація та приватизація 110

Федотов Олексій Павлович
Орган митного контролю як правова альтернатива понятійному
терміну «митний орган» 113

Батанова Людмила Олександрівна
Застосування механізму гарантування сплати митних платежів
у режимі спільного транзиту 117

Карпенко Ганна Леонідівна
Особливості митної юрисдикції 119

Давиденко Леонід Миколайович
До проблеми забезпечення правового режиму
морських просторів України 121

Varykasha Iryna Oleksandrivna
Comprehensive maritime law curriculum at the university
as a guarantee of the effective and professional application
of maritime law in Ukraine 125

ПІДСЕКЦІЯ 12.2. ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Аверочкіна Тетяна Володимирівна
Публічне адміністрування у прибережних морських водах:
міжнародно-правовий базис 127

Кузнецов Сергій Олександрович
Торговельне мореплавство як джерело підвищеної небезпеки 130

Серафімов Віталій Віталійович
Правові функції коносамента 133

Андрущенко Сергій Васильович
Локальні акти у системі правового забезпечення режиму
морського порту України 137

Панчук Анна Олександрівна
Практичні та теоретичні проблеми формування наглядових рад
у портовій галузі 140

Кузнєцов Сергій Сергійович
Торговельне мореплавство: генеза правового забезпечення..... 144
Єременко Крістіна Сергіївна
Актуальність використання відновлювальних джерел енергії
відносно «Правила сірки 2020»..... 147
Смірнова Наталія Романівна
Електронний уряд та доступ до відкритих даних:
базові правові моделі..... 150

СЕКЦІЯ 13.
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна
Щодо поняття та цілей соціальної політики..... 153
Lagutina Irina
Zero-hours contracts: key characteristics..... 156
Шабанов Роман Іванович
Суддя як суб'єкт трудового права..... 159
Голосніченко Дмитро Іванович
Соціальне забезпечення громадян в умовах коронавірусу..... 162
Краснов Єгор Володимирович
Права громадян у сфері соціального забезпечення як об'єкт захисту..... 165
Тарасенко Вікторія Сергіївна
Щодо обмеження розміру пенсій..... 168
Мельник Володимир Петрович
Реформування системи соціальних послуг в Україні:
теоретико-правовий аспект..... 170
Щукін Олександр Сергійович
Окремі аспекти регулювання трудових відносин у період карантину..... 173
Бориченко Катерина Валеріївна
Медична допомога трансгендерним особам в Україні..... 177
Гудзь Анна Олександрівна
Співвідношення понять «вид соціального забезпечення»
та «вид недержавного соціального забезпечення» в теорії права
соціального забезпечення України..... 180
Андронова Вікторія Артурівна
Правове регулювання праці фрілансерів..... 184
Пожарова Оксана Вікторівна
Трудове законодавство України: останні зміни..... 186
Наньєва Марія Іванівна
Встановлення вимог до працівників за проектом
Трудового кодексу України..... 188
Трюхан Оксана Анатоліївна
Поняття та причини інвалідності як юридичного факту
втрати працездатності..... 192

Петренко Діана Володимирівна
Кодекс корпоративної етики як регулятор соціальних відносин у сфері праці.....196
Лабань Андрій Ігорович
Конкурс як правова форма добору працівників роботодавцем 199
Yatsyshyn Vadym
The principle of legality and the rule of law principle in social dialogue in the world of work 202
Корнілова Олеся Володимирівна
Поняття медичної реабілітації за законодавством України 204
Пташинська Аліна Олександрівна
Недопущення дискримінації при встановленні вимог до працівників 207
Старюк Катерина Анатоліївна
Особливості актів соціального діалогу як джерел трудового права 209
Гудзь Оксана Олександрівна
Поняття колективної угоди у праві соціального забезпечення України.....211
Кубатко-Писаренко Юлія Володимирівна
Структура колективного трудового права 214
Луцик Володимир Борисович
Щодо поняття матеріальної відповідальності сторін трудових відносин.....217
Ломей Дмитро Володимирович
Нормативне закріплення права працівників на професійну (службову) кар'єру у законодавстві України 219
Онуфрієнко Дар'я Віталіївна
Трудова правосуб'єктність педагогічних працівників 223
Краснова Анастасія Валеріївна
Право на інформацію та консультації у системі трудових прав 225
Опара Наталія Геннадіївна
Журналісти як особливі суб'єкти трудових правовідносин.....227
Тішко Дмитро Анатолійович
Акти МОП як джерела міжнародно-правового регулювання праці 229
Lagutina Irina,
Gladka Tamara
Reform of the system of social benefits in Ukraine.....232

СЕКЦІЯ 14.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Каракаш Ілля Іванович
Земля як об'єкт права власності українського народу.....235
Харитонова Тетяна Євгенівна
Зміни у законодавстві та нові колізії щодо емфітевзису.....239
Сидор Вікторія Дмитрівна
Трансформація системи державного земельного кадастру 242

Уберман Володимир Ілліч,
Васьковець Людмила Антонівна
Проблеми імплементації європейського поняття «забруднення» у водне законодавство України 244

Чумаченко Інна Євгенівна
Щодо гарантій права громадян на вільний доступ до пляжів та узбережжя..... 248

Григор'єва Христина Антонівна
Агропротекційна складова земельної реформи в Україні: правовий погляд..... 251

Годованюк Андрій Йосипович
Поняття земельних спорів..... 254

Канівець Людмила Анатоліївна
Щодо порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами 257

Борденюк Ольга Василівна
Органи державної влади як суб'єкти земельних правовідносин у сфері надання прав на землю..... 260

Платонова Євгенія Олегівна
Правова охорона земель житлової та громадської забудови..... 263

Степська Олена Володимирівна
Деякі зміни законодавства щодо регулювання орендних відносин в Україні..... 267

Журавель Юлія Миколаївна
До питання видів природокористування в процесі створення штучних земельних ділянок..... 269

Демчук Тетяна Ігорівна
Доступ до екологічної інформації за законодавством Королівства Іспанії 272

СЕКЦІЯ 15.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович
Щодо проблеми скасування законодавчого закріплення переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації..... 276

Возняковська Крістіна Анатоліївна
Щодо питання поєднання державного та приватного капіталу при врятуванні банків..... 280

Романадзе Луїза Джумберівна
Онлайн медіація між суб'єктами господарювання: додаткові виклики для сторін та медіатора 282

Попелюк Вадим Павлович
Щодо використання стандартних форм господарських договорів у зовнішньоекономічній діяльності..... 285

Ziatina Dina Volodymyrivna
The compliance of separate provisions of the law of Ukraine "on concession" with the rules of EU directive on the award of concession contracts 288

Бойченко Едуард Гаврилович
До питання визначення складу господарського правопорушення при застосуванні санкції у формі спростування недостовірних відомостей 290

Будурова Ганна Миколаївна
До питання процесуальної співучасті у господарському процесі 293

Згама Антоніна Олександрівна
Звільнення від господарсько-правової відповідальності: актуальні питання в умовах карантину 296

Добровольська Володимира Володимирівна, Феофанова Ірина Максимівна
Щодо критеріїв допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання 300

Андрієчко Ірина Михайлівна
Розумність строків судового провадження як складова права на справедливий суд 303

Дишкантюк Юлія Ігорівна
Поняття та ознаки господарсько-правових відносин щодо надання сервісних послуг у сфері господарювання 307

Шестакова Юлія Дмитрівна
Щодо господарсько-правового забезпечення корпоративних прав з інвестиційною складовою 310

Нікіфоров Віктор Вікторович
Щодо правового регулювання загальногосподарських (публічних) гарантій виконання зобов'язань 314

СЕКЦІЯ 16.
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Андронов Ігор Володимирович
Письмове провадження в цивільному процесі 317

Короєд Сергій Олександрович
Правове регулювання підстав повернення заяв (скарг, клопотань) за новим Цивільним процесуальним кодексом України 320

Бут Ілля Олександрович
Стандарт доказування «баланс ймовірностей» у цивільному судочинстві 324

Факас Ілона Борисівна
Забезпечення незалежності суддів у цивільному судочинстві: стан та шляхи вдосконалення 327

Волкова Наталія Василівна
Щодо ознак достовірності та достатності доказів у цивільному судочинстві 330

Гонгало Регіна Францівна
Електронний сервіс з проставлення апостиля 332
Дрогозюк Крістіна Борисівна
Застосування принципу естопель у доказуванні в цивільному процесі України 334
Іліопол Інна Михайлівна
Реалізація принципів цивільного процесуального права в апеляційному провадженні 337
Стоянова Тетяна Анатоліївна
Електронне судочинство в окремому провадженні 340
Сулейманова Сусанна Рефатівна
Генеза інституту медіації 343
Цал-Цалко Юлія Юліївна
Підготовче засідання як процесуальна форма стадії підготовчого провадження 346
Михайлов Олександр Миколайович,
Гриб Анна Миколаївна
Представництво інтересів (не) адвокатом: (не) популярна практика одеських судів 351
Васильків Валентина Ігорівна
Доказування у справах про захист честі та гідності фізичної особи 355
Данилець Леонід Віталійович
Зупинення перебігу процесуальних строків на період карантину як можливість зловживання цивільними процесуальними правами 358
Устюшенко Стелла Еріківна
Додаткове рішення про судові витрати 361
Ювчиця Ольга В'ячеславівна
Історія становлення принципів незалежності та безсторонності суду в цивільному судочинстві України 364

СЕКЦІЯ 17.
ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Логінова Наталія Іванівна
Деякі питання інформаційної безпеки в програмі Zoom 368
Василенко Микола Дмитрович,
Козін Олександр Борисович,
Папковська Ольга Борисівна
Ризики: правова та інформаційна безпека 371
Діордіца Ігор Володимирович
Зміст правовідносин у сфері кібербезпеки 375
Василенко Микола Дмитрович,
Рачук Валерій Олександрович
Інформаційні технології та суспільство: інформаційно-телекомунікаційна безпека в проявах новітніх тенденцій 379

Задерейко Олександр Владиславович
Захист інформаційного суверенітету громадян 382

Трофименко Олена Григорівна
Новації впровадження електронних паспортів 384

Чанышев Рашид Ибрагимович
Дистанционное обучение в условиях чрезвычайной ситуации:
проблемы и опыт практического применения 387

СЕКЦІЯ 18.
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Юлінецька Юлія Василівна,
Бабій Оксана Юріївна
Універсальні навички європейського рівня у закладі вищої освіти:
виклики, можливості 391

Kapinus Olena,
Bailo Ivan
The use of information and communication technologies
for the formation of english grammar skills 395

Alexeyev Mykola,
Alexeyeva Liudmyla,
Synyova Tetiana
Prospects of t&i training for professionals other than linguists 397

Дихта Наталя Миколаївна
Вплив римського приватного права на формування
та існування юридичної термінології на прикладі сучасних
англо-українських словників 400

Фрумкина Арина Леоновна,
Выдышева Ольга Георгиевна
Интегрированное обучение неязыковым предметам
на иностранном языке: актуальность и перспективы 403

Maslova Svetlana
Basic predicate verb models of the english-language discource 406

Поліщук Марія Ігорівна
Комунікативні невдачі у розмовному дискурсі 409

Бубнов Денис Валерійович
Просодичні особливості мовлення ірландців 412

Наконечна Оксана Василівна
Курс теорії та практики юридичного перекладу
у Національному університеті «Одеська юридична академія» 415

Занько Олена Валентинівна
Запорозька Січ чи Запорізька Січ? 417

Bilobrova Olena
The necessity of developing communicative competence
in teaching a foreign language 421

Бабятинська Юлія Олександрівна,
Гусейнова Каміла Сарханівна
Суть та значення професійного дискурсу міжкультурної комунікації 425

СЕКЦІЯ 19.
КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Tomchakovska Yuliia,
Tomchakovskyi Oleksandr
Structural and semantic peculiarities of english legal discourse (based on “Aquinas’ Moral, Political, and Legal Philosophy” by John Finnis)..... 428

Lesnevska Kateryna,
Hladchenko Kseniia
Phrasal verbs in the english legal discourse (based on *Civil Law Reform in The UK: a Draft Bill*) 431

Тарасова Ганна Михайлівна
Функціонування концепту «manus» в юридичному та інших видах дискурсу..... 433

Варецька Ольга Олегівна
Критика як жанр політичної комунікації в Німеччині й Україні..... 435

СЕКЦІЯ 20.
ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мамич Мирослава Володимирівна,
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна
Персуазивний компонент анотацій до наукових юридичних видань 439

Завальська Любов Володимирівна,
Кісельова Анастасія Андріївна
Політичний дискурс як реалізація інституційного типу комунікативної взаємодії..... 442

Назаренко Оксана Миколаївна,
Писаренко Лариса Михайлівна
Комунікативна інтенція питальних заголовків журналістського тексту 445

Пахомова Олена Анатоліївна
Багатокомпонентні юридичні терміни: структура і проблеми функціонування..... 447

СЕКЦІЯ 21.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Мороз Игорь Викторович,
Павлов Юрий Васильевич,
Волошина Анна Александровна
О медицинском контроле студентов на занятиях
по физическому воспитанию 452

Fidirko Marina Aleksandrovna,
Antipova Zhanna Igorevna,
Shurkhal Liudmila Aleksandrovna
Actual problems of physical education in high school.....455

Фідірко Марина Олександрівна,
Суліма Ірина Леонідівна,
Заверзаєв Валерій Володимирович
Фізичне виховання для підвищення стану здоров'я студентів 457

Антипова Жанна Игоревна,
Барсукова Татьяна Александровна
Черлидинг в физическом воспитании студенток.....459

Гоголєва Олена Миколаївна,
Нікітченко Маргарита Борисівна
Формування здорового способу життя на основі традицій
і культурної спадщини 461

Павлов Юрій Васильович,
Воробйова Олена Миколаївна,
Бурцева Олександра Василівна
Проблеми і перспективи розвитку ігрових видів спорту в ЗВО 464

Самоленко Тетяна Володимирівна,
Янченко Ірина Миколаївна
Дистанційне навчання студентів у секції загальна
фізична підготовка 466

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

15 травня 2020 року

У трьох томах

Том 2

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 14.05.2020 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 27,90. Тираж 300. Замовлення № 0520-111.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.